УНИВЕРЗИТЕТ У НИШУ
ПРАВНИ ФАКУЛТЕТ

ЉУБИЦА Р. МИХАЈЛОВИЋ

ПРАВА ДЕТЕТА У ПОРОДИЧНОЈ СРЕДИНИ

ДОКТОРСКА ДИСЕРТАЦИЈА

Текст ове докторске дисертације ставља се на увид јавности,
у складу са чланом 30., став 8. Закона о високом образовању
("Сл. гласник РС", бр. 76/2005, 100/2007 – аутентично тумачење, 97/2008, 44/2010,
93/2012, 89/2013 и 99/2014)

НАПОМЕНА О АУТОРСКИМ ПРАВИМА:

Овај текст сматра се рукописом и само се саопштава јавности (члан 7. Закона о ауторским и сродним правима, "Сл. гласник РС", бр. 104/2009, 99/2011 и 119/2012).

Ниједан део ове докторске дисертације не сме се користити ни у какве сврхе, осим за упознавање са њеним садржајем пре одбране дисертације.

НИШ, 2026.

UNIVERSITY OF NIŠ
FACULTY OF LAW

LJUBICA R. MIHAJLOVIĆ

RIGHTS OF THE CHILD IN FAMILY ENVIRONMENT

DOCTORAL DISERTATION

NIS, 2026.

Подаци о докторској дисертацији

Ментор:

Проф. др Анђелија Тасић, ванредовна професорка

Универзитета у Нишу, Правни факултет

Наслов:

Права детета у породичној средини

Резиме:

Докторска дисертација „Права детета у породичној средини“ систематизује постојећа теоријска знања о правима детета у породичном окружењу, прати развој права детета и даје приказ актуелног стања из перспективе детета и из перспективе родитеља и др. чланова породице. Истовремено, указује на специфичне изазове у њиховом остваривању. Докторска дисертација дефинише три кључна појма – дете, права детета и породична средина. Породична средина обухвата различите моделе породичних односа, укључујући традиционалну породицу, једнородитељске породице и др., али и различите видове алтернативног старања о деци, укључујући старатељство, хранитељство и усвојење. Централни део рада систематизује каталог права детета у породичној средини. Предмет разматрања је и однос који постоји између родитеља, деце и државе.

Циљ рада је да пружи критичку анализу актуелних ставова правне теорије, законодавства, али и судске праксе националних, регионалних и међународних судова и др. тела за заштиту права детета. Фокус спроведеног теоријско-емпиријског истраживања представљају решења којима су уобличена права детета у Републици Србији, у контексту савремених теорија о правима детета и међународних стандарда и трендова у овој области. Такође, дата је критичка анализа постојећих нормативних решења.

У раду је примењен мултидисциплинарни истраживачки приступ. У раду су као самостални методи коришћени нормативноправни, догматички, психолошки и социолошки метод. Као помоћни методи коришћени су историјскоправни и упоредноправни метод. Такође, коришћени су метод концептуалне анализе, метод студије случаја и метод анализе садржаја. Применом синтетичког метода истраживачки налази су интегрисани у целину.

Научна област:

S 110 Право

Научна дисциплина:

Породично право, људска права, права детета

Кључне речи:

Дете, детињство, права детета, породична средина

УДК:

347.6:342.7-053.2

CERIF класификација:

S 110 Право

Тип лиценце Креативне заједнице:

CC BY-NC

Data on Doctoral Dissertation

Doctoral Supervisor:

LL. D Anđelija Tasić, University of Niš, Faculty of Law

Title:

Rights of the Child in Family Environment

Abstract:

The doctoral dissertation “Children’s Rights in the Family Environment” offers a systematic exposition of the existing theoretical framework concerning children’s rights within the family setting, traces the historical and normative development of children’s rights, and provides an overview of the current state of affairs from the standpoint of the child, as well as from the perspective of parents and other family members. At the same time, it identifies and analyses the specific challenges that arise in the practical realization of these rights.

The dissertation delineates three core concepts—*the child, children’s rights, and the family environment*. The concept of the family environment is interpreted broadly, encompassing various models of family relations, including the traditional family, single-parent families, and other forms of family life, as well as different modalities of alternative care for children, such as guardianship, foster care, and adoption. The central part of the dissertation systematizes the catalogue of children’s rights as they exist within the family milieu. The work further examines the legal relationship between parents, children, and the state.

The objective of this dissertation is to provide a critical analysis of contemporary positions in legal theory, positive law, and the jurisprudence of national, regional, and international courts and other bodies tasked with the protection of children’s rights. The theoretical-empirical research focuses on the legal solutions governing children’s rights in the Republic of Serbia, assessed within the broader context of modern theories of children’s rights, international standards, and prevailing trends in the field. The dissertation additionally offers a critical appraisal of the existing normative framework.

Scientific Filed:

S 110 Juridical sciences

Scientific Discipline:

Family Law, Human Rights, Children’s Rights

Key Words:

Child, Childhood, Children’s Rights, Family Environment

UDC:

347.6:342.7-053.2

CERIF Classification:

S 110 Juridicial sciences

Creative Commons License Type:

CC BY-NC

САДРЖАЈ

1. ПРЕДМЕТ, МЕТОД И ЦИЉ ИСТРАЖИВАЊА 16
2. РАЗЛИЧИТИ КОНЦЕПТИ ДЕТИЊСТВА КРОЗ ИСТОРИЈУ И ДАНАС 25
2.1. Детињство као вишезначни појам 25
2.2. Конструкт детињства у различитим теоријама 28
2.2.1. Психолошка теорија 28
2.2.2. Еколошка теорија 29
2.2.3. Историјска теорија 30
2.2.4. Аријесово схватање детињства 32
2.2.5. Теорије о појму детињства у доба модерне и просветитељства 34
2.2.6. Протекционистичко схватање детињства двадесетог века 37
2.3. Савремена парадигма детињства 40
3. УЛОГА ПОРОДИЦЕ У ОСТВАРИВАЊУ И ПРОМОЦИЈИ ПРАВА ДЕТЕТА .. 52
3.1. Улога породице у препознавању, остваривању и заштити права детета 52
3.2. Појам породице 53
3.3. Основне функције породице 56
3.4. Породично окружење као нови појам 63
3.5. Однос породице, државе и друштва 65
4.РАЗВОЈ ТЕОРИЈЕ О ПРАВИМА ДЕТЕТА И ПРОЦЕС ЊИХОВЕ НОРМАТИВНЕ КОНКРЕТИЗАЦИЈЕ 71
4.1.Теорија о правима детета 71
4.2.Развој међународног права о правима детета 74
4.3. Конвенција о правима детета као устав дечјих права 76
4.4. Регионални међународни документи у области заштите права детета 84
4.5. Права детета под окриљем Савета Европе 84
4.6. Право Европске уније о правима детета 86
4.7. Правни, стратешки и институционални оквир права детета у Републици Србији 89
5.ПРАВА ДЕТЕТА И ПОЗИТИВНО РОДИТЕЉСТВО – ДВЕ СТРАНЕ ЈЕДНОГ ОДНОСА 93
5.1. Појам родитеља 94

5.2. Основ родитељства 95
5.3. Правно регулисање родитељско-дечјег односа 100
5.4. Карактеристике родитељско-дечјег односа 103
5.5. Модели родитељства 104
5.6. Теорија позитивног родитељства 108
5.7. Принципи европског породичног права у погледу родитељске одговорности 110
5.8. Родитељско право у Породичном закону Републике Србије 114
6.ПРАВО ДЕТЕТА НА ЖИВОТ, ОПСТАНАК И РАЗВОЈ 118
6.1. Право детета на живот и праксе које ово право угрожавају – појмовна одређења и међународни стандарди 118
6.2. Право детета на живот и смртност деце у Републици Србији 126
6.3. Право детета на опстанак и развој – теоријски оквир и међународни стандарди 127
6.4. Право детета на опстанак и развој у Републици Србији 133
7.ПРАВО НА ПОШТОВАЊЕ НАЈБОЉЕГ ИНТЕРЕСА ДЕТЕТА 138
7.1. Принцип најбољег интереса детета – појмовна одређења и међународни стандарди 138
7.2. Критеријуми за процену и утврђивање најбољег интереса детета 142
7.3. Принцип најбољег интереса детета у пракси Европског суда за људска права 150
7.4. Принцип најбољег интереса детета у упоредној судској пракси 151
7.5. Право на поштовање најбољег интереса детета у праву Републике Србије 153
8.ПРАВО ДЕТЕТА НА ПОШТОВАЊЕ МИШЉЕЊА И ПАРТИЦИПАЦИЈУ 156
8.1. Право на поштовање мишљења детета 156
8.2. Право детета на партиципацију 159
8.3. Право детета на поштовање мишљења и партиципацију у праву Републике Србије 164
9.ПРАВО ДЕТЕТА НА НЕДИСКРИМИНАЦИЈУ 168
9.1. Забрана дискриминације деце – појамовна одређења и међународни стандарди 168
9.2. Забрана дискриминације деце у праву Републике Србије 176
10. ПРАВО ДЕТЕТА НА ИДЕНТИТЕТ 179
10.1. Појам и правна природа права детета на идентитет 179
10.2. Право детета да зна своје порекло 180
10.3. Право детета на регистрацију по рођењу и право на држављанство 183

10.4. Право детета да зна своје порекло у контексту усвојења 187
10.5. Право детета да зна своје порекло у контексту права жене на анониман порођај 187
10.6. Право детета да зна своје порекло и поступци асистиране репродукције . 197
10.7. Право детета на идентитет у Републици Србији 203
11.ПРАВО ДЕТЕТА ДА ЖИВИ СА СВОЈИМ РОДИТЕЉИМА 212
11.1. Право детета да живи са својим родитељима – појмовно одређење и међународни стандарди 212
11.2. Право детета да живи са својим родитељима у правном систему Републике Србије 218
12.ПРАВО ДЕТЕТА ДА ОДРЖАВА ЛИЧНЕ ОДНОСЕ СА РОДИТЕЉЕМ СА КОЈИМ НЕ ЖИВИ 226
12.1. Право детета да одржава личне односе са родитељем са којим не живи – појмовна одређења и међународни стандарди 226
12.2. Право детета да одржава личне односе са родитељем са којим не живи у праву Републике Србије 238
13.ПРАВО ДЕТЕТА НА ОДРЖАВАЊЕ ЛИЧНИХ ОДНОСА СА СРОДНИЦИМА И ДРУГИМ ЛИЦИМА СА КОЈИМА ГА ВЕЗУЈЕ ПОСЕБНА БЛИСКОСТ 249
13.1. Право детета на одржавање личних односа са сродницима и другим лицима са којима га везује посебна блискост – појмовна одређења и међународни стандарди 249
13.2. Право детета на одржавање личних односа са сродницима и другим лицима са којима га везује посебна блискост – право и пракса у Републици Србији 253
14. ПРАВО ДЕТЕТА НА ЛИЧНО ДОСТОЈАНСТВО И ЗАШТИТУ ОД НАСИЉА, ЗЛОСТАВЉАЊА, ЗАНЕМАРИВАЊА И ФИЗИЧКОГ КАЖЊАВАЊА 258
14.1. Насиље над децом – појмовно одређење 258
14.2. Насиље над децом – учесталост појаве 263
14.3. Мере у циљу спречавања и борбе против насиља над децом 266
14.4. Насиље над децом у породичној средини 267
14.5. Телесно кажњавање деце као неприхватљив вид насиља над децом 270
14.6. Насиље над децом у породици 277
14.7. Насиља над децом у породичној средини – стање у Републици Србији 279
15. ПРАВО ДЕТЕТА НА САМООДРЕЂЕЊЕ У ЖИВОТУ И ЗДРАВЉУ 284
15.1. Право детета на самоодређење 284
15.2. Право детета на самоодређење у животу и здрављу у породичном окружењу 289
15.3. Право детета на самоодређење у животу и здрављу у праву Републике Србије 295

16. ПРАВО ДЕТЕТА НА ПРИВАТНОСТ 298
16.1. Право детета на приватност – појмовна одређења 298
16.2. Савремени изазови права детета на приватност – приватност деце на интернету 301
16.3. Ситуације повреде права детета на приватност у контексту односа родитеља и деце 308
16.4. Право детета на приватност – савремени изазови медијског извештавања о деци 309
16.5. Право детета на приватност у праву Републике Србије 310
17. ПРАВО ДЕТЕТА НА ОБРАЗОВАЊЕ И ВАСПИТАЊЕ 314
17.1. Право детета на образовање – појмовна одређења 314
17.2. Међународни оквир права детета на образовање 317
17.3. Улога породице у остваривању права детета на образовање 321
17.4. Право детета на образовање – улога државе 323
17.5. Изазови у остваривању права детета на образовање 325
17.6. Право детета на васпитање 330
17.7. Право детета на образовање и васпитање у праву Републике Србије 331
18. ПРАВА ДЕТЕТА БЕЗ РОДИТЕЉСКОГ СТАРАЊА 338
18.1. Права детета без родитељског старања и алтернативно старање о деци 338
18.2. Положај деце без родитељског старања у Републици Србији 342
19. ПРАВА ДЕТЕТА У КОНТЕКСТУ СТАРАТЕЉСТВА 346
20. ПРАВА ДЕТЕТА У КОНТЕКСТУ ХРАНИТЕЉСТВА 349
20.1. Појам и типови хранитељства 349
20.2. Хранитељство у праву Републике Србије 357
21. ПРАВА ДЕТЕТА У КОНТЕКСТУ УСВОЈЕЊА 362
21.1. Усвојење као вид алтернативног старања о деци 362
21.2. Типови усвојења 364
21.3. Усвојење у праву Републике Србије 373
22. НАДЗОР НАД ОСТВАРИВАЊЕМ ПРАВА ДЕТЕТА 379
22.1. Међународни систем надзора над остваривањем права детета 379
22.2. Систем надзора пред Комитетом за права детета 382
22.2.1. Комитет за права детета – уговорно тело основано под окриљем КПД 382
22.2.2. Процедура извештавања 383
22.2.3. Општи коментари – интерпретативна функција Комитета за права детета 385

22.2.4. Комуникацијске процедуре 386
22.2.5. Искуства у примени комуникацијских процедура 400
22.3. Надзор осталих међународних организација и органа 408
22.4. Надзор регионалних међународних организација 409
22.5. Национални систем надзора над остваривањем права детета 411
22.6. Систем надзора над остваривањем права детета у Републици Србији 412
23. ЗАКЉУЧЦИ 417
24. ЛИТЕРАТУРА 443

Неизмерно сам захвална својим менторкама, проф. др Невени Петрушић, без чије подршке и помоћи овог рада не би било, и проф. др. Анђелији Тасић за безрезервно поверење и подршку. Надам се да смо овим радом, заједничким прегнућем, макар за једну малу кап, увећале океан научног сазнања.

Докторску дисертацију посвећујем својој породици.

Ваша Деца нису ваша деца.

Они су синови и кћери живота који чезне за собом.

Они долазе кроз вас, али не преко вас,

И иако су са вама, она вам не припадају.

Можете им дати своју љубав, али не и своје мисли,

Јер она имају своје мисли.

Можете удомити њихова тела али не и њихове душе,

Јер њихове душе обитавају у дому сутрашњице

Коју не можете посетити, чак ни у сновима.

Можете тежити да будете као они,

Али не тражите од њих да буду као ви,

Јер живот не иде уназад, нити стоји.

Ви сте лукови са којих се ваша деца,

Као живе стреле одапињу у будућност

Стрелац види знак на стази вечности

И он вас савија својом моћи

Да би његова стрела отишла далеко и брзо.

Нека ваше одапињање у стрелчевој

Руци буде на радост

Јер мада он воли стрелу која лети

Он воли и лук који је постојан.

Khalil Gibran

1. ПРЕДМЕТ, МЕТОД И ЦИЉ ИСТРАЖИВАЊА

Опредељење да тема докторске дисертације из наставног предмета Права детета буде *Права детета у породичној средини* коинцидирала је са чињеницом да сам се и сама, као докторанткиња, нашла у улози родитеља и свет по први пут посматрала из те песперктиве, након што сам имала прилике да свет посматрам из перспективе детета. Имала сам у виду да већина деце живи у породицама, те да признавање њихових права има импликације на друге чланове породице, посебно на њихове родитеље. Са друге стране, начин на који родитељи и остали чланови породице разумеју нормативно уобличена права детета, у значајној мери утиче на то хоће ли се права детета остваривати, или ће остати пуке прокламације. Из ових разлога, циљ рада је да систематизујемо и размотримо постојећа теоријска знања о правима детета и у породичном окружењу и сагледамо њихов развој и актуелно стање из перспективе детета и из перспективе родитеља и других чланова породице.

Изабрана тема има пуно научно и друштвено оправдање. Научна оправданост огледа се у потреби да се систематизују и критички размотре постојећа знања која се тичу права детета у породичној средини и препознају специфични изазови у њиховом остваривању. Научна заснованост и актуелност теме произлази из чињенице да су социјално-економски развој и промене које је донео 21. век условиле потребу да се преиспитају поједини општеприхваћени ставови, као и да се, у складу са променом контекста у коме деца одрастају, отворе нека нова питања које савремени друштвени развој намеће. Говорити о деци и о детињству, значи тежити изналажењу нових одговора на нека цивилизацијски стара питања, уз истовремено давање одговора на нека нова питања карактеристична за савремени тренутак, какво је нпр. питање утицаја развоја информационо-комуникационих технологија на децу и сл.

Имајући у виду да је од ратификације Конвенције о правима детета прошло више од тридесет година, а од доношења Породичног закона Републике Србије, којим је установљен каталог права детета готово двадесет година, било је потребно сумирати остварене резултате у концептуализацији, правном нормирању и практичном остваривању права детета у породичном контексту, и идентификовати

проблеме са којима се деца суочавају у остваривању и заштити својих права. Са друге стране, у току је рад на доношењу Закона о заштити права детета и заштитнику права детета, који је започео пре више од 15 година у окриљу институције Заштитника грађана. То пружа могућност да се критички сагледају решења понуђена у нацрту овог закона и да се понуде предлози за отклањање уочених слабости.

Оквир истраживања дефинишу три кључна појма: дете, права детета и породично окружење.

Дететом се сматра свако људско биће које није навршило осамнаест година живота, при чему Конвенција о правима детета [1] оставља могућност државама уговорницама да ову горњу узрасну границу поставе и другачије, националним законодавством.[2] Савремена теорија о правима детета дете посматра као *аутономни правни субјекат и самостални титулар људских права и слобода, прилагођених његовим развојним потребама, чиме се обезбеђује задовољавајући степен слободе личности и самоодређења детета.*[3]

У савременом праву људских права одвојио се посебан део који се односи на права детета. Реч је о широком спектру права из области грађанских, политичких, економских односно социјалних и културних права, која деца уживају у складу са својим узрастом и са развојном зрелошћу. Ради се о универзалним правима која припадају свој деци света, без дискриминације по било ком основу. Каталог права детета дат је у Конвенцији о правима детета, која представља неку врсту „устава дечјих права“ и важи у свим државама света било као ратификовани међународни уговор, било као међународно обичајно право.

Конвенција о правима детета гарантује право детета на заштиту од дискриминације (чл. 2), принцип најбољег интереса детета (чл. 3), право на живот (чл. 6), право детета на име, старање, држављанство и ако је могуће да зна ко су му родитељи, као и на њихово старање (чл. 7), право на очување идентитета (чл. 8),

[1] У даљем тексту КПД.
[2] Чл. 1 КПД дете дефинише као свако људско биће које није навршило осамнаест година живота, ако се у односу на закон који се примењује на дете пунолетство не стиче раније.
[3] Петрушић, Н., Аустријски модел помоћи и подршке детету у поступку за уређивање родитељског старања и личног контакта, у: Зборник радова Правног факултета у Нишу 65(LI), Ниш, 2013, стр. 161–180.

право да се о детету старају родитељи пре свих других (чл. 9), право детета на личне односе са родитељем са којим не живи (чл. 10), право детета на издржавање (чл. 12), право детета на слободу мишљења, савести и вероисповести (чл. 14), слободу удруживања и мирног окупљања (чл. 15), право на приватност (чл. 16), право детета лишеног родитељског старања на посебну заштиту и помоћ државе (чл. 20), као и право детета на одмор и слободно време (чл. 31), право детета на заштиту од експлоатације (чл. 32), право на заштиту од употребе опојних дрога и психоактивних супстанци (чл. 33), право на заштиту од сексуалне злоупотребе (чл. 34) и заштиту од свих облика експлоатације штетних за дете (чл. 36), заштиту деце од мучења и других нељудских или понижавајућих поступака или казни (чл. 37).

Међу правима детета гарантованим КПД, издвајају се четири принципа или руководних начела у остваривању свих осталих права која су детету гарантована. То су принцип недискриминације; право детета на живот, опстанак и развој; право детета на изражавање мишљења и принцип најбољег интереса детета.

Предмет овог рада представљају права која деца уживају у породичној средини. Имајући у виду да свако дете живи у некој врсти породичног окружења, сва права детета која су му гарантована, остварују се и у оквиру породице.

Појам породичне средине (енг. *family environment*), као ни појам породице, није правно дефинисан. У правничкој литератури породична средина није била предмет свеобухватних истраживања, нити ширег научног сагледавања. Ово и не чуди, с обзиром на то да не постоји чак ни универзална и општеприхваћена дефиниција породице. Према дефиницији коју даје Адриан Вилсон (*Adrian Wilson),* породица представља групу људи повезаних крвним сродством или законом, који живе заједно или су повезани међусобно заједничким циљем, који може бити обезбеђење хране, склоништа или подизање деце. У тумачењу Комитета за права детета (у даљем тексту Комитет), дефиниција породице је флексибилна и широка тако да обухвата различите породичне структуре, које произилазе из разних културних образаца породичних односа. Ипак, појам породице ужи је од појма породичне средине која обухвата све оне облике организације живота који се сматрају породицом, али и свако окружење у коме дете расте, развија се и живи,

укључујући и ситуације усвојења или хранитељства, као и друге видове алтернативног старања о деци без родитеља.

Појам породичне средине је значајан појам са становишта теорије о правима детета, имајући у виду да је у дискурс о правима детета уведен кроз одредбе Конвенције о правима детета. Тако је у Преамбули овог међународноправног акта (у даљем тексту Прембула) стипулисано да *дете, у циљу потпуног и складног развоја личности, треба да расте у породичној средини, у атмосфери среће, љубави и разумевања.*[4] Појам породичне средине користи се и у оквиру одредбе чл. 20 КПД, када се одређује да дете које је лишено породичне средине има право на посебну заштиту и помоћ државе.

Стога, у складу са савременим схватањима у међународном праву о правима детета, у раду је појам „породична средина“ дефинисан као природна средина за одрастање, благостање и заштиту деце. Најчешће је то породица, као основна ћелија људског друштва, која обухвата различите облике породичног живота у савременом друштву, укључујући нуклеарну породицу, једнородитељску породицу, породицу разведених, односно растављаних родитеља, проширену породицу, породицу истополних партнера, као и разноврсне облике породичног окружења у којима се обезбеђује алтернативно старање о деци без родитеља.

У том контексту у оквиру рада посебно је сагледана историјска генеза права детета у породичној средини, кроз разматрање промена у концепту детињства, измене модела породичних односа и процеса концептуализације права детета. Фокус дисертације је на положају деце у оквиру породице и правима која деца уживају у оквиру ове најуже заједнице у којој расту и развијају се и у којој се њихове основне потребе задовољавају од најранијег узраста, при чему је један значајни део рада посвећен положају детета без родитељског старања, и то у контексту старатељства, у контексту хранитељства, и у контексту усвојења.

У раду је приказана еволуција теорије о правима детета, као и начин на који се данас у литератури дефинишу права детета, и то са фокусом на права детета у породичној средини. Критички смо анализирали актуелне ставове правне теорије,

[4] Преамбула КПД.

али и судске праксе националних, регионалних и међународних судова и других тела за заштиту права детета.

У раду смо изложили каталог права која уживају деца у породичној средини, као и начине на које деца ова права остварују. То су право детета на живот, опстанак и развој; принцип најбољег интереса детета; право детета на поштовање мишљења и партиципацију; забрана дискриминације детета; право детета да зна своје порекло; право детета да живи са својим родитељима; право детета да одржава личне односе са родитељем са којим не живи; право детета на одржавање личних односа са сродницима и другим лицима са којима га веже посебна блискост; право детета на лично достојанство и заштиту од насиља, злостављања, занемаривања и физичког кажњавања; право детета на самоодређење у животу и здрављу; право детета на приватност; право детета на образовање и васпитање, а посебан део рада посвећен је правима деце без родитељског старања у контексту института усвојења, старатељства и хранитељства.

У раду је размотрен однос који постоји између родитеља, деце и државе. Реч је о регулисању права детета и родитељско-дечјег односа, у условима смањеног фертилитета и повећавања просечне старости становништва, када се о деци често говори као о инвестирању у будућност, односно о деци као општем добру. Остваривање права детета је примарна одговорност родитеља, али је и превасходна одговорност државе да пружи подршку родитељима стварањем окружења у коме се права детета на најпотпунији начин могу остваривати.

Фокус спроведеног теоријско-емпиријског истраживања представљају актуелна нормативна решења којима су уобличена права детета у породичној средини у праву Републике Србије, у контексту савремених теорија о правима детета и међународних стандарда и трендова у овој области, и дата је критичка анализа постојећих нормативних решења. Права детета у породичном окружењу анализирана су са циљем да се испита њихов квалитет с аспекта остваривања интереса и потреба детета и испуњавања дужности државе да пружи подршку родитељима, односно другим члановима породице, који се о детету старају када је она потребна. Поред тога, разматрано је да ли су постојећа нормативна решења

усаглашена са међународним стандардима, превасходно стандардима утврђеним Конвенцијом о правима детета. Упоредноправном анализом утврђене су сличности и разлике у погледу правног нормирања права детета у породичној средини у Републици Србији и у појединим упоредним правним системима.

Такође, истражена је пракса националних и међународних надзорних тела у остваривању права детета. Фокус истраживања био је на сагледавању судске праксе националних судова, али и међународних тела пред којима се заштита права детета пружа. У првом реду анализирана је пракса Европског суда за људска права, као и Комитета за права детета. Значајан извор сазнања била је пракса националних независних тела за заштиту људских права – у Републици Србији то је била пракса Повереника за заштиту равноправности, као и Заштитника грађана.

Истраживањем су обухваћени правни положај и права деце без родитељског старања која се налазе у алтернативним породичним срединама, које смо критички сагледали у светлу међународних стандарда и у компаративној перспективи.

Такође, у раду смо размотрили слабости система остваривања и заштите права детета у ситуацијама криза, првенствено у породици. Ово нарочито имајући у виду изазове са којима су се деца широм света суочавала у периоду пандемије ковид 19, као и изазове ратова са којима се суочава савремени свет. Највеће промене и достигнућа у области права детета уследили су након највећих цивилизацијских трагедија, као што су Први и Други светски рат, те смо настојали да истражимо изазове са којима се деца и породице суочавају током криза данас. Посебну пажњу посветили смо утицају социјалне изолације деце на препознавање, спречавање и реаговање институција система у случајевима злостављања и занемаривања деце. Истраживање утицаја глобалних кризних ситуација на остваривање права детета и на њихов положај, првенствено у породичној средини, има теоријски и практични значај, јер пружа могућност да се права детета сагледају у кризним и ванредним ситуацијама, на основу чега се могу пројектовати специфични начини деловања институција у циљу превенције кршења права детета и стварања услова за остваривање најбољих интереса деце у таквим ситуацијама.

Обрада теме рада захтевала је мултидисциплинарни истраживачки приступ, што подразумева примену различитих научних метода. Као самостални методи коришћени су нормативноправни, догматички метод, психолошки, социолошки метод, а као помоћни историјскоправни и упоредноправни метод. У разматрању генезе, односно настанка и развоја права детета у породичној средини, коришћен је метод концептуалне анализе, а у сагледавању изазова у остваривању ових права и метод студије случаја.

Приликом анализе докумената, правних прописа, статистичких података и судске праксе националних и међународних судова, примењен је метод анализе садржаја, комбинован са критичком анализом дискурса. Ови методи примењени су и приликом анализе релевантне научне и стручне литературе у овој области, укључујући и информације публиковане путем електронских медија. Применом синтетичког метода истраживачки налази су интегрисани у целину, на начин да одговори на постављене циљеве рада.

Сам текст докторске дисертације састоји се од четири дела, који су подељени на одељке и пододељке.

Први део рада састоји се од пет одељака. Први одељак под насловом „Различити концепти детињства кроз историју и данас“ подељен је на пододељке у којима су објашњени детињство као вишезначајни појам, конструкт детињства приказан у различитим теоријама (психолошка теорија, еколошка теорија, историјска теорија, Аријесово схватање детињства, схватање детињства у доба модерне и просветитељства, појам детињства у двадесетом веку) и савремена парадигма детињства.

Други одељак под насловом „Улога породице у остваривању и промоцији права детета“ подељен је на пододељке који говоре о улози породице у препознавању, остваривању и заштити права детета, појму породице, основним функцијама породице, разлици између функционалних и дисфункционалних породица, појму породичног окружења и односу између породице, државе и друштва.

Трећи одељак под насловом „Развој теорије о правима детета и процес њихове нормативне конкретизације“ састоји се од пододељака у којима су изложени теоријски ставови о правима детета, приказан је развој међународног права о правима детета, дат је преглед најзначајнијих регионалних докумената у области заштите права детета, права детета под окриљем Савета Европе, право Европске уније о правима детета, као и правни, стратешки и институционални оквир права детета у Републици Србији.

Четврти одељак првог дела рада под насловом „Права детета и позитивно родитељство – две стране једног односа“ састоји се од пододељака у којима су приказани појам родитеља, основи родитељства, на који начин је правно регулисан родитељско-дечји однос, дате су карактеристике родитељско-дечјег односа, приказани су различити теоријски модели родитељства и дат је преглед Принципа европског породичног права у погледу родитељске одговорности.

Други део рада представља и централни део рада, јер се односи на конкретна права која дете ужива у породичној средини. Први одељак другог дела рада „Право детета на живот, опстанак и развој“ даје дефиницију права на живот, преглед пракси које ово право угрожавају, дефинише појмове опстанка и развоја, и указује на начин на који се ова права остварују у свету и у Републици Србији. Други одељак носи назив „Принцип најбољег интереса детета“ и у оквиру овог одељка дефинисали смо појам и правну природу принципа најбољег интереса детета, критеријуме за процену најбољег интереса детета, појам најбољег интереса детета у пракси Европског суда за људска права, у упоредној судској пракси, као и у законодавству и судској пракси Републике Србије. Трећи одељак овог дела рада носи назив „Право детета на поштовање мишљења и партиципацију“, након чега смо говорили о принципу забране дискриминације деце. Следећи одељак односи се на право детета на идентитет, затим право детета да живи са својим родитељима, право детета да одржава личне односе са родитељем са којим не живи, право детета на одржавање личних односа са сродницима и другим лицима са којима га везује посебна блискост, право детета на лично достојанство и заштиту од насиља, злостављања, занемаривања и физичког кажњавања, право детета на самоодређење у животу и здрављу, право детета на приватност и право детета на образовање и васпитање.

Трећи део рада односи се на права детета без родитељског старања, при чему су у овом делу рада посебно обрађене теме права детета у контексту старатељства, права детета у контексту хранитељства и права детета у контексту усвојења.

У четвртом делу рада, приказан је систем надзора над остваривањем права детета и дата су закључна запажања.

Надамо се да ће спроведено теоријско-емпиријско истраживање, чији су резултати презентовани у овом раду, бити подстицај за даљи развој теорије о правима детета и да ће отворити нека нова питања за будућа истраживања.

2. РАЗЛИЧИТИ КОНЦЕПТИ ДЕТИЊСТВА КРОЗ ИСТОРИЈУ И ДАНАС

Желимо свет који одговара деци, јер свет који одговара деци
јесте свет који одговара свима.[5]

2.1. Детињство као вишезначни појам

Детињство је појам којим су се бавили на различите начине припадници различитих професија. Педијатри, психолози, социолози, историчари и други давали су своје дефиниције детињства, посматрано из перспективе своје научне дисциплине. У последње време јавило се једно потпуно ново поље истраживања, које примењује мултидисциплинарни приступ и тежи свеобухватној дефиницији детињства (енг. *childhood studies*)[6]. До развоја ове гране дошло је упоредо са развојем теорије о правима детета, када се развила и потреба и тенденција у правној и социолошкој литератури да се одговори на питање шта представља детињство, које су карактеристике детињства, као и које су границе детињства – када детињство почиње и када се завршава. У литератури налазимо одговоре на питање када и у којим околностима настаје концепт детињства карактеристичан за савремену теорију о правима детета, какав је то културно-историјски конструкт и да ли можемо говорити о једнозначном појму детињства. У сваком случају, концепт детињства је концепт повезан са узрастом.[7]

---

[5]На енглеском: *We want a world fit for children, because a world fit for children is a world fit for everyone.* Слику света по мери детета, а у име све деце света, на отварању посебне седнице Генералне скупштине Уједињених нација о деци, 8. маја 2002. године, представиле су делегати организације *Children's Forum,* Габријела Азурдуј Аријета (*Gabriela Azurduy Arrieta*) из Боливије и Одри Чејнат (*Audrey Cheynut*) из Монака. Како оне виде свет који ће одговарати деци видети више у публикацији *A World Fit for Children*, UNICEF, 2008, доступно на https://www.unicef.org/serbia/media/7321/file/A%20world%20fit%20for%20children.pdf, приступ 13. 9. 2024. године.

[6] Студије о детињству представљају концепт који инкорпорише различите приступе, дисциплине, теорије и идеје о детету и детињству. Више о студијама о детињству видети у: M. Tesar, Childhood Studies An Overview Of, in: Encyclopedia of Educational Philosophy and Theory, 2016, p. 1–6.

[7] КПД дефинише дете као лице узраста до 18 година, уколико законом поједине државе потписнице није прописано другачије. Из ове дефиниције произлази до када траје детињство, али КПД не одређује када живот почиње. Такође, тренутак у коме се сматра да се завршава детињство у многим друштвима је различит. Велики број особа млађих од 18 година имају све одговорности одраслих људи. За девојчице је значајан тренутак удаје или мајчинство. Детињство су измислили одрасли – некада је детерминисано физичком или менталном зрелошћу, некада сексуалном зрелошћу, некада једноставно

Да бисмо говорили о детињству, потребно је првенствено одговорити на питање шта је дете. Одговор на ово питање налазимо у КПД. Из Преамбуле КПД произлази да су деца људска бића којима је због њиховог развојног статуса потребна посебна заштита. Имајући у виду универзалност КПД јер је ратификована од готово свих држава света, можемо закључити да у погледу појма детета постоји консензус.[8] Реч „дете“ у свакодневном говору користи се тако да му се придаје значење с обзиром на узраст особе о којој се говори, као и значење с обзиром на положај који деца имају у породици. Некада говоримо и о „одраслој деци“ што суштински представља оксиморон.[9] Заправо, детињство се раније, као и данас, конституише као концепт повезан са узрастом.

Према појединим ауторима, појам детињства као такав није постојао у средњем веку, већ је резултат *европске мисли 19. века.*[10] Са друге стране, бројни аутори у различитим историјским периодима дефинисали су појам детињства на различите начине, инсистирајући на различитим карактеристикама појма. Тако се у једном делу правничке литературе детињство дефинише као део културних норми које стварају одрасли (иако се заправо односи на децу) и историјски је променљива у зависности од конкретних карактеристика друштва у коме се посматра.[11] Сматра се да је детињство увек социолошко и делимично политички детерминисано питање, као сфера преламања приватног и јавног интереса.[12]

узрастом. Увек је то један пролазни период, и колико дуго ће трајати је културолошки и социјално условљено. У западном свету, крај детињства и прелазак у одрасло доба подразумевао је почетак рада, док је за девојчице овај тренутак представљала удаја. Према ставу социолога Крис Џенкса (*Chris Jenks)* деца имају право да дају своју дефиницију детињства, независну од перспективе одраслих. Наведено према Jane Kehily M., Introduction on Childhood Studies, Open University Press, Berkshire, England, 2015.

[8] Peter B. Pufall, Richard P. Unsworth, *Rethinking Childhood*, Rutgers University Press, 2004, p. 12.

[9] Arnlaug Leira, and Chiara Saraceno. Childhood: Changing Contexts. Vol. 1st ed, Emerald Group Publishing Limited, 2008. London, United Kingdom, p. 114.

[10] Аријес (1989), наведено према Јањић-Комар М., Обретковић М., (1996), Права детета – права човека, Удружење правника Србије за социјално право, Београд, стр. 11.

[11] Ibidem. Такође, ауторка Јелена Врањешевић указује да, будући да је детињство друштвени конструкт, његова концепција није статична, већ се стално конструише и реконструише у односу на време (историјска димензија) и простор (друштвено-културна димензија). Врањешевић, Д. Ј., (2012), Развојне компетенције и партиципација деце, Београд, Учитељски факултет Универзитета у Београду, стр. 23.

[12] Arnlaug Leira, Chiara Saraceno, Childhood: Changing Contexts. Vol. 1st ed, Emerald Group Publishing Limited, 2008, London, United Kingdom. Ауторка указује на то да детињство није само питање које се поставља у оквиру породице и уско везано са питањем родитељске одговорности, већ и као питање

За ауторку Мери Џејн Кехил (енг. *Mary Jane Kehil)* детињство је социјални конструкт[13] који је као концепт подложан сталним променама, при чему су ове промене временски и просторно условљене.[14] Зависе од карактеристика дечје светске популације, али и од промена породичне средине које су се испољавале у различитим историјским епохама, и које су карактеристичне за период уласка у нови миленијум и нови век.[15]

Када говоримо о детињству, заправо одговарамо на питање шта је детињство у развијеним друштвима, а шта у неразвијеним; шта је детињство богатих, а шта детињство сиромашних; да ли се разликује детињство дечака у односу на детињство девојчица; шта је детињство деце која живе са оба родитеља, а шта је детињство деце која живе са једним од родитеља, као и шта је детињство деце без родитељског старања. У том смислу, детињство није једнозначан појам, а говорити о детињству значи апстраховати све ове разлике и тражити оно што је заједничко за живот деце уопште.[16]

Чињеница да је детињство социјални конструкт детерминисан културом[17] [18], условио је да деца у оквиру различитих култура проживљавају различита детињства,

---

од јавног значаја и сфера државне интервенције. Такође, када посматрамо сферу међународног права, то је и питање донекле међудржавног консензуса.

[13] Mary Jane Kehily, Introduction on Childhood Studies, Open University Press, Berkshire, England, 2015, p. 53. Према овим ауторима детињство као појам представља интерпретативни оквир за контекстуализацију раних година људског живота и као такво, не може бити посматрано одвојено од појмова као што су класа, род и етницитет.

[14] О променљивости детињства говори и аутор Барбара Бенет Вудхаус (*Barbara Bennett Woodhouse*) у делу Hidden in Plain Sight: The Tragedy of Children's Rights from Ben Franklin to Lionel Tate, Princeton University Press, Princeton, USA, 2008, p. 16.

[15] Arnlaug Leira, Chiara Saraceno, Childhood: Changing Contexts. Vol. 1st ed, Emerald Group Publishing Limited, 2008, London, United Kingdom.

[16] О свом искуству детињства старијих, на начин како се свог детињства сећају и о њему причају својим унуцима, види у књизи Спевак, З., Томчић Л., (2019). Детињство наших бака и понеког деке (прилози за историју детињства у српској култури). Нови Сад: Филозофски факултет у Новом Саду.

[17] Mary Jane Kehily, op.cit., стр. 53.

[18] Peter B. Pufall, Richard P. Unsworth, op.cit., p. 18. Аутор говори о искуству романописца Максима Горког који, описујући своје одрастање у Русији у последњој четвртини деветнаестог века, сведочи да га је са једанаест година деда послао у свет да зарађује за живот, па је постао шегрт у трговини обућом. Са друге стране, француски историчар Рој Ладури, описујући свакодневни живот у четрнаестом веку, говори о младом мушком сељаку од дванаест година који постаје „професионални чувар стада“ који преузима одговорност држања стада као „вековно обележје сеоског образовања“. Слично томе, у многим деловима света у развоју, деца дају активан допринос приходима домаћинства и преузимају на себе породичне обавезе. Са друге стране, савремена деца сличног узраста у западном свету су обесхрабрена да раде, а дечји рад је забрањен како на националном нивоу, тако и међународним уговорима. Стога, аутор закључује, иако су права наведена у КПД гарантована свој деци и могу да

те стога пре можемо говорити о више различитих детињстава, него о једном универзално прихваћеном појму.[19]

2.2. Конструкт детињства у различитим теоријама

Аутори који се баве појмовним одређењем детињства на различите начине приступају овој теми. Поједини аутори детињство представљају као пролазну фазу у којој се деца припремају за свет одраслих.[20] Инсистирање на овој карактеристици детињства својствено је за ауторе који инсистирају на тзв. развојној перспективи детињства (енг. *developmental perspective on childhood*), који детињство описују као пролазак кроз различите фазе емотивног, когнитивног и физичког развоја.[21]

2.2.1. Психолошка теорија

Као један од најзначајнијих мислилаца у области теорије о дечјем развоју у литератури наводи се швајцарски психолог Жан Пијаже (енг. *Jean Piaget*). Он је свој рад посветио проучавању когнитивног развоја деце и тврдио да дечји мозак није само умањена верзија мозга одрасле особе, већ да деца размишљају на начин који се разликује у односу на процес размишљања одраслих особа. Дакле, он је први који је тврдио да деца нису мање интелигентна у односу на одрасле, већ се когнитивни

сугеришу да је искуство детињства универзално, начини на која се та права користе и артикулишу од стране деце и за децу током њиховог свакодневног живота увелико се разликују, како унутар, тако и између култура.

[19] Има аутора који наводе да заправо свака генерација даје неку своју, особену, дефиницију детињства. Барбара Бенет Вудхаус (*Barbara Bennett Woodhouse*) у делу Hidden in Plain Sight: The Tragedy of Children's Rights from Ben Franklin to Lionel Tate, Princeton University Press, Princeton, USA, 2008, p.16.

[20] Јањић-Комар, М., Обретковић М., op.cit., стр. 12. Један од начина да се дефинише период детињства јесте да се одреди када се тај период завршава, односно да се одговори на питање када дете престаје да буде дете и постаје одрасла особа. У односу на ово питање постоје два доминантна приступа: биолошки и психосоцијални. Биолошки посматрано, између детињства и одраслог доба постоји континуум који обухвата димензије зрелост – незрелост, почетак – крај, некомпетентност – компетентност и сл. Дефинисање детињства је одређено процесом сазревања, тј. преласка детета из стања незрелости у стање зрелости, које карактерише одраслу особу. Врањешевић, J., op.cit., стр. 21.

[21] Barbara Bennett Woodhouse, Hidden in Plain Sight: The Tragedy of Children's Rights from Ben Franklin to Lionel Tate, Princeton University Press, Princeton, USA, 2008, p. 18.

процеси код деце другачије одвијају.[22] Још један од значајних аутора у области психологије који се бавио психосоцијалним развојем деце је Ерик Ериксон (енг. *Erik Erikson).*[23] Он је своју теорију заснивао на проучавању односа између детета и друштва, а дечји развој видео је као низ фаза кроз које деца пролазе и од којих је свака потенцијално кризни период. У првој фази, која се одвија у првој години дечјег живота, фокус је на стицању поверења насупрот неповерењу за свет који га окружује. Према мишљењу овог аутора, све док особе које се о детету старају задовољавају потребе детета на одговарајући начин, дете је способно да развије базичан осећај поверења који му омогућава да настави у следећу развојну фазу. Друга фаза подразумева развој аутономије детета, трећа фаза односи се на стицање иницијативе, у четвртој фази дете стиче потребна знања и вештине, а пета фаза дечјег развоја подразумева развој сопственог идентитета насупрот конфузији улога.[24]

2.2.2. Еколошка теорија

Еколошка теорија (перспектива) детињства (енг. *ecological perspective on childhood*) коју је формулисао амерички психолог Ури Бронфенбренер (*Urie Bron-fenbrenner)* подразумева посматрање детета и детињства у једном ширем контексту међузависности и односа између детета и ужег и ширег окружења у коме се дете налази. Ови простори у којима се одвијају активности детета називају се различитим микросистемима. Сваки од микросистема јесте средина у којој деца живе, уче, играју се и слично. Као посебни микросистем можемо посматрати нпр. породицу, школу, дечје игралиште итд. У данашње време, као један од посебних микросистема издвојили су се интернет и друштвене мреже. Сфере у којима се ови различити микросистеми преклапају називају се мезосистеми. Сматра се да су, уколико између различитих микросистема постоји хармонија, ствари у погледу раста и развоја детета

[22] Више о теорији когнитивног развоја коју је развио Жан Пијаже видети на Piaget's 4 Stages of Cognitive Development Explained (verywellmind.com). Приступ дана 1. 3. 2025. године.
[23] Биографија овог психолога и професора на Универзитету Харвард доступна је на https://psychology.fas.harvard.edu/people/erik-erikson, приступ дана 1. 3. 2024. године.
[24] Barbara Bennett Woodhouse, op.cit., p. 20.

једноставне и да се развој детета одвија на задовољавајући начин. Међутим, проблем настаје у ситуацијама сукоба или тензије између различитих мезосистема, што за дете може бити извор бола, али и раста. Оне области или простори који се налазе изван сфере „дечјих микросистема“, али на различите начине на њих посредно утичу, у теорији се називају егзосистем. Сви ови системи посматрани скупа чине тзв. макросистем.[25]

2.2.3. Историјска теорија

Посебну, тзв. историјску теорију детињства, у свом раду развио је социолог Глен Елдер (енг. *Glen H. Elder),* који је настојао да помири схватања развојне и еколошке теорије детињства. Према историјској теорији, свако дете рођено је у одређеном времену и на одређеном простору, у друштву које се креће кроз фазе стабилности и промена, што су све чињенице и околности које ће обликовати детињство сваког детета.[26]

Када говоре о појму детињства кроз различите периоде историје људског друштва, поједини аутори често говоре о положају детета у доба старог Рима, указујући притом да су деца у овом добу посматрана као ствари и сматрана власништвом свог оца, који је над њима имао *patria potestas,* односно власт живота и смрти. Овако широко постављена власт шефа породице давала је за право да се деца кажњавају, батинају, па чак и убијају. Међутим, иако су постојали различити правни основи дефинисани чак и у законским текстовима, за овако широко постављено право живота и смрти пракса говори да су случајеви у којима се ово право примењивало били јако ретки. Разлози за то вероватно леже у осуди од стране

[25] Више о еколошкој теорији видети на https://www.dropoutprevention.org/wp-content/uploads/2015/07/paquetteryanwebquest20091110.pdf, приступ 1. 3. 2025. године.

[26] Са психосоцијалног становишта, концепција детињства која је заснована на универзалним законима који би требало да важе у свим временима и у свим друштвима је неодржива. Прихвата се незрелост детињства као датост, али се полази од тога да се тумачење те датости разликује у односу на историјску епоху и у односу на различита друштва/културе. Основу психосоцијалног становишта чини идеја друштвеног конструкционизма, по којој је детињство ствар друштвене конструкције и као такво променљиво у односу на време и простор. Више види у: Barbara Bennett Woodhouse, op.cit., p. 23.

шире заједнице и у личном страху од казне богова. У време Константина Великог убијање деце било је проглашено за квалификовано кривично дело. Ово право оца породице базирало се на чињеници да су у почетку римске историје деца била третирана као лична својина *pater familiasa*, што потврђује и чињеница да је он имао на располагању класичне имовинскоправне лекове, исте као и власник ствари. Тако, ако је дете било киднаповано, сматрало се да је украдено оцу, што му је давало за право да захтева враћање детета путем *rei vindicatio* и да тужи за одштету. [27] Дакле, и у овом виду реч је било о детињству које је незамисливо у односу на детињство какво деца имају данас.

Са друге стране, већина аутора је заузела став да у ранијим периодима није постојао изграђен појам детињства, већ да је детињство појам карактеристичан за модерно доба, јер је управо модерно доба оно у коме се развила свест о посебности деце у односу на одрасле.[28]

[27] Clark Butler. *Child Rights: The Movement, International Law, and Opposition*. Purdue University Press; 2012, p. 12. Доступно на https://ezproxy.nb.rs:2076/login.aspx?direct=true&db=e000xww&AN=493498&site=eds-live, приступ 20. 9. 2024. године. Игњатовић М., Осврт на правни положај детета у римском праву, Зборник радова Правног факултета у Нишу, бр. 70, 2015, с. 605-613. Ауторка наводи да је правни положај детета у првом реду зависио од тога да ли је отац признао дете за своје или не. У том смислу, ауторка описује да је најранија моћ коју је отац могао да испољи над *filas familias* било изопштавање детета. Тако је при рођењу, новорођенчад мушка и женска полагана пред ноге оца, а он би – без објашњења или оправдања – признао дете као своје, тако што би га подигао или одбацио остављајући га где јесте. Ауторка даље наводи да би прихваћено дете постало члан *familia,* док би непризнато дете бивало бацано у реку да умре од глади. Већина одбачене деце биле су девојчице, али нека су била и болесни, здравствено слаби дечаци. На *Oxyrhynchus Papiri*, писму мужа жени, садржане су биле инструкције да уколико је беба мушко да га задржи, а уколико је девојчица да је одбаци. Ово правило било је на снази све до 374. године када је највероватније под утицајем хришћанске вере и учења одбацивање деце било строго забрањено. Тако су императори Валентијан Валенс и Грацијан Пробус истицали у свом кодексу: „Свако треба да брине и одгледа своје потомке. Ако неко размишља о одбацивању подлеже казни за то“. (Borkowski et al. 2005: 114) У случају непризнавања детета од стране оца породице, над дететом се уводила власт *ius vitae ac necis,* слична оној коју је имао господар над својим робом.

[28] У том смислу Дејвид Арчард (Archard D. (2004). *Children: Rights and Childhood*. London and New York: Routledge.) прави разлику између концепта тј. појма детињства и концепције тј. схватања начина мишљења о детињству. Појам детињства значи да се деца посматрају као различита од одраслих, с тим што није јасно спецификовано у чему се све та разлика огледа. Концепција, са друге стране, значи да постоје јасни ставови о томе у чему се те разлике огледају. Имајући то у виду, Арчард закључује да нема разлога да се мисли да у току ранијих периода није постојао појам детињства, само је концепција о детињству била различита од данашње. Наведено према Врањешевић, J., op.cit., стр. 27.

2.2.4. Аријесово схватање детињства

Коме год од ових гледишта се приклонимо, несумњиво је да је детињство увек једна социјална конструкција и један нормативни појам, коме друштво даје специфично значење.[29] Филип Аријес у свом делу „Векови детињства“ тврди да у средњем веку није постојао концепт детињства какав познајемо данас. Деца су посматрана као мали одрасли људи, а свет деце није био одвојен од света одраслих. Деца су облачена као и одрасли, а овај период у њиховом животу посматран је као прелазни период ка одраслом добу. Одрасли су у деци уживали, али се за њих нису претерано везивали, вероватно због високе стопе смртности деце у средњем веку услед чега су деца посматрана као потенцијални губитак. Према овом аутору, савремени концепт детињства развио се у 17. веку, када деца добијају своју одећу и прве играчке.[30] Аријес тврди да је појам детињства углавном везан за европску мисао 19. века и да доживљај детињства еволуира од примарног осећања и изражавања нежности према детету, увиђања потребе за негом и заштитом, до захтева за моралним васпитањем. Од потпуног игнорисања детињства, дете у новом добу постаје центар породичног живота. Аутор је повезао нови концепт детињства са идеолошким утицајима водећих филозофа – моралиста и педагога са експанзијом образовних система.[31]

Упркос изузетном значају који је имало проучавање Аријеса у области истраживања детињства, овакав став није једнодушно прихваћен и у литератури је изложен критикама. Предмет критика нарочито су били инсистирање да пре развоја модерне мисли 19. века детињство није постојало, као и чињеница да је овај аутор говорио о деци западног света, и то деци која су потицала из одређених, по правилу виших сталежа. Са овим критикама могли бисмо се сложити, јер је, по нашем мишљењу, детињство један општи појам који означава фазу у развоју кроз коју пролазе сва деца света, у свим епохама, на свом путу у одрасло доба. Друштвене

[29] Јањић-Комар, М., Обретковић М., op.cit., стр. 11.
[30] Аријесово учење о детињству у средњем веку изнето је у Аријес, Ф., Векови детињства, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1989.
[31] Јањић-Комар, М., Обретковић М., op.cit., стр. 11.

околности и конвенције су те које утичу на то каква ће конкретно изгледати садржина појма детињство.

Примера ради, указујемо на запажања Нелсона (енг. *Nelson)* који је критиковао Аријесово виђење детињства и детета у средњем веку, тврдећи да је недовољно пажње посветио љубави коју су родитељи у то доба гајили према деци, као и да није обратио довољно пажње на критеријуме класне и породичне припадности деце.[32] Мартиндале (*Martindale*, 1994) је пак критиковао Аријесово виђење детињства у средњем веку, тврдњом да је игнорисао поступање универзалних елемената старања о деци и процеса социјализације деце од стране одраслих, који су постојали у средњем веку, као и Аријесову тврдњу о емотивној индиферентности одраслих у односу на своју децу, што је објашњавао потребом одраслих да се заштите од патњи због високе стопе смртности деце у најранијем добу која је била карактеристична за средњи век.[33]

Такође, у литератури се могу наћи критике упућене Аријесовим схватањима детињства, које се односе на непоузданост извора на основу којих је он доносио своје закључке, с обзиром на то да је Аријес користио сликарство као примарни извор података о деци. Према овим ауторима, из чињенице да су деца приказивана одевена као одрасли, не следи нужно да због тога није постојала слика о детињству као о посебном периоду, већ се само можда указује на правац у развоју уметности тог периода. Други Аријесу замерају што у својој анализи није обраћао пажњу на чиниоце као што су класа, род и друштвено-историјски контекст, с обзиром на то да су на сликама претежно представљена деца из виших слојева, и то првенствено дечаци. Трећу групу критика упућену Аријесовом раду представљају оне које се односе на то да Аријес у свом раду представља детињство западног света.[34]

[32]Mary Jane Kehily, op.cit., p. 46.
[33] Ibidem.
[34] Врањешевић, J. (2012). Развојне компетенције и партиципација деце. Београд, Учитељски факултет Универзитета у Београду, стр. 26.

2.2.5. Теорије о појму детињства у доба модерне и просветитељства

Промене у концепту детињства други аутори приписују растућим потребама капиталистичког начина производње и утилитаристичким мотивима јер су децу, како то наводи Фриман (енг. *Freeman),* почели посматрати као друштвени ресурс.[35]

Прихватање појма детињства као самосталног појма који постаје и предмет интересовања научника из различитих научних области, а затим и сфера проучавања посебне научне дисциплине, условило је да се деци признају специфичне физичке и психичке потребе.

Деца се третирају на посебан начин и мерама дисциплиновања припремају за живот у *рационалном свету зрелости*. Истовремено, деца не уживају привилегију самоодређења. Глобалну слику односа према детету чине следеће црте: потчињеност детета родитељском (очинском) ауторитету, изражена обавезом неограничене послушности и подређеност интересима породице, што укључује васпитање у духу припадности одређеној класи или друштвеном слоју. У том смислу можемо говорити о *детету као својини* (*Freeman*, 1983: 13–17). Увођење детета у центар породичних односа и интереса сучељава се са ширењем поља друштвеног утицаја на подизање и васпитање младих генерација. Институционализацијом тог утицаја кроз разгранате системе социјалног обезбеђења, образовања, здравствене и социјалне заштите, постиже се одређени степен координације породице и државе, тј. равнотежа родитељске одговорности и опште друштвене солидарности. Ипак је положај детета повољнији него у ранијим историјским раздобљима, јер су још увек задржани обрасци понашања и идеје о детету као објекту, пре него о личности. Повлачењем детета из света рада, односи између деце и одраслих су обележени вишим степеном сегрегације.[36]

До промене слике детета у очима одраслих дошло је нарочито током 18. века, када се мења и однос одраслих према деци. Према схватањима у литератури, 18. век је век у коме су постављене основе модерног схватања деце. Сада се за дете праве

[35] Јањић-Комар, М., Обретковић М., op.cit., стр. 11.
[36] Јањић-Комар, М., Обретковић М., op.cit., стр. 12.

играчке за коришћење у игри, пишу се књиге намењене искључиво деци, родитељи почињу да изражавају наклоност према својој деци. Ово модерно схватање детета обележено је у западној култури различитим и међусобно супротстављеним концепцијама о детињству: *пуританска, романтичарска и концепција детињства у настајању – tabula rasa.*[37]

Доба француског просветитељства доноси нови начин у виђењу деце. Један од најзначајнијих представника ове школе мишљења је француски просветитељ Жан Жак Русо (1712–1778) који се појмом детињства бавио у свом делу „Емил". Приликом тумачења Русоових ставова, у литератури је заузет став да је у свом раду Русо поставио темеље покрета за права детета, па њему можемо бити захвални за концепт детињства какав имамо данас. Значај Русоове мисли огледа се у томе што су све до идеја које је изнео у свом раду деца била видљива једино као деца у оквиру више класе, при чему су она сматрана као „мали одрасли људи", тако су и облачена, али им није било дозвољено да се изражавају, да изнесу своје мишљење нити да искажу своје личности. Једна од најзначајнијих Русоових идеја коју је по први пут изнео у литератури односно књижевности, јесте идеја о постојању суштинске доброте и невиности код деце предшколског узраста. Русо се залагао за то да деца имају право да буду деца, да се играју и истражују, а не да буду посматрана као „мали одрасли људи" које ће одрасли моћи да виде али не и да их чују.[38]

---

[37] *Idem*, стр. 28 и даље. Пуритански дискурс, који је био доминантно заступљен у европској хришћанској култури, детињство је посматрао као период зла и дивљаштва. Сматрано је да се деца рађају са грехом, што је последица људске грешне природе, и задатак је одраслих да ту грешну природу детета искорене строгом контролом и васпитањем. Присталица овог схватања је Томас Хобс. Слика детета као бића којим влада принцип задовољства, тј. дете тежи задовољењу својих нагона по сваку цену, тако да неки аутори овај дискурс зову и *Дионизијско дете*. Аутор Џон Лок (1632–1704) веровао је да се деца рађају као *tabula rasa,* без претходног искуства. Тек поступним усвајањем знања дете постаје разумно биће. Према овом аутору, детињство је фаза у развоју човека, а дете се може посматрати као несавршена, некомплетна верзија одраслог. Одрасли у процесу образовања треба да дете држе даље од ситуација које подстичу развој лоших особина. Лок је против физичког кажњавања деце јер сматра да то само учвршћује њихове урођене диспозиције да траже задовољство а избегавају бол. Он се залаже за родитељску контролу и моћ над децом, а верује у начело природне добронамерности онога ко одгаја дете. Наведено према Врањешевић, J., op.cit., стр. 30.

[38] Clark Butler. Child Rights: The Movement, International Law, and Opposition. Purdue University Press; 2012, p. 13. У литератури се Жан Жак Русо препознаје као представник романтичарског дискурса, који детињство посматра као време невиности – овај дискурс неки називају и *Аполонско дете,* а заснива се на ставу да је дете рођено неискварено, невино и природно добро, чистог, анђеоског срца. Друштво у коме дете одраста постепено квари ту природну доброту, неисквареност и мудрост. Деци треба допустити да се у окружењу развијају слободно и неспутано и својим природним ритмом – идеја о тзв. *природном детету или племенитом дивљаку*. Наведено према Врањешевић, J., op.cit., стр. 30.

У литератури се оцењује да је изношењем оваквих својих идеја о деци и детињству, Русо заправо основао покрет за ослобођење деце, који је тврдио да су деца пуна врлина, док су одрасли ти који представљају опасност и кваре децу, осим ако и сами не сачувају код себе нешто од те дечје невиности и врлине.[39]

Међутим, иако напредне и суштински племените, идеје које је Русо износио нису укључивале и ону коју данас прихватамо и на којој је заснована читава теорија о правима детета, а то је да и деца као људска бића уживају права која уживају одрасли, саобразно свом узрасту и развојној зрелости. Његов је циљ био управо да децу ослободи од права и обавеза одраслих. Рефлексије Русоових идеја данас можемо наћи у признавању права детета на слободно време, игру и доколицу, које је гарантовано чл. 31 КПД.[40]

Један од значајнијих аутора који је у свом раду износио ставове који су се тицали деце и детињства био је Хегел (1770–1831). Он није говорио непосредно о деци и о детињству, већ је кроз своје ставове о образовању, износио и ставове о деци и детињству, а који су били директно супротни онима за које се залагао Русо. Хегел је сматрао да деца школског узраста уче кроз растућу интеракцију са одраслима и кроз укључивање у активности које су по правилу намењене одраслима. Сматрао је да је најинтелигентнија ствар коју дете може учинити са играчком, да је разбије. Негирао је Русоову тврдњу да је најдоминантнија карактеристика детета врлина, јер је сматрао да се до врлине долази навиком учења. Задатак учитеља је да помогну

[39] Clark Butler. Child Rights: The Movement, International Law, and Opposition. Purdue University Press; 2012, p. 14. Доступно на, https://ezproxy.nb.rs:2076/login.aspx?direct=true&db=e000xww&AN=493498&site=eds-live, приступ 5. 10. 2024. године.

[40] У доба раног римског права дете је сматрано својином *pater familiasa*, који је над дететом имао власт живота и смрти (лат. *ius vitae ac necis*). У доба француског просветитељства, већ је било другачије. Посредством дела Жан Жак Русоа, *Емил*, читаоцима широм Европе откривен је концепт детињства деце у предшколском узрасту. Све до Русоа, деца су виђена једино у оквиру виших класа као мали одрасли, слично су била обучена, али нису имала право да изразе своје мишљење. Русо је прокламовао суштинску доброту и невиност предшколске деце. Промовисао је право деце да буду деца, да се играју и истражују. Деца су пуна врлина, док су одрасли покварени, осим ако нису сачували нешто од детета у себи. У теорији је препознато да је Русо на известан начин покренуо покрет дечјег ослобођења. Он није тежио томе да децу ослободи самог детињства и да им се признају људска права каква уживају одрасли, већ је сматрао управо супротно, да треба децу ослободити људских права која су намењена одраслима. Одраз Русоових идеја може се видети у одредбама чл. 31 КПД, које прокламују право детета на одмор и учење кроз игру. Детаљније види у Clark Butler. Child Rights: The Movement, International Law, and Opposition. Purdue University Press, 2012, p. 14.

детету да се фокусира на то да схвати свој потенцијал за одрасло доба. Инсистирао је на образовању и васпитању детета које ће се заснивати на дисциплини и послушности, јер је сматрао да непослушност представља претњу како за дете, тако и за њега као одраслог човека.[41]

2.2.6. Протекционистичко схватање детињства двадесетог века

Крајем деветнаестог и почетком двадесетог века постојала је представа о детету као слабом, ирационалном, неодговорном бићу. Под утицајем ових ставова о деци дошло је до развоја покрета за заштиту деце, који терминима које користе (нпр. енг. *child-saving*) сугеришу *потребу за спасавањем деце од ризика социјалних девијација*. У овом периоду, деца постају објект интервенције и не посматрају се као правни субјекти. Субјекти интервенције су родитељи и држава.[42] Овакав став произилази из схватања детета као бића са посебном потребом за заштитом и старањем, објектом бриге и интересовања одраслих, заправо „малог одраслог“ који ће једном, у тренутку дефинисаном позитивноправном нормом, еволуирати у пуноправног члана друштва. Упркос развоју који је донео двадесети век на пољу признања и нормирања права детета на националном и на међународном нивоу, још увек су се очувала схватања код одраслих (код родитеља, наставника, у општем јавном дискурсу), да је дете објект старања, а не аутономна личност. Налазимо да је оваквом схватању детињства допринело страдање у периодима Првог и Другог светског рата које је погодило децу, као најрањивије чланове друштва.

Међутим, у периоду између два светска рата, који је уследио након доношења Женевске декларације о правима детета из 1924. године, наилазимо чак и на назнаке

[41] Clark Butler. Child Rights: The Movement, International Law, and Opposition. Purdue University Press; 2012, p. 14. Доступно на https://ezproxy.nb.rs:2076/login.aspx?direct=true&db=e000xww&AN=493498&site=eds-live, приступ 20. 9. 2024. године.

[42] Јањић-Комар, М., Обретковић М. (1996). Права детета – права човека, Београд: Удружење правника Србије за социјално право, стр. 13. Крајем деветнаестог и почетком двадесетог века било је доминантно схватање да је дете у опасности, као и да га је потребно заштити, при чему то чине одрасли. Више видети у: Вучковић Шаховић, Н., Петрушић, Н. Права детета. (2015). Ниш: Правни факултет у Нишу, стр. 18.

схватања детета као активних учесника у питањима која их се тичу. Тако је у овом периоду значајну улогу у промоцији и идеји заштите права детета остварио пољски педијатар Хенрик Голдшмит (енг. *Henryk Goldszmit*), чувенији по свом псеудониму Јануш Корчак (*Janusz Korczak)*. Тврдио је да смо *стално у сукобу са децом, да заговарамо, опомињемо, грдимо и кажњавамо, али да не обавештавамо љубазно*. Тврдио је *да деца треба да буду оно што јесу данас, и да на њих не треба гледати као на одрасле људе сутрашњице, јер су, зато што се деца посматрају као људи будућности значајне године изгубљене*.[43] Своје идеје је спровео у дело тако што је основао „Дом јеврејске деце“ (енг. *Jewish Children's home*), где је увео систем самоуправљања, који је подразумевао да су деца имала најзначајнију улогу у формулисању правила понашања и у њиховом спровођењу. Борио се за независнију и активнију улогу деце и њихову снажнију позицију у друштвеном животу.[44]

Са друге стране, уочено је да је за период током педесетих и шездесетих година двадесетог века била општеприхваћена пракса да деца иду сама у школу, при чему их није пратио нико од одраслих. Детињство деце у овом периоду је подразумевало да су се деца играла на улици, као и да нису била подложна утицајима интернета и телевизије.[45] Као последица чињенице да су деца своје време проводила слободније од уплива односно интервенције одраслих, примећено је да су се деца чешће повређивала међусобно или самостално у игри, у односу на стање какво имамо данас у западном свету. Према једном истраживању, које је спроведено у

[43] Smith, Anne B., Children's Rights: Towards Social Justice. New York, Momentum Press. 2016, p. 5.

[44] Јануш Корчак је рођен у Варшави 1879. године, као син истакнутог адвоката. У периоду од 1898. до 1904. године на Универзитету у Варшави је студирао медицину и специјализирао педијатрију. Пореклом је био Јеврејин. Двадесетих година објавио је књигу намењену родитељима под називом „Како волети дете“ (енг. *How to Love a Child*). Умро је 1942. године, када су Немци затворили сиротиште које је водио, и заједно са јеврејском децом из сиротишта транспортовали га у нацистички логор Треблинка у Пољској. Наведено према Richard B. Gunderman, Courage and the care of children: Janusz Korczak, у: Pediatric Radiology (2021) 51:519–520. Више о Јанушу Корчаку види на https://www.dw.com/sr/janu%C5%A1-kor%C4%8Dak-za%C5%A1titnik-i-prijatelj-dece/a-16551910, приступ дана 16. 9. 2022.

[45] Simon Webb, Post-War Childhood – Growing up in the not-so-friendly Baby Boomer years, Pen and Sword History, 2017, p. 10. У литератури и општој јавности општеприхваћено је да се деца рођена у периду од 1946. до 1963. године зову „бејби-бум“ генерацијом (енг. *baby boomers*). Примера ради, према подацима за Сједињене Америчке Државе (САД) током 1946. године, рођено је 3,4 милиона беба више него било када у историји. Наведено према Michael Dimock, Defining generations: Where Millennials end and Generation Z begins, Paw Research Centre, 2019. Доступно на https://www.pewresearch.org/fact-tank/2019/01/17/where-millennials-end-and-generation-z-begins/, приступ 11. 11. 2024. године.

Великој Британији, педесетих година прошлог века, просечно би око 300 деце годишње било ослепљено на једно око, и то због повреда које су задобијали у игри са својим вршњацима. Ова појава је данас незамислива. Ови подаци говоре о начину понашања некадашње деце, о схватању родитељства, али и о већој слободи коју су некадашња деца уживала.[46] Ова слобода деце да све слободно време проводе ван куће, на пољу или улици, у игри, као и да у школу одлазе сама без пратње родитеља, условљавала је и одређене последице – велики број страдале деце у саобраћају, повређивање и напади, чак и убиства деце ван куће, сексуално злостављање девојчица. Стога можемо поставити питање односа између тадашњих родитеља и деце, да ли је реч о томе да родитељи педесетих година двадесетог века нису били свесни опасности које децу вребају ван куће или су једноставно мање бринули за безбедност своје деце.[47] А можда је свет тада за децу ипак био мање опасно место, у односу на свет у коме деца живе данас.

Социолози овај период описују као време у коме деца и нису имала шта да раде у кући, имајући у виду да су мајке по правилу биле првенствено домаћице, чији задатак је, поред чувања деце, био и старање о домаћинству – одржавање хигијене, кување, некада старање о животињама. Како се наводи, мајке су биле изморене и без довољно енергије коју би посветиле својој деци, тако да је боравак ван куће без пратње одраслих за децу од најранијег узраста био нужност, а не ствар слободе и избора.

Најзначајнија карактеристика модерне парадигме детињства је инсистирање на правима детета, прихватање детета као субјекта права и увођење принципа најбољег интереса детета, као доминантног. По нашем мишљењу, ово су елементи који су суштински изменили положај деце у савременом свету и виђење тога шта детињство данас представља. У литератури се износи став да је почетни корак у изградњи посебног правног субјективитета детета увођење принципа „добробити“ или „најбољег интереса детета“, као и да се на овај начин преноси тежиште правне интервенције од заштите детета ка заштити његових права. Идеја о правима детета

[46]Simon Webb, op.cit., p. 14.
[47]*Idem*, p. 84.

добија нарочити замах седамдесетих година, под великим утицајем друштвених покрета за ослобођење и права деце (посебно у скандинавским државама, САД-у и Великој Британији). Либерално инспирисани аутори своју концепцију права деце заснивају на радикалној критици патерналистичког и репресивног односа друштва према деци и протекционистичког правног модела друштвене интервенције. Основно обележје новог модела је укидање дискриминације према узрасту, што значи захтев да се деци признају сва права која припадају одраслима у правном поретку.[48] Покрет за ослобођење детета јавио се 70-их година 20. века, а његови најпознатији представници су Џон Холт и Ричард Фарсон. Као најзначајније право детета Фарсон издваја право на самоодређење које је по њему извор и основ за друга права.[49]

2.3. Савремена парадигма детињства

Промене које су наступиле током 21. века а које укључују растућу диверзификацију породичних облика, норми и вредности које постоје у оквиру породице, утицале су и на то да појму детињства придамо ново значење, које се у литератури перципира као одраз *савремене историјске сложености* појма (енг. *modern historical complexity*). [50]

Данас можемо говорити о потреби да се преиспита постојећи концепт детињства, како би се одговорило на социјалну амбивалентност према деци, као и на проблеме са којима се деца суочавају у савременом друштву. [51] Потребно је суштински преиспитати односе који постоје између деце и одраслих, али овога пута посредством нове парадигме – детета као активног субјекта и носиоца права.[52] Томе се посвећује значајна пажња, што илуструје и податак да, уколико бисмо 2002. године у веб-претрагу укуцали појам који би се односио на студије посвећене деци

[48] Јањић-Комар, М., Обретковић М., op.cit., стр. 14.
[49] Више види у Врањешевић, Ј., op.cit., стр. 48 и даље.
[50] Arnlaug Leira, and Chiara Saraceno. Childhood: Changing Contexts. Vol. 1st ed, Emerald Group Publishing Limited, 2008. London, United Kingdom, p. 3.
[51] Peter B. Pufall, Richard P. Unsworth, Rethinking Childhood, Rutgers University Press, 2004, p.1.
[52] Peter B. Pufall, op.cit., p. 4.

и детињству, приказало би се 755.000 локација на универзитетима и географским локацијама широм света.[53]

Промене које су се десиле у породици и друштву стварају нове могућности за децу, али су извор нових несигурности, како за децу тако и за одрасле, јер правила и одговорности више нису јасно дефинисани и постојећа правила не одговарају околностима у оквиру којих се детињство дешава. Захтеви тржишта рада често су неповољни у односу на време које је родитељима на располагању за остваривање родитељских одговорности и улога.[54]

Слушати глас деце је најважнији конструкт у оквиру нове парадигме детињства,[55] али треба имати на уму да није суштина да децу само слушамо, већ је потребно и да научимо како да чујемо оно што деца заиста желе да нам кажу.[56] Деца јесу активни учесници у свом развоју, она истражују, конструишу сет уверења и вредности. Како развијају моћ говора, развијају и способност комуникације, да причају приче, да артикулишу своја веровања и вредности, уместо да једноставно прихвате вредности и ставове наметнуте од стране одраслих.[57] Према тврдњи најзначајнијих аутора у овој области, мало је вероватно да ћемо од деце тражити да сведоче о било којој озбиљној ствари ако не верујемо да могу да разликују чињенице од фантазије, исправно од погрешног, или да се одупру тумачењу ауторитета. Међутим, централна претпоставка нове парадигме коју прихватамо је та да деца имају право на акцију и право да се њихов глас чује, али исто тако желимо да знамо и када сведочанству деце треба веровати а када не. Тежимо да поштујемо те квалитете детињства, али то их не чини непогрешивим или неподложним критици.[58]

Једна од појава за коју се у литератури наводи да је утицала на промену у концепту детињства у савременом друштву јесте тзв. „оскудица деце“ (енг. *carcity of*

[53] Ibidem.
[54] Arnlaug Leira, Chiara Saraceno, op.cit., p. 3. Као факторе који утичу на различите концепте детињства ауторка наводи стопу деце која живе у околностима сиромаштва, различите форме породице, различите нивое културног и друштвено-политичког развоја, различите родне улоге и слично.
[55] Peter B.Pufall, Richard P. Unsworth, op.cit., p. 32.
[56] Ibidem, p. 33.
[57] Ibidem, p. 142.
[58] Ibidem, p. 10.

children),[59] што је један од разлога што се тема деце и детињства конституише као значајна тема јавног дискурса.[60] Са социолошког становишта препознат је проблем смањеног броја деце (без обзира на пол), нарочито у европским државама у којима се број становника смањује, а просечна старост становништва расте.[61] Промене старосне структуре друштва у смислу „старења“ становништва у првом реду развијених држава условљене су продужењем очекиваног животног века и ниском

[59]Arnlaug Leira, Chiara Saraceno, op.cit., p. 4.

[60] Проблем демографског старења становништва је специфичност савременог друштва и нарочито је присутна у Евопи. Подразумева промену старосне структуре становништва, односно повећање удела средовечног и старијег становништва и истовремено смањење удела младих у укупном становништву. Према подацима Уједињених нација, 2000. године је број особа старијих од 60 година премашио број деце узраста до пет година, а процена је да ће 2050. године број старијих од 60 година премашити број деце до 15 година старости. Посебан извештај Повереника за заштиту равноправности о дискриминацији деце, стр. 69–70. Доступно на https://docs.google.com/document/d/1XsgEBPpa-G63mJ197Q2dmm7qetQK6LeL/edit# , приступ 5. 10. 2024. године.

[61] Према подацима из *Извештаја о утицају демографских промена* из 2020. године, израђеном од стране Европске комисије, очекује се да просечан животни век у ЕУ 2070. године буде 86 година, док ће 30% становништва бити старије од 65 година у односу на данашњих 20%. Просечна старост становништва ће достићи 49 година, што је за пет година више у односу на данашње резултате. У овом извештају је наведено да се просечан број порођаја по жени у Европи смањује од 1960-их до средине 1990-их година. У 2018. години у Европи је рођено просечно 1,55 деце по жени, што је испод вредности од 2,1 која се сматра нивоом потребним за одржање величине становништва константном, а скоро ниједан регион у Европи нема стопу на овом нивоу, док је у неким регионима регистрована стопа мања од 1,25. Предвиђа се да ће се до 2070. године смањити број младих људи (0–19 година) за 12,6 милиона. Око трећине свих домаћинстава су једночлана домаћинства – што је за 19% више у односу на 2010. годину. Све је више домаћинстава без деце, особа које живе саме и самохраних родитеља. Број самохраних родитеља је порастао за 13% од 2010. године. Наведено према подацима садржаним у Посебном извештају Повереника за заштиту равноправности о дискриминацији деце, стр. 69–70. Доступно на https://docs.google.com/document/d/1XsgEBPpa-G63mJ197Q2dmm7qetQK6LeL/edit#, приступ 5. 10. 2024. године.

стопом фертилитета.[62] У том смислу, када говоримо о детињству у савременом друштву, говоримо о детињству у друштву које стари (енг. *ageing society*).[63] [64]

У већем делу историје дечја популација је представљала готово половину људске популације. Двадесети век је донео преокрет у структури популације у многим друштвима. До почетка овог века, велики број друштава имао је само 15% становништва млађег од 15 година и скоро два пута више становника узраста преко 60 година.[65] Тенденцију продужења животног века уочавамо и на тлу Европе. Тако

[62] Arnlaug Leira, Chiara Saraceno, op.cit., p. 4. Стопа фертилитета представља просечан број деце коју у репродуктивном добу роди једна жена. Стопа од 2,1 обезбеђује просто обнављање становништва, виша стопа доноси популациони раст, док стопа нижа од 2,1 резултује смањењем становништва. У већини развијених земаља, као и код нас, стопа укупног фертилитета је испод 2,1, па Републику Србију карактерише депопулација, односно смањење укупног броја становника. Бруто и нето стопе репродукције, као посебни демографски показатељи, важне су за сагледавање одвијања репродукције (обнављања становништва), која може бити умањена, проста или проширена. Бруто и нето стопа репродукције становништва сагледавају се на основу података о оном делу становништва које је способно да повећа односно репродукује становништво, дакле на основу броја женског становништва у фертилном периоду (од 15 до 49 година) и броја живорођене женске деце рођене у току једне календарске године. Према неким од последњих података Републичког завода за статистику у Републици Србији, у периоду јануар–јун 2021. године, број живорођених је износио 28.813. У односу на исти период претходне године, када је број живорођених износио 29.314, бележи се пад од 501 односно за 1,7%. Број умрлих у Републици Србији у периоду јануар–јун 2021. године износио је 65.817 и, у односу на исти период претходне године када је број умрлих био 51.569, бележи се раст од 14.248 или за 27,6%. Удео лица старих 65 и више година 2019. године износи 20,7%, а млађих од 15 година 14,3%. Просечна старост становништва је 2019. године 43,3 године, а очекивана дужина живота за мушкарце је 73,1 а за жене 78,3 година. Индекс старења, односно однос старог (60 и више година) и младог (0–19 година) становништва је 144,1. Наведено према Посебан извештај Повереника за заштиту равноправности о дискриминацији деце, доступно на https://docs.google.com/document/d/1XsgEBPpa-G63mJ197Q2dmm7qetQK6LeL/edit#, приступ 5. 10. 2024. године.

[63] Опште старење становништва је појава која није заобишла ни Републику Србију. Наиме, према подацима Републичког завода за статистику примећује се значајно смањење броја становника Републике Србије, па тако у 2016. години било је 7.058.322 становника, 2018. године број становника по први пут пао је испод седам милиона (6.982.604), да би се исти тренд смањења броја становника наставио, па је број становника 2020. године 6.899.126. Такође, присутан је стално тренд негативног природног прираштаја, па је тако 2016. године 36.100 људи више умрло у односу на број живорођених, док за 2020. годину овај број износи 55.158 више умрлих у односу на број живорођених. Просечна старост становништва Републике Србије 2016. године износила је 42,9 година, док 2020. године износи 43,5 година. Подаци преузети из публикације Републичког завода за статистику, „Србија у бројкама, 2020“, доступне на https://publikacije.stat.gov.rs/G2021/Pdf/G202122003.pdf, приступ 17. 11. 2024. године.

[64] Arnlaug Leira, Chiara Saraceno, op.cit., p. 113.

[65] У Јапану је према подацима Уједињених нација (УН) из 2007. године 28% особа старије животне доби и 14% деце. Са друге стране, неке државе Африке и Азије имају мање од 5% популације старије од 60 година. У двадесет седам од ових држава просечна старост становништва је мања од 18 година. Најнижа просечна старост је у Уганди, и то 14.8. У 2007. години, проценат деце у општој популацији у Азији износи 41%, док становништво узраста изнад 60 година чини 5.3%. Наведено према Arnlaug Leira, and Chiara Saraceno. Op.cit., p. 113. Генерална скупштина УН је 14. децембра 1990. године прогласила 1. октобар Међународним даном старијих особа, резолуцијом 45/106. Текст резолуције

се предвиђа да ће у 2070. години очекивани просечни животни век за жене у Европи износити 90,3 година (у односу на 83,7 година у 2018), а за мушкарце 86,1 годину (у односу на 78,2 године у 2018).[66]

Демографске анализе које је спровео ЕУРОСТАТ (Статистички уред Европских заједница) у погледу разлога зашто Европљани узраста од 18 до 39 година немају деце, показују да је 48% испитаника одговорило да не жели да има децу јер страхују за будућност; 46% јер немају сталног партнера; 44% је одговорило да им одговара животни стил без деце и сматра да би било тешко уклопити се са децом; више од трећине испитаника изразило је да осећају страх да ће изгубити слободно време. Нешто више од трећине испитаника је као разлоге своје одлуке да немају деце навело притисак на послу и материјалне разлоге.[67]

Данас је све већи број деце без браће или сестара, дакле јединаца односно јединица у породици. Можемо тврдити да су савремена деца на овај начин у извесном смислу лишена једне од највећих вредности у животу, имајући у виду да постоје социолошка истраживања која показују да је однос између браће и сестара најтрајнији и најснажнији однос који појединац може имати током живота.[68] Као последица мањег броја деце и старења становништва јављају се и: а) неспособност

доступан на https://documents-ddsny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/564/95/IMG/NR056495.pdf?OpenElement, приступ 22. 10. 2024. године. Састав светског становништва значајно се променио у последњим деценијама. Између 1950. и 2010, очекивани животни век светске популације продужио се са 46 на 68 година. Широм света током 2019. године било је 703 милиона особа старијих од 65 година. У наредне три деценије, процена је да ће се број старијих особа више него дуплирати, достигавши више од 1,5 милијарди током 2050. године. Наведено према подацима Уједињених нација, доступно на https://www.un.org/en/observances/older-persons-day/, приступ 22. 10. 2024. године.

[66] Стопа фертилитета у Европи је почела да пада 60-их година 20. века, да би се око 2000. године ова стопа стабилизовала. Ова стопа је 2018. године износила 1,55 деце по једној жени, што је испод вредности 2,1 која омогућава да се одржи проста репродукција становништва у одсуству миграције; између 2001. и 2018, просечна старост жене која рађа децу порастао је са 29 на 30,8 година. Процењује се да ће 30% становништва Европске уније (ЕУ) до 2070. године бити старије од 65 година у односу на данашњих 20%, док се процењује да ће 13% становништва бити старије од 80 година, што представља удвостручење у односу на проценат 2019. године. Истовремено, проценат радно способног становништва (20–64 година) ће се смањити. Чинио је 59% укупне популације 2019. године, а до 2070. године се процењује да ће се смањити на 51%. У том периоду број деце и младих (0–19 година) смањиће се за 12,6 милиона. Наведено према Ситуациона анализа деце и адолесцената у Србији, УНИЦЕФ, 2019, доступно на https://www.unicef.org/serbia/media/13456/file/sitan_2019.pdf, приступ 14. 12. 2024. године.

[67] Arnlaug Leira, Chiara Saraceno, op.cit., p. 79.

[68] О квалитетима односа између браће и сестара види у Jill Langer, Mathew Love, The ties of later life: aging siblings, Educational Gerontology, Vol. 45(2019), No. 9, 573–576.

просте репродукције становништва и сношење трошкова старења; б) међугенерацијски сукоби; в) старосна сегрегација и дискриминација на основу старости. Повећана је међугенерацијска релокација ресурса тако да у богатијим друштвима старији помажу млађима, док у сиромашнијим друштвима у којима нису јаки пензиони системи, млађи финансијски помажу старијима. Такође, услед повећања просечне старости становништва, повећава се број бака и дека у друштву, док је са друге стране све већи број деце која имају више бака и дека и која су им једини унучићи. Све су ово околности које значајно мењају контекст у коме деца одрастају.[69]

До сада је много већи значај придаван истраживањима на који начин опште старење становништва утиче на одрасле и особе старије животне доби, док још увек нема истраживања која се баве питањем како опште старење становништва утиче на услове у којима живе деца. Постојећа истраживања претежно се баве питањем бриге коју бабе и деде пружају унучићима, док се мало зна о дечјем схватању односа који постоји између баба и деда и деце, као и о искуству да се буде у фокусу пажње и привржености већег броја одраслих различитих генерација, с тим да та пажња буде подељена са малим бројем, или да није уопште подељена са другом децом.[70]

Савремена парадигма детињства развила се делимично као последица промена у родном режиму. Принцип родне равноправности мушкараца и жена[71] у свим областима живота довео је до тога да је удео жена које су се остварile у улози мајки у укупној радној снази у индустријски најразвијенијим земљама почео да расте 50-их година прошлог века, с тим што је и овај процес текао различитом динамиком

[69] Промена породичних облика у савременом друштву карактеристична је и за простор Европе, у којој се домаћинства смањују, а њихов број се повећава. Наиме, 2019. године било је 195 милиона домаћинстава, што је повећање од 13 милиона од 2010. године. У 2010. години просечно домаћинство имало је 2,4, да би се за једну деценију смањило на 2,3 члана. Скоро трећина свих домаћинстава састоји се од једног члана, што је повећање од 19%. Општи тренд представља повећање броја домаћинстава која чине парови без деце, људи који живе сами и самохрани родитељи. У већини домаћинстава нема деце, док се број домаћинстава која чине самохрани родитељи са својом децом повећао за 13% од 2010. године. Наведено према подацима из European Commission Report on the Impact of Demographic Change, доступно на https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/demography_report_2020_n.pdf, приступ 14. 12. 2024. године.

[70] Arnlaug Leira, Chiara Saraceno, op.cit., p. 5.

[71] Више о појму родне равноправности видети у: Павјанић, М., Петрушић, Н., Значај институционалних механизама за остваривање родне равноправности, Зборник радова Правног факултета у Нишу, бр. 67/2014, стр. 25–44.

у појединим државама.[72] Док су у Италији и Шпанији, примера ради, прве генерације мајки кренуле ка тржишту радне снаге, у нордијским земљама ово су чиниле трећа и чак четврта генерација. Све ове промене условиле су промене у схватању шта је оно што је добро за дете, као и на општу слику шта је то што представља „добра мајка", односно „добар отац". Мајкама односно очевима државе су признале право на плаћено одсуство са рада ради неге детета, истина на различити начин, а улога државе била је и то да обезбеди квалитетне службе за старање о деци.[73] У литератури се онда поставило питање, како су све ове промене утицале на когнитивни развој и на добробит деце.

Модел породице у којима двоје зарађују (енг. *the dual-earner family model*) постао је доминантни породични модел, а последично се улога родитеља, нарочито мајке, променила. Очекивања од мајки, и то нарочито од самохраних мајки, променила су се. „Добра мајка" више није само она која се искључиво стара о чувању деце, већ и економски доприноси задовољавању основних потреба деце. Чување деце од стране мајке је постало мање цењена активност у друштву, док је више цењен економски допринос мајке старању о деци, односно њиховом издржавању.[74] Са друге стране, јавила се потреба за алтернативним начинима обезбеђења чувања деце,

[72] У „западној" литератури се говори о процесу „либерализације" материнства, који подразумева да је данас за жену материнство постало ствар избора. Multiple "Mothers", Many Requirements For Protection, Claire Achman, p. 55 и даље, у: Reassembling Motherhood: Procreation and Care in a Globalized World. Edited by Yasmine Ergas, Jane Jenson and Sonia Michel, Columbia University Press, New York, 2017. Поставља се питање да ли је заиста тако. Чињеница је да је овај процес далеко одмакао, имајући у виду ситуацију каква је постојала средином двадесетог века, али је такође чињеница да није окончан. За многе жене широм света одлука да ли да се роди дете, као и одлука о начину на који ће се уредити старање о детету, нису ствар слободног одлучивања. Ми се овога пута овим питањима нећемо детаљније бавити, већ налазимо да би било ипак поштено напоменути.

[73] Arnlaug Leira, Chiara Saraceno, op.cit., p. 7.

[74] О рано препознатој потреби да се запослене мајке посебно заштите, сведочи и чињеница да је још 1919. године под окриљем Међународне организације рада донета Конвенција о заштити материнства, којом се трудници и мајци у првим годинама живота детета гарантују одређена права. Текст конвенције доступан је на енглеском језику на https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO:12100:P12100_INSTRUMENT_ID:312148:NO, приступ 22. 10. 2024. године. Такође, под окриљем Међународне организације рада 1981. године донета је Конвенција бр. 156 о радницима са породичним одговорностима, доступна на енглеском језику на https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_ILO_CODE:C156, приступ 22. 10. 2024. године.

у првом реду у систему предшколског образовања и васпитања у најранијим узрастима.[75]

Савремени тренутак донео је промене које су подразумевале рушење родних стереотипа и инсистирање на родној равноправности мушкараца и жена, промене родних улога у породици и веће укључивање мајки на тржиште рада. Међутим, и даље у случајевима престанка заједнице живота родитеља, деца по правилу остају да живе са мајком.[76] Упоредо са променом улоге оца у породици, која подразумева већу укљученост очева у старање о деци, смањује се опасност да ће веза на релацији отац – дете након престанка брака или ванбрачне заједнице родитеља ослабити.[77] Промењена улога оца у одгајању деце одразила се и на формулисање законских решења у овој области, нарочито имајући у виду решења која се тичу заједничког вршења родитељског права и подељеног пребивалишта.[78]

---

[75] Arnlaug Leira, Chiara Saraceno, op.cit., p. 8. Приликом заснивања радног односа, већина родитеља децу најмлађег узраста оставља најближим члановима породице, по правилу бабама и дедама, уколико таква могућност постоји, имајући у виду да у њих имају највеће поверење да ће се о деци старати на одговарајући начин. Друго решење било би плаћање стручне особе која би чувала дете, односно одвођење деце у тзв. јаслице као вид формалног старања о деци, било у оквиру приватних или државних установа. Према расположивим подацима Међународне организације рада, деца млађа од три године у много мањем проценту одлазе у организације формалног старања о деци у односу на децу старију од три године. Проценат деце млађе од три године у тзв. јаслицама креће се од мање од 5% у Аустрији, Чешкој и Грчкој, до чак 64% у Данској. Циљ Европске уније био је да до 2010. године 33% деце узраста млађег од три године похађа организације формалног старања о деци, односно 90% узраста од три до седам година. Наведено према Catherine Hein, Reconciling work and family responsibilities Practical ideas from global experience, International Labour Organization, Geneva, 2005, pp. 79–80. Доступно на https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/2005/105B09_142_engl.pdf, приступ 22. 10. 2024. године.

[76] Нарочито у ситуацијама висококонфликтних развода, јавља се појава тзв. отуђења између детета и родитеља, по правилу оца, који престаје да буде инволвиран у пуној мери у живот детета. Очеви постају одсутни родитељи, који децу виђају ретко или их виђају нередовно. Често се улога оца у животу детета своди на плаћање алиментације, која некада прераста у средство обрачунавања са другим родитељем и на тај начин се угрожава економски положај детета. Ross A. Thompson, The Role of the Father After Divorce, The Future of Children, Vol. 4, No. 1, 1994, pp. 210–235.

[77] Слика оца данас представља миленијалца који сматра да треба да буде укључен у живот своје деце на једнак начин као и мајка, који развија дубљи однос са децом, са њима проводи више времена на свакодневном нивоу, помаже својој деци, усмерава их и васпитава. Ово представља значајну разлику у односу на ранији период двадесетог века, када је отац по правилу био онај који издржава породицу, по правилу је дуже на послу и представља оца који је „одсутан“ у периоду одрастања детета, док су мајке те које су у кући и васпитавају децу. Рушење ових родних стереотипа допринело је томе да су данас очеви више растрзани између раније доминантних и традиционалних родних улога, и савремене реалности, што ствара потребу да се изнова формира идентитет оца на темељима савремених околности. О овоме види више у: Scott Zimmer, Millennials and Fatherhood, Salem Press Encyclopedia, 2021, 3p.

[78] Arnlaug Leira, Chiara Saraceno, op.cit., p. 10.

Са друге стране, уочена је појава у појединим друштвима да се, упоредо са развојем медицинске науке, врше селективни абортуси како би се дошло пре свега до мушког потомства, о чему ће више бити речи у каснијим поглављима овог рада.[79] [80]

Једно од значајних аспеката када је реч о концепту детињства последњих деценија јесте питање у којој мери је детињство подложно регулацији на међународном, националном или локалном нивоу. Институције изван породице у све већој мери постављају правила и норме шта представља „добро“ или „одговарајуће“ детињство. Ово се посебно односи на доба „раног детињства“,[81] које подразумева да се у контексту савремених околности држава пре свега стара о чувању деце из породица у којима оба родитеља раде, тако да ово полако прераста у социјално право родитеља и детета.[82] Ово је такође једна од последица промена у родним улогама очева и мајки. На нивоу ЕУ 1992. године донета је директива која се односила на одсуство са рада мајке (*Maternity Leave Directive of 1992*), да би 1996. године била донета директива која се односила на одуство са рада родитеља ради неге детета (енг. *the Parental Leave Directive*). Друга директива је представљена у

[79] О овом питању у Индији бави се ауторка Гита Аравамудан у књизи *Disappearing Daughters*, Penguin Books India PVT, Limited, 2007. У наведеној књизи ауторка говори о проблему селективних абортуса као о пракси која се све чешће јавља у образованим, имућним породицама које припадају средњој класи у Индији.

[80] Под окриљем Уједињених нација, од 2012. године 10. октобар установљен је као Међународни дан девојчица, резолуцијом Генералне скупштине Уједињених нација бр. 66/170 од 19. 12. 2011. године, и то са циљем оснаживања девојчица и остваривања њихових права у пуном обиму. Доступно на https://undocs.org/A/RES/66/170, приступ 29. 12. 2024. Из овога можемо закључити да се правима девојчица пружа посебна пажња јер су њихова права, зато што су женског рода, често угрожења у односу на права дечака. О овоме говори и пракса селективних абортуса, која подразумева да се по правилу прекидају оне трудноће из којих би дошло до рађања женског детета.

[81] Рано детињство представља период у животу детета од његовог рођења до узраста од осам година, и представља период најинтензивнијег дечјег развоја. Према појединим ауторима, рано детињство је фаза у животу детета чији завршетак се уобичајено поклапа са усавршавањем вештине читања код већине деце, што је од суштинског значаја за даље успехе деце у школи, а што има суштинске последице на то како ће изгледати одрасло доба детета. Више види у: *What is Early Childhood*, The Centre for High Impact Philantropy, доступно на https://www.impact.upenn.edu/early-childhood-toolkit/what-is-early-childhood/, приступ 11. 11. 2024. године.

[82] Према ставу који износи УНЕСКО, период раног детињства је период најзначајнијег раста и развоја детета, и представља пут ка квалитетном животу у одраслом добу. Под окриљем УНЕСК-а развијени су програми старања и образовања у раном детињству, који за дете представљају много више од саме припреме за основношколско образовање. Представља основу за емотивну добробит и успех у учењу касније током живота, као и једну од најбољих инвестиција коју би држава могла да учини у промовисању свеобухватног развоја, родне равноправности и друштвене кохезије. Види на Early childhood care and education - An investment in wellbeing, gender equality, social cohesion, and lifelong learning, UNESCO, доступно на https://www.unesco.org/en/education/early-childhood, приступ 11. 11. 2024. године.

оквиру политика за образовање деце и старање о деци, у форми препоруке (енг. *recommendation*) 1993. године. Као део Европске стратегије запошљавања (енг. *European Employment Strategy*) која је донета на састанку у Барселони 2002. године, постављени су амбициозни циљеви у погледу сервиса за старање о деци (енг. *child-care services*) – до 2010. године ови сервиси биће обезбеђени за најмање једно од троје деце и за најмање 90% деце предшколског узраста.[83]

Модерна друштва помажу родитељима у сношењу трошкова подизања деце, друштво инвестира у децу од најранијег узраста, тако што обезбеђује службе за васпитање и образовање деце и сноси трошкове здравствене заштите деце.[84]

Савремено друштво је институционализовано и приватизовано,[85] што је условило и промене у појму детињства у савременом свету. У том смислу, када говоре о детињству, поједини аутори говоре о узрасној сегрегацији, која може бити институционална, просторна и културна. Институционална сегрегација подразумева да родитељи највећи део свог дана проводе на местима на којима раде, одвојени од своје деце, док деца са друге стране то време по правилу проводе у установама намењеним васпитању и образовању деце са својим вршњацима.[86]

Са друге стране, социолошке теорије детињства инсистирају на појму социјализације, као процесу у коме деца уче да се прилагоде друштвеним нормама. Социјализација подразумева транзицију/пренос културних и друштвених норми „са генерације на генерацију“.[87] Правац утицаја је у том смислу очигледан – друштво је то које обликује појединца. Иако социолози не игноришу биолошку компоненту детета као људског бића, његов развој објашњавају у друштвеном контексту.[88] У

[83] Arnlaug Leira, Chiara Saraceno, op.cit., p. 15.
[84] Arnlaug Leira, Chiara Saraceno, op.cit., p. 81.
[85] Arnlaug Leira, Chiara Saraceno, op.cit., p. 118. Ауторке цитирају ставове Аријеса и говоре о томе да је урбани конгломерат постао маса малих острва – кућа, канцеларија и шопинг центара – који су међусобно раздвојени огромном празнином. Оне тврде да се у првој половини двадесетог века један део породичног живота преклапао са животом заједнице, и у градским и у сеоским срединама, док је у другој половини двадесетог века кућа постала склониште. Наиме, када породица напушта своју кућу како би обавила нешто што се у кући не може обавити, они одлазе у покретним продужецима куће односно у својим колима. И као што је ковчег послужио Ноју да преживи потоп, тако аутомобил омогућава својим власницима да прођу кроз непријатељски и опасан свет изван свог дома.
[86] Arnlaug Leira, Chiara Saraceno, op.cit., p. 120.
[87] Mary Jane Kehily, op.cit., p. 62.
[88] Mary Jane Kehily, op.cit., p. 61.

том смислу социјално-развојна теорија детињства инсистира на томе шта друштво природно захтева од детета, а не на томе шта дете по природи својој јесте.[89]

Детињство је детерминисано социјалним статусом и родом, тако да неће имати исто детињство дечаци и девојчице из вишег сталежа у односу на дечаке и девојчице из сиромашнијих слојева друштва, нити ће исто детињство имати дечаци и девојчице из истих друштвених слојева.[90]

У модерном западном свету стопа смртности деце је изразито ниска, дечји рад је готово искорењен, држава обезбеђује образовање и социјална примања онима којима су потребни, док је широка употреба контрацептивних средстава довела до тога да се рађају жељена деца. Снажно је развијено уверење да су деца невина, недужна и неискварена, а детињство као нешто драгоцено и вредно заштите.[91] Уколико се родитељи о деци не старају на одговарајући начин, очекује се од државе да предузме мере како би за свако дете обезбедило остварење идеалног детињства.[92] Савремени идеал детињства подразумева да су деца заштићена, обезбеђена и заклоњена од реалности која се дешава одраслима. Детињство је период идиличне невиности у којој су деца слободна и цењена због љубави коју са собом доносе.[93]

Изван тзв. западног света, детињство се традиционално посматра као економска инвестиција, а од деце се очекује да раде на родитељском имању, да почну да раде што раније и да шаљу новац својој породици, као и да се старају о родитељима у старости.[94] Док се у западном свету очекује од родитеља да се жртвују за децу, у осталим деловима света породичне везе стварају реципрочне обавезе.[95]

У многим деловима света деца су „морални дужници“ својих родитеља, који имају обавезу да им изразе захвалност што су их родили и подизали тако што ће им служити и покоравати им се испуњавајући целоживотне дужности.[96] Суштина је не

[89] Mary Jane Kehily, op.cit., p 62.
[90] Mary Jane Kehily, op.cit., p. 86.
[91] Mary Jane Kehily, op.cit., p. 87.
[92] Mary Jane Kehily, op.cit., p. 88.
[93] Mary Jane Kehily, op.cit., p. 88.
[94] Mary Jane Kehily, op.cit., p. 89.
[95] Mary Jane Kehily, op.cit., p. 89.
[96] Mary Jane Kehily, op.cit., p. 89.

постављати оштру линију разликовања између детињства какво постоји у западном свету и оног које постоји у другим деловима света, јер родитељи у највећем проценту показују љубав и привржености својој деци, без обзира где се налазе. Ипак, детињство није исто за сву децу света, као ни слика о томе како изгледа „добро детињство“ и начини на које се такво детињство постиже, јер све ово зависи од конкретног културног контекста.[97]

[97] У Сијера Леонеу децу виде као неразумна бића која нису способна да контролишу ни своје понашање ни своје телесне функције. (Ferme, 2011) Афуа Твим Дасо (*Afua Twim-Daso*) је спровео истраживање у држави Гана и утврдио да су у овој држави родитељи изричити у свом одбијању да прихвате примену КПД, као и визију „доброг детињства“ која је у њој формулисана. Они су сматрали да усвајање права детета води раздвајању у породици, а децу чини себичним и води томе да деца занемарују одговорности и обавезе које имају у породици. Mary Jane Kehily, op.cit., p. 89.

3. УЛОГА ПОРОДИЦЕ У ОСТВАРИВАЊУ И ПРОМОЦИЈИ ПРАВА ДЕТЕТА

Родитељи треба да буду на првом месту родитељи,

на другом месту пријатељи, и да задрже линију ауторитета.[98]

3.1. Улога породице у препознавању, остваривању и заштити права детета

Већина деце у данашњем свету одраста и развија се у породици, у оквиру које задовољава своје потребе, али и доживљава најдрастичније повреде својих права. Чак и онда када дете није у породици, када је са вршњацима, у школи или на неком другом месту, оно се по правилу својој породици враћа, а родитељи су ти који су првенствено одговорни за старање над дететом и за задовољавање дететових потреба. Када одрасту, управо посредством вредности и понашања којима су се научили у породици, деца настављају своју породицу да „носе у себи“, чак и онда када су увелико формирала своје породице.[99] У том смислу, породица игра суштинску улогу у препознавању, остваривању и заштити права детета. Сматрамо да би, без породице која промовише права детета, ова права заправо остала пука прокламација и мртво слово на папиру, за највећи број деце. У вези са тим препознато је да породица има најзначајнију улогу у промоцији права детета.[100]

---

[98] *Parents need to be parents first, friends second, and maintain the line of authority.* Catherine Bernard, Secrets of a Healthy Family, pp. 1–17 in Catherine Bernard, (ed.)., John Shea (ed.). Giving Children a Voice: The Transforming Role of the Family. Cambridge Scholars Publishing, 2015, p. 9.

[99] Основни задатак породице је да мотивише своје чланове да усвоје животне вештине дефинисане од стране УНЕСКО-а и Светске здравствене организације 1994. године. Ове животне вештине су: способност доношења одлука, критичко мишљење, развијање способности комуникације, успостављање и одржавање друштвених веза, познавање себе, развијање емпатије, управљање сопственим емоцијама, однос према друштвеним променама. Наведено према Victoria W. Thoresen, Empathy and Empowerment: The Fruits of Family Life, у Catherine Bernard, E., & John Shea, E. (2015). Giving Children a Voice: The Transforming Role of the Family. Cambridge Scholars Publishing. p. 133.

[100] Међународна година породице 1994. проглашена је од стране Генералне скупштине Уједињених нација, резолуцијом 44/82 од 9. 12. 1989. године. Тема године била је „Породица: ресурси и одговорности у свету који се мења“. Њен мото био је „Изградити најужу демократију у срцу друштва“. Принципи на којима се заснивала прокламација о међународној години породице били су: 1. породица представља основну ћелију друштва и стога захтева посебну пажњу, најшира заштита и помоћ треба

Стога говорити о правима детета – о начину на који се права детета гарантују, остварују и штите, а не говорити о породици, значило би на један суштински апстрактан начин говорити о овој теми, и не изрећи суштину.

3.2. Појам породице

Упркос честом цитирању старе латинске изреке да је свако дефинисање опасно,[101] ову флоскулу можемо употребити када говоримо о породици. Наиме, породица као таква измиче настојању да буде дефинисана. Иако се инсистира на значају породице као основне јединице друштва, у националним и међународним нормативним актима нећемо наћи дефиницију породице, [102] а домаћа и

да буде пружена породици како би породица могла да остварује своје одговорности у оквиру друштва, у складу са одредбама Универзалне декларације о људским правима и Међународних пактова о људским правима; 2. породица подразумева различите облике и функције у различитим државама, као и у оквиру сваке државе; 3. активности које се односе на Међународни дан породице настојаће да промовишу основна људска права и слободе гарантоване свим појединцима међународним документима о људским правима донетим под окриљем Уједињених нација. Наведено према https://www.un.org/development/desa/dspd/international-year-of-the-family.html, приступ 18. 6. 2024. године. За Међународни дан породице под окриљем Уједињених нација проглашен је 15. мај. Наведено према https://www.un.org/development/desa/family/international-day-of-families.html#, приступ 18. 6. 2024. године.

[101] Лат. *Omnia definitio periculosa est.*

[102] Одредбе чл. 16 Универзалне декларације о људским правима гарантују право мушкарцима и женама свих узраста да закључе брак и формирају породицу, без ограничења у погледу расе, националности или религијске припадности. Ставом 3 истог члана одређено је да је породица природна и основна јединица друштва која ужива заштиту друштва и државе. Одредбом чл. 23 ст. 1 Међународног пакта о грађанским и политичким правима прокламовано је да је породица природни и основни саставни део друштва и да има право на заштиту друштва и државе. Ставом 2 овог члана одређено је да се право на склапање брака и оснивање породице признаје човеку и жени који су дорасли за женидбу. Ниједан брак не може се склапати без слободног и потпуног пристанка будућих супружника (ст. 3). У случају раскида брака предузимају се мере ради обезбеђења потребне заштите деце (ст. 4). Одредбом чл. 10 Међународног пакта о економским, социјалним и културним правима прописано је да државе чланице овог пакта признају да треба да буде пружена што шира заштита и помоћ породици која је природни и основни саставни део друштва, посебно за њено образовање и за оно време за које сноси одговорност за издржавање и васпитање деце о којима се брине. Доступно на http://ravnopravnost.gov.rs/wp-content/uploads/2012/11/images_files_UN_Medjunarodni%20pakt%20o%20ekonomskim%20socijalnim%20i%20kulturnim%20pravima.pdf, приступ 7. 7. 2024. године. Одредбом чл. 18 ст. 1 Афричке повеље о правима и добробити детета прокламована је обавеза заштите породице и одређено је да је породица природна заједница и основ друштва, те ће стога уживати заштиту и подршку државе за своје установљавање и развој. Чланом 20 одређено је да ће родитељи или друге особе одговорне за дете имати првенствену одговорност за подизање и развој детета и имаће дужност да: а) осигурају да најбољи интереси детета у свим околностима буду њихова основна брига; б) да осигурају, у оквиру својих способности и финансијских капацитета, услове живота потребне за развој детета; в) да

упоредноправна теорија садрже само покушаје да се дође до свеобухватне дефиниције појма.[103] Ово је последица чињенице да породица данас обухвата различите форме и има различиту структуру, а појам породице је све шири са променом вредности на којима почива савремено друштво.[104]

осигурају да се дисциплиновање детета у породици остварује са хуманошћу и на начин који је у складу са урођеним достојанством детета. Такође, одређено је да ће државе уговорнице у складу са својим условима и средствима којима располажу предузети одговарајуће мере да: а) помогну родитељима и другим особама одговорним за дете и у случају потребе обезбедити материјалну помоћ и подршку у погледу исхране, здравствене заштите, образовања, одеће и смештаја; б) помогну родитељима и другима одговорним за дете у подизању деце и осигурати развој институција одговорних за обезбеђење старања о деци и в) да осигура да деца чији родитељи раде имају службе за старање и потребне објекте. Одредбама чл. 31 регулисане су одговорности детета, као вид решења које није специфично за друге међународноправне инструменте. Одредбама овог члана прописано је да свако дете има одговорности према својој породици и друштву, држави и другим правно препознатим заједницама, као и према међународној заједници. Дете, сходно свом узрасту и способности, има обавезу: а) да ради на јединству породице, да поштује родитеље и старије у свим ситуацијама и да им помаже у случају потребе; б) да служи својој националној заједници стављајући јој на располагање своје физичке и интелектуалне способности; в) да очува и ојача друштвену и националну солидарност; г) да очува и јача афричке културне вредности у својим односима са другим члановима друштва, у духу толеранције, дијалога и консултовања и да доприноси моралној добробити друштва; д) да очува и јача независност и интегритет заједнице којој припада; ђ) да најбоље користећи своје способности, у свим временима и на свим нивоима, допринесе промоцији и достигнућима афричког јединства. Доступно на https://au.int/sites/default/files/treaties/36804-treaty-african_charter_on_rights_welfare_of_the_child.pdf, приступ 7. 7. 2024. године. Афричка повеља и правима и добробити детета не садржи одредбу која би својим решењем кореспондирала решењу из чл. 5 КПД. Европска конвенција о вршењу права детета у својој преамбули препознаје значај родитељске улоге у заштити и промоцији права и најбољих интереса детета, и стипулише да држава где је неопходно треба такође да се ангажује у овој заштити и промоцији. Доступно на https://rm.coe.int/168007cdaf, приступ 7. 7. 2024. године. Значајан инструмент представља и Конвенција УН о елиминацији свих облика дискриминације жена (1979), која у својој преамбули стипулише допринос жена добробити породице и развоју друштва, указује на друштвени значај материнства и улогу оба родитеља у породици и у подизању деце, као и да улога жене у прокреацији не сме бити основ за дискриминацију, већ да подизање деце захтева подељену одговорност између мушкарца и жене у друштву као целини. Такође, одредбом чл. 5(б) исте конвенције прокламује се обавеза држава уговорница да осигурају да породично образовање укључи одговарајуће разумевање материнства као друштвене функције и препознавање заједничке одговорности мушкарца и жене у подизању и развоју деце, као да је интерес деце од првенственог значаја у свим ситуацијама. Доступно на https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-elimination-all-forms-discrimination-against-women, приступ 7. 7. 2024. године.

[103] О различитим породичном облицима у савременом друштву види у: Pauline Irit Erera, Family Diversity: Continuity and Change in the Contemporary Family, Sage Publications, 2002.

[104] Основне карактеристике породице које даје проф. Марија Драшкић јесу те да представља заједницу родитеља и деце која из те везе настају, да је то примарна заједница у којој се личност детета развија, као и да је породица таква заједница која обезбеђује психолошко-социјалну повезаност својих чланова. Наведено према Марија Драшкић, Породично право и права детета, Београд, 2005, стр. 50. Оно по чему се породице данас разликују у односу на традиционални појам породице, јесте то што данас породица, како се она схвата у традиционалном смислу, губи на значају. Заправо, након формирања заједнице живота, супружници или ванбрачни партнери суочавају се са потребом да донесу три важне одлуке у вези са децом – да ли да имају децу, када и колико деце да имају. Немати децу данас је постало прихватљиво. На различите начине, неки парови одлучују да немају децу. Неки ступају у брак са јасном одлуком да немају деце. Други одлажу родитељство док не буде „право време“

Када се данас говори о породици, говори се заправо о различитим начинима организовања породичног живота, од којих неки традиционално постоје, док су поједини породични облици препознати у последњим деценијама двадесетог века и свој коначан облик нису формирали ни данас.[105] Заправо, говорећи у овом раду о породици, ми говоримо о једном флуидном подручју карактеристичном за западну цивилизацију, у оквиру које се у највећој мери и развила савремена теоријска мисао о правима детета, а чије се вредности пресликавају и на Републику Србију која је део европског географског и правног простора.[106]

Породица је било која група од двоје или више људи који су повезани рођењем, браком или усвајањем, посвећени групи и који (обично) живе заједно. Реч породица има три различита али повезана значења, која зависе од контекста у којем се реч употребљава. Прво, најрестриктивније значење односи се на људе са којима делимо дом – парови са или без деце; бабе и деде и унуци; браћа и сестре који живе заједно и сл. Друго, шире значење које се односи на све сроднике које сматрамо да су нам блиски и са којима смо у контакту, нпр. браћа са својим супругама и децом, деца и супружници. Треће значење којим обухватамо све сроднике, укључујући и оне који се ретко виђају или се никад нису упознали.[107]

(док не заврше школу, не зараде новац и сл.) али постепено схватају да воле свој живот без деце. Неки осећају да не би били добри родитељи. Поједини испитаници сматрају да је довољно деце на свету и преузимају активну улогу у животима деце других људи. Неки људи којима је каријера важна, сматрају да би деца сметала њиховом послу, док су за неке деца финансијски терет. Заиста постоје неки бенефити неимања деце: време и енергија за посао, забаву и друштвено ангажовање; време да се посвете свом браку и др. (Veevers, 1980; Newman, 1993, pp. 118–122; Farrell, 1999, pp. 124–125) Међутим, већина жена и даље има децу. У САД-у 1998. године, 86% жена узраста 40–44 године које су удате родиле су бар једно дете. Можемо претпоставити да је макар нека од преосталих 12% усвојила дете, а 33% жена које се никада нису удавале родиле су макар једно дете. Жене рађају децу касније него раније. Alex Liazos. Families: Joys, Conflicts, and Changes. Routledge, 2016, p. 75.

[105] У литератури се указује на чињеницу да је од 70-их и 80-их година двадесетог века много мање људи вољно да дозволи да начин на који се понашају у свом приватном животу буде диктиран социјалним институцијама, укључујући и брак. Ово упркос чињеници да брак више није патријархална установа као што је раније био. Данас родитељство као чињеница има много већи правни значај од брачног статуса. John Eekelaar, Family Law and Personal Life, Oxford University Press, 2006, p. 27.

[106] George M. K., Globalization and Children, str. 92. Глобализација није само редефинисала политичку економију света, већ је редефинисала породицу и будућност деце. Стога истраживање о томе на који начин глобализација утиче на децу постаје од суштинског значаја. О утицају процеса глобализације на децу и породицу види више на http://archive.sph.harvard.edu/press-releases/2006-releases/press02272006.html, приступ 24. 6. 2024. године.

[107] Alex Liazos. Families: Joys, Conflicts, and Changes. Routledge, 2016, pp. 8–9.

3.3. Основне функције породице

Можемо издвојити дефиницију породице коју даје Адриан Вилсон (*Adrian Wilson*) а према којој породица представља групу људи повезаних крвним сродством или законом, који живе заједно или су повезани међусобно заједничким циљем, који може бити обезбеђење хране, склоништа или подизање деце.[108] Према овом аутору, постоји неколико кључних функција породице: 1. породица обезбеђује репродукцију у друштву док истовремено брачне норме врше контролу остваривања сексуалности; 2. породица обезбеђује физичку и економску подршку деци током раних година њихове зависности; 3. у оквиру породице се остварује примарна социјализација деце, учење основних идеја и вредности које су потребне за одрасло доба; 4. одрасли у породици проналазе економску и емотивну подршку. Поједини аутори говоре о едукативној, политичкој или верској функцији породице. Развој савремених држава са својим службама социјалне заштите одузели су неке од споредних функција породици, омогућавајући породици да се концентрише на остваривање њених суштинских функција социјализације и стабилизације одраслих. Породица има суштинску улогу у очувању стабилности у једном друштву.[109]

---

[108] Adrian Wilson, Family, 1985, Routledge, p. 2. Према становишту овог аутора, постоје четири референтне тачке у развојном циклусу породице. То су: 1. јавно објављивање намере за склапање брака; 2. церемонија склапања брака; 3. рођење или усвојење потомства; 4. престанак породичне заједнице смрћу једног од чланова (стр. 3). Он наводи да фаза подизања деце може трајати од 16 до преко 40 година. Дужина ове фазе детерминисана је бројем деце у породици и временском разликом у добијању потомства. Парови који добију децу рано у браку родитељске одговорности могу се ослободити и пре четрдесете године, док ће други имати обавезу старања о својој деци све до пензије (стр. 4). Без обзира на трајање фазе подизања деце, аутор указује да је важно нагласити да она подразумева дугорочно укључивање родитеља у период тешког рада, имајући у виду да у овом периоду деца остварују своју прву социјализацију, прве друштвене улоге, вредности и уверења. У науци је ова прва социјализација препозната као суштински значајна. Финална фаза у развоју породице је период дезинтеграције породице, који почиње тако што дете напушта кућу како би формирало своју породицу и домаћинство (стр. 4). Породица није статична целина, она се мења и прилагођава како чланови породице имају искуства са раличитим животним фазама (5). Проширену породицу карактерише велики број сродника који живе и раде блиско повезани. Потребе породице као целине сматрају се значајнијим од жеља мањих група или појединаца у оквиру породице (8). Нуклеарна породица је много мања заједница. Централно језгро нуклеарне породице је однос између супружника. Њихов брак и формирање посебног домаћинства може довести до прекидања одређених веза са широм породицом. Нуклеарна породица настаје доласком деце која постају највећа одговорност породице. Тамо где нукеларна породица доминира, друштво је сачињено од серије двогенерацијских домаћинстава.

[109] Adrian Wilson, Family, 1985, Routledge, p. 10.

Флечер *(Fletcher)* тврди да породица и даље има пет кључних функција: 1. регулише сексуално понашање; 2. обезбеђује одговарајућу базу за прокреацију и подизање деце; 3. брига за зависне чланове, било да је реч о деци или старијима; 4. породица је најранија и најмоћнија агенција за социјализацију; 5. породица учи своје чланове о улогама које ће играти у друштву, помажући им да прихвате своја права, дужности и обавезе који су повезани са овим улогама.[110]

Породица је један од кључних елемената друштвеног система, који обезбеђује везу између појединца и шире друштвене групе. Породица је најстарија позната друштвена институција.[111] Било која промена или деградација породице има велики утицај на целокупну друштвену структуру.[112] Социолози сматрају да су променом породице, породици остале најзначајније њене функције. Према тврдњи Парсонса (*Parsons,* 1956), две најзначајније функције породице су социјализација младих и стабилизација личности одраслих.[113]

Чињеница је да и даље постоји велики број породица које се манифестују као традиционални обрасци живљења и које се у литератури препознају као заједнице засноване на браку лица различитог пола који заједно подижу своју децу у оквиру једног домаћинства,[114] али се истовремено јављају и нове форме породичног живота као последица промењених ставова према браку, разводу, закључењу новог брака након престанка претходног, као и са променом става према одлуци да ли ће се и на који начин појединац остварити у својој родитељској улози.[115] Либерални мислиоци

[110] Adrian Wilson, Family, 1985, Routledge, p. 22.

[111] Elvis Fokala, The Impact of the Best Interests and the Respect for the Views of the Child Principles in Child Custody Cases, Nordic journal of international law 88 (2019), p. 614.

[112] Ово су ставови изнети у резолуцији Генералне скупштине УН под називом Заштита породице: улога породице у подршци заштити и промоцији људских права особа са инвалидитетом. A/HRC/RES/32/23. Доступно на https://www.right-docs.org/doc/a-hrc-res-32-23/, приступ 30. 11. 2024. године.

[113] Adrian Wilson, Family, 1985, Routledge, p. 21.

[114] C Thomas, Wiseman, Dennis, The American Family, Charles C Thomas Publisher, 2008, p. 3.

[115] Нуклеарне породице – састоје се од две генерације родитеља и деце који живе у заједничком домаћинству. Проширене породице – састоје се од три или више генерација које живе заједно у једном домаћинству, и често укључују двојицу или више ожењене браће или сестара са својим супружницима и децом. Модификоване проширене породице – нити се састоје од три генерације које живе под истим кровом, нити је реч о независним домаћинствима која чине родитељи и деца; реч је о одраслој деци која су склопила брак и имају своју децу, а живе до или у близини својих родитеља, браће и сестара и других рођака; иако имају засебно домаћинство, у друштву су једни са другима стално, помажући

верују да би различити типови породице требало да буду правно препознати, без обзира да ли се заснивају на браку или не.[116]

Савремене породице суочавају се са значајним проблемима, који су узроковани драстичним променама у друштву – савремене породице су рањиве, чак крхке, јер су односи између родитеља, и између родитеља и деце, слаби, и фрагментисани као никада до сада. Сви индикатори говоре да, када говоримо о савременој породици, ми заправо говоримо о *породици у кризи.* [117] Стога је неопходно да се учини посебан напор како би се научили, формулисали и одржали здрави односи у оквиру стабилне и здраве породице. Појединачни чланови породице и сама породица нису међусобно изоловани, далеки и независни од друштва у коме живе. Један од основних разлога зашто се јављају проблеми је немогућност да се препозна брзина промена у друштву као целини, као и начин на који ове промене погађају односе у оквиру породице. Породице су свуда под утицајем процеса глобализације, индустријализације, технолошког развоја, промена на тржишту рада, материјализма и масивним променама у погледу понашања, вредности и животног стандарда.[118]

У савременом добу, дошли смо до тачке у којој се чак преиспитује потреба постојања брака и породице са становишта задовољења потреба деце. Стопе закључења брака последњих година опадају, док се стопа развода повећава широм света, уз истовремено повећање броја ванбрачних трудноћа и кохабитација. Утицај ових промена на благостање партнера, као и на благостање саме деце, не може се занемарити. Ови трендови, који су актуелни широм света, и убрзавају се у појединим

једни другима, делећи свакодневни живот. Alex Liazos. Families: Joys, Conflicts, and Changes. Routledge, 2016, p. 10.

[116] Thomas, Wiseman, Dennis, The American Family, Charles C Thomas Publisher, 2008, p. 6. Многи се залажу за ширење правне заштите права на брак истополних партнера. Држава Масачусетс је прва легализовала истополни брак 2004. године. Канада и Шпанија 2005. године постале су трећа и четврта земља, након Белгије и Холандије, које су легализовале истополни брак.

[117] Ауторка Јелена Минић говори о проблемима савремене породице, као што су сиромаштво, насиље у породици, породична тескоба, сумрак класичне породице и др. Види више у: Минић, Ј. (2009). Породица у кризи, Зборник радова филозофског факултета, Косовска Митровица: Филозофски факултет у Косовској Митровици, стр. 425–435.

[118] Catherine Bernard, Secrets of a Healthy Family, str. 1-17 у: Catherine Bernard, Editor, and Editor John Shea. Giving Children a Voice: The Transforming Role of the Family. Cambridge Scholars Publishing, 2015, p. 3.

државама, имају одлучујући утицај на задовољење потреба деце. Потребно је хитно оснаживање породичног живота и веза у оквиру породице за благостање будућих генерација.[119]

Три су основна односа у оквиру породице: однос између деце, однос између супружника и улога старијих особа у породици. Свака од ових улога суштински се променила у последњих двеста година, под утицајем снажних демографских промена.[120]

Породица представља основ емоционалне сигурности за дете, који се успоставља од најранијих периода живота детета. Уколико је у овом периоду постављен конзистентан образац свакодневног живота, без пролонгираних периода глади, нелагоде или умора, дете ће развити поглед на родитеље и на свет пун поверења. Штавише, несебична родитељска љубав игра значајну улогу у дечјем расту и развоју, док уколико је задовољење телесних потреба без ове суштинске стабилности, дете ће бити емотивно и чак телесно хендикепирано. Како одраста, дете има потребу да зна да му родитељска љубав неће бити ускраћена, као и да на родитеље може да се ослони.[121]

Бебе и деца најранијег узраста су у потпуности зависни од других, али и даље нису пасивни примаоци неге, вођења и усмеравања. Они су активни друштвени учесници, који траже заштиту, старање и разумевање родитеља или других старатеља. Тек рођене бебе су способне да препознају своје родитеље брзо након рођења, и активно учествују у невербалној комуникацији. Под нормалним околностима, мала деца формирају снажну узајамну привржености са својим родитељима и примарним старатељима. Ови односи пружају деци физичку и емотивну сигурност, као и непрекидно старање и пажњу. Посредством ових веза, деца конструишу лични идентитет и стичу културно цењене вештине, знања и

[119] Catherine Bernard, op.cit., p. 4.
[120] Adrian Wilson, Family, 1985, Routledge, p. 11.
[121] Catherine Bernard, op.cit., p. 7.

понашања. На овај начин, родитељи и други старатељи су нормално најзначајнији субјекти посредством којих су деца способна да остваре своја права.[122]

У оквиру породице одвија се прва социјализација деце. Заправо, у оквиру сваке породица одвијају се друштвени процеси. Да бисмо усвојили правила понашања у друштву, прво треба да усвојимо правила понашања у породици. Оне моделе понашања које усвојимо у породици, касније ћемо испољавати у својим интеракцијама у широј друштвеној заједници. Зато је породица значајна за децу. Она је место у коме деца јесу најзаштићенија, треба да буде топла средина за дете, у породици треба задовољити примарне потребе детета, али истовремено породица је спона детета са друштвом. Задатак породице је да дете припреми за живот у друштву, тако што ће детету пренети општеусвојене друштвене вредности, и поставити основе захваљујући којима ће дете кроз живот остварити све своје потенцијале у максимално могућој мери. У оквиру породице остварује се међугенерацијски пренос вредности – деца од својих родитеља уче о значају вредности које баштине, али уче и различите моделе понашања.

У интересу је родитеља и друштва да родитељи преиспитају своја лична уверења, погледе на свет, понашања, јер су она од суштинског значаја у породичном животу, и утичу на однос између партнера, између родитеља и деце, као и на начин на који се подижу деца. Психолози су установили да очекивања имају значајан утицај на понашања деце. Уколико се од деце очекује да буду лоша, она ће таква и бити. Када се деци константно говори да су неваљала или лоша и када се према њима поступа нестрпљиво, она неће имати шансу да науче и развију људске вредности које им припадају. Могу одрасти са недостатком самопоуздања и самопоштовања, као и социјалних вештина, и бити хендикепирана у односима са другим људима. Задатак је родитеља да помогну детету да прича, да стекне добре навике и развије позитиван карактер. Циљ ће се најбоље постићи када оба родитеља указују на жељено и на неприхватљиво понашање, а охрабрују позитивно понашање детета. Уколико

[122] Општи коментар бр. 7(2005) о остваривању права детета у раном детињству (енг. GENERAL COMMENT No. 7(2005) Implementing child rights in early childhood), параграф 16, доступно на https://www.childrensrights.ie/sites/default/files/information_sheets/files/CRC-GC7_EarlyChildhood05_0.pdf, приступ 7. 7. 2024. године.

родитељи верују да су људска бића суштински добра и способна да развију више квалитете, као што је љубазност, они ће научити своју децу конструктивним начинима да се носе са животним питањима и очекивањима. Родитељи треба да имају у виду да су узори који показују како се вредности преносе у свакодневни живот. Када се детету верује и када је поштовано, дете ће бити вредновано као пријатељ и дар.[123] Зато је препознато да су тајне здраве породице способност родитеља да слушају своју децу и да са њима раде и проналазе са њима одговоре и обраћају пажњу на њихове теме, не умањујући их као дечја искуства.[124]

У оквиру породице остварује се прва едукација детета. У поруци поводом обележавања Међународног дана породице 2017. године, под називом „Породице, образовање и благостање“, наведено је да су кохезивне, функционалне и породице пуне подршке за своје чланове први едукатори за децу најранијег узраста и незаменљиве за њихово емотивно благостање које утиче касније и на њихово образовање. Примарни старатељи едукују и социјализују децу и осигуравају њихово благостање. Родитељи и бабе и деде често имају суштинску улогу у обезбеђивању квалитетног образовања, које почиње у раном детињству и наставља се у каснијим узрастима. Рано детињство означава период до осме године живота детета. Од суштинског је значаја за физички, социјални, когнитивни и емотивни развој детета. Образовање у раном детињству припрема дете за основношколско образовање. Нарочито рана стимулација и интеракција са родитељима и старатељима подстиче развој мозга и процеса целоживотног учења. Прве године живота детета су од суштинског значаја за децу, а начин на који се бринуло о деци утиче на функције мозга у каснијим годинама. Девојчице и дечаци чији су родитељи укључени у њихово одрастање и пружају им подршку, постижу боље резултате у школи и имају веће амбиције у каријери, имају мање емотивне проблеме као и проблеме у понашању, и на бољи начин пролазе кроз процес транзиције у одрасло доба.[125]

[123] Catherine Bernard, op.cit., p. 5.
[124] Catherine Bernard, op.cit., p. 6.
[125] Према подацима УНИЦЕФ-а, рана стимулација деце узраста до пет година је од нарочитог значаја. Она подразумева активности као што су прелиставање сликовница са децом, читање или причање прича деци, излазак са децом напоље, певање песама са децом и сл. Према истраживању УНИЦЕФ-а, само 56% деце је у претходна три дана имало четири или више ових активности са чланом своје породице, при чему материјални статус породица у којима деца одрастају има значај, имајући у виду

Улогу првих едукатора деце често играју бабе и деде, нарочито у породицама у којима родитељи раде. Услови рада родитеља утичу на њихову способност да играју активну улогу у образовању своје деце. Како би били добри едукатори својој деци у породици, родитељима су потребне политике које омогућавају постизање баланса између посла и породичног живота, како би запослени могли да буду продуктивни на послу и родитељи који одговарају на потребе детета.[126]

Као дететови први учитељи, циљ родитеља је да извуку оно најбоље што у детету потенцијално постоји. Оно што се деси у кући је основа свег будућег учења и постигнућа. Под вођством родитеља, деца стичу слику о себи и основе доброг карактера, што им омогућава да на најбољи начин искористе све интелектуалне или друштвене дарове које имају.[127]

Принцип да су родитељи, односно, други старатељи детета истовремено и његови први едукатори, установљен је под окриљем КПД. Од њих се очекује да за дете обезбеде одговарајуће вођење и усмеравање детета у вршењу својих права, као и да обезбеде окружење за дете које ће се заснивати на поузданим и привржених везама заснованим на поштовању и разумевању (чл. 5). Комитет за права детета позива државе уговорнице да ову чињеницу узму као полазну тачку приликом планирања раног образовања деце, и то на два начина: а) обезбеђивањем одговарајуће помоћи родитељима у вршењу одговорности везаних за подизање деце, државе би требало да предузму све одговарајуће мере да повећају разумевање код родитеља у погледу своје улоге у раном образовању своје деце, да охрабре поштовање достојанства детета и обезбеде прилике за развој разумевања, самовредновања и самопоуздања; б) у планирању у односу на рано детињство,

---

да је у богатијим породицама ове активности имало 71% деце, док је у сиромашнијим породицама ове активности имало свега 43% деце узраста до пет година. Такође, разлике постоје између руралних и урбаних области, с обзиром на то да мање деце у руралним областима има ове активности ране стимулације (53%), у односу на децу у урбаним областима (69%). Интересантно је да и овде значајну улогу играју родне улоге, с обзиром на то да се ове активности ране стимулације деце три пута више остварују са мајкама него са очевима. Само једно од десеторо деце у свету има више од три дечје књиге у породици, а само нешто више од 50% деце у свету има више од две играчке код куће. Наведено према The right to strong foundation, Global report on early childhood care and education, UNICEF, 2024, p.40. Доступно на https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED660978.pdf, приступ 15. 3. 2025. године.

[126] Наведено према https://www.un.org/esa/socdev/family/docs/IDF2017/backgroundnote.pdf, приступ 18. 6. 2024. године.

[127] Catherine Bernard, op.cit., p. 7.

државе уговорнице ће у сваком тренутку настојати да обезбеде програме који кореспондирају улози родитеља и развоју, колико је то могуће у сарадњи са родитељима.[128]

Остваривање и заштита права детета у оквиру породице подразумева функционалну породицу, а то је породица коју карактеришу снажна и здрава партнерска корелација; отворена, јасна и топла узајамна комуникација; уважавање граница и индивидуалности; флексибилна контрола, односно договарање између родитеља и деце; као и добра комуникација са социјалним окружењем и избегавање изолације.[129]

3.4. Породично окружење као нови појам

За систем заштите права детета који је установљен под окриљем КПД карактеристично је да не говори о породици, већ о породичној средини (енг. *family environment*). Појам породичне средине или породичног окружења представља појам који води порекло из КПД, и у литератури се карактерише као „срећно изабрани појам“.[130] Реч је о појму који је шири од појма породице, и обухвата различите облике окружења за дете у ситуацијама у којима је лишено родитељског старања. Такође, овај појам је био прихватљив у различитим културама, јер акценат ставља на функцију коју остварује више него на форму у којој се манифестује.[131] Поједини аутори тврде да, иако ово право у тексту КПД није изричито формулисано, дете има право на породично окружење, о чему се може закључити правилима системског тумачења конвенције у целини.[132] Формулисање права детета на породично окружење омогућено је установљавањем самог појма „породично окружење“. Чињеница је да нико, па ни држава, не могу гарантовати да ће детету обезбедити

[128] Општи коментар бр. 7(2005) о правима детета у раном детињству, параграф 29.
[129] Матејевић, М., Тодоровић, Ј. (2012). Функционалност породичних односа и компетентно родитељство, Ниш: Филозофски факултет у Нишу, стр. 41.
[130] Види у: Gary B. Malton, The Child's Right to a Family Environment: Why Children's Rights and Values are Compatible, American Psychologist, 12/1996, 1234–1238.
[131] Ibidem.
[132] Elvis Fokala, The Impact of the Best Interests and the Respect for the Views of the Child Principles in Child Custody Cases, Nordic journal of international law 88 (2019), p. 617.

породицу, јер су бројне нежељене ситуације у којима су деца лишена старања својих родитеља и других сродника.[133] Међутим, од државе се очекује да детету у свим ситуацијама обезбеди одговарајуће породично окружење, чак и кроз различите видове алтернативног старања, у којем ће се остварити услови за потпуно реализовање дететових капацитета и потпун развој његове личности.[134]

На концепт породичног окружења какав је развијен под окриљем КПД у великој мери ослања се и Европски суд за људска права[135] у својој судској пракси. Овај суд прихвата доста широк појам породичног живота, као један аутономни појам, односно појам који је независан од појма породичног живота у националном правном систему сваке од држава чланица Савета Европе.[136]Постојање породичног живота представља фактичко питање, о коме се одлучује у зависности од постојања блиских личних веза у сваком конкретном случају. [137] За ЕСЉП приликом утврђивања да ли је у конкретном случају реч о породичном животу, није од значаја да ли је реч о правно препознатом односу.[138] У досадашњим својим одлукама ЕСЉП је приликом одлучивања да ли у конкретном случају постоји породични живот имао у виду чињенице постојања заједнице живота, да ли постоји заједничко дете односно деца, да ли постоји интерес или посвећеност оца детета како пре тако и након рођења детета[139] или усвојење.[140] Чињеница да је дете рођено у браку, по самом закону доводи до закључка да оно постаје део породице од тренутка свог рођења.[141] Такође, ЕСЉП је у својој пракси заузео став да породични живот постоји између детета и

[133] Установљавање права детета на породично окружење управо је нарочито значајно за децу која су лишена своје породице. О овоме видети у раду Victoria Weisz, Alan J. Tomkins, The Right to a Family Environment for Children with Disabilities, American Psychologist, Vol. 51, No. 12, 1996, pp.1239–1245.
[134] О различитим видовима алтернативног старања о деци која су лишена родитељске бриге и неге биће више речи у каснијим деловима овог рада.
[135] У даљем тексту ЕСЉП.
[136] Marckx v. Belgium, представка бр. 6833/74, пресуда од 13. јуна 1979. пар. 31.
[137] Paradiso and Campanelli v. Italy [GC], представка бр. 25358/12, пресуда од 24. јануара 2017, пар. 140.
[138] Johnston and Others v. Ireland, представка бр. 9697/82, пресуда од 18. децембра 1986, пар. 56.
[139] L. v. the Netherlands, представка бр. 45582/99, пресуда од 1. јуна 2004. пар. 36.
[140] Видети пресуду Wagner and J.M.W.L. v. Luxembourg, представка бр. 76240/01, пресуда од 28. јуна 2007. године.
[141] Berrehab v. the Netherlands, представка бр. 10730/84, пресуда од 21. јуна 1988. пар. 21.

хранитеља, имајући у виду блиску личну везу и улогу коју хранитељ остварује у животу детета и време које проводе заједно.[142]

Са друге стране, ЕСЉП је у својој пракси заузео став да право на поштовање породичног живота не подразумева право на формирање породице, већ претпоставља постојање породице, или макар потенцијални однос између нпр. детета рођеног ван брака и његовог биолошког оца; или односа насталог закључењем брака иако заједница живота није успостављена; или однос између оца и законитог детета иако годинама касније буде доказано да између њих не постоји биолошка веза.[143]

3.5. Однос породице, државе и друштва

Све наведене функције породице у погледу подизања деце и старања о деци условиле су да је основна обавеза државе да поштује, брани и штити породицу као институцију,[144] као и да обезбеди одговарајућу помоћ и подршку родитељима, односно лицима која се о деци старају у испуњавању њихових обавеза у погледу подизања деце. То јасно произлази из одредби КПД, којима је прописано да државе уговорнице треба да обезбеде одговарајућу помоћ родитељима, старатељима и проширеним породицама у остваривању њихових одговорности које се тичу подизања деце (чл. 18, ст. 2 и 3 КПД), укључујући помагање родитељима да обезбеде услове живота неопходне за дечји развој (чл. 27, ст. 2 КПД) и да осигурају да деца имају неопходну заштиту и старање (чл. 3, ст. 2 КПД).

Тумачећи одредбе КПД, закључујемо да је и овај најзначајнији међународноправни документ из области права детета препознао значај породице, као основне ћелије друштва, за остваривање и заштиту права детета. Појму породице редактори КПД посвећују значајно место. О томе сведочи и чињеница да се у преамбули наводи да су редактори овог документа уверени да породици као

[142] Moretti and Benedetti v. Italy, представка бр. 16318/07, пресуда од 27. априла 2010. пар. 48; Kopf and Liberda v. Austria, представка бр. 1598/06, пресуда од 17. априла 2012. пар. 37.
[143] Paradiso and Campanelli v. Italy [GC], представка бр. 25358/12, пресуда од 24. јануара 2017. пар. 141.
[144] Catherine Bernard, op.cit., p. 15.

основној ћелији друштва и природној средини за развој и благостање свих њених чланова, а посебно деце, треба да буде пружена неопходна заштита и помоћ, како би могла у потпуности да преузме одговорности у заједници; као и да су свесни чињенице да дете, у циљу потпуног и складног развоја личности, треба да расте у породичној средини, у атмосфери среће, љубави и разумевања.[145]

И осталим својим одредбама КПД је доследна у подршци праву детета да се о њему стара првенствено његова породица, што је и прокламовано у Преамбули, која стипулише да дете, у циљу потпуног и складног развоја личности, треба да расте у породичној средини, у атмосфери среће, љубави и разумевања. Стога слика породице коју препознаје КПД и на коју се у својој преамбули позива, обухвата нуклеарну породицу, проширену породицу и друге традиционалне или модерне облике породичног живљења.[146]

Под нормалним околностима, родитељи малог детета играју суштински значајну улогу у остваривању његових права, заједно са осталим члановима породице, шире породице или заједнице. Ово је у пуној мери препознато у одредбама КПД (чл. 5), уз препознавање обавезе држава уговорница да обезбеде помоћ, која укључује квалитетне сервисе за бригу о деци.[147]

Значај породице за промоцију права детета препознаје и Комитет за права детета. Према ставу Комитета, помоћ родитељима у остваривању њихових

---

[145] Преамбула КПД, доступно на http://ravnopravnost.gov.rs/wp-content/uploads/2012/11/images_files_Konvencija%20o%20pravima%20deteta%20UN.pdf, приступ 20. 6. 2022. године.

[146] Општи коментар бр. 7(2005) о остваривању права детета у раном детињству (енг. GENERAL COMMENT No. 7 (2005) Implementing child rights in early childhood), параграф 15, доступно на https://www.childrensrights.ie/sites/default/files/information_sheets/files/CRC-GC7_EarlyChildhood05_0.pdf, приступ 7. 7. 2024. године. Мала деца формулишу везе углавном са малим бројем кључних особа, по правилу са родитељима, члановима шире породице и вршњацима, као и са старатељима и професионалцима (параграф 8).

[147] John Wall, Why Children's Rights Matter, pp. 43–51, у: Catherine Bernard, John Shea, Giving Children a Voice: The Transforming Role of the Family. Cambridge Scholarship Publishing, 2015, p. 49. Док се већина права детета гарантованих КПД не односи на породице, њих седам се управо односи на права детета у породици. Ових седам права се односе на дечји однос према породичном животу, и могу се груписати у три групе. Прву групу чине четири права: на родитељско усмеравање (чл. 14 ст. 2), старање оба родитеља (чл. 18 ст. 1), чл. 27 ст. 2 и чл. 5; два су заштитна права (чл. 9 ст. 1 – од одвајања детета од своје породице изузев у случајевима злостављања, и чл. 19 ст 1 – заштита од злостављања и занемаривања у породици). Постоји и једно партиципативно право – да се узме учешће у приватности породичног дома – чл. 16 ст. 1. Остала права гарантована КПД индиректно утичу на породични живот.

родитељских одговорности укључивала би интегрисани приступ, који укључује интервенције које се индиректно односе на способност родитеља да промовишу најбољи интерес деце (нпр. пореске олакшице, одговарајуће становање, радно време); узимање у обзир нових улога и вештина које се захтевају од родитеља; обезбеђивање посебних едукација за родитеље, саветовања и других служби за родитеље, браћу и сестре, бабе и деде, као и друге који повремено могу бити одговорни за промоцију најбољег интереса детета; као и нуђење подршке родитељима и другим члановима породице на начин који охрабрује позитивне односе са малом децом и повећава разумевање права детета и његових интереса.[148]

Комитет за права детета изразио је забринутост што се не води довољно рачуна о ресурсима, вештинама и личном залагању који се захтевају од родитеља и других лица одговорних за малу децу. Рано детињство је период најшире (и интензивне) родитељске одговорности која се односи на све аспекте добробити деце под окриљем КПД: њихов опстанак, здравље, физичку безбедност и емотивну сигурност, стандарде живота и старања, прилике за игру и учење и слободу изражавања.[149]

Током 1994. године Дани опште дискусије пред Комитетом за права детета посвећени су теми „Улога породице у промоцији права детета“, [150] што потврђује да Комитет овом питању посвећује значајну пажњу. То је и разумљиво, имајући у виду да, уколико права детета нису поштована у породици, узалудно је њихово гарантовање, промоција и остваривање на било ком другом месту.[151]

---

[148] Општи коментар бр. 7(2005) о правима детета у раном детињству, параграф 20.

[149] Општи коментар бр. 7(2005) о правима детета у раном детињству, параграф 20.

[150] Дани опште или генералне дискусије установљени су правилом 75 Правила процедуре пред Комитетом за права детета (CRC/C/4/Rev.1) и на овај начин је пружена могућност за Комитет за права детета да их организује, на тему одређеног члана КПД или на теме које су са одредбама КПД повезане. Циљ Дана опште дискусије је да се промовише дубље разумевање садржине и правних последица КПД у погледу одређених чланова ове конвенције, или одређених тема на које се односи. Реч је о састанцима који се по правилу одржавају у Палати нација у Женеви, и на којима учествују представници влада држава уговорница, невладиних организација, механизама, тела и специјализованих агенција за заштиту људских права. Више о Данима опште дискусије пред Комитетом за права детета видети на https://www.childrightsconnect.org/wp-content/uploads/2018/03/Factsheet_CRC_DGD_EN_2018.pdf, и на https://www.ohchr.org/en/treaty-bodies/crc/days-general-discussion, приступ 22. 9. 2024. године.

[151] Очување и заштита породице препознати су као један од најзначајнијих предуслова за остваривање и заштиту права детета. У закључним разматрањима поводом периодичног извештаја поднетог од

Општа дискусија односила се на права детета у породици, и заснивала се на четири основна принципа на којима се заснива и КПД. Предложене су две специфичне теме: еволуција и значај породице; и грађанска права и слободе у оквиру породице. Још једном је истакнуто да је породица основна институција у друштву од значаја за опстанак, заштиту и развој детета. Појашњено је да, када се има у виду породично окружење, КПД рефлектује различите породичне структуре који настају из различитих културних образаца и породичних односа који се јављају. Истакнуто је такође да се КПД односи на проширену породицу и друштво и да се примењује у случају нуклеарне породице, одвојених родитеља, једнородитељских породица, ванбрачних породица и породица које се заснивају на усвојењу. Указано је да одговарајуће мере и правна средства треба да буду идентификовани да заштите интегритет породице, као и да се осигура одговарајућа помоћ у подизању и развоју деце. У погледу грађанских права и слобода у породици, истакнуто је да породица има значајну улогу у односу на право детета да буде регистровано под личним именом, право на националност, да уколико је могуће зна ко су му родитељи, као и да очува свој идентитет.

У оквиру Дана опште дискусије, као закључак учесника, истакнуто је да се социјализација и стицање вредности одвијају у породици, да се у оквиру породице остварују и промовишу право на слободу изражавања и удруживања, на приватност и дисциплину, као и право да дете буде заштићено од подвргавања суровом, нехуманом или деградирајућем третману или казни, укључујући занемаривање, физичко кажњавање и сексуално или вербално злоупотребљавање. Препознато је да постоји потреба да се размотре одговарајући начини за осигурање равнотеже између родитељског ауторитета и остваривања права детета, укључујући и право детета на мишљење, и истакнуто је да ће одговарајуће мере за спречавање повреде ових права детета у породици бити предмет расправе. У складу са чл. 45 КПД, други органи УН и специјализоване агенције, као и друга надлежна тела (НВО, истраживачке и

стране Малдива, Комитет за права детета је изразио забринутост због високе стопе развода брака, а услед потенцијалних негативних последица за децу и њихову добробит. Комитет је предложио држави да спроведе истраживања у погледу негативних последица које изазивају,ометања са којима се сусрећу породице у свом нормалном функционисању као и да спроводи кампање подизања свести о овој теми. (Maldives CRC/C/15/Add.91, paras. 17 and 37).

академске институције) које се баве овом темом, позване су да допринесу дискусији и да обезбеде експертске савете у оквиру свог специфичног поља специјализације. Посебно је истакнут став Комитета за права детета да је потребно размотрити тему права девојчица у породици. Имајући у виду да је 1994. година проглашена Међународном годином породице,[152] Комитет за права детета је одлучио да један дан седме сесије посвети општој дискусији о улози породице у промоцији права детета.[153]

Несумњиво је, имајући у виду све наведено, да је породично окружење најзначајнији амбијент од чијег адекватног функционисања зависи да ли ће све акције у сфери гарантовања, остваривања и заштите права детета, остварити своју сврху. Уколико права детета нису поштована и промовисана у породици, она ће дефинитивно остати празна слова на папиру неког међународног уговора или националног правног прописа. Сви напори да се права детета прокламују, промовишу и штите у школама, вртићима, као и другим институцијама, иако су суштински неопходни, неће допринети побољшању положаја деце, ако се иста ова права на адекватан начин не разумеју, промовишу и поштују на најнижем, ћелијском нивоу друштва, односно на нивоу породице.

Стога се оправдано одредбама КПД гарантује помоћ и подршка државе породици, како би остварила своју улогу у остваривању, промоцији и заштити права детета. Кроз утицај економских и социјалних фактора, као и политичку, културну или верску традицију, породица је обликована на различите начине и природно се суочава са различитим изазовима кроз векове. Сматрамо да помоћ и подршку државе и друштва заслужују све породице, а нарочито оне које се јављају у виду нпр. нуклеарних, биолошких, једнородитељских или породица заснованих на усвојењу. Без обзира на специјалне околности које је карактеришу, свака породица има

[152] Од стране Генералне скупштине Уједињених нација, резолуцијом од 8. 12. 1989. године, 1994. године је проглашена Међународном годином породице. Текст резолуције на енглеском језику доступан на https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/548/41/IMG/NR054841.pdf?OpenElement, приступ 22. 10. 2024. године.

[153] Role of the Family in the Promotion of the Rights of the Child, Excerpted from CRC/C/24, 7th Session, 10 October 1994. Доступно на https://www.ohchr.org/sites/default/files/HRBodies/CRC/Documents/Recommandations/family.pdf, приступ 11. 11. 2024. године.

одлучујући социјални значај, а сва деца света морају имати прилику да уживају права која су суштински инхерентна њиховој људској природи.

Како би се овај идеал остварио, потребно је избрисати све реликте старог схватања детета као зависног, невидљивог и пасивног члана породице. У оквиру породице, дете мора бити видљиво, и детету треба дати простор како би се његово мишљење чуло и поштовало. Дијалог, преговарање и партиципација јесу механизми којима деца широм света остварују своја права у пуном обиму, а породица представља идеални оквир за прва демократска искуства деце.

Очекивања да дете ради са породицом и за породицу, да се девојчице старају о својој браћи и сестрама и да замене мајку у свим задацима који се односе на вођење домаћинства, чиме се од најранијег узраста припремају за улогу мајке, злостављање, занемаривање и игнорисање њиховог права на психофизички интегритет, представљају појаве које ометају потпуни развој личности детета.

Наше је мишљење да су најзначајније кампање и интервенције, које за циљ имају побољшање стања у области остваривања и заштите права детета, широм света, оне које су усмерене на породицу, са циљем преобликовања постојећих културних традиција. Потребно је заговарати остваривање принципа најбољег интереса детета и користити активне кампање за подизање свести, информисање и образовање, како би се промениле предрасуде и културне и верске традиције које су супротне поштовању достојанства детета и посвећености хармоничном развоју детета или остваривању основних права детета. Сматрамо да дете без породице, и поред интервенције државе, тешто може да се развије и оствари потенцијале своје личности у пуном обиму. Сви видови алтернативног старања о деци само представљају тежњу за „имитирањем“ породице као природне средине у којој се деца рађају и живе. Стога породици треба пружити пуну помоћ и подршку, да опстане, буде функционална и остварује своје основне функције.[154]

[154] Доступно на https://www.ohchr.org/sites/default/files/HRBodies/CRC/Documents/Recommandations/family.pdf, приступ 20. 6. 2024. године.

4. РАЗВОЈ ТЕОРИЈЕ О ПРАВИМА ДЕТЕТА И ПРОЦЕС ЊИХОВЕ НОРМАТИВНЕ КОНКРЕТИЗАЦИЈЕ

Из дечје природе извиру дечје потребе,

а из дечјих потреба извиру дечја права.[155]

4.1.Теорија о правима детета

Права детета представљају људска права[156], која дете ужива саобразно свом узрасту и развојној зрелости.[157] Она као таква нису производ правне норме, већ су иманентна природи детета. Као што људска права произилазе из идеје о човеку као људском бићу, тако и идеја о правима детета произилази из идеје о детету као младом људском бићу. У вези са тим, све оне карактеристике које се приписују људским правима аналогно се могу применити на права детета.[158] Међутим, одређене особености које се везују за децу, а које се односе на чињеницу да је реч о најрањивијем делу људске популације који захтева сталну бригу, старање и заштиту, условиле су да је каталог права која припадају деци унеколико различит од каталога

[155] Raymond Fuller, у ecejy Child Labour and Child Nature, 29 Pedagogical Seminary 44, 46 (1922). Наведено према Barbara Bennett Woodhouse, Out of Children's Needs, Children's Rights, Brigham Young University Journal of Public Law, Volume 8, Issue 2, Arrticle 4, 1994, pp. 321–341. Доступно на https://digitalcommons.law.byu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1159&context=jpl, приступ 25. 8. 2024. године.

[156] Према једној од дефиниција коју даје Ремзи Кларк (*Ramsey Clark*), права нису нешто што нам неко даје, већ нешто што нам нико не може одузети (енг. *A right is not what someone gives you; it's what no one can take from you*.) Наведено према Right to Education Handbook, UNESCO, 2019, p. 24. Доступно на https://www.right-to-education.org/sites/right-to-education.org/files/resource-attachments/RTE-UNESCO_Right%20to%20education%20handbook_2019_En.pdf, приступ 8. 9. 2024. године. Са друге стране, према једној другој дефиницији коју даје Џејмс Никел (*James Nickel*), људска права представљају универзалне норме које описују стандарде понашања који помажу да се свако заштити од политичке, правне, социјалне или економске злоупотребе. Ову дефиницију даје у свом раду Nickel, J. 2017. 'Human Rights', The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Spring 2017 Edition), Edward N. Zalta (ed.). Наведено према Right to Education Handbook, UNESCO, 2019, стр. 25. Доступно на https://www.right-to-education.org/sites/right-to-education.org/files/resource-attachments/RTE-UNESCO_Right%20to%20education%20handbook_2019_En.pdf, приступ 8. 9. 2024. године.

[157] Чувена је латинска изрека да је свако дефинисање опасно (лат. *Omnia definitio periculossa est*.), док се у литератури често цитира дефиниција права детета коју је дала ауторка Хилари Родам (Rodham H., (1973), према којој права детета заправо представљају *слоган у потрази за дефиницијом*. Наведено према Врањешевић, J., op.cit., стр. 47.

[158] О појму и карактеристикама људских права више на https://iep.utm.edu/hum-rts/, као и на https://plato.stanford.edu/archives/spr2017/entries/rights-human/, затим на https://aeon.co/ideas/are-human-rights-anything-more-than-legal-conventions , приступ 8. 9. 2024. године.

људских права.[159] [160] Са једне стране, постоје права која су резервисана искључиво за одрасле, и за њихово вршење потребно је да је постигнут одређени ниво емотивне и когнитивне зрелости, док су са друге стране одређена права специфична само за децу, нпр. право на образовање, право да се о деци старају родитељи пре свих других, право на васпитање и сл.[161] Јер као што наводи Рејмонд Фулер (*Raymond Fuller*) у есеју „Дечји рад и дечја природа“ (енг. *Child Labour and Child Nature*) *из дечје природе извиру дечје потребе а из дечјих потреба извиру дечја права.*[162] Управо потребе за заштитом и старањем условиле су ове разлике.

Међутим, када заступамо тезу да из дечјих потреба извиру дечја права, односно да је формулисање права детета само начин да се осигура задовољење њихових потреба, треба бити опрезан. Заправо, треба се питати ко препознаје и дефинише шта представљају дечје потребе. Сматрамо да препознавање потреба детета захтева да се изместимо и да у обзир узмемо дететов поглед на свет. Заправо, да свет посматрамо „из дечјих ципела“, односно из дечје перспективе. У том смислу је потребно деци дати својство активних учесника, чути њихов глас и у теорију и законодавство инкорпорирати дечју перспективу.[163]

Говорећи о теорији о правима детета, ауторка Барбара Бенет Вудхаус (*Barbara Bennett Woodhouse*) предлаже нову класификацију права детета, и то тако да разликујемо права заснована на потребама (енг. *needs-based rights*) и права заснована на способности (енг. *capacity-based rights*). Права заснована на потребама јесу

---

[159] Интересантно становиште о томе зашто права детета треба схватати другачије у односу на људска права налазимо у образложењу пресуде *Bellotti v. Baird,* у коме се наводи да постоји три разлога која оправдавају закључак да права детета не могу бити изједначена са правима одраслих: прво, нарочита рањивост деце, друго, њихова неспособност да доносе суштинске одлуке на информисани и зрео начин, и треће, значај водеће улоге родитеља у подизању деце (параграф 1). Одлука доступна на https://caselaw.findlaw.com/us-supreme-court/443/622.html, приступ 25. 8. 2022. године.

[160] У литератури наилазимо на став да свест о детету као бићу коме су потребни заштита и старање датира из 18. века, а да су све до тада деца посматрана као радна снага чији рад је доприносио економској добробити одраслих. Children's Rights: Laws and Practices in Sixteen Nations, Dabney, Brooke, Eldridge, Michael, 2013, New York.

[161]Више види у Child Rights and Why They Matter, UNICEF. Доступно на https://www.unicef.org/child-rights-convention/child-rights-why-they-matter, приступ 11. 11. 2024. године.

[162]Наведено према Barbara Bennett Woodhouse, Hidden in Plain Sight: The Tragedy of Children's Rights from Ben Franklin to Lionel Tate, p. 30.

[163] О овоме је писала ауторка Барбара Бенет Вудхаус (Barbara Bennett Woodhouse), више видети у Out of Children's Needs, Children's Rights: Child's Voice in Defining the Family, Brigham Young University Journal of Public Law, Volume 8, Issue 2, article 4, 1994, pp. 321–341.

позитивна права, попут права на исхрану, образовање, здравствену заштиту и сл., док права заснована на способности јесу права која кореспондирају са способношћу да деца буду активни субјекти односа у које ступају и да самостално одлучују без помоћи и вођства одраслих.[164]

Идеја о потреби за правним регулисањем права детета, односно о потреби да се детету признају одређена права на међународном нивоу развила се почетком двадесетог века, док су најзначајнији документи у области права детета донети као последица сведочења највећем страдању деце у људској историји.[165] У том смислу, једна од пионирки у овој области је шведска феминисткиња и хуманиста Елен Кеј (енг. *Ellen Key*), која је 1900. године објавила књигу под називом „Век детета“ (енг. *The Century of the Child*).[166] Залагала се за то да деца треба да имају однос са родитељима који је пун топлине, уместо односа који се заснива на строгој дисциплини, и била је један од најранијих противника телесног кажњавања деце, на који начин је стекла статус једне од првих боркиња за права детета.

Након периода страдања деце у Првом светском раду од 1914. до 1918. године,[167] развио се дискурс у коме се деца препознају као рањива категорија изложена патњама и подложна различитим опасностима које су карактеристичне за ратне периоде, укључујући насиље, глад, бескућништво, расељавање и сл.[168] Допринос развоју и сазревању идеје да се права детета по први пут кодификују у једном међународном документу, имала је и британка Еглантин Џеб (*Eglantyne Jebb*), која је 1919. године у Великој Британији основала организацију *Save the Children Fund* која је имала велику улогу у помоћи деци широм света.[169]

---

[164] Barbara Bennett Woodhouse, Hidden in Plain Sight: The Tragedy of Children's Rights From Ben Franklin to Lionel Tate, 2008, pp. 35–36.

[165]Према ставу ауторке Пауле Фас (*Paula Fass*), артикулација права детета на универзалном нивоу произашла је из 70 најбурнијих, најнасилнијих и најсмртоноснијих година људске историје. Наведено према Smith, Anne B., *Children's Right:* Towards Social Justice, New York, Momentum Press. 2016, p. 2.

[166] Smith, Anne B., op.cit., p. 3.

[167] Који се у литератури услед страдања становништва назива Велики рат (енг. *the Great War).*

[168] Smith, Anne B., op.cit., p. 3.

[169] Smith, Anne B., op.cit., p. 4.

4.2.Развој међународног права о правима детета

Као последица ових процеса усвојена је Женевска декларација о правима детета из 1924. године (у даљем тексту Декларација), донета под окриљем Друштва народа,[170] као један од најзначајнијих докумената који је донет у овој области. Овом декларацијом прокламовано је да мушкарци и жене свих узраста и врста признају да човечанство дугује детету оно најбоље што има.[171] О самом процесу доношења Женевске декларације о правима детета под окриљем Друштва народа писао је Андре Мориер (фр. *Andrée Morier*), који је у свом раду говорио о улози Међународне организације Црвеног Крста у доношењу најзначајнијих међународноправних инструмената из области права детета, који су на известан начин претходили доношењу КПД, а реч је о Женевској декларацији о правима детета из 1924. и Декларацији о правима детета из 1959. године.[172]

Андре Моријер је истакао значајну улогу Енглескиње Еглантајн Џеб (енг. *Eglantyne Jebb,* 1876–1928) која је формулисала текст Декларације из 1924. године, заједно са Џорџом Вернером (енг. *Georges Werner*) и Етјеном Клузоом (енг. *Etienne Clouzot*), у оригиналу на француском језику.[173] Коначни текст Нацрта Женевске декларације о правима детета усвојен је 17. маја 1923. године од стране већа

[170] Превод текста Декларације на српски језик види у: Права детета и међународна документа, Београд, 2011, доступно на https://www.ombudsman.rs/attachments/2145_PDFPrava_detet_u_medjunarodnim_dokumentimaF.pdf, приступ 5. 9. 2024. године. Оригинални текст доступан на http://www.un-documents.net/gdrc1924.htm, приступ 5. 9. 2024. године.

[171] Преамбула Декларације о правима детета, у: Права детета и међународна документа, Београд, 2011, стр. 89.

[172] Andrée Morier,The Declaration of the Rights of the Child, International Review of the Red Cross, IRRC No.26, may 1962, pp. 227–233. Доступно на https://international-review.icrc.org/sites/default/files/S0020860400006987a.pdf, приступ 5. 9. 2024. године.

[173] Еглентајн Џеб је први пут дошла у Женеву након објављивања извештаја о лошим условима у којима су живела деца у Бечу, а који је објављен од стране потпредседника Међународног комитета Црвеног крста др Фредерик Фереире (енг. *Frederic Ferriere*). Према опису Крамера (*R. M. Frick-Cramer*), почасног члана Међународног комитета Црвеног крста, кога је у свом раду цитирао Мориер, *било је реч о жени средњих година... која прича меким гласом и оно о чему говори инспирисано је маштом које је подстакнута срцем, дубоким осећањем, али контролисано разумом... Била је истовремено визионар и реалиста.* Читајући ове редове, можемо закључити да другачије није ни могао изгледати и говорити неко ко је „засадио семе“ из кога ће изнићи и развити се права детета каква познајемо данас. Andrée Morier, The Declaration of the Rights of the Child, International Review of the Red Cross, IRRC No.26, may 1962, p. 229. Доступно на https://international-review.icrc.org/sites/default/files/S0020860400006987a.pdf, приступ дана 29. 9. 2024. године.

организације под називом *Save the Children International Union.*[174] Густав Адор, председник Међународног комитета Црвеног крста у том тренутку, текст Декларације је прочитао на Радио-станици Ајфеловог торња у Паризу, што је још више појачало утисак који је доношење ове декларације изазвало. На овај начин, допринео је њеном ширењу међу становништвом, а 26. септембра 1924. године, Декларација је свечано усвојена од стране Скупштине Лиге народа.[175] Краљевина СХС је једна од првих држава (поред Велике Британије, Литваније, Француске и Финске) која је организовала церемонију за потписивање декларације. Упоредо са усвајањем Декларације формиран је и Комитет за заштиту детета, који је остао пасиван пуних пет деценија.[176]

У Преамбули Женевске декларације стоји да *мушкарци и жене свих нација признају да човечанство дугује детету оно најбоље што може да му пружи.* Декларација има пет принципа. Први принцип предвиђа да *сваком детету треба да буду омогућена неопходна средства за нормалан развој у материјалном и духовном смислу,* док други принцип једино каже да *дете које је гладно мора бити нахрањено, дете које је болесно мора да буде лечено, детету које је маргинализовано мора се пружити помоћ, делинквенту треба помоћи да се поправи, сирочету треба да буде обезбеђен кров над главом.* Трећи принцип гласи да *је дете прво којем треба да буде пружена помоћ у стресним ситуацијама,* четврти говори о томе да *деци треба помоћи да се оспособе да зарађују за живот* (мисли се пре свега на образовање), као и да *децу треба заштитити од сваке врсте експлоатације.* Пети принцип гласи да *дете треба да расте са свешћу да његови таленти треба да доприносе његовим ближњима.*[177] Тумачећи текст Декларације, може се закључити да по први пут уводи начело универзалности и недискриминације, јер права која прокламује гарантује свој

[174] Ова организација основана је 1920. године у Женеви, у истом холу у коме је основан и Међународни комитет Црвеног крста. Три члана оснивача били су *Save the Children Fund*, Међународни комитет Црвеног крста и Swiss Committee of Child Welfare који је престао да постоји 1927. године.
Andrée Morier, op.cit., p. 228.
[175] Andrée Morier, op.cit., p. 229.
[176] Врањешевић, J., op.cit., стр. 43.
[177] *Права детета и међународна документа*, Београд, 2011, стр. 89. https://www.ombudsman.rs/attachments/2145_PDFPrava_detet_u_medjunarodnim_dokumentimaF.pdf, приступ 5. 9. 2024. године.

деци света, без обзира на њихову националну припадност, пол, расу, језик или било које друго лично својство.[178]

Следећи документ чије доношење представља значајан тренутак за развој теорије о правима детета представља Декларација о правима детета из 1959. године, која је усвојена од стране Генералне скупштине Уједињених нација резолуцијом 1386 (XIV) од 20. новембра 1959. године.[179] Текст Декларације о правима детета из 1959. године базирао се на раније донетој Декларацији о правима детета из 1924. године, и представљао је унеколико проширени текст раније донетог документа. У Преамбули се још једном стипулише да *човечанство дугује детету оно најбоље што може да му пружи*, након чега прокламује десет принципа на којима се базирају права детета. Декларација о правима детета из 1959. године усвојена је под утицајем доношења Универзалне декларације о људским правима из 1948. године. Декларација о правима детета из 1959. је имала три стране и унеколико се ослањала на Декларацију о правима детета из 1924. године, али је представљала њену проширену верзију. На усвајање ове декларације поново је утицало страдање деце у Другом светском рату, али је донета у ери која је претходила доношењу КПД и у којој је заштита правима детета пружана *ad hoc*, а деца су првенствено посматрана као најрањивији чланови друштва.[180]

4.3. Конвенција о правима детета као устав дечјих права

Конвенција о правима детета први је обавезујући међународноправни документ који је установио каталог дечјих права. Усвајање КПД уследило је након дуготрајног процеса, који је отпочео подношењем предлога текста конвенције од стране Владе Пољске 1978. године Комисији за људска права Уједињених нација, након чега су Уједињене нације 1979. годину прогласиле Међународном годином

[178] Више видети у: Вучковић Шаховић, Н. Петрушић, Н., op.cit., стр. 36 и даље.
[179] Декларација о правима детета из 1959. године, доступно на https://cpd.org.rs/wp-content/uploads/2017/11/1959-Declaration-of-the-Rights-of-the-Child.pdf, приступ 16. 9. 2024. године.
[180] Smith, Anne B., op.cit., p. 5. Ауторка указује на значајну улогу Шведске и других нордијских земља (Норвешка и Финска) у даљем развоју агенде о правима детета на међународном нивоу након Другог светског рата, као и у оснивању UN International Children's Emergency Fund (UNICEF).

детета (*International Year of the Child – IYC*).[181] У формулисању текста КПД учествовале су бројне организације за људска права (нпр. *Amnesty International*), као и бројне невладине организације које су радиле са децом, окупљене под покровитељством Комисије УН за људска права, али и бројни представници држава чланица УН. Нацрт Конвенције требало је да помири две суштински супротстављене идеологије које су биле доминанте у то доба суштински подељеном свету на социјалистички Исток и капиталистички Запад.[182]

Коначни текст КПД усвојен је 20. новембра 1989. године након 10 година преговарања, од стране Генералне скупштине УН резолуцијом бр. 44/25 од 20. новембра 1989. године[183], после само два минута расправе, и то консензусом 158 држава чланица.[184] КПД је отворена за ратификацију, при чему је одређено да стране уговорнице могу ставити резерву у односу на поједине чланове КПД, и на тај начин искључити примену појединих одредби, уколико су оне у супротности са законима конкретне државе.[185] Ступила је на снагу 2. септембра 1990. године.[186]

КПД садржи 54 члана, и примењује се на лица узраста до 18 година старости, што уједно представља и дефиницију детета коју КПД усваја у оквиру одредбе чл. 1. Одредбе КПД могу се класификовати у три категорије, и то тако да се у прву групу сврставају одредбе које се тичу права детета на одговарајућу здравствену заштиту, социјалну сигурност, телесни интегритет, породични живот, рекреацију и игру, као

---

[181] Smith, Anne B., op.cit., p. 6.

[182] Ibidem.

[183] Текст Конвенције о правима детета доступан на https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/crc.aspx, приступ 2. 3. 2024. године. Дан доношења КПД, 20. новембар, проглашен је 1990. године Светским даном детета. Наведено према https://www.un.org/en/observances/world-childrens-day, приступ 22. 10. 2024. године.

[184] Smith, Anne B., op.cit., p. 6.

[185] Примера ради, Нови Зеланд је ставио резерву у односу на чл. 37 КПД који одређује да ће деца која су лишена слободе бити одвојена од одраслих, осим ако је то у најбољем интересу детета, уз тврдњу да је децу некада потребно одвојити од својих вршњака. Уједињено Краљевство је такође ставило резерву у односу на овај члан КПД, у случају недовољно ресурса. Са друге стране, Саудијска Арабија је ставила општу резерву у односу на све чланове КПД, уколико нису у складу са шеријатским правом. Тренутно је 196 држава ратификовало КПД, укључујући све државе чланице УН, изузев САД-а. Председник САД-а Бил Клинтон је 1995. године потписао КПД, али до ратификације није дошло. Smith, Anne B., op.cit., p. 8.

[186] Видети Вучковић Шаховић, Н. (2002). Права детета и Конвенција о правима детета, Београд: Југословенски центар за права детета. О резултатима примене КПД видети и Вучковић Шаховић, Н., Три деценије Конвенције о правима детета: стварно и могуће, Правни живот, год. 58, књига 530, бр. 10/2009, стр. 1033–1047.

и културу. Другу групу чине одредбе које се односе на заштиту детета, и то су оне одредбе које прокламују принцип заштите детета од дискриминације, злоупотребе, експлоатације, насиља, неправде и конфликта. Трећу групу одредби чине одредбе које се односе на партиципацију деце, односно одредбе које се односе на грађанска и политичка права детета, право на име и на идентитет, право да буду саслушана о свим питањима која се тичу детета, на приступ информацијама, на изражавање мишљења, као и на учешће у одлучивању. Укључивање у текст КПД и одредбе које детету гарантују право на партиципацију, представља корак напред ка третирању деце као грађана и препознавање да деца уживају иста она људска права која су гарантована одраслима.[187]

Доношење КПД у литератури је препознато као *сеизмичка промена* која се десила у међународним односима крајем двадесетог века, [188] јер је међународноправни документ са највећим бројем ратификација,[189] а поједини аутори као што је Натали Кауфман (*Natalie Kaufman*) износе став да су одредбе КПД данас прерасле у одредбе међународног обичајног права, и да су као такве обавезујуће у свим државама света, па и у Сједињеним америчким државама које су ову конвенцију потписале, али је нису и ратификовале.[190]

---

[187] A Second Revolution: Thirty years of child rights, and the unfinished agenda, Child Rights Now!, June 2019, Доступно на https://childfundalliance.org/news-and-views/in-the-news/469-joining-forces-child-rights-now, приступ 24. 9. 2024. Ауторка Ана Човић сва права гарантована КПД разврстава у четири групе: 1. права на опстанак (која обухватају право на живот и право на задовољење основних егзистенцијалних потреба), 2. права на развој (која обухватају све оне ствари које су нужне за нормалан и потпун развој свих потенцијала детета), 3. заштитна права (која траже да деца буду заштићена од свих облика злоупотребе, занемаривања и злостављања) и 4. партиципативна права (која деци дају могућност да буду активни учесници у животу своје заједнице). Наведено према Човић Ана, Права детета – еволуција, реализација и заштита, Институт за упоредно право, Београд, 2017, с. 18.

[188] Children's Rights: Laws and Practices in Sixteen Nations, Dabney, Brooke, Eldridge, Michael, 2013, New York, p. 3.

[189] КПД ратификовале су све државе света, осим САД-а. Председник САД Клинтон 1995. године је потписао текст КПД, али до ратификације никада није дошло. Јужни Судан и Сомалија су афричке државе које су последње ратификовале овај међународноправни инструмент у области људских права и права детета. Саопштење за медије Комитета за права детета након што је Јужни Судан 23. јануара 2015. године ратификовао КПД доступно је на https://www.ohchr.org/en/press-releases/2015/05/un-committee-hails-south-sudans-ratification-convention-rights-child?LangID=E&NewsID=15919, приступ 23. 8. 2024. године.

[190] Smith, Anne B., op.cit., p. 10. Након што је Јужни Судан ратификовао КПД октобра 2015. године постала је 196. држава која је то учинила, оставивши на тај начин САД као једину државу која није ратификовала овај међународни уговор. Наведено према The United Nations Convention on the Rights of the Child: Taking Ahead After 25 Years and Looking Ahead, Ton Liefard, Julia Sloth, Nielsen. Leiden, 2016, p. 1.

Имајући у виду да САД нису ратификовале КПД, права деце се у овој држави на другачији начин признају и штите. Значајну улогу одиграла је пракса Врховног суда САД-а, јер је овај суд у више наврата заузимао став у својим одлукама да деца имају основна права гарантована уставом.[191] Поједини аутори који се противе ратификацији КПД чак сматрају да не треба дозволити могућност постојања разлике између права одраслих и права деце, јер се тиме, по њиховом тврђењу, ствара простор да се детету ускрати све оно што чини суштину права када се оно примењује на одрасле. До овог ускраћивања права детету долази захваљујући чињеници да су уставне гаранције постављене широко, а да су судови ти који одређују садржину права у сваком конкретном случају.[192]

Са друге стране, чињеница да САД нису ратификовале КПД не значи истовремено да деца не уживају права садржана у одредбама КПД. Међутим, има аутора, као што је Мартин Гугенхајм (енг. *Martin Guggenheim*), који тврде да је ниво заштите суштински нижи, а у литератури се чак налазе подаци да је у САД-у сиромаштво деце у порасту, да САД издваја два до три пута мање средстава за децу и породице у стању неодложне социјалне потребе него што то чине нпр. Велика Британија, Француска, Шведска или Канада, што одудара у односу на статус САД-а као сведског лидера, као државе са највећим БДП-ом и као државе са највећим бројем милионера у свету.[193] Такође, ратификацијом КПД онемогућило би се изрицање деци смртних казни и казни дугогодишњег затвора без могућности

[191]У пресуди In re Gault, 387 U.S. 1, 19 (1967) (the adjudicatory phase of juvenile delinquency proceedings), наведено према Ratify UN Convention on the Rights of the Child But Don't Expect Any Miracles, Martin Guggenheim, Emory International Law Rewiev, Vol. 20, доступно на file:///C:/Users/korisnik/Desktop/vdocuments.mx_martin-guggenheim-ratify-the-un-convention-on-the-rights-of-the-child-but.pdf, приступ 19. 9. 2024. године.

[192]Martin Guggenheim, Ratify UN Convention on the Rights of the Child But Don't Expect Any Miracles, Emory International Law Rewiev, Vol. 20, стр. 50, доступно на file:///C:/Users/korisnik/Desktop/vdocuments.mx_martin-guggenheim-ratify-the-un-convention-on-the-rights-of-the-child-but.pdf, приступ 19. 9. 2024. године.

[193] Martin Guggenheim, Ratify UN Convention on the Rights of the Child But Don't Expect Any Miracles, Emory International Law Review, Vol. 20, стр. 54, доступно на file:///C:/Users/korisnik/Desktop/vdocuments.mx_martin-guggenheim-ratify-the-un-convention-on-the-rights-of-the-child-but.pdf, приступ 19. 9. 2024. године.

условног отпуста.[194] Ауторка Барбара Бенет Вудхаус (енг. *Barbara Bennett Woodhouse*) разлог за одбијање САД-а да ратификује КПД налази у постојању бојазни да ће њеном ратификацијом умањити утицај традиционалне породице и отворити простор за државну интервенцију у приватну сферу породичног живота појединца, као и услед традиционалног неповерења САД-а у домете међународног права. Ауторка указује на то да и поред ових аргумената огроман број деце у САД-у живи у старатељским породицама, дакле под старатељством јавних власти, одвојено од својих родитеља.[195]

Иако универзално прихваћен документ, КПД није поштеђен критике. Тако поједини аутори тврде да је КПД резултат компромиса који је постигнут између различитих држава, вредности, аргумената и намера, као и у контексту одређеног историјског тренутка, што све умањује њен значај и жељене резултате примене. Компромисни карактер и општост у формулисању одредби КПД пренебрегава се кроз активности Комитета за права детета, који вршећи своју интерпретативну функцију објављује Опште коментаре у вези са појединим члановима КПД. Путем

---

[194] Наиме, одредбама чл. 37 КПД забрањује се смртна казна над дететом. Према наводима које износи Мартин Гугенхајм (енг. *Martin Guggenheim*) у свом раду, све до 2005. године САД је била једина држава на свету у којој је било могуће деци као извршиоцима најтежих кривичних дела изрећи смртну казну. Према ставу изнетом у пресуди *Stanford v. Kentucky, 492 U.S. 361, 380 (1989)* Врховног суда, дозвољено је изрицање смртне казне извршиоцима кривичних дела у узрасту од 16 и 17 година. Тек у пресуди *Roper v. Simmons, 543 U.S. 551 (2005)* гласовима пет према четири, Врховни суд изјаснио се да је смртна казна над извршиоцима кривичних дела млађим од 18 година, противуставна. У време доношења ове одлуке, 19 држава у САД је дозвољавало смртну казну над малолетницима. Између 1973. и 2004. године, 226 смртних казни изречено је малолетницима, а између 1992. и 2004. године извршено је 19 смртних казни над лицима која су у време извршења кривичних дела била млађи од 18 година. Да су САД ратификовале КПД, ових 19 живота би било поштеђено. Као други разлог зашто би требало да САД ратификује КПД аутор указује на то да је под окриљем КПД забрањено да се малолетним извршиоцима кривичних дела изричу дуготрајне казне затвора без могућности условног отпуста пре њиховог истека; док са друге стране закони већине држава у САД предвиђају да малолетни учиниоци кривичних дела могу бити осуђени на казну доживотног затвора без могућности пуштања на условни отпуст. Према подацима које наводи, скоро 2.225 малолетника издржавају такву казну у САД-у, при чему је већина међу овим лицима осуђивана по први пут, и пре ових осуда 59% није било осуђивано. Међутим, аутор као једну од опасности или разлога да се не ратификује КПД, наводи одредбу чл. 3 ст. 1 КПД која прокламује принцип најбољег интереса детета, који принцип препознаје као опасан и нејасан. Наводи да је у супротности са принципом владавине права (енг. *rule of law*), и позива на одређења од случаја до случаја, заснована на индивидуалним вредностима и предрасудама доносилаца одлука. Аутор тврди да принцип најбољег интереса детета не представља правни стандард, што је став прихваћен од стране редактора КПД, јер правни стандарди имају своје разумне границе. Martin Guggenheim,Ratify UN Convention on the Rights of the Child But Don't Expect Any Miracles, Emory International Law Review, Vol. 20, p. 54.

[195] Barbara Bennett Woodhouse, Hidden in Plain Sight: The Tragedy of Children's Rights from Ben Franklin to Lionel Tate, 2008, p. 2.

Општих коментара Комитет за права детета даје неку врсту „аутентичног тумачења“ одредби конвенције, које ће бити заједичко за све државе уговорнице. На овај начин, значење појединих одредби КПД се конкретизује, тако да су Општи коментари значајни за разумевање духа и значења конвенције. Још једна од критика коју поједини аутори упућују КПД је та да је као полазну тачку узела западно, модерно детињство које је глобализовано, прво путем колонијализације, а затим и путем империјализма међународне помоћи,[196] и да на тај начин изван оквира заштите остају милиони деце у неразвијеним земљама и у земљама у развоју.

Такође, у литератури се може наићи и на ставове да, и поред све добробити коју је донела у односу на положај деце у свету, КПД „стари“, односно да није успела да одговори на поједине изазове са којима се деца у свету данас суочавају. Поједини критичари КПД наводе да је увела педоцентризам[197] као главни дискурс у оквиру савремене међународноправне регулативе права детета, који је за последицу имао увођење тзв. чајлдизма (енг. *childism*) као водећег дискурса. Појмови педоцентризам односно чајлдизам у савремени дискурс права детета увели су теоретичари који сматрају да је инсистирање на правима детета у правној теорији пренаглашено, односно да је сувишно и да подразумева стављање детета и његових права и интереса у центар интересовања, уз занемаривање свих других фактора, права и интереса свих осталих лица.[198]

Међутим, ако се пође од хипотезе да интересовање за област права детета у савременом свету није себи циљ, већ за резултат треба да има промену услова у којима деца живе и да доведе до промене у понашању одраслих који остварују интеракцију са децом[199], па ако се доношење и примена КПД посматрају у светлу

---

[196] Smith, Anne B., op.cit., p. 14.

[197] Реч педоцентризам води порекло од грч. paidos – дете и лат. centrum – центар.

[198] Слично пејоративним појмовима ејџизам, сексизам и сл., овај појам у негативном смислу уводи дело Young-Bruehl E., Childism, New Haven, Yale University Press, 2012. Наведено према Freeman M., Children's Rights Past, Present, and Future: Some Introductory Comments, u: The Future of Children's Rights, Michael Freeman (ed.), Brill – Nijhoff, Leiden – Boston, 2014, str. 5. Занимљиву реакцију на идеје изнете у књизи Young-Bruehl E., Childism, New Haven, Yale University Press, 2012, видети на https://www.psychologytoday.com/us/blog/child-in-mind/201201/understanding-childism-are-we-prejudiced-against-children, приступ 19. 9. 2024. године.

[199] Од ове премисе пошла је ауторка у раду Children's Rights: Laws and Practices in Sixteen Nations, Dabney, Brooke, Eldridge, Michael, 2013, New York, стр. 3, наведено према Hrabar D., Postmoderno doba

ове премисе, може се закључити да је КПД остварила своју функцију. Наиме, и поред критика упућених КПД,[200] чињеница је да је у времену примене ове конвенције дошло до побољшања положаја деце у свету. Један од најзначајнијих помака јесте то да је у време важења КПД дошло до значајног смањења стопе смртности деце[201], а до значајног побољшања дошло је и у сфери образовања деце.[202] Овакав помак још је значајнији ако имамо у виду да се догодио у периоду снажног пораста дечје популације у свету.[203]

Након усвајања КПД уследиле су године које су промовисале нову визију детета, и промениле су дискурсе и културу тако да дечји интереси постану видљивији на националном и међународном нивоу.[204] КПД је имала значајан утицај

---

kao predvorje negacije dječjih prava, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu, god. 57, 3/2020, str. 657–688.

[200]Тридесет година од усвајања КПД, током 2019. године, основана је организација Joining Forces Alliance која је за свој циљ прокламовала активности на два поља, и то под називом „Права деце данас!“ (*Child Rights Now!*) и „Окончање насиља над децом“ (*Ending Violence Against Children*). Оснивачи ове невладине међународне организације сматрају да обећање које је дато деци усвајањем КПД, није испуњено. Ово имајући у виду да милиони деце нису укључени у школски систем, и суочавају се са сиромаштвом, експлоатацијом, насиљем, занемаривањем и злоупотребом. Иако је начињен велики напредак у области остваривања и заштите права деце од усвајања КПД, не може се превидети да су милиони деце остављени ван домета њених одредби и гаранција. Реч је о најрањивијим категоријама деце – деца која се суочавају са екстремним сиромаштвом, живе у рањивим државама, деца избеглице и деца са инвалидитетом. Ова чињеница представља морални, правни и економски промашај који свет себи тешко може приуштити. Глобална статистика рефлектује изазове који преостају: сваке године преко пет милиона деце умире од узрока који се могу спречити, при чему се скоро половина ових случајева може приписати неухрањености; 95.000 деце годишње, од чега су 70% дечаци, убијено је, док 15 милиона девојчица у адолесцентском периоду пријављују да су доживеле принудни секс; 64 милиона деце нема приступ примарном образовању. Више видети на https://childfundalliance.org/news-and-views/in-the-news/469-joining-forces-child-rights-now, приступ 24. 9. 2024. године.

[201] Тако се према подацима којима располаже УНИЦЕФ стопа смртности деце узраста до пет година више него преполовила у последњих 30 година, односно смањена је за 59%, односно са 93 смрти на 1000 деце током 1990. године на 38 смртних случајева на 1000 деце у 2019. години. Смртност деце у узрасту до пет година и даље је остала проблем, имајући у виду да се у 2019. години дешавало око 14.000 смрти деце у наведеном узрасту дневно. Што се Србије тиче, на 1000 живорођене деце деси се просечно 5,3 смрти у овом узрасту. Видети више на https://data.unicef.org/topic/child-survival/under-five-mortality/, приступ 24. 9. 2024. Такође више видети на https://www.un.org/millenniumgoals/pdf/Goal_4_fs.pdf, приступ 24. 9. 2024. године.

[202] Док је 1989. године 120 милиона деце било искључено из система основношколског образовања, 2017. године овај број износио је 64 милиона. Више види на https://www.sdg4education2030.org/new-education-data-sdg4-focus-out-school-children-27-september-2018, приступ 24. 9. 2024. године.

[203] Изразит пораст дечје светске популације приметан је у периоду важења КПД, и то са 1,7 милијарде деце 1989. године на 1,95 милијарде деце 2018. године. Dabney, Brooke, Eldridge, Michael, Children's Rights: Laws and Practices in Sixteen Nations, 2013, New York, p. 4.

[204] Усвајањем КПД дете почиње да се посматра као активни, делатни субјект права и ималац права и слобода, као било које људско биће, уз одређена специфична права која му припадају и одвајају га од одраслих.

на владе у формулисању закона и политика о деци, али је дошло и до промене у начину размишљања и перспективи оних који непосредно комуницирају са децом, укључујући родитеље и професионалце, тако што се изменио начин њиховог понашања према деци и очекивања у односу на децу. У том смислу, позитивни помаци потврдили су да гарантовање права детета није имало за циљ да поткопа ауторитет одраслих који се старају о деци, већ да се спречи злоупотреба моћи коју одрасли имају над децом.[205]

Ипак, неки проблеми са којима се деца широм света суочавају су остали, а то су сиромаштво, насиље над децом, миграције, низак квалитет образовања, смртност од болести које су могле бити превениране и сл. Поједини аутори указују на појаве које у ери важења КПД и даље представљају изазов, међу којима су проблем слабе имплементације, постојање резерви у односу на поједине одредбе КПД истакнуте од стране појединих држава; сиромаштво и неједнакост заједно са дискриминацијом; насиље, постојање штетне праксе сакаћења женских полних органа; деградација животне средине и природне катастрофе; негативни ефекти технологије као што су насиље на интернету и дечја порнографија; токенизам у сфери права деце на партиципацију и др.[206]

Као још један утицај на развој права детета у 20-ом веку препознато је и то што је средња класа обратила пажњу на подизање нивоа добробити детета. Овоме је допринео и напредак у области јавног здравља, који је упућивао на то да боља хигијена и исхрана деце могу допринети дечјем благостању и преживљавању.[207]

[205] Dabney, Brooke, Eldridge, Michael, Children's Rights: Laws and Practices in Sixteen Nations, 2013, New York, p. 2.
[206] Ton Liefard, Julia Sloth, Nielsen The United Nations Convention on the Rights of the Child: Taking Ahead After 25 Years and Looking Ahead, Leiden, 2016, p. 23
[207] Dabney, Brooke, Eldridge, Michael, Children's Rights: Laws and Practices in Sixteen Nations, 2013, New York, p. 5.

4.4. Регионални међународни документи у области заштите права детета

Значајну улогу у систему међународноправне заштите права детета имају правни извори регионалног карактера. Значајни међународноправни документ, који је посвећен искључиво правима детета донет на регионалном нивоу, јесте Афричка повеља о правима и добробити детета усвојена од стране Афричке уније 1990. године, и ступила је на снагу 1999. године. До сада је ратификовано 47 од укупно 55 држава чланица Афричке уније. Афрички комитет за права и добробит детета (*The African Committee on the Rights and Welfare of the Child*) основан је 2001. године и надлежан је за надзор над применом Афричке повеље, као и за разматрање редовних извештаја влада држава уговорница о напретку у њеној примени. Регионални механизми за надзор над правима детета установљени су од стране Интер-Америчке комисије за људска права, Европске уније, ASEAN in South East Asia and SAARC in South Asia.[208]

4.5. Права детета под окриљем Савета Европе

Значајан извор права у области права детета јесте регулатива која је донета на нивоу Савета Европе (СЕ). Под окриљем СЕ 2006. године покренут је програм „Изградити Европу за и са децом“ (енг. *Building a Europe for and With Children*).[209] Такође, донета је Стратегија СЕ за права детета за период 2012–2015 године, као документ којим је препознато да је питање права детета трансверзална тема која се односи на све аспекте људских права.[210]

[208] Врањешевић, J., op.cit., стр. 12.

[209] Building a 21st century society with and for children: follow–up to the European strategy for children (Recommendation 1286 (1996)). Доступно на http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=16983&lang=en, приступ 5. 10. 2025. године.

[210] Council of Europe Strategy for the Rights of the Child 2012–2015, Strasbourg, 19 November 2015. Доступно на https://rm.coe.int/168048e627, приступ 19. 9. 2024. године. Према спроведеном истраживању у државама чланицама Савета Европе, 87% држава чланица известило је да је стратегија о правима детета СЕ коришћена као инспирација за доношење националне стратегије за заштиту права детета.

Парламентарна скупштина СЕ донела је 1990. године Препоруку 1121(1990), Права детета (енг. *Recommendation 1121(1990), Rights of children*), у оквиру које је у другој тачки истакнуто да деца, као људска бића која нису достигла своју зрелост, имају потребу за посебном помоћи, бригом и заштитом, а имајући у виду да родитељска одговорност у том смислу треба да буде поново потврђена и да не може бити доведена у питање.[211] У извештају Парламентарне скупштине СЕ под називом „Окончати дечије сиромаштво у Европи“ (енг. *Ending child poverty in Europe*) редактори овог документа су препознали да ће убудуће један од најзначајнијих задатака бити да се премости јаз између сјајних стратегија које се тичу деце и које су прокламоване под окриљем СЕ са једне стране, и реалности у којој деца живе у државама чланицама са друге стране.[212]

Препоруком 382(2015)1 под називом „Залагање за права деце у време штедње“,[213] државе чланице су препознале да продужена економска криза и мере штедње имају значајног утицаја у области јавне политике и социјалног старања. Најсиромашнија деца су несразмерно погођена мерама штедње, а заступљеност дечјег сиромаштва је порасла за време економске кризе. Такође, под окриљем СЕ донета је Европска конвенције о вршењу права детета.[214]

Приликом одлучивања, као наднационални суд установљен Европском конвенцијом о људским правима, ЕСЉП одлучује о наводним повредама права свих лица држављана држава чланица Савета Европе које су је ратификовале, без обзира на узраст, па и о правима деце. ЕСЉП се у бројним својим одлукама које се тичу

---

[211] Доступно на http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=15155, приступ дана 19. 9. 2024. године.

[212] Doc. 13458, 21 March 2014 Ending child poverty in Europe, тачка 3. Доступно на http://semantic-pace.net/tools/pdf.aspx?doc=aHR0cDovL2Fzc2VtYmx5LmNvZS5pbnQvbncveG1sL1hSZWYvWDJILURXLWV4dHIuYXNwP2ZpbGVpZD0yMDU2NSZsYW5nPUVO&xsl=aHR0cDovL2Fzc2VtYmx5LmNvZS5pbnQvbncveG1sL3hzbC1mby9QZGYvWFJlZi1XRC1BVC1YTUwyUERGLnhzbA==&xsltparams=ZmlsZWlkPTIwNTY1, приступ 6. 4. 2024. године.

[213] Recommendation 382 (2015)1 Championing children's rights in times of austerity – Доступно на https://rm.coe.int/168071ab44, приступ 5. 10. 2025. године. Препорука је донета под окриљем Савета Европе, Debated and adopted by the Congress on 21 October 2015, 2nd Sitting (see Document CG/2015(29)10FINAL, explanatory memorandum), rapporteur: Johan van den Hout, Netherlands (R, SOC).

[214] Текст Европске конвенције о вршењу права детета, доступно на https://www.coe.int/en/web/conventions/-/council-of-europe-european-convention-on-the-exercise-of-children-s-rights-ets-no-160-translations, приступ 11. 11. 2024. године.

деце непосредно позива на одредбе КПД и ставове Комитета за права детета изнете у Општим коментарима.[215]

4.6. Право Европске уније о правима детета

Значајна пажња у области остваривања и заштите права детета поклања се у оквиру Европске уније, у којој се за ову област издвајају и значајна средства. Установљен је Фонд за права детета у оквиру Програма за права једнакости и држављанство (енг. *Rights, Equality and Citiyentship Programme – REC programme*).[216]

Промоција и заштита права детета један је од циљева прокламованих Уговором о оснивању ЕУ,[217] док је чл. 24 Повеље о основним правима ЕУ под рубрумом „Права детета" прописано да ће деца имати право на такву заштиту и бригу који су неопходни за њихово благостање, да могу слободно изражавати своје мишљење, као и да ће њихово мишљење бити узето у обзир у погледу питања која

[215]У пресуди *Sahin v. Germany* (представка бр. 30943/96, пресуда од 8. јула 2003), ЕСЉП је заузео став да су права детета и стандарди које све државе морају поштовати у остваривању права детета постављени у КПД. Из овако формулисаног става, могли бисмо изводити закључак да ЕСЉП стаје на становиште да су одредбе КПД као део међународног обичајног права општеобавезујуће. О еволутивној природи ЕКЉП у погледу схватања права детета говорио је Роберт Рид (*Robert Reed*), председник Врховног суда Уједињеног Краљевства, и истакао да је питање права детета значајно утолико што су за већину људских бића најзначајнија деца – било да су и сами родитељи или имају жељу да то постану; будућност нашег друштва зависи од деце која у њему одрастају; патња деце изазива у нама највећу емотивну реакцију, било да посматрамо фотографију девојчице која бежи од напалм бомби које су пале на њено село, или фотографију стопа у песку на обали мора детета избеглице које није успело да дође у бољи свет. Ова емоција има потенцијал да покрене снажне снаге. Али је чињеница да смо, исто тако, врло лако способни да заборавимо на хуманост и да занемаримо патњу деце, да затворимо очи пред сиромаштвом деце и патњом деце избеглица нпр., што је блиска прошлост и показала. The Protection of Children's Rights under the ECHR, By Lord Reed Published 9 April, 2019 – Доступно на https://newjurist.com/the-protection-of-childrens-rights-under-the-echr.html, приступ 19. 9. 2024. године.

[216] У оквиру овог програма, према расположивим подацима, само за период 2014–2015 6.404 деце остварило је непосредну корист од програма, а 13.789 одраслих (правници, родитељи, васпитачи и др.) је прошло тренинг обуке у циљу заштите права детета. Доступно на https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/overview_of_projects_funded_2014-2019_0.pdf приступ 22. 10. 2024. године. Под окриљем Европске уније значајна пажња посвећује се области права детета, па је тако формулисан и исцрпан Приручник о правима детета у европском праву, који су заједно припремили Агенција европске уније за основна права и Савет Европе у сарадњи са Регистром ЕСЉП. Доступно на https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-ecthr-2015-handbook-european-law-rights-of-the-child_hr.pdf, приступ 11. 11. 2024. године.

[217] Чл. 3. ст. 3. Уговора о Европској унији, Official Journal of the European Union C 115/13. Доступно на https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2008:115:0013:0045:EN:PDF, приступ 19. 9. 2024. године.

их се тичу у складу са њиховим годинама и зрелошћу. Ставом 2 овог члана одређено је да ће, у свим акцијама које се тичу деце а које су предузете од стране јавних власти или приватних тела, примарни интерес бити најбољи интерес детета. Ставом 3 овог члана одређено је да свако дете има право да редовно одржава личну везу и директан контакт са оба своја родитеља, осим уколико је то у супротности са интересима детета.[218] Европска комисија је фебруара 2011. године усвојила *Агенду о правима детета*, у којој је потврдила строгу обавезу свих институција Европске уније и свих држава чланица да промовишу, штите и остварују права детета у свим релевантним политикама Европске уније. Агендом је потврђено да стандарди установљени КПД треба да воде све политике и радње које могу имати утицај на децу, као и да све државе које приступају Европској унији морају усвојити КПД.[219]

У оквиру Европске уније, 24. 3. 2021. године Европска комисија је усвојила „Стратегију о правима детета“, [220] којом су права детета још једном афирмисана као људска права која су, као таква, универзална јер их уживају сва деца без дискриминације по било ком основу, а најбољи интерес детета има првенствено бити узет у обзир у свим питањима која се тичу деце.[221] Овом стратегијом је као посебна опасност за децу и процес остваривања, заштите и надзора над правима детета,

[218] Повеља о основним правима ЕУ, Official Journal of the European Union C 83/389, доступно на https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:083:0389:0403:en:PDF, приступ 19. 9. 2024. године.

[219] Текст Агенде доступан на https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2011:0060:FIN:EN:PDF, приступ 19. 9. 2024. године.

[220] Текст Стратегије о правима детета Европске комисије од 24. 3. 2021. године доступан на https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/HTML/?uri=CELEX:52021DC0142&from=EN, приступ 11. 11. 2024. године. Само доношење нове Стратегије о правима детета садржине какву имамо данас, није остало без отпора, имајући у виду да је мађарска влада првобитно ставила вето на предложени текст Стратегије са тврдњом да представља ставове активиста LGBTQ заједнице. Више видети на Statement on the Hungarian veto of the EU Strategy on the Rights of the Child, доступно на https://hintalovon.hu/en/2021/10/14/statement-on-the-hungarian-veto-of-the-eu-strategy-on-the-rights-of-the-child/, приступ 11. 11. 2024. године. Још реакција на вето мађарске владе на текст Стратегије о правима детета видети на https://www.eurochild.org/news/reaction-to-the-veto-on-eu-child-rights-strategy/, приступ 11. 11. 2024. године.

[221] Закључна запажања Савета ЕУ поводом донете Стратегије о правима детета, усвојена у Бриселу 9. јуна 2022. године. Текст на енглеском језику доступан на https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-10024-2022-INIT/en/pdf, приступ 11. 11. 2024. године. У доношењу нове Стратегије о правима детета, у складу са принципом права детета на партиципацију, учествовала су и деца. Више о томе видети у Our Europe, Our Rights, Our Future – Children and young people's contribution to the new EU Strategy on the Rights of the Child Guarantee, доступно на https://www.unicef.org/eu/media/1276/file/Report%20%22Our%20Europe,%20Our%20Rights,%20Our%20Future%22.pdf, приступ 11. 11. 2024. године.

препозната криза изазвана пандемијом вируса Ковид 19.[222] Такође, препознато је да је потребно заштитити децу од ратних сукоба и њихових последица, нарочито имајући у виду да је ратна криза у Украјини током 2022. године угрозила остваривање и заштиту права милиона деце, како у самој Украјини, тако и деце која су се нашла у избеглиштву широм Европе и света.[223] Такође, у оквиру ЕУ, као једним од циљева прокламовано је смањење стопе сиромаштва деце.[224]

---

[222] Као реакција на доношење нове Стратегије ЕУ о правима детета, 25 организација које се у оквиру Европске уније баве правима детета објавило је реакцију Путовање за права детета: Заједничка реакција на нову Стратегију ЕУ о правима детета из јула 2021. године, у којој је указано на последице кризе изазване пандемијом вируса ковид 19, нарочито у погледу све већег укључивања дигиталних технологија у свакодневни живот деце, утицаја на правосуђе по мери детета, утицаја кризе на ментално здравље деце и сл. Наведено према A journey for children's rights: Joint reaction to the new EU Strategy on the Rights of the Child, 2021. Доступно на https://picum.org/wp-content/uploads/2021/07/A-journey-for-childrens-rights_Joint-reaction-to-the-new-EU-Strategy-on-the-Rights-of-the-Child.pdf, приступ 11. 11. 2024. године. Такође, у једанаест држава ЕУ спроведено је истраживање утицаја кризе изазване вирусом ковид 19 у погледу онлајн ризика за децу. Velicu A., Staksrud E., Ckaudron S., Di Gioia R., JRC Technical Reports – How Children (10–18) experienced online risks during the Covid-19 lockdown – spring 2020, Lobe B., Joint Research Centre of European Union, Luxemburg, 2021. Доступно на file:///C:/Users/ljubi/Downloads/kidicoti_online_risks_tech_report_20210209_final_1%20(1).pdf, приступ 11. 11. 2024. године.

[223] Под окриљем ЕУ препознато је да је скоро шест милиона деце заробљено у Украјини и у опасности јер се све већи број болница и школа суочава са опасношћу напада. Од почетка ратних сукоба, скоро 6,48 милиона људи међу којима су и деца је интерно расељено у Украјини. Више од 1,5 милиона деце је напустило Украјину. Масовно премештање деце и њихово одвајање од породице представља велику опасност за децу, која се налазе у нарочито рањивој ситуацији. У оквиру Стратегије о правима детета ЕУ препознато је да су нарочито девојчице погођене оваквим хуманитарним кризама, те је велика опасност од родно засноване дискриминације и родно заснованог насиља, као што су рани и присилни бракови и сексуална експлоатација. У оквиру ЕУ, 4. марта 2022. године донета је Директива привремене заштите (енг. *Temporary Protection Directive (TPD)*) којом је омогућено онима који су погођени конфликтом да путују без виза у оквиру ЕУ, и имају приступ тржишту рада, образовању, становању и здравственој заштити. Двадесет и четири организације које се баве активностима у области права детета указало је да је неопходно заштитити децу од ризика сексуалне експлоатације, насиља, трговине децом и нестанака деце, уз обезбеђивање мера подршке менталном здрављу и психосоцијалне заштите. Ово се односи на сву децу, а нарочито на заштиту девојчица, деце са инвалидитетом, деце лишене родитељског старања (нарочито деца смештена у институцијама социјалног старања), децу без пратње и децу одвојену од својих породица, децу апатриде и бескућнике, као и децу чији су родитељи у притвору. Наведено према Joint Statement On the first anniversary of EU Strategy on the Rights of the Child, effective implementation is needed more than ever од 24. марта 2022. године. Доступно на https://eurochild.org/uploads/2022/03/Statement-1st-anniversary-Child-Rights-Strategy-24-March-2022.pdf, приступ 11. 11. 2024. године.

[224] Европска комисија је у својој препоруци истакла да су деца у већем ризику од сиромаштва и социјалне ексклузије у односу на општу популацију у већини држава ЕУ, а деца која живе у сиромаштву су лошија у школи у односу на своје вршњаке, слабијег здравља и са мање шанси да остваре своје пуне потенцијале касније у животу. Спречавање трансмисије ове неједнакости међу генерацијама препознато је као најзначајнија инвестиција у будућност Европе, као и директан допринос Европској стратегији 2020 за паметан, одржив и инклузивни раст, са дугорочним бенефитима за децу, економију и друштво у целини. European Commission, Commission Recommendation "Investing in children: breaking the cycle of disadvantage", Commission Recommendation of 20 February 2013, C (2013) 778 final. Доступно на https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32013H0112&from=EN, приступ 11. 11. 2024. године.

4.7. Правни, стратешки и институционални оквир права детета у Републици Србији

Права детета у Републици Србији представљају уставну категорију. Одредбом чл. 64 Устава РС, под рубрумом Права детета, прописано је у ставу 1 да деца уживају људска права примерено свом узрасту и душевној зрелости; ставом 2 одређено је да свако дете има право на лично име, упис у матичну књигу рођених, право да зна своје порекло и право да очува свој идентитет; ставом 3 истог члана одређено је да су деца заштићена од психичког, физичког, економског и сваког другог искоришћавања или злоупотребљавања; ставом 4 прописано је да деца рођена изван брака имају једнака права као и деца рођена у браку; у ставу 5 одређено је да ће се права детета и њихова заштита уредити законом.

Саставни део домаћег правног система представљају и одредбе КПД, сагласно одредби чл. 18 ст. 2 Устава РС,[225] тако да се одредбе КПД могу непосредно примењивати.[226] Ово је последица начина на који је самим уставом уређен однос националног и међународног права у правном систему Републике Србије. Чланом 16 ст. 2 Устава Републике Србије одређено је да су општеприхваћена правила међународног права и потврђени међународни уговори саставни део правног поретка Републике Србије и да се непосредно примењују, као и да потврђени међународни уговори морају бити у складу са уставом.[227]

Уставне гарантије права детета детаљније су разрађене одредбама Породичног закона Републике Србије.[228] ПЗ садржи каталог права детета (чл. 59–65), па је тако овим законом гарантовано право детета: 1. да зна ко су му родитељи;

---

[225] Одредбама чл. 18. Устава РС прописано је да се њиме јемче, и као таква, непосредно се примењују људска и мањинска права зајемчена општеприхваћеним правилима међународног права, потврђеним међународним уговорима и законима, као и да се одредбе о људским и мањинским правима тумаче у корист унапређења вредности демократског друштва, сагласно важећим међународним стандардима људских и мањинских права, као и пракси међународних институција које надзиру њихово спровођење.

[226] У литератури се КПД често назива „дечјим уставом“. Наведено према Човић Ана, Права детета – еволуција, реализација и заштита, Институт за упоредно право, Београд, 2017, с. 21.

[227] Чл. 16 ст. 2 Устава Републике Србије.

[228] Породични закон Републике Србије („Сл. гласник РС“ бр. 18/2005, 72/2011 и 6/2015). Овај пропис ступио је на снагу 1. јануара 2015. године, а почео се примењивати 1. јула 2005. године. У даљем тексту ПЗ.

2. да живи са родитељима; 3. право детета на личне односе са родитељем са којим не живи; 4. право детета на правилан и потпун развој; 5. право на образовање; 6. право да предузима правне послове (пословна способност детета); 7. право на слободно изражавање мишљења.

Поред ПЗ донет је низ посебних закона који су од значаја за остваривање појединих права детета.[229] Између осталих, то су Закон о основама система образовања и васпитања, Закон о предшколском образовању и васпитању, Закон о социјалној заштити, Закон о финансијској подршци породици са децом, Закон о остваривању права на здравствену заштиту деце, трудница и породиља, Закон о друштвеној бризи о деци и др. Такође, донет је низ подзаконских аката, као што су Општи протокол за заштиту деце од насиља,[230] Уредба о националном програму за унапређења развоја у раном детињству и др.[231] Такође, у Републици Србији је у току израда свеобухватног закона о деци, који се за сада налази у форми Нацрта Закона о правима детета и заштитнику права детета.[232]

Једна од замерки која је упућена Републици Србији од стране Комитета за права детета у његовим закључним запажањима поводом комбинованог Другог и Трећег периодичног извештаја је чињеница да у Републици Србији још увек није донет свеобухватни закон о деци, којим би се извршила хармонизација права у области права детета са принципима и одредбама КПД. Такође је препорука

[229] Према наводима из Посебног извештаја Заштитника грађана – Стање права детета у Републици Србији из 2018. године, ауторка извештаја проф. Невена Петрушић наводи да је за област права детета релевантно чак око 100 закона, при чему уочава да ови закони нису увек међусобно усаглашени, а постоје и правне празнине, што доводи до правне несигурности. Посебан извештај доступан је на интернет страници Заштитника грађана Републике Србије www.pravadeteta.ombudsman.org.rs, приступ 6. 10. 2024. године.

[230] Доступно на: https://www.savetzapravadeteta.gov.rs/doc/dokumenta/Zakljucak-Vlade-o-usvajanju-Opsteg-protokola.pdf, приступ 16. 3. 2025. године.

[231] О нормативном оквиру – законским и подзаконским актима који су релевантни за децу видети у Јеремић Бранкица, Милојевић Славица, Водич кроз нормативни оквир за остваривање права детета, Стална конференција градова и општина – Савез градова и општина Србије, Београд, 2024. Доступно на https://www.unicef.org/serbia/media/26181/file/SKGO%20Vodic%CC%8C%20prava%20deteta%20.pdf, приступ 6. 10. 2024. године.

[232] Текст Нацрта доступан на https://rsjp.gov.rs/upload/1591356622717_Nacrt%20zakon.pdf, приступ 18. 4. 2022. године.

Комитета за права детета да се приликом доношења свих нових националних закона установе процедуре процене њиховог утицаја на права детета.[233]

Институционални оквир права детета у Републици Србији чине институције у оквиру законодавне и извршне власти, као и судови надлежни за заштиту права детета, а посебну улогу имају независни контролни органи за заштиту људских права.[234] У Србији делује Савет за права детета као саветодавно тело Владе Републике Србије,[235] али се као недостатак препознаје да ово тело још увек има само саветодавну улогу. На то је указао и Комитет за права детета, и препоручио да се ојача улога коју Савет за права детета има у оквиру националног институционалног координационог механизма на међуминистарском нивоу, као и да му се да јасан мандат и довољно овлашћења да координира свим активностима имплементације КПД на кроссекторском, националном и локалном нивоу; да осигура да Савет за права детета има довољно кадровских, техничких и финансијских средстава за ефикасно функционисање; да оснажи Савет за права детета да критички испитује усвајање и примену политика и препорука које се односе на децу.[236] Међутим, уочава се да ово тело нема континуитет у раду, имајући у виду да се формира

[233] У закључним запажањима Комитета за права детета указује се на чињеницу да у правним систему РС не постоји дефиниција детета, као и чињеница да још увек постоји могућност склапања брака деце старије од 16, а млађе од 18 година, па је у том смислу препорука Комитета за права детета да се у правном систему РС путем једног свеобухватног закона о деци појам детета изричито дефинише на начин који је у складу са одредбом чл. 1 КПД, као и да се изврше измене закона на начин да је закључење брака дозвољено искључиво лицима старијим од 18 година. CRC/C/SRB/CO/2-3, 7 March 2017, параграф 7.

[234] Посебни извештај Заштитника грађана – Стање права детета у Републици Србији из 2018. године, стр. 16. Доступно на интернет страници Заштитника грађана Републике Србије www.pravadeteta.ombudsman.org.rs, приступ 6. 10. 2024. године.

[235] Савет за права детета формиран је Одлуком Владе број 560-7228/2002-1, 16. маја 2002. године, са задацима да: иницира мере за усклађивање политика владе у областима које се односе на децу и младе (здравство, образовање, култура, социјална питања); иницира мере за изграђивање целовите и кохерентне политике према деци и младима; дефинише препоруке за остваривање важних социјалних индикатора у области бриге о деци и предлаже политике остваривања права деце у складу са Конвенцијом УН о правима детета; анализира ефекте предузетих мера надлежних органа по децу, младе, породице са децом и наталитет; као и да прати остваривање и заштиту права детета у Србији. Последња Одлука о образовању Савета за права детета донета је на седници владе 11. јануара 2018. године а објављена је у "Службеном гласнику РС" број 3/2018. Ово тело осмишљено је као тело чији ће задатак бити подношење иницијатива, предлога, мишљења и анализа Влади Републике Србије које се односе на примену права детета у Републици Србији, као и на праћење примене одредаба закона и подзаконских акта и давања иницијатива за њихове измене. Задатак Савета за права детета је и примена Националног плана акције за децу. Више о саставу и надлежности Савета за права детета видети на https://savetzapravadeteta.gov.rs/o-nama-savet.php, приступ 18. 4. 2022. године.

[236] CRC/C/SRB/CO/2-3, 7 March 2017, параграф 10.

одлуком владе, тако да промена владе доводи до гашења постојећег и формирања новог савета. Суштински, ово тело прерасло је у тело које се састаје повремено, током 2020. и 2022. године није имало никакве активности, а претходне три године није имало ниједну иницијативу у области права детета.[237]

На нивоу Аутономне покрајине Војводине, покрајински заштитник грађана основао је Савет за права детета као стално радно тело. Такође, на нивоу јединица локалне самоуправе, препорука је да органи извршне власти формирају међусекторска радна тела која би се бавила питањем остваривања и заштите права детета као помоћи родитељима у остваривању њихових родитељских улога.[238]

Савет за права детета Владе Републике Србије током 2004. године донео је Национални план акције за децу, као стратешки документ у коме се дефинише општа политика земље према деци за период до 2015. године.[239] Међутим, након 2015. године у Републици Србији застало се са израдом нове националне стратегије која би се односила на права детета.

Поред Савета за права детета, под окриљем Народне скупштине Републике Србије формиран је Одбор за права детета, као стално радно тело Народне скупштине. Ово тело се повремено састаје и разматра теме и иницијативе у области остваривања и заштите права детета. Током 2024. године Одбор за права детета одржао је укупно четири седнице, при чему су теме дискусије били превенција свих облика насиља над децом, нарочито вршњачког насиља, као и потреба за доношењем јединственог кровног закона о правима детета.[240]

---

[237] Извештај о стању права детета у Републици Србији 2017–2023, Центар за права детета, Београд, 2024. године. Доступно на https://cpd.org.rs/wp-content/uploads/2023/06/Izvestaj-prava-deteta-2017-2023.pdf, приступ 9. 11. 2024. године.

[238] Више видети у: Водич за локалне самоуправе у стварању подстицајног окружења за рани развој деце и пружању системске подршке родитељима, доступно на https://www.skgo.org/storage/app/uploads/public/171/740/551/1717405512_SKGO_Vodic%20za%20lokalne%20samouprave_web.pdf, приступ 6. 10. 2024. године.

[239] Текст Националне стратегије за децу доступан је на https://zadecu.org/wp-content/uploads/2016/08/nacionalni.plan_.akcije.za_.decu_.pdf, приступ 6. 10. 2024. године.

[240] Институционални оквир који се односи на права детета у Републици Србији детаљније је приказан у Посебном извештају Заштитника грађана – Стање права детета у Републици Србији из 2018. године, стр. 16. Доступно на интернет страници Заштитника грађана Републике Србије www.pravadeteta.ombudsman.org.rs, приступ 6. 10. 2024. године.

5. ПРАВА ДЕТЕТА И ПОЗИТИВНО РОДИТЕЉСТВО – ДВЕ СТРАНЕ ЈЕДНОГ ОДНОСА

Макар од рођења, свако дете има право да буде неговано, да се неко о њему брине и, ако је могуће, да буде вољено.[241]

Када говоримо о правима деце у породичној средини, за њихово остваривање најзначајнији представља начин на који се остварује однос између родитеља и деце. Највећи број деце живи са родитељима, породица је средина у којој деца расту, развијају се и формирају као личност. Иако савремени тренутак карактерише промена породичних облика, оно што се није променило од најранијих времена људске историје јесте значај родитељско-дечјег односа за правилан и потпун развој детета и за задовољење дечјих потреба у пуном обиму.[242] Ову спознају имали су и редактори КПД, у чијој преамбули је наведено да *дете, у циљу потпуног и складног развоја личности, треба да расте у породичној средини, у атмосфери среће, љубави и разумевања.*[243]

Чланом 5 КПД одређено је да државе чланице поштују одговорности, права и дужности родитеља или, ако је такав случај, чланова шире породице или заједнице, како је предвиђено локалним обичајима, законских старатеља или других лица законски одговорних за дете, да на начин који је у складу са развојним способностима детета обезбеде, упуте и усмеравају дете у остваривању његових права која су призната у овој конвенцији.[244]

У вези са тим, говорећи о правима детета, неминовно говоримо о правима и обавезама родитеља, односно о родитељству. [245] Говорећи о правима детета,

---

[241] Neil MacCormick, наведено према Liao, S. Matthew. The Right of Children to Be Loved. Journal of Political Philosophy. Dec2006, Vol. 14 Issue 4, p. 423.

[242] Према једном истраживању, 52% испитаника који припадају генерацији миленијалаца (оних рођених након 1980. године) одговорило је да је бити добар родитељ једна од најзначајнијих ствари у животу, док је само 30% испитаника тврдило да је имати успешан брак једна од најзначајнијих ствари у животу. Наведено истраживање спроведено је у САД-у и указује на то да се данас више вреднује успешност у родитељској улози, него друге животне улоге. Наведено према Naomi Cahn, The New Kinship: Constructing Donor Conceived Families, New York University Press, 2013, p. 18.

[243] Преамбула КПД.

[244] Чл. 5 КПД.

[245] Резолуцијом Генералне скупштине УН од 17. септембра 2012. године бр. 66/92 (A/RES/66/292) одређено је да ће се убудуће сваке године 1. јун славити као Светски дан родитеља. Текст резолуције

најчешће овом појму као антипод супротстављамо концепт родитељске одговорности, [246] а принципу аутономије детета супротстављамо принцип патернализма,[247] који је у данашње време изложен критици, иако није одувек било тако.[248]

5.1. Појам родитеља

Одређење појма родитељ, односно родитељство, само наизглед је једноставно. До скоро се, када је реч о родитељству, говорило о оцу и мајци као родитељским фигурама и биолошким родитељима деце. Али када се данас говори о родитељско-дечјем односу имају се у виду однос између детета и усвојилаца, детета и родитеља истог пола, а захваљујући напретку биомедицине дете може имати чак и

доступан на https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N11/476/34/PDF/N1147634.pdf?OpenElement, приступ 20. 10. 2024. године. Као оснивачи породица и друштва, родитељи имају одговорности које се односе на заштиту породице од повреда, да се старају о својој деци, као и да раде. Без родитељског старања, здравље, образовање и емотивна добробит деце су угрожени, па се УН залажу за поштовање свих родитеља света. Више видети на https://www.un.org/en/observances/parents-day, приступ 20. 10. 2024. године.

[246] КПД на више места говори о родитељској одговорности. Тако је одредбом чл. 5 КПД одређено да ће стране уговорнице поштовати одговорности, права и дужности родитеља, да би се омогућило, на начин који је у складу са развојним могућностима детета, одговарајуће усмеравање и саветовање у остваривању права признатих овом конвенцијом; док је одредбама чл. 18 КПД одређено да ће стране уговорнице уложити највеће напоре да се обезбеди признавање принципа да оба родитеља имају заједничку одговорност у подизању и развоју детета, да родитељи или законски старатељи имају превасходну одговорност за подизање и развој детета, а да је најбољи интерес детета њихова основна брига. Такође, одредбом чл. 24 одређено је да родитељи или други одговорни за дете имају првенствену одговорност да осигурају, у оквиру својих способности и финансијских могућности, услове живота потребне за развој детета.

[247] Патернализам као концепт подразумева мешање државе или појединца у питања која се тичу другог лица, против његове воље, засновано на тврдњи да ће том лицу, у чији се живот меша, бити боље, односно да ће бити заштићено од какве штете. Наведено према Самарџић С., Права детета у области медицински асистиране репродукције, докторска дисертација, Правни факултет у Новом Саду, Нови Сад, 2018, стр. 45. Доступно на https://www.cris.uns.ac.rs/DownloadFileServlet/Disertacija152724915274383.pdf?controlNumber=(BISIS)107402&fileName=152724915274383.pdf&id=11439&source=NaRDuS&language=sr, приступ 27. 3. 2025. године.

[248] Више о принципу патернализма у родитељско-дечјем односу видети у: Самарџић С., Paternalism Today and Children's Rights, у у зборнику Globalisation and Law, Collection of papers from the International Scientific Conference, Held on 20-21 April 2017, Niš, Serbia, pp.295–312.

више од два биолошка родитеља, што ситуацију у вези са родитељством потенцијално компликује.[249]

Поједини аутори, попут Кале Грил (*Kalle Grill*) у свом раду чак постављају питање колико би родитеља требало да има у породици, и сматрају да би требало одбацити устаљену претпоставку о два родитеља у породици, и предузети активне кораке да се њен утицај неутралише као погрешан и оптерећујући. Са становишта задовољавања потреба детета у пуном обиму, ауторка не негира да би у неким случајевима један родитељ могао бити довољан, али истовремено заступа став да је вероватније да ће дете имати макар један позитиван однос са родитељем уколико има више лица у тој улози. Такође, имати више од једног доброг родитеља могло би да пружи више различитих перспектива и искустава у дететовом животу и одрастању. Иако би дете са пет родитеља у данашњем свету вероватно било суочено са подозрењем других лица, неразумевањем, или чак непријатељством, ауторка поставља питање, уколико би се ово петоро родитеља на најбољи начин старали о детету и задовољавали његове потребе, зар то није довољан разлог да се супротставимо овим предрасудама. Такође, ауторка заступа став да корист коју би дете имало од већег броја родитеља опада како број родитеља расте, те да постојање већег броја родитеља условљава и учесталије конфликте међу њима, који би могли оптерећивати дете.[250]

5.2. Основ родитељства

Дефинисати појам родитеља, као нужан предуслов, подразумева одговор на питање шта је основ родитељства, односно која је то материјалноправна чињеница из које родитељско-дечји однос извире. У правној теорији постоји више одговора на ово питање, с обзиром на плуралитет потенцијалних основа родитељства који често могу бити међусобно конкурентни.

[249] Више видети у: Grill, Kalle, How Many Parents Should There Be in a Family?, Journal of Applied Philosophy, Jul 2020, Vol. 37 Issue 3, p. 467–484. 18p. DOI: 10.1111/japp.12401., p. 480.
[250] *Ibidem.*

Мајкл Остин (*Michael W. Austin*) је развио теорију о више могућих основа родитељства, на тај начин што је направио разлику између неуспешних и успешних концепција о родитељству. Према овом аутору, неуспешне концепције родитељства су: својинско схватање родитељства према коме се деца посматрају као својина родитеља; биолошко схватање родитељства које подразумева постојање биолошке везе за успостављање родитељско-дечјег односа, било да је реч о генетској или гестацијској вези; и концепција родитељства као најбољег интереса детета која подразумева да се о детету стара онај ко на најбољи начин задовољава потребе детета. Са друге стране, успешне концепције родитељства према овом аутору су: концепција родитељства као старатељског односа; концепт родитељства заснован на сагласности, према коме су родитељи лица која су заједнички донела одлуку да зачну дете; и узрочна концепција родитељства која се заснива на премиси да су родитељи узрок постојања детета. Уводи се заправо плуралистичко схватање основа родитељства које подразумева да има много различитих путева до родитељства, као и бројне ситуације у којима више људи истовремено на основу различитих основа претендују на родитељство. [251]

За постојање родитељско-дечјег односа, поједини аутори, присталице теорије природног родитељства, инсистирају на природном односно биолошком основу ове везе. Тако амерички филозор Роберт Нозик (*Robert Nozick*) управо тврди да је веза између биолошких родитеља и детета најјача веза, и да родитељи дете воле као део себе, као неку врсту свог продужетка, јер у свакој честици свог биолошког детета заправо виде део себе. [252] Представници ове теорије тврде да се однос детета и биолошког родитеља заснива на строго личној вези на телесном нивоу, заснованој на јединственим личним особинама, па је у том смислу за дете значајно да се родитељи о њему непосредно старају пре свих других, одакле и произилази

[251] Видети у Michael W. Austin, Conceptions of Parenthood: Ethics and The Family, Routledge, 2007.
Више о основима родитељства видети у радовима Joseph Millum,How Do We Acquire Parental Responsibility, Social Theory and Practice, 34(1): 71–93 и Joseph Millum, How Do We Acquire Parental Rights, Social Theory and Practice, Jan 2010, Vol. 36, Issue 1, p. 112–132.
[252] Наведено према Moschella Melissa, To Whom Do Children Belong?: Parental Rights, Civic Education, and Children's Autonomy, 2016, p. 25.

родитељска одговорност.[253] Са друге стране, има аутора попут Сели Хаслангер (*Sally Haslanger*) која тврди да се значај биолошкој вези на релацији родитељ – дете придаје с обзиром на постојећи културни контекст, односно да је детерминисан културом.[254]

Развој различитих репродуктивних технологија довео је у питање традиционални појам родитељства, као и биолошку везу између родитеља и детета, као основе родитељско-дечјег односа. Тако се данас може десити да пар који се суочава са проблемом неплодности може добити дете тако што ће доћи до оплодње дониранim генетским материјалом, а да затим дете на свет донесе сурогат мајка.[255]

---

[253] Посматрано са филозофског становишта, ови аутори тврде да је телесни идентитет суштински значајан за лични идентитет детета, да је континуирано постојање истог људског организма неопходно и довољно за континуитет људског идентитета, а да човек представља суштинско јединство ума и тела, те да су биолошки родитељи ти који представљају суштински узрок дечјем постојању, одакле произлази и да је однос између детета и биолошког родитеља најближи однос. Из наведеног произлази да су родитељи ти који имају најјачу обавезу да се старају о добробити детета, што је обавеза трајног карактера, иако се са дететовим сазревањем начин њеног остваривања мења. О овоме више видети у: Moschella Melissa, To Whom Do Children Belong?: Parental Rights, Civic Education, and Children's Autonomy, 2016, pp. 35–37. Према једном истраживању, најбоља породична средина за децу је она која подразумева два биолошка родитеља повезана нискоконфликтним браком, док су мање пожељне средине оне у којма деца живе са самохраним родитељима, неудатим мајкама или у истополним заједницама. Kristin Anderson Moore et al., Marriage from a Child's Perspective: How Does FamilyStructure Affect Children, and What Can We Do About It?Child Trends Research Brief,June 2002, at 1–2, 6. Доступно на https://www.msd.govt.nz/documents/about-msd-and-our-work/publications-resources/journals-and-magazines/social-policy-journal/spj24/24-pages111-133.pdf, приступ 8. 4. 2024. године.

[254] Moschella Melissa, To Whom Do Children Belong?: Parental Rights, Civic Education, and Children's Autonomy, 2016, p. 43.

[255] Појам материнства у савременом свету захтева поновно промишљање и редефинисање, имајући у виду да је традиционално схватање мајке изражено старом латинском максимом да је мајка увек сигурна (лат. *Mater semper certa est*) доведено у питање и тешко може опстати, с обзиром на промене друштвених норми и напредак у области биомедицине карактеристичан за другу половину двадесетог века. Традиционално се мајком сматра жена која је дете носила, родила и о њему се стара, док данас за уживање статуса мајке претендују и жене које су усвојиле дете, жене донори јајних ћелија у случају биомедицнски потпомогнуте оплодње с обзиром на биолошку везу коју имају са дететом, хранитељке, сурогат мајке, па чак и мушкарци коју у својим истополним заједницама подижу дете. Очигледно је да су се традиционалне функције „ношења" детета у трудноћи, рађања детета и старања о детету раздвојиле у смислу да различита лица потенцијално могу бити носиоци ових функција, што је заправо и довело до тога да више не можемо бити у свим ситуацијама сигурни ко је мајка. Ове чињенице отварају питања која излазе из оквира овог рада, а више о овоме видети у Claire Achman, Multiple "Mothers", Many Requirements for Protection, p. 55 и даље, u Reassembling Motherhood: Procreation and Care in a Globalized World. Edited by Yasmine Ergas, Jane Jenson and Sonia Michel, Columbia University Press, New York, 2017. Такође, видети Rachel E. Shoaf, Two Mothers and Their Child: A Look at the Uncertain Status of Nonbiological Lesbian Mothers Under Contemporary Law, William & Mary Journal of Race, Gender and Social Justice, Volume 12(2005-2006), Issue 1, pp. 267–295. Доступно на https://scholarship.law.wm.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1123&context=wmjowl, приступ 11. 11. 2024. године.

У овом хипотетичком случају, сва ова лица – пар који се суочава са неплодношћу, донор сперматозоида, донор јајне ћелије, као и сурогат мајка, могу тврдити да имају родитељско право у односу на конкретно дете. Са друге стране, у литератури се наводе примери да дете данас може имати чак четири биолошка родитеља, а 2001. године научници су објавили да су створили дете које има две биолошке мајке. Научници су изузели јајну ћелију жене која је услед дефекта цитоплазме била неплодна, да би у њену јајну ћелију убацили цитоплазму друге жене, а затим су оплодњу извршили сперматозоидима партнера неплодне жене. У наведеном процесу, неке од митохондрија жене донора су случајно пребачене у јајну ћелију неплодне жене, а с обзиром на то да митохондрије имају сопствену ДНК различиту од ДНК неплодне жене, беба која је настала поседује генетски материјал обе жене, дакле има две биолошке мајке. Ситуација би се, с обзиром на данашњи развој науке, могла додатно закомпликовати, тако што би сада биолошка мајка могла одлучити да ангажује сурогат мајку да дете, као носиоца генетског материјала две жене, роди.[256]

Ове околности рађају нека тешка питања у вези са самим концептом родитељства у традиционалном смислу, јер родитељско-дечји однос не мора нужно подразумевати биолошку везу између детета и родитеља, као што ни постојање биолошке везе, што се могло видети из овог примера, не значи нужно успостављање родитељско-дечјег односа. Примера ради, родитељско-дечји однос може се засновати усвојењем, у ситуацијама када биолошки родитељи нису живи, када су непознати, одлуче да напусте дете или буду лишени родитељског права.

Са друге стране, Џозеф Мил (*Joseph Millum*) развија теорију о моралном родитељству. Према овој теорији, која се заснива на теорији о инвестирању, онај ко се успешно стара о детету има право да то настави да чини, и да друга лица искључи из вршења родитељског права. Он минимизира значај биолошке везе као основа родитељско-дечјег односа.[257] Теорија о моралном родитељству разликује се од

[256] Наведено према Michael W. Austin, Conceptions of Parenthood: Ethics and The Family, Routledge, 2007. p. 4.
[257] Millum, Joseph, How Do We Acquire Parental Rights?, Social Theory & Practice. Jan2010, Vol. 36 Issue 1, p. p. 112.

теорије природног родитељства које укључује биолошке (генетске и гестацијске) родитеље, јер под родитељима подразумева оне особе које васпитавају децу; као и родитеље у социјалном или правном смислу који укључују усвојитеље, сурогат мајке и хранитеље. Ова теорија заснива се на теорији инвестирања, која је изворно преузета из економије, и подразумева да су примарни старатељи они који су уложили највише труда у подизање деце и као такви су носиоци родитељског права. Аутор сматра да теорија инвестирања и добробит детета коинцидирају.[258]

Трећу групу аутора представљају они који сматрају да старање над децом не представља природно право родитеља, већ произилази из државних овлашћења. Према тврдњи коју износи Џефри Шулман (*Jeffrey Shulman*), у правној традицији је дубоко укорењена идеја да држава старање над децом поверава родитељима, као и да држава то чини све дотле док родитељи испуњавају своју дужност одговарајућег старања над дететом.[259]

Посматрано са етичког становишта, уз занемаривање правних и социолошких норми које су владале и владају у друштву, ауторка Кале Грил указује да се упоредо са променама у друштву мењају и породични модели. Чињеница је да се у савременом друштву родитељи често растају, формирају нове породице са новим партнерима, истовремено остварујући активну родитељску улогу у животу свог детета, што често резултира тиме да више од две особе играју родитељску улогу у животу детета. Са друге стране, поједине породице су са намером основане на начин да жена сама подиже дете. Обе ове околности доводе у питање претпоставку о два родитеља детета.[260] Стога ауторка, дефинишући свој појам родитеља, родитељем сматра лице које задовољава два услова. Прво, родитељ мора имати морална права и одговорности према детету, у смислу да је свакодневно укључен у живот детета и у све одлуке које су од значаја за живот детета. Друго, родитељ у односу са дететом мора бити емотивно ангажован, што подразумева постојање трајног интимног и

[258] Millum, Joseph, How Do We Acquire Parental Rights?, Social Theory & Practice. Jan2010, Vol. 36 Issue 1, p. 117.
[259] Више у: Jeffrey Shulman, The Constitutional Parent: Rights, Responsibilities, and the Enfranchisement of the Child. Yale University Press, 2014, p. 3.
[260] How Many Parents Should There Be in a Family? Grill, Kalle. Journal of Applied Philosophy. Jul2020, Vol. 37 Issue 3, p. 468.

личног односа међу њима.[261] Њено схватање појма родитељ укључује и нека лица која се традиционално не сматрају родитељем. Нпр. изузетно ангажован професор у односу на дете коме је потребна додатна родитељска брига, може почети да се стара о детету и у другим сферама осим образовања детета, подржавајући постојеће родитеље детета. Уколико би се између наставника и детета развио лични однос, и уколико би ова улога у животу детета генерисала додатна права и одговорности, као што она сматра да би могла, онда бисмо и наставника могли сматрати родитељем. Други пример је дугогодишња дадиља. Наставници и дадиље се традиционално не сматрају родитељима, иако их деца често посматрају „као родитеље“.[262]

Са друге стране, има аутора, као што је Филип Монтањ (*Phillip Montague*), који негирају постојање родитељског права и сматрају да је родитељско право заправо мит.[263]

5.3. Правно регулисање родитељско-дечјег односа

Сам појам и правно регулисање родитељско-дечјег односа су се временом мењали. У том смислу, упоредо са променом у начину на који су посматрана деца, дошло је до промене и у начину на који смо схватали улогу родитеља, и шта је оно што се од родитеља очекује. Од ситуације да родитељ има највишу власт живота и смрти над децом, до тога да говоримо о родитељском праву, дошли смо у ситуацију да говоримо о правима детета и о родитељској одговорности. Ауторка Сандра Самарџић у свом раду говори о принципу патернализма, који је суштински уздрман, односно изложен критици, у односу на раније периоде[264], док са друге стране ауторка Анка Геус (*Anca Gheaus*) чак тврди да је у најбољем интересу детета да буде под, у

[261] Ibidem.
[262] Ibidem.
[263] Montague Phillip, The Myth of Parental Rights, Social Theory and Practice. 2000. 26(1):47–68.
[264] Samardzic S., Paternalism Today and Children's Rights, Globalisation and Law, Collection of papers from the International Scientific Conference, Held on 20–21 April 2017, Niš, Serbia, pp. 295–312.

извесном смислу, патерналистички схваћеним ауторитетом одраслих, односно родитеља, који заснивају трајан однос са дететом.[265]

Поједини аутори постављају питање *коме деца припадају данас*, што је у супротности са општеусвојеним схватањем да дете није објект, већ делатни субјект права који има сопствене потребе и интересе, и остварује их самостално.[266] Ово питање је карактеристично за теоретичаре који долазе из САД-а, док је у преосталом делу света у коме формално и неупитно важе одредбе КПД, исто питање неприхватљиво, мада смо и сами сведоци да је једно од најчешћих питања које се деци поставља *Чији/чија си ти?*. Иако суштински неадекватно, ово питање треба да пружи одговор о породичној припадности детета и последица је сећања на патријархат. Са друге стране, формулација питања *Чији/чија си ти?* може се схватити и као последица идеје да се дете у извесном смислу схвата као опште добро, а права детета постају предмет државне регулативе, па дете није само својих родитеља већ и државе у којој живи. Ово је последица државне интервенције мањег или већег обима у сфери родитељско-дечјег односа.[267]

Стога, ради правилнијег разумевања положаја детета у породици и у друштву, уводимо појам родитељско-дечјег односа и појам државног интервенционализма. Поједини аутори тврде, а ово становиште је прихваћено у делу опште јавности, да се под окриљем теорије о правима детета заправо скрива задирање јавних власти у породичне односе, као традиционалну сферу приватног живота појединца. Мешање државе у овој области почиње крајем 19. века, до када су овлашћења родитеља, и то

[265] Из овако патерналистички схваћеног односа родитеља и деце, ауторка закључује да родитељи имају ауторитет да искључе друга лица у вршењу одређених овлашћења у односу на децу, али да немају морално овлашћење да искључе друге из дружења са дететом, све дотле док је то дружење у интересу детета. Више видети у: Gheaus, Anca, The best available parent, Ethics. Apr2021, Vol. 131 Issue 3, p. 431–459.

[266] Ауторка Мошела Мелиса (*Moschella Melissa*) тврди да одговор на ово питање заправо подразумева одговор на питање ко је првенствено одговоран за децу и ко доноси одлуке о питањима која се тичу деце, што је последица чињенице да су деци потребни старање, помоћ и заштита. Више у: Moschella Melissa, To Whom Do Children Belong?: Parental Rights, Civic Education, and Children's Autonomy, 2016, p. 1.

[267] Ова идеја да децу треба одвојити од родитеља и да треба да их васпитава држава, датира још из античког доба старе Грчке, приписује се Платону, а карактеристична је за област Спарте, и директно је супротна идејама које је износио Аристотел у свом делу „Никомахова етика“, који наводи да родитељи воле своју децу као део себе, док деца воле родитеље као оне од којих потичу. Аристотел тврди да је брачна заједница и породица која је надградња брака, заједница која одговара природи (тј. природна заједница). Наведено према Moschella Melissa, op.cit., p. 25 и даље.

нарочито оца, у односу на дете, наликовала својинским овлашћењима, јер су родитељи одлучивали о готово свим аспектима у животу детета. Крајем 19. века у западном свету почињу се формирати породични судови који су у надлежности имали заштиту деце од злостављања од стране родитеља. Како наводи Барбара Бенет Вудхаус, судови су почели заузимати став да овлашћења родитеља нису апсолутна и дарована од Бога, већ да су додељена и правно регулисана од стране државе, у интересу детета и у јавном интересу. [268]

Ауторка Мошела Мелиса (*Moschella Melissa*) говори о родитељском праву дајући нам једну натегнуту конструкцију, према којој родитељско право представља *право савести,* према коме родитељи имају право да подижу своју децу на начин који сматрају да је за децу најбољи. Ово подразумева да родитељи имају ауторитет да доносе одлуке о старању о деци, чак и у ситуацијама када се шира заједница са њима не слаже.[269] Ауторка затим суверености родитеља у одлучивању о питањима која се односе на децу ограничава родитељским дужностима, па наводи да родитељи немају обавезу да повреде дете, из чега произилази да немају ни право да то чине. Даље наводи да, све док се одлуке родитеља могу разумети као испуњавање родитељских дужности не представљају занемаривање детета и не угрожавају јавни поредак, морамо ове одлуке поштовати, чак и онда када се са њима не слажемо.[270] Ако сагледамо у целини објашњење које даје ауторка говорећи о родитељском праву као сувереном у сфери одлучивања о деци, што је полазна поставка, до става да је родитељско право ограничено тиме да треба да представља испуњење родитељске дужности, да не сме да представља занемаривање детета и да не сме бити у супротности са јавним поретком, закључујемо да се и не може говорити о некој суверености родитеља нити о неприкосновеном њиховом ауторитету у сфери одлучивања о питањима која се тичу деце. Даље закључујемо да је од термина родтељског права примереније користити термин родитељске одговорности за задовољавање потреба детета у пуном обиму.

---

[268] Clare Huntington, Elizabeth S. Scott, Conceptualizing Legal Childhood in the Twenty-First Century, Michigan Law Review. May2020, Vol. 118 Issue 7, p. 1371–1457.

[269] Томас Хобс је примера ради тврдио да родитељи имају апсолутно право над својом децом, па чак и право да их убију.

[270] Наведено према Moschella Melissa, op.cit., p. 61 и даље.

5.4. Карактеристике родитељско-дечјег односа

Ауторка Анка Геус (*Anca Gheaus*) тврди да јединствену вредност родитељско-дечјег односа омогућавају четири карактеристике овог односа. Прво, родитељско-дечји однос је структурно неједнак, јер су деца неизбежно и невољно зависна од одраслих, док обрнуто није случај. Друго, родитељи су задужени за добробит своје деце на начин на који нису одговорни за било кога другог. Треће, добри родитељи неизбежно обликују схватања и вредности своје деце, чак и када немају намеру то да чине, на тај начин утичући на формирање идентитета детета и вршећи трансгенерацијски пренос вредности у једном друштву. Четврто, деца су способна да воле своје родитеље на спонтани и безусловни начин који није карактеристичан за било који други однос.[271]

Мишљења смо да ауторка пропушта једну значајну карактеристику родитељско-дечјег односа, а то је, поред љубави коју деца осећају према родитељу, и љубав родитеља према деци. Аутор Метју Лиао (*Matthew Liao*) је управо аутор који у свом раду, говорећи о родитељско-дечјем односу, инсистира на премиси да дете има право да буде вољено, што је посебно људско право, и говори да је родитељска љубав према детету основни предуслов за квалитетан живот детета. Он чак говори о постојању дужности родитеља да воле своје дете/децу. За аутора су носиоци дужности родитељске љубави првенствено биолошки родитељи, јер су прокреацијом узрок дететовог постојања. Аутор као основну карактеристику родитељске љубави наводи да је безусловна и усмерена на добробит детета и да се пружа без очекивања односно тражења захвалности. Родитељи који воле дете настојаће да успоставе и очувају блискост са дететом – физичку, тако што ће са дететом проводити време, и психолошку, тако што ће разумети позиције и гледишта детета и покушаће да се отворе према детету у мери у којој је дете способно да то разуме.[272]

[271] Gheaus Anca, The best available parent, Ethics. Apr2021, Vol. 131 Issue 3, p. 442.
[272] Liao, S. Matthew. The Right of Children to Be Loved. Journal of Political Philosophy. Dec2006, Vol. 14 Issue 4, p. 423.

По нашем мишљењу, ово су покушаји да се са социолошког и психолошког становишта опише родитељско-дечји однос, којима недостаје један од најзначајнијих елемената, а то је да је реч о односу за који су заинтересовани држава и међународна заједница, тј. да је у питању однос који је правно регулисан националним и међународним изворима права.

5.5. Модели родитељства

У теорији су развијена два модела родитељства: интегративни модел (енг. *Integrative model*) и модел диверзитета односно разноликости (енг. *Diversity model*). Интегративни модел родитељства одражава традиционално и још увек опште прихваћено становиште о родитељству као приватном односу који произилази из биолошке репродукције уз учешће једног мушкарца и једне жене, у оквиру брака (или усвојења). Овај модел назива се интегративним, јер посматра моногамни брак као централну друштвену институцију која интегрише сексуалност, репродуктивну функцију и родитељство.[273] Интегративни модел родитељства заснива се на биолошкој вези која постоји између родитеља и детета, на различитости полова и потреби детета да има два биолошка родитеља.[274]

Заговорници интегративног модела родитељства тврде да је друштвено прихватљивији јер сексуалност и функцију прокреације ставља под окриље брака као друштвене институције, утиче на одговорност мушкараца и мајкама пружа укљученост очева у процес подизања деце, која је неопходна за правилан развој детета и опстанак породице.[275]

Опоненти овог модела родитељства позивају се на чињеницу да се усвојењем, као видом социјалног родитељства, могу остварити родитељске функције, чиме чине

[273] What is Parenthood: Contemporary Debates About Family, edited by Linda C. McClain and Daniel Cere, New York University Press, 2013, p. 2.
[274] Ibid, p. 3.
[275] Више у: Linda C. McClain, A Diversity Approach to Parenthood in Family Life and Family Law, у What is Parenthood: Contemporary Debates About Family, edited by Linda C. McClain and Daniel Cere, New York University Press, 2013, p. 46.

упитном биолошку везу која постоји између родитеља и детета. Са друге стране, постављају питање промене базичне архитектонике савремене породице, која више није претежно заснована на браку.[276] Са становишта интегративне теорије, кључно питање је коме дозволити усвојење деце – да ли право да усвајају децу имају искључиво лица различитог пола која су формално закључила брак, или усвојитељи могу бити и појединци, особе хомосексуалне оријентације, ванбрачни партнери и сл. Такође, интегративни модел родитељства не подржава примену метода биомедицински потпомогнуте оплодње, у смислу донације полних ћелија и сурогат материнства.[277]

Модел диверзитета или разноликости разликује се у односу на интегративни модел јер препознаје разноликост облика породичног живота, као и могућност да се различитим путевима дође до родитељства. Дефинише родитељство на основу квалитета односа, односно постојања блискости између родитеља и детета, без обзира на постојање брака или биолошке везе.[278] Инсистира на аутономији и одговорности одраслих, као и на основном праву детета на здраву привржености и квалитетно родитељство.[279]

[276] Према једном истраживању које је спроведено у САД-у, стопа закључења брака међу становништвом значајно се смањила у последњих педесет година. Шездесетих година двадестог века 68% двадесетогодишњака било је у браку, док је према истраживању из 2008. године само 26% њих. Према овом истраживању чак 39% испитаника сматра да је брак застарела институција, док је од жена које су 2008. године постале мајке њих 41% неудато (у односу на 5% у 1660. години), а 25% деце одгаја самохрани родитељ (у односу на 9% деце која су 1960. године одгајана од стране самохраних родитеља). Са друге стране, 86% испитаника је тврдило да породицу чине и самохрани родитељ и дете; 80% испитаника тврдило је да ванбрачни партнери са дететом представљају породицу; а 63% испитаника је сматрало да хомосексуални партнери који заједно подижу дете представљају породицу. Интересантно је, међутим, да је и институција брака према резултатима овог истраживања важна. Наиме, уколико ванбрачни партнери немају деце, већина испитаника сматрала је да они не представљају породицу, док уколико је реч о пару у браку без деце чак 88% испитаника њих ипак сматра породицом. Истраживање доступно на https://assets.pewresearch.org/wp-content/uploads/sites/3/2010/11/pew-social-trends-2010-families.pdf, приступ 15. 4. 2024. године.

[277] Више у Linda C. McClain, A Diversity Approach to Parenthood in Family Life and Family Law, у What is Parenthood: Contemporary Debates About Family, edited by Linda C. McClain and Daniel Cere, New York University Press, 2013, p. 46.

[278] What is Parenthood: Contemporary Debates About Family, edited by Linda C. McClain and Daniel Cere, New York University Press, 2013, p. 3.

[279] Idem, p.4.

Теорија привржености (енг. *Attachment theory*) [280] представља једну од најзначајнијих психолошких теорија која се бави родитељско-дечјим односом, и указује на његов суштински значај за развој детета.[281] Основне поставке ове теорије су: прво, да деца имају право на блиску и стабилну привржености према својим родитељима као примарним стараоцима; друго, одрасли као носиоци родитељске одговорности имају дужност поштовања базичне потребе детета за привржености; треће, одговорност је државе и друштва да обезбеди социјални, економски и институционални контекст који олакшава и подржава способност одраслих који се старају о деци да задовоље дечју потребу за привржености; четврто, потребно је елиминисати праксе које доприносе ускраћивању привржености детета и родитеља као примарног стараоца.[282]

Теорија привржености полази од премисе да једном преузета родитељска улога трајно мења живот човека, а трајност и стабилност односа препознати су као основна карактеристика родитељско-дечјег односа. Континуирано старање о детету и благовремено одговарање на потребе детета од пресудног је значаја и представља предуслов за успостављање стабилних односа детета са светом. О овоме су говорили психолози Џозеф Голдштајн (*Joseph Goldstein*) и Ана Фројд (*Anna Freud*), који су континуирано старање дефинисали као трајну посвећеност интересима детета, чак и онда када је то науштрб задовољења интереса родитеља у пуном обиму. Према наведеним ауторима, деца се ослањају на своје „психолошке родитеље“ како би

[280] Теорија привржености је психолошка теорија коју је развио британски дечји психијатар Џон Бовлби (*John Bowlby,* 1907–1990). Предмет његовог истраживања био је проучавање веза које се у раном детињству успостављају између деце и њихових старатеља. На основу своје клиничке праксе Бовлби је закључио да су деца о којима су се у раном детињству родитељи старали континуирано, поуздано и са емпатијом, развила сигурну привржености, док су деца која су се у раном детињству суочила са различитим искуствима напуштања, одбијања, злостављања или недоследног старања, развила несигурну привржености, што су околности које имају пресудну улогу у формирању људске личности и ментално здравље. Према искуствима која је имао Бовлби, родитељи који су у опхођењу према својој деци љубазни, пуни топлине, разиграни, пуни подршке и поштовања за иницијативу детета и њихову креативност, имају децу која ће одрасти ментално здрава, психолошки зрела и креативна. Наведено према Mario Marrone, Attachment and Interaction: From Bowlby to Current Clinical Theory and Practice, Jessica Kingsley Publishers, London, 2014, p. 116.

[281] Daniel Cere, Towards an Integrative Account of Parenthood, u: What is Parenthood: Contemporary Debates About Family, edited by Linda C. McClain and Daniel Cere, New York University Press, 2013, p. 20.

[282] Idem, p. 22.

креирала стабилно окружење и блиске односе у оквиру којих могу да остваре своје развојне задатке.[283]

У теорији су према теоријском концепту Дајен Бомрајнд дефинисана три основна типа односа родитељ – дете: ауторитарни, ауторитативни и пермисивни.

Ауторитарни васпитни стил односи се на поступања родитеља који имају висока очекивања и захтеве за своју децу, првенствено зато што су нетолерантни, себични и не понашају се адекватно. Ови родитељи су строги, очекују послушност и показују моћ када се њихова деца недолично понашају. Очекују апсолутну послушност од своје деце и прибегавају физичком кажњавању чим се дете удаљи од тог стандарда.

Ауторитативни васпитни стил карактерише родитеље који охрабрују вербалну комуникацију и иницијативу детета, они са дететом заједно доносе закључке. Препознају посебна права као старије особе, али и посебна интересовања детета; препознају тренутне квалитете детета, али и постављају стандарде за понашање убудуће. Карактерише га висок ниво контроле, бриге, јасноће у комуникацији са захтевима за зрелошћу. Приликом примене дисциплинских правила, истовремено прихватају и примењују дечју перспективу у сагледавању дисциплинских мера, у оквиру граница које су прихватљиве за родитеља. Деца са ауторитативним васпитним стилом родитеља су пријатељски настројена према вршњацима, независнија и више истраживачки усмерена, кооперативнија са родитељима и окренута достигнућима.

Пермитивни, пермисивни, попустљиви родитељи покушавају да се понашају тако да не кажњавају, већ прихватају и одобравају импулсе, жеље и поступке детета.

[283] Наведено према Anne L. Alstott, What Parents Owe Their Children and What Society Owes Parents, Oxford University Press, 2004, p. 17. Ауторка тврди да се држава користи системом „штапа и шаргарепе“ како би утицала на родитеље да се континуирано старају о детету. У ситуацијама када се родитељи адекватно старају о својој деци, држава их награђује сфером приватности у оквиру које су лишени државне интервенције и уживају широку аутономију у одлучивању о питањима која се тичу деце. Држава у сферу родитељско-дечјег односа интервенише у ситуацијама када понашање родитеља прерасте у злостављање или занемаривање детета, и када као такво постане очигледно трећим лицима – наставницима, медицинским радницима или комшијама, која долазе у контакт са децом и по правилу овакво понашање родитеља пријављују. Матејевић, М., Тодоровић, Ј., Функционалност породичних односа и компетентно родитељство, монографија, Филозофски факултет Универзитета у Нишу, Ниш, 2012, стр. 41.

Они деци постављају мање захтева у погледу одговорности у домаћинству и уредног понашања, али се у суштини детету представљају као помоћно средство, које ће оно користити кад пожели, а не као активно средство одговорно за обликовање и промену његовог тренутног или будућег понашања. Овај модел родитељства карактеришу висок ниво бриге и јасноће у комуникацији, али низак ниво контроле и захтева за зрелошћу.[284]

Мекоби и Мартин су проширили типологију васпитних стилова, додајући и попустљиво-занемарујући васпитни стил, који карактерише низак ниво захтева и бриге за дете. У свом каснијем раду Бомрајндова додаје одбацујуће-занемарујући стил, који подразумева да родитељи нису ни захтевни ни респонзивни, нити надгледају нити подржавају, али могу бити активно одбацујући, или пак да занемарују у потпуности своје обавезе у подизању деце.[285]

5.6. Теорија позитивног родитељства

Однос између родитеља и детета инкорпорира и психолошку компоненту, подразумева да интеракције на релацији родитељ – дете имају одлучујућу улогу у социјално-емотивном и когнитивном развоју дететове личности. Родитељско-дечји однос развија се и остварује код куће путем комуникације, разговора, позитивних односа испуњених топлином и љубављу према детету. Здрав родитељско-дечји однос укључује позитивну вербалну и невербалну комуникацију која води стварању породичне средине, која ће од најранијег узраста детета поспешити интелектуални и социјални развој детета и помоћи развоју вештина којима ће се дете припремити за школу. Са друге стране, бројна истраживања из области психилогије показала су да односи између родитеља и детета који су засновани на узајамном исказивању емоција, заједничком смеху и блиским додирима поспешују квалитет самог

[284] *Ibid*, стр. 50.
[285] *Ibid*, стр. 51. О вези између различитих стилова родитељства, урођених карактеристика личности детета и понашања детета у одраслом добу, више видети у раду Миленковић, А., Хаџи-Пешић, М., Повезаност васпитних стилова родитеља, екстроверзије-интроверзије и асертивности, Годишњак за психологију, vol 4, No 4–5, 2006, стр. 89–108.

родитељско-дечјег односа и промовишу постојање њихове међусобне сигурне привржености.[286]

Стил родитељства који је подржавајући за дете, који се заснива на отвореној комуникацији између родитеља и детета, и који тежи задовољењу потреба детета јесте позитивно родитељство. Позитивно родитељство означава понашање родитеља утемељено на поштовању најбољег интереса детета, које негује, оснажује, ненасилно је и осигурава поштовање и усмеравање детета, које укључује постављање граница, а како би се омогућио потпуни развој потенцијала сваког детета.[287]

Позитивно родитељство је родитељство које дисциплинује и васпитава децу на основу познавања дететовог правилног и здравог развоја и примене вештина ефикасног родитељства и добрих родитељских пракси. Појам позитивно родитељство увео је аутор Џон Готман (*John Gottman*), клинички психолог чија сфера интересовања су били лични односи, па и односи родитеља и деце.[288] Према ставу аутора, позитивно родитељство укључује висок ниво родитељске топлине у односу према детету, уз истовремено низак ниво строге дисциплине, јасноћу у постављању граница детету, као и укључивање у активности са децом којима се подстичу развој и учење. [289] Заснива се на поштовању дететовог људског достојанства и права на једнаку заштиту од сваког облика угрожавања физичког и психичког интегритета и окрутног и понижавајућег понашања и насиља, какву имају

[286] Истраживања су показала да здрав родитељско-дечји однос подразумева вербалну и невербалну комуникацију која води стварању породичне средине која ће од најранијег узраста детета поспешити интелектуални и социјални развој детета, помоћи развоју вештина којима ће се дете припремити за школу. Са друге стране, бројна истраживања из области психилогије показала су да односи између родитеља и детета који су засновани на узајамном исказивању емоција, заједничком смеху и блиским додирима поспешују квалитет самог родитељско-дечјег односа и промовишу постојање њихове међусобне сигурне привржености. Helping Parents to Parent, Social Mobility Commission, London, 2017, стр. 15. Доступно на https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/592452/Helping_Parents_to_Parent_report.pdf, приступ 29. 11. 2024. године.

[287] Више видети на https://cpd.org.rs/wp-content/uploads/2020/10/Vodi%C4%8D-za-facilitatore_Pozitivno-roditeljstvo_FINAL-1.pdf, приступ 16. 10. 2024. године.

[288] Више о овом аутору видети на https://www.johngottman.net/, приступ 16. 10. 2024. године.

[289] K. E. Kiernan, and Menash, F. K., 'Poverty, Family Resources and Children's Educational Attainment: The Mediating Role of Parenting, British Journal of Educational Research, 37 (2011), pp. 317–336.

одрасли.[290] Позитивно родитељство заснива се на обезбеђењу онога што је деци потребно: одгајање, љубав и топлина, структура, признавање, оспособљавање и сл.[291]

Имајући у виду последице које вршење родитељске улоге може оставити на развој и личност детета, чињеница је да је родитељска улога једна од најзначајнијих улога коју појединац у друштву може понети.[292] Истовремено, не постоје школе које би појединца училе родитељству, а какав ће неко бити родитељ, поред индивидуалних карактеристика личности, може бити условљено и различитим спољашњим факторима, као што су приходи које остварује, врста и степен образовања, изложеност стресу, ментално здравље и сл.[293] [294]

5.7. Принципи европског породичног права у погледу родитељске одговорности

Одговор на питање шта представља родитељска одговорност можемо наћи у документу под називом *Принципи европског породичног права у погледу родитељске одговорности*[295] који је сачинила Комисија за европско породично право (*CEFL* –

[290] Нешић Снежана, О родитељству без насиља, Заштитиник грађана, Београд, 2012, стр. 1. Доступно на https://www.pravadeteta.com/attachments/article/394/O_roditeljstvu%203.pdf, приступ 16. 4. 2024. године.

[291]Нешић Снежана, О родитељству без насиља, Заштитиник грађана, Београд, 2012, стр. 2. Доступно на https://www.pravadeteta.com/attachments/article/394/O_roditeljstvu%203.pdf, приступ 16. 4. 2022. године.

[292] Чувена је реченица која се приписује Мајци Терези, а која гласи: „Уколико желиш да промениш свет, иди кући и воли своју породицу.“

[293] Helping Parents to Parent, Social Mobility Commission, London, 2017, pp. 18–22. Доступно на https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/592452/Helping_Parents_to_Parent_report.pdf, приступ 29. 11. 2024. године.

[294] У Републици Србији Центар за права детета почео је са спровођењем двогодишњег пројекта „Позитивно родитељство“ уз финансијску подршку ЕУ у оквиру програма Европски инструмент за демократију и људска права у Србији са циљем да допринесе да се сваком детету у Србији омогући заштита од свих облика насиља кроз ефикасан законодавни оквир које се доследно примењује у свим окружењима. Пројекат суфинансира Канцеларија за сарадњу са цивилним друштвом Владе РС. Више видети на https://cpd.org.rs/cpd-pocinje-sa-realizacijom-projekta-pozitivno-roditeljstvo/ и https://cpd.org.rs/projects/pozitivno-roditeljstvo/, приступ 16. 10. 2024. године.

[295] Доступно на https://ceflonline.net/wp-content/uploads/Principles-PR-English.pdf, приступ 17. 11. 2024. године.

Commission on European Family Law). [296] Природа и значај овог документа ограничени су природом и карактеристикама тела које га је донело. Комисија за европско породично право представља експертско тело чији је циљ хармонизација правних правила породичног права на европском правном простору. Реч је о регионалној невладиној организацији, тако да документа која доноси немају правно обавезујући карактер. Међутим, реч је о документима која имају велики утицај, који извире из ауторитета који уживају чланови овог тела. Резултати рада овог тела бивају публиковани и представљени на бројним научним конференцијама, тако да имају велики утицај на формулисање правних правила у оквиру националних правних система појединих држава, нарочито у европском правном простору. [297] Стога *Принципи европског породичног права у погледу родитељске одговорности* представљају смернице за законодавце појединих држава Европе у погледу начина на који ће правно уредити ову област, и то на нивоу суштине конкретног правног института.

Принципи родитељског права у области родитељске одговорности родитељску одговорност дефинишу као скуп права и дужности које су усмерене на промоцију и обезбеђење добробити детета. Према становишту Комисије за европско породично право, родитељска одговорност састоји се нарочито од: а) неге, заштите и васпитања; б) одржавања личних односа; в) одређивања пребивалишта детета; г) управљања имовином детета и д) заступања детета (Принцип 3:1). Носиоци родитељске одговорности постављени су доста широко, тако да то јесте особа која

[296] Сајт Комисије за европско породично право http://ceflonline.net/, приступ 16. 4. 2024. године.

[297] Комисија за европско породично право основана је 1. септембра 2001. године, и састоји се од 26 истакнутих експерата у области породичног права у државама ЕУ и другим државама. У циљу остваривања хармонизације у области породичног права на европском нивоу, Комисија спроводи истраживања у области породичног права у појединим државама, истражује заједничка начела у погледу најзначајнијих института у области породичног права који су у појединим државама на различити начин регулисани. Најзначајнији домашај ове експертске организације представља доношење Принципа европског породичног права, који играју најзначајнију улогу у процесу хармонизације породичног права европских држава. Комисија се састоји од два посебна тела. То су организацијски комитет и експертска група. Основни задатак организацијског комитета је да формира експертску групу за одређену област, да припреми и координира радом експертске групе, као и комисије у целини. Комисија је своје активности започела у области која се бави разводом и последицама развода, као што је питање издржавања бившег супружника. Питање родитељске одговорности је друго питање којим се ова комисија бавила. Подаци преузети са званичног сајта Комисије за европско породично право. Више видети на https://ceflonline.net/history/, приступ 9. 11. 2024. године.

је ималац права и дужности из Принципа 3:1, било у целини или делимично. То могу бити родитељи, али и друга лица (Принцип 3:2). Два основна принципа која су апострофирана јесу, с једне стране, принцип најбољег интереса детета, као примарни у свим питањима која се тичу родитељске одговорности, и с друге стране, принцип аутономије детета, која мора бити поштована у складу са развојним способностима и потребом детета да независно поступа (Принципи 3:3 и 3:4).

Принцип 3:5 односи се на забрану дискриминације деце, по било ком основу (личном својству), без обзира да ли је носилац тог личног својства само дете или онај ко има родитељску одговорност према детету. Принцип 3:6 одређује да дете има право да буде саслушано имајући у виду његов узраст и зрелост, да дете има право да буде информисано, консултовано и да изрази своје мишљење о свим питањима која га се тичу, као и да се мишљењу детета посвети дужна пажња. Принцип 3:7 прокламује да ће дете у случају сукоба интереса бити заштићено у свим ситуацијама у којима може бити у сукобу са интересима носилаца родитељске одговорности.

Поглавље треће Принципа односи се на питање родитељске одговорности. Тако Принцип 3:10 прокламује да развод или поништај брака, као и фактички престанак заједнице живота, не треба да имају утицај на родитељске одговорности супружника или ванбрачних партнера. Принцип 3:11 одређује да родитељи који су имаоци родитељске одговорности имају једнако право и дужност да врше своје родитељске одговорности и увек када је могуће требало би да их врше заједнички. Према Принципу 3:12 родитељи који имају заједничке родитељске одговорности треба да имају право да у погледу свакодневих питања поступају самостално, док важне одлуке које се тичу питања као што су образовање, медицински захвати, пребивалиште детета, управљање имовином детета, треба доносити заједнички. У хитним ситуацијама родитељ треба да има право да самостално поступа, док други родитељ треба да буде информисан, без неоправданог одлагања. Принцип 3:13 прокламује да се, у складу са најбољим интересом детета, родитељи који имају заједничке родитељске одговорности могу договорити о вршењу родитељских обавеза, при чему ће надлежни орган испитати споразум. Принцип 3:14 прокламује да у ситуацијама када родитељи који имају заједничку родитељску одговорност не могу да се сагласе о важним питањима, могу се обратити надлежном органу.

Надлежни орган би требало да промовише постизање споразума између родитеља. Уколико споразум не може бити постигнут, надлежни орган би требало да подели родитељску одговорност међу родитељима или да реши спор у погледу вршења родитељске одговорности. Принцип 3:15 одређује да родитељи могу, у складу са принципом најбољег интереса детета, самостално вршити родитељске одговорности уколико је овакав споразум постигнут међу самим родитељима или постоји одлука надлежног органа која ово питање уређује.

Што се тиче садржине родитељске одговорности, прокламовано је да носиоци родитељске одговорности треба да обезбеде детету старање, заштиту и васпитање у складу са карактером детета и његовим развојним потребама, а дете не сме бити подвргнуто телесном кажњавању или било ком понижавајућем третману (Принцип 3:19). Уколико се родитељске одговорности заједнички врше, родитељи који живе одвојено ће се споразумети о томе шта ће се сматрати пребивалиштем детета, а уколико ова сагласност није могућа, одлуку ће донети надлежни орган. Приликом одлучивања шта ће се сматрати пребивалиштем детета, надлежни орган ће у обзир узети околности као што су узраст и мишљење детета, способност и воља носиоца родитељске одговорности да међусобно сарађују у погледу питања која се тичу детета, удаљеност између пребивалишта и школе коју дете похађа (принцип 3:20). Уколико родитељи заједнички врше родитељске одговорности и један од родитеља жели да промени пребивалиште детета, о томе ће унапред обавестити другог родитеља. Уколико други родитељ приговара одлуци о промени пребивалишта детета, сваки од родитеља може се обратити надлежном органу за одлучивање о овом питању. Приликом одлучивања надлежни орган ће у обзир узети следеће факторе: узраст и мишљење детета, право детета да одржи личне односе са другим родитељем, способност и жељу родитеља да међусобно сарађују, личне прилике родитеља, географску удаљеност и приступачност, слободно кретање људи (Принцип 3:21). Принцип 3:22 прокламује да ће родитељи управљати имовином детета са дужном пажњом, како би очували и уколико је могуће увећали вредност имовине. Родитељи у управљању имовином детета неће давати поклоне из ње, осим уколико чињење поклона не представља моралну обавезу. Приход од имовине детета који није потребан за управљање имовином и образовање детета, може бити

употребљен за задовољење потреба породице. Предвиђена је могућност да родитељ буде лишен родитељских одговорности од стране надлежних власти, уколико својим понашањем или занемаривањем детета проузрокује озбиљан ризик за личност детета или за његову имовину, при чему је одређено да захтев за лишење родитељског права може поднети родитељ, само дете или институција која штити интересе детета. Узимајући у обзир најбољи интерес детета, надлежне власти могу и по службеној дужности покретнути поступак за враћање родитељског права оном родитељу коме је родитељско право одузето.[298]

С обзиром на садржину принципа, можемо закључити да су у претежном делу они инкорпорисани и у правни систем Републике Србије. Носиоцима родитељске одговорности може се сматрати широк круг лица. То могу бити родитељи, усвојиоци, старатељи, хранитељи, али и сва друга лица која обављају делатност неге, заштите и васпитања детета, са њим одржавају личне односе, управљају имовином детета и заступају дете. Такође, у вршењу родитељске одговорности инсистира се на четири основна принципа на којима почива и КПД. Приликом дефинисања садржине родитељске одговорности нарочито се инсистира на детаљнијем регулисању родитељске одговорности у погледу управљања и располагања имовином детета, док је са друге стране телесно кажњавање деце изричито забрањено, као и сви други понижавајући третмани детета.

5.8. Родитељско право у Породичном закону Републике Србије

Родитељско право представља скуп права и обавеза која су нормама објективног права поверена оцу и мајци, да их врше заједнички, споразумно и равноправно у првенственом интересу детета и његовог оспособљавања за корисног члана друштвене заједнице, старањем о његовој личности, његовим правима и

[298] Више о делимичном или потпуном лишењу родитељског права, као грађанскоправној санкцији за неадекватно поступање родитеља, видети у одељку који се односи на надзор над вршењем родитељског права.

интересима и о његовој имовини.[299] Представља укупност права и дужности родитеља да се брину о личности, правима и интересима детета.[300] У правничкој литератури, истиче се да термин родитељско право није адекватан, и инсистира се на термину родитељска одговорност. Ауторка Гордана Ковачек-Станић сматра да је постојећи термин задржан јер афирмише право детета да се родитељи старају о њему пре свих других, као и да би термин родитељске одговорности могао да доведе до забуне у односу на појам одговорности родитеља за штету коју дете причини трећим лицима.[301]

Родитељско право редефинисано је оним одредбама ПЗ којима је одређен смисао родитељског права, и то тако што је прописано да је родитељско право изведено из дужности родитеља и постоји само у мери која је потребна за заштиту личности, права и интереса детета.[302] На исти начин смисао родитељског права дефинисан је одредбама Нацрта Грађанског законика Републике Србије,[303] с тим што је у нацрту садржана одредба којом се установљава родитељска одговорност, а што представља новину у односу на позитивно породичноправно законодавство Републике Србије. По својој правној природи, реч је о субјективном праву које је везано за личност родитеља и које је апсолутно.[304]

Позитивним правом изричито је дефинисана садржина родитељског права, тако што је одредбама чл. 68–74 ПЗ одређено да се родитељско право састоји од права и дужности родитеља да се старају о детету, односно да чувају и подижу дете, да васпитавају и образују дете, да заступају дете, да га издржавају, као и да управљају и располажу имовином детета.[305] Родитељи родитељско право по правилу врше

[299] Младеновић, М., Стјепановић С., Живановић М., Породично право, Српско Сарајево, 2003, стр. 196–198. Почуча М., Шаркић Н., Породично право и породично правна заштита, Београд, 2014, стр. 159.
[300] Драшкић М., Породично право и права детета, Београд, 2005, стр. 277.
[301] Ковачек Станић Г., Породично право, Нови Сад, 2014, стр. 277.
[302] Чл. 67 ПЗ.
[303] Чл. 2297 Нацрта грађенског законика.
[304] Више о овоме видети у: Драшкић М., Породично право и права детета, Београд, 2005, стр. 277 и даље. Ковачек Станић Г., Породично право, Нови Сад, 2014, стр. 289 и даље. Почуча М., Шаркић Н., Породично право и породично правна заштита, Београд, 2014, стр. 159.
[305] Сва овлашћења из садржине родитељског права могу се груписати као она која се односе на личност детета и она која се односе на имовину детета. Више видети у: Драшкић М., Породично право и права детета, Београд, 2005, стр. 279 и даље.

заједнички и споразумно. Заједничко вршење родитељског права постоји у ситуацијама када родитељи детета живе заједно, у браку или ванбрачној заједници, али је овај облик вршења родитељског права позитивним породичним законодавством по први пут у правном систему Републике Србије[306] омогућен и у ситуацијама када родитељи детета не живе заједно, у ком случају је као једини услов за овај вид вршења родитељског права споразум родитеља.[307] У ситуацијама када након престанка брака родитељи одлуче да наставе да родитељско право врше заједнички, овај њихов споразум биће преиспитан од стране суда како би се утврдило да ли је у најбољем интересу детета. Уколико суд утврди да је у најбољем интересу детета, споразум родитеља ће бити део изреке пресуде о разводу брака. Када се родитељи споразумеју да и након развода брака наставе заједнички да врше родитељско право, дужни су да одреде шта ће се сматрати пребивалиштем детета. На овај начин остварује се принцип правне сигурности, тако што ће бити јасно на којој адреси се налази пребивалиште детета. Ово не искључује могућност да се родитељи споразумеју о заједничком фактичком старању, тако да дете има боравиште код једног и другог родитеља наизменично.[308] Постојеће законско решење фаворизује заједничко вршење родитељског права након престанка брака, јер је то одраз тенденције у савременом породичном праву, као и настојања да се родитељска улога раздвоји од партнерске улоге коју имају родитељи. То што родитељи више не могу да функционишу на адекватан начин као супружници и партнери, не значи да не могу заједно да функционишу као адекватни родитељи свом

[306] О родитељском праву у Републици Србији у ранијим периодима видети и Цвејић-Јанчић О., Родитељско право у Србији према Српском грађанском законику, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду, vol. 38, бр. 2, том 1, 2004, стр. 361–381.
[307] Чл. 75–76 ПЗ. Видети и Ковачек Станић Г., Самарџић С., Ковачевић М., Развод брака и заједничко родитељско старање као последица развода брака у теорији и пракси, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду, vol. 51, бр. 4, 2017, стр. 1285–1303.
[308] Ковачек Станић Г., Самарџић С., Ковачевић М., Развод брака и заједничко родитељско старање као последица развода брака у теорији и пракси, Зборник радова правног факултета у Новом Саду, vol. 51, бр. 4, 2017, стр. 1285–1303, стр. 1291.

детету, односно деци. Тиме се у средиште њихових односа стављају дете и потребе детета, а не партнерски однос родитеља.[309] [310]

Други вид вршења родитељског права представља самостално вршење родитељског права. Родитељ самостално врши родитељско право уколико други родитељ није познат, ако је умро, или је потпуно лишен родитељског права или пословне способности. Такође, један од родитеља самостално врши родитељско право након престанка брака, до тренутка када суд донесе одлуку о вршењу родитељског права. Овај вид вршења родитељског права може постојати и након развода брака, на основу споразума родитеља, за који је суд установио да је у најбољем интересу детета.[311] У случају самосталног вршења родитељског права једног родитеља, други родитељ има право и дужност да издржава дете, да са дететом одржава личне односе, као и да заједнички и споразумно са родитељем који врши родитељско право одлучује о питањима која битно утичу на живот детета.[312]

На четвртој седници Одбора за права детета Народне скупштине РС одржаној 9. 10. 2018. године изнета је иницијатива „Наше дете–наша одлука“, као предлог за измену и допуну ПЗ, којом би се омогућило родитељима да за живота одреде лице које ће бити постављено за старатеља њихове деце у случају њихове смрти, при чему би коначну реч имао Центар за социјални рад.[313]

---

[309] Више видети у Ковачек Станић Г., Породичноправни односи родитеља и деце у Србији (Војводини) кроз историју и данас, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду, vol. 67, бр. 2, 2013, стр. 107–129.

[310] Ситуација развода родитеља представља изразито стресну животну ситуацију за дете, у којој престаје да постоји породична средина односно окружење које познаје, тако да сарадња родитеља у остваривању њихових родитељских улога у будућности олакшава детету да прође кроз овај стресни период. Више о овоме видети у Ковачек Станић Г., Дете у породици са једним родитељем: издржавање и порочни дом, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду, vol. 42, бр. 1–2, 2008, стр. 341–358.

[311] Видети одредбе чл. 77–78 ПЗ.

[312] Ковачек Станић Г., Самарџић С., Ковачевић М., Развод брака и заједничко родитељско старање као последица развода брака у теорији и пракси, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду, vol.51, бр. 4, 2017, стр. 1292.

[313] У даљем тексту ЦСР. Одбор за права детета Народне скупштине РС – прва седница одржана 14. 7. 2016. године. Доступно на http://www.parlament.gov.rs/Prva_sednica_Odbora_za_prava_deteta.29387.941.html, приступ 4. 9. 2024. године.

6. ПРАВО ДЕТЕТА НА ЖИВОТ, ОПСТАНАК И РАЗВОЈ

Човечанство дугује детету оно најбоље што може да му пружи.[314]

Основно право детета које се у оквиру породичне средине остварује, прокламује и штити, јесте право детета на живот, опстанак и развој. Ово право прокламовано је као један од четири принципа на којима почива систем заштите права детета постављен одредбама КПД.[315] Одредбом чл. 6 КПД одређено је да свако дете самим рођењем има право на живот, док је ставом 2 истог члана одређено да ће стране уговорнице обезбедити у највећој могућој мери опстанак и развој детета.[316] Реч је о једном сложеном праву, које смо, полазећи од чисто језичког тумачења, разматрали са становишта права детета на живот, права детета на опстанак и права детета на развој, и покушали смо да дефинишемо сваки од ових појмова.

6.1. Право детета на живот и праксе које ово право угрожавају – појмовна одређења и међународни стандарди

Право на живот не представља само једно од права из корпуса основних права гарантованих међународноправним документима у области заштите људских права. Особа може постојати прилично дуг временски период лишена неких права, као што

[314] Преамбула Декларације о правима детета из 1959. године.

[315] Општим коментаром бр. 5(2003) Комитета за права детета, право детета на живот, опстанак и развој дефинисано је као један од четири основна принципа на којима почива КПД.

[316] Чл. 3 Универзалне декларације прокламује да сви имају право на живот, слободу и сигурност. Чл. 6 Међународног пакта о грађанским и политичким правима такође гарантује ово право. Комитет за људска права је у свом Општем коментару бр. 6 из 1982. године прокламовао да је право на живот најзначајније право које не може бити дерогирано чак ни у ванредним ситуацијама. Види у: UN Human Rights Committee (HRC), *CCPR General Comment No. 6: Article 6 (Right to Life)*, 30 April 1982, доступно на: https://www.refworld.org/docid/45388400a.html, приступ 12. 11. 2024. године. Право детета на живот, поред чл. 6 КПД, заштићено је и посредно и другим одредбама КПД (примера ради, чл. 19 који се односи на заштиту детета од свих облика насиља; чл. 37 којим се дете штити од тортуре и других облика нехуманог или деградирајућег третмана или казни, заштита деце од оружаних сукоба и учешћа у оружаним сукобима). Више о кривичноправној заштити права детета на живот видети у: Јанковић С., Право на живот детета и убиство детета, у Зборник радова 33. Сусрета Копаоничке школе природног права Слободан Перовић, 2020, том I, стр. 299–314.

је нпр. право на слободу изражавања, док лишење права на живот представља крај људске личности. Стога право на живот има посебно место у оквиру хијерархије вредности.[317]

Питање које се везује са питањем права детета на живот јесте питање дозвољености абортуса, имајући у виду да КПД не дефинише тренутак када почиње живот детета.[318] Посебно проблематични су тзв. „селективни абортуси“ којима се врши селекција деце у погледу пола, у оним срединама у којима родитељи, под утицајем традиције, културе или тумачења одређених религијских догми, вреднијом сматрају мушку децу. Комитет за права детета је више пута указивао на ову дискриминаторну и штетну праксу, којом се права девојчица повређују и пре њиховог рођења. [319] Као последица ове праксе примећено је да је у појединим деловима света већи број мушкараца него жена. Један од разлога већег броја мушкараца је и пренатална селекција пола и инфантицид женске деце, што је препознато као један од облика насиља над женама.[320]

---

[317] Christian Tomuschat, Evelyne Lagrange, Stefan Oeter. The Right to Life, Martinus Nijhoff Publishers Leiden/Boston, 2010, p. 3.

[318] Питање дозвољености абортуса дуже време је дискутабилно са етичке тачке гледишта. И формалноправно је релевантно, имајући да одредба чл. 1 КПД дајући дефиницију детета оставља отворено питање почетне тачке детињства, да ли је то тренутак рођења или зачећа, или неки тренутак између ова два, па је остављено свакој од држава уговорница да ово питање реши. Аутори који дискутују о оправданости и дозвољености абортуса говоре о двама супростављеним правима – о праву детета на живот, и праву мајке на телесни интегритет. У вези са тим, Комитет за елиминацију свих облика дискриминације жена изнео је препоруку да би, увек када је могуће, законодавство које инкриминише абортус требало да буде стављено ван снаге, како би се укинуле казнене мере које се изричу женама које се подвргну абортусу. Види Committee on the Elimination of Discrimination against Women, General Recommendation No. 24, 1999, HRI/ GEN/1/Rev.8, para. 31(c), p. 336. доступно на https://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/recommendations/recomm.htm, приступ 12. 11. 2024. године.

[319] Fourth World Conference on Women, Beijing, China, September 1995, Platform for Action, A/CONF.177/20/Rev.1, paras. 259, 277(c) and 283(d). Доступно на https://www.un.org/womenwatch/daw/beijing/platform/violence.htm, приступ 12. 11. 2024. године.

[320] Разматрајући иницијални извештај Индије, Комитет је препоручио да држава спроведе студије које ће определити социо-културне факторе који воде праксама као што су женски инфантицид и селективни абортуси, и да развије стратегије којима ће се борити против ових пракси. (India CRC/C/15/Add.115, para. 49) Овој теми Комитет за права детета вратио се такође и приликом разматрања другог извештаај Индије, и овом приликом је изразио задовољство због измене закона који се односе на пренаталну селекцију пола из 1994. године, али је и даље изражавао забринутост што се однос заступљености полова у узрасту 0–6 година драстично погоршао у последњих десет година. (India CRC/C/15/Add.228, paras. 33 and 34) Забринутост због селективних инфантицида Комитет за права детета изразио је и у закључним запажањима поводом извештаја који је поднела Кина. Овом приликом Комитет за права детета је изнео став да планирање породице мора да се спроведе на начин да се избегне било која претња по живот детета, нарочито девојчица. Држави

Дакле, као последица селективних абортуса уочена је чињеница да се у савременом свету рађа већи број дечака у односу на број рођених девојчица.[321] Застрашујућ је податак на који смо наишли у истраживањима, према коме је у Индији 2001. године било само 933 жена на 1000 мушкараца, при чему је ауторка Аматја Сен (*Amartya Sen*) 1992. године израчунала да 37 милиона жена „недостаје" у Индији. Овај проблем препознале су и Уједињене нације, које су 2001. године процениле да у овој држави 44 милиона жена „недостаје".[322]

Из наведеног можемо закључити да је право на живот девојчица нарочито угрожено, као последица родних стереотипа у појединим друштвима.

Иако је решење за којим се повремено посеже у расправама забрана абортуса, па и селективних абортуса, сматрамо да ово није одговарајући начин којим би се пружила заштита права девојчица на живот. Наиме, у појединим истраживањима уочено је да, и онда када нема селективних абортуса, у патријархалним друштвима стопа смртности код девојчица је виша него код дечака.[323] То је последица директне и индиректне родне дискриминације која доводи до тога да девојчице „нестају" из

уговорници се препоручује да предузме потребне и одговарајуће мере како би се сузбила пракса напуштања и убијања деце, нарочито девојчица, као и трговина, продаја, киднаповање или напуштање девојчица. (China CRC/C/15/Add.56, paras. 15 and 36)

[321] Као последица селективних абортуса у свету се рађа већи број дечака у односу на број девојчица. Примера ради, у Јерменији, у периоду између 2001. и 2002. године, рођено је 118 дечака на сваких 100 девојчица. Највеће разлике између броја рођених дечака и девојчица опажају се у Азербејџану и Кини, где се према подацима из 2020. године на 112 дечака роди свега 100 девојчица. Са друге стране, нпр. у Републици Кореји, захваљујући законима којима се забрањују селективни абортуси, однос броја рођених дечака и девојчица вратио се на биолошки очекивани ниво. Са друге стране, упркос законодавству које забрањује селективне абортусе, у Индији је разлика између броја рођених дечака и девојчица и даље значајна јер се на 110 дечака роди свега 100 девојчица. Наведено према United Nations Children's Fund, UN Women and Plan International, A New Era for Girls: Taking Stock of 25 Years of Progress, New York, 2020, p. 19.

[322] У Индији ултразвучне машине које дозвољавају неинвазивно утврђивање пола фетуса постале су доступне у касним 70-им годинама двадесетог века, а 80-их година су постале раширеније. Убрзо након тога у више већих градова у Индији је пријављено да се врше абортуси женских фетуса. Неколико извештаја указује да је ова пракса постала учесталија 90-их година. Наведено према Is banning sex-selection the best approach for reducing prenatal discrimination? Monica Das Gupta, sian Population Studies; Nov2019, Vol. 15 Issue 3, pp. 319–336. О појави пренаталне селекције пола у Кини види у: Prenatal Sex Selection and Missing Girls in China Evidence from the Diffusion of Diagnostic Ultrasound, Yuyu Chen, Hongbin Li, Lingsheng Meng, ournal of Human Resources. Winter2013, Vol. 48 Issue 1, pp. 36–70. У литератури се наводи да је пренатална селекција пола карактеристична за области Азије, Кавказа и делове Балкана. Наведено према Is prenatal sex selection associated with lower female child mortality?, Ridhi Kashyap, Population Studies, Vol. 73(2019), No. 1, 57–78, https://doi.org/10.1080/00324728.2018.1442583.

[323] Ridhi Kashyap, Is prenatal sex selection associated with lower female child mortality?, Population Studies, Vol. 73(2019), No. 1, p. 57. https://doi.org/10.1080/00324728.2018.1442583

популације, али и инфантицида или неједнаке алокације здравствене заштите и исхране према девојчицама у породици.

Како би се право девојчица на живот заштитило, потребно је променити друштвену свест и систем вредности, уклонити родне стереотипе и предрасуде, нарочито имајући у виду да се у току живота у породици нежељене девојчице и мајке налазе у повећаном ризику од насиља у породици. Према ставу који износи Јева Авакјан (*Yeva Avakyan*), пренатална селекција пола, као избор да се трудноћа прекине или настави у зависности од тога ког пола је дете, један је од најфрапантнијих видова родно заснованог насиља.[324]

Право детета на живот уско је повезано са остваривањем права детета на здравље и здравствену заштиту које је прокламовано одредбом чл. 14 КПД, и посебно захтева предузимање одговарајућих мера како би се смањила смртност деце. Комитет за права детета је у више наврата изразио забринутост због високе стопе смртности деце и од држава уговорница захтевао предузимање мера ради смањења ове стопе.

У Општем коментару бр. 7 о правима детета у раном детињству из 2005. године, [325] чл. 6 односи се на урођено право детета на живот и обавезе држава чланица да осигурају, у највећој могућој мери, опстанак и развој детета. Од држава уговорница се захтева да предузме све могуће мере да се побољша перинатална брига за мајке и бебе, смањи смртност деце и новорођенчади, као и да се креирају услови који промовишу добробит све мале деце за време ове критичне фазе њиховог живота. Лоша исхрана и болести које се могу спречити настављају да буду највеће препреке за остваривање права у раном детињству. Осигурање опстанка и физичког здравља су приоритети, али се подсећају државе уговорнице да чл. 6 обухвата све

[324] Истраживања показују да три услова морају бити испуњена да би се пренатална селекција пола десила: прво, преферирање имати дечаке пре него девојчице; друго, приступ технологији за пренатално утврђивање пола; треће, смањена стопа рађања. У Јерменији, испуњени су сви ови предуслови. Сваке године, више од 1.400 девојчица се не роди у Јерменији због ове праксе. На овај начин недостајаће 93.000 девојчица до 2060. године, што је огроман број за популацију од три милиона становника. Наведено према Yeva Avakyan, Prenatal Sex-Selection: A Problem of Violence Against Women, доступно на https://berkleycenter.georgetown.edu/posts/prenatal-sex-selection-a-problem-of-violence-against-women, приступ 23. 9. 2024. године.

[325] Committee on the Rights of the Child, General Comment No. 7, 2005, CRC/C/GC/7/Rev.1, para. 10.

аспекте развоја, као и да су здравље и психосоцијална добробит детета међузависни. Од најранијег узраста деца би требало да буду укључена у активности промовисања здраве исхране и здравог животног стила.

Такође, у светлу разматрања права детета на живот, указујемо да је Комитет за права детета осудио праксу еутаназије деце, којом се право детета на живот угрожава. У више наврата, у својим закључним запажањима поводом периодичних извештаја држава уговорница Комитет је изразио забринутост у погледу постојања овакве праксе. Примера ради, у закључним запажањима поводом периодичног извештаја државе Холандије, Комитет је запазио да је националним законом еутаназија прописана као кривично дело, али да ће бити дозвољена уколико је изведена од стране лекара који је испунио критеријуме постављене у чл. 293(2) Кривичног законика и прати прописане процедуре, при чему се ова легислатива примењује на децу старију од 12 година, у случају постојања изричитог и поновљеног захтева детета и сагласност родитеља уколико је дете млађе од 16 година. Забринутост Комитета усмерена је на постојање надзора над постојањем таквог захтева детета, уз констатацију да неке случајеве доктори не пријављују и јер се контрола спроводи након што је захтев испуњен. Такође, Комитет је изразио забринутост због информације да су лекари вршили прекид живота новорођенчади са озбиљним абнормалностима.[326]

Комитет за права детета у том смислу предложио је да држава уговорница:

1. редовно процењује и, уколико је неопходно, ревидира регулативе и процедуре у вези са лишењем живота на захтев, како би се осигурало да деца, укључујући новорођенчад са озбиљним абнормалностима, уживају посебну заштиту, као и да су регулативе и процедуре у складу са чл. 6 КПД;

2. да се предузму све неопходне мере како би се ојачала контрола праксе еутаназије и спречило непријављивање, као и да се осигура да ментално и психолошко стање детета и родитеља или старатеља који захтевају лишење живота буде узето у обзир приликом одлучивања да ли ће се услишити захтев;

[326] Netherlands and Aruba CRC/C/15/Add.227, paras. 33 and 34.

3. обезбедити у свом следећем периодичном извештају додатне информације о примени права које се односи на лишење живота на захтев.[327]

Еутаназија представља асистирано самоубиство, односно убиство из самилости, које се врши на захтев лица које је по правилу неизлечиво болесно и трпи патње. У вези са питањем еутаназије деце, поставило се питање да ли право детета на живот подразумева и то да деца имају право на смрт, односно да одлуче да више не желе да живе. Оправданост еутаназије са моралног становишта дискутабилна је и када је реч о одраслима, па је тим пре још дискутабилнија у односу на децу. [328] [329]

Белгија је прва држава у свету која је 2014. године легализовала еутаназију над децом било ког узраста. Законом је регулисано да психијатар прегледа сваки случај, а родитељи морају да одобре одлуку детета да би се еутаназија извршила. Дете мора бити способно да донесе одлуку, иако није прописан минимални узраст за еутаназију. Еутаназију особа старијих од 18 година Белгија је легализовала 2002. године, дозвољена је за одрасле у Луксембургу и за старије од 12 година у

[327] Netherlands and Aruba CRC/C/15/Add.227, paras. 33 and 34. Комитет је објавио да је нови закон који предвиђа ревизију процедура о лишењу живота на захтев, који је ступио на снагу 1. јануара 2002. године, резултат опште јавне дебате која се односи на комплексно правно и етичко питање. Даље препознаје да нови закон настоји да обезбеди правну сигурност и јасност у ситуацији која је произашла из судске праксе и медицинске праксе кроз више година. Иако нови закон као такав не декриминализује еутаназију, став је Комитета за права детета да је обавеза државе да се примене најригорознија пракса како би се се осигурало да се право на живот поштује у складу са чл. 2 и 6 Пакта. Комитет је закључио да је под окриљем постојећег правног система више од 2.000 случајева еутаназије као асистираног самоубиства пријављено у 2000. години, као и да је извршена негативна оцена у поступку ревизије од стране надлежног Комитета само у три случаја. Овако велики број случајева изазива сумњу да ли се институт еутаназије примењује само у екстремним случајевима када су испуњени сви материјални и процедурални услови. Налог Комитета је да држава уговорница преиспита своје законодавство које се односи на еутаназију у светлу изнетих запажања. Наведено према Implementation Handbook for the Convention on the Rights of the Child, UNICEF, 2007, стр. 86.

[328] Заправо, овде се поставља питање да ли деца имају право да затраже да умру; односно да ли су деца довољно зрела и способна да доносе овакве врсте избора. Да ли дете које је неизлечиво болесно и у великим патњама има право да затражи да умре. У вези са тим, шта у ситуацијама када се став детета по овом питању разликује у односу на став родитеља и других блиских лица. Више види у Raphael Cohen-Almagor, Should the Euthanasia Act in Belgium Include Minors?, Perspectives in Biology & Medicine; Spring2018, Vol. 61 Issue 2, pp. 230–248.

[329] О питању дозвољености еутаназије над децом види у следећим радовима: Domnita O. Badarau, Eva De Clercq, Bernice S. Elger, Continuous Deep Sedation and Euthanasia in Pediatrics: Does One Really Exclude the Other for Terminally Ill Patients?, Journal of Medicine & Philosophy. Feb2019, Vol. 44 Issue 1, pp. 50-70.; Csilla Deak, Vassilis Saroglou, Terminating a Child's Life? Religious, Moral, Cognitive, and Emotional Factors Underlying Non-Acceptance of Child Euthanasia, Psychologica Belgica, Vol 57, Iss 1, pp. 59-76 (2017); Elia R.G. Pusterla, Deconstruction of Discernment in Child Euthanasia Philosophia; sep 20 2021, 20p., https://ezproxy.nb.rs:2134/content/pdf/10.1007/s11406-021-00404-9.pdf, приступ 25. 9. 2024. године.

Холандији, а самоубиство уз помоћ легализовано је у неколико америчких држава и Швајцарској.[330]

Питање дозвољености еутаназије деце поставило се и у судској пракси појединих држава. Тако је у Канади 1993. године фармер Роберт Латимер (*Robert Latimer*) убио своју ћерку Трејси (*Tracy*) која је патила од озбиљног инвалидитета, након чега је оптужен за тешко убиство за које је осуђен. У јавности је овај случај пробудио дебату у вези са еутаназијом, односно убиством деце из милосрђа. Врховни суд Канаде је упркос дебати која се развила у јавности заузео став да убиство није било оправдано, и осудио је оца за тешко убиство изрекавши му дугогодишњу казну затвора.[331]

У Општем коментару бр. 9 о правима деце са инвалидитетом, [332] Комитет за права детета је истакао да урођено право на живот, опстанак и развој захтева посебну пажњу у ситуацијама које се односе на децу са инвалидитетом. У многим државама света деца са инвалидитетом су суочена са праксама које у потпуности или делимично повређују ово право. Деца са инвалидитетом су у већој опасности од инфантицида,[333] у појединим културама деца са инвалидитетом се сматрају као лош знак који може да угрози добар глас породице па ова деца бивају убијана, при чему

[330] A child's right to die, New Scientist. 2/22/2014, Vol. 221 Issue 2957, p. 6.

[331] Случај пред Врховним судом Канаде *R v Latimer*, [2001] 1 SCR 3 https://www.thecanadianencyclopedia.ca/en/article/robert-latimer-case, приступ 25. 9. 2024. године. У конкретном случају, девојчица Трејси Латимер (*Tracy Latimer*) у тренутку убиства имала је 12 година и боловала је од церебралне парализе, односно од квадриплегије, није могла да говори и била је заосталог менталног развоја, али није била смртно болесна, јер се сматрало да би јој храњење преко одређених уређаја у виду цевчица олакшало живот, за шта су њени родитељи сматрали да је сувише инвазивна процедура. Након неколико операција, отац девојчице је закључио да живот девојчице није вредан живљења и отровао је девојчицу карбон-моноксидом. Након што је злочин откривен, признао је да је убио своју ћерку. Пресудом Врховног суда Канаде у трећем степену осуђен је за тешко убиство на вишегодишњу казну затвора.

[332] General Comment No. 9 (2006) The rights of children with disabilities, CRC/C/GC/9, 27 February 2007, para 31. Доступно на file:///C:/Users/ljubi/Downloads/CRC_C_GC_9-EN.pdf, приступ 11. 12. 2024. године. У овом коментару наведено је да се процењује да постоји 500–650 милиона особа са инвалидитетом широм света, скоро 10% светске популације, од којих је 150 милиона деце, при чему више од 80% ове деце живи у земљама у развоју.

[333] Инфантицид представља убиство детета. Више о инфантициду видети у радовима Милош М., Инфантицид – породичноправни аспект, Зборник радова Правног факултета у Нишу, бр. 32/33, 1992/1993, стр. 113–118; Јанковић, С. Право на живот детета и убиство детета, Зборник радова 33. Копаоничке школе природног права Слободан Перовић, Београд, 2020, том I, стр. 299–314; Јовашевић Д., Убиство детета у кривичном праву Републике Србије, Правни живот, година 62, књига 563/2013, стр. 179–192.

ови злочини често остају некажњени или извршиоци бивају блаже кажњени. Стога Комитет за права детета захтева од држава уговорница да предузму све неопходне мере како би се окончале овакве праксе, као и како би се подигла свест јавности, и донели закони којим би се прописале одговарајуће казне за овакве злочине.

Заштита права детета на живот обезбеђује се и забраном изрицања и извршавања смртне казне над лицима која су у време извршења дела имала мање од 18 година,[334] као и заштитом деце од учешћа у оружаним сукобима, као и од последица оружаних сукоба.[335] Такође, са становишта заштите права детета на живот, опстанак и развој, Комитет за права детета је осудио и друге штетне праксе, као што су убиства из части,[336] или праксу сакаћења гениталија девојчицама. Сакаћење гениталија код девојчица (енг. *female genital mutilation*) представља делимично или потпуно уклањање спољних гениталних органа код девојчица или друге повреде женских полних органа из немедицинских разлога. Ова пракса може проузроковати озбиљно крварење или проблем са мокрењем, инфекције, као и компликације приликом порођаја и повећани ризик од смрти детета приликом рођења.[337]

---

[334] Чл. 37 КПД. Забрану изрицања смртне казне лицима која су у време извршења дела била млађа од 18 година прокламује и чл. 6 Међународног пакта о грађанским и политичким правима.

[335] Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the involvement of children in armed conflict, General Assembly resolution A/RES/54/263, 25 May 2000, доступно на https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/optional-protocol-convention-rights-child-involvement-children, приступ 12. 11. 2024. године. Одредбама чл. 38 КПД захтева се предузимање посебних мера старања и заштите деце погођене оружаним сукобом, који представља претњу по живот деце широм света. Стога је Комитет за права детета у више наврата изразио дубоку забринутост због насиља које се врши над децом услед оружаних сукоба, намерног убијања од стране наоружаних појединаца. Видети закључна запажања поводом периодичних извештаја државе Burundi CRC/C/15/Add.133, paras. 30 and 31, Colombia CRC/C/15/Add.137, paras. 34 and 35, Colombia CRC/C/COL/CO/3, paras. 44 and 45, Mozambique CRC/C/15/Add.172, paras. 30 and 31.

[336] Ово питање Комитет за права детета је препознао као проблем у закључним запажањима поводом периодичног извештаја који је поднео Пакистан, изразивши забринутост због последица које имају убиства из части било саме деце или њихових мајки. (Pakistan CRC/C/15/Add.217, paras. 34 and 35) Проблемом убиства из части Комитет за права детета бавио се и у закључним запажањима поводом извештаја који је поднео Либан (Lebanon CRC/C15/Add.169, paras. 28 and 29). На штетну праксу „жртвовања деце“ Комитет за права детета је указао у закључним разматрањима поводом периодичног извештаја који је поднела Уганда. У том смислу Комитет за права детета је предложио држави да усвоји одговарајуће законодавне мере које забрањују жртвовање деце на локалном нивоу, да појединци који жртвују децу буду пријављени властима и процесуирани, да воде кампање за подизање свести. (Uganda CRC/C/UGA/CO/2, paras. 33 and 34).

[337] Према подацима Светске здравствене организације, више од 200 милиона девојчица и жена у 30 држава Африке, Средњег истока и Азије је подрвгнуто сакаћењу гениталија. Такође, према ставу Светске здравствене организације, сакаћење гениталија представља повреду права жена и девојчица

Такође, Комитет за права детета указао је и на посебно штету праксу обрезивања дечака од стране њихових родитеља и чланова шире породице.[338]

6.2. Право детета на живот и смртност деце у Републици Србији

Један од проблема у погледу остваривања права детета на живот, на који је указао и Комитет за права детета, представља чињеница да је у Србији стопа смртности новорођенчади изнад просека ЕУ. Такође, Комитет је у својим запажањима поводом периодичног извештаја Републике Србије исказао забринутост и због високе стопе смртности ромске деце узраста до пет година због ограниченог приступа неонаталним сервисима.[339] Према подацима УНИЦЕФ-а за 2019. годину, стопа смртности одојчади међу ромском популацијом у Републици Србији износи 8, и представља број смрти новорођенчади на хиљаду живорођене деце, док стопа смртности деце на узрасту до пет година износи 9.[340]

Како би Република Србија побољшала стање у овој области, препорука је Комитета за права детета да побољша регионалну организацију неонаталних служби, и то на начин да буде приступачна ромским породицама и онима који живе

и са становишта поштовања и заштите људских права представља неприхватљиву праксу. Наведено према Female genital mutilation, World Health Organization, доступно на https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/female-genital-mutilation, приступ 7. 1. 2023. године.

[338] У Општем коментару бр. 4 о здрављу адолесцената и развоју у контексту КПД, Комитет за права детета је навео да у складу са чл. 3, 6, 12, 19 и 24(3) КПД, државе уговорнице ће предузети све потребне мере како би се елиминисале све активности које угрожавају живот деце, укључујући убиства из части, као и да се имплементирају кампање за подизање свести и образовни програми ради остварења овог циља. (Committee on the Rights of the Child, General Comment No. 4, 2003, CRC/GC/2003/4, para. 24).

[339] CRC/C/SRB/CO/2–3, параграф 26.

[340] Наведено према Србија – ромска насеља, Истраживање вишеструких показатеља 2019 (MICS6), стр. 83. Доступно на https://www.unicef.org/serbia/media/16056/file/MICS%206%20Istra%C5%BEivanje%20vi%C5%A1estrukih%20pokazatelja%20za%202019.%20god, приступ 13. 3. 2025. године. Уколико ове податке упоредимо са подацима који се односе на 2013. годину, према којима је стопа смртности одојчади у ромској популацији износила 12,8 на хиљаду живорођене деце, док је стопа смртности деце млађе од пет година 14,4 на хиљаду деце овог узраста, запазићемо значајно побољшање стања у овом периоду. Подаци за 2013. годину наведени су према Србија – ромска насеља, Истраживање вишеструких показатеља 2014, доступно на https://www.stat.gov.rs/media/3472/mics5-2014-glavni-nalazi_srbijaplussrbija-romska-naselja.pdf, приступ 13. 3. 2025. године.

у маргинализованим и удаљеним подручјима, као и да обезбеди теренске службе здравствене заштите које ће бити доступне женама и деци ромске националности.[341]

6.3. Право детета на опстанак и развој – теоријски оквир и међународни стандарди

Поред права на живот, КПД свој деци света гарантује право на опстанак и развој. Конвенцијски концепт „опстанка и развоја“ у највећој могућој мери је од суштинског значаја за примену целокупне КПД. Комитет за права детета развој детета види као један холистички концепт, и многе одредбе КПД се суштински односе на остварење циља развоја детета. Остале одредбе наглашавају кључну улогу родитеља и породице за развој детета, као и обавезу државе да децу и родитеље подржи.[342]

Право детета на опстанак подразумева заштиту детета од различитих ситуација које угрожавају телесни интегритет детета, односно његов опстанак у физичком смислу.[343] Ово нарочито имајући у виду да је, према подацима којима располаже УНИЦЕФ, у последњих 30 година начињен знатан прогрес у односу на преживљавање деце, и милиони деце имају боље шансе за преживљавање у последње три деценије – у 2020. години једно у 27 деце умрло је пре достизања узраста од пет година, што је знатно мањи проценат у односу на податке из 1990. године када је пре достизања узраста од пет година умирало једно од 11 деце. Стопа смртности деце млађе од пет година глобално посматрано смањена је за 61%, од 93 смрти на 1000 живорођених у 1990. години, на 37 смрти у 2020. години. Упркос овом напретку, опстанак деце и даље је питање од изузетног значаја. Стопа смртности деце у овом узрасту и даље забрињава. Према расположивим подацима, у 2020. години пет

[341] CRC/C/SRB/CO/2-3, параграф 27.

[342] Implementation Handbook for the Convention on the Rights of the Child, UNICEF, 2007, p. 83.

[343] Опстанак детета односи се на преживљавање различитих угрожавајућих ситуација, које се могу разврстати у две групе. Прву чине различите природне катастрофе (поплаве, земљотреси и сл.), а другу различите ситуације које се јављају као последица људског деловања (нпр. оружани сукоби, сиромаштво, криминализовано друштво и сл.). Наведено према Вучковић Шаховић Н., Петрушић Н., Права детета, Ниш, 2015, стр. 96.

милиона деце узраста до пет година је умрло, односно 13.800 деце умирало је сваког дана у 2020. години. Глобално, инфективне болести као што су пнеумонија, дијареја и маларија, и даље су водећи узрок смрти деце млађе од пет година, заједно са превременим рођењем и компликацијама приликом порођаја.[344]

Смањење стопе смртности деце узраста млађег од пет година постављено је као један од циљева одрживог развоја до 2030. године. Према подацима УНИЦЕФ-а, многе државе не успевају да остваре циљ да се број смртних случајева међу децом у овом узрасту сведе на 12 случајева на 1000 деце. Према расположивим подацима, процена је да, уколико се тренутни тренд настави, 61 држава неће остварити циљ одрживог развоја до 2030. године у погледу смањења стопе смртности новорођенчади на 12 смртних случајева на 1000 новорођене деце; и 54 државе неће остварити циљ да се број смртних случајева деце узраста до пет година смањи на 25 смртних случајева на 1000 рођене деце. Према тренутном стању, више од 48 милиона деце млађе од пет година ће умрети до 2030. године, од којих ће половина бити новорођенчад. Претпоставка је да ће од ових смртних случајева 57% бити у субсахарској Африци (28 милиона), и 25% у Јужној Азији (12 милиона). Уколико се наведени циљ одрживог развоја до 2030. године оствари, број смртних случајева деце до пет година смањио би се на 2,5 милиона у 2030. години.[345]

Право детета на развој представља трећи сегмент овог права, које је гарантовано чл. 6 ст. 2 КПД. Конвенција прокламује право детета на развој, као и осам елемената развоја (физички, ментални, морални, социјални, таленти, културни, духовни и лични развој) који су заштићени у контексту пет других чланова Конвенције (18, 23, 27, 29 и 31).[346]

---

[344] Under-five mortality, UNICEF. Доступно на https://data.unicef.org/topic/child-survival/under-five-mortality/, приступ 22. 9. 2024. године. УНИЦЕФ располаже и подацима у вези са стопом смртности у току кризе изазване пандемијом вируса ковид 19. Од 4,4 милиона смртних случајева изазваних овим вирусом, 0,4% (више од 17.200 случајева) односи се на децу и адолесценте узраста до 20 година, од којих је у 53% случајева била реч о деци узраста 10–19 година, а у 47% случајева било је реч о деци узраста 0–9 година. Доступно на https://data.unicef.org/topic/child-survival/covid-19/, приступ 22. 9. 2024. године.

[345] Доступно на https://data.unicef.org/resources/levels-and-trends-in-child-mortality/, приступ 22. 9. 2024. године.

[346] Noam Peleg, Developing the Right to Development, International journal of children's rights 25 (2017), p. 381.

Чини се да је праву детета на развој поклањано сразмерно мање пажње у литератури. Право на развој је разматрано нередовно и без конзистентности. Ретко је разматрано као независно право, имајући у виду да је већина дискусије поводом чл. 6 КПД за предмет имала право на живот детета, као и на право на опстанак у ограниченом обиму. У неколико прилика, када је Комитет за права детета разматрао право детета на развој, најчешће је то чинио у вези са другим правима гарантованим КПД, као што су нпр. право на образовање и право на здравље. Имајући у виду праксу Комитета за права детета, можемо тврдити да право на развој конципира на два начина. Прво, Комитет тумачи право на развој као колатерално право, што значи да онда када је неко друго право детета повређено, нпр. право на образовање, то истовремено представља повреду права на развој. Друго, тако што налази каузалитет између права, тврдећи да повреда другог права детета умањује способност детета да се развије у пуној мери, нпр. када тврди да се повредом права детета на образовање смањује способност детета да се развије у будућности.[347]

Сама КПД не дефинише шта представља развој детета, а ни Комитет за права детета, вршећи своју интерпретативну функцију, није дао дефиницију овог појма. Комитет за права детета се правом детета на развој бавио приликом формулисања одредби Општег коментара бр. 20 о остваривању права детета за време адолесценције из 2016. године,[348] у коме је заузео став да адолесценција представља једну од фаза развоја детињства. У литератури се појам „развоја детета“ најчешће сагледава у психосоцијалним условима, фокусирајући се на процес трансформације из детињства ка одраслом добу. Такво конципирање развоја детета одговара концепту детета као „човека у настајању“, што је преуско схватање права детета на развој.[349]

Право на развој укључује процес који у центру има човека – подразумева свеобухватан процес који укључује економску, социјалну, културну и политичку

[347] Ibid, стр. 384.
[348] General comment No. 20 (2016) on the implementation of the rights of the child during adolescence, доступно на https://www.ohchr.org/en/documents/general-comments-and-recommendations/general-comment-no-20-2016-implementation-rights, приступ 13. 11. 2024. године.
[349] Noam Peleg, Reconceptualising the Child's Right to Development: Children and the Capability Approach, Intemationaljournal of Children's Rights 21, 2013, p. 524.

димензију; подразумева партиципацију детета и заснива се на принципу једнаких шанси и социјалне правде.[350] Пет чланова КПД (18, 23, 27, 29 и 32) штите осам видова развоја (физички, ментални, морални, социјални, културни, духовни, лични, и таленти), док чл. 6 штити право детета на живот, опстанак и развој на један уопштен и апстрактан начин.

Развој детета био је предмет Општег коментара бр. 7(2005): Имплементација права детета у раном детињству. [351] Овим коментаром Комитет за права детета желео је да истакне да су деца имаоци права гарантованих КПД од најранијег узраста и да је рано детињство од круцијалног значаја за реализацију права која су детету гарантована. Комитет је предложио да се раним детињством сматра период од рођења детета до узраста од осам година, са мишљу да овај период обухвати децу предшколског узраста и узраста који карактерише прелаз у школско доба (параграф 4 Општег коментара).

Општим коментаром указано је да је рано детињство од суштинског значаја за остваривање права детета. У овом периоду деца пролазе кроз период најбржих промена и најинтензивнијег развоја у свом животу – сазрева њихово тело и нервни систем; развијају се покретљивост, комуникационе вештине и интелектуални капацитет, као и ширење интересовања и способности; формира се снажна емотивна везаност за родитеље и старатеље, од којих траже пажњу и старање, бригу, усмеравање и заштиту на начин који поштује њихове индивидуалне и растуће способности; остварују везе са другом децом свог узраста, што доводи до тога да усавршавају вештине преговарања, решавања конфликата и преузимања одговорности. Најраније године детињства представљају основ за њихово физичко и ментално здравље, емотивну сигурност, културни и лични идентитет, као и развојне способности. Искуство раста и развоја мале деце варира у зависности од њихове личне природе, као и њиховог пола, услова живота, организације породице, старања и образовног система и снажно је детерминисано културним уверењима о

[350] Sakiko Fukuda-Parr, The Right to Development: Refraining a New Discourse for the Twenty-First Century, Social Research. 79(4), p. 842.
[351] General Comment on Implementation Child Rights in Early Childhood, доступно на https://digitallibrary.un.org/record/570528?ln=en, приступ 22. 9. 2024. године.

њиховим потребама и одговарајућем третману, и о њиховој активној улози у породици и друштвеној заједници (параграф 6 Општег коментара).

У погледу права детета на живот, опстанак и развој, државе уговорнице су дужне да предузму све могуће мере како би се побољшала перинатална нега мајки и беба, смањила смртност деце и новорођенчади и креирали услови да се промовише добробит све мале деце за време ове критичне фазе њиховог живота. Лоша исхрана и болести које би се могле спречити и даље су највећа препрека у остваривању права деце у раном детињству. Осигурање опстанка и физичког здравља су приоритети, али се државе уговорнице подсећају да чл. 6 КПД обухвата све аспекте развоја, и да су здравље малог детета, као и његова психичка добробит, у многим аспектима међузависни. Опстанак и развој детета могу бити угрожени неповољним условима живота, занемаривањем, злостављањем и сл. Комитет је у овом коментару подсетио државе уговорнице да право на опстанак и развој може да се остварује само на холистички начин, кроз остваривање свих осталих одредби КПД, укључујући право на здравље, одговарајућу исхрану, социјалну сигурност, одговарајући животни стандард, безбедно и здраво окружење, образовање и игру (чл. 24, 27, 28, 29 и 31), као и кроз поштовање одговорности родитеља и одредби о помоћи и служби једнакости (чл. 5 и 18). Став је Комитета да од најранијег узраста деца треба да буду укључена у активности промовисања добре исхране и здравог животног стила (параграф 10 Општег коментара).

Право детета на развој остварује се посредством примене принципа развојних способности, који је формулисан као оснажујући принцип. Чланом 5 КПД овај принцип изричито је прокламован, и то тако што је одређено да државе чланице поштују одговорности, права и дужности родитеља или, ако је такав случај, чланова шире породице или заједнице, како је предвиђено локалним обичајима, да на начин који је у складу са развојним способностима детета обезбеде, упуте и усмеравају дете у остваривању његових права која су призната конвенцијом.[352]

Принцип развојних способности детета установљен под окриљем КПД односи се на процес сазревања и учења у коме деца постепено стичу знања,

[352] Чл. 5 КПД.

компетенције и разумевање, укључујући знања о својим правима и о томе како она на најбољи начин могу бити остварена. Поштовање развојних способности од значаја је за остваривање права деце свих узраста. Овај принцип је нарочито од суштинског значаја за остваривање њихових права у раном детињству, због брзе промене у физичком, когнитивном, социјалном и емотивном функционисању детета, од најранијег детињства до почетка школе. У складу са овим принципом, одговорност је родитеља да континуирано прилагођавају нивое подршке и усмеравања деце. Развојне способности треба посматрати као позитиван и оснажујући процес, не као оправдање за ауторитарне праксе које ограничавају дечју аутономију и самоизражавање и које су традиционално оправдаване указивањем на дечју релативну незрелост и њихову потребу за социјализацијом. Родитељи и други би требало да буду охрабрени да понуде „усмеравање и вођење“ на начин прилагођен деци, путем дијалога и примера, на начин који оснажује способности мале деце да врше своја права, укључујући њихово право на партиципацију и право на слободу мисли, савести и вероисповести (параграф 17 Општег коментара). [353]

Од одлучујућег значаја за правилан и потпун развој деце, на начин да остваре своје потенцијале у пуном обиму, јесте и одговарајући животни стандард. КПД стипулише да деца имају право на животни стандард одговарајући за њихов физички, ментални, душевни, морални и друштвени развој.[354] Такође, образовање детета треба да буде усмерено на развој његове личности, талената и менталних и физичких способности у пуном обиму. [355] У том смислу, деца имају право на животни стандард који је потребан за развој њиховог потенцијала у пуном обиму.[356] Стога посебан проблем за остваривање права детета на опстанак и развој представља сиромаштво са којим се суочавају деца широм света. Према подацима из 2019. године, упркос напретку у овој области, једна трећина деце млађе од пет година је неухрањена – исцрпљена, закржљала или гојазна – док се две трећине деце налази у

[353] Више о развоју деце у раном детињству видети на https://www.unicef.org/early-childhood-development/data-evidence-tracking, приступ 22. 9. 2024. године.
[354] Чл. 27 КПД.
[355] Чл. 29 КПД.
[356] Gerry Redmond, To their Fullest Potential? Conceptualising the Adequacy of Children's Living Standardsfor their Development, International Journal of Children's Rights 22, 2014, p. 619.

ризику од неухрањености и прикривене глади због сиромашне исхране и исхране лошег квалитета.[357]

6.4. Право детета на опстанак и развој у Републици Србији

Устав РС у чл. 24. прописује да је људски живот неприкосновен и да нема смртне казне. Иако право детета на живот није посебно гарантовано, националним прописима живот детета штити се као најзначајнија вредност.[358] Право детета на живот, опстанак и развој у Републици Србији гарантовано одредбама КПД представља једно од права која се, сагласно чл. 18 Устава РС, непосредно примењују.

Одредбама чл. 62 ПЗ гарантовано је право детета на обезбеђење најбољих могућих животних и здравствених услова за његов правилан и потпун развој, а дете које је навршило 15. годину живота и које је способно за расуђивање може дати пристанак за предузимање медицинског захвата.[359]

Одредбе Нацрта закона о правима детета и заштитнику права детета РС садрже изричиту одредбу којом гарантује право сваког детета на живот, као

[357] Наведено према The State of the World's Children 2019 Children, food and nutrition: Growing well in a changing world, UNICEF. Доступно на https://www.unicef.org/reports/state-of-worlds-children-2019, приступ 13. 11. 2024. године. Неухрањеност у савременом свету је другачије природе у односу на неухрањеност пре двадесет година када је слика неухрањености подразумевала дете мале телесне тежине које нема довољно хране. Данас постоје милиони неухрањене деце, али се њихова слика мења – поред потхрањености, проблем представљају гојазност и прикривена глад. На светском нивоу, скоро половина деце млађе од пет година пати од прикривене глади: недостатка основних нутријената који остане непримећен док није прекасно. Због лоше исхране једна трећина деце не расте довољно. Потхрањеност, гојазност и прикривена глад називају се тзв. троструким оптерећењем неухрањености (енг. *triple burden of malnutrition*), који угрожава опстанак, раст и развој деце, али и друштва у целини. Поставља се питање зашто толики број деце недовољно једе храну која им је потребна, док истовремено све већи број деце једе превише хране која им није потребна. Наведено према The Changing Face of Malnutrition, The State of the World's Children 2019, УНИЦЕФ, доступно на https://features.unicef.org/state-of-the-worlds-children-2019-nutrition/, приступ 22. 10. 2024. године. О искуствима мајки и њиховим схватањима о исхрани своје деце у различитим државама света види у Feeding my child - How mothers experience nutrition across the world, УНИЦЕФ, доступно на https://www.unicef.org/sites/default/files/2020-11/Feeding-my-child-mothers-SOWC2019-companion-report.pdf, приступ 22. 10. 2024. године.

[358] Чл. 114 ст. 1 тач. 9 КЗ РС као тешко убиство предвиђено је убиство детета, за које кривично дело се може изрећи и најстрожа казна прописана домаћим кривичним законодавством, односно казна доживотног закона.

[359] Чл. 62 ПЗ.

неприкосновено право. У оквиру овог члана закона утврђена је обавеза предузимања мера за унапређење перинаталне и неонаталне заштите мајке и новорођеног детета које обезбеђује сигуран почетак живота и даље смањење смртности одојчади.[360] Такође, посебним чланом детету је гарантовано право на опстанак и развој прописивањем да свако дете има право на живот и развој у здравој и безбедној социјалној средини, а органи јавне власти имају обавезу да подржавају стварање и обезбеђивање сигурне и здраве социјалне околине. Сваком детету је такође признато право на приступ мерама које омогућавају да развије свој пуни потенцијал, а органи јавне власти имају обавезу да обезбеде свој деци, без обзира на лична својства и различите средине у којима живе, највиши могући животни стандард и заштиту од свих облика насиља, злостављања и занемаривања; експлоатације; употребе наркотика, дувана, алкохола и других штетних супстанци; излагања порнографији и другим штетним информацијама; заштиту безбедности, укључујући и безбедност кретања; заштиту од свих других утицаја штетних по развој детета, укључујући штетне традиционалне, културне и религијске праксе.[361]

Заједно са овим правима, у чл. 16 Нацрта закона о правима детета сваком детету гарантовано је и право на живот и развој у здравој животној средини. Одређено је да дете има право да стиче знања о животној средини, о биљном свету и добробити животиња и учествује у њеном очувању, да на њему разумљив начин буде информисано о заштити средине и да активно учествује у креирању и очувању здравог окружења у складу са својим развојним могућностима. Утврђена је обавеза органа јавне власти да обезбеде свој деци, без обзира на лична својства и различите средине у којима деца живе, заштиту од загађења ваздуха, воде, хране, као и од неадекватне санитације, токсичних агенаса, преносилаца болести, ултравиолетних и других штетних радијација и од деградираних екосистема, укључујући биљни и животињски свет.[362]

Комитет за права детета је у закључним разматрањима периодичног извештаја Републике Србије изразио забринутост због тога што је укупан број деце

[360] Чл. 14 Нацрта закона о правима детета.
[361] Чл. 15 Нацрта закона о правима детета.
[362] Чл. 16 Нацрта закона о правима детета.

која живе у сиромаштву висок. Имајући у виду циљ 1.2 у оквиру Циљева одрживог развоја, Комитет препоручује држави чланици да појача активности како би сва деца имала једнак животни стандард, укључујући повећање социјалних давања породицама са децом које имају ниска примања, мере за спречавање бескућништва и повећану буџетску алокацију[363]

Статус ухрањености деце до пет година која живе у ромским насељима показује неповољнију ситуацију него у општој популацији. У 2019. години 7,3% деце млађе од пет година било је потхрањено, 22,6% је заостало у расту, 3,4% је заостајало у тежини у односу на висину, а 9,7% је било гојазно. У основу на 2014. и 2010. годину, скоро сви показатељи ухрањености (осим гојазности) повољнији су у овој популацији, али су и даље доста неповољнији у односу на општу популацију.[364]

Стопа смртности новорођенчади у Републици Србији се значајно побољшала; овај број се са 6,7 умрле одојчади на 1000 живорођене деце у 2010. години смањио на 4,8 умрле одојчади 2019. године. Стопа смртности одојчади у ромским насељима је 8 на 1000 живорођених и знатно је већа од републичког просека. Међутим, стопа смртности одојчади у ромским насељима 2019. године показује значајан напредак у

[363] CRC/C/SRB/CO/2-3, параграф 33. Скоро 150 милиона деце више живи у вишеструком сиромаштву, без приступа основним условима, услед ковид 19 пандемије, према анализама које су спровели организације Save the Children и УНИЦЕФ. Имајући у виду податке о образовању, здравственој заштити, смештају, исхрани, хигијени и води у 70 држава, аутори су пронашли да је око 45% деце лишено макар једне од ових критичних потреба пре пандемије изазване вирусом ковид 19. Наведено према https://data.unicef.org/resources/impact-of-covid-19-on-multidimensional-child-poverty/, приступ 23. 9. 2024. године. Приликом процене сиромаштва процењују се следеће потребе детета – образовање, здравље, исхрана, санитарије и вода. Наведено према https://data.unicef.org/resources/child-poverty-profiles-understanding-internationally-comparable-estimates/, приступ 23. 9. 2024. године. У очима деце, сиромаштво се не односи само на децу. Често деца сиромаштво доживљавају као недостатак склоништа, образовања, исхране, воде, или здравствене заштите. Недостатак неке од ових потреба често резултира у недостацима који не могу лако бити превазиђени касније у животу. Наведено према https://data.unicef.org/topic/child-poverty/overview/, приступ 23. 9. 2024. године. Према подацима којима располаже УНИЦЕФ, више од 700 милиона људи данас живи у екстремном сиромаштву, при чему су деца непропорционално погођена сиромаштвом. Иако чине око 1/3 становништва, истовремено чине половину људи који живе у сиромаштву. Према проценама, око 356 милиона деце живи у екстремном сиромаштву. Сиромаштво оставља трајне последице по дете – ова деца развијају мање вештина за рад и касније као одрасли мање зарађују. Наведено према https://www.unicef.org/social-policy/child-poverty, приступ 23. 9. 2024. године.

[364] Жељка Стаменковић, *Депопулација и јавно здравље*, поглавље 6, Национални извештај о људском развоју, Србија 2020. Доступно на https://hdr.undp.org.rs/wp-content/uploads/2023/05/Poglavlje6-Depopulacija-i-javno-zdravlje-e1.pdf, приступ 16. 3. 2025. године.

односу на 2014. годину када је износила 13 на 1000 живорођене деце и 2010. годину када је износила 14 на 1000 живорођених.[365]

Стопа смртности деце млађе од пет година у Републици Србији је 5,7. У односу 2010. годину, када је стопа смртности износила 9 на 1000 живорођених, јасно се уочава континуирано побољшање вредности овог индикатора. Међу ромском популацијом, стопа смртности ромске деце скоро је два пута већа у односу на смртност у општој популацији и износи 10 на 1000 живорођених. Ипак, и међу ромском популацијом стање је побољшано у односу на 2014. годину када је стопа смртности износила 14,4 на 1000 деце, док је 2005. године износила 28 на 1000 живорођене деце. У односу на Европску унију, где је стопа смртности 3,91, може се рећи да у Републици Србији има простора за унапређење пракси у домену педијатријске здравствене заштите, што би довело до смањења броја умрле деце.[366]

У Републици Србији је 2020. године 6,9% становништва живело испод прага апсолутног сиромаштва који износи 12.495 динара месечно. Шансе да ће деца живети у сиромаштву већа је него за било коју старосну групу. У апсолутном сиромаштву током 2020. године живело је 10,6% деце узраста до 13 година.[367]

Деца која живе у ромским насељима чешће заостају у расту у односу на просек на нивоу земље (17% наспрам 5%), чешће су потхрањена (7% наспрам 1%) и ређе примају све вакцине препоручене за децу узраста до 35 месеци. Тек 7% деце у ромским насељима наводи да похађа установу предшколског образовања, наспрам 61% деце на нивоу земље, док 78% деце у ромским насељима наводи да учествује у активностима пре почетка основне школе, у односу на 97% деце на нивоу земље. Основну школу похађа 92% деце из ромских насеља, док 99% деце похађа основну

[365] Жељка Стаменковић, *Депопулација и јавно здравље*, поглавље 6, Национални извештај о људском развоју, Србија 2020, стр. 149. Доступно на https://hdr.undp.org.rs/wp-content/uploads/2023/05/Poglavlje6-Depopulacija-i-javno-zdravlje-e1.pdf, приступ 16. 3. 2025. године.
[366] Стаменковић Жељка, *Депопулација и јавно здравље*, поглавље 6, Национални извештај о људском развоју, Србија 2020, стр. 150. Доступно на https://hdr.undp.org.rs/wp-content/uploads/2023/05/Poglavlje6-Depopulacija-i-javno-zdravlje-e1.pdf, приступ 16. 3. 2025. године.
[367] Израда пројекције сиромаштва на основу утицаја потенцијалног сукоба у Украјини на најугроженије групе у Србији са посебним освртом на децу, УНИЦЕФ, 2023, стр. 6. Доступно на https://www.unicef.org/serbia/media/23351/file, пруступ 16. 3. 2025. године.

школу на нивоу целе земље. Са друге стране, само 28% ромске деце похађа средњу школи, наспрам 94% деце на нивоу целе земље.[368]

[368] Израда пројекције сиромаштва на основу утицаја потенцијалног сукоба у Украјини на најугроженије групе у Србији са посебним освртом на децу, УНИЦЕФ, 2023, стр. 15. Доступно на https://www.unicef.org/serbia/media/23351/file, приступ 16. 3. 2025. године.

7. ПРАВО НА ПОШТОВАЊЕ НАЈБОЉЕГ ИНТЕРЕСА ДЕТЕТА

„За сва дечија права, проблеме и стања

Треба вере, љубави и пожртвовања

Од питања важних за све људе света

Деца су на врху свих приоритета“[369]

7.1. Принцип најбољег интереса детета – појмовна одређења и међународни стандарди

Принцип најбољег интереса детета прокламован је одредбом чл. 3 ст. 1 КПД.[370] Овом одредбом прописано је да у свим активностима које се тичу деце, без обзира да ли их предузимају јавне или приватне установе социјалног старања, судови или административни органи или законодавна тела, најбољи интереси детета су од првенственог значаја.[371] Представља један од четири основна принципа на којима

[369] Из песме *Моја права*, аутор Никола Чутурило, UNICEF, За свако дете. Доступно на https://www.unicef.org/serbia/media/12461/file/Moja_prava.pdf, приступ 16. 11. 2024. године.

[370] КПД није први документ који развија принцип најбољег интереса детета. Овај принцип садржан је у принципу 2 Декларације УН о правима детета из 1959. године, док први међународноправни уговор који садржи овај принцип јесте Конвенција УН о елиминисању свих облика дискриминације жена. Међутим, иако ови документи у себи садрже овај прицип, у њима он има суштински другачије значење и квалитет. Декларација из 1959. најбољи интерес детета помиње само у два специфична контекста. Прво, најбољи интереси детета треба да буду „најважнији фактори“ у доношењу закона који омогућавају детету да се „физички, ментално, морално, духовно и друштвено развија” (принцип 2). Друго, родитељима и другима одговорним за васпитање детета налаже се да узму његов или њен најбољи интерес као водећи принцип (принцип 7). Ова помињања тешко да су еквивалентна „учвршћивању“ најбољих интереса као основном приступу свим питањима која се тичу права деце. Наведено према Ton Liefaard; Julia Sloth-Nielsen. The United Nations Convention on the Rights of the Child: Taking Stock After 25 Years and Looking Ahead, Leiden. 2016, p. 62.

[371] Принцип најбољег интереса детета који према КПД представља водећи принцип у свим радњама које се тичу деце, без обзира да ли се предузимају од стране њихових родитеља, старатеља, друштвених или државних институција, судова или управних органа, води порекло из ревидираног текста нацрта КПД из 1979. године који је поднела Влада Пољске. Ton Liefaard; Julia Sloth-Nielsen. The United Nations Convention on the Rights of the Child: Taking Stock After 25 Years and Looking Ahead, Leiden. 2016**,** p. 63.

КПД почива, и има троструку природу[372] јер према ставу КПД истовремено представља суштинско право детета, интерпретативни принцип КПД, као и правило процедуре.[373] КПД не само да је принцип најбољег интереса детета стипулисала изричито у оквиру одредбе чл. 3 ст. 1 већ је овај правни принцип укључила у одредбе осталих чланова КПД.[374]

Приликом формулисања принципа најбољег интереса детета, редактори КПД су донекле ублажили првобитно постављен предлог пољске делегације, према коме је принцип најбољег интереса детета био дефинисан као принцип од врхунског значаја (енг. *paramaunt consideration*). Овако формулисан принцип подразумева примат најбољег интереса детета у односу на сва друга лица. Нешто блажа формулација инкорпорисана је у коначно усвојени текст КПД, тако што је стипулисано да је принцип најбољег интереса детета од првенственог значаја (енг. *primary consideration*).[375]

Према ставу Комитета за права детета, принцип најбољег интереса детета посматран је као право детета које има „самоизвршујући карактер“ (енг. *a self-executing character*),[376] што подразумева да се непосредно примењује и да се на овај принцип може непосредно позивати у судским поступцима.[377] Он заправо одражава општи оптимални статус детета и његових односа са другим лицима.[378] Поједини аутори појам „добробити детета“ сматрају бољим, свеобухватнијим и одговарајућим

[372] О трострукој природи принципа најбољег интереса детета видети више у: Nikolett Takacs, The threefold concept of the best interests of the child in the immigration case law of the ECtHR, Hungarian Journal of Legal Studies 62 (2021) 1, pp. 96–114.
[373] Општи коментар бр. 14(2013) Комитета за права детета, параграф 6, на енг. доступан на https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G13/441/89/PDF/G1344189.pdf?OpenElement, приступ 3. 10. 2024. године.
[374] У вези са тим, погледати одредбе чл. 9, чл. 18, чл. 20, чл. 21 КПД.
[375] Шире: Влашковић В., Начело најбољег интереса детета у породичном праву, докторска дисертација, Правни факултет у Крагујевцу, Крагујевац, 2014.
[376] Nikolett Takacs, The threefold concept of the best interests of the child in the immigration case law of the ECtHR, Hungarian Journal of Legal Studies 62 (2021) 1, p. 99.
[377] Параграф 6а Општег коментара бр. 14(2013) Комитета за права детета. Овакав став је доведен у питање у оним државама у којима важи тзв. дуалистички принцип односа националног и међународног права, који подразумева да се међународноправни уговори које је држава потписала и ратификовала у национални правни систем инкорпоришу доношењем националних закона.
[378] Комитет за права детета у свом Општем коментару бр. 14(2013) о праву детета да његов најбољи интерес буде првенствено узет у обзир, стипулише да добробит детета у ширем смислу обухвата материјалне, физичке, образовне и емотивне потребе, као и потребе за привржености и сигурношћу (параграф 71).

правним термином у односу на појам „најбољи интерес детета“, при чему идентификовати добробит детета подразумева одређивање свих околности које гарантују или лишавају дете неког или свих његових права, која су по правилу увек међузависна.[379]

Трослојна природа принципа најбољег интереса детета подразумева:

1. да најбољи интерес детета представља суштинско право детета да његови интереси буду процењени и да буду од првенственог значаја у односу на интересе других субјеката приликом одлучивања о свим питањима која се тичу детета, и као овакво непосредно се примењује;

2. најбољи интерес детета као фундаментални интерпретативни принцип, који се користи као средство у ситуацијама када постоји више од једног могућег тумачења одређене одредбе, примениће се оно тумачење које у највећој мери штити и задовољава најбољи интерес детета и

3. најбољи интерес детета као правило поступка подразумева обавезу оних који доносе одлуке које се посредно или непосредно односе на децу, да приликом одлучивања спроведу процену утицаја који ће одлука имати на дете, те у том смислу образложење одлуке треба да садржи на који начин је право детета поштовано, шта је препознато као најбољи интерес детета, засновано на којим критеријумима и сл.[380]

Аутор Вељко Влашковић говорећи о различитим функцијама принципа најбољег интереса детета говори о његовој интерпретативној функцији (принцип најбољег интереса детета као основ за тумачење права), лимитативној или ограничавајућој функцији (могућност да принцип најбољег интереса детета укине или ограничи примену другог правног принципа) и креативној функцији (постоји у ситуацији када законодавац из овог принципа непосредно изводи одређена правна правила, као и у ситуацијама његове непосредне примене).[381]

---

[379] Hrabar D., Children’s Rights within the Family – a Croatian View, International Journal of Children’s Rights 17 (2009), p. 564.

[380] Делиблашић З., Најбољи интерес детета, стр. 10. Доступно на https://www.pars.rs/public/Dokumenti/Publikacije/328/Najbolji-interes-deteta.pdf, приступ 18. 9. 2025. године.

[381] Влашковић В., Начело најбољег интереса детета у породичном праву, докторска дисертација, Правни факултет у Крагујевцу, Крагујевац, 2014, стр. 17.

Заправо, принцип најбољег интереса детета са својом трослојном природом представља кишобран – појам који служи томе да осигура добробит детета у свим ситуацијама. [382] Све остале одредбе КПД треба тумачити у складу са овим принципом.[383]

Принцип најбољег интереса детета представља стуб КПД[384] и јединствени концепт у међународном праву људских права.[385] Реч је о комплексном појму и правном стандарду, чија се садржина утврђује у сваком конкретном случају, с обзиром на специфичну ситуацију у којој се дете, односно деца, налазе, њихове индивидуалне околности, ситуације и потребе.[386]

Указујемо да принцип најбољег интереса детета није апсолутан, јер може бити надвладан другим интересима, као што је интерес заштите јавног реда или интереси другог детета односно деце, а некада и интересима родитеља. Међутим, у ситуацији када дође у сукоб са интересима једнаког значаја, већи значај треба посветити принципу најбољег интереса детета. Разлог овоме, према ставу Комитета за права детета, је у томе је што не постоји други уговор о заштити људских права који би доделио виши ниво узимања у обзир интереса одређене заштићене групе. Други је морални разлог јер се деца могу сматрати рањивом групом и у овом периоду њиховог живота било која одлука која негативно погађа њихов положај може изродити различите последице које би могле да погађају читав њихов живот. И треће, за разлику од одраслих, деца немају утицаја на формулисање закона и политика које се односе на њихову ситуацију.[387]

Домашај принципа најбољег интереса детета је изузетно широк, јер се он има применити на све правне односе чији је дете непосредни актер, као и на све правне

[382] Реч је о праву добробити (енг. *welfare right*), које истовремено подразумева активну улогу државе у процесу његове примене. Наведено према Влашковић В., op.cit., стр. 36.
[383] Види више у Nikolett Takacs, The threefold concept of the best interests of the child in the immigration case law of the ECtHR, Hungarian Journal of Legal Studies 62 (2021) 1, p. 100.
[384] Ton Liefaard; Julia Sloth-Nielsen. The United Nations Convention on the Rights of the Child: Taking Stock After 25 Years and Looking Ahead, Leiden. 2016, p. 63.
[385] Ibidem.
[386] Општи коментар бр. 14(2013) Комитета за права детета, параграф 32, на енг. доступан на https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G13/441/89/PDF/G1344189.pdf?OpenElement, приступ 3. 10. 2024. године.
[387] Види више у: Nikolett Takacs, The threefold concept of the best interests of the child in the immigration case law of the EctHR, Hungarian Journal of Legal Studies 62 (2021) 1, p. 98.

односе који се на посредан или непосредан начин тичу детета.[388] Што се тиче круга лица која су дужна да га примењују, из одредбе чл. 3 КПД, језичким тумачењем произлази да су овај принцип дужне да примењују јавне или приватне установе социјалног старања, судови, административни органи и законодавна тела. Међутим, данас је општеприхваћен став да су овај принцип дужни да примењују и родитељи детета, као и сва друга лица која одлучују о питањима која се посредно или непосредно односе на децу. До овог закључка можемо доћи применом историјског метода и системског тумачења одредби КПД, а ово је став који је у својим коментарима заузео Комитет за права детета.[389]

7.2. Критеријуми за процену и утврђивање најбољег интереса детета

Шта представља најбољи интерес детета за одређено дете, групу деце или децу уопште, представља фактичко питање које се утврђује у сваком конкретном случају, на основу одређених критеријума које је првенствено препознао и дефинисао Комитет за права детета у свом општем коментару. Циљ коментара је да се онима који доносе одлуке које се односе на децу дају смернице приликом утврђивања шта *in concreto* најбољи интерес детета представља. Према мишљењу Комитета за права детета, критеријуми за процену најбољег интереса детета су мишљење детета; идентитет детета који укључује пол, сексуалну оријентацију, национално порекло, религију или веровање, културни идентитет, личност детета; очување породичне средине и веза, што подразумева да одвајање детета од родитеља може да се догоди само као последња мера, када је дете у опасности од непосредне повреде или је из других разлога одвајање неопходно, при чему економски разлози не представљају оправдани разлог за одвајање детета од родитеља; брига, заштита и безбедност деце; ситуације рањивости у којима се дете налази, попут инвалидитета, припадности мањинској групи, статус избеглице или тражиоца азила, жртва

[388] Влашковић В., op.cit., стр. 47.
[389] О овоме више видети у Влашковић В., op.cit., стр. 46.

злостављања, деца која се налазе у уличној ситуацији и сл.; право детета на здравље; право детета на образовање.[390]

Приликом утврђивања најбољег интереса детета треба избалансирати сваки од наведених елемената у односу на други, при чему увек треба имати у виду да је циљ утврђења шта представља најбољи интерес детета, да се оствари пуно и ефективно остварење права која су гарантована КПД и њеним Опционим протоколима.[391] Доносиоци одлука, приликом одређења најбољег интереса детета, такође треба да имају у виду да ће се способности детета развијати, па у том смислу треба доносити одлуке које ће бити ревидиране периодично, уместо да се доносе дефинитивне и коначне одлуке.[392]

Процедуралне гарантије за имплементацију принципа најбољег интереса детета су: право детета на изражавање мишљења, чињенице и информације од значаја за конкретан случај морају бити прибављене од стране добро истренираних професионалаца како би се саставили сви неопходни елементи за утврђење најбољег интереса детета, перцепција времена јер се протек времена не сагледава на исти начин од стране одраслих и деце. Одлагање или пролонгирано одлучивање има нарочито негативне ефекте на децу у развоју. Стога је препоручљиво да се поступци у којима се доносе одлуке које погађају децу сматрају приоритетним и да се спроводе у најкраћем року. Одлуке које се доносе у овим поступцима треба да подлегну ревизији у разумним интервалима, у складу са развојем детета и његовом способношћу да формира и изрази своје мишљење о питањима која га се тичу. Такође, став је Комитета да одлуке које се тичу деце треба да доносе квалификовани професионалци који поседују знања из области дечје психологије, дечјег развоја и других релевантних поља друштвеног развоја, да имају искуства рада са децом и који ће примљене информације размотрити на објективан начин, при чему се по правилу ради о мултидисциплинарном тиму.[393] Дете треба да буде адекватно правно заступано пред судом и еквивалентним телима, правно образложење (било која

[390] Општи коментар бр. 14(2013), параграф 53–79.
[391] *Ibidem*.
[392] *Idem*, пара 84.
[393] *Idem*, пара 85.

одлука која се тиче детета мора бити мотивисина, оправдана и образложена, уколико одлука одступа од мишљења детета, ово треба такође бити изричито образложено, одлука не треба да садржи уопштене већ конкретне околности), дакле нужно је постојање механизма за ревизију одлука.[394]

Проблем код примене принципа најбољег интереса детета јесте тај што је као правни стандард један неодређен, „кишобран“ појам, чије значење се утврђује у сваком конкретном случају од стране оних који доносе одлуке које се тичу деце. Стога ће одлука о томе шта у конкретном случају представља најбољи интерес детета зависити управо од неких од наведених критеријума које је доносилац одлуке применио пратећи мисаоно-логички процес одлучивања.

Уопштено говорећи, више је различитих критеријума на основу којих се у конкретном случају утврђује шта представља најбољи интерес детета, али је чињеница да је на доносиоцу одлуке да се у конкретном случају определи који ће критеријум, односно критеријуме, узети у обзир. У вези са тим, улога појединих критеријума, односно преовлађујући значај једног критеријума у односу на други, подложна је интерпретацији, тј. тумачењу које је увек делом субјективно. Дакле, поред првобитно изнетог проблема неодређености принципа најбољег интереса детета као правног стандарда, препознаје се још и проблем да, након што утврдимо објективне критеријуме на основу којих би се садржина принципа утврђивала у конкретном случају, имамо проблем који се огледа у томе на којим ће конкретно од више могућих објективно постављених критеријума доносилац одлуке засновати своју одлуку. Дакле, питање је на који начин ће се доносилац одлуке опредељивати за примену једног или више критеријума.[395]

На пример, према схватању француског Касационог суда, нижи судови су слободни да одлуче којем ће фактору дати предност приликом непосредне примене принципа најбољег интереса детета, али своју одлуку морају да образложе. Оправдање у виду аргументованог образложења одлуке пружа одређени увид у

[394] *Ibid*, пара 85–98.

[395] Више видети у Михајловић Љ., Критеријуми за утврђивање најбољег интереса детета у поступку за заштиту права детета, Гласник Адвокатске коморе Војводине, бр. 3/2023, стр. 1083–1100.

елементе које је суд вредновао, доказе које је изводио и разлоге зашто је одређене елементе вредновао више у односу на друге.

У судској пракси је у ранијем периоду питање најбољег интереса детета доминантно постављано у поступцима поводом вршења родитељског права над дететом, док се данас поред наведених случајева ово питање нарочито поставља у погледу предузимања одређених медицинских интервенција над детеом, односно давања сагласности родитеља за предузимање појединих медицинских интервенција. Тако може доћи до сукоба између интереса детета и интереса родитеља у погледу давања деци тзв. ММР вакцине; да ли ХИВ позитивна мајка може забранити да се њено дете тестира на постојање овог вируса; да ли ХИВ позитивна мајка може и сме да дои своје дете; да ли родитељи могу ускратити сагласност за трансплатацију бубрега свом детету у случају да је ово потребно; да ли родитељи могу одлучити да изврше обрезивање свог детета и сл.[396]

У литератури има аутора који постављају питање како је принцип најбољег интереса детета постао проблем, са тврдњом да је најбољи интерес детета производ једне ере која је постојала пре периода у коме су деци призната људска права (можемо рећи да представља реликт неког преконвенцијског времена).[397] Реч је о ауторима који сматрају да су се права детета на известан начин „отргла“ из сфере неприкосновене власти одраслих, тако да је са једне стране деци јасно да они одређена права имају. Са друге стране у извесном смислу права детета применом принципа најбољег интереса детета суштински постају по својој природи другачија у односу на људска права уопште. У вези са тим указано је да се, управо због важења принципа најбољег интереса детета, може довести у питање дефиниција права детета, према којој права детета представљају људска права која деца уживају саобразно свом узрасту и развојној зрелости.

[396] Michael Freeman. A Commentary on the United Nations Convention on the Rights of the Child, Article 3: The Best Interests of the Child.
[397] Ton Liefaard; Julia Sloth-Nielsen. The United Nations Convention on the Rights of the Child: Taking Stock After 25 Years and Looking Ahead, Leiden. 2016, p. 64.

Принцип најбољег интереса детета је правни стандард, једна општа норма под коју треба подвести конкретне ситуације тумачећи овај руководећи принцип.[398] То значи да принцип најбољег интереса детета, иако неодређен, није произвољно постављен концепт, већ се у сваком конкретном случају утврђује шта представља најбољи интерес детета применом унапред дефинисаних објективних критеријума.[399] Ови критеријуми постављени су од стране Комитета за права детета у оквиру Општег коментара бр. 14(2013) на право детета да његов најбољи интерес буде првенствено узет у обзир[400].

Принцип најбољег инитереса детета често долази у колизију са неким другим правима детета. Ово је нарочито случај са правом детета на слободно изражавање мишљења и партиципацију. Наиме, док је одредбом чл. 3 ст. 1 КПД постављен принцип најбољег интереса детета као водећи принцип који се има узети у обзир приликом одлучивања о свим питањима која се тичу деце, њихових права и интереса, одредбом чл. 12 КПД гарантовано је право детета које је способно да формира своје мишљење, да слободно изрази своје мишљење о свим питањима која га се тичу, с тим што ће се мишљењу детета посветити дужна пажња у складу са годинама живота и зрелошћу. Одредбама чл. 3 и 12 КПД, поред тога што су гарантована посебна права детета, установљена су и два од четири принципа КПД, који се имају применити у остваривању и заштити свих осталих права која су детету гарантована. Ова два права су у литератури препозната као најзначајнија права детета.[401] У вези са тим, у теорији се поставља питање да ли су ова два права односно принципа, међусобно

[398]Појам правни стандард води порекло из америчког права, одакле је преко француског, инкорпорисан и у српско право. Овом појму одговара појам генералне клаузуле, који је настао у немачком праву. Према дефиницији коју даје проф. Миливоје Марковић, правни стандарди или генералне клаузуле представљају нормативне правне појмове чију садржину треба испунити судом вредности. Представљају инструмент прилагођавања права животу, а законодавац их користи да би општом формулацијом једног прописа обухватио што је могуће већи број чињеничних стања. Марковић М., Генералне клаузуле – Фрагментарна скица за студију о правном стандарду. У Зборник радова Правног факултета у Нишу, бр. 7/1968, стр. 9–25. Доступно на https://www.prafak.ni.ac.rs/files/zbornik/sadrzaj/zbornici/z07/01z07.pdf, приступ 9. 11. 2024. године.

[399] Доступно на https://rm.coe.int/1680657e56, приступ 31. 8. 2024. године.

[400] General comment No. 14 (2013) on the right of the child to have his or her best interests taken as a primary consideration (art. 3, para. 1). Доступно на https://www.refworld.org/docid/51a84b5e4.html, приступ 1. 9. 2024. године.

[401] David Archard, Marit Skivenes, Balancing a Child's Best Interests and a Child's Views, International Journal of Children's Rights 17 (2009), p. 2.

сукобљена или комплементарна.[402] Такође, да ли примена ових принципа заправо значи да ће се мишљење детета узимати у обзир и онда када треба утврдити шта је најбољи интерес детета, или са друге стране значи да ће се мишљење детета саслушати, пружити му се дужна пажња и исто уважити у оној мери и све дотле док је то у најбољем интересу детета, на начин на који најбољи интерес перципирају одрасли.[403] Арчард (*Archard*) и Скивенс (*Skivenes*) сматрају да се сукоб јавља јер принцип најбољег интереса детета почива на претпоставци да су одрасли ти који треба да установе шта је у конкретном случају у најбољем интересу детета, док са друге стране право детета на поштовање мишљења подразумева да дете има право да изрази свој став и да у коначном одлучује о томе шта је у његовом најбољем интересу.[404]

У том смислу, интересантно становиште износи проф. Влашковић који тврди да је заправо дошло до унутрашњег преображаја најбољег интереса детета услед продора партиципативних елемената унутар концепта најбољег интереса детета и истовременог потискивања патерналистичких чинилаца који су обликовали садржину наведеног принципа.[405] Са овом тврдњом бисмо се могли у претежном делу сложити, при чему се залажемо за то да благи примат треба дати принципу најбољег интереса детета, који не мора увек коинцидирати са мишљењем детета о томе шта је за њега најбоље.

Нешто тачнијим и за нас прихватљивијим ставом сматрамо онај који износи проф. Невена Петрушић, према коме је мишљење детета најзначајнији критеријум за утврђивање шта представља његов најбољи интерес а да у сваком случају, када оно што је утврђено као најбољи интерес детета не коинцидира са мишљењем детета,

---

[402] Jean Zermatten, The best interest of the Child – Literal Analysis, Function and Implementation, p. 2. Доступно на https://www.childsrights.org/documents/publications/wr/wr_best-interest-child2009.pdf, приступ 23. 9. 2024. године.

[403] Назнаке ове идеје има и у Општем коментару бр. 14(2013), тач. 44. О утврђивању најбољег интереса детета на основу мишљења детета видети у раду Милутиновић Љ., Мишљење детета као критеријум за утврђивање најбољег интереса детета, у зборнику Породични закон – дванаест година после, Правни факултет Унион, Београд, 2018.

[404] David Archard, Marit Skivenes, Balancing a Child's Best Interests and a Child's Views, International Journal of Children's Rights 17 (2009), p. 2.

[405] Влашковић В., Право детета на мишљење и најбољи интерес детета са тежиштем на приступу Комитета за права детета, Зборник радова Правног факултета у Нишу, Ниш, број 75, година LVI, 2017, стр. 197.

треба одлуку о томе посебно образложити. То је гаранција да ће мишљење детета бити узето у обзир када се утврђује најбољи интерес детета.[406]

Утврђивање шта представља најбољи интерес детета је сложена активност која се предузима у сваком конкретном случају, у светлу специфичних карактеристика сваког детета, групе деце или деце уопштено. Карактеристике детета или деце у питању, које се бити узете у обзир приликом утврђивања шта у конкретном случају представља најбљи интерес детета, су између осталог узраст, пол, ниво зрелости, искуства, припадност мањинској групи, постојање физичког, чулног или менталног инвалидитета, као и друштвени и културни контекст у којем се дете односно деца налазе, као што су присуство или одсуство родитеља, да ли дете живи са родитељима, квалитет односа који постоји између детета и његове породице или старатеља, сигурно окружење, постојање квалитетних алтернативних прихода који су доступни породици, проширена породица и слично.[407] Одредити шта представља најбољи интерес детета подразумева да се узму у обзир специфичне околности које се односе на дете. Када се доносе мере које ће се односити на децу уопште, ради се увек о истим околностима које се имају узети у обзир.[408]

Комитет за права детета је, вршећи своју интерпретативну функцију, указао да ће, када се ови објективни критеријуми одређују, крајњи циљ њихове примене бити да се осигура потпуно и ефективно уживање права која су гарантована КПД.[409] Стога је препорука Комитета за права детета да су, приликом одређења најбољег интереса детета, елементи који имају бити узети у обзир: мишљење детета; идентитет детета (при чему су елементи његовог идентитета пол детета, његова сексуална оријентација, национално порекло, религија и уверења, културни идентитет, личност); очување породичног окружења и успостављених породичних веза; брига, заштита и безбедност детета; ситуације рањивости (припадност

[406] Више види у Петрушић, Н. (2006). Право детета на слободно изражавање мишљења у новом породичном праву Републике Србије. У Станковић, Г. (ур.). Новине у породичном законодавству. Ниш: Правни факултет Универзитета у Нишу. 99–118.
[407] General comment No. 14 (2013) on the right of the child to have his or her best interests taken as a primary consideration., параграф 48.
[408] *Ibid,* параграф 49.
[409] *Ibid*, параграф 51.

мањинској групи, инвалидитет, избеглица или тражилац азила, жртва злостављања, дете улица и сл.); право детета на здравље; право детета на образовање и сл.[410]

Принцип најбољег интереса детета нормативно је конкретизован у националним законодавствима. Као правни систем који је извршио значајни утицај на правни систем Републике Србије, приказаћемо начин на који је принцип најбољег интереса детета инкорпорисан у текст Аустријског грађанског законика. У параграфу 138, којим се прокламује да се у свим питањима која се тичу детета, посебно у погледу старатељства над дететом и остваривања личних контаката детета, најбољи интереси детета (добробит детета) морају узети у обзир као водећи принципи и морају се гарантовати на најбољи могући начин. Као важне критеријуме приликом процене најбољег интереса детета препознаје нарочито: 1. адекватну негу, посебно храну, медицинску и санитарну негу и смештај, као и пажљиво васпитање детета; 2. брига, безбедност и заштита физичког и психичког интегритета детета; 3. поштовање и прихватање детета од стране родитеља; 4. промовисање дечјих склоности, способности и потенцијала за развој; 5. узимање у обзир мишљења детета у зависности од његовог разумевања и способности формирања мишљења; 6. избегавање штете коју би дете могло да претрпи спровођењем и извршењем мера против његове воље; 7. избегавање ризика да дете претрпи злостављање или насиље; 8. избегавање ризика да дете буде назаконито уклоњено или задржано, или на други начин повређено; 9. поуздани контакти детета са оба родитеља и важним референтним особама, као и сигурна везаност детета за те особе; 10. избегавање сукоба лојалности и кривице детета; 11. заштиту права, потраживања и интереса детета, као и 12. услове живота детета, његових родитеља и његовог другог окружења.[411]

[410] *Ibidem.*

[411] Параграф 138 Аустријског грађанског законика, текст на немачком језику доступан на https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10001622, приступ 23. 4. 2024. године.

7.3. Принцип најбољег интереса детета у пракси Европског суда за људска права

Европски суд за људска права је орган Савета Европе, у чијој надлежности је судски надзор над применом Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода. Европска конвенција за заштиту људских права представља међународноправни документ за заштиту људских права и слобода, и као такав се не односи искључиво на децу. ЕКЉП примењује се на сва људска бића, међу којима су и деца. Под окриљем овог документа, самим тим, штите се и права деце.

Међутим, иако се ЕКЉП изричито не позива на принцип најбољег интереса детета, ЕСЉП је укључио принцип најбољег интереса детета у своју праксу, тумачећи одредбе ЕКЉП, у оним ситуацијама које се на посредан или непосредан начин односе на децу. Тако је ЕСЉП у својој одлуци *Neulinger and Shuruk v Switzerland* која се односи на напуштање детета, закључио да постоји широки консензус у оквиру међународног права да у свим одлукама које се тичу деце, најбољи интерес детета мора првенствено да буде узет у обзир. Овакав став ЕСЉП последица је чињенице да је принцип најбољег интереса детета превазишао оквире међународног уговорног права, и постао један од општих принципа међународног права.[412]

У образложењу својих одлука ЕСЉП је заузео став да, у ситуацијама које се тичу деце, онда када у погледу права на приватни и породични живот гарантованог чл. 8 ЕКЉП међусобно конкуришу права родитеља и права детета, првенствено треба узети у обзир права детета. Уколико се права родитеља и права детета нађу у

[412] Clara Smyth, The Best Interests of the Child in the Expulsion and First-entry Jurisprudence of the European Court of Human Rights: How Principled is the Court's Use of the Principle?, European Journal Of Migration and Law 17 (2015), p. 71. Европски суд за људска права се у више својих одлука позивао на принцип најбољег интереса детета. Тако нпр. у Hokkanen v. Finland, представка бр. 19823/92, пресуда од 23. 9. 1994; Yousef v. The Netherlands, представка бр. 33711/96, пресуда од 5. 9. 2000; Johansen v. Norway, представка бр. 12750/02, пресуда од 10. 10. 2002; Scott v. United Kingdom, представка бр. 34745/97, пресуда од 8. 2. 2000; K and T v. Finland [2001], представка бр. 25702/94, пресуда од 27. 4. 2000.; L v. Finland, представка бр. 18595/92, пресуда од 5. 4. 1995; Haase v. Germany, представка бр. 11057/02, пресуда од 8. 4. 2004.; Elsholz v. Germany, представка бр. 25735/94, пресуда од 1. 3. 1999; Sommerfeld v. Germany, представка бр. 31871/96, пресуда од 8. 7. 2003.

сукобу, права детета превладавају.[413] Такође, у својим одлукама ЕСЉП изричито је прокламовао да *постоји широки консензус – укључујући и у међународном праву – у погледу идеје да је у одлукама које се тичу деце, њихов интерес примаран.*[414]

7.4. Принцип најбољег интереса детета у упоредној судској пракси

Интересантан је случај из праксе судова Сједињених Америчких Држава *Painter v. Bannister,* у коме је суд установио да је након смрти мајке најбољи интерес детета да се о њему старају баба и деда по мајци, а не отац детета, иако је утврђено да поседује родитељске капацитете. Према околностима конкретног случаја, родитељи детета долазили су из различитих окружења, имају различите животне филозофије и вредности. Отац детета је пореклом из дисфункционалне породице, није завршио колеџ. За породицу бабе и деде утврђено је да обезбеђује за дете стабилно, конвенционално окружење средње класе и прилику за дете да се образује на колеџу и да се професионално усавршава. Суд је проценио да би код оца дете имало више слободе у одрастању и више могућности да развија своје таленте, да би овакво одрастање било узбудљивије и изазовније на много начина, али романтично, непрактично и нестабилно. Основна амбиција оца је да живи и ради као слободан писац и фотограф који слабо зарађује. Суд је у својој одлуци имао у виду чак и да је либерал, као и да је на сахрану своје супруге дошао у кратком шорцу и џемперу. Суд је указао да ово није критика понашања оца, његовог начина живота или вредности које усваја, јер је као појединац слободан да бира своје вредности. Али са друге стране, суд сматра да све наведене околности указују на начин живота који би дете водило уколико би било поверено на старање оцу. На основу наведеног, суд је закључио да је породица бабе и деде по мајци повољнија средина за одрастање детета. Изнео је став да су сигурност и стабилност детета значајнији од

[413] John Eekelaar, The Role of the Best Interests Principle in Decisions Affecting Children and Decisions about Children, International journal of children's rights 23 (2015) 3-26. Видети одлуке Yousef v. The Netherlands, представка бр. 33711/96, пресуда од 5. 6. 2000., пар. 73; Johansen v. Norway, представка бр. 17383/90, пресуда од 7. 8. 1996, пар. 78.
[414] Neulinger v Switzerland, представка бр. 41615/07, пресуда од 6. 7. 2010, пар. 135.

интелектуалне стимулације за правилан развој детета. Овакву одлуку суд је донео иако је истовремено имао у виду да родитељи треба да се старају о детету пре свих других, као и да су баба и деда старије животне доби. Једна од околности од значаја за одлуку суда у овом случају била је и та што је дете развило снажан однос привржености према баби и деди који су се о њему старали након смрти мајке, а уз сагласност оца, када је дете у личности деде идентификовало очинску фигуру.[415]

Још један од случајева из упоредне судске праксе у којем суд није доделио старање једном од родитеља детета, већ га је поверио мајци и баби по оцу, јесте случај *Merkelback v. Illges-Merkelback* у коме је 2016. године одлучивао фински суд. У овом случају мајка која се из Финске преселила у Немачку ради школовања и посла и тамо засновала нову породицу, тражила је од финског суда да јој се додели вршење родитељског права над ћерком, како би могла да је доведе код себе у Немачку. Суд је приликом решавања утврђивао најбољи интерес детета, и у обзир узео жељу детета да остане са бабом у Финској, као и потребу да се дете не издваја из познатог окружења у коме је до тада одрастало и ишло у школу. Упркос тврдњи мајке да баба манипулише дететом и врши утицај на формирање мишљења детета, суд је захтев за самостално старање мајке над дететом одбио, поверавајући дете на заједничко старање мајци и баби, при чему је установио да је неопходна сагласност бабе за одвођење детета у иностранство.[416]

Интересантан је случај из праксе Врховног суда Велике Британије, и то случај *ZH* (*Tanzania*) (*FC*) (*Appellant*) *v Secretary of State for the Home Department* (*Respondent*), од 1. 2. 2011. године.[417] У овом случају реч је о мајци, држављанки Танзаније, која је била тражилац азила у Великој Британији, али којој није одобрен боравак. Са британским држављанином добила је двоје деце – сина и ћерку од девет и дванаест година, који су британски држављани. Након растанка родитеља, отац је наставио редовно да их виђа два пута месечно у трајању од по четири до пет дана.

[415] Текст одлуке доступан на https://law.justia.com/cases/iowa/supreme-court/1966/51974-0.html, приступ 7. 10. 2024. године.
[416] Наведено према Elvis Fokala, The Impact of the Best Interests and the Respect for the Views of the Child Principles in Child Custody Cases, Nordic journal of international law 88 (2019), p. 627.
[417] Текст одлуке доступан на https://www.supremecourt.uk/cases/docs/uksc-2010-0002-judgment.pdf приступ 5. 9. 2024. године.

Отац живи од социјалне помоћи са својим родитељима и дијагностиковано је да је заражен ХИВ вирусом. Суд је заузео став да је разумно очекивати да ће деца пратити мајку која ће бити изручена у Танзанију, док је са друге стране заузео став да нема околности које би указивале да отац неће моћи да остварује са њима личне односе у том случају (параграфи 2–4 пресуде). У образложењу своје одлуке, суд је указао да је принцип најбољег интереса детета примарни принцип који се има применити приликом доношења одлука које се тичу деце, и заузео став да, иако националност, односно држављанство, није основни критеријум за одлучивање, од посебне је важности за процену шта у сваком конкретном случају представља најбољи интерес детета (параграф 30). Као држављани своје земље, деца имају права која неће бити у могућности да уживају уколико би се преселила у другу државу. Она би изгубила предности одрастања и стицања образовања у својој земљи, у својој култури и на свом језику. Све ово она би изгубила када би се у земљу вратила као одрасли (параграф 32).

7.5. Право на поштовање најбољег интереса детета у праву Републике Србије

Принцип најбољег интереса детета садржан је и у нормама националног правног система Републике Србије. Чланом 6. ПЗ прописана је дужност свакога да се руководи најбољим интересом детета у свим активностима које се тичу детета.[418] Као један од недостатака постојећег законског решења у овој области, препозната је чињеница да у правном систему Републике Србије нису изричито дефинисани критеријуми на основу којих би се у сваком конкретном случају утврђивало шта представља најбољи интерес детета. У том погледу изјашњавала се судска пракса домаћих судова, па је тако став Врховног суда да је принцип најбољег интереса детета правни стандард који се цени према околностима сваког конкретног случаја, а да су елементи за процену најбољег интереса детета приликом одлучивања о вршењу родитељског права пол и узраст детета, емотивна везаност детета за

[418] Чл. 6. ст. 1. ПЗ.

родитеља, развојне потребе детета, нарочито на плану образовања, подобност родитеља да врше родитељско право, лично ангажовање и препознавање потреба детета.[419]

Чини се да ће овај недостатак бити отклоњен са доношењем посебног закона о правима детета, имајући у виду да је одредбом чл. 2. ст. 1 тач. 5. Нацрта Закона о правима детета и Заштитнику права детета[420] као један од циљева овог закона одређено успостављање јединствених критеријума и стандарда за остваривање најбољег интереса детета у свим областима живота и развоја детета и стварање услова за њихову примену; док је одредбом чл. 12 Нацрта закона о правима детета одређено да су у свим радњама које се тичу детета и одлукама које се у вези са тим доносе, органи јавне власти, правна и физичка лица, дужни да поступају руководећи се најбољим интересима детета (ст. 1). У утврђивању најбољег интереса детета, органи јавне власти, правна и физичка лица дужна су да утврде мишљење детета и да му посвете дужну пажњу, имајући у виду узраст и зрелост детета (ст. 2). Ставом 3 одређени су критеријуми на основу којих се утврђује најбољи интерес детета, па је тако одређено да се најбољи интерес детета утврђује: 1. на основу права детета прописаних овим законом, КПД и другим ратификованим међународним уговорима и на основу праксе међународних институција које надзиру спровођење људских права и права детета; 2. пола, узраста, других личних својстава, претходног искуства и животних околности детета; 3. потреба физичког, сазнајног, емоционалног и социјалног развоја и заштите живота и здравља детета; 4. потребе осигурања безбедности детета; 5. значаја обезбеђења стабилности, континуитета односа са родитељима, породицом и средином из које потиче или у којој борави, средине и начина живота детета; 6. квалитета односа које је дете успоставило са родитељем

[419] Видети пресуде Врховног касационог суда Рев 907/2017 од 11. 5. 2017. године и Рев. 26/2017 од 19. 1. 2017. године.

[420] Нацрт Закона о правима детета и Заштитнику права детета представља текст који је формулисан од стране Савета за права детета. Прошао је фазу јавне расправе током 2019. године, али до данашњег дана до усвајања Закона о правима детета у Републици Србији није дошло. Током 2021. године је повучен из скупштинске процедуре. Као једна од примедби истиче се да представници организација цивилног друштва нису учествовали у формулисању текста Нацрта, већ им је једино пружена могућност да учествују у јавној расправи. Представници невладиног сектора су у току јавне расправе указивали на недостатке постојећег текста Нацрта. Видети на https://www.grupa484.org.rs/h-content/uploads/2020/04/3.-Komentari-i-predlozi-za-izmene-i-dopune-nacrta-zakona-o-pravima-deteta-i-zas%CC%8Ctitniku-prava-deteta-grupa-484.pdf, приступ 9. 11. 2024. године.

или другом особом и непосредних и дугорочних ефеката одржавања тог односа; 7. потребе очувања породичних односа, посебно односа са браћом и сестрама; 8. дететове културне, расне, етничке, језичке и религијске припадности или наслеђа; 9. уважавања дететовог доживљавања времена и последица које неоправдано одлагање доношења одлуке може имати на дете; 10. других околности, личних својстава и стања која могу да утичу на добробит детета. Ставом 4 истог члана одређено је да су органи јавне власти у обавези да успоставе посебне стандарде за процену и утврђивање најбољих интереса детета у областима из своје надлежности. Ставом 5. одређено је да при утврђивању најбољих интереса детета, органи јавне власти, правна и физичка лица по потреби прибављају независно стручно мишљење, а обавезно када о томе шта је најбољи интерес детета постоји спор.[421]

Оцењујући стање поштовања и остваривања права детета у Републици Србији, Комитет за права детета је у својим закључним запажањима поводом поднетог комбинованог Другог и Трећег периодичног извештаја Републике Србије изразио забринутост због неразумевања његовог значења и одговорности које са собом носи, нарочито међу носиоцима правосудних функција, услед предугих судских поступака и неизвршавања судских одлука у правним стварима из породичних односа, нарочито имајући у виду негативни ефекат на право детета да његов најбољи интерес првенствено буде узет у обзир.[422]

[421] Нацрт Закона о правима детета и Заштитнику права детета. Доступно на https://www.paragraf.rs/dnevne-vesti/070619/070619-vest15.html, приступ 5. 9. 2024. године.
[422] CRC/C/SRB/CO/2–3, параграф 24.

8. ПРАВО ДЕТЕТА НА ПОШТОВАЊЕ МИШЉЕЊА И ПАРТИЦИПАЦИЈУ

Да говоре, да учествују, да одлучују![423]

Право детета на мишљење и партиципацију једно је од најзначајнијих права детета, које представља основну вредност и један од четири принципа на којима почива КПД.[424] Ово право значајно је у свим срединама у којима се деца крећу, живе и у којима се одвијају животне активности детета. Поштовање мишљења детета и његовог права на партиципацију нарочито су значајни у породичној средини у којој деца расту и развијају се.[425] Остваривање овог права детета у породичној средини представља предуслов за остваривање свих осталих права детета.

8.1. Право на поштовање мишљења детета

Право детета на поштовање мишљења у породици је питање које је од суштинског значаја за правилан и потпун развој дететове личности. Како наводи Комитет за права детета, породица у којој деца могу слободно да изражавају своје мишљење, при чему се њихова мишљења озбиљно схватају, јесте значајан модел и припрема за дете да остварује своје право на поштовање мишљења у широј

[423] Енг. *To speak, to participate, to decide!*, као мото дана генералне дискусије пред Комитетом за права детета, 15. септембар 2006. године. Више видети на https://archive.crin.org/sites/default/files/images/docs/resources/treaties/crc.43/GDD_2006_outline.pdf, приступ 13. 9. 2024. године.

[424] У литератури се износи став да заправо право на поштовање мишљења детета и партиципацију има своја два аспекта. Са једне стране, реч је о самосталном праву, док је са друге стране реч о општем принципу који се има применити у остваривању свих осталих права гарантованих КПД. Hanita Kosher, Asher Ben-Arieh, Social workers' perceptions of children's right to participation, Child & Family Social Work. 2020; 25, p. 294.

[425] У резолуцији усвојеној од стране Генералне скупштине Уједињених нација 10. маја 2002. године, под називом „Свет који одговара деци“ (енг. *A world fit for children*), државе чланице Уједињених нација позвале су све чланове друштва да у оквиру изградње света који одговара деци слушају децу и обезбеде њихову партиципацију. У овој резолуцији наводи се да су деца и адолесценти заправо „домишљати грађани“ који су способни да помогну у изградњи боље будућности за све (параграф 7(9) резолуције). Доступно на http://un-documents.net/s27r2.htm, приступ 13. 9. 2024. године.

заједници. Овакав приступ у породици промовише индивидуални развој детета, оснажује породичне везе и подржава социјализацију деце истовремено имајући превентивну улогу против свих облика насиља у породици.[426]

Ово право гарантовано је одредбом чл. 12 КПД, којом је прописано да ће државе уговорнице обезбедити да дете које је способно да формира своје мишљење имати право да своје мишљење изрази слободно[427] у свим питањима која га се тичу,[428] да се мишљењу детета посвети дужна пажња у складу са годинама и зрелошћу детета (став 1).[429] Истим чланом одређено је да ће у ту сврху детету бити пружена могућност да буде саслушано у било ком судском или управном поступку који се односи на дете, било непосредно или путем представника или одговарајућег тела, на начин који је у складу са процесним законима домаћег права (став 2).[430]

Право на изражавање мишљења цитираним одредбама КПД гарантовано је сваком детету које је способно да формира своје мишљење. Према тумачењу

[426] Општи коментар бр. 12(2009) о праву детета на слободно изражавање мишљења, параграф 90. Како би се развили стилови у родитељству који поштују право детета да буде саслушано, Комитет за права детета је препоручио државама уговорницама да промовишу едукативне програме за родитеље, којима ће се изградити позитивна понашања родитеља – узајамно поштовање родитеља и деце, укључивање деце у процес одлучивања, разумевање, промовисање и поштовање развојних способности деце, импликације посвећивања мишљењу детета дужне пажње, начини излажења на крај са конфликтима у породици. Ови програми треба да оснаже принцип да дечаци и девојчице имају једнако право на изражавање свог мишљења (параграф 91). Доступно на https://resourcecentre.savethechildren.net/pdf/5040.pdf/, приступ 15. 9. 2024. године.

[427] Право детета да своје мишљење изрази слободно подразумева да дете своје мишљење изрази без притиска, да може да изабере да ли ће или неће изразити своје мишљење, као и да дете не сме бити манипулисано у формирању и изражавању свог мишљења. Општи коментар бр. 12(2009) о праву детета на изражавање мишљења, параграф 22.

[428] Неопходно је широко тумачење израза „у свим питањима која их се тичу“, тако да се мишљења деце пажљиво слушају увек када дечја перспектива може побољшати квалитет решења. Општи коментар бр. 12(2009) о праву детета на изражавање мишљења, параграф 27.

[429] Зрелост детета је способност детета да разуме и постави последице одређеног питања, и мора се узети у обзир приликом процене индивидуалне способности детета. У смислу чл. 12 КПД, зрелост представља способност детета да изрази своје мишљење о одређеним темама на разуман и независан начин. Утицај одређеног питања на дете такође треба узети у обзир – што је већи утицај на живот детета, значајније је правилно проценити зрелост детета. Општи коментар бр. 12(2009) о праву детета на изражавање мишљења, параграф 30.

[430] У литератури се указује на чињеницу да је управо право детета на поштовање мишљења и партиципацију гарантовано чл. 12 КПД, разлог оклевања САД-а да ратификује овај међународноправни документ. Сматра се да би се признавањем права детета на партиципацију негирала права родитеља да одлучују у име своје деце, као и да би признавање овог права детету подрио ауторитет родитеља у родитељско-дечјем односу. Наведено према Soo Jee Lee, A Child's Voice vs. A Parent's Control: Resolving a Tension Between the Convention on the Rights of the Child and U.S. Law, *Columbia Law Review*. 117(3):687–727.

Комитета за права детета, ова фраза не треба да представља ограничење већ обавезу за државе уговорнице да успоставе способност детета да формира аутономно мишљење у највећем могућем обиму. Ово значи да државе уговорнице треба да пођу од претпоставке да је дете способно да формира своје мишљење, и да не сноси терет доказивања ове чињенице.[431] Одредбом чл. 12 КПД није постављено узрасно ограничење у погледу остваривања права детета на изражавање мишљења, при чему и сам Комитет за права детета препоручује да се ова узрасна ограничења не уносе у национална законодавства држава уговорница.[432]

Комитет за права детета у том смислу наводи да су деца од најранијег узраста способна да формирају своје мишљење, чак и када још увек нису способна вербално да га изразе, те стога пуна примена чл. 12 КПД подразумева препознавање и поштовање невербалних видова комуникације путем којих веома мала деца исказују разумевање, изборе и преференције, укључујући игру, говор тела, израз лица, цртање. Такође, Комитет за права детета сматра да није неопходно да деца имају свеобухватно разумевање питања која их се тичу, већ једино довољно разумевање да могу на одговарајући начин да изразе мишљење. Државе уговорнице су дужне да пруже помоћ деци која се суочавају са тешкоћама у изражавању свог мишљења (нпр. деца са инвалидитетом, деца из мањинских група, деца мигранти).[433]

Увођењем права детета на изражавање мишљења у КПД спроведена је једна мала револуција, па је ово област у којој је начињен највећи помак напред. На овај начин детету је дат нови статус посредством његових партиципативних права. Детету се више не пружају само услуге и није једино у стању потребе да буде заштићено, већ постаје субјект који мора бити позван да учествује у поступку одлучивања о питањима која га се тичу, и чија перспектива мора бити забележена и саслушана.[434] У том смислу, уведен је и појам развојне способности детета (енг. *evolving capacity*). Овај концепт уведен је одредбом чл. 5 КПД, и подразумева да дете

[431] Општи коментар бр. 12(2009) о праву детета на изражавање мишљења, параграф 20.
[432] *Ibidem.*
[433] Општи коментар бр. 12(2009) о праву детета на изражавање мишљења, параграф 21.
[434] Jean Zermatten, The Best Interests of the Child - Literal Analysis, Function and Implementation, Working Report, Institut International des Droits de l'Enfant, p. 3. Доступно на https://www.childsrights.org/documents/publications/wr/wr_best-interest-child2009.pdf, приступ 5. 9. 2024. године.

више није одрасли у минијатури (енг. *adult in miniature*), већ људско биће у развоју (енг. *human being in development*), коме су потребни различити нивои усмеравања, заштите, саветовања, као и партиципације у различитим фазама његовог/њеног живота.[435] На овај начин улога родитеља, односно старатеља и шире друштвене заједнице је да надоместе недостатак искуства, знања и разумевања детета. У том смислу развојне способности детета ограничавају родитеља у одлучивању о свим питањима која се тичу детета.[436]

8.2. Право детета на партиципацију

Дефиницију појма партиципације деце нећемо наћи у самом тексту КПД. Појам партиципације дефинисао је Комитет за права детета као процесе који теку и који укључују размену информација и дијалог између деце и одраслих, заснован на узајамном поштовању, у којима деца могу да науче како се њихови ставови и ставови одраслих узимају у обзир и обликују исход таквих процеса.[437] Партиципација деце је увек континуирани, систематски процес који превазилази оквире појединачних догађаја. Подразумева учешће деце у активностима, процесима у заједници, које укључује одговорност, акцију и јасно препознату улогу детета у поступку одлучивања.[438]

Установљавање права деце на партиципацију, еманација је идеје да деца нису више само објект старања и заштите, већ су субјекти и активни учесници онога што се дешава у њиховом окружењу. Дечја перспектива добија на значају. Деца су постала актери који говоре, који се питају, који слободно изражавају своје ставове,

[435] *Idem*, стр. 4.
[436] *Ibidem*.
[437] Општи коментар бр. 12(2009) о праву детета да буде саслушано, CRC/C/GC/12, 20. јул 2009. године, параграф 3. Доступно на General Comment No. 12 (2009) The right of the child to be heard | Save the Children's Resource Centre, приступ 16. 11. 2024. године.
[438] Више о партиципацији деце видети на Boosting child and youth participation - from voice to choice, Дуња Мијатовић. Доступно на https://www.coe.int/en/web/commissioner/-/boosting-child-and-youth-participation-from-voice-to-choice, приступ 9. 11. 2024. године.

и на известан начин доприносе социјалном дискурсу.[439] Ако прихватимо да деца представљају нашу будућност, онда је логично да би требало да узмемо у обзир и њихов поглед на свет. Нарочито почетком 21. века могли смо сведочити случајевима да су деца дизала свој глас, изражавала своје ставове и на известан начин давала свој допринос свету, била покретачи глобалних тема и утицала на свет у целини. Деца су почела да се баве различитим темама од опште важности. Дигла су свој глас, не само у кући, и ко је желео да их слуша, имао је шта и да чује.[440]

Право на партиципацију гарантовано је својој деци, без било какве дискриминације по било ком основу. Ово право истовремено представља средство и циљ по себи. Представља пут којим се долази до одлука које ће на квалитетнији начин остваривати права и интересе детета. Истовремено је себи циљ, јер оснажује децу и развија њихово самопоуздање. Односи се на свако дете као појединца, и на групе деце. Оно што партиципацију деце разликује од партиципације одраслих, огледа се у томе што је деци потребна помоћ и подршка у њеном остваривању.[441]

---

[439] Као један од примера партиципације деце наводимо учешће деце у Данима опште дискусије пред Комитетом за права детета на тему деце као бранитеља људских права у 2018. години, када су деца по први пут играла централну улогу у планирању, извођењу и праћењу догађаја у оквиру дана опште дискусије. Деца су била активни учесници, били су говорници, модератори и публика, заједно са одраслима. Више видети на https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/HRBodies/CRC/Discussions/2018/crc_dgd_2018_outcomereport_en.pdf, приступ 13. 9. 2024. године.

[440] Познат је случај петнаестогодишње девојчице из Пакистана, Малала (*Malala Yousafzai*), која је упуцана од стране Талибана, јер је устала и јавно се залагала за право девојчица у Пакистану на образовање. Током 2014. године, са 17 година, постала је најмлађа добитница Нобелове награде за мир. Том приликом је изјавила: *„Ова награда не припада само мени. Она припада својој заборављеној деци која желе образовање. Она је за ону уплашену децу која желе мир. Она је за сву децу без гласа која желе промену.“* Посматрано са становишта права детета на партиципацију, говор девојчице Малале, добитнице Нобелове награде за мир, управо говори о томе шта партиципација деце у једном свом виду представља и одражава дечји поглед на партиципацију. Више видети на https://www.nobelprize.org/prizes/peace/2014/yousafzai/biographical/, приступ 21. 9. 2024. године.
Такође, сведочили смо да се Швеђанка, девојчица Грета Тунберг (*Greta Thunberg*) истакла у свету као боркиња против климатских промена. Више видети на https://www.britannica.com/biography/Greta-Thunberg, приступ 21. 9. 2024. године. Као један од примера наводимо и активности деце у циљу елиминације дечјих бракова у Пакистану. Више видети у Children's Participation in Ending Child Marriage: Exploring Child Activism in Bangladesh, E. Kay M. Tisdall/ Patricio Cuevas-Parra, Innocenti Research Centre, UNICEF, 2005. Доступно на https://www.wvi.org/sites/default/files/2019-10/Child%20activism%20to%20end%20child%20marriage%20final.pdf, приступ 15. 9. 2024. године.

[441] Више о праву детета на партиципацију видети у Listen – Act – Change Council of Europe Handbook on Children's Participation for Professionals Working for and with Children, Council of Europe, 2020. Доступно на https://rm.coe.int/publication-handbook-on-children-s-participation-eng/1680a14539, приступ 9. 12. 2024. године.

У том смислу, партиципација деце је јако важна, како за друштво у целини, тако и за развој дечје личности. Активним учествовањем у одлучивању о питањима која их се тичу, која на непосредан или посредан начин тангирају њихове интересе, деца уче да цене себе и своје ставове; почињу да верују у своје способности, јер знају да ће њихово мишљење бити саслушано како у породичној средини, тако и у школи и другим установама јавног и приватног типа са којима деца долазе у контакт. На тај начин, мале појединачне промене које почињу у породици преливају се на ширу друштвену заједницу у којој се дете креће, и одражавају се на друштво у целини. Деца се оснажују, стичу самопоуздање, а промоцијом права детета на партиципацију, мења се и понашање одраслих према деци. Ово постаје двосмеран процес, а у оваквим условима већ можемо говорити о средини која је погодна за правилан и потпун развој личности детета.

Значај партиципације деце препознат је и под окриљем Европске Уније,[442] па је као једна од шест приоритетних области у оквиру којих ће се одвијати активности на пољу заштите права детета Стратегијом за права детета ЕУ (у даљем тексту Стратегија), означена партиципација деце у политичком и демократском животу држава чланица.[443] У вези са тим, Европска комисија предлаже тзв. *LUNDY* модел партиципације, који подразумева четири међузависна елемента – простор, глас, публику и утицај. Према овом моделу, простор подразумева да деци мора бити дата шанса да изразе своје мишљење; глас значи да деци треба помоћи да изразе своје мишљење; публика подразумева обавезу да мишљење детета буде саслушано; док утицај подразумева да мишљење детета треба да буде прихваћено као одговарајуће.[444]

---

[442] Студија о партиципацији деце у политичком и демократском животу ЕУ из 2021. године, доступна на https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/child_participation_final_raport_revised_28.04.2021_final_web_pdf.pdf, приступ 13. 9. 2024. године.

[443] Стратегија за права детета под окриљем Европске уније усвојена је 24. 3. 2021. године од стране Европске комисије. Као један од основних циљева стратегије означена је изградња најбољег могућег живота за децу, и рефлектује права и положај деце у друштву. Према ставу који износе редактори Стратегије, деца су једнако грађани и лидери данашњице, као што су лидери будућности. Доступно на https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/1_en_act_part1_v7_0.pdf, приступ 13. 9. 2024. године.

[444] Овај модел развијен је од стране научнице Лауре Лунди, која о праву детета на партиципацију говори у свом раду под називом "Voice" is not enough: Conceptualising Article 12 of the United Nations Convention on the Rights of the Child, British Educational Research Journal, Vol. 33, No. 6 (Dec., 2007),

Један од најранијих теоријских модела партиципације деце развио је Харт (*Hart*) који је формулисао модел „лествица партиципације“ (енг. *ladder of participation*), према коме се осам нивоа партиципације разврставају на три степена: најнижи степен партиципације подразумева да заправо и нема партиципације (овде спадају манипулација, декорација и токенизам); средњи степен партиципације (подразумева да одрасли иницирају процес, да одрасли деле одлуке са децом и да деца иницирају и усмеравају процес одлучивања) и највиши ниво партиципације (да деца иницирају и деле одлуке са одраслима).[445]

Заправо, партиципација се дефинише као континуум од непостојања партиципације или ниског нивоа укључености деце у одлучивање, до пуне партиципације која не подразумева право доношења одлука или одређења коначног резултата, већ право детета да буде саслушано и да се његови ставови узму за озбиљно и са поштовањем.[446]

Када говоримо о партиципацији, у теорији постоји став, чак и међу истраживачима, да већу корист деца могу имати уколико се социолошка и правна истраживања тема о деци замене истраживањима која ће се спровести са децом. Наиме, потребно је деци дати активну улогу чак и у овој области, тако да сама деца постану истраживачи оних области које се тичу њиховог свакодневног живота. Дакле, ради се о истраживањима која ће спроводити деца (енг. *child-led research*), која ће сама бирати теме које сматрају релевантним, и у оквиру којих ће сама деца долазити до информација о теми коју су изабрали за предмет истраживања, прикупљајући их од својих вршњака, док су одрасли ти који ће им пружити подршку у самом процесу.[447]

---

pp. 927–942. Доступно на https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/child_participation_handout_no_4.pdf, приступ 20. 9. 2024. године.

[445] Наведено према Kosher H, Ben-Arieh A, Social workers' perceptions of children's right to participation. Child & Family Social Work. 2020;25: 294–303. https://doi.org/10. 1111/cfs.12685, p. 294.

[446] Kosher H, Ben-Arieh A. Social workers' perceptions of children's right to participation. Child & Family Social Work. 2020;25: p. 295. https://doi.org/10. 1111/cfs.12685

[447] Више о остваривању права детета на партиципацију кроз активну улогу у истраживањима питања која се тичу деце, у Patricio Cuevas-Parra, E. Kay M. Tisdall, Child-Led Research: From Participating in Research to Leading It Addressing inequalities in decision-making, 2019, World Vision International, доступно на https://www.wvi.org/sites/default/files/2019-06/Research%20report%20-Child-led%20research%20-%20From%20participating%20in%20research%20to%20leading%20it%20June%202019%20%28a%29.pd

Предност овако спроведеног истраживања јесте не само у оснаживању деце као истраживача, већ и у томе што ће теме које су предмет истраживања постати релевантније за децу; деца ће доћи до богатијих и садржајнијих података о теми од својих вршњака; и истовремено истражујући деца схватају да проблеми са којима се суочавају нису само њихови, да нису највећи и да увек постоји решење.[448]

Изазови који стоје на путу дечјој партиципацији, препознати од стране Европске комисије, су: 1. токенизам (подразумева да се деца консултују о питању које их се тиче, али се касније њихово мишљење приликом одлучивања не узме у обзир); 2. непостојање повратне информације (деца бивају консултована у поступку одлучивања, а затим не знају шта се десило са њиховим доприносом); 3. ко је укључен а ко искључен (нека деца или групе деце су стално консултована, док нека друга никада не остваре право на партиципацију, другим речима увек се консултују иста деца или припадници исте дечје групе); 4. консултација не дијалог (партиципација се остварује као једносмеран процес у коме деца износе своје ставове и мишљења, али никада не бивају укључена у дијалог као процес испуњен узајамним поштовањем мишљења друге стране); 5. процеси и структуре одраслих искључују децу (деца нису упозната са тим како су политичке одлуке донете, имплементиране и евалуиране); 6. недостатак одрживости (финансирање дечје партиципације је често краткорочно).[449]

Често се наводи да деца немају довољно зрелости и искуства за учешће у процесима одлучивања, да могу потпасти под утицај ставова одраслих или чак изманипулисана, али је чињеница да се ово може односити на једнак начин и на одрасле. Међутим, партиципацију деце треба подржати и децу укључити у процесе

f, приступ 21.09.2021. године. Такође, Patricio Cuevas-Parra and E. Kay M. Tisdall, Child-Led Research: Questioning Knowledge, Childhood & Youth Studies Research Group, Moray House School of Education, University of Edinburgh, St John's Land Holyrood Road, Edinburgh. Доступно на https://www.mdpi.com/2076-0760/8/2/44/htm, приступ 21. 9. 2024. године.

[448] Patricio Cuevas-Parra, E. Kay M. Tisdall, Child-Led Research: From Participating in Research to Leading It Addressing inequalities in decision-making, 2019, World Vision International, доступно на https://www.wvi.org/sites/default/files/2019-06/Research%20report%20-Child-led%20research%20-%20From%20participating%20in%20research%20to%20leading%20it%20June%202019%20%28a%29.pdf, приступ 21. 9. 2024. године.

[449] Видети на https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/child_participation_handout_no_2.pdf, приступ 20. 9. 2021. године.

одлучивања у најранијим фазама овог процеса. Укључивање деце у ове процесе јача самопоуздање код деце и учи их да препознају случајеве у којима се њихова права повређују, да би се затим активно борила против њих. На крају, децу треба упознати са резултатима самог процеса доношења одлуке, и о начину на који је њихово учешће утицало на процес, као и на саму одлуку која је донета.

8.3. Право детета на поштовање мишљења и партиципацију у праву Републике Србије

Одредбама чл. 65 ПЗ прописано је да дете које је способно да формира своје мишљење има право изражавања тог мишљења (ст. 1), као и да дете има право да благовремено добије сва обавештења која су му потребна за формирање свог мишљења (ст. 2). Мишљењу детета мора се посветити дужна пажња у свим питањима која га се тичу и у свим поступцима у којима се одлучује о његовим правима, а у складу са годинама и зрелошћу детета (ст. 3). Такође је прописано да дете које је навршило десету годину живота може слободно и непосредно изразити своје мишљење у сваком судском и управном поступку у коме се одлучује о његовим правима (ст. 4).[450] Дете које је навршило десету годину живота може се само, односно преко неког другог лица или установе, обратити суду или органу управе и затражити помоћ у остваривању свог права на слободно изражавање мишљења (ст. 5). Суд и орган управе утврђују мишљење детета у сарадњи са школским психологом

[450] Судија Љубица Милутиновић из практичне перспективе у свом раду описала је начин на који је поступајући у једној парници за вршење родитељског права утврђивала мишљење детета, и то тако што је лично обавила разговор са дететом, које је било школског узраста, у његовој школи на великом одмору у присуству школског психолога, при чему је дете отворено износило своја запажања, жеље и потребе. Према ставу који износи судија, приликом утврђивања мишљења детета важно је да се детету постављају јасна и недвосмислена питања, која оно може да разуме и да недвосмислено закључи какве би евентуалне последице могло оставити његово мишљење у конкретном случају. То не значи да би дете требало наводити на давање мишљења које одговара његовој тренутној ситуацији, већ да одражава његове стварне потребе и интересе. Уколико судија закључи да мишљење детета није компатибилно са осталим околностима предмета спора, он није дужан да прихвати мишљење детета, али је дужан да образложи због чега сматра да мишљење детета није аутентично или, уколико јесте аутентично, због чега сматра да није опредељујуће у заштити најбољег интереса детета. Наведено према Милутиновић Љ., Мишљење детета као критеријум за утврђивање најбољег интереса детета, у зборнику Породични закон – дванаест година после, Правни факултет Унион, Београд, 2018, стр. 147 –148.

односно органом старатељства, породичним саветовалиштем или другом установом специјализованом за посредовање у породичним односима, а у присуству лица које дете само изабере (ст. 6).[451]

У литератури се среће мишљење да ПЗ начелно признаје право детета на слободно изражавање мишљења *о свим питањима која га се тичу*, али да нормативна конкретизација овог права показује да законодавац ово право поима као право везано за судске и управне поступке, а не као једно опште право детета. У прилог таквом ставу наводи се чињеница да у закону нема ниједне одредбе којом се изричито прописује дужност родитеља, наставника, здравствених радника и запослених у другим институцијама у којима дете остварује своја права, да детету пруже све потребне информације како би направило информисан избор. Такође, не постоје ни одредбе које би обавезивале родитеље и запослене у друштвеним институцијама да детету омогуће изражавање мишљења и да то мишљење узму у обзир и посвете му дужну пажњу.[452]

По оцени појединих теоретичара,[453] један од основних недостатака ПЗ у вези са правом детета на изражавање мишљења детета у судским поступцима огледа се у томе што не постоје принципи којима суд треба да се руководи кад оцењује да ли је дете способно да формира мишљење, нити је предвиђено средство или инструмент који би дете могло да употреби за случај да буде погрешно оцењено и закључено да

[451] Судија Љубица Милутиновић наводи случај из судске праксе, у коме се тужбени захтев односио на утврђење да тужиоци, малолетна деца, имају право да слободно изразе своје мишљење и изјасне се с којим родитељем желе да живе, коју школу желе да похађају, на који начин желе да одржавају личне односе с родитељем који не врши родитељско право, што су тужени Центар за социјални рад и други родитељ дужни да поштују, да се утврди да је мишљење Центра за социјални рад донета противно најбољем интересу деце, чиме се крше основна права малолетне деце, и да се одреди привремена мера којом ће се обуставити поступак спровођења привремене мере коју је одредио суд у другом предмету који се односи на вршење родитељског права. Суд је овакву тужбу одбацио решењем јер је закључио да је захтев недозвољен и да не може бити предмет тужбе за утврђење сагласно чл. 194 ст. 1 Закона о парничном поступку, јер се постављеним захтевом тражи утврђење постојања чињенице, а не постојање или непостојање неког права или правног односа. Другостепени суд је потврдио став основног суда. (Пресуда Основног суда у Смедереву, П2 55/16). Наведено према Милутиновић Љ., Мишљење детета као критеријум за утврђивање најбољег интереса детета, у зборнику Породични закон – дванаест година после, Правни факултет Унион, Београд, 2018, стр. 150.

[452] Петрушић, Н. Право детета на слободно изражавање мишља у новом породичном праву Републике Србије У Г. Станковић, (ур.), Новине у породичном законодавству, Правни факултет у Нишу, 2006, стр. 101.

[453] Шире о томе: Петрушић, Н. op. cit. str. 103: Ђорац, С. Право детета на изражавање мишљења у судском поступку, Зборник радова Правног факултета у Нишу, бр. 66/2014, стр. 325–341.

дете није способно да формира мишљење. С друге стране, одредбама ПЗ регулисано је и заштићено само право на изражавање мишљења детета, али не и право на уважавање његовог мишљења, што може да доведе до тога да дете буде лишено овог права.

Резултати истраживања положаја детета у систему социјалне заштите показују да деца веома ретко учествују у одлукама које их се тичу. Међу професионалцима постоје јака уверења да за децу може бити „штетно“ да изражавају своја гледишта и учествују у доношењу одлука, при чему се концепт дечје партиципације неоправдано супротставља становишту о неопходном обезбеђивању заштите деце. Често се занемарује чињеница да је партиципација детета право и инхерентна развојна потреба сваког детета да, у складу са својим развојним капацитетима, стиче компетенције, јача и задобија моћ у сопственом животу, непосредном окружењу, као и у широј друштвеној структури. Указано је да пасиван положај и идеја „рањеног, незаштићеног, немоћног, некомпетентног детета“ које одрасли могу да повреде тако што постављају „тешка“ питања, обеснажује децу и потврђује моћ одраслих над њима, те да деца и млади у таквим околностима имају ограничене могућности да развијају своје капацитете.[454]

Уколико упоредимо садржину одредби КПД и ПЗ, које се односе на право детета на поштовање мишљења, запажамо да КПД не предвиђа никакве старосне границе или ограничења у погледу узраста на коме дете може да изрази своје мишљење, што не чини ни чл. 65 ПЗ у делу својих одредаба, већ се ово ограничење односи на слободно и непосредно изражавање мишљења у судском и управном поступку и самостално право детета да лично тражи од суда или органа управе помоћ у остваривању свог права. Наведено разликовање у ПЗ делимично је створило праксу у судовима да сматрају да дете испод десет година не може да формира своје мишљење, па се мишљењу детета које није навршило десет година често не придаје потребна пажња. Међутим, дете и у најранијем узрасту сагласно годинама и зрелости може да изрази своје мишљење, само је питање начина и стварања погодних услова

[454] Жегарац, Н. (ур.) У лавиринту социјалне заштите, Универзитет у Београду, Факултет политичких наука, Центар за истраживања у социјалној политици и социјалном раду, Београд, 2014, стр. 377–378.

да дете то и учини.[455] Учешће детета у грађанском судском поступку претпоставља остварење одређених предуслова. У том смислу, дете има право али не и обавезу да учествује у судском поступку у коме се одлучује о његовим правима и интересима. О овоме је суд дужан да обавести дете на начин који је примерен његовом узрасту и развојној зрелости.[456]

Одредбама чл. 2294 Нацрта грађанског законика предвиђено је, поред наведених решења, да дете које је навршило десету годину живота има право да изабере лице, у које има поверење, које ће му помоћи да формира и изрази своје мишљење, да је орган који одлучује о праву детета дужан да га обавести о његовим правима из овог члана; уколико орган који одлучује о праву детета оцени да би изражавање мишљења детета било у супротности са његовим најбољим интересом и који му због тога ускрати право на изражавање мишљења, дужан је да ту одлуку образложи, против те одлуке дете има право жалбе у року од 15 односно 30 дана од достављања одлуке.[457]

Новину представљају одредбе чл. 2295 Нацрта грађанског законика којима се предвиђа да дете које је навршило десету годину живота има право да *у својој породици* слободно и непосредно изрази своје мишљење о свим питањима личног и породичног живота која га се тичу, као и да су родитељи дужни да саслушају и узму у обзир мишљење детета о питањима из претходног става. Затим се као алтернативно нуди решење према коме дете има право да у својој породици слободно и непосредно изрази мишљење о свим питањима личног и породичног живота која га се тичу, уколико је у стању да схвати њихов значај.[458]

---

[455] Милутиновић Љ., Мишљење детета као критеријум за утврђивање најбољег интереса детета, у зборнику Породични закон – дванаест година после, Правни факултет Унион, Београд, 2018, стр. 145.
[456] Више видети у: Смернице за учешће детета у грађанским судским поступцима и процену најбољег интереса детета, Центар за права детета, Београд, 2015, стр. 14 и даље. Доступно на https://cpd.org.rs/wp-content/uploads/2017/10/Smernice_za_ucesce_deteta_u_gradjanskim_sudskim_postupcima.pdf, приступ 9. 11. 2024. године.
[457] Чл. 2294 Нацрта Грађанског законика Републике Србије.
[458] Чл. 2295 Нацрта Грађанског законика Републике Србије.

9. ПРАВО ДЕТЕТА НА НЕДИСКРИМИНАЦИЈУ

Сва људска бића рођена су слободна

и једнака у достојанству и правима.[459]

9.1. Забрана дискриминације деце – појамовна одређења и међународни стандарди

Забрана дискриминације[460] деце један је од основних принципа на којима је заснован систем заштите права детета успостављен под окриљем система установљеног КПД. Одредбом чл. 2 ст. 1 КПД прописано је да ће стране уговорнице поштовати и обезбедити права утврђена овом конвенцијом сваком детету које се налази под њиховом јурисдикцијом без икакве дискриминације и без обзира на расу, боју коже, пол, језик, вероисповест, политичко или друго уверење, национално, етничко или социјално порекло, имовинско стање, онеспособљеност, рођење или други статус детета, његовог родитеља или законског старатеља. Ставом 2 истог члана одређено је да ће стране уговорнице предузети све одговарајуће мере како би се обезбедила заштита детета од свих облика дискриминације или кажњавања заснованог на статусу, активностима, израженом мишљењу или уверењу дететових родитеља, законских старатеља или чланова породице.[461]

---

[459] Енг. *All human beings are born free and equal in dignity and rights*, чл. 1 Универзалне декларације о људским правима.

[460] Термин дискриминација потиче од латинске речи *discriminatio,* што значи разделити или разликовати. Видети Клајн И., Шипка М., Велики речник страних речи и израза, Нови Сад, 2007, стр. 367.

[461] Повеља УН под чијим окриљем је и донета КПД у одредби чл. 1 ст. 3 прокламује да је основни циљ УН промоција поштовања људских права и основних слобода за све без дискриминације на основу расе, пола, језика или вероисповести. На овај начин је као један од основних циљева организоване међународне заједнице постављен управо принцип забране дискриминације као један од најзначајнијих принципа на којима почива савремени постратовски свет. Принцип забране дискриминације садржан у КПД садржан је и у бројним другим међународноправним уговорима, којима се забрањује дискриминација свих људских бића, односно којима се забрањује дискриминација појединих категорија лица. Такве су одредбе Универзалне декларације о људским правима (чл. 2), Међународног пакта о грађанским и политичким правима (чл. 2), Међународног пакта о економским, социјалним и културним правима (чл. 2). То је тзв. „општи чл. 2“ у уговорима из области међународне заштите људских права који се односи на принцип недискриминације. Сама чињеница да је у свим овим међународноправним документима принцип недискриминације на самом

Принцип забране дискриминације истовремено представља и принцип и основно људско право свих људских бића, па и деце. У том смислу принцип забране дискриминације из универзалих докумената за заштиту људских права примењује се и на децу, при чему је одредба чл. 2 КПД ову заштиту проширила у погледу основа дискриминације у односу на раније документе из области заштите људских права, и још једном истакла значај овог принципа.[462] Заправо, услед чињенице да се принцип забране дискриминације по правилу примењује у вези са неким другим појединачним правима детета гарантованим одредбама КПД, принцип забране дискриминације у литератури често дефинишу као тзв. *кишобран-право* чија повреда може бити разматрана у вези са различитим другим правима детета.[463] Поједини аутори сматрају да је одредбама чл. 2 КПД гарантовано заправо три права. Одредбом чл. 2 ст. 1 КПД прокламован је општи принцип забране дискриминације, док су ставом 2 овог члана гарантована два права детета – да не буде дискриминисано на

почетку, у другом члану ових уговора, по правилу након одредбе која се односи на право на живот сваког људског бића, може нам бити смерница у разумевању који значај се принципу недискриминације придаје у области међународног права људских права. Са друге стране, и поједини међународноправни документи који се примењују на одређене категорије лица садрже принцип забране дискриминације (нпр. Међународна конвенција о елеминацији расне дискриминације, Конвенција о елиминацији свих облика дискриминације жена, Конвенција МОР-а о дискриминацији у области рада и запошљавања, УНЕСКО Конвенција о дискриминацији у области рада и запошљавања.) Од регионалних међународноправних докумената принцип забране дискриминације садржи Европска конвенција за заштиту људских права и основних слобода (чл. 14 и Протокол 12), Америчка конвенција о људским правима (чл. 1), Афричка повеља о правима човека и грађанина (чл. 2) и Афричка повеља о правима и добробити детета (чл. 3).

[462] Чл. 55 Повеље Уједињених нација (1945) гарантована су људска права свим људима без разлике с обзиром на расу, пол, језик или веру. Чл. 1 и 2 Универзалне декларације о људским правима (1948) одређено је да су сва људска бића рођена једнака у достојанству и правима, при чему свакоме припадају права и слободе без разлике по основу расе, боје коже, пола, језика, вере, политичког или другог опредељења, националног или другог порекла, власништва, рођења или других околности. Чланом 20 став 2 Међународног пакта о грађанским и политичким правима (1966) одређено је да ће се законом забранити свако заговарање националне, расне или верске мржње које представља подстицање на дискриминацију, непријатељство или насиље, док члан 26 прописује да су сви пред законом једнаки и имају право на једнаку законску заштиту без икаквог разликовања. Закон ће забранити сваку дискриминацију и зајемчити свим лицима подједнаку и ефикасну заштиту против сваке дискриминације, нарочито на основу расе, боје, пола, језика, вероисповести, политичког и било ког другог мишљења, националног и друштвеног порекла, имовине, рођења или другог статуса. У члану 2 став 2 Међународног пакта о економским, социјалним и културним правима одређена је обавеза држава уговорница да јемче да се права која су у њему проглашена извршавају без икакве дискриминације засноване на раси, боји, полу, језику, вероисповести, политичком или каквом другом мишљењу, националном или друштвеном пореклу, имовини, рођењу или неком другом својству.

[463] По ставу који наводи Дворкин (*Dworkin*), право на недискриминацију је средство у политичким процесима како се не би доносили дискриминативни закони. Ако пођемо од тога да је право на недискриминацију кишобран-право, поставља се питање зашто поједина секторска права у вези са којима се разматра нису довољна.

основу статуса, активности, израженог мишљења или уверења дететових родитеља или чланова породице и друго, да не буде кажњавано због статуса, активности, израженог мишљења или уверења својих родитеља, законских старатеља или чланова породице.[464]

Као три основне функције забране дискриминације детета формулишу се те да, прво, принцип забране дискриминације директно штити људско достојанство од повреда људске личности; друго, индиректно штити људско достојанство тиме што је средство у политичком процесу доношења недискриминаторних закона и треће, право на недискриминацију игра важну социјално-политичку функцију тиме што афирмише моралну норму да је расна, сексуална и свака друга дискриминација погрешна.[465]

Иако КПД принцип забране дискриминације усваја као један од четири принципа на којима почива, не дефинише шта представља дискриминација.[466] Под дискриминацијом се подразумева свако неоправданоављење разлике, у односу на лица или групе, као и на чланове њихових породица, или њима блиска лица, на отворен или прикривен начин, а који се заснива на одређеном личном својству дискриминисаног лица. [467] Дакле, дискриминација је увек неко неоправдано разликовање, које се отелотворава као неједнако поступање према лицима у истој ситуацији, односно једнако поступање према лицима у суштински неједнаким ситуацијама. [468] Заснована је на личном својству, као неодвојивом делу људске личности, као што су раса, боја коже, преци, држављанство, национална припадност или етничко порекло, језик, верска или политичка убеђења, пол, родни идентитет,

[464] Bruce Abramson, A Commentary on the United Nations Convention on the Rights of the Child: Article 2 The Right to Non-Discrimination, Martinus Nijhoff Publishers, Leiden, Boston, 2008, p. 2.
[465] Idem, стр. 32.
[466] Такође, Комитет за права детета није донео општи коментар који би се односио на овај принцип, али се на њега реферише у бројним другим својим општим коментарима. Види нпр. Општи коментар бр. 5 о Општим мерама имплементације КПД (Committee on the Rights of the Child, General Comment No. 5, 2003, CRC/GC/2003/5, пар. 12); Општи коментар бр. 1(2001), пар. 10; Општи коментар бр. 7(2005), пар. 11; Општи коментар бр. 3, пар. 7–9; Општи коментар бр. 4; Општи коментар бр. 9, пар. 8–10.
[467] Видети дефиницију дискриминације из чл. 2. ст. 1. т. 1. Закона о забрани дискриминације, „Службени гласник РС“ бр. 22/09.
[468] Дефиниција коју даје Аристотел. Наведено према Ellis Evelyn, EU Anti – Discrimination Law, Oxford, 2005, p. 4.

сексуална оријентација, имовно стање, рођење, генетске особености, здравствено стање, инвалидитет, брачни и породични статус, осуђиваност, старосна доб, изглед, чланство у политичким, синдикалним и другим организацијама и друга стварна, односно претпостављена лична својства.

За сврхе овог рада прихватићемо појам дискриминације који даје Комитет за људска права, који дискриминацију дефинише као *било какав вид разликовања, искључивања, ограничења или погодовања, заснован на основама као што су раса, боја коже, пол, језик, религија, политичко или друго мишљење, национално или социјално порекло, имовина, рођење или други статус, и које има за сврху или ефекат да поништи или наруши препознавање, уживање или вршење свих права и слобода, свих људи, под једнаким условима*.[469]

Да би се одређено поступање могло класификовати као дискриминаторно, потребно је да су испуњени следећи услови: 1. неоправдано прављење разлике, неједнако поступање, пропуштање, искључивање, ограничавање или давање првенства (начин поступања); 2. сврха, смисао и циљ поступања (отежавање, угрожавање, онемогућавање, негирање признања, уживања или остваривања људских права); 3. субјекти који могу бити дискриминисани (појединац или група); 4. основ дискриминације (у виду неког личног својства) и 5. области у којима долази до дискриминације (политичка, економска, друштвена, културна, грађанска, породична и друге области).[470]

Разликујемо два основна вида дискриминације. Први је непосредна или директна дискриминација, која подразумева различит третман лица или групе лица који су у упоредивој ситуацији са неким другим лицем или групом лица која се

[469] Human Rights Committee, General Comment No. 18, 1989, HRI/GEN/1/Rev.8., paras. 7 to 13. Доступно на https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/TBSearch.aspx?Lang=en&TreatyID=8&DocTypeID=11, приступ 14. 10. 2024. године. Правима детета посвећен је Општи коментар бр. 17 Комитета за људска права, који стипулише да чл. 24 Међународног пакта о грађанским и политичким правима препознаје право сваког детета, без дискриминације, да од своје породице, друштва и државе ужива заштиту примерену свом статусу малолетника (параграф 1). Сваком детету припада право на посебну заштиту због свог статуса (параграф 4). Human Rights Committee, General Comment No. 17, 1989, HRI/GEN/1/Rev.8. Доступно на https://www.ohchr.org/en/treaty-bodies/general-comments, приступ 14. 10. 2024. године.

[470] Павјанчић М., Петрушић Н., Јашаревић С., Коментар Закона о равноправности полова, Центар модерних вештина, Београд, 2010, стр. 26–27.

налазе у истој или сличној ситуацији, уколико је заснован на неком личном својству, и заснована је на принципу формалне једнакости да се према једнакима поступа на једнак начин. Са друге стране, индиректна или посредна дискриминација постоји када наизглед неутрална одредба, критеријум или пракса, ставља особу или групу у неповољнији положај, осим уколико одредба, критеријум или пракса може да нађе своје објективно оправдање законитим циљем, а средства за постизање тог циља су примерена и нужна. [471] Посебно је опасна тзв. вишеструка дискриминација, која подразумева дискриминацију по основу више личних својстава, односно интерсекцијска дискриминација, која подразумева дискриминацију по основу више личних својстава која се не могу јасно разграничити.[472]

Једну од најрањивијих група деце која су суочена са дискриминацијом у различитим сферама свог живота представљају деца са сметњама у развоју.[473] Према проценама УНИЦЕФ-а, у свету данас живи скоро 240 милиона деце са сметњама у развоју, која су у сваком друштву изложена најизраженијој маргинализацији и баријерама у свакодневном функционисању.[474] За потребе овог рада прихватамо дефиницију особа са инвалидитетом, односно деце са сметњама у развоју, као особе које имају дугорочна физичка, ментална, интелектуална или сензорна оштећења која у садејству са различитим баријерама могу отежати пуно и ефективно учешће ових особа у друштву на основу једнакости са другима.[475] Комитет за права детета је препознао нарочиту рањивост ове категорије деце, па је усвојио Општи коментар бр.

---

[471] Шире: Петрушић. Н. Крстић, И. Маринковић, С. Коментар Закона о забрани дискриминације, Службени лист, Београд, 2016.; Бекер К., Вишеструка дискриминација жена у Србији и у неким државама Европске уније: упоредна анализа, докторска дисертација, Универзитет у Новом Саду, Нови Сад, 2019, стр. 74.

[472] О овим видовима дискриминације детаљније видети код Бекер К., op.cit., стр. 83.

[473] Овде постоји једна терминолошка недоследност. За ову категорију деце користи се термин деца са инвалидитетом. Термин инвалидитет води порекло од латинске речи која значи безвредан. Али се овакво означавање деце сматра прихватљивијим од термина „лица са посебним потребама“. Зато се за потребе овог рада одлучујемо да користимо термин „деца са сметњама у развоју“. Наведено према Сулејман Х., Деца са сметњама у развоју, у: Деца са сметњама у развоју потребе и подршка, Марија Митић (ур.), Републички завод за социјалну заштиту, Београд, 2011, стр. 31.

[474] Баријере са којима се лица са инвалидитетом суочавају у свакодневном животу су физичке баријере, баријере у комуникацији и приступу информацијама, стереотипи, омаловажавање, сажаљење, ниска очекивања и сл. Више видети на https://www.unicef.org/disabilities, приступ 18. 3. 2025. године.

[475] Чл. 1 ст. 2 Конвенције о правима особа са инвалидитетом. Закон о потврђивању Конвенције о правима особа са инвалидитетом („Службени гласник РС – Међународни уговори“, бр. 42/09).

9 посвећен правима деце са инвалидитетом.[476] У свом општем коментару, Комитет за права детета је препознао да се деца са сметњама у развоју још увек суочавају са озбиљним тешкоћама и препрекама ка пуном уживању права која садржи КПД, као и да препреку не представља сама сметња у развоју, већ комбинација друштвених, културних, станишних и физичких препрека са којима се деца са сметњама у развоју суочавају у свакодневном животу.[477] Комитет за права детета је истакао да рањивост деце са сметњама у развоју повећавају ситуације вишеструке дискриминације, да дискриминација и стигматизација воде маргинализацији и искључивању, а могу угрозити и опстанак и развој деце у ситуацијама насиља над децом са сметњама у развоју,[478] при чему су нарочито рањиве девојчице са сметњама у развоју.[479] Према редакторима овог коментара, основни циљ је деци са сметњама у развоју обезбедити уживање пуног и пристојног живота у условима који обезбеђују достојанство, промовишу самосвојност и подстичу активно учешће у заједници, при чему је непоходно да државе развију свеобухватну политку путем акционог плана да деца и они који о њему брину приме посебну негу и помоћ, која је бесплатна и која ће бити пружена у складу са ресурсима државе.[480]

Посебно рањиву групу чине ромска деца која су суочена са вишеструком и системском дискриминацијом у друштву.[481] Дискриминација ромске деце дешава се

---

[476] УН, Општи коментар бр. 9: Права деце са инвалидитетом, CRC/C/GC/9 од 27. 2. 2007. године. Текст Општег коментара у: Права детета у међународним документима, УНИЦЕФ, Београд, 2011, стр. 207–225. Доступно на https://www.unicef.org/serbia/sites/unicef.org.serbia/files/2018-08/Prava_deteta_u_medjunarodnim_dokumentima.pdf, приступ 18. 3. 2025. године.

[477] Општи коментар бр. 9: Права деце са инвалидитетом, параграф 5.

[478] Општи коментар бр. 9: Права деце са инвалидитетом, параграф 8.

[479] Општи коментар бр. 9: Права деце са инвалидитетом, параграф 10.

[480] Видети Општи коментар бр. 9: Права деце са инвалидитетом, параграф 10-15.

[481] Роми представљају хетерогену групу људи који живе на територијама различитих држава, па их је суштински тешко одредити, односно дефинисати шта Роми јесу. По опису који даје Ангус Фрасер (*Angus Fraser*) у свом раду *The Gypsies*, *прича о Ромима је прича о чудесним људима који су на Балкан стигли у средњем веку и постепено се населили широм европског континента и даље. Када су покуцали на врата Западне Европе у the guise of pilgrim, изазвали су изразиту знатижељу и разне теорије о свом пореклу... кроз векове, упркос сталној изложености бројним утицајима и притисцима, успели су да очувају специфичан идентитет и да истовремено покажу значајну способност адаптације и преживљавања (1995, 1*). Наведено према Andria D. Timmer Langham, Educating the Hungarian Roma: Nongovernmental Organizations and Minority Rights, Maryland, Lexington Books, 2017, p. 3. Роми представљају највећу етничку мањинску групу јер их на простору Европе има између 11 и 15 милиона. Наведено према Attila Sarvary, Zsigmond Kosa and all, Socioeconomic Status, Health Related Behaviour, and Self-Rated Health of Children Living in Roma Settlements in Hungary, Cent Eur J Public Health. 2019 Mar;27(1):24–31. doi: 10.21101/cejph.a4726. PMID: 30927393.

у различитим сферама. Према спроведеним истраживањима, родитељи ромске деце су по правилу нижег степена образовања и међу њима је знатно већа стопа незапослености, што доводи до тога да ромска деца имају лошије материјалне услове живота, а што даље доводи до просечно посматрано слабијег здравственог стања ромске деце у односу на децу из опште популације. Ромска деца се нездравије хране, већи проценат ромске деце узраста од 11 година је пробао алкохол или цигарете, а ромски дечаци узраста од 13 година значајно су физички активнији у односу на децу из опште популације.[482] Посебно су препознати случајеви дискриминације ромске деце у области образовања. Аутор Јован Ананиев говори о системској дискриминацији ромске деце у образовном систему, која је нарочито постојана и дубоко укорењена у друштву.[483]

Још један вид дискриминације деце јесте дискриминација на основу пола. Са овом врстом дискриминације чешће се суочавају девојчице, нарочито оне из руралних средина, при чему овај вид дискриминације од најранијег узраста погађа велики број деце.[484] За њих је интересантно да се са дискриминацијом могу суочити

[482] Реч је истраживању спроведеном у Мађарској, о чијим закључцима више видети у: Attila Sarvary, Zsigmond Kosa and all, Socioeconomic Status, Health Related Behaviour, and Self-Rated Health of Children Living in Roma Settlements in Hungary, Central European Journal of Public Health, Mar 2019, Vol. 27, Issue 1, pp. 24–31.

[483] О дискриминацији ромске деце у образовном систему Македоније посредном дискриминацијом кроз процес сегрегације ове популације деце говори аутор Јован Ананиев. Он наводи да је у Македонији, како на националном нивоу, тако и на нивоу појединих општина, проценат ромске деце која су категоризована као особе са поремећајем у психолошком развоју значајно већи у односу на заступљеност препознавања овог поремећаја код остале деце у Македонији. Ово је производ различитих културних фактора, недостатка институционалних капацитета и међуинституционалне сарадње, процедуралних и правних недостатака, и неадекватности, као и недостатка свести родитеља и званичника. Случајеви индиректне дискриминације кроз сегрегацију су систематски, постојани и дубоко укорењени у друштву. Деца изложена сегрегацији и означена као деца са сметњама у психичком развоју стављена су у неповољнији положај у односу на осталу децу, јер се не образују у складу са истим образовним курикулима и силабусима, не образују се у окружењу остале деце и имају мање шансе да наставе образовање у средњим школама. У оквиру свог образовног процеса ромској деци није пружена могућност да се школују, слушају наставу и полажу тестове на свом матерњем ромском језику, већ искључиво на македонском, што макар посредно утиче на резултате које остварују на тестовима провере знања. Ananiev J., Marginalization of Roma Children Through Segregation in Education in Macedonia, Balkan Social Science Review, Volume 14, Issue 14, 30 December 2019, pp. 157–178.

[484] Током 1995. године усвојена је Пекиншка декларација и Платформа за акцију као најсвеобухватнија агенда за равноправност полова, која као циљ прокламује окончање дискриминације жена и девојчица у савременом свету. Текст декларације усвојен је у Пекингу на Четвртој светској конференцији жена (енг. *Fourth World Conference on Women*) од стране представника 189 држава. Доступно на https://www.unwomen.org/sites/default/files/Headquarters/Attachments/Sections/CSW/PFA_E_Final_WEB.pdf, приступ 20. 10. 2024. године. Захваљујући напорима у овој области, девојчице имају повољније

и пре свог рођења, у ситуацијама када родитељи преферирајући мушко потомство по сазнању пола бебе применом ултразвучне технологије и различитих пренаталних тестова врше селективне абортусе.[485] Са друге стране, управо ове преференције које у појединим друштвима подразумевају да су наклоњенија дечацима, доводе до тога да се девојчице од најранијег детињства и током свог одрастања суочавају са тврдњом да су мање вредне од дечака.[486]

У последњим деценијама двадесетог, као и у првим деценијама двадесет и првог века нарочито се поставило питање проблема дискриминације деце на основу сексуалне оријентације и родног идентитета.[487] Деца која се идентификују као

животне услове у односу на раније периоде. Примера ради, очекује се да ће девојчице рођене 2020. године живети у просеку осам година дуже од девојчица рођених 1995. године; скоро две од три девојчице похађају средњу школу, што је више у односу на 1998. годину када је у просеку једна од три девојчице похађала средњу школу. Такође, на светском нивоу ван система средњошколског образовања 2020. године било је мање девојчица него дечака (97 милиона девојчица, у односу на 102 милиона дечака). Овај број од 1998. године се смањио са 143 милиона, када је девојчица ван система средњошколског образовања било више него дечака (127 милиона). Овај резултат радује, имајући у виду да према подацима УНИЦЕФ-а девојчице које заврше средњу школу зарађују више него дупло у односу на девојчице које заврше само основну школу. Међутим, пракса дискриминације девојчица широм света и даље постоји. Према подацима којима располаже УНИЦЕФ, у скоро 60% држава девојчице су дискриминисане било путем законодавства или у пракси, у погледу права наслеђивања непокретности. Проценат девојчица узраста 15–19 година које нису запослене нити иду у школу, већи је у односу на проценат дечака у истом узрасту (једна од четири девојчице, у односу на један од десет дечака). За дечаке је са друге стране карактеристично да су у већем проценту укључени у процес рада у односу на девојчице. Са друге стране, културне норме условиле су да се девојчице у много мањој мери образују у областима које су потребне на тржишту рада у 21. веку. Тако је у области инжењерства и математике тренутно дипломираних свега 15% особа женског пола. Наведено према United Nations Children's Fund, UN Women and Plan International, A New Era for Girls: Taking Stock of 25 Years of Progress, New York, 2020.

[485] О селективним абортусима као негативној пракси која угрожава право девојчица на живот говорили смо у делу овог рада који се односи на право детета на живот, опстанак и развој.

[486] Генерална скупштина УН је 19. децембра 2011. године усвојила резолуцију 66/170, којом је 11. октобар проглашен Међународним даном девојчица. На овај начин исказана је потреба да се обрати пажња на изазове са којима се девојчице широм света суочавају, као и да се промовише оснаживање девојчица и остваривање њихових права. Resolution adopted by the General Assembly on 19 December 2011, A/RES/66/170, доступно на https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N11/469/02/PDF/N1146902.pdf?OpenElement, приступ 19. 10. 2024. године. Остваривање једнакости полова, укључујући равноправност дечака и девојчица, инкорпорисана је у свих 17 циљева одрживог развоја који су постављени Циљевима одрживог развоја до 2030. године. Током 2022. године под окриљем УН обележена је десетогодишњица установљавања Међународног дана девојчица. Овом приликом генерални секретар УН, Антонио Гутереш, навео је *да је данас више него икад потребно обновити привржености свих да девојчице уживају своја права и да остварују равноправну улогу у друштву. Инвестирање у девојчице представља инвестирање у будућност свих нас*.

[487] Питање сексуалне оријентације и родног идентитета деце спада у домен сексуалних права. Иако је општеприхваћени стандард да сексуална права јесу људска права, која као таква припадају свим људима, међу родитељима и другим лицима која раде са децом и за децу често постоји један опште усвојени став да са децом о овим питањима не треба разговарати. У литератури се указује да су деца

припадници LGBTQ (од енг. речи *lesbian, gay, bisexual, transgender, questioning*) популације, као и деца LGBTQ родитеља суочавају се са дискриминацијом широм света. Ова деца су чешће жртве насиља, узнемиравања, изолације. Чак постоје истраживања која показују да је већа вероватноћа да ће извршити суицид у односу на своје хетеросексуалне вршњаке. Често немају једнак приступ образовању и одговарајућој здравственој заштити.[488]

Чак и у оквиру породице, деца припадници LGBTQ популације, након откривања свог сексуалног идентитета, често се суочавају са различитим видовима насиља. Према резултатима појединих истраживања, примећује се да је већи проценат деце LGBTQ популације међу децом која су смештена у хранитељске породице или у установе социјалног старања, у односу на проценат деце LGBTQ популације у својим биолошким породицама. Претпоставка је да је ово последица насиља и одбацивања са којима се суочавају након саопштавања свог сексуалног идентитета осталим члановима породице, пре свега родитељима.[489]

9.2. Забрана дискриминације деце у праву Републике Србије

Забрана дискриминације у Републици Србији представља уставно начело,[490] које је разрађено системским антидискриминационим прописом – Законом о забрани

превише мала да би разматрала питање сексуалности, као и питање права припадника LGBTQ популације, са тврдњом да би ове теме могле да утичу на саму сексуалност деце. Међутим, указује се да образовање о сексуалности и родном идентитету помаже деци да схвате да људи могу имати различите родне и сексуалне идентитете, и да их то не чини ни бољим ни лошијим у односу на друге људе. Наведено према Rainbow Resources Compasito Companion on Sexuality and Gender 2014 edition - fully revised and updated, доступно на http://ifm-sei.org/files/up/rr-english_web.pdf, приступ 30. 11. 2024. године. О сексуалним правима као људским правима види у Yogyakarta Principles: The application of International Human Rights Law in relation to Sexual Orientation and Gender Identity, Yogyakarta, 26 March, 2007. Доступно на www.yogyakartaprinciples.org, приступ 30. 11. 2024. године.

[488] LGBTQ Children Protecting the Rights of the LGBTQ Child, доступно на https://www.humanium.org/en/lgbtq-children/, приступ 30. 11. 2024. године.

[489] Истраживање на ову тему презентовано је у раду LGBTQ Youth in Unstable Housing and Foster Care Laura Baams, Bianca D.M. Wilson, Stephen T. Russell, доступно на https://www.childrensrights.org/wp-content/uploads/2019/04/2019.02.12-LGBTQ-Youth-in-Unstable-Housing-and-Foster-Care.pdf, приступ 30. 11. 2024. године.

[490] Чл. 21 Устава Републике Србије прокламује да је забрањена свака дискриминација, непосредна или посредна, по било ком основу, а нарочито по основу расе, пола, националне припадности, друштвеног порекла, рођења, вероисповести, политичког или другог уверења, имовног стања, културе, језика, старости и психичког и физичког инвалидитета.

дискриминације.[491] Успостављено је посебно надзорно тело, Повереник за заштиту од дискриминације. [492] Према Посебном извештају о дискриминацији деце Повереника за заштиту равноправности из 2013. године, у Републици Србији су у нарочитом ризику од дискриминације одређене категорије деце, и то деца са сметњама у развоју, деца ромске националности и деца са инвалидитетом, при чему до дискриминације деце долази нарочито у области образовања.[493]

У Посебном извештају Повереника за заштиту равноправности од дискриминације деце из 2021. године [494] указано је на неједнакост у приступу здравственој заштити и неонаталним услугама, нарочито деци која живе у руралним подручјима, деци која живе у сиромаштву, деци незапослених родитеља, као и деци на институционалном смештају. Према налазима Повереника, посебно су угрожена деца из мањинских група, мигранти, ЛГБТ+, деца са инвалидитетом или из националних и етничких мањина, а деца са инвалидитетом и њихове породице суочавају се са значајним тешкоћама у погледу доступности и квалитета социјалних, здравствених и образовних услуга. У Посебном извештају се наводи да су у већем ризику од дискриминације у домену здравствене заштите Ромкиње и девојчице са инвалидитетом. Дискриминација ромске деце и деце са инвалидитетом у области образовања илустрована је подацима о тешкоћама у спровођењу инклузивног образовања, раном напуштању школе, сегрегисаним ромским одељењима, презаступљености ромске деце у специјалним школама за образовање деце са сметњама у развоју. Указано је да деца чине 30% корисника услуга социјалне заштите и да су у најнеповољнијем положају деца која живе у сиромаштву. Релативно је велики број деце која не живе са својим родитељима, тј. која су у

[491] Закон о забрани дискриминације, „Службени гласник РС“ бр. 22/2009. Донет је и већи број посебних прописа у овој области као што су Закон о заштити права и слобода националних мањина („Службени лист СРЈ”, бр. 11/02, „Службени лист СЦГ”, бр. 1/03 – Уставна повеља и „Службени гласник РС”, бр. 72/09 – др. закон), Закон о спречавању дискриминације особа са инвалидитетом („Службени гласник РС”, бр. 33/06) и Закон о равноправности полова („Службени гласник РС”, бр. 104/09).

[492] Чл. 28–33 Закона о забрани дискриминације.

[493] Посебни извештај о дискриминацији деце, Повереник за заштиту равноправности, Београд, 2013, стр. 28. доступно на https://ravnopravnost.gov.rs/wp-content/download/poseban_izvestaj_o_diskriminaciji_dece_web.pdf, приступ 9. 11. 2024. године.

[494] Доступно на: https://ravnopravnost.gov.rs/wp-content/uploads/2025/06/FINAL-Poseban-izvestaj-OSI-UNFPA-250619-2.pdf, приступ 12. 11. 2024. године.

хранитељским породицама и домовима, јер су недовољно развијене услуге за подршку породици, укључујући услугу лични пратилац детета и дневни боравак за децу са сметњама у развоју и инвалидитетом. У Посебном извештају садржане су и бројне препоруке за отклањање узрока и последица системске дискриминације деце.

У закључним разматрањима поводом комбинованог Другог и Трећег периодичног извештаја поднетог од стране Републике Србије, Комитет за права детета је препоручио Републици Србији да осигура пуну имплементацију релевантних закона који забрањују дискриминацију, између осталог и јачањем јавних кампања за образовање које се односе на негативна понашања према ромској деци, деци са инвалидитетом, деци мањинама, деци избеглицама и деци тражиоцима азила, деци мигрантима, деци у уличној ситуацији, деци припадницима ЛГБТ+ популације, деци оболелој од ХИВ-а (СИДЕ); да обезбеди да деца која живе у руралним подручјима имају приступ квалитетном образовању и одговарајућој здравственој заштити и условима становања; да обезбеди довољно људских, техничких и финансијских ресурса за ефикасну имплементацију националне стратегије за спречавање и заштиту од дискриминације за период 2014–2018; да уведе посебне механизме под окриљем Комисије за заштиту од дискриминације; да се бави случајевима дискриминације деце.[495]

Такође, у закључним запажањима указано је на упорну дискриминацију ромске деце у свим областима живота, што је један од основних разлога за смештање ромске деце у институције – чињеница је да ромска деца, као и деца са инвалидитетом, деца мигранти, избеглице и деца тражиоци азила, деца у удаљеним подручјима, деца у уличним ситуацијама, деца са ХИВ-ом, деца припадници ЛГБТ+ популације, настављају да се суочавају са дискриминацијом у погледу приступа образовању, здравственој заштити и одговарајућег становања.[496]

[495]CRC/C/SRB/CO/2-3, параграф 23.
[496] CRC/C/SRB/CO/2-3, параграф 22.

10. ПРАВО ДЕТЕТА НА ИДЕНТИТЕТ

„Све о мом пореклу до најтање нити

Мора ми се рећи и не сме се крити“ [497]

10.1. Појам и правна природа права детета на идентитет

Појам личног идентитета по себи је сложен, и своје оправдање налази у потреби човека да буде препознат као особа различита од свих других. У филосфском смислу идентитет подразумева инсистирање на аутентичности, а формирање идентитета подразумева изградњу *сопственог, аутентичног ја*.[498] Сама реч идентитет потиче од латинске речи *idem* што значи „исто“, и појмовно подразумева, са једне стране, оно што је јединствено за сваког појединца и што га разликује од свих осталих људи, док се са друге стране лични идентитет често односи на оно што појединца повезује са различитим ширим друштвеним групама и на оно што им је заједничко са другим људима – реч је нпр. о националном, културном, родном идентитету и сл.[499]

Дете, као и сва људска бића, има право на лични идентитет. По нашем мишљењу, деца имају суштинску потребу за формирањем сопственог идентитета, односно потребу да буду нешто аутентично, али и да нешто аутентично постану. Право на идентитет остварује се гарантовањем различитих права детета, као што су право детета на упис у матичну књигу рођених, право на име, право детета да познаје и ужива бригу родитеља, права да стекне држављанство и права у вези са очувањем идентитета (држављанство, име и породичне везе).[500] Поједини аутори говоре о

[497] Из песме *Моја права*, аутора Николе Чутурила, UNICEF, За свако дете. Доступно на https://www.unicef.org/serbia/media/12461/file/Moja_prava.pdf, приступ 16. 11. 2022. године.

[498] Наведено према Stanford Encyclopedia of Philosophy, доступно на https://plato.stanford.edu/Entries/identity-politics/, приступ 20. 3. 2025. године.

[499] David Buckingham, Introducing Identity, Institute of Education, University of London, Centre for the Study of Children, Youth ande Media, p.1. Доступно на https://digitalearner.wordpress.com/wp-content/uploads/2011/05/0262294273chap1.pdf, приступ 20. 3. 2025. године.

[500] Видети у Вучковић Шаховић Н., Петрушић Н., op.cit., стр. 108 и даље.

биолошком, правном, породичном, националном, културном, родном и верском идентитету.[501]

10.2. Право детета да зна своје порекло

Право детета да зна своје порекло елемент је права детета на идентитет, као једног од најзначајнијих права детета као људског бића.[502] Дете има базичну потребу да зна своје порекло, како би формирало свест о сопственом идентитету. Професорка Гордана Ковачек-Станић сматра да дете има три основна интереса да зна чињенице о свом пореклу. То су: 1) медицински интерес који се нарочито испољава приликом формирања породице, како би се имало сазнање о евентуалним генетским недостацима које би могло да носи потомство, као и ради прилагођавања стила живота евентуалним генетским болестима; 2) психолошки интерес који се огледа у потреби детета да зна податке о свом пореклу и највише је изражен за време пубертета детета и 3) материјални интерес, који се огледа у праву на издржавање и наслеђивање биолошких сродника.[503]

Право детета да зна своје порекло гарантовано је одредбама КПД. Тако је одредбом чл. 7 ст. 1 КПД одређено да ће дете бити регистровано одмах након рођења, и да ће имати право на име, право на стицање држављанства, и уколико је то могуће, право да зна ко су му родитељи и право на њихово старање.[504] Ставом 2 овог члана

[501] Видети у Вучковић Шаховић Н., Петрушић Н., op.cit., стр. 108.

[502] У правничкој литератури се наводи да је поседовање идентитета људска потреба највишег ранга, те је због тога право на идентитет признато као људско право, како у међународном праву тако и у националним законима. Идентитет омогућава појединцу да постоји као посебна особа, различита од других. Свака особа има идентитет, али је појединац без правног идентитета невидљив пред законом и друштвом. Без правног идентитета ми смо само биолошка бића. Дете стиче идентитет на основу породичних односа, имена и држављанства. Раса, пол и вероисповест су такође релевантни за утврђивање идентитета у већини држава у свету. Идентитет детета постаје легитиман пре свега уписом у одговарајуће матичне књиге. Право детета на идентитет укључује бројна права, попут права на упис у матичну књигу рођених, право на име, право да познаје и ужива бригу родитеља, право да стекне држављанство и право у вези са очувањем идентитета (држављанство, име и породичне везе). Неки аутори пишу о четири категорије идентитета: породични, племенски, биолошки и политички. Вучковић Шаховић Н., Петрушић Н., Права детета, Правни факултет у Нишу, 2015, стр. 108.

[503] Ковачек-Станић Г., Право детета да зна своје биолошко порекло у упоредном европском праву: последице на родитељско право, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду, стр. 23.

[504] Аутор Вељко Влашковић указује на несагласност између изворног текста КПД и српског превода. Он сматра, а ми се можемо сложити, да превод према коме дете има право „ако је то могуће“ да зна ко су му родитељи, не одсликава на адекватан начин значење изворног текста КПД према коме дете има

одређено је да ће стране уговорнице обезбедити примену ових права у складу са својим националним законом и свим обавезама, и у складу са одговарајућим међународним инструментима из ове области, посебно у случајевима у којима би дете у супротном било апатрид. Одредбом чл. 8 ст. 1 КПД одређено је да се стране уговорнице обавезују да поштују права детета на очување идентитета, укључујући држављанство, име и породичне односе у складу са законом, без незаконитог мешања. Ставом 2 овог члана одређено је да ће стране уговорнице, у случајевима када је дете незаконито лишено неких или свих елемената свог идентитета, обезбедити одговарајућу помоћ и заштиту како би му што пре био враћен идентитет.[505]

Права гарантована КПД одраз су права гарантованих чл. 24 ст. 2 и 3 Међународног пакта о грађанским и политичким правима.[506] У вези са тим, одредбом чл. 7 ст. 1 КПД између осталог је одређено да свако дете има право да, уколико је могуће, зна ко су му родитељи. Овако формулисана одредба последица је чињенице да је у време доношења КПД у великом броју земаља постојала могућност тзв. „тајних“ усвојења, према којима усвојеници нису имали права да сазнају идентитет биолошких родитеља. Ово питање данас се додатно компликује, имајући у виду напредак у области биомедицине који је омогућио унеколико раслојавање појма биолошког родитеља, у смислу да можемо говорити о гестацијским и генетским родитељима, о чему смо говорили у ранијим поглављима овог рада.[507]

У погледу цитиране одредбе, државе су ставиле бројне резерве и изјаве, на начин да су приликом ратификације КПД дефинисале значење појма „родитељ“, који

право да зна ко су му родитељи „as far as possible“. Адекватнији превод био би „увек када је то могуће“. Влашковић В., op.cit., стр. 212.

[505] Чл. 7 и 8 КПД. Право детета да зна своје порекло у текст КПД укључено је као одговор на случајеве масовних отмица деце у Аргентини седамдесетих година двадесетог века. Наведено према Ковачек-Станић Г., Право детета да зна своје биолошко порекло у упоредном европском праву: последица на родитељско право, у Хармонизација српског и мађарског права са правом Европске уније, 8/2022, стр. 22.

[506] Закон о ратификацији Међународног пакта о грађанским и политичким правима („Службени лист СФРЈ", бр. 7/71), доступно на https://www.minljmpdd.gov.rs/pakt.php, приступ 18. 4. 2024. године.

[507] Види у Implementation Handbook For the Convention on the Rights of the Child, Unicef, 2007, доступно на file:///C:/Users/ljubi/OneDrive/Desktop/disertacija/Implementation%20Handbook%20for%20the%20Convention%20on%20the%20Rights%20of%20the%20Child.pdf, приступ 18. 4. 2024. године.

се у овој одредби налази, и то на начин да се појму „родитељ“ прида оно значење које је у складу са националном законском дефиницијом државе уговорнице.[508]

Имајући у виду наведено, сматрамо да би родитељем у смислу одредбе чл. 7 КПД требало сматрати генетске родитеље (енг. *genetic parents*) и родитеље по рођењу (енг. *birth parents*), а то су жена која је дете родила и отац који је партнер мајке у тренутку рођења детета. Такође, родитељем би требало сматрати и психолошке родитеље детета (енг. *psychological parents*), као оне који су се старали о детету значајан период детињства.[509] Сматрамо да дете има право да зна чији генетски материјал носи (ко су његови генетски родитељи), ко га је родио (родитељ по рођењу), као и да одржи везе са свим овим особама. Све ово односи се и на психолошке родитеље.

Одредбом КПД предвиђено је да дете има право да зна ко су му родитељи „уколико је то могуће“. Наведена одредба је израз уважавања чињенице да постоје три врсте ситуација у којима се родитељ не може идентификовати, а то су ситуације у којима је објективно немогуће утврдити идентитет родитеља, ситуације у којима мајка одбија да идентификује родитеља и ситуације у којима је држава та која посредством правне норме одлучује да се идентитет родитеља не може утврдити.[510]

У овом поглављу рада нарочито ћемо се бавити питањем проблема у вези са регистрацијом деце по рођењу, остваривањем права детета на држављанство, као и ситуацијама у којима деца немају информације о свом пореклу, као што су ситуације анонимног порођаја, усвојења и зачећа уз биомедицински потпомогнуту оплодњу.

[508] То су учиниле државе попут Чешке, Велике Британије и Луксембурга. Види у Implementation Handbook For the Convention on the Rights of the Child, Unicef, 2007, p. 105. доступно нafile:///C:/Users/ljubi/OneDrive/Desktop/disertacija/Implementation%20Handbook%20for%20the%20Convention%20on%20the%20Rights%20of%20the%20Child.pdf, приступ 18. 4. 2024. године.
[509] Ibidem.
[510] Ibidem.

10.3. Право детета на регистрацију по рођењу и право на држављанство

Право детета на регистрацију одмах по рођењу представља основно право човека, које истовремено представља елеменат права на идентитет.[511] Реч је о цивилизацијској тековини која је предуслов за остваривање бројних других права детета. На основу регистрације по рођењу деца добијају своја лична документа и постају „видљиви“ чланови друштва. Регистрација деце по рођењу представља формалну административну процедуру пријављивања детета органима државе, требало би да подразумева бележење имена детета, пола, датума и места рођења, као и податке који се односе на имена, адресе и националност родитеља детета, а може укључивати и неке друге податке као што су нпр. подаци о имунизацији деце.[512] Према подацима УНИЦЕФ-а, у 2000. години око 50 милиона новорођене деце у свету није регистровано, што је око 2/5 деце која су у тој години рођена. [513] Према неким новијим истраживањима, око 166 милиона деце широм света узраста до пет година није регистровано.[514] Због тога су деца лишена права на образовање, здравствену и социјалну заштиту, изложена ризику од различитих видова злоупотребе, злостављања и израбљивања. Заправо, реч је о деци која су правно невидљива за систем државе у којој одрастају.

Комитет за права детета у свом Општем коментару бр. 7 о спровођењу права детета у раном детињству указао је да је одредба која се односи на регистрацију деце након рођења још увек највећи изазов за многе државе и регионе. Према ставу Комитета за права детета, ова чињеница се може негативно одразити на осећај личног идентитета детета. Као последица непоступања у складу са обавезом да дете буде регистровано по рођењу, детету може бити ускраћена могућност да приступи основним ресурсима за остваривање права на здравље, образовање и социјалну заштиту. Као први корак у осигуравању права на живот, развој и приступ службама

---

[511] Као што је раније у раду речено, право на регистрацију по рођењу гарантовано је чл. 24 ст. 2 Међународног пакта о грађанским и политичким правима и чл. 7 КПД.
[512] Birth Registration – Right from the Start, UNICEF, Inocenti Research Centre, Florence, Italy, 2002., p.2. Доступно на https://civilsociety-centre.org/sites/default/files/resources/birthregistration_Digestenglish.pdf, приступ 14. 11. 2024. године.
[513] Idem, стр. 4.
[514] Реч је о нешто мање од 25% деце узраста до пет година. Видети у Birth Registration for Every Child by 2030: Are We on Track?, 2019, p. 44. Доступно на https://data.unicef.org/resources/birth-registration-for-every-child-by-2030/, приступ 14. 11. 2024. године.

дечје заштите, Комитет за права детета предлаже државама уговорницама да предузму неопходне мере како би сва деца била регистрована након рођења.[515] Са друге стране, интересантно је да право на име и на држављанство, која су садржана у одредбама чл. 7 КПД,[516] нису обухваћена оним која Комитет за права детета у наведеном Општем коментару истиче као права од суштинског значаја за обезбеђење остваривања права детета у раном детињству.

Праву детета да буде регистровано одмах по рођењу кореспондира обавеза родитеља да пријаве рођење детета надлежним службама, које ће затим извршити регистрацију детета у складу са националним законима конкретних држава. Међутим, бројни су разлози, фактори или препреке које доводе до тога да поједина деца не бивају регистрована по рођењу. То су првенствено сиромаштво државе,[517] непостојање политичке воље, недовољно јасни закони и компликоване процедуре у поступку регистрације деце по рођењу, трошкови регистрације деце, удаљеност од

[515] Општи коментар бр. 7 о спровођењу права детета у раном детињству, Комитета за права детета, у Права детета у међународним документима, стр. 181 и даље. Доступно на https://www.unicef.org/serbia/sites/unicef.org.serbia/files/2018-08/Prava_deteta_u_medjunarodnim_dokumentima.pdf, приступ 21. 3. 2025. године.

[516] И одредбом чл. 6 Афричке повеље о правима и добробити детета гарантовано је сваком детету право на име, право да одмах по рођењу буде регистровано, право на држављанство, и одређено је да ће државе уговорнице обезбедити да националним уставима буде одређено да ће дете стећи држављанство државе на чијој територији је рођено, уколико у тренутку рођења није стекло држављанство било које друге државе чланице у складу са њеним законима.

[517] Од 166 милиона деце узраста до пет година широм света која нису регистрована по рођењу, једна половина деце је из пет држава света. То су Демократска Република Конго, Етиопија, Индија, Нигерија и Пакистан. Овај податак јасно указује да су најсиромашније државе света оне у којима је проблем изостанка регистрације деце по рођењу најизраженији. Наведено према Birth registration – Without legal proof of identity, children are left uncounted and invisible, 3. 9. 2020., https://www.unicef.org/protection/birth-registration, приступ 18. 11. 2024. године. Према подацима из јуна 2023. године, најнижи проценат деце регистроване по рођењу је у државама Јужне Африке (41%), субсахарске Африке (51%), док је највиши ниво на простору Западне Европе и Северне Америке (100%). Подаци преузети са One in four children under the age of five do not officially exist, доступно на https://data.unicef.org/topic/child-protection/birth-registration/?_gl=1*1tugj29*_gcl_au*MTc3ODA4ODAxMy4xNzI4MjM2OTI4*_ga*NjAwNzU1MTE4LjE3MjcwMDU5NjA.*_ga_BCSVVE74RB*MTczMTk2MDkzOC40LjEuMTczMTk2MTMwNS41LjAuMA..*_ga_Q8DVG06WKT*MTczMTk2MDkzOC4zLjEuMTczMTk2MTMwMS4wLjAuMA..*_ga_ZEPV2PX419*MTczMTk2MDkzOC45LjEuMTczMTk2MTMwMi42MC4wLjA.*_ga_9ZKVYH4DTE*MTczMTk2MDkzOS45LjEuMTczMTk2MTMwMi4wLjAuMA..*_ga_P0DMSZ8KY6*MTczMTk2MDkzOS45LjEuMTczMTk2MTMwNS41LjAuMA, приступ 18. 11. 2024. године.

места рођења детета, чињеница да дете јесте односно није рођено у болници, као и оружани сукоби у држави.[518]

Питање регистрације деце по рођењу било је предмет интересовања Генералне скупштине Уједињених нација, која је марта 2013. године усвојила резолуцију у којој је изражена забринутост због великог броја људи широм света који нису регистровани по рођењу, изнето је подсећање за државе на обавезу да региструју децу по рођењу без дискриминације, и упућен је позив државама да установе или да ојачају постојеће институције на свим нивоима, а које су одговорне за регистрацију деце по рођењу.[519] Генерална скупштина Уједињених нација усвојила је септембра 2016. године и Резолуцију о јачању политика и програма за универзалну регистрацију по рођењу.[520] Такође, донета је Резолуција о најбољим праксама и специфичним мерама којима се осигурава приступ регистрацији по рођењу, која се односи нарочито на децу у ризику, маргинализовану децу, децу у околностима конфликта, сиромаштва, рањивости, укључујући децу припаднике мањинских група, децу са инвалидитетом, децу мигранте, тражиоце азила, избеглице и др. У овој резолуцији Генерална скупштина Уједињених нација изразила је забринутост што једна четвртина деце узраста мањег од пет година није регистрована по рођењу.[521]

Савет Европе је 1997. године усвојио Европску конвенцију о држављанству, која прописује да су право на држављанство и забрана апатридије основни принципи Конвенције (чл. 4), као и да се ови принципи имају применити у ситуацијама територијалних промена (чл. 18–20), а неке одредбе конвенције односе се на спречавање апатридије међу децом.[522]

---

[518] Видети у: What is Birth Registration and Why Does It Matter, доступно на https://www.unicef.org/stories/what-birth-registration-and-why-does-it-matter, приступ 18. 11. 2024. године.

[519] Текст Резолуције бр. 22/7 доступан на https://documents.un.org/doc/undoc/gen/g13/128/19/pdf/g1312819.pdf, приступ 18. 11. 2024. године.

[520] Текст Резолуције бр. 28/13 доступан је на https://documents.un.org/doc/undoc/gen/g15/071/02/pdf/g1507102.pdf, приступ 18. 11. 2024. године.

[521] Текст Резолуције бр. 34/15 доступан је на https://documents.un.org/doc/undoc/gen/g17/089/79/pdf/g1708979.pdf, приступ 18. 11. 2024. године.

[522] енг. *The European Convention on Nationality.* Доступно на https://rm.coe.int/168007f2c8, приступ 21. 3. 2025. године.

Комитет за права детета је више пута у својим закључним разматрањима поводом извештаја држава уговорница о спровођењу КПД, истицао значај уписа детета у матичне књиге рођених, заједно са подацима о родитељима детета. Примера ради, поводом извештаја који је поднела држава Исланд, Комитет за права детета је указао да је важно идентификовати оца детета у матичној књизи рођених, чак и када је дете рођено изван брака,[523] док је у закључним разматрањима поводом Петог и Шестог комбинованог извештаја за Краљевину Холандију, похвалио чињеницу да у периоду на који се односи извештај ниједно дете није смештено у породилиштима у „собама за бебе“ без информације о својој мајци, и препоручио да држава настави своје напоре како би се право деце напуштене у болницама да знају своје порекло поштовало.[524]

У закључним разматрањима Комитета за права детета поводом Другог и Трећег комбинованог извештаја Републике Србије, изражена је забринутост јер у том тренутку у Републици Србији 8.500 људи није било уписано у матичну књигу рођених, при чему се већина ових лица декларисала као Роми, као и забринутост да ова лица имају ограничен приступ уживању основ права из области здравствене и социјалне заштите, као и права на образовање.[525] Стога је препорука да се у пуном обиму спроводе нови прописи који се односе на упис у матичну књигу рођених оних лица која не поседују лична документа, као и да се иницирају поступци за утврђивање држављанства деце чији су родитељи апатриди или је њихово држављанство непознато.[526]

Европски суд за људска права се правом на име бавио разматрајући га под окриљем права на приватност гарантованог чл. 8 ЕКЉП, при чему је оставио широко поље слободне процене државама у погледу многих аспеката који се односе на препознавање личних имена у својим правним системима.[527]

[523] CRC Committee, Concluding Observations: Ireland(UN Doc. CRC/C/15/Add.85, 1998), para. 36
[524] CRC/C/NLD/CO/5-6, параграф 20.
[525] CRC/C/SRB/CO/2-3, параграф 30.
[526] CRC/C/SRB/CO/2-3, параграф 31.
[527] Burghartz v. Switzerland, представка бр. 16213/090, пресуда од 22. 2. 1994.; Stjerna v. Finland, представка бр. 18131/91, пресуда од 25. 11. 1994.; Guillot v. France, представка бр. 22500/93, пресуда од 24. 10. 1993.

10.4. Право детета да зна своје порекло у контексту усвојења

Право детета да зна своје порекло доводи се у питање у случају заснивања усвојења, у оним упоредним правним системима у којима се усвојеном детету не открива идентитет биолошких родитеља. Другим речима, тајност усвојења још увек је карактеристика решења бројних држава, иако се у литератури може наићи на ставове да оваква решења нису у складу са најбољим интересом детета. Ови аутори залажу се за тзв. „отворена усвојења“.[528]

Комитет за права детета је заузео став да је породица најбоље окружење за децу[529] и приговарао је законима који онемогућавају деци да сазнају идентитет својих биолошких родитеља.[530] Тако је, на пример, разматрајући периодични извештај поднет од стране Казахстана, изнео забринутост јер се усвојења спроводе на начин који озбиљно омета право детета да зна, уколико је могуће, своје биолошке родитеље. У светлу одредби чл. 3 и 7 КПД, Комитет препоручује да држава предузме све потребне мере како би се дозволило усвојеној деци да дођу до информација о идентитету својих биолошких родитеља.[531]

10.5. Право детета да зна своје порекло у контексту права жене на анониман порођај

Посебне ситуације у којима се поставља питање угрожености права детета на идентитет јесу случајеви анонимних порођаја, који су дозвољени у појединим

[528] E.g.J.E. Nathan, ‘Visitation after adoption: In the best inter-ests of the child?’, New York University Law Review, No. 59, 1984, p. 649; H.D. Grotevant andR.G. McRoy, Openness in adoption: exploring family connections, Thousand Oaks, Sage Publications,1998.
[529] A Commentary on the United Nations Convention on the Rights of the Child, Article 7: The Right to Birth Registration, Name and Nationality, and the Right to Know and Be Cared for by Parents, Ineta Ziemele, Leiden: Brill | Nijhoff. 2007, p. 26.
[530] CRC Committee, Concluding Observations: Czech Republic (UN Doc. CRC/C/15/Add.201, 2003), paras. 8–9.
[531] Idem, 2003, paras. 45–46.

законодавствима.[532] Право жене на анониман порођај представља право жене да пре него што се породи захтева да остане анонимна и да дете остави на старање држави.[533] Заправо, у случају анонимног порођаја, међусобно су супротстављени право детета на сазнање свог порекла, као елемента личног идентитета, и права мајке да приликом напуштања детета остане анонимна, као еманација права жене да слободно располаже родитељством и да у погледу свог родитељства донесе аутономну одлуку.[534] Институт анонимног порођаја има за циљ да заштити најважније добро, а то је живот детета, у оним ситуацијама у којима мајка не жели да се оствари у родитељској улози.[535] По правилу, то су нежељене трудноће које би иначе могле водити прекиду трудноће, убиству детета или његовом напуштању. Такође, настоји се предупредити избегавање порођаја у медицинским условима, па се у том смислу избегавају нежељени исходи и за мајку детета.

Када се сагледају сви позитивни резултати у оним системима у којима је дозвољен аноним порођај, на први поглед могло би бити чудно што у већини европских законодавстава аноним порођај није дозвољен.[536] Ово је последица

---

[532] Право жене на анонимни порођај дозвољен је нпр. у Италији, Француској, Луксембургу, Словачкој и Русији. О праву жене на анонимни порођај као виду борбе у сузбијању високе стопе инфантицида у друштву, видети у Yeani Choi, Study on Confidential Birth and Safety Measures of Infants from Unmarried Mothers, Department of Medicine History of Medicine and Medical Humanities major Seoul National University.

[533] Палачковић Д., Поњавић З., Право на анониман порођај, Становништво, 2017, 55(1), стр. 22.

[534] Ibid, стр. 23.

[535] Већи број деце у европским друштвима представља општи интерес који се остварује путем омогућавања мајкама да се анонимно породе, и да се деца, која би иначе остала нерођена, роде. А то није мала ствар, јер прихватамо оно што се у Талмуду наводи да „ко спаси један живот, спасао је читав свет".

[536] Поред Француске, само је још у Италији и Луксембургу дозвољен апсолутно анонимни порођај. Са друге стране, многе државе у својим законодавствима прописују да је обавезно да се наведе име не само биолошке мајке, већ и оца (Норвешка, Холандија, Белгија, Немачка и Шпанија, Данска, Велика Британија, Португалија, Словенија и Швајцарска). У Шпанији је одлуком Врховног суда из 1999. године одредбом чл. 47 Закона о грађанском статусу (енг. *Law on civil status*) којим се дозвољавало мајци да у регистру рођених наведе да је „мајка непозната", проглашена неуставном. У појединим државама постоји тренд приближавања оним законодавствима у којима је дозвољена могућност анонимних рођења. Тако је у Белгији услед великог броја жена које су прелазиле границу како би се анонимно породиле у Француској развијена снажна дебата. Са друге стране, у Немачкој је с обзиром на чињеницу да је повећан број напуштене новорођенчади, успостављена тзв. „кутија за бебе" (*Babyklappe*) у Хамбургу – систем који дозвољава мајци да напусти дете без остављања података о свом идентитету. Маја 2002. године Бундестаг је одбио Закон о анонимним рођењима. У Мађарској мајке могу одлучити да остану анонимне тако што ће своје новорођенче оставити у посебној просторији која није под надзором у болници. Odièvre v. France, представка бр. 42326/98, пресуда од 13. 2. 2003., пар. 19.

мање-више римског правног наслеђа, према коме је „мајка увек позната“,[537] а оличена у жени која је дете родила. Тек након установљавања биолошке чињенице рођења, може се говорити о установљавању везе детета са другим људима. Реч је о установљавању чињенице очинства, али и друштвено препознате везе крвног сродства детета са трећим лицима.[538]

Институт анонимног порођаја најдужу традицију има у Француској.[539] Правило *mater semper certa est* није доследно примењивано у француском праву, имајући у виду да је још од 16. века постојала могућност да мајке оставе дете након рођења у некој врсти дечјег кревеца смештеног у зиду добротворне установе, након чега би позвониле на врата и отишле. Затим би неко из установе окренуо креветац и преузео новорођенче. Циљ ове праксе био је да се спрече убиства деце и абортуси. Законом из 1793. године, мајци која намерава да напусти дете након рођења гарантовано је право на одсуствовање са рада и право на бесплатну здравствену заштиту у току опоравка од порођаја. Законом из 1904. године успостављен је систем отворених канцеларија (франц. *bureau ouvert*) у којима су мајке могле током свих 24 часа дневно да оставе своје дете, при чему им је гарантована анонимност. Законима из 1941, 1953, 1959. и 1986. године гарантовано је право на бесплатну здравствену заштиту мајкама у државним болницама месец дана пре, и месец дана након порођаја, уколико намеравају да напусте своје дете.[540]

Законом из 2002. године омогућен је приступ усвојеним лицима и лицима под државним старањем информацијама о свом биолошком пореклу. За ово је потребно да овлашћено лице – напуштено дете након пунолетства, као и заступник малолетног детета, односно потомци напуштеног детета, поднесу захтев, као и да су биолошка мајка односно биолошки отац изјавили да се њихов идентитет може открити, те да биолошка мајка односно отац буду информисани о томе да је њихово биолошко дете

[537] Лат. *Mater semper certa est.*
[538] О праву жене на аноним порођај видети у Ковачек-Станић Г., Породично право – партнерско, дечије и старатељско право, Нови Сад, 2014, стр. 238.
[539] Видети у Палачковић Д., Пољавић З., Право на аноним порођај, Становништво, 2017, 55(1), стр. 22.
[540] Ови подаци су наведени су пар. 15. пресуде ЕСЉП у предмету Odièvre v. France, као позадина система анонимних порођања у Француској, параграф 15.

поднело захтев за сазнање њиховог идентитета.[541] Оваквим законским решењем избалансирани су са једне стране право детета да зна своје порекло, и право мајке на анониман порођај, уз истовремено настојање да се заштити и легитимни интерес биолошког оца на родитељство.[542] Стога је ЕСЉП закључио да је Француска, тиме што је омогућила подноситељки представке да сазна поједине податке о свом пореклу, остварила правичну равнотежу интереса детета и мајке, те самим тим нема повреде права на приватан живот подноситељке представке.[543]

У пракси ЕСЉП Институт анонимног порођаја посматран је у светлу чињенице да се њиме угрожава остваривање права детета да зна своје порекло, као елемента права детета на идентитет. Европски суд за људска права је приликом вагања управо између ова два права – права мајке која напушта своје дете на анонимност и права детета да зна идентитет своје мајке, одлучио у корист права мајке. Суд је приметио да је проблем анонимних рођења комплексан и да не постоји сагласност о томе међу државама чланицама Савета Европе шта је најбољи начин да се носе са тим проблемом.[544]

У случају *Odièvre v. France* који је изнет пред ЕСЉП, апликанткиња која је напуштена од своје мајке тврдила је да је, тиме што јој је онемогућено да сазна идентитет својих биолошких родитеља, повређено право на приватан и породични живот гарантовано чл. 8 ЕКЉП.[545] Апликанткиња је након усвојења, на свој захтев,

---

[541] Odièvre v. France, представка бр. 42326/98, пресуда од 13. 2. 2003., пар.17.

[542] У Француској је као посебно тело формиран Национални савет за приступ пореклу, чији је циљ да помаже приликом давања информација о пореклу детета у конкретном случају. Одређено је да свака жена која жели да се користи својим правом на анониман порођај, има право да буде обавештена о правном дејству и последицама свог избора. Она у једној затвореној коверти може дати информације о свом идентитету, идентитету оца, медицинске податке о себи и о оцу детета, о географском пореклу детета и о околностима његовог рођења. Са друге стране, и сам отац се може обратити прокуратору за помоћ ради проналажења детета, уколико зна за трудноћу мајке. А став је судске праксе да анонимни порођај није разлог за одбијање тужбе којом се тражи утврђивање очинства над дететом. Више видети у Ковачек-Станић Г., Породично право-партнерско, дечије и старатељско, Нови Сад, 2014, стр. 239–240.

[543] Odièvre v. France, представка бр. 42326/98, пресуда од 13. 2. 2003.

[544] Видети Odièvre v. France, представка бр. 42326/98, пресуда од 13. 2. 2003, пар. 47.

[545] Апликанткиња је рођена 1965. године и напуштена је од своје мајке, која је у изјави датој надлежним органима Француске о напуштању свог детета навела: „Напуштам своје дете *Berthe Pascale*. Потврђујем да сам информисана да ће након месец дана од дате изјаве о напуштању ова изјава постати коначна и да ће дете бити слободно за усвојење. Одбијам помоћ која ми је понуђена. Тражим да ово рођење остане тајна. Потврђујем да сам примила писмено обевештање са информацијама о напуштању детета.“ Odièvre v. France, представка бр. 42326/98, пресуда од 13. 2. 2003., пар.10.

извршила увид у неидентификационе податке о својој биолошкој породици који су укључивали податке о физичком изгледу, менталним својствима, здрављу, социјалном стању мајке и оца, као и податак да је реч о анонимном порођају.[546]

Европски суд за људска права је случај *Odièvre v. France* разматрао са становишта повреде права на приватан живот, а не права на породичан живот, имајући у виду да апликанткиња није довела у питање однос са својим усвојитељима, већ је желела да открије околности под којима је рођена и напуштена, као и идентитет својих биолошких родитеља и других сродника (параграф 28).

По схватању ЕСЉП, чл. 8 ЕКЉП који гарантује право свакога на поштовање приватног и породичног живота, дома и преписке, истовремено штити право на идентитет и лични развој, као и право да се успоставе и развију односи са другим људима и спољашњим светом. Очување менталне стабилности у том контексту незаменљив је предуслов за ефикасно уживање права на поштовање приватног живота. Питања од значаја за лични развој укључују детаље о личном идентитету људског бића и витални су интерес заштићен ЕКЉП у прикупљању информација неопходних да се открије истина која се односи на значајне аспекте личног идентитета, као што је идентитет његових родитеља. У складу с тим, ЕСЉП је заузео став да рођење, а нарочито околности у којима је дете рођено, чине део дечјег, а самим тим елемент приватног живота одраслог човека који је заштићен под окриљем чл. 8 ЕКЉП. (параграф 29).

Приликом одлучивања у конкретном случају, ЕСЉП је имао у виду да је апликанткиња усвојено дете које настоји да пронађе другу особу која га је напустила на рођењу, своју биолошку мајку, која је изричито захтевала да њен идентитет остане непознат (параграф 43). Стога је ЕСЉП имао у виду да право на поштовање приватног живота гарантовано чл. 8 ЕКЉП уживају и дете и мајка. С друге стране, суд је имао у виду да сви имају право да знају своје порекло, као право које произилази из права на поштовање приватног живота, као права које је шире у свом обиму, те да је витални интерес детета за правилан лични развој препознат у систему

[546] Odièvre v. France, представка бр. 42326/98, пресуда од 13. 2. 2003, пар.11–13.

заштите која се пружа под окриљем ЕКЉП.[547] Приликом одлучивања, суд је имао у виду и интересе трећих лица, односно усвојитеља детета, биолошког оца и других сродника (параграф 44). Суд је уважио и чињеницу да законодавство које се односи на анонимне порођаје тежи смањењу стопе абортуса, напуштања деце ван одговарајуће процедуре, чиме се тежи заштити права на живот, као једне од највиших вредности које се штите ЕКЉП (параграф 45).

Одлучујући, ЕСЉП је имао у виду да је апликанткиња имала могућност да приступи подацима о својим биолошким родитељима, без сазнања њиховог идентитета, као и чињеницу да је Француска најновијим законодавством омогућила напуштеној деци да под одређеним условима, који укључују сагласност биолошке мајке, сазнају идентитет својих биолошких родитеља. На овај начин француски законодавац је настојао да успостави равнотежу и одређену пропорционалност између супротстављених интереса. Зато, по оцени ЕСЉП, Француска није прекорачила поље слободне процене (енг. *the margin of appreciation*), те следствено томе, не постоји повреда чл. 8 ЕКЉП (параграф 47 и 48).

Међутим, читајући текст одлуке *Odièvre v. France,* као и исход одлучивања, можемо закључити да питање о дозвољености права на анониман порођај жене није решено на једногласан начин. Одлука је донета „тесном већином“, јер је става да у конкретном случају нема повреде права на приватан живот детета било десет судија, док је седам судија сматрало да је праксом у Француској право детета повређено.

Судије које се нису слагале са ставом већине изнели су заједничко издвојено мишљење[548] у коме су навели да је за свако усвојено дете могућност да сазна податке о свом пореклу ствар слободе и људског достојанства, што је једна од најзначајнијих вредности које се штите ЕКЉП. Такође су изнели став да у конкретном случају није могуће постићи равнотежу различитих интереса, имајући у виду да је одлука биолошке мајке да ускрати податке о свом идентитету детету апсолутна, без обзира на разлоге због којих се захтев за прибављање информација подноси. Заправо, мајка има дискреционо право да на свет донесе дете а затим да га „осуди“ на целоживотно

[547] Исти став суд је раније у случајевима Mikulić v. Croatia, представка бр. 53176/99, пресуда од 7. 2. 2002., пар. 64; Kutzner v. Germany, представка бр. 46544/99, пресуда од 26. 2. 2002, пар. 66.
[548] Енг. *dissenting opinion*.

игнорисање. Према наводима из издвојеног мишљења, права и интереси детета у потпуности су занемарени, а ускраћивањем података о свом идентитету мајка може угрозити и право биолошког оца или браће и сестара детета, који такође могу тврдити да им је повређено право гарантовано чл. 8 ЕКЉП.[549]

У односу на пресуду ЕСЉП *Odièvre v. France*, која одсликава став суда према стању законодавства Француске у погледу права на анониман порођај, став суда био је значајно другачији у односу на стање законодавства какво постоји у Италији, а односи се на исто питање. Наиме, у пресуди *Godelli v. Italy,*[550] суд је установио да пракса анонимних порођаја, каква постоји у Италији, доводи до повреде права на приватни живот гарантованог чл. 8 ЕКЉП. Могло би се рећи да је у овој, каснијој одлуци, суд изменио правни став који је заузео у пресуди *Odièvre v. France*. Међутим, околности случаја и закључак суда у предмету *Godelli v. Italy* не би се могао схватити као генерални негативни став према установи анонимног порођаја. Пре је реч о негативном ставу у односу на начин на који је овај институт регулисан у праву Италије.[551]

У случају *Godelli v. Italy*, девојчица је рођена 1943. године у Трсту и одмах након рођења је напуштена од стране биолошке мајке. На изводу из матичне књиге рођених наведено је да жена која је родила дете није дала сагласност да буде именована. Апликанткиња је одмах након рођења прво смештена у сиротиште, а након тога је усвојена од породице Годели (*Godelli*). Када је напунила десет година и сазнала да је усвојена, тражила је од својих усвојитеља да јој саопште податке о идентитету биолошких родитеља, што они нису учинили. Истовремено је сазнала да је још једна девојчица из њеног села, која је рођена истог дана када и она, усвојена, па је посумњала да су сестре, али су усвојитељи забранили да међусобно комуницирају.

---

[549] Текст одлуке *Odièvre v. France*, заједно са издвојеним мишљењима судија, доступан је на https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-60935%22]}, приступ 24. 11. 2024. године.

[550] *Godelli v. Italy*, представка бр. 33783/09, пресуда од 25. 9. 2012. године.

[551] У италијанском правном систему, Законом о грађанском статусу из новембра 2000. године, одређено је да мајка има право да не буде уписана у матичну књигу рођених за дете. Наведено према Colcelli, V., Anonymous Birth, Birth Registration and the Child's Right to Know Their Origins in Italian Legal System: A Short Comment, Journal of Civil & Legal Sciences, Perugia, 2012, p. 1.

Према тврдњама апликанткиње, она је имала тешко детињство јер није имала никаквих података о свом пореклу (параграф 9). Током 2006. године затражила је податке о свом пореклу од матичне службе Трста, у складу са Законом о усвојењу из 1983. године, након чега је добила извод из матичне књиге рођених у коме није било наведено име мајке, јер се она није сагласила са откривањем свог идентитета (параграф 10). Током 2007. године поднела је захтев суду у Трсту са захтевом да се исправе подаци у њеном изводу из матичне књиге рођених, али се суд огласио ненадлежним и захтев апликанткиње је био одбачен. Након тога апликанткиња се обратила захтевом Породичном суду, али је њен захтев одбијен јер према одредбама закона она није имала право на податке о свом пореклу с обзиром на то да се њена мајка, у тренутку када је дете рођено, није сагласила да њен идентитет буде откривен (параграф 12). Жалба на одлуку породичног суда је одбијена током 2008. године (параграф 13).

Приликом одлучивања у конкретном случају ЕСЉП је пошао од раније више пута изражених ставова у својој пракси: да право на приватност гарантовано чл. 8 ЕКЉП уживају и дете и мајка, да право детета да зна своје порекло произлази из права на приватни живот, као и да су дечји витални интереси препознати под окриљем европске конвенције.[552] С друге стране, ЕСЉП је истовремено у образложењу своје одлуке поновио раније заузет генерални став да жена која рађа има право да остане анонимна како би заштитила своје здравље тако што ће дете родити у одговарајућим медицинским условима (параграф 50). ЕСЉП је овде препознао и опште интересе које италијанско законодавство штити – заштитити здравље мајке и детета током трудноће и порођаја, и избећи незаконите абортусе и напуштање деце без одговарајуће процедуре (параграф 51).

Након што је оценио да је мешање у право на приватни живот подноситељке представке било на основу закона и ради заштите јавних интереса, ЕСЉП је размотрио да ли је успостављена правична равнотежа између два интереса: са једне

[552] Видети пресуде Johansen v. Norway, представка бр. 17383/90, пресуда од 7. 8. 1996, пар. 78; Kutzner v. Germany, представка бр. 46544/99, пресуда од 26. 2. 2002. пар. 66.

стране, права апликанткиње да приступи информацијама о свом пореклу и са друге стране, права мајке да остане анонимна (параграф 53).

За разлику од ситуације у случају *Odièvre v. France,* у случају *Godelli v. Italy*, апликанткињи је ускраћен приступ било којој информацији о свом пореклу, информацији о својој мајци или породици порекла, ради заштите интереса трећих лица, и без било какве равнотеже интереса или могућности примене било каквог правног средства (параграф 55).

Према налажењу ЕСЉП, иако је апликанткиња сада већ одрасла особа са 69 година, која је, иако никада није сазнала податке о свом пореклу, формирала сопствени идентитет, чињеница је да интерес појединца да сазна податке о свом пореклу не нестаје са годинама, већ је управо супротно. Такође, апликанткиња је показала опште интересовање да сазна идентитет своје мајке, и овакво понашање указује на њену душевну патњу, иако она није медицински потврђена (параграф 56).

За разлику од Француске, где је закон из 2002. године омогућавао напуштеној деци да сазнају одређене неидентификационе податке о својој мајци, са Италијом ово није био случај све до 2008. године, када је усвојен амандман на закон из 1983. године који је то омогућио. Како у конкретном случају апликанткиња није имала никакву могућност да сазна чак ни неидентификационе податке о својој мајци, а реч је о детету које је напуштено на рођењу и дато на усвајање, ЕСЉП је заузео став да су италијанске власти пропустиле да успоставе баланс, односно правичну равнотежу интереса мајке да остане анонимна и интереса детета да зна податке о свом пореклу, па је самим тим дошло до повреде права на приватни живот апликанткиње гарантованог чл. 8 ЕКЉП (параграф 57–58).

Цитиране одлуке ЕСЉП могу нам бити значајан извор сазнања у погледу тога да ли је право жене на аноним порођај прихватљиво, о којим интересима треба водити рачуна, као и на који начин би овај институт требало законом регулисати. Иако правни систем Републике Србије не препознаје право мајке на аноним порођај, сматрамо да би законом ово право мајке требало гарантовати. Разлог овоме је чињеница да ситуације инфантицида, напуштања детета одмах након рођења, као и ситуације да жене одлучују да се породе ван здравствене установе, у нашој држави

ипак нису реткост.[553] У ситуацијама значајно смањеног природног прираштаја, држава не би требало да „одустане“ од било ког детета које би могло бити рођено. Анонимни порођај, законом регулисан као могућност коју би жене могле да изаберу у ситуацијама нежељених трудноћа, као алтернатива касном абортусу, инфантициду и напуштању детета одмах након рођења, за неке жене могао би бити избор који би као резултат имао вишеструке добити. Нека деца била би рођена, неке жене би могле да одлуче да дете не задрже, не угрожавајући сопствено здравље као ни живот и здравље детета, а друштво би добило неку нову децу који би своју шансу за раст и развој могла да остварују можда у некој другој породици која дете жели, али не може имати биолошко потомство.[554]

Стога се не бисмо у потпуности сагласили са ставом Комитета за права детета, који се у закључним разматрањима која се односе на Аустрију, поред чињенице да је поздравио што је дошло до значајног смањења број напуштених беба и случајева убиства деце (инфантицида) услед дозвољености анонимних порођаја, ипак заложио за то да држава могућност анонимних порођаја укине.[555]

---

[553] О овоме сведоче бројни новински натписи попут „МУП пронашао и ухапсио мајку која је оставила бебу у контејнеру у Жаркову“ од 27. 8. 2019. године, видети на https://www.sd.rs/sr/vesti/drustvo/policija-pronasla-zenu-za-koju-se-sumnja-da-je-ostavila-tek-rodenog-decaka-u-kontejneru-2019-08-27, „Тек рођеног дечака остављеног у затвореној пластичној кеси пратиле су невероватне околности: због њих је сада жив“ од 26. 8. 2019. године, видети на https://www.sd.rs/sr/vesti/beograd/tek-rodenog-decaka-ostavljenog-u-zatvorenoj-plasticnoj-kesi-pratile-su-neverovatne-okolnosti-mu-je-2019-08-26?amp, приступ 24. 11. 2024. године; „Нашли бебу у кеси за ђубре“ од 15. 10. 2015. године, видети на https://mondo.rs/Info/Svet/a839497/Beba-na-ulici-u-kesi-za-djubre.html; „За смрт бебе – 12 месеци – Ј.Ђ. (22) из Б. Осуђена због убиства новорођенчета“ од 1. 2. 2021. године, видети на https://www.novosti.rs/c/hronika/zlocin/960618/smrt-bebe-12-meseci-jovana-22-brusa-osudjena-zbog-ubistva-novorodjenceta, приступ 24. 11. 2024. године.

[554] У овој ситуацији, питање оправданости правног регулисања права жене на анониман порођај у Републици Србији, примењујући тест професора Жака Рубера, треба одговорити на питање да ли би закон био друштвено користан односно да ли би побољшао положај знатног броја грађана; да ли је правичан; и да ли је у складу са моралним нормама које постоје у одређеном друштву. Наведено према Цвејић-Јанчић О., Зачеће уз помоћ биомедицине и права детета, Анали Правног факултета у Београду, 1992, 40/2-3, стр. 85–97.

[555] Concluding observations on the combined fifth and sixth periodic reports of Austria, CRC/C/AUT/CO/5-6.

10.6. Право детета да зна своје порекло и поступци асистиране репродукције

Право детета да зна своје порекло доведено је у питање развојем биомедицине, односно поступака биомедицински потпомогнуте оплодње,[556] и то на начин да до оплођења долази дониранim генетским материјалом анонимних донора.[557] На овај начин омогућава се лицима која иначе не би могли да дођу до потомства да добију своју децу. [558] Истовремено, овај поступак рађа етичка питања која се односе на приватност донора, као и питање односа донора и деце до чијег зачећа је дошло дониранim генетским материјалом.[559] [560]

---

[556] О различитим поступцима биомедицински потпомогнуте оплодње видети у: Цвејић-Јанчић О., Зачеће уз помоћ биомедицине и права детета, Анали Правног факултета у Београду, 1992, 40/2-3, стр. 85–97.

[557] Према наводима у литератури, донори најчешће закључују уговоре са клиникама за поступке биомедицински потпомогнуте оплодње или са банкама сперме, који им пружају гаранције анонимности. Родитељи могу да знају боју косе донора, висину, коефицијент интелигенције, занимање, образовање, чак могу да чују и глас донора, али родитељи не знају његово име. Такође, деца зачета уз помоћ донираног генетског материјала најчешће не знају да не деле генетски материјал својих родитеља. Naomi R. Cahn, The New Kinship: Constructing Donor-Conceived Families, New York University Press, 2013, p. 1.

[558] У литератури се указује да је донација генетског материјала од нарочитог значаја за парове који се суочавају са проблемима неплодности, као што су лош спермограм код мушкараца, или нпр. одстрањивање јајника у случају канцера; а може бити од користи и за парове који избегавају преношење озбиљних генетских обољења која би могла бити пренета на потомство уколико би до зачећа дошло њиховим генетским материјалом. Више видети у Inmaculada De Melo-Martin, The Ethics of Anonymous Gamete Donation: Is There Right to Know One's Genetic Origins?, Hastings Centre Report, March-April 2014. У САД-у око 2,2% деце рођено је захваљујући примени поступака биомедицински потпомогнуте оплодње. Према подацима из 2020. године, у овој години је спроведено 326.468 поступака биомедицински потпомогнуте оплодње, из којих је рођено 79.942 деце. Наведено према подацима са сајта https://www.cdc.gov/art/artdata/index.html#preliminary, приступ 1. 5. 2024. године.
Према у литератури доступним подацима, у САД-у се сваке године просечно око 50.000 деце зачне уз помоћ донираног генетског материјала, док је у свету преко милион деце зачето на овај начин. До потомства на овај начин долазе хетеросексуални парови који се суочавају са инфертилитетом (10% хетеросексуалних парова се суочава са овим проблемом), али то чине и хомосексуални парови који без донације генетског материјала не би могли доћи до потомства. Наведено према Naomi R. Cahn, The New Kinship: Constructing Donor-Conceived Families, New York University Press, 2013, p. 2.

[559] Више о овоме видети на https://www.ama-assn.org/delivering-care/ethics/gamete-donation, приступ 1. 5. 2024. године.

[560] Куповина дониране сперме је једноставна. Постоји више од 150 банака сперме у САД-у, и они могу добављати замрзнути генетски материјал било где. Стиже у канистерима, и пар га може користити самостално или на клиници. Куповина дониранih јајних ћелија је компликованија и скупља. До скоро је било релативно мање продаваца јајних ћелија, и оне морају бити свеже. Са развојем нове технологије која омогућава успешно замрзавање јајних ћелија, повећава се и број донора јавних ћелија. Такође, приметно је да се родитељи много чешће опредељују за донацију јајних ћелија, јер постоји уврежено мишљење да се однос између детета и мајке успоставља самом чињеницом да је

Ауторка Наоми Кан (*Naomi R. Cahn*) заправо говори о конципирању једне нове врсте сродства које постоји између детета и донора чији генетски материјал дете носи, као еманацији једног врлог новог света репродуктивне технологије. Према овој ауторки, могућности у поступцима биомедицинске оплодње довеле су до културолошких промена у поимању породице, јер су довели у питање сам начин на који поимамо породицу, као и вредности на којима се породица заснива. Заправо, поставља се питање односа између детета и донора, као носилаца истог генетског материјала, и питање односа деце зачете генетским материјалом истог донора, чији односи остају изван оквира правног регулисања и суштински правно нису препознати.[561] И ово питање може се посматрати са становишта права детета на сазнање података о свом пореклу као елеменат права детета на идентитет. Потреба је детета да сазна о биолошким везама са лицима од којих генетски потиче, па бисмо у том смислу могли говорити о тзв. генетском идентитету детета.

Ова потреба осликана је на примеру девојчице Џоелен Марш (*JoEllen Marsh*), о којој је снимљен документарни филм „Непознати донор“ (енг. *Donor Unknown*) из 2011. године. Реч је о девојчици коју су подизале две жене које су живеле у истополној заједници и која је сазнала да је зачета донираним генетским материјалом донора који је означен бројем 50. Знатижељна да сазна идентитет свог донора, као и да ли има браће и сестара зачетих истим генетским материјалом, приступила је интернет-сајту под називом *The Donor Sibling Registry*[562] путем кога је ступила у контакт са још једном особом која је зачета генетским материјалом истог донора, да би касније упознала још дванаесторо генетских браће и сестара, као и самог донора, након што је у медијима прочитао причу о девојци Џоелен Марш.[563]

мајка та која „носи“ дете до рођења, док између биолошког оца и детета постоји искључиво биолошка веза, а мушка неплодност је и стигматизована у друштву. Наведено према Naomi Cahn, The New Kinship: Constructing Donor Conceived Families, New York University Press, 2013, p. 20.

[561] Више видети у раду Naomi Cahn, The New Kinship: Constructing Donor Conceived Families, New York University Press, 2013.

[562] Регистар је основан 2000. године са циљем да помогне појединцима зачетим у поступку биомедицински потпомогнуте оплодње донираним генетским материјалом да се повежу са лицима са којима имају генетске везе, и залажу се за право лица зачетих донираним генетским материјалом да сазнају информације о свом генетском пореклу. Сајт ове организације са причама о успешном спајању генетске браће и сестара доступан на https://donorsiblingregistry.com/, приступ 1. 5. 2024. године.

[563] Изјаву девојке ЏоЕлен Марш (*JoEllen Marsh*) о свом искуству сазнања да је зачета донираним генетским материјалом, као и о идентитету свог донора и генетске полубраће и полусестара, можете

Према истраживању спроведеном над 488 лица зачетих уз помоћ донираног генетског материјала (енг. *donor conceived – DC*), чињеницу о начину зачећа овим особама у 85,5% случајева саопштили су родитељи, у 3,30% случајева сазнали су од других лица и у 11,55% случајева сазнали су сами на неки други начин. Користећи премисе теорије привржености, аутори су у овом истраживању дошли до закључка да постојање несигурне привржености према родитељима који су их подигли може допринети потреби појединаца зачетих донираним генетским материјалом да у свој идентитет инкорпорирају чињеницу о начину свог зачећа, као и већој знатижељи да сазнају податке о донору, односно о евентуалном идентитету генетске полубраће односно полусестара.[564]

Према једном од најранијих истраживања које је спроведено 1996. године над 101 европском породицом која је користила методе биолошки асистиране репродукције уз примену донираних полних ћелија, ниједна од породица није својој деци узраста до осам година саопштила да је до зачећа дошло на овај начин. У студији која је спроведена након шест година утврђено је да је само 8,6% родитеља саопштило детету ову чињеницу. [565]

Аутори који се залажу за то да дете, као елемент права да зна своје порекло, има право да зна информације о начину зачећа, као и податке о донору као генетском родитељу, тврде да несаопштавање истине о начину зачећа деце која су зачета уз помоћ генетског материјала донора има негативне последице на породичне односе. Они тврде да би то довело до породичних тензија, усамљености, симптома који се иначе повезују са стресом, и сумње у себе. Скривање података о пореклу детета, према њима, умањује активну комуникацију између родитеља и детета, умањује поверење, доводи до непотребног отуђења и промовише удаљеност и сумњу. Истраживања показују да, они који користе донацију полних ћелија, о томе разговарају са пријатељима или члановима породице, па би било трауматично за дете

погледати на следећем линку https://www.youtube.com/watch?v=YPnMaa4zJ9U, приступ 1. 5. 2024. године.

[564] Резултати истраживања приказани у раду: Elizabeth B. Lozano, Chris Fraley, Wendy Kramer, Attachment in donor-conceived adults: Curiosity, search, and contact, доступно на https://dsr-static-files.s3.us-west-2.amazonaws.com/281f4753407871d6, приступ 1. 5. 2024. године.

[565] Naomi Cahn, The New Kinship: Constructing Donor Conceived Families, New York University Press, 2013, p. 64.

да о овоме сазнају од неког другог а не од својих родитеља. Случајно сазнање би могло непоправљиво да оштети поверење у оквиру породице.[566]

Ауторка Де Мело Мартин (*De Melo-Martin*) довела је у питање право детета зачетог уз помоћ донираног генетског материјала да сазна податке о свом пореклу на тај начин што ће му бити омогућено да сазна податке о начину зачећа, о медицински релевантним информацијама које се односе на донора, као и податак који се односи на идентитет донора. Она наводи да чак и ако родитељи који подижу дете са њим не деле исти генетски материјал, сигурно деле исту културу понашања као што су животни стил и навике у исхрани, што су фактори од којих зависи да ли ће се одређене наслеђене предиспозиције и испољити. Ова ауторка такође указује да у великом броју случајева у којима су генетски родитељи ти који подижу своју децу, они им не саопштавају податке о медицинској историји у оквиру породице, било зато што ове информације не сматрају важним или зато што скривају постојање одређених болести у породици како би избегли стигматизацију.[567] Ауторка даље тврди да се инсистирање на праву детета да зна своје порекло аргументује тиме што у извесном смислу привилегује и протежира биолошку породицу у којој деца живе са својим генетским родитељима и имају увид у медицински релевантне податке, што истовремено подразумева да се породица која је формирана захваљујући донираном генетском материјалу заправо представља одступање, односно девијацију која захтева побољшање, и као таква довела би до смањеног интересовања за овај вид биомедицински потпомогнуте оплодње.[568]

Питање права детета на сазнање чињеница о свом пореклу доминантно је када је реч о случајевима који се односе на утврђивање биолошке истине о пореклу

---

[566] *Idem, p. 63.*

[567] Inmaculada De Melo-Martin, The Ethics of Anonymous Gamete Donation: Is There Right to Know One's Genetic Origins?, Hastings Centre Report, March-April 2014., p. 31.

[568] Inmaculada De Melo-Martin,The Ethics of Anonymous Gamete Donation: Is There Right to Know One's Genetic Origins?, Hastings Centre Report, March-April 2014., p. 33. У литератури је став који ауторка износи у наведеном раду био изложен критици, на начин да она не наводи праве аргументе за своју тврдњу, и не одговара на питање шта је заправо штетно у остваривању права детета да сазна податке о свом пореклу, односно зашто је ово право постављено на погрешним вредностима, имајући у виду да се највећи број аутора у овој области залаже за признавање детету овог права. Више видети у Leighton Kimberly, Ravitsky Vardit, The Right to Know Genetic Origins: A Harmful Value, The Hastings Center Report. 44(4):5–6, 2014.

детета,[569] односно поступцима у патернитетским и материнитетским парницама у којима се утврђује или оспорава биолошка веза између детета и жене за коју се тврди или оспорава да је мајка, односно мушкарца за кога се тврди или оспорава да је отац. Заправо, може бити спорна примена савремене методе анализе и упоређивања ДНК профила детета и претпостављених родитеља, нарочито имајући у виду да се противно вољи појединца ова анализа не може спровести.[570]

Поставља се и питање права детета које је рођено посредством сурогат материнства да зна чињенице о свом пореклу, односно податке које се односе на то на који начин је дошло на свет, као и податке о жени која га је родила, односно сурогат мајци.[571] Сурогат материнство представља процес у коме жена (сурогат мајка) пристаје да изнесе трудноћу и роди дете, са намером да дете преда пару који је трудноћу наручио (намеравани родитељи).[572] Сурогат материнство представља изразито стару установу, чији се корени могу препознати још у Библији,[573] али је упркос својој старости и даље прилично контроверзна установа која није на једнак начин прихваћена у различитим националним правним системима, а што је последица различитог погледа на њену прихватљивост у зависности од доминантних моралних, културних или религијских норми у одређеном друштву.[574] Разликујемо два основна облика сурогат материнства: 1. парцијелно или генетско сурогат материнство које постоји у ситуацијама када сурогат мајка носи и рађа дете које је и

[569] Јовић Прлаиновић О., Пресуде Европског суда за људска права против Републике Србије о примени генетског тестирања у патернитетским парницама, Страни правни живот, год. LXV, бр. 1/2021, 47–61, стр. 57. Доступно на https://aseestant.ceon.rs/index.php/spz/article/view/30886/18693, приступ 24. 11. 2022. године.

[570] О природи ДНК анализе види у Андрејевић М., Значај форензичке ДНК анализе у правосудном систему, Страни правни живот, Институт за упоредно право, бр. 2/2012, 290–307.

[571] Назив института сурогат материнства потиче од латинске речи *subrogare* која значи заменити. Аљиновић Н., Сурогат мајчинство: глобални преглед правне регулације, Зборник радова Правног факултета у Ријеци, Ријека, 2024, стр. 615.

[572] Ковачек Станић Г., Биомедицински потпомогнуто зачеће и рођење детета: сурогат материнство у упоредном европском праву и Србији, Становништво 1/2013, стр. 1–21. Доступно на https://stnv.idn.org.rs/article/view/98/89, приступ 22. 3. 2025. године.

[573] Најчешће навођен пример је онај према коме су Аврам и Сара, због Сарине неплодности, до свог потомства дошли уз помоћ слушкиње Хагаре. Наведено према Аљиновић Н., Сурогат мајчинство: глобални преглед правне регулације, Зборник радова Правног факултета у Ријеци, Ријека, 2024, стр. 613–636.

[574] Више видети у Ковачек Станић Г., Биомедицински потпомогнуто зачеће и рођење детета: сурогат материнство у упоредном европском праву и Србији, Становништво 1/2013, стр. 1–21. Доступно на https://stnv.idn.org.rs/article/view/98/89, приступ 22. 3. 2025. године.

генетски њено и 2. пуно или гестационо сурогат материнство које постоји у ситуацијама када сурогат мајка носи и рађа дете које је зачето генетским материјалом намераваних родитеља или дониранim генетским материјалом.[575] У савременим правним системима, сурогат материнство заснива се на уговору који сурогат мајка закључује са намераваним родитељима, и којим се регулишу њихови међусобни одности. Може бити закључен као доброчини уговор, или из лукративних побуда када сурогат мајка дете носи и рађа уз накнаду.[576]

Сурогат материнство је, иако стара, и даље контравезна установа коју прате бројне правне и етичке дилеме. У многим државама сурогат материнство није дозвољено (нпр. у Норвешкој, Немачкој, Француској, Италији, Аустрији, Шпанији, Швајцарској, као и државама бивше СФРЈ, изузев Македоније). Са друге стране, у многим државама сурогат материнство је дозвољено, или се ова пракса толерише (Русија, Украјина, Грузија, Белгија, Грчка, Израел, Велика Британија, Холандија, Македонија, државе САД-а).[577]

Као нарочито важно поставља се питање регулисања ко ће се у случају сурогације сматрати родитељем детета. Сам институт сурогат материнства подразумева да то буду намеравани родитељи, јер се у савременом свету сурогат материнство заснива на уговору којим се сурогат мајка обавезује да носи и роди дете, а да затим дете преда намераваним родитељима. Ова „предаја“ детета намеравним родитељима заправо представља преношење свих права и дужности из садржине родитељског права. Међутим, поставља се питање да ли дете које је рођено од сурогат мајке, у контексту права на формирање сопственог идентитета и права да зна чињенице о свим пореклу, истовремено има и право да зна да га је родила сурогат мајка, као и идентификационе податке о својој сурогат мајци. Генерално се залажемо за потврдан одговор на ова питања, на која би родитељи, увек када је могуће, требало да одговоре позитивно и то на најранијем узрасту детета, како не би дошло до

[575] Наведено према Бараћ И., Сурогат материнство – механизам биомедицине у борби против инфертилитета, Анали Правног факултета у Београду, 2/2023, стр. 253–283.
[576] Видети Ковачек Станић Г., Европска достигнућа у регулисању породичног статуса детета зачетог артифицијелним репродуктивним технологијама, Становништво 2/2015, стр. 1–19.
[577] Видић Трнинић Ј., Сурогат материнство у праву Србије (*de lege lata* и *de lege ferenda*) и праву Македоније, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду, 3/2015, стр. 1163.

губљења поверења детета у своје родитеље тиме што би дете ове чињенице сазнало касније и на неки други начин.

10.7. Право детета на идентитет у Републици Србији

У Републици Србији право детета да сазна своје порекло представља уставну категорију.[578] Ове уставне гарантије даље су разрађене одредбама Породичног закона, Закона о држављанству, Закона о матичним књигама и др.

Одмах по рођењу, дете има право да буде уписано у матичне књиге рођених које се воде за територију Републике Србије. Поступак уписа детета у матичну књигу рођених представља редовни административни поступак, који се мора спровести у року од 15 дана од дана рођења детета.[579] Тако је чл. 13 Породичног закона гарантовано право свакога на лично име, које се стиче рођењем, и представља битан елемент статуса појединца и основ личног идентитета.[580] Презиме указује на породичну припадност одређеног лица, и по правилу се преноси са генерације на генерацију.[581] Право на име представља људско право и заштићено је под окриљем чл. 8 ЕКЉП.[582]

Посебан део ПЗ посвећен је поступцима за утврђивање односно оспоравање очинства или материнства.[583]

---

[578] Чл. 64 Устава РС под рубрумом „права детета“ гарантује право сваком детету на лично име, упис у матичну књигу рођених, право да сазна своје порекло и право да очува свој идентитет. Такође, чл. 38 Устава РС прокламује да дете које је рођено у Републици Србији има право на држављанство Републике Србије, ако нису испуњени услови да стекне држављанство друге државе.
[579] Ковачек Станић Г., Аутономија *versus* материјална истина у компаративном праву о породичном статусу детета, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду, vol. 45, бр. 3, том 1, 2011, стр. 199.
[580] Станивуковић М., Лично име детета у српском међународном приватном праву, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду, vol. 51, бр. 1, 2017, стр. 24.
[581] Станивуковић М., op.cit., стр. 25.
[582] Burghartz v. Switzerland, Decision of 22 February 1994, Series A No. 280-B, пасус 24; Guillot v. France, 1996-V, 1593, пасус 21.
[583] Чл. 42–56 ПЗ.

Према постојећим законским решењима постоји оборива правна претпоставка да се мајком детета сматра жена која је као мајка уписана у матичне књиге рођених, а материнство се доказује изводом из матичних књига.[584]

Породични закон садржи и дефиницију мајке, која представља жену која је родила дете.[585] Овако формулисана дефиниција мајке у српском праву производи значајне правне последице које су нарочито видљиве у случају зачећа уз биомедицинску помоћ, питања сурогат материнства, усвојења, као и права партнера из истополних заједница које се односе на дете.

Поступци за утврђивање односно оспоравање очинства или материнства воде се по правилима парничног поступка, и у надлежности су виших судова Републике Србије, а породични статус детета утврђује се правноснажном судском одлуком. У овим поступцима важи истражно начело и принцип утврђивања материјалне истине, а основни принцип је принцип заштите најбољег интереса детета док је јасно дефинисан круг лица која их могу покренути, при чему ово право у свим ситуацијама има дете, без временског ограничења.[586] Одредбама чл. 57 ПЗ одређено је да је мајка детета зачетог уз биомедицинску помоћ жена која га је родила, при чему је изричито искључена могућност утврђивања материнства жене која је даровала јајну ћелију, уколико је дете зачето уз биомедицинску помоћ.[587] Оцем детета које је зачето уз биомедицинску помоћ сматра се муж мајке, под условом да је за поступак биомедицински потпомогнутог оплођења дао писмени пристанак. И ванбрачни партнер мајке може се сматрати оцем детета које је зачето уз биомедицинску помоћ, под условом да је за поступак биомедицински потпомогнутог оплођења дао писмени пристанак. Очинство мушкарца који се сматра оцем детета не може се оспоравати, осим у ситуацијама да дете није зачето поступком биомедицински потпомогнуте

[584] *Ibidem*.
[585] Чл. 42 ПЗ.
[586] У овим поступцима термин „дете“ користи се на начин да означи лице чије порекло се утврђује. Ковачек-Станић Г., Право детета да зна своје биолошко порекло у упоредном европском праву: последице на родитељско право, у Хармонизација српског и мађарског права са правом Европске уније, 8/2022, стр. 21–35.
[587] Чл. 57 ПЗ.

оплодње. Ако је дете зачето уз биомедицинску помоћ дарованим семеним ћелијама, очинство мушкарца који је даровао семене ћелије не може се утврђивати.[588]

Законом о биомедицински потпомогнутој оплодњи[589] регулисани су методи биомедицински потпомогнуте репродукције (БМПО).[590] Овај закон усвојио је принцип апсолутне анонимности донације, што значи немогућност да се сазнају било који подаци о донору, осим оних који су битни из медицинских разлога. Донор према детету, рођеном (насталом) од његовог биолошког материјала, нема ни права ни обавезе. Дете, зачето поступком БМПО са репродуктивним ћелијама донора, има право да из медицинских разлога тражи од управе податке из Државног регистра који се односе на даваоца репродуктивних ћелија када наврши 15 година, ако је способно за расуђивање, а ови подаци се не односе на податке о личности даваоца, већ само на податке од медицинског значаја за дете, његовог будућег супружника односно ванбрачног партнера, као и на податке од значаја за њихово потомство.[591] Такође, законски заступник односно старатељ детета, по одобрењу органа старатељства, може захтевати увид у ове податке, али само на основу дозволе надлежног суда у ванпарничном поступку, када за то постоје оправдани медицински разлози, као и здравствени радник који лечи дете зачето поступком БМПО, из медицинских разлога, у циљу отклањања ризика по здравље детета.[592] [593]

Као посебно питање поставило се питање постухумне фертилизације, која је према тренутно важећем решењу у Републици Србији искључена,[594] што је решење

[588] Чл. 58 ПЗ.

[589] Закон о биомедицински потпомогнутој оплодњи, Службени гласник РС бр. 40/2017 и 113/2017 – др. закон.

[590] Чл. 3 Закона о биомедицински потпомогнутој оплодњи, појам биомедицински потпомогнуте оплодње дефинисан је као поступак који се спроводи у складу са савременим стандардима биомедицинске науке у случају неплодности, као и у случају постојања медицинских индикација за очување плодности, и омогућава спајање мушких и женских репродуктивних ћелија како би се постигла трудноћа на начин који је другачији од сношаја.

[591] Чл. 57 Закона о биомедицински потпомогнутој оплодњи.

[592] Чл. 40 Закона о биомедицински потпомогнутој оплодњи.

[593] Више видети у Човић А., Стјепановић Б., Вантелесна оплодња са непознатим донором – дилеме са аспекта биоетике и права детета да зна своје порекло, Социолошки преглед, бр. 4/2022, стр. 1433–1471. Такође и Младеновић Т., Право детета на идентитет у контексту правила о анонимности донора, Анали Правног факултета у Београду, бр. 1/2023, стр. 93–117.

[594] Чл. 25 Закона о биомедицински потпомогнутој оплодњи.

које је на известан начин изазвано ситуацијама које намеће савремени живот.[595] Овде се могу поставити питања наследноправних дејстава,[596] као и каква ће бити правна судбина замрзнутих ембриона до којих се дошло у поступку БМПО.[597]

Сурогат метеринство није правно препознато, иако је стварност показала да појединци који на други начин не могу да дођу до потомства излазе изван граница наше земље, тамо склапају уговор са сурогат мајком, а затим са дететом враћају у Републику Србију и дете уписују у матичну књигу рођених.[598] [599] Иако се законодавац није изјаснио о прихватљивости института сурогат материнства за правни поредак у Републици Србији, ова правна празнина доводи до тога да се једна пракса толерише, а намеравани родитељи упис детета у матичним књигама исходују

[595] Питање дозвољености постхумане оплодње актуелизовано је научним развојем у области биомедицине, који је омогућио замрзавање полних ћелија, као и примене техника биомедицински потпомогнуте оплодње. У литератури и упоредној судској пракси можемо разликовати неколико ситуација: ситуације у којој је пар већ укључен у поступак биомедицински потпомогнуте оплодње, па дође до смрти једног од партнера, постоје замрзнути ембриони, као и пристанак да у случају смрти једног од њих генетски материјал може бити искоришћен за оплодњу; ситуације у којима се у поступку биомедицински потпомогнуте оплодње партнери не изјасне у погледу постхумане оплодње, али постоји замрзнути генетски материјал који након смрти једног од партнера може бити искоришћен за оплодњу. Такође, разликују се и ситуације у којима у тренутку смрти једног од партнера не постоји замрзнути генетски материјал, већ преживели партнер захтева узимање полних ћелија умрлог партнера, у ком случају опет постоји разлика између оних ситуација у којима постоји медицинска документација да је пре смрти преминули партнер исказао јасну намеру да добије заједничко потомство, и сутуације у којима овакви докази не постоје. Више видети у раду Самарџић С., Породичноправни аспекти постхумане оплодње, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду, 4/2013, стр. 387–403.

[596] Видети Костић Е., Регулатива постхумане оплодње са осврtом на њена наследноправна дејства, Зборник радова 35. Копаоничке школе природног права Слободан Перовић, 2/2022, стр. 115–129.

[597] Познат је случај Тијане Призренац која се пред домаћим судовима више од пет година борила да јој се, након смрти мужа са којим се подвргла поступку биомедицински потпомогнуте оплодње, врате ембриони, како би покушала да и након смрти мужа, уз помоћ замрзнутих ембриона, дође до потомства. О овоме је више пута писано у домаћој штампи. Видети на https://www.euronews.rs/srbija/drustvo/137116/visi-sud-u-nisu-odlucio-u-korist-tijane-prizrenac-dobijena-jos-jedna-bitka-za-zamrznute-embrione/vest, приступ 23.3.2025. године; https://www.blic.rs/vesti/drustvo/tijana-prizrenac-dobila-bitku-za-zamrznute-embrione-proglasila-pobedu-nakon-pet/cmlgqjc, приступ 23. 3. 2025. године. Међутим, ово није био усамљени случај, о чему видети https://www.rts.rs/vesti/drustvo/5234338/embrioni-smrt-partnera-vestacka-oplodnja-ana-danijela-crkva.html, приступ 23. 3. 2025. године.

[598] О овоме видети у Цвејић Јанчић О., Јанчић М., Заштита права детета рођеног у иностранству уз помоћ сурогат мајке, Зборник радова копаоничке школе природног права – Слободан Перовић, 2021/2, стр. 5–16.

[599] Ове ситуације у којима парови који су суочени са проблемом неплодности одлазе у иностранство где покушавају да свој проблем реше различитим начинима биомедицински потпомогнуте оплодње, а затим се враћају у државу порекла, често са дететом, назива се репродуктивним туризмом. О овоме видети Самарџић С., Правна питања биомедицински асистиране репродукције: репродуктивни туризам, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду, vol. 45, бр. 1, 2011, стр. 507–520.

на основу пријаве за упис родитеља и иностраног извода из књиге рођених за дете, а који не бива преиспитиван од домаћих управних органа.[600]

Препознајући чињеницу да је регулисање института сурогат материнства потребно, јер право треба да прати потребе живота, редактори Преднацрта Грађанског законика Републике Србије понудили су као предлог решења садржана у одредбама чл. 2176–2185. Сам Преднацрт не користи термин „сурогат материнство“, већ ову установу назива материнством у случају рађања за другог. Ово решење подржавамо, имајући у виду да је реч о домаћој терминологији којом се може указивати да регулисање овог института заправо представља правно препознавање животне појаве која је од најранијих времена била присутна у нашем друштву и представљала одраз солидарности са оним породицама које нису могла да за себе обезбеде потомство.[601]

Чланом 2176 Преднацрта Грађанског законика (у даљем тексту Преднацрт), одређено је да ће се у случају рађања за другог у матичне књиге као мајка детета уписати намеравана мајка, без обзира да ли су њене оплодне ћелије коришћене за оплодњу друге жене, коју редактори Преднацрта не називају сурогат мајком већ родиљом. У овој ситуацији оцем детета сматрао би се супруг или ванбрачни партнер намераване мајке – намеравани отац. Одређено је да се материнство и очинство намераваних родитеља не може оспоравати, чак ни у случају када су за оплодњу друге жене (родиље) коришћене оплодне ћелије само једног од њих.[602] Закључење уговора о рађању за другог условљено је немогућношћу да намеравани родитељи до потомства дођу уз помоћ других поступака БМПО, односно сурогат материнство регулише се као последњи метод БМПО, о чему се као доказ доставља медицинска документација. Према предложеном решењу, уговорне стране морају бити

[600] Самарџић С., op.cit., стр. 25.

[601] Ови случајеви „рађања за другог“ познати су самој ауторки рада, а односе се на ситуације када се, најчешће у оквиру ширих породичних заједница, деца од стране породица са више деце „уступају“ оним породицама које немају своје потомство, како би се те друге породице о деци старале, како би их ова деца очувала у старости и болести, и у коначном наследила материјалне вредности које поседују, уз продужење породичног имена. Шире бављење овом темом није предмет нашег рада.

[602] Чл. 2176 Преднацрта Српског грађанског законика.

пунолетне и пословно способне, а уколико је родиља у браку или ванбрачној заједници, потребна је и сагласност њеног супружника или ванбрачног партнера.[603]

Према редакторима Преднацрта, уговор о рађању за другог био би строго формални уговор, који би се закључивао у писаној форми и бивао оверен од стране судије, који је приликом овере уговора дужан да утврди да ли су успуњени медицински и остали услови, да ли су се уговорне стране обратиле саветовалишту ради психолошке припреме за сурогат материнство и да их упозори на последице уговора, нарочито да се родиља неће сматрати мајком детета. Такође је одређено да ће судија одбити да овери уговор ако је уговорена несразмерна накнада трошкова или неумерена награда за рађање, или ако нису испуњени прописани услови.[604]

Предложено решење омогућава да уговор о рађању за другог буде закључен како између лица која су у сродству, тако и међу лицима која то нису, али искључује могућност да се за зачеће користе полне ћелије родиље, односно сурогат мајке. Такође, родиља може бити жена која је већ рађала, што је разумљиво, јер шта значи родити дете знају једино жене које су имале то искуство.[605] У односу на намераване родитеље, Преднацрт пружа могућност да посредством сурогат материнства дођу до потомства и она лица која нису у браку или у ванбрачној заједници, подразумевајући ту и намераваног оца и намеравану мајку, при чему је у том случају одређено да ово морају бити лица која су способна да врше родитељска права и дужности и у таквом су психофизичком стању да се може очекивати да ће родитељско право вршити у најбољем интересу детета, при чему се за оплодњу мора користити њихов генетски материјал.[606]

Са становишта права детета да зна чињенице о свом пореклу значајна је одредба чл. 2181 ст. 4 Преднацрта, којом је одређено да суд може признати жени која је родила дете за другог право на контакте са дететом, ако оцени да је то у најбољем интересу детета, као и одредба чл. 2185 Преднацрта која одређује да су намеравани родитељи дужни да дете што пре обавесте о начину зачећа и пореклу, а најкасније

[603] Чл. 2177 Преднацрта Српског грађанског законика.
[604] Чл. 2178 Преднацрта Српског грађанског законика.
[605] Чл. 2179 Преднацрта Српског грађанског законика.
[606] Чл. 2180 Преднацрта Српског грађанског законика.

до поласка детета у школу. Сматрамо да би, у случају правног регулисања института сурогат материнства, било потребно гарантовати и право детета да у судском поступку, након одређеног узраста, захтева одржавање личних односа са сурогат мајком, јер би у том случају и само дете било активно процесно легитимисано да пред судом захтева остваривање овог свог права.[607]

Почетком 21. века појавио се проблем несталих беба из породилишта у Републици Србији, који стоји на путу остваривања права детета на идентитет. О овом питању изјаснио се и ЕСЉП у предмету *Зорица Јовановић против Србије*.[608] Према чињеницама које су у поступку пред ЕСЉП утврђене, подноситељка представке је 1983. године родила сина у Медицинском центру Ћуприја (МЦЋ) и за време боравка у болници редовно је виђала дете. На сам дан отпуштања из болнице лекар је обавестио подноситељку да је дете умрло и да не може да добије тело детета јер обдукција треба да се обави у Београду, што није била уобичајена пракса у МЦЋ. У току 2001. и 2002. године медији су почели да извештавају о бројним сличним случајевима. Због тога је подноситељка затражила информације од МЦЋ. Тим поводом је била обавештена да је узрок смрти детета непознат, као и да никаква документација о томе није доступна јер је архив МЦЋ-е уништен у поплави. Општина Ћуприја обавестила је подноситељку да је рођење њеног детета регистровано, али не и његова смрт. Подноситељки и њеној породици никада није предато тело сина нити налаз обдукције, а нису били ни обавештени о томе где је он наводно сахрањен. Током 2005. године, стотине родитеља чија су новорођена деца такође „нестала“ након наводне смрти у болницама током 1970-их, 1980-их и 1990-их година обратили су се скупштини. Анкетни одбор образован ради утврђивања истине о новорођеној деци несталој из породилишта у више градова у Србији утврдио је да су у релевантно време постојали озбиљни недостаци у примењивом законодавству и поступањима државних органа и здравствених установа, па су

[607] Предмет овог рада неће бити критичка анализа одредбе чл. 2183 Преднацрта, којом је одређено да уговором о рађању за другог може бити предвиђена накнада разумних трошкова изазваних ношењем и рађањем детета (губитак зараде, трошкови медицинских услуга, трошкови превоза, смештаја, исхране сурогат мајке и сл.), као и умерена награда која ће се исплаћивати месечно или у укупном једнократном износу, а која по себи рађа значајне правне и етичке дилеме.

[608] О овом питању изјаснио се и ЕСЉП у предмету Зорица Јовановић против Србије, бр. представке 21794/08, пресуда од 26. 3. 2013. године.

сумње родитеља о томе шта се десило са њиховом децом биле оправдане. Међутим, по оцени ЕСЉП, радње које су државни органи предузели након што су упознати са проблемом „нестале деце“, нису омогућиле обештећење родитељима „нестале деце“, већ су само омогућиле да се сличне ситуације избегну у будућности. Због таквог континуираног пропуста тужене државе да подноситељки пружи информације о судбини њеног сина, Европски суд је закључио да је подноситељка жртва трајне повреде права на поштовање породичног живота (члан 8 ЕКЉП).[609] Такође, обавезао је Републику Србију да спроведе и одређене мере опште природе, односно да у року од једне године од правноснажности пресуде предузме одговарајуће мере ради установљавања механизма који би омогућио свим родитељима да у сличним ситуацијама добију одговарајуће одговоре и одговорајућу накнаду. При томе, овај процес требало би да надзире независно тело са одговарајућим овлашћењима, да би могли да се дају веродостојни одговори о судбини сваког детета, и понуди одговарајућа накнада.

Реакција на став ЕСЉП који је изнет у одлуци представља доношење посебног Закона о утврђивању чињеница о статусу новорођене деце за коју се сумња да су нестала у породилиштима у Републици Србији.[610] Овим законом регулисан је посебан поступак за утврђивање чињеница о статусу новорођене деце за коју се сумња да су нестала у породилиштима у Републици Србији, утврђена је надлежност суда и одређивање правичне накнаде у случају да се утврди повреда права на породични живот родитеља са новорођеним дететом. Закон је омогућио родитељима новорођене деце за које постоји сумња да су нестала из породилишта, али и другим законом овлашћеним лицима, да у посебном судском поступку сазнају истину о томе шта се десило са несталим новорођеним дететом и остваре право на правичну накнаду нематеријалне штете због повреде права на породични живот.

Са становишта права детета да зна своје порекло, као и метода утврђивања порекла детета у односу на родитеље, конкретно оца, важна је пресуда ЕСЉП у

[609] Анализа пресуде Зорица Јовановић против Србије, Правосудна академија. Доступно на: https://cref.pars.rs/docs/pdf-analiza/Zorica-Jovanovic-protiv-Srbije.pdf, приступ 23. 4. 2025. године.
[610] Закон о утврђивању чињеница о статусу новорођене деце за коју се сумња да су нестала у породилиштима у Републици Србији, Службени гласник РС бр. 18/2020.

предмету Јевремовић против Србије.[611] У овом случају представку су поднеле мајка и ћерка рођена ван брака, које су покренуле судски поступак против наводног оца детета у циљу утврђивања очинства и остваривања права детета на издржавање. Након што је на основу спроведених крвних анализа утврђено да постоји велика вероватноћа да је тужени отац прве подноситељке представке, он је шест пута одбијао да се подвргне ДНК тестирању, што је суд ценио када је усвојио тужбени захтев и утврдио да је тужени отац детета. Одлуком другостепеног суда, укинута је првостепена пресуда и предмет је враћен на поновно суђење са образложењем да тужени није био у могућности да се подвргне ДНК анализи, али да је сада спреман да то учини. Пресуда првостепеног суда је још два пута била укидана, након чега је тужени изјавио и ревизију. Након осам година од покретања парничног поступка, Врховни суд је дефинитивно решио питање очинства, тако што је утврдио да је тужени отац детета и обавезао га је да на име издржавања детета исплаћује одређени новчани износ. Поред повреде права на суђење у разумном року, ЕСЉП је овде испитивао наводно постојање повреде права на приватни живот гарантованог чл. 8 ЕКЉП, под чијим окриљем је заштићено и право појединца да добије информације о свом идентитету. На основу изнетих чињеница суд је закључио да у поступцима за утврђивање очинства и у другим поступцима који се односе на утврђивање грађанскоправног статуса појединца правична равнотежа мора да се успостави између интереса појединца да добије потребне информације о свом идентитету и интереса заштите трећег лица од принудног подвргавања медицинском испитивању било које врсте. Стога је суд у конкретном случају утврдио постојање повреде права апликанткиња.[612]

[611] Jevremovic v. Serbia, представка бр. 3150/05, пресуда од 17. 7. 2007. године.
[612] Наведено према *Јевремовић против Србије*, доступно на https://cref.eakademija.com/images/pdf-analiza/Jevremovic-protiv-Srbije.pdf, приступ 24. 11. 2024. године.

11.ПРАВО ДЕТЕТА ДА ЖИВИ СА СВОЈИМ РОДИТЕЉИМА

Детету су, ради пуног и хармоничног развоја своје личности, потребни љубав и разумевање. Оно ће, када год је то могуће, одрастати под старањем и одговорношћу својих родитеља.[613]

11.1. Право детета да живи са својим родитељима – појмовно одређење и међународни стандарди

Право детета да живи са својим родитељима и да се родитељи о њему старају пре свих других, једно је од најзначајнијих права које произилази из потребе детета за старањем и заштитом. Природно је и донекле биолошки условљено да ће се родитељи на најквалитетнији начин старати о детету – да ће обезбедити услове за што потпуније задовољење дететових потреба и свеобухватан развој дететове личности. Претпоставка је, базирана на колективном искуству, да родитељи на најбољи начин брину за дете, као и да са дететом развијају однос пун топлине и љубави, што је пресудно за то да дете развије осећај сигурности, стабилности и узајамног поверења, и представља предуслове за квалитетан развој кроз који ће дете израсти у задовољну одраслу особу и члана друштвене заједнице.

Праву детета да живи са својим родитељима кореспондира право и дужност родитеља да се старају о детету пре свих других. Као такво ово право заштићено је под окриљем права на породични живот гарантованог чл. 8 ЕКЉП.

Право детета да живи са својим родитељима у делу литературе која се односи на права детета, заправо се представља као последица права детета да буде вољено. Претпоставка је да су родитељи ти који су способни да детету пруже највише љубави, а већина људи би се сложила да је добро и потребно да деца буду вољена. Већина би се истовремено супротставили идеји да деца имају и право да буду вољена. Тврдњу да дете има право да буде вољено у дискурс теорије о правима детета увео је аутор Метју Лио (*S. Matthew Liao*), заступајући тезу да је право детета

[613] Чл. 6 Декларације о правима детета (1959).

да буде вољено људско право детета, наспрам кога стоји дужност волети дете. Аутор тврди да су родитељи првенствено у обавези да воле своју децу, а да у коначном волети дете јесте дужност сваког члана људског друштва, као и да друштво у целини има обавезу да обезбеди услове у којима ће дете бити вољено.[614]

Могли бисмо се сложити са тврдњом да сва деца света имају право да буду вољена, при чему бисмо овај закључак извели полазећи од претпоставке да деца имају потребу да буду вољена. Уколико из дечјих потреба произлазе дечја права, може се закључити да из дечје потребе да буде вољено, произлази и његово право да буде вољено. Право детета да буде вољено кореспондира са дужношћу волети дете. И право детета да буде вољено, и дужност волети дете, подразумевају постојање емоције – осећање привржености и толине према другоме. Једном речју, постојање љубави. Деца као млада људска бића пате уколико их нико не воли. То нам је искуствено познато јер сви одрасли имају сећање на то како је бити дете. Стога по нашем мишљењу, право детета да буде вољено је људско право детета, које је као такво урођено и неотуђиво, и истовремено универзално јер припада сваком детету. Ово право *per se* кореспондира са дужношћу родитеља као примарних старалаца детета да своје дете воле. У оним ситуацијама када родитељи не поседују капацитет да воле дете, када се овај однос не развије, дететова базична потреба неће бити задовољена, и у том смислу потребно је да се држава посредством органа старатељства укључи и интервенише. Ова интервенција може бити различита, али сматрамо да би у овим ситуацијама требало настојати да се помогне родитељима да своје родитељске капацитете развију, посредством система психолошке подршке и помоћи. Тек када се ови ресурси исцрпу могли бисмо говорити о било каквом виду репресивних мера.

Поједини аутори негирају право детета да буде вољено. Тако, ауторка Лаура Лунди (*Laura Lundy*), чији рад у оквиру савремене теорије о правима детета

[614] Аутор је указао да само постојање права детета да буде вољено истовремено подразумева да је љубав подобна да буде предмет дужности, као и да би биолошки родитељи били ти који првенствено имају дужност волети дете, док сва остала лица у одговарајућим околностима имају дужност да помогну биолошким родитељима да ову своју дужност испуњавају. Више у: S. Matthew Liao, The Right of Children to be Loved, The Journal of Political Philosophy, Vol. 14, No. 4, 2006, pp. 420–440. О праву да се буде вољен исти аутор говори у раду S. Matthew Liao, The Right to Be Loved, *Ethics*, 2016, 127(1):294–297.

суштински посматрано поштујемо, негира постојање права детета да буде вољено и тврди да је залагање за признање овог права детета одраз опште *инфлације права детета* у 21. веку, која за последицу има разводњавање теорије о правима детета.[615] Са овим ставом не бисмо се могли сложити и видимо га као оклевање да се идеја о правима детета развије до својих крајњих граница, као и да се препозна дететова суштинска потреба. Право детета да буде вољено није пука прокламација, и сама чињеница да љубав представља емоцију која се код људи јавља природно и коју не можемо произвести, не искључује да дете има право да буде вољено од својих родитеља. Овај закључак ослања се на претпоставку да одређено право не престаје да постоји самим тим што онај који је дужан да га поштује то не чини.

Ми ћемо поћи од обориве претпоставке да су родитељи ти који воле своју децу по природи, те да су последично они који ће са дететом развити најстабилнију физичку и емотивну везу пуну топлине и разумевања за ставове и потребе детета. Зато сматрамо да из права детета да буде вољено, произлази и његово право да живи са својим родитељима и да се родитељи о њему старају пре свих других.[616]

Повезано са питањем права детета да буде вољено, може се навести пример једне иницијативе која је у Великој Британији била актуелна током 2014. године, када је најављивано доношење посебног законодавног акта којим би била измењена постојећа законодавна регулатива у области права детета. Овај предлог у лаичкој и стручној јавности неформално је насловљен као „Пепељугин закон“ (енг. *Cinderella law*). Према овом предлогу, у Великој Британији требало је инкриминисати

[615] Овај став износи ауторка Лаура Лунди (*Laura Lundy*) у вебинару под називом “Разумевање добробити деце у дигиталном свету” (енг. *Understanding Children's Well-being in a Digital World*). Она наводи да закони у области људских права представљају компромис до кога се дошло на основу политичког преговарања од стране држава, за државе и у коначном говоре о одговорности државе. Поставља питање разводњавања и/или инфлације људских права детета, тврдећи да нпр. право детета да буде вољено о коме се говори у литератури, не постоји. Вебинар доступан на https://www.facebook.com/LSEMediaAndCommunications/videos/258049038639720, приступ 23. 5. 2024. године.

[616] Аутор Метју Лио (*S. Matthew Liao*) тврди да, иако је љубав према детету емоција, о њеном постојању можемо закључивати посредно, на основу одређених понашања родитеља. Он тврди да, уколико родитељи воле дете, покушаће да успоставе и очувају блискост са дететом, како физичку тако и психичку. Трудили би се да проводе време са дететом, покушали би да разумеју дете и потребе детета из дечје перспективе и покушали би да буду отворени према детету. Трудили би се да обезбеде детету квалитетан живот. S. Matthew Liao, The Right of Children to be Loved, The Journal of Political Philosophy, Vol. 14, No. 4, 2006, p. 423.

ситуације емотивног злостављања детета и то тако да, како се наводило у коментарима, родитељи који лише своје дете љубави и пажње могу бити осуђени на казну затвора у трајању од десет година. Према наведеном предлогу, кривично дело би представљало наношење штете физичком, интелектуалном, емотивном, социјалном или бихевиорном развоју детета. Предвиђено је да обухвати и ситуације у којима су деца лишена родитељске љубави у породици.[617] [618] Иако је по нашем мишљењу прешироко постављена кривичноправна одговорност у овом случају, става смо да су намере редактора овог законског текста биле исправне – осудити и сузбити случајеве емотивног занемаривања детета, што није усмерено против родитеља, њихове личности и родитељске улоге, већ против одређеног неодговарајућег родитељског стила. Такође, овде се поставља питање да ли се ускраћивање љубави детету може сматрати занемаривањем. Сматрамо да може, и да би било корисно у теорији јасно изнети овако формулисан став, као водич међународном и националном законодавцу, али и свима онима који раде са децом и за децу.

Право детета да живи са својим родитељима и да се родитељи о њему старају пре свих других, гарантовано је одредбом чл. 9 ст. 1 КПД којом је прописана обавеза држава уговорница *да обезбеде да ниједно дете не буде насилно одвојено од својих родитеља против њихове воље, осим када надлежни органи на основу судског увида одлуче, у складу с одговарајућим законом и процедурама, да је такво раздвајање неопходно и у најбољем интересу детета. Таква одлука може бити неопходна у*

[617] Више видети на https://www.familylaw.co.uk/home/researching-reform-cinderella-law-how-might-the-new-criminal-measures-affect-already-existing-family-legislation, приступ 19. 8. 2024. године. Једна од покретачких снага за промене закона у Великој Британији од стране појединих судија и правника била је потреба да се модернизује закон о деци и младима, као и да се поједностави језик. Појам намерно занемаривање (енг. *wilful neglect*), требало је заменити појмом безобзирности (енг. *recklesness*); као и дефиницију појма значајне штете (енг. *significant harm*) тако да штета представља штету услед које дете пати или да ће вероватно патити.

[618] О реакцијама на овај предлог видети на: https://www.bbc.com/news/uk-27693587, https://www.dailymail.co.uk/news/article-2593042/Cinderella-Law-stop-emotional-abuse-children-Parents-fail-love-face-prison.html, https://theconversation.com/cinderella-law-proposals-are-unhelpful-and-draconian-25106, приступ 19. 8. 2024. године. Такође и на https://theconversation.com/modern-day-cinderella-law-has-roots-in-georgian-britain-25057, приступ 19. 8. 2024. године.

одређеном случају, као нпр. ако родитељи злостављају или занемарују дете или ако живе одвојено па се мора донети одлука о месту становања детета.[619]

У литератури се указује да се из овако формулисане одредбе чл. 9 ст. 1 КПД могу извући два основна принципа која су редактори текста овог међународноправног документа имали у виду: прво, да родитељи не смеју бити одвојени од своје деце, осим уколико је то неопходно ради остварења најбољег интереса детета, и друго, да процедуре за одвајање детета од родитеља морају бити правичне.[620]

Ситуације у којима долази до одвајања родитеља и деце јесу ситуације које наступају на основу одлуке суда, и то онда када су права и интереси детета на најдрастичнији начин занемарена, деца су жртве злостављања или насиља у породици. Одвајање детета од родитеља представља последњу меру и грађанскоправну санкцију која се предузима у ситуацијама када родитељи својим понашањем, радњама или пропуштањем, повређују права и интересе детета. Ово јер *у односу родитељ – дете – држава, држава штити дете и породицу у целини* (курзив наш),[621] и основни задатак државе је да пружи помоћ и подршку породици да оствари своје функције.[622] Међутим, у ситуацијама у којима родитељи не могу или неће да се старају о деци на одговарајући начин, у складу са садржином и смислом родитељског права, држава може интервенисати и одвојити дете од једног

[619] Чл. 9 ст. 1 КПД.

[620] Implementation Handbook for the Convention on the Rights of the Child, UNICEF, 2007, доступно на file:///C:/Users/ljubi/OneDrive/Desktop/disertacija/Implementation%20Handbook%20for%20the%20Convention%20on%20the%20Rights%20of%20the%20Child.pdf, приступ 16. 8. 2024. године.

[621] Јовић Прлаиновић О., Лишење родитељског права на породични живот, у зборнику Заштита људских права и слобода у светлу међународних и националних стандарда, Правни факултет у Косовској Митровици, 2022, стр. 401–418. Видети и Адамовић А., Поступак за лишење родитељског права у пракси Основног суда у Нишу, тематски зборник радова Заштита људских и мањинских права у европском правном простору, Правни факултет у Нишу, 2011, 517–537.

[622] У литератури се као посебно право детета формирало и право детета на подршку породици, које је усмерено према држави. Ова подршка односи се пре свега на предузимање мера државе усмерених на смањење сиромаштва у друштву, предузимање директне надокнаде дела трошкова подизања деце, охрабрење и стварање услова за запошљавање родитеља, постизање родне равноправности у самој породици и на тржишту рада, развијање програма за образовање деце у раном детињству и инвестирање у институције формалног прешколског образовања и васпитања деце, затим мере усмерене на подизање стопе рађања и утицање на успоравање процеса старења друштва. Patric Dolan, Nevenca Zegarac, Jelena Arsic, Family support as a right of the child, social work and socila sciencis Review, 21(2), pp. 8–26.

или оба родитеља.[623] Фаза подршке и помоћи породици, пре изрицања најстроже грађанскоправне санкције, може изостати једино у ситуацијама у којима је степен угрожености детета такав да се одмах морају применити најстрожје мере државне принуде. [624] Најстрожа грађанскоправна санкција јесте мера потпуног лишења родитељског права којом се родитељу одузима овлашћење да врши права и дужности из садржине родитељског права према сопственом детету, изузев дужности да издржава дете.[625] За лишењем родитељског права треба посегнути као за последњом и крајњом мером, коју можемо схватити као неуспех конкретне породице, а и државе и друштва у целини.[626] Оправданост примене ове мере треба у сваком конкретном случају преиспитивати са становишта њене законитости и пропорционалности, као и са становишта остварења принципа најбољег интереса детета.

Комитет за права детета је приметио са дубоком забринутошћу да постоји висок број деце која су од својих породица одвојена из економских разлога. Тако је у једном од својих закључних запажања препоручио држави да забрани одвајање деце од својих породица и њихово смештање под алтернативно старање на основу економске ситуације породице, укључујући и ситуације у којима су родитељи смештени у прихватилишта за бескућнике, као и да осигура да деца која остају у овим прихватилиштима примају одговарајућу помоћ; да развије политику усмерену на помоћ породицама које су бескућници из економских разлога.[627]

---

[623] У ситуацијама повреде стандарда родитељског старања, интервенција државе огледа се у примени стручних социјалних и управних мера превентивног и корективног надзора над вршењем родитељског права, све до мера делимичног или потпуног лишења родитељског права које изриче суд. Јовић Прлаиновић О., Лишење родитељског права у контексту права на породични живот, у зборнику Заштита људских и мањинских права и слобода у међународних и националних стандарда, Правни факултет у Косовској Митровици, 2022, стр. 403.

[624] Према ставу професора Вељка Влашковића, меру и границу аутономије родитеља у вршењу родитељског права представља принцип најбољег интереса детета. Влашковић В., Лишење родитељског права у контексту принципа пропорционалности и најбољег интереса детета, у Усклађивање правног система Србије са правом Европске уније, Правни факултет у Крагујевцу, 11/2023, стр. 492.

[625] Вујовић Р., Поступак за лишење родитељског права, докторска дисертација, Правни факултет у Нишу, 2017, стр. 43.

[626] Влашковић В., Лишење родитељског права у контексту принципа пропорционалности и најбољег интереса детета, у Усклађивање правног система Србије са правом Европске уније, Правни факултет у Крагујевцу, 11/2023, стр. 493.

[627] Закључна запажања поводом комбинованог Петог и Шестог периодичног извештаја Краљевине Холандије, CRC/C/NLD/CO/5–6, параграф 24.

11.2. Право детета да живи са својим родитељима у правном систему Републике Србије

Породичним законом Републике Србије одређено је да је право детета да живи са својим родитељима и да може бити ограничено само судском одлуком.[628] Смисао родитељског права дефинисан је на начин да је родитељско право изведено из дужности родитеља и да постоји у мери која је потребна за заштиту личности, права и интереса детета.[629] Основна садржина родитељског права представља старање о детету. Родитељи имају право и дужност да се о деци старају пре свих других, при чему старање о детету обухвата чување, подизање, васпитавање, образовање, заступање, издржавање и управљање и располагање имовином детета.[630] Родитељи имају право и дужност да чувају и подижу дете тако што ће се они лично старати о његовом животу и здрављу.[631]

Начин на који ће родитељи одговорити својим родитељским улогама зависи од бројних фактора, а у првом реду од развијених родитељских компетенција.[632] Такође, значајни су различити видови подршке родитељству. Подршка родитељству представља стварну помоћ коју родитељи добијају у вршењу своје родитељске улоге од ширег друштвеног окружења.[633] Подршка је нарочито значајна у периоду раног родитељства, при чему извор ове подршке могу бити партнер, шира породица, али и друштвена заједница, односно држава.[634]

---

[628] Чл. 60 ПЗ.
[629] Чл. 67 ПЗ.
[630] Чл. 68 ПЗ.
[631] Чл. 69 ПЗ.
[632] Транзиција у родитељство сматра се кључном одредницом транзиције у одрасло доба. Јанковић А., Одржавање личних контаката родитеља и сродника са дететом, докторска дисертација, Правни факултет Универзитета Унион, Београд, 2020, стр. 8.
[633] Јанковић А., Одржавање личних контаката родитеља и сродника са дететом, докторска дисертација, Правни факултет Универзитета Унион, Београд, 2020, стр. 16.
[634] Према једном истраживању, пет најкориснијих извора подршке у раном родитељству су партнер/ка, родитељи, педијатри, патронажне службе, школа родитељства. Наведено према Јанковић А., Одржавање личних контаката родитеља и сродника са дететом, докторска дисертација, Правни факултет Универзитета Унион, Београд, 2020, стр. 79.

У складу са начелом социјалне правде, а ради заштите породице, Устав РС гарантује њену посебну заштиту [635] и признаје право на социјалну заштиту породицама којима је неопходна друштвена помоћ ради савладавања социјалних и животних тешкоћа и стварања услова за задовољавање основних животних потреба. [636] Из ових уставних норми произлази примарна одговорност државе да пружи ефикасну подршку родитељству. Од суштинског је значаја обезбедити породиљско одсуство и одсуство са рада ради неге детета, едукативне програме, као и најразличитије видове финансијске подршке породици са децом.

Једна од замерки Комитета за права детета у односу на стање у Републици Србији је то што тешка материјална ситуација родитеља представља узрок измештања детета из биолошке породице, а да претходно није учињено све да се помогне породици да дете остане са својим родитељима.[637] Такав налаз потврдило је и истраживање о деци на породичном и резиденцијалном смештају у Србији спроведено 2014. године,[638] у коме су као главни разлози за измештање деце из породице идентификовани занемаривање, остављање деце, сиромаштво и насиље у породици, а затим недостатак превентивних услуга и услуга за очување и повратак детета у породицу. Указано је да се у систему социјалне заштите примењују реактивне стратегије у заштити деце („спасавање“ насупрот очувању породице) и да постоји читав спектар недовољно препознатих проблема са којима се суочавају деца на смештају. [639] Према налазима истраживања, једна од основних мањкавости у реформи система заштите деце је ексклузивно усмерење на развој породичног смештаја и деинституционализацију, без давања приоритета услугама за подршку породици и услугама које спречавају издвајање деце из породице. Професионалци се суочавају са конфликтним захтевима у погледу заштите деце и подршке породици, што се одражава на одлуке које доносе, а још увек недостаје веза између различитих услуга и мера помоћи и заштите које стоје на располагању деци и

[635] Члан 66, ст. 1 Устава. РС.
[636] Члан 69 Устава. РС.
[637] Јанковић А., Одржавање личних контаката родитеља и сродника са дететом, докторска дисертација, Правни факултет Универзитета Унион, Београд, 2020, стр. 140.
[638] Жегарац Н., У лавиринту социјалне заштите, Универзитет у Београду, Факултет политичких наука, Центар за истраживања у социјалној политици и социјалном раду, Београд, 2014.
[639] Жегарац Н., op. cit. стр. 371.

породицама у Републици Србији.[640] На основу резултата истраживања закључено је да постоји потреба да се пракса социјалне заштите деце у Републици Србији усклади са Смерницама УН за алтернативни смештај деце у погледу развоја механизама за превенцију издвајања детета из породице, планирање сталности и програма за очување и реунификацију породице. Указано је на недостатак читавог спектра превентивних, супортивних, материјалних, саветодавно-терапијских, социјално-едукативних и других услуга за очување породица и подршку породицама које се суочавају са ризицима издвајања детета, као и породицама чија су деца већ издвојена или су се вратила родитељима након издвајања.[641]

Предмет пажње била је и појава самовољног „остављања“ деце у породилиштима. Број ове деце, која готово одмах по рођењу улазе на смештај у систем социјалне заштите је велики, мада сама појава није никада јасно именована у систему социјалне заштите у Србији. Зато је препоручено да се у сарадњи са домовима здравља, породилиштима и одељењима за неонатологију разраде превентивни и интервентни програми за идентификацију трудница код којих постоји ризик да ће услед различитих неповољних личних, породичних, материјалних, здравствених, социјалних или других околности оставити дете након порођаја или током првих месеци живота детета. [642]

Са намером да се створе бољи услови за пружање подршке породици у остваривању родитељске функције, у Републици Србији је 2017. године донет осебан Закон о финансијској подршци породици са децом. [643] Овај закон има два основна циља – ублажавање неједнакости у животном стандарду породица са децом и смањивање трошкова родитељства. Неке од мера које закон промовише виде се и као специфичне мере демографске политике која је осмишљена са циљем да охрабри родитеље у вршењу родитељске функције. Закон признаје неколико права ради побољшања услова за задовољавање основних потреба деце, усклађивања рада и

[640] *Ibid*, стр, 372.
[641] *Ibid*, стр. 372.
[642] *Ibid*, стр. 373.
[643] Закон о финансијској подршци породици са децом („Службени гласник РС“ бр. 113/2017, 50/2018, 46/2021, 51/2021, 53/2021, 66/2021, 130/2021, 43/2023, 62/2023, 11/2024 и 79/2024)

родитељства, посебног подстицаја и подршке родитељима да остваре жељени број деце и побољшање материјалног положаја породица са децом, породица са децом са сметњама у развоју и инвалидитетом и породица са децом без родитељског старања. Поред права на накнаду зараде за време породиљског одсуства, накнада зараде за време одсуства са рада ради неге детета и накнаде за време одсуства са рада ради посебне неге детета, закон признаје право на родитељски додатак, право на дечји додатак, право на накнаду трошкова боравка у предшколској установи за децу без родитељског старања, са сметњама у развоју и децу са инвалидитетом, као и право на накнаду трошкова боравка у предшколској установи за децу корисника новчане социјалне помоћи.

Поједине одредбе Закона о финансијској подршци породици са децом којима су регулисани услови за остваривање права наишле су на критике у стручној јавности. Повереница за заштиту равноправности је током 2018. године поднела предлог за оцену уставности и законитости појединих одредби овог закона.

Повереница је сматрала да је одредба чл. 13 ст. 4 Закона о финансијској подршци породици са децом дискриминаторна, јер је одређено да је месечна основица накнаде зараде за време породиљског одсуства и одуства са рада ради неге детета не може бити већа од три просечне месечне зараде у Републици Србији, чиме су дискриминисане жене са вишим зарадама на основу свог имовног стања. Такође, сматрала је да су неуставне и одредбе чл. 17 ст. 2 и чл. 18 ст. 2 овог закона. Одредбом чл. 17 ст. 2, одређено је да остале накнаде по основу рођења и неге детета и посебне неге детета може остварити мајка која је у периоду од 18 месеци пре рођења детета остваривала приходе, а у моменту рођења детета је незапослена и није остварила право на новчану накнаду по основу незапослености, по основу самосталног обављања делатности, као носилац породичног пољопривредног газдинства које има статус лица које самостално обавља делатност према закону којим се уређује порез на доходак грађана, по основу уговора о обављању привремених и повремених послова, по основу уговора о делу и по основу ауторског уговора. Остале накнаде по основу рођења и неге детета, као и посебне неге детета, може остварити и мајка која је у периоду од 24 месеца пре рођења детета била пољопривредни осигураник.

Одредбама чл. 18 ст. 1 и 2 Закона о финансијској подршци породици са децом, одређено је да основица за остале накнаде по основу рођења и неге детета и посебне неге детета за лице из чл. 17 ст. 1 овог закона за жене које су запослене, обављају самосталну делатност, уговор о делу и др. могу остварити право уколико су у периоду од 18 месеци пре рођења детета остваривале приходе, док је у односу на жене пољопривреднице као услов за стицање накнаде предвиђено да су осигуране по том основу 24 месеца, чиме су пољопривредне осигуранице стављене у неравноправни положај у односу на жене које су осигуране по основу других делатности.

Повереница је сматрала да је дискриминаторна и одредба чл. 54 ст. 2 Закона о финансијској подршци породици са децом, којом је одређено да ће се право на родитељски додатак за децу рођену пре примене овог закона остваривати у складу са прописима који су били на снази на дан рођења детета, чиме су деца рођена пре 25. 12. 2017. године стављена у неповољнији положај у односу на млађу децу.[644]

Одлучујући по предлогу, Уставни суд је утврдио да су одредбе чл. 17 ст. 2 и чл. 18 ст. 2 Закона о финансијској подршци породици са децом неуставне, док је у осталом делу нашао да је предлог неоснован.[645]

У новијој својој одлуци из 2024. године, Уставни суд је такође утврдио неуставност одредби чл. 13 Закона о финансијској подршци породици са децом. Према налажењу Уставног суда, одсуство са рада у случају привремене спречености за рад, између осталог због болести или компликација у вези са одржавањем трудноће, и породиљско одсуство и након њега одсуство ради неге детета, представљају одсуства са рада за време којих запослени остварују право на накнаду зараде, с тим што су у питању два различита права која се остварују по различитим законима и под различитим условима. За одређивање накнаде зараде за време породиљског одсуства и одсуства са рада ради неге детета релевантна је висина примања која имају карактер зараде и на која су плаћени доприноси у периоду од 18 месеци, али се овај период не рачуна исто у свим случајевима тог одсуства. Жени

[644] Више видети на https://ravnopravnost.gov.rs/predlog-za-ocenu-ustavnosti-i-zakonitosti-zfppd/, приступ 24. 3. 2025. године.
[645] Одлука Уставног суда ИУз-216/2018 од 3. 12. 2020. године („Службени гласник РС“ бр. 46/21).

која није имала компликација у вези са трудноћом, за обрачун накнаде зараде узима се у обзир 18 месеци који претходе месецу отпочињања породиљског одсуства. Насупрот томе, у случају да је коришћено тзв. трудничко боловање, за обрачун накнаде зараде за време породиљског и одсуства ради неге детета узима се у обзир 18 месеци који претходе првом месецу отпочињања одсуства због компликација у вези са одржавањем трудноће. Дакле, при обрачуну накнаде зараде за време породиљског одсуства и одсуства са рада ради неге детета не урачунава се период у коме је запослена жена била привремено спречена за рад због компликација у вези са одржавањем трудноће и за који је остварила право на накнаду зараде, у висини 100% од основа за накнаду (првих 30 дана на терет послодавца а потом из јавних прихода), по основу којих су плаћени доприноси. То даље значи да се тим женама обрачун накнаде зараде врши према примањима која имају карактер зараде оствареним у значајно ранијем периоду у односу на тренутак отпочињања породиљског одсуства него женама чија је трудноћа протекла без компликација. Закључак је Уставног суда да овакво разликовање нема никакво објективно и разумно оправдање и да се њиме у неповољнији положај стављају жене које су током трудноће имале компликације и користиле право на одсуство са рада ради одржавања трудноће.[646]

У пракси се релативно често јавља потреба за принудним извршењем судских одлука о поверавању деце једном од родитеља у ситуацијама кад други родитељ или треће лице код кога се дете налази не жели да преда дете. Законом о извршењу и обезбеђењу (ЗИО) из 2015. године[647] прописана су различита средства извршења: принудно одузимање и предаја детета, новчана казна и казна затвора.[648] Одредбама ЗИО прописана је дужност суда да у овом извршном поступку посебно води рачуна да се што боље заштити интерес детета (чл. 371 ст. 1 ЗИО). Иако ова одредба донекле

[646] Одлука Уставног суда ІУз-60/2021 од 18. 1. 2024. године.
[647] Закон о извршењу и обезбеђењу, „Службени гласник РС", бр. 106/ 2015, 106/ 2016 - Аутентично тумачење, 113/ 2017 - Аутентично тумачење, 54/ 2019, 9/ 2020 - Аутентично тумачење, 10/ 2023 - др. закон.
[648] Члан 373. ЗИО.

одступа од општеприхваћене формулације „најбољи интерес детета“, оцењено је да нема индиција да се на тај начин умањује очекивани ниво заштите детета.[649]

У извршном поступку који се води ради одузимања и предаје детета извршење спроводи орган старатељства уз асистенцију – присуство и надзор суда, а уз учешће психолога.[650] Дужност психолога је да током одузимања и предаје детета прати реакције детета и лица коме се дете одузима, да утиче на спречавање или смањење понашања које може изазвати сукоб или трауматско реаговање детета, да саветује суд како да се одузимање и предаја детета остваре са што мање штете по дете и да сам предузима све потребне радње у те сврхе, као и да унесе своја запажања у записник о одузимању и предаји детета и потпише га.[651]

Анализа праксе у спровођењу поступка одузимања и предаје детета показује да се овај поступак не схвата као процесс који захтева фазу припреме, непосредну фазу извршења и фазу након извршења. Извршење се своди на сам поступак извршења, сам акт предаје и одузимања детета, што веома трауматизује дете и није у његовом најбољем интересу. Притужбе упућују на то да суд и орган старатељства не поступају благовремено, да немају дефинисане улоге и границе поступања, да поступку приступају формализовано и не остварују сарадњу неопходну за несметано и сврсисходно извршење, већ поступају непланирано и ситуационо и не разумеју садржину принципа најбољег интереса детета у спровођењу извршења предаје и одузимања детета. Због тога се родитељи тешко одлучују за покретање поступка принудног извршења ради предаје и одузимања детета. То неретко има за последицу прекид контакта између детета и једног родитеља, чиме се повређује низ дететових права.[652]

Истраживања показују да у пракси често долази до неоправданих одлагања извршења и застоја у поступку, одсуства адекватне сарадње између суда, органа

---

[649] Тасић, А. Извршење одлука у односима родитеља и деце, монографија, Правни факултет Универзитета у Нишу, Ниш, 2022, стр. 66.
[650] О овом поступку шире видети: Тасић, А. op. cit.
[651] Члан 376. ст. 3. ЗИО.
[652] Арсић, Ј. Банић, М. Анализа проблема у заштити најбољег интереса детета у извршењу судских одлука у породичним стварима, Општи оквир за спровођење права детета у Србији и положај посебно осетљивих група деце, (Саша Гајин, ур.) Београд, 2016, Центар за унапређивање правних студија, стр. 175.

старатељства, полиције и осталих појединаца који учествују у поступку, до неразумевања саме сврхе поступка, инсистирања на формалностима поступка, нејасним улогама и границама поступања појединих органа и организација, одсуства планских и координисаних радњи. Због ових негативних појава сам извршни поступак може да изгуби своју сврху и постане неефикасан.[653]

[653] Ваван, З. Извршење судских одлука из односа родитеља и деце, Правни фекултет Универзитета Унион, Београд, 2019, стр. 195.

12. ПРАВО ДЕТЕТА ДА ОДРЖАВА ЛИЧНЕ ОДНОСЕ СА РОДИТЕЉЕМ СА КОЈИМ НЕ ЖИВИ

12.1. Право детета да одржава личне односе са родитељем са којим не живи – појмовна одређења и међународни стандарди

Иако је примарно право детета да живи са својим родитељима, а породичан живот који укључује заједницу живота родитеља и детета идеална средина за правилан и потпун развој детета, његове личности, као и његових капацитета у пуном обиму, чињеница је да, из различитих разлога, дете у бројним ситуацијама не живи са једним својим родитељем. Реч је о ситуацијама у којима се, након развода брака или престанка заједнице живота ванбрачних партнера, о детету свакодневно фактички стара мајка, односно отац. Питање права на одржавање личних односа детета са родитељем са којим не живи поставља се и у ситуацијама када заједница живота родитеља никада није успостављена. [654]

Право и дужност родитеља на личне односе са дететом постоји како у случају заједничког, тако и у случају самосталног вршења родитељског права, изузев у ситуацијама када је оно у супротности са најбољим интересом детета.[655]

---

[654] Према подацима EUROSTAT-а, у 2020. години у ЕУ је било 195,4 милиона домаћинстава, при чему су у скоро 1/3 ових домаћинстава (29%) живела деца. Од породица са децом, приближно 14% (7,8 милиона домаћинстава) биле су једнородитељске породице, односно 4% од свих домаћинстава у оквиру ЕУ. Највећи удео једнородитељских породица од свих породица са децом, јесте у Шведској (34%), затим у Данској (29%) и Естонији (28%). Са друге стране, најнижи проценат једнородитељских породица је у Хрватској (5%), Румунији (7%) и Финској (8%). Наведено према How many single-parent households are there in the EU?, доступно на https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/edn-20210601-2, приступ 3. 1. 2023. године. Такође, према подацима Организације зе сарадњу и развој (OECD) из 2014. године, 17% деце узраста 0–14 година живи у једнородитељским породицама широм света, при чему 88% ових породица чине мајке са својом децом. Највише деце која живе у једнородитељским породицама живи у Данској (29%), Великој Британији (28%), Литванији и Сједињеним Америчким Државама (27%), Естонији (25%), Француској (23%), Мађарској (20%), Канади и Немачкој (19%). Подаци доступни на https://stats.oecd.org/index.aspx?queryid=68249#, приступ 3. 1. 2023. године. Према расположивим подацима из Аустралије, у периоду од 2004. до 2006. године, 22% свих породица са децом узраста млађег од 15 година биле су једнородитељске породице, што је значајно повећање у односу на 14% ових породица у периоду од 1986. до 1988. године. Процењује се да ће повећање броја једнородитељских породица у периоду од 2001. до 2026. године бити од 838.000 на 1.200.000 једнородитељских породица у Аустралији. Наведено према Healey, Justin, Single Parent Families, Issues in Society, Volume 357, The Pinney Press, Australia, 2013, p. 1.

[655] Решетар Б., Правна заштита права на сусрете и дружење, Правни факултет у Осијеку, Осијек, 2011, стр. 26. Законским изменама од 30. 4. 2004. биолошком оцу је признато право на оспоравање очинства утврђеног на основу презумпције брачног очинства. На истом правном основу му је истовремено

Начин на који ће се питање одржавања личних односа родитеља и детета разрешити, од нарочитог је значаја за дете. Дете има потребу да остварује личне односе са оба родитеља, како би формирало свест о сопственом идентитету, развило самопоуздање и самопоштовање. Ситуације развода брака или престанка заједнице живота родитеља јесу кризне ситуације и тренутак значајне промене у животу детета, које за дете представљају извор стреса и несигурности. Ове ситуације прати један период одвајања, макар у физичком смислу, детета од једног од родитеља. Начин на који ће се то „одвајање“ од једног родитеља разрешити у животу детета може имати значајне последице на исходе у различитим сферама његовог живота.[656] Најнеповољнији исходи везују се за висококонфликтне разводе, у којима родитељи нису у могућности да постигну међусобни договор о начину на који ће вршити родитељско право након престанка заједнице живота.

У тим ситуацијама, без обзира на то на који начин ће вршење родитељског права бити уређено, сматрамо да је потребно укључити дете, пружити му могућност да има активну улогу, да изнесе своје ставове, мишљење, да искаже своја осећања, и да се дете подржи у својој улози активног учесника. На сваки начин би требало спречити код детета смештање у пасивну позицију жртве родитељског конфликта. И у ситуацијама распада породице дете има право да искаже своје мишљење о свим питањима која га се тичу, као и право да његово мишљење буде узето у обзир, нарочито у погледу питања начина одржавања личних односа са родитељем са којим више не живи.

признато право на сусрете и дружење са дететом. Повод новом законском решењу била је одлука Уставног суда BVerG 1493/96, 1724/01 од 9. 4. 2003. године, Zeitschrifür das gesamte Familienrecht, 12/2003, str. 816–826. Овом су се одлуком прогласиле неуставне одредбе § 1600 и § 1685 BGB-a, јер се њима није признавало право биолошког оца на оспоравање очинства брачном оцу, нити му се давало право на сусрете и дружење са дететом.

[656] Ауторка Ана Смит сматра да одвајање детете од једног од родитеља у случају престанка брака или ванбрачне заједнице није један конкретан догађај, већ процес који прочиње пре развода/престанка заједнице живота, и наставља се и након овог тренутка. Такође, наводи да развод родитеља често доводи до негативних исхода за дете – лошијег успеха у школи, проблема у родитељско-дечјем односу, достигнућима и општој добробити детета. Видети Smith B. Anne, Childrens Rights Towards Social Justice, Momentum Press, Momentum Press, New York, 2016, p. 39. и даље.

Број једнородитељских породица је све већи,[657] најчешће као последица престанка брака односно ванбрачне заједнице родитеља, или услед чињенице да заједница живота родитеља никада није ни успостављена, иако су оба родитеља позната и правно препозната. Ове породице, које се састоје од деце односно детета и само једног родитеља често се називају „непотпуним“ породицама. Не бисмо се могли сложити са употребом овог термина, јер по нашем мишљењу једнородитељска породица, по квалитету односа који постоји између родитеља и детета, и те како је потпуна, и не можемо је сматрати дефектном, услед чињенице да је други родитељ из различитих разлога одсутан из живота породице односно детета.[658] У свим овим ситуацијама, дете има потребу да оствари лични и непосредни однос са родитељем са којим не живи, а ово право детета признато је на међународном и националном нивоу.

Само право на одржавање личних односа детета и родитеља са којим не живи законом може бити формулисано на начин који одражава његову двоструку правну природу. Ово право може бити конципирано као право детета коме кореспондира дужност родитеља, или може истовремено бити гарантовано као право детета и право и дужност родитеља. Међутим, без обзира како је ово право постављено у закону, чињеница је да, када говоримо о праву детета на личне односе са родитељем са којим не живи, ми заправо уочавамо једну суштинску неравнотежу између положаја детета и положаја родитеља. Родитељи који желе да одржавају личне односе са дететом могу своје право остварити принудним путем, чак и када се други

[657] Примера ради, у САД-у 2023. године 15,09 милиона деце живело је са самохраним мајкама, док је 3,05 милиона деце живело са самохраним очевима. Наведено према Новаков М., Друштвени статус и модели једнородитељских породица, докторска дисертација, Универзитет у Новом Саду, Филозофски факултет, Одсек за социологију, Нови Сад, 2015, стр. 10. Доступно на https://nardus.mpn.gov.rs/bitstream/handle/123456789/8146/Disertacija9361.pdf?sequence=6, приступ 3. 1. 2024. године.

[658] Једнородитељска породица може бити последица смрти једног од родитеља, али овај вид породице настаје и као последица развода или престанка заједнице живота ванбрачних партнера. Некада је и ствар избора, најчешће мајки, да крену путем родитељства без партнера. У литератури се често наводи да је реч о избору који жена чини између тога да се оствари у родитељској улози као самохрани родитељ или да се уопште не оствари у својој родитељској улози. Наведено према Новаков М., Друштвени статус и модели једнородитељских породица, докторска дисертација, Универзитет у Новом Саду, Филозофски факултет, Одсек за социологију, Нови Сад, 2015, стр. 10. Доступно на https://nardus.mpn.gov.rs/bitstream/handle/123456789/8146/Disertacija9361.pdf?sequence=6, приступ 3. 1. 2024. године.

родитељ и дете томе противе, осим ако суд процени да остваривање личних односа није у најбољем интересу детета. Са друге стране, уколико родитељ одбија контакт са дететом, а дете жели да овај контакт остварује, право детета не може се остварити принудним путем. Једина грађанскоправна санкција која у том случају може погодити родитеља јесте санкција лишења родитељског права, имајући у виду да напуштање детета представља вид тешког занемаривања детета.[659]

Најзначајнији међународноправни документ који гарантује право детета да одржава лични однос и непосредни контакт на редовној основи са родитељем са којим не живи, осим у ситуацијама када је то у супротности са најбољим интересом детета, јесте КПД. Ово право гарантовано је одредбом чл. 9 ст. 3 КПД, која одређује да ће државе чланице поштовати право детета које је одвојено од једног или оба родитеља да одржава личне односе и непосредне контакте са оба родитеља на редовној основи, осим у ситуацијама када је то у супротности са најбољим интересом детета.[660]

Приликом регулисања права детета на одржавање личних односа детета са родитељем са којим не живи, КПД има у виду ситуације у којима ће дете бити одвојено од једног или оба родитеља – у ситуацијама када сами родитељи живе одвојено, у ситуацијама када постоје разлози за лишење родитељског права, а разлози за одвајање детета од родитеља постоје и у случају насиља у породици.[661] Без обзира о којој од ове две ситуације је реч, дете има право на личне односе са родитељем са којим не живи, при чему ће се овај контакт реализовати као лични и непосредни контакт, на редовној основи, а може бити ограничен или искључен једино у ситуацијама када је у супротности са најбољим интересом детета, који ће бити процењиван у сваком конкретном случају и с обзиром на све околности.

---

[659] Ауторка Симон Ђордано указује на ову појаву. Ауторка поставља питање, иако дете има потребу да остварује личне односе са родитељем са којим не живи, да ли је у најбољем интересу детета да остварује било какав контакт са родитељем који то одбија. Simona Giordano, The Fifth Commandment: Reflestions on the Right to Contact, Child Neglect and Parental Child Abduction, International Journal of Children's Rights, 23/2015, pp. 27–51.

[660] На ову одредбу приликом потписивања и ратификације КПД, резерву је ставила држава Кореја. Implementation Handbook for the Convention on the Rights of the Child, UNICEF, 2007, p. 130.

[661] *Ibidem.* Представници САД-а су предложили и трећу ситуацију у којој би постојала могућност да дете буде одвојено од једног или оба родитеља – дакле у ситуацијама у којима постоји споразум о томе са којим од родитеља ће дете живети, али само дете није сагласно са овим споразумом.

У случајевима у којима је раздвајање последица мере коју је предузела држава чланица, као што су притвор, затвор, изгнанство, депортација или смрт (укључујући смрт која из било ког разлога наступи док је на бризи државе) једног или оба родитеља или детета, држава чланица ће, на захтев, родитељима, детету или, ако је такав случај, другом члану породице, обезбедити основне информације о месту боравка одсутног члана/чланова породице, ако давање такве информације не иде на штету добробити детета. Државе чланице се надаље старају да подношење таквог захтева само по себи не повлачи никакве штетне последице за заинтересовано лице/лица.[662]

Право детета на одржавање личних односа са родитељем са којим не живи постоји и у случају да родитељ и дете живе у различитим државама, што је препознато и одредбом чл. 10 ст. 2 КПД, која прописује да дете чији родитељи живе у различитим државама има право да одржава личне везе и непосредне контакте са оба родитеља на сталној основи, осим у изузетним околностима. У том циљу и у складу са обавезом држава чланица, сагласно члану 9 тачка 2, државе чланице дужне су да поштују право детета и његових родитеља да напусте сваку земљу, укључујући и сопствену, као и да уђу у своју земљу. Право на напуштање сваке земље подлеже само оним ограничењима која су прописана законом и која су потребна ради заштите националне безбедности, јавног реда, јавног здравља и морала или права и слобода других и која су у складу са осталим правима признатим у овој конвенцији.

Најпожељнији начин уређења одржавања личних односа између детета и родитеља са којим дете не живи, јесте споразум између самих родитеља, до кога ће родитељи доћи након што саслушају мишљење, жеље и потребе детета. Уколико споразум није могуће постићи, одлуку ће донети суд, што је и најчешће случај у ситуацијама када родитељи не успевају да раздвоје своју партнерску од родитељске улоге. Задатак је суда да уреди начин одржавања личних односа детета и родитеља са којим не живи, на начин којим се остварује најбољи интерес детета, а након што се да прилика детету да о овом питању изнесе своје мишљење које ће суд приликом одлучивања озбиљно размотрити. У теорији је критиковано прецизно уређење

[662] Чл. 9 ст. 4 КПД.

начина одржавања личних односа између детета и родитеља са којим не живи судском одлуком, на начин да се прецизно одређују место, дан и сати када ће се ово право остваривати. Поједини аутори тврде да је регулисање начина одржавања личних односа на наведени начин непримерено свакодневном животу, као и да би, пре него да се одлучивање повери суду, требало дати шансу самим родитељима да постигну споразум, посредством медијације или неког другог начина алтернативног решавања спорова.[663]

Са друге стране, лични однос детета и родитеља са којим не живи не мора подразумевати физичке контакте. Контакт се може остваривати путем телефонских разговора, као и путем различитих апликација попут вибера, скајпа и сл. Најчешће се лични односи детета и родитеља са којим не живи на овај начин остварују када су дете и родитељ настањени у различитим државама или живе у удаљеним местима у истој држави.[664]

У том смислу, остваривање личних односа између детета и родитеља са којим дете не живи може бити кроз директан физички контакт, али се може остваривати и различитим средствима комуникације. У *мишљењу Комитета за права детета по индивидуалној представци бр. 30/2017 од 3. 2. 2020. године у односу на државу Парагвај*, Комитет је разматрао постојање повреде права детета на одржавање личног односа и непосредне комуникације са једним од родитеља, у овом случају са оцем. У конкретном случају, лични односи детета и родитеља остваривани су путем телефона и интернета, односно скајпа, имајући у виду да су дете и родитељ са којим не живи настањени у различитим државама.[665] Суд је у својој одлуци уредио начин

[663] Решетар, Б. Правна заштита права на сусрете и дружење, Правни факултет у Осијеку, Осијек, 2011, стр.28.

[664] Ово је и став Комитета за права детета изражен у мишљењу датом по индивидуалној представци бр. 30/2017 од 3. 2. 2020. године у односу на државу Парагвај.

[665] Конкретно, аутор комуникације је држављанин Аргентине, који представку подноси у име своје ћерке која је рођена 2009. године и такође је држављанка Аргентине. У представци се наводи да је дете жртва повреде права гарантованих чл. 3, 4, 5, 9, 10, 18 и 19 КПД. Према наводима из представке, аутор представке је из ванбрачне везе са мајком детета, држављанком Парагваја, добио ћерку која је рођена у Аргентини. Једанаест дана од рођења детета мајка се са дететом одселила у свој родни град у Парагвају. Аутор представке је повремено путовао за Парагвај како би посећивао ћерку. Никада није донета одлука о старатељству над дететом, али је фактичко старатељство вршила мајка. Временом је мајка почела да спречава контакт између аутора представке и детета. Аутор представке је 2015. године покренуо судски поступак у Парагвају у коме је тражио да му се омогући да непосредно комуницира са својом ћерком телефоном као и да га дете повремено посећује у Аргентини, за шта би он сносио

одржавања личних односа детета и аутора представке на тај начин да аутор представке са дететом комуницира путем скајпа, за шта би аутор представке обезбедио неопходну опрему, и то понедељком, средом и петком у периоду од 18 до 19 часова; да дете са аутором представке у Аргентини проводи по недељу дана током зимског и летњег распуста; као и да аутор представке са дететом проводи једну суботу месечно од 9 до 18 часова. Упркос постојању правноснажне судске одлуке, она није благовремено извршена, имајући у виду протек времена од њеног доношења до тренутка подношења представке Комитету за права детета. Аутор комуникације је тврдио да је држава, тиме што није предузела мере за извршење судске одлуке, повредила права детета гарантована Конвенцијом о правима детета, а нарочито да није поштовала принцип најбољег интереса детета, јер је однос детета и родитеља од суштинског значаја за његов правилан и потпун развој.[666]

Комитет за права детета је закључио да одлуке које се односе на уређење начина одржавања личних односа између детета и родитеља од којег је одвојено морају бити хитно донете и извршене, имајући у виду да протек времена може имати непоправљиве последице на њихов однос. Имајући у виду да одлука суда од 30. 4. 2015. године није извршена и да аутор комуникације и дете нису били у могућности да одрже редовни и непосредни контакт више година, а с обзиром на чињеницу да дете није одржавало непосредан контакт ни преко интернета са аутором

трошкове. Мајка детета је у судском поступку тврдила да је детету забрањивала контакт са аутором представке јер је одбио њен захтев за алиментацију и јер је износ који исплаћује на име алиментације пренизак.

[666] Позвао се на пресуде Европског суда за људска права *Strumia v. Italy* и *Giorgioni v. Italy*, у којима је суд заузео став да је држава, тиме што није обезбедила извршење пресуде којим је уређен начин одржавања односа између детета и родитеља, повредила право на поштовање приватног и породичног живота гарантовано чл. 8 ЕКЉП. Позвао се на повреду чл. 10 ст. 2 КПД, којом је гарантовано да дете чији родитељи имају пребивалиште у различитим државама има право да очува лични однос и директан контакт са оба родитеља, осим у изузетним околностима. Тврдио је да је држава Парагвај повредила чл. 18 и 19 Конвенције о правима детета, као и да су оба родитеља одговорна за подизање и образовање детета, а да држава уговорница није ништа предузела у смислу гарантовања и остваривања овог права. Држава је са друге стране тврдила да би представка требало да буде оглашена неприхватљивом *ratione temporis*, сходно чл. 7 Трећег факултативног протокола, с обзиром на то да су се чињенице на које се аутор представке позива десиле пре ступања на снагу Трећег факултативног протокола у Парагвају 20. 4. 2017. године, као и из разлога што домаћи правни лекови нису исцрпљени. Тврдила је да нема доказа о повреди права детета, јер се ради о детету које похађа приватну школу, живи са својом мајком у пристојном дому и одржава контакт са оцем преко интернета, да су у периоду од 2017. до 2018. године мајка и дете путовали у Аргентину како би дете посетило оца, при чему је мајка сносила трошкове једног од путовања.

комуникације, да није желело да за време распуста путује код аутора комуникације у Аргентину, те имајући у виду да би усвајањем привремене мере суд спречио проблем постепеног отуђења детета од оца, Комитет за права детета сматра да држава није предузела довољне и благовремене кораке ради извршења привремене мере, а затим и правноснажне судске одлуке, што је све довело до повреде чл. 3, 9 и 10 Конвенције о правима детета. Стога је став Комитета за права детета да држава треба да обезбеди ћерки аутора представке делотворну сатисфакцију за претрпљене повреде, нарочито путем предузимања ефикасних мера у циљу извршавања правноснажне пресуде којим је уређен начин одржавања контакта, путем саветовања и других одговарајућих и проактивних услуга подршке усмерених на поновну изградњу односа између детета и оца, првенствено узимајући у обзир најбољи интерес детета у конкретном случају – да је обавеза државе да спречи сличне повреде у будућности.

У ситуацијама када се лични односи између детета и родитеља са којим не живи остварују на начин да родитељ или дете путују из једног места у друго, или чак из једне државе у другу, поставља се питање сношења трошкова ових путовања који могу бити различите висине.[667] Одредбу која би се односила на ово питање налазимо у шведском праву у оквиру кога је питање личних односа детета и родитеља регулисано Законом о деци и родитељима.[668]

Одредбама чл. 15 овог закона одређено је да ће дете имати право на лични контакт са родитељем са којим не живи, при чему је одређено да родитељи детета имају заједничку одговорност да осигурају да, у оној мери у којој је могуће, буде задовољена потреба детета да оствари личне односе са родитељем са којим не живи. Ову одговорност имају и посебно постављени старатељи. Одредбом 15а Закона о родитељима и деци регулисано је да ће суд донети одлуке о контакту родитеља и

[667] Овим питањем не бави се КПД, као ни ПЗ. Упркос чињеници да ово питање није законом регулисано, у судској пракси Републике Србије заузет је став да родитељ са којим дете не живи сам сноси трошкове одржавања личних односа са дететом јер његово право о дужности да са дететом одржава личне односе подразумевају активну улогу и ангажовање, а када је за то потребан додатни напор, док се родитељ коме је дете поверено на старање и васпитање стара о њему. Овај став заузет је у пресуди Врховног суда Србије Рев. 3236/2008(3) од 3. 12. 2008. године.

[668] енг. *Swedish Children and Parents Code*, 6. Поглавље. Доступно на енглеском језику на https://www.icj.org/wp-content/uploads/1998/10/Sweden-Act-on-The-Children-and-Parents-Code-1998-eng.pdf, приступ 10. 8. 2024. године.

детета у складу са најбољим интересом детета. Поступак који се односи на остваривање личних односа може бити иницран од стране родитеља који жели да остварује личне односе са дететом. Уколико остваривање личних односа са дететом тражи било која друга особа, поступак може бити започет и од стране Комитета за социјалну заштиту. Уколико родитељи заједнички врше родитељско право, или родитељско право врши један од родитеља, они могу закључити споразум који се односи на одржавање личних односа између детета и родитеља са којим не живи. Овај споразум ће бити пуноважан уколико је закључен у писаној форми и потврђен од стране органа социјалне заштите, који ће сагласност дати уколико процени да је споразум у најбољем интересу детета. Одредбом чл. 15б одређено је да, уколико дете живи само са једним родитељем, овај родитељ ће доприносити трошковима путовања поводом остваривања права детета на личне односе са другим родитељем са којим не живи. Ову своју обавезу родитељ ће остваривати на разуман начин, имајући у виду финансијску способност родитеља, као и све остале околности. Пресуда или споразум који се односе на трошкове путовања у сврхе одржавања личних односа детета са родитељем са којим не живи, суд може изменити уколико су се у међувремену промениле околности.

У судској пракси и литератури, као посебан проблем препознат је проблем отуђења детета од родитеља. Реч је о суштински старој појави, која је као таква препозната у литератури крајем двадесетог века.[669] Отуђење родитеља представља ментално стање у коме се дете, обично у ситуацијама висококонфликтних развода, чврсто везује за једног родитеља, а без икакавог легитимног оправдања одбија да остварује личне односе са другим родитељем.[670] Истовремено одражава ментално стање детета и поремећај у родитељско-дечјем односу.[671] Најчешће је резултат манипулативног понашања родитеља који врши родитељско право након развода или престанка заједнице живота са другим родитељем, али може се јавити и као

[669] Појам отуђења родитеља (енг. *parental alienation*) први је у литератури употребио дечји психијатар Ричард Гарднер 1985. године, говорећи о синдрому родитељског отуђења као менталном стању код детета. Carissa Smith, Judicial Perceptions of Parental Alienation and its Legal Remedies, Family Law Quarterly, vol. 57, no. 1, 2024, pp. 75–92.
[670] Demosthenes Lordanos, William Bernet, Richard Sauber, Rapental Alienation the Handbook for Mental Health and Legal Professionals, Ilinois, USA, 2013, p. 5.
[671] *Ibidem.*

исход висококонфликтних развода или растава, без било каквог родитељског утицаја, у којима дете које је привржениje једном од родитеља одбија контакт са другим родитељем, како би се само изместило из зоне родитељског конфликта и себи обезбедило мир.[672]

Отуђење родитеља представља последицу понашања тзв. отуђујућег родитеља, којим се меша у однос детета и другог тзв. погођеног или таргетираног родитеља, које има негативне последице и за таргетираног родитеља и за дете.[673] Код таргетираног родитеља отуђење води осећању немоћи и депресији, као последица осећања губитка услед установљене емотивне и физичке дистанце између њега и детета, док код деце води ниском нивоу самопоуздања и самопоштовања, стресу и депресији.[674]

У описаним ситуацијама високог конфликта између родитеља и високог стреса за дете, током и након престанка брака или ванбрачне заједнице, често родитељи који се налазе у процесу развода настоје да успоставе савез са дететом против другог родитеља; у ситуацијама када не постоје јасне границе између подсистема родитељ–родитељ и подсистема родитељ–дете, постоји опасност да дете буде увучено у расправе, препирке или активне конфликте самих родитеља и може постати поверљива особа једног од родитеља или преносити поруке једног родитеља другом.[675] Укључивање детета у међуродитељски сукоб има негативне последице како по дете, тако и по однос између родитеља и детета. Може произвести нове

[672] Demosthenes Lordanos, William Bernet, Richard Sauber, op.cit., p. 9.

[673] Ова понашања називају се стратегијама отуђења, и огледају се у томе да отуђујући родитељ другог родитеља назива погрдним именима, о њему говори на омаловажавајући начин, уништава ствари из дететовог окружења које би могле да представљају везу између детета и другог родитеља, честе жалбе да други родитељ не даје довољно новца за издржавање детета, утицај на дете да се контакти са другим родитељем не остварују, убеђивање детета да није безбедно да остварује личне односе са другим родитељем или да га други родитељ не воли довољно. Наведено према Petruschievici Iuliana, Navigating the Maze: Parental Alienation, self-esteem and Parenting Styles, Educatia, 21/2024, pp. 170–181.

[674] Ana Tavares, Carla Crespo, Maria Teresa Ribeiro, Psychological Adaptation and Beliefs in Targeted Parents: A Study in the Context of Parental Alienation, Journal of Child and Family Studies, 29/2020, pp. 2281–2289.

[675] Christy IVI. Buchanan, Eleanor E. Maccoby, and Sanford M. Dornbusch, Caught Between Parents: Adolescents Experience in Divorced Homes, Stanford University, Child Development, 1991,62, p. 1008.

тензије и сукобе, деца ће се често осећати анксиозно, тужно или беспомоћно, а често упловљавају и у различита друштвено неприхватљива и ризична понашања.[676]

Укључивање детета у родитељски сукоб, када долази до конфликта лојалности детета у односу на родитеље, представљаће посебан проблем у вези са одржавањем личних односа детета са родитељем са којим не живи. Конфликт лојалности односи се на тешкоће са којима се суочавају деца која осећају љубав и лојалност према оба родитеља, али истовремено осећају страх у односу на последице које ће ова лојалност према оба родитеља произвести. Ова деца настоје да очувају фер и једнак однос са оба родитеља, али с обзиром на природу односа међу родитељима истовремено осећају кривицу и анксиозност у вези са тим.[677] Спроведено је истраживање са циљем да одговори на питање када и зашто се јавља конфликт лојалности деце у случају развода родитеља, па су истраживачи између осталог дошли до закључка да дечаци чешће развијају конфликт лојалности у односу на девојчице, да се конфликт лојалности јавља чешће када дете живи са родитељем супротног пола, што је веће непријатељство међу родитељима то је већа вероватноћа да ће се развити конфликт лојалности, као и што је већа повезаност са оба родитеља, и у случају када су деца у добу старије адолесценције.[678]

Отуђење родитеља је критикован појам, са становишта феминистички оријентисаних теоретичара, јер се улога отуђујућег родитеља најчешће везује за мајке, са којима деца настављају да живе и након престанка брака или ванбрачне заједнице. У овом делу литературе наводи се да је реч о институту који су конструисали очеви, како би скренули пажњу са теме партнерског насиља.[679] Ми се са овом тврдњом не бисмо могли сложити. Чињеница је да појам отуђења родитеља одговара ситуацијама реалног живота појединe деце и појединих родитеља, који не

[676] Више у Elena Camisasca, Sarah Miragoli, Paola Di Blasio, Children's Triangulation during Inter-Parental Conflict: Which Role for Maternal and Paternal Parenting Stress?, Journal of Child and Family Studies (2019) 28:1623–1634. https://doi.org/10.1007/s10826-019-01380-1.

[677] Christy IVI. Buchanan, Eleanor E. Maccoby, and Sanford M. Dornbusch, Caught Between Parents: Adolescents Experience in Divorced Homes, Stanford University, Child Development, 1991,62, p. 1008.

[678] Више о овоме види у раду Christy IVI. Buchanan, Eleanor E. Maccoby, and Sanford M. Dornbusch, Caught Between Parents: Adolescents Experience in Divorced Homes, Stanford University, Child Development, 1991,62, pp. 1008–1029.

[679] Mairead McCormac, Parental Alienation – An Exploratory Stady of Legal Professionals Views and Experiances in Northern Irland, doctorate in childhood studies, Queen's University Belfast, 2021, p. 5.

смемо занемарити. Задатак је судова да ове ситуације препознају и да њихов значај цене као негативно понашање и један од видова родитељског злостављања детета. Отуђење родитеља неће постојати у оним ситуацијама када је одбијање детета да остварује личне односе са родитељем са којим не живи последица ранијег злостављања, занемаривања детета или насиља у породици. У овим ситуацијама је одбијање контакта оправдано.

Остваривање права детета на личне односе са родитељем са којим не живи нарочито је отежано у ситуацијама када је родитељ лишен слободе, односно на издржавању дугогодишње казне затвора. Ова деца се налазе у нарочито рањивој ситуацији,[680] а у литератури је препознато да је одржавање контакта између детета и родитеља који је лишен слободе за време издржавања казне од нарочитог значаја.[681] Уколико се овај услов не оствари, то може довести до дугорочних последица по

[680] Положај деце чији су родитељи на издржавању казне затвора предмет је правне регулативе, али и теоријских разматрања и интересовања представника државе и цивилног сектора. Тако је у САД-у донета Повеља о правима деце чији су родитељи у затвору (енг. *Bill of Rights for Children of Incarcerated Parents*) из 2003. године. Текст је формулисан од стране представника социјалних служби, владиних тела, адвоката, као и других лица која су заинтересована за правни положај деце чији се родитељи налазе на издржавању казни затвора. Према овој повељи, дете чији су родитељи у затвору има право да: 1. у тренутку лишења слободе свог родитеља буде на безбедном и информисано, 2. да буде саслушано када се доносе одлуке које га се тичу, 3. да буде узето у обзир приликом одлучивања о питањима која се односе на његовог родитеља, 4. да се о њему старају на одговарајући начин док је родитељ лишен слободе, 5. да разговара са својим родитељем, да га види и да га додирне – тј. да са својим родитељем буде у контакту, 6. да има подршку након спознаје да је родитељ лишен слободе, 7. да не буде осуђивано, посрамљивано нити стигматизовано, као и 8. на личне односе са родитељем који је лишен слободе током читавог свог живота. Наведено према Children of Incarcerated Parents: A Bill of Rights, San Francisco Partnership for Incarcerated Parents, 2003. Доступно на https://www.ojp.gov/pdffiles1/Archive/209277NCJRS.pdf, приступ 4. 1. 2023. године.

[681] Више видети у: Christian, S. (2009). Children of Incarcerated Parents. The Journal of Criminal Law and Criminology, 101(1), pp. 77–118. Dallaire, D. H. (2007). Children with incarcerated mothers: Developmental outcomes, special challenges, and recommendations. Journal of Applied Developmental Psychology, 28, 15–24. Davis, L., & Shlafer, R. J. (2017). Mental health of adolescents with currently and formerly incarcerated parents. Journal of adolescence, 54, pp. 120–134. Заправо, у овим ситуацијама реч је о томе да одлука суда или државног органа, којом је казна затвора изречена, иако се непосредно не односи на дете, његово право односно интерес индирекно погађа, па у том смислу можемо закључити да право детета на одржавање личних односа са родитељем са којим не живи није апсолутног карактера, већ може бити ограничено ради заштите других легитимних интереса, у конкретном случају ради заштите права других, али и ради заштите јавног интереса, у првом реду ради заштите јавног реда и мира и безбедности људи и имовине. Више видети у Stephanie Lagoutte, The Right to Respect for Family Life of Children of Imprisoned Parents, International Journal of Children's Rights, 24(2016), pp. 204–230.

родитељско-дечји однос, као и по могућност поновног успостављања родитељско-дечјег односа након издржавања казне од стране родитеља.[682]

12.2. Право детета да одржава личне односе са родитељем са којим не живи у праву Републике Србије

Право детета на одржавање личних односа са родитељем са којим не живи у домаћем правном систему гарантовано је одредбама чл. 61 ПЗ, при чему се прописује да ово право може бити ограничено само судском одлуком, онда када је то у најбољем интересу детета. Домаћи законодавац даље конкретизује могућност да ово право детету буде ограничено, предвиђајући да до ограничења права детета може доћи у ситуацијама када постоје разлози да се тај родитељ потпуно или делимично лиши родитељског права или у случају насиља у породици. [683] Истовремено, домаћи законодавац не прописује дужност родитеља да одржава личне односе са дететом, иако прописује могућност изрицања грађанскоправне санкције делимичног или потпуног лишења родитељског права, у ситуацијама занемаривања детета, што неостваривање личних односа родитеља са дететом, у ситуацијама када дете жели да личне односе одржи, свакако јесте.[684] Родитељ са којим дете не живи, у случајевима избегавања личних односа са дететом, може бити лишен права да одлучује о питањима која битно утичу на живот детета, као вид делимичног лишења родитељског права.[685]

---

[682] Пуцаревић Б., Скробић Љ., Контакти деце са родитељем лишеним слободе, Годишњак за педагогију, VI/1 (2021), стр. 64.

[683] Чл. 61 ст. 1, 2 и 3 ПЗ.

[684] Исто решење садржано је у одредби чл. 42 Нацрта Закона о правима детета и заштитнику права детета. Сматрамо да је правилније решење садржано у националном законодавству Републике Северне Македоније, које прописује и дужност родитеља да одржава личне осносе са дететом са којим не живи, чиме се установљава равнотежа положаја детета и самог родитеља. Видети чл. 47 Закона за семејството (Сл. гласник на РМ, бр. 80/92, 9/96, 38/2004, 33/2006, 84/2008, 67/10, 39/12, 44/12, 38/14, 115/14 и 104/15).

[685] Јанковић А., Одржавање личних контаката родитеља и сродника са дететом, докторска дисертација, Правни факултет Унион, Београд, 2020, стр. 104.

Домаћи законодавац такође оставља могућност да дете које је навршило 15 година живота и које је способно за расуђивање може одлучити о одржавању личних односа са родитељем са којим не живи.[686] Ово значи да се о одржавању личних односа детета и родитеља са којим дете не живи неће одлучивати од стране суда, уколико је дете навршило 15 година живота и способно је за расуђивање. У овим ситуацијама, дете је овлашћено да само одлучује да ли ће са својим родитељем одржавати личне односе, као и на који начин.

Право детета на личне односе са родитељем са којим на живи релевантно је у тзв. једнородитељским породицама,[687] при чему се родитељи који се на овај начин старају о својој деци често непримерено називају „самохраним“ родитељима, иако врло често они нису самохрани у дословном смислу те речи, имајући у виду да је и други родитељ укључен у подизање детета, односно старање о њему, макар посредством своје обавезе да доприноси издржавању детета.[688]

Право детета на одржавање личних односа са родитељем са којим не живи обухвата не само право детета да виђа родитеља, већ и право да са њим одржава личне односе на сваки могући начин (телефоном, писмима, путем електронске комуникације итд.).[689] [690]

---

[686] Чл. 61 ст. 4 ПЗ.

[687] Закон о финансијској подршци породици са децом, одредбама чл. 28, доста широко поставља и егземпларно даје дефиницију једнородитељске породице, коју дефинише као породицу у којој један родитељ самостално врши родитељско право, под условом да је други родитељ непознат; да је други родитељ преминуо а није остварено право на породичну пензију; да је други родитељ постао потпуно и трајно неспособан за рад, а није стекао право на пензију; да други родитељ није обавезан да доприноси издржавању детета; да је други родитељ лишен родитељског права, а није обавезан да доприноси издржавању детета; да је други родитељ преминуо, а остварено је право на породичну пензију; да је други родитељ обавезан да доприноси издржавању детета; да је други родитељ лишен родитељског права, а обавезан је да доприноси издржавању детета; да је други родитељ на издржавању казне затвора дуже од шест месеци; да други родитељ не доприноси издржавању детета, а извршење обавезе издржавања није било могуће обезбедити постојећим и доступним правним средствима и поступцима. Не сматра се једнородитељском породицом, у смислу овог закона, породица у којој је родитељ који је самостално вршио родитељско право, по престанку раније брачне односно ванбрачне заједнице, засновао нову брачну односно ванбрачну заједницу.

[688] О проблемима са којима се суочавају самохрани родитељи видети на https://bgcentar.rs/bgcentar/wp-content/uploads/2014/01/Problemi_samohranih_roditelja_u_Srbiji.pdf, приступ 11. 12. 2024. године.

[689] Драшкић М., Коментар Породичног закона, ЈП „Службени гласник“, Београд, 2020, стр. 164.

[690] За разлику од домаћег законодавца, домаћи правни аутори уместо термина лични односи користе термин „лични контакти“, као примеренији термин преузет из литературе на енглеском језику. Наведено према Јанковић А., Одржавање личних контаката родитеља и сродника са дететом, докторска дисертација, Правни факултет Унион, Београд, 2020, стр. 8. Доступно на

Одлука о начину остваривања личних односа између детета и родитеља са којим дете не живи саставни је део одлуке суда о вршењу родитељског права, која се доноси у адхезионом поступку у оквиру бракоразводног поступка. Ова одлука доноси се на основу споразума бивших супружника, односно родитеља, која од суда бива контролисана са становишта остварења принципа најбољег интереса детета. Уколико родитељи не могу постићи сагласност у погледу остваривања личних односа детета са родитељем са којим не живи, одлуку о томе донеће суд. Приликом одлучивања суд је дужан да прибави стручно мишљење органа старатељства, у погледу модела контакта који би био у најбољем интересу детета. Такође, суд ће приликом одлучивања утврдити и шта у конкретном случају представља мишљење детета, које ће узети у обзир приликом процене шта је у најбољем интересу детета. Приликом одлучивања о моделу остваривања личних односа, суд ће одредити на који начин ће се контакт родитеља и детета остваривати, када и где.

Под окриљем Републичког завода за социјалну заштиту донето је Стручно методолошко упутство за рад органа старатељства у поступку одржавања личних односа детета са родитељем, сродницима и другим лицима са којима га везује посебна блискост у контролисаним условима из 2021. године.[691] Овим упутством регулисано је питање које није правно регулисано у самом закону, а то су оне ситуације у којима из различитих разлога није у најбољем интересу детета да се контакт са родитељем са којим не живи остварује слободно.[692]

Праксу остваривања личних односа родитеља и детета у контролисаним условима не препознаје ПЗ, иако је овакав начин одржавања личних односа изрицан у судском поступку. Пракса остваривања контакта у просторијама центра показала

https://nardus.mpn.gov.rs/bitstream/handle/123456789/18448/bitstream_72440.pdf?sequence=1, приступ 30. 3. 2025. године.

[691] Стручно методолошко упутство за рад органа старатељства у поступку одржавања личних односа детета са родитељем, сродницима и другим лицима са којима га везује посебна блискост у контролисаним условима из 2021. године. Доступно на http://www.zavodsz.gov.rs/media/2151/strucno-metodolosko-upustvo-vidjanje-u-kontrolisanim-uslovima.pdf, приступ 11. 8. 2024. године.

[692] Овим упутством контролисано виђање дефинисано је као одржавање личних односа детета са родитељем у надгледаним условима који су унапред одређени у погледу организације, времена, простора и садржаја, према одлуци суда и спроведеном стручном поступку у Центру за социјални рад. *Ibid*, стр. 5.

се као често безбедносно ризична ситуација за дете и ненасилног родитеља, а центри за социјални рад у више ситуација били су место злочина насилних очева.[693]

У поступку процене ризика које условљавају виђање детета са родитељем у контролисаним условима посебно се утврђује да ли су присутни следећи ризици по дете: а) насиље у породици, б) акутно стање дијагностиковане психичке болести или болести зависности родитеља или друге особе у породици, в) интелектуална ограничења родитеља, г) инструментализација детета од стране родитеља или члана породице и д) индоктринација детета од стране родитеља или члана породице. У процени насиља у породици потребно је обратити посебно пажњу на постојање следећих фактора ризика – постојање претходно евидентираних и доказаних пријава за злостављање и занемаривање детета; насилно понашање једног родитеља према другом је високог интензитета и траје у континуитету, а родитељи не прихватају психосоцијални третман за починиоце и жртве насиља или психотерапију; изречена мера заштите од насиља у породици у току; родитељ не испуњава услове за третман починиоца насиља (психопатска структура личности и неспособност ментализације и неутрализације).[694] У ситуацији насиља у породици, када је родитељ био корисник или користи услуге психосоцијалног третмана за починиоце насиља или психотерапије потребно је описати облик, интензитет и хроницитет физичког, сексуалног и емоционалног злостављања или занемаривања; прибавити извештај психијатра и психотерапеута о психичком стању корисника; описати последице трауме на дете; описати ефекте психотерапије у односу на дете, опис осећања, потреба и жеља детета.[695]

[693] Остао је упамћен случај када је у Центру за социјални рад на Новом Београду један мушкарац на састанку организованом ради виђања детета у контролисаним условима тупим предметом убио бившу супругу (39), и задавио четворогодишње дете. Овом приликом теже повреде задобили су три радника Центра за социјални рад и повређен је један случајни пролазник, након чега је извршилац побегао са лица места. (Доступно на https://www.rts.rs/page/stories/ci/story/134/hronika/2801733/muskarac-ubio-zenu-i-dete-u-centru-za-socijalni-rad-u-rakovici.html, приступ 11. 8. 2022. године) Након овог догађаја уследило је доношење Општег методолошког упутства, којим је регулисан поступак процене.

[694] Стручно методолошко упутство за рад органа старатељства у поступку одржавања личних односа детета са родитељем, сродницима и другим лицима са којима га везује посебна блискост у контролисаним условима из 2021. године, стр. 9

[695] Idem.

Врши се такође усмерена процена родитеља и детета, при чему се сагладавају жеље, очекивања, мишљење и осећања детета у вези са актуелном ситуацијом; доживљај прихваћености и сигурности детета; доживљај идентитета на личном, породичном и културном нивоу; афективни стил везаности и начин показивања емоција; перспектива детета и интереси детета у делу задовољених потреба; аутономија да каже и да га родитељ чује и уважи; заштићеност од конфликата родитеља; омогућеност сталности релација; однос према члановима породице и вршњацима; активности у слободном времену; реалност или апсурдност приговора детета родитељу од кога се отуђује; однос амбиваленције према родитељима; осећање непријатељства према породици другог родитеља.

Предмет усмерене процене су и психолошка стабилност родитеља и његов однос према детету; родитељски стил; породична историја и историја насиља, изложеност злостављања у детињству; историја родитељства, емоционалне тешкоће родитеља и реаговање на стрес и кризу у породичним или родитељским односима; ниво разумевања и респонзивности на емоционалне потребе детета, начин показивања љубави и привржености, способност стварања сигурности за дете; заштита здравља и живота детета, подстицање независности детета, физичког, сазнајног, емоционалног и социјалног развоја детета, прихватање или неприхватање одговорности за развојне исходе и понашање детета; стил живота родитеља и ризично понашање родитеља; породични односи и комуникација; способност ментализације и неутрализације родитеља, манипулација и инструментализација детета, непримерене реакције на мере и интервенције центра; карактеристике међусобних односа родитеља, посебно трајање и интензитет конфликта, непримерена комуникација, застрашивање, претње, физички напади, дуготрајност сукоба; прихватање сарадње и саветодавног усмеравања стручног радника и др.

Према напред наведеним смерницама, центар предлаже одржавање личних односа детета и родитеља у контролисаним условима када у поступку процене и усмерене процене, а након реализованих саветодавних интервенција утврди да један родитељ дужи временски период није одржавао личне односе са дететом, а не постоје ризици у понашању родитеља; постоји отуђеност детета од другог родитеља; постоје индикатори ризика за безбедност и развој детета у остваривању личних

односа у условима који нису контролисани, а утврђено је да је у најбољем интересу детета да се одржавање личних односа одвија у контролисаним условима.

Временски рок у коме се контакти између родитеља и детета одвијају у контролисаним условима не може бити дужи од три месеца, а виђање се организује једном недељно у трајању од два сата. Изузетно, време трајања продужава се у ситуацијама када су родитељи и дете и даље укључени у програме третмана (саветовања, психотерапије, програма за починиоце насиља). Виђање родитеља и детета у контролисаним условима може бити конципирано као пробни модел на основу кога би Центар за социјални рад могао да доноси процене о начину одржавања личних односа између родитеља и детета који би био у дететовом најбољем интересу, или као начин поступног увођења детета у режим одржавања личних односа са родитељем са којим не живи.

Фактори који су узети у обзир приликом одређивања модела одржавања личних односа детета и родитеља у контролисаним условима приказани су у пресуди Врховног касационог суда РС.[696] Према опису из ове пресуде *малолетно дете се адаптирало да проводи време са оцем, што указује да њена способност прилагођавања на услове ван кућног дома и присуства мајке није доведена у питање.* У овом поступку, стручни тим органа старатељства је констатовао постојање снажног утицаја мајке на дете, и констатовао да отпор који дете испољава према оцу не потиче аутентично од самог детета, већ да дете према свом оцу има аутентично позитиван став. Виђање детета у контролисаним условима представљало је само један прелазни период, имајући у виду да је Врховни касациони суд закључио да је у *најбољем интересу детета да одржава учесталије контакте са оцем, како би се очувала и даље развијала успостављена емоционална повезаност и привржености између оца и ћерке.*[697]

Још један пример из праксе домаћих судова који показује ситуацију у којој је одређено одржавање личних односа у контролисаним условима представља пресуда Врховног касационог суда[698] којом је одбијена ревизија и потврђена одлука којом је

[696] Пресуда Врховног касационог суда РС, Рев 1160/2021 од 7. 4. 2021. године.
[697] Видети пресуду Врховног касационог суда РС, Рев 1160/2021 од 7. 4. 2021. године.
[698] Видети пресуду Врховног касационог суда Рев 36/2016 од 21. 1. 2016. године.

одбијен захтев мајке за измену модела одржавања личних односа између оца и детета. Мајка детета је тужбом тражила да се дотадашњи модел виђања у кући оца замени моделом виђања у контролисаним условима у просторијама Центра за социјални рад или под надзором одговорног лица центра. Образложење суда било је да тужени испољава задовољавајуће капацитете као родитељ и испољава спремност и мотивисаност за континуиране и садржајне контакте са дететом, као и за побољшање комуникације са тужиљом јер му је најважнији интерес детета. Вештаци неуропсихијатар и психолог извршили су психолошко испитивање и тестирање туженог и навели да нема индиција које би указивале на постојање душевног обољења или другог тежег психијатријског поремећаја код туженог, да је тужени емотивно везан за дете и показује изразиту заинтересованост и жељу да одржава редовни контакт са дететом, те да је према расположивим подацима у досадашњем родитељском ангажовању показао адекватне васпитне вештине, па не постоји потреба да се лични односи са дететом одвијају у контролисаним условима. У овој ситуацији дечак није показивало отпор на теме везане за оца, емотивно је везан за оба родитеља, у сусрету са оцем је спонтан, опуштен, без страха, па је став Врховног суда да нема потребе да се лични односи детета и оца одвијају у контролисаним условима. У овој одлуци Врховни касациони суд је изнео општи став да је у најбољем интересу детета да се одржавање личних односа са родитељима одржава без ограничења и мешања органа државних власти.[699]

Такође, пресудом Врховног касационог суда[700] одбијена је ревизија мајке детета против пресуде којом је одређено да ће се у прва три месеца лични односи оца са малолетним дететом обављати у просторијама Центра за социјални рад, а будућа примопредаја обављаће се испред куће у којој дете живи са мајком. У конкретном случају, након развода брака странака одлучено је да се малолетно дете повери на самостално вршење родитељског права мајци. Модел виђања оца и детета у контролисаним условима одређен је имајући у виду да је одређено време контакт између оца детета и самог детета био прекинут, и да постоји потреба да се контакт постепено успоставља. Другостепени суд је, полазећи од најбољег интереса детета,

[699] Видети пресуду Врховног касационог суда Рев 36/2016 од 21. 1. 2016. године.
[700] Видети пресуду Врходног касационог суда Рев 2471/2015 од 21. 1. 2016. године.

преиначио првостепену одлуку сматрајући да само у прва три месеца виђање између оца и малолетног детета треба да се одвија у присуству мајке, да у наредна три месеца присуство мајке није неопходно, а да је после тога могуће да се контакти одвијају и у кући оца, код кога би дете проводило викенде а и друге дане на начин како је то наведено у пресуди другостепеног суда.[701]

Интересантна је пресуда Врховног касационог суда, [702] којом је као неоснована одбијена ревизија оца детета, а на одлуку о измени начина одржавања личних односа између њега и детета са којим не живи. У овој пресуди суд је изнео став да је приликом одлучивања о вршењу родитељског права неопходно руководити се принципом најбољег интереса детета, при чему мишљење Центра за социјални рад није једини основ за одлуку или измену одлуке у погледу начина одржавања личних контаката између деце и родитеља. Најбољи интерес детета је правни стандард који суд сагледава свеобухватном оценом свих околности конкретног случаја. Врховни касациони суд је као правилан оценио закључак нижестепених судова да руковођење Центра за социјални рад исказаном жељом детета да са оба родитеља проводи подједнако време не може бити пресудан критеријум у сагледавању најбољег интереса детета приликом измене модела виђања са родитељем коме није поверено на самостално вршење родитељског права. Одлука о измени уређења начина одржавања личних односа родитеља и детета условљена је оценом о најбољем интересу малолетног детета, која укључује низ фактора, а нарочито сагледавање новонасталих околности које би оправдале измену такве одлуке. Констатована жеља детета стога није опредељујућа, јер се суд руководи према најбољем интересу детета, а не према жељи коју оно исказује у судском поступку, непосредно или посредством органа старатељства.[703]

Право детета на личне односе са којим не живи доведено је у питање неприхватљивом праксом отуђења детета. Отуђење детета од родитеља цитираним Стручно методолошким упутством за рад органа старатељства у поступку одржавања личних односа детета са родитељем, сродницима и другим лицима са

[701] Видети пресуду Врховног касационог суда Рев 2471/2015 од 21. 1. 2016. године.
[702] Видети пресуду Врховног касационог суда Рев 887/2021 од 3. 3. 2021. године.
[703] Видети пресуду Врхоног касационог суда Рев 887/2021 од 3. 3. 2021. године.

којима га везује посебна блискост у контролисаним условима из 2021. године, дефинисано је као свако понашање којим се дете подстиче на негативно мишљење и понашање према родитељу, почев од тога да се говори лоше о родитељу пред дететом, па до тога да се намерно и директно дете инструише на мржњу ка једном родитељу и ускраћује му се одржавање личних односа са њим.[704] [705]

У судској пракси је заузет став да се одбијања самог детета да одржава личне односе са родитељем са којим не живи, а чије је право на одржавање личних односа утврђено правноснажном судском одлуком, не може сматрати онемогућавањем одржавања личних односа са родитељем детета од стране другог родитеља као извршног дужника.

У конкретном случају, према стању у спису, извршни поверилац је током 2018. године поднео предлог за извршење на основу правноснажне и извршне пресуде ради одржавања личних односа између њега као оца и малолетног детета. Отац детета је у предлогу навео да мајка детета одбија да поступи по судској одлуци и да му омогући виђање са ћерком. На основу таквог предлога, суд је решењем дозволио предложено извршење. У жалби против тог решења, мајка детета је, поред осталог, указала на то да оца детета никада није спречавала да виђа дете, та да је управо отац детета тај који не поступа у складу са извршном исправом и не поштује

[704] Примери отуђења детета од мајке од стране оца који на различите начине спречава одржавање личних односа детета и мајке након развода брака, који је оптерећен ситуацијама партнерског насиља међу родитељима, видети у Игњатовић Т., Процена центра за социјални рад о последицама, безбедносним ризицима и потребама за опоравком деце која су сведоци насиља у родитељском односу, Темида, 3/2020, стр. 317.

[705] Први ниво отуђења детета од родитеља подразумева занемаривање чињенице да су детету потребна оба родитеља, неподстицање на контакте са другим родитељем у периоду када дете не одржава личне односе са другим родитељем, нетолеранција на присуство бившег партнера у догађајима који су значајни за дете. Други ниво отуђења детета од родитеља (инструментализација и индоктринација) – подразумева процес манипулације и вршења негативног утицаја једног родитеља или сродника на дете у циљу одбијања одржавања личних односа детета са другим родитељем уз примену опструкције, тако што се: прекида комуникација и сарадња са другим родитељем, избегава сваки контакт са бившим партнером и детету се то отворено саопштава, подстиче отпор детета према другом родитељу на начин да се говори искључиво о негативним понашањима родитеља, сва одговорност о контактирању са другим родитељем препушта детету, контролише мишљења детета на начин да дете не сме аутентично да испољи осећања и изрази мишљење према другом родитељу. Трећи ниво отуђења детета од родитеља (индоктринација) – последица је процеса инструментализације који траје дужи временски период. Због негативних порука о другом родитељу, притисака и застрашивања, развија код детета мржњу према другом родитељу и патолошку везу са особом која индоктринира дете, засновану на фантазији о партнерству против "лошег" родитеља. *Ibid*, стр. 6.

начин који је одређен за одржавање личних односа њега, као оца, и детета. Имајући у виду одредбе члана 65 Породичног закона, те чињеницу да заједничко дете извршног повериоца и извршног дужника има непуних 11 година, а да се из приложеног извештаја Центра за социјални рад није могло закључити да је поред родитеља обављен разговор и са дететом, виши суд је решење укинуо и предмет вратио првостепеном суду на поновно одлучивање, сматрајући да је првостепени суд, ради што боље заштите интереса детета, у конкретном случају морао да у сарадњи са надлежним центром утврди и мишљење детета о одржавању личних односа са оцем. У поновном поступку, првостепени суд је путем надлежног центра прибавио и мишљење детета странака. Након што је суд прибавио мишљење детета, закључио је да мајка не онемогућава остваривање контаката између детета и другог родитеља.[706]

Посете осуђеним лицима у нашем правном систему од стране деце регулисане су одредбом чл. 45 Правилника о кућном реду казнено-поправних завода и окружних затвора,[707] којом је прописано да се посета може реализовати на „погодним отвореним просторима затвора“. Редовне посете трају један сат и могуће су два пута месечно. У тим просторијама налазе се и друга осуђена лица, службена лица, а физички контакт је сведен на минимум. Ово је један од разлога због којих су предвиђене и посете у посебним просторијама у којој се налази само осуђеник са својим посетиоцима. У њој могу да проведу три сата, једном у два месеца. Просторија се закључава и уз захтев посета може трајати и краће. Просторија у којој се одвијају посете мора бити довољно пространа, загрејана, осветљена, са потребним намештајем, купатилом и прилагођена за боравак деце. Контакт који затвореник реализује са породицом а који се остварује преко телефона, писама и другим средствима комуникације се не ограничава.

Такође, одредбама Закона о извршењу кривичних санкција[708] прописано је да постоји могућност одлагања извршења казне затвора ако је осуђена жена навршила

[706] Решење Вишег суда у Новом Саду, Гжи-306/2019 од 20. 8. 2019. године којим је преиначено решење Основног суда у Новом Саду посл.број И-1276/18 од 31. 12. 2018.године.
[707] Правилник о кућном реду казнено-поправних завода и окружних затвора ("Службени гласник РС", бр. 110/2014, 79/2016).
[708] Закон о извршењу кривичних санкција (“Службени гласник РС“ бр. 55/2014 и 35/2019).

шести месец трудноће или има дете млађе од једне године – најдуже до навршене треће године живота детета. Допуном истог закона из 2015. године, наглашено је право жене која се породи у периоду када је на одслужењу казне да може да задржи дете до истека казне, а најдуже до навршене друге године живота детета, после чега родитељи детета споразумно одлучују да ли ће дете поверити на чување оцу, осталим сродницима или другим лицима.[709]

У литератури је као посебна тема обрађиван однос између очева и деце, при чему се нарочито указује на дискурс о кризи савременог очинства посматран кроз призму развода брака и његовог каснијег утицаја на однос оца према детету и обрнуто.[710]

[709] Чл. 119 Закона о извршењу кривичних санкција („Службени гласник РС“ бр. 55/2014 и 35/2019).

[710] Ову појаву карактерише тзв. депатернизација савременог друштва, која се манифестује и у односу према оцу након развода брака. Бердица Ј., Очеви и дјеца, у зборнику Правна заштита права на (заједничку) родитељску скрб, уредник Бранка Решетар, Правни факултет у Осијеку, Осијек, 2012, стр. 31–32.

13. ПРАВО ДЕТЕТА НА ОДРЖАВАЊЕ ЛИЧНИХ ОДНОСА СА СРОДНИЦИМА И ДРУГИМ ЛИЦИМА СА КОЈИМА ГА ВЕЗУЈЕ ПОСЕБНА БЛИСКОСТ

13.1. Право детета на одржавање личних односа са сродницима и другим лицима са којима га везује посебна блискост – појмовна одређења и међународни стандарди

Иако је однос између родитеља и деце од примарног значаја за дете, постоје и односи које деца развијају са другим људима из свог окружења и који су богатство сваког детињства, јер их карактерише снажна емотивна повезаност. Ови односи представљају подршку детету и родитељима у подизању детета, његовом васпитавању и развоју пуних потенцијала дететове личности. Ови односи за дете су значајни увек, али још значајнији постају у ситуацијама криза, било да је реч о кризи карактеристичној за конкретну породицу и породичне односе, или о кризи у друштву у целини.

Овде је реч о односима које деца развијају са својим бабама и дедама, теткама, ујацима и стричевима, својом браћом и сестрама, као и са другим сродницима, а можда и још неким лицима о којима ћемо говорити нешто касније у овом раду. Заправо, посматрано из перспективе правилног и потпуног развоја детета, сви ови односи комплементарни су са односом родитеља и детета и служе као његова допуна. Ова тема нарочито се актуелизује у последње време, како говоримо о западном свету као о друштву које стари. Све већи је број одраслих, старије животне доби, а све мањи број деце. Пажња великог броја одраслих концентрисана је заправо на мали број деце која се рађају у оквиру једне породице. У контексту развијеног савременог света, рођење детета постало је догађај који је значајан не само за родитеље већ и за ширу породицу, која показује интересовање да буде укључена у одрастање детета.

У литератури се ови односи детета и чланова његове породице у ширем смислу објашњавају на различите начине. Један од начина на који се ови односи објашњавају је теорија међугенерацијске солидарности, која објашњава бихевиоралне и емоционалне димензије интеракције, кохезије, осећања и подршке

између родитеља и деце, баба и деда и њихових унука, током дугорочних односа.[711] Иако је ова теорија првенствено коришћена за објашњавање односа који постоје између родитеља и деце кроз више генерација, може бити примењена и у односу између родитеља и њихове браће и сестара и њихове деце, тако да можемо говорити о вертикалној и хоризонталној солидарности у оквиру шире заједнице засноване на сродству.

Према теорији коју развија Милардо (*Milardo*), међугенерацијска солидарност има шест димензија. *Афективна солидарност* односи се на изражена осећања, укључујући показивање привржености и интимност. *Асоцијативна солидарност* односи се на учесталост и облике интеракције међу члановима породице. *Консензуална солидарност* односи се на сличности односно разлике у понашању чланова породице и вредности које усвајају. *Функционална солидарност* односи се на размену друштвене подршке, критике, односно одбијања да се пружи подршка, кроз спознају да чланови породице могу пружити једни другима значајну подршку, али и критику. *Нормативна солидарност* односи се на обавезе које чланови породице осећају једни према другима. *Структурална солидарност* односи се на међугенерацијске везе које се развијају из близине, било у погледу физичког или социјалног окружења.[712]

Два најзначајнија демографска процеса (продужење очекиваног трајања животног века и снижење стопе фертилитета) у савременом свету довели су до тога да је све већи број баба и деда који дужи период свог живота, најчешће дуже од две деценије, проводе са својим унуцима, а ниже стопе фертилитета доводе до тога да бабе и деде имају мањи број унука. У развијеним земљама око 80% особа старије животне доби су у улози бабе или деде. Три четвртине тридесетогодишњака у САД-у има бар једног бабу или деду. Савремене бабе и деде су данас у просеку здравије и имућније него у прошлости, што оставља шири простор за однос са унуцима, а велики број баба и деда проводи време првенствено непосредно старајући се о деци,

[711] Више видети у: Bengtson, V. L. (2001). Beyond the nuclear family: The increasing importance of multigenerational bonds. Journal of Marriage and Family, 63, pp. 1–16.
[712] Milardo, Robert M. The Forgotten Kin: Aunts and Uncles. Cambridge University Press, 2010, p. 12.

док су родитељи на послу.[713] Захваљујући чињеници да жене живе просечно пет година дуже од мушкараца, као и због културних норми према којима су приликом закључења брака мушкарци по правилу старији од жене, истраживања показују да деца остварују дуготрајније и ближе везе са бабама. Са друге стране, продужење просечног животног века мушкараца довело је до тога да све више деце остварује све дуготрајнији однос и са бабама и са дедама.[714] Истраживања се данас фокусирају на бабе и деде (чешће бабе) који су једино или примарно старају о деци (тзв. спасиоци деце, енг. *child savers*) и који живе у породицама у којима су родитељи одсутни све или претежни део времена у одрастању детета.[715] Ранија истраживања за предмет су имала бабе и деде које су се старале о деци како би омогућили мајкама да се укључе на тржиште рада (тзв. спасиоци мајки, енг. *mother savers*).[716]

---

[713] Према подацима везаним за Италију, ово је држава за коју је од друге половине двадесетог века везан значајнији пад смртности и фертилитета у односу на друге развијене државе. Према подацима из 2021. године, очекивано трајање животног века је 81 година за мушкарце и 85 година за жене у 2019. години, што је очекивани животни век дужи за 17, односно 18 година у односу на период 1950–1953 године. Стопа фертилитета смањила се са 2,3 деце по жени у 1952. години на 1,3 деце у 2019. години. Просечан узраст жене која рађа по први пут подигао се са узраста од 25 година на 32 године у истом периоду. Са једне стране, продужење животног века доводи до дужег периода саживота баба и деда са својим унуцима, док са друге стране одлагање рађања доводи до тога да се овај период скраћује уз истовремено повећање броја људи који никада нису постали баба односно деда. Бабе и деде у Италији представљају најзначајнији извор породичне подршке и имају најзначајнију улогу у неформалном старању о деци. Старање о деци од стране њихових баба и деда добија на значају са све већим бројем жена које се укључују на тржишту рада. У 2016. години око 39% деце узраста 0–13 година старале су се бабе и деде, док су родитељи били на послу. Више видети у: Elisa Cisotto, Eleonora Meli, Giulia Cavrini, Grandparents in Italy: trends and changes in the demography of grandparenthood from 1998 to 2016, Genus. March 2, 2022, Vol. 78 Issue 1, Published by Springer, 2022.

[714] У теорији породичног права предмет истраживања биле су чак и породице које чине бабе и деде и њихови унуци (енг. *grandfamilies*). Најчешће се ови облици заједничког живота баба и деда и њихових унука дешавају у ситуацијама када родитељи нису у могућности да се старају о деци (нису живи, или су нпр. лишени родитељског права). Истраживања показују да у појединим ситуацијама деца живе са бабама и дедама уз сагласност родитеља, а све ради добробити деце. О овим породицама видети у Rachel E. Dunifon, You've Always Been There for Me: Understanding the Lives of Grandchildren Raised by Grandparents, Rutgers University Press, 2018.

[715] О истраживању утицаја на здравље детета чињенице да дете живи са бабом и дедом, видети у Jian Yu, Zhonggen Zhang, Does Living with Grandparents Affect Children's and Adolescents' Health? Evidence from China, *International Journal of Environmental Research & Public Health.* Nov2021, Vol. 18 Issue 22, 16p.

[716] Скоро 40–60 процената баба и деда обезбеђују макар повремено старање о млађој деци широм Европе и САД-а. Нугартен (*Neugarten*) и Вајнстајн (*Weinstein*) (1964) су дали своју типологију баба и деда на „формалне", „удаљене", „сурогат родитеље" и „резервоаре породичне мудрости". Черлин (Cherlin) и Фурстенберг (Furstenberg) (1985) су довели у питање ову систематизацију, тврдећи да се тип *grandparentinga* мења од рођења детета, преко раног детињства и адолесценције. Они су предложили пет стилова *grandparentinga*, и то одвојени, пасивни, супортивни, ауторитативни и утицајни. Черлин (*Cherlin*) и Фурстенберг (*Furstenberg*) (1992) су класификацију поједноставили на бабе и деде „на даљину", бабе и деде „сапутнике" и бабе и деде који су „укључени". Наведено према

Бабе и деде улазе у круг лица са којима деца развијају однос нарочите блискости, па у том смислу деца имају право на личне односе са својим бабама и дедама.[717] У литератури се препоручује, између осталог, да бабе и деде са својом децом проводе време у одређеним физичким активностима.[718]

У савременом породичном праву, право баба и деда на одржавање личних односа са својим унуцима је правно препознато.[719] Оно можемо разумети као „одраз у огледалу“ права детета да са њима остварује личне односе. Правно регулисање овог права потребно је у ситуацијама породичних криза у којима један или оба родитеља не дозвољавају детету да са својим бабама и дедама одржава личне односе.[720] Ово право елемент је права на породичан живот, које је као такво гарантовано чл. 8

Virpi Timonen, Sara Arber, A new look to grandparenting, у Contemporary Grandparenting: Changing Family Relationships in Global Contexts, Editors Arber Sara, Timonen Virpi, Bristol: Policy Press. 2012, pp. 1–7.

[717] Овај однос може се посматрати и у другом смеру. И бабе и деде као чланови шире породице детета имају право да остварују личне односе са дететом. О томе више видети у Felicity Kaganas, Christine Piper, Grandparent contact: another presumption?, Journal of Social Welfare & Family Law. Jun2020, Vol. 42 Issue 2, pp. 176–203. Примера ради, процењује се да је макар двама милионима деце у Великој Британији ускраћен контакт са својим бабама и дедама, док је у односу на један од седам баба/деда ускраћен контакт са својим унучетом односно унуцима. Наведено према https://bristolgrandparentssupportgroup.co.uk/, приступ 10. 10. 2024. године. Постоје истраживања која указују да је ускраћивање одржавања личних односа детета и баба и деда узрок депресије и суицидних мисли код припадника старије популације, и у том смислу им се предлаже да потраже стручну помоћ и групе за подршку. Видети на https://www.growingkids.co.uk/GrandparentsWhoAreDeniedAccessGrandchildren.html, приступ 10. 10. 2024. године. Истраживања су показала да више од 70% баба и деда ужива у односима са својим унуцима, док физичко, ментално и емотивно одвајање од баба и деда може водити отуђености између баба и деда и њихових унука (енг. *grandparent estrangement*). Реч је о ситуацијама у којима су бабама и дедама ускраћени контакт и дружење са унуцима. Више видети на https://www.verywellfamily.com/cope-with-losing-contact-with-grandchildren-1695992, приступ 11. 10. 2024. године. Сведочења баба и деда којима је из различитих разлога ускраћено одржавање личних односа са њиховим унуцима видети на https://www.youtube.com/watch?v=LFWhGp_E6V0, приступ 10. 10. 2024. године.

[718] Видети у: Evelien Iliano, Melanie Beeckman, Julie Latomme and Greet Cardon, The GRANDPACT Project: The Development and Evaluation of an Intergenerational Program for Grandchildren and Their Grandparents to Stimulate Physical Activity and Cognitive Function Using Co-Creation, International Journal of Environmental Research and Public Health, 2022, 19, 7150.

[719] О овоме видети у: Ковачек Станић Г., The Right of the Child to Personal Relationshipwith his/her Grandparents During the Isolation 2020, Хармонизација српског и мађарског права са правом Европске уније, тематски зборник радова, књига 9, Правни факултет у Новом Саду, Нови Сад, 2024, стр. 17–30. Такође, и Поњавић З., Породична права бабе и деде према унуцима, Зборник радова Правног факултета у Нишу бр. 70/2015, стр. 535–554.

[720] О овоме у свом раду говори проф. Гордана Ковачек-Станић, The Right of the Child to Personal Relationshipwith his/her Grandparents During the Isolation 2020, Хармонизација српског и мађарског права са правом Европске уније, тематски зборник радова, књига 9, Правни факултет у Новом Саду, Нови Сад, 2024, стр. 18.

ЕКЉП и препознато у пракси ЕСЉП, а основна позитивна обавеза државе у светлу праксе овог суда је да обезбеди нормално одвијање ових односа. Тако је у пресуди *Beccarini and Ridolfi v Italy* из 2017. године, суд закључио да постоји повреда права на породични живот бабе и деде и двоје деце, којима је мајка ускратила остваривање личних односа.[721]

13.2. Право детета на одржавање личних односа са сродницима и другим лицима са којима га везује посебна блискост – право и пракса у Републици Србији

Породични закон РС не препознаје изричито право баба и деда на личне односе са својим унуцима,[722] већ гарантује право детета да одржава личне односе са сродницима и другим лицима са којима га везује посебна блискост,[723] при чему у круг ових лица улазе и бабе и деде. Ово *квазиодсуство баба и деда из законског текста*[724] не значи њихово одсуство из живота детета. Управо супротно, бабе и деде играју и даље доминантно значајну улогу у животу детета, било као вид подршке родитељима у подизању и васпитању деце, било у тренуцима када су деца лишена старања једног или оба родитеља, па је наше мишљење да законско решење које постоји у породичном праву Републике Србије, према коме су бабе и дебе изједначене са осталим сродницима, није адекватно.[725]

Као још један недостатак постојећег законског решења видимо и то што је право детета на одржавање личних односа са бабама и дедама условљено постојањем

[721] Суд је закључио да је дошло до скоро потпуног прекида односа између бабе и деде и унука. Како социјалне службе нису предузеле одговарајуће и довољне мере да очувају односе између бабе и деде и деце, постоји повреда чл. 8 ЕКЉП. Стога је баби и деди досуђено 3000 евра нематеријалне штете и 5000 евра на име трошкова поступка пред Европским судом за људска права. *Beccarini and Ridolfi v Italy,* представка бр. 63190/16, пресуда од 7. децембра 2017. године.

[722] Проф. Поњавић говори о „прогонству“ баба и деда из породичног права наше земље, и критикује ову појаву, јер сматра да не одговара њиховој улози у српском друштву, и „митској везаности“ деце за њихове претке. Поњавић З., Породична права бабе и деде према унуцима, Зборник радова Правног факултета у Нишу бр. 70/2015, стр. 536.

[723] Чл. 61 ст. 5 ПЗ.

[724] Овакво посредно препознавање баба и деда у домаћем породичном праву проф. Поњавић назива „квазиодсуством“ баба и деда из законског текста. Поњавић З., op.cit., стр. 536.

[725] Ово је став који у свом раду износи и проф. Поњавић. Поњавић З., op.cit., стр. 540.

нарочите блискости међу њима. Овако формулисана законска одредба није адекватна у оним ситуацијама у којима оваква блискост не постоји, али смо мишљења да је интерес детета да одржи личне односе и везе са бабама и дедама и у тим ситуацијама. Ово јер је реч о најближим крвним сродницима детета, који могу бити извор подршке и љубави за дете. Мишљења смо да је присуство баба и деда у животу детета од најранијег узраста богатство сваког детињства, и да у свим ситуацијама у којима је то могуће, треба пружити шансу овом односу да се развије, не условљавајући га пристанком једног или оба родитеља детета.

Такође, сматрамо да су и бабе и деде те које имају право да одржавају личне односе са својим унуцима, као и да би ово право требало изричито нормирати ПЗ.[726] На тај начин би бабе и деде биле процесно легитимисане да покрену поступак ради заштите права пред судом, нарочито у оним ситуацијама у којима се родитељ противи да се лични односи са њиховим унуцима остварују.[727]

Иако ПЗ изричито не признаје право баба и деда на одржавање личних односа са својим унуцима, судска пракса је ово право препознала, и као такво ужива правну заштиту пред националним судовима. Тако је пресудом Апелационог суда у Београду Гж2 475/19 од 11. 9. 2019. године, суд заузео став да је право деце на личне односе са бабом и дедом заштићено. У овом поступку баба и деда су покренули судски поступак за заштиту права на личне односе са својим унуцима, које им је ускраћено након смрти ћерке, односно мајке деце.[728] Тужба је поднета против оца деце, који је након смрти мајке наставио самостално да врши родитељско право, а према утврђеном чињеничном стању однос парничних странака био је оптерећен

[726] Преднацрт Грађанског законика РС примера ради гарантује право сродника, самим тим и баба и деда, на одржавање личних односа са својим унуцима. Према чл.76 ст. 6 „сродници, као и друга лица која су са дететом развила односе посебне блискости, имају право да одржавају личне контакте са дететом, ако је то у његовом најбољем интересу“.

[727] О овоме је у свом раду писала ауторка Ранка Вујовић, која сматра да су за покретање поступка за заштиту права детета активно легитимисани само дете, родитељи односно старатељи детета, као и јавни тужилац, док бабе и деде у том смислу једино имају могућност да се обрате органу старетељства и да траже да се право детета заштити, у ком случају је орган старатељства (Центар за социјални рад) тај који процењује да ли је покренути судски поступак за заштиту права детета. Видети Vujović R., The position of grandparents in serbian family law: is the preservation of intergenerational relations the exclusive right of the child?, у Elderly People and Discrimination: Prevention and Reaction, Institute of Criminological and Sociological Research, Vojvodina Bar Association, Belgrade - Novi Sad, 2023, pp. 163–180.

[728] Пресуда Апелационог суда у Београду Гж2 475/19 од 11. 9. 2019. године.

негативним емоцијама које су онемогућавале постизање договора којим би се омогућило виђање деце са бабом и дедом. Суд је приметио да овакви односи проузрокују конфликт лојалности код деце у односу на оца, али и у односу на бабу и деду, који имају значајну улогу у животу деце јер представљају јединy везу са мајком, због чега их све то доводи у стање збуњености и неугодности. У конкретном случају, мишљење комисије вештака било је да на децу не треба вршити притисак у смислу промене садашње одлуке о виђању деце, јер би то био додатни притисак који код деце може развити још већи отпор и изазвати додатне емоционалне проблеме. Деца су у току поступка пред Центром за социјални рад изразила мишљење да не желе да се одвајају од оца како би се виђала са бабом и дедом, а након што су тужиоци изнели став да мишљење деце није аутентично већ да је формирано под утицајем оца, суд је ипак установио да није у најбољем интересу детета одржавање личних односа са бабом и дедом на начин да преспавају у другом граду како би остварили шири обим права. Суд је приликом одлучивања имао у виду да, поред мишљења детета, треба остварити принцип најбољег интереса детета, који зависи од свих околности конкретног случаја.

На примеру наведене судске одлуке можемо извести закључак да је судска пракса остварила и одређену стваралачку функцију, јер је препознала право баба и деда да траже пред судом заштиту свог права на одржавање личних односа са својим унуцима. У конкретном случају, суд је вредновао и настојао да доведе у равнотежу интересе и потребе различитих лица (деце, родитеља и баба и деда), при чему је утврђивао мишљење детета, али је превасходно ценио шта, с обзиром на све околности, представља најбољи интерес детета у конкретном случају.

Још једном пресудом Апелационог суда у Београду утврђено је право детета на одржавање личних односа са дедом по оцу. Суд је уредио начин одржавања личних контаката, тако што ће се одвијати у кући деде сваке друге суботе од 10.00 до 17.00 часова, с тим што ће деда дете преузимати и враћати испред куће мајке. Према чињеничном стању, од подношења тужбе за развод брака мајка детета није дозвољавала детету да остварује контакт са дедом по оцу, тужиоцем у овој парници. Према утврђеном чињеничном стању, до покретања поступка за развод брака однос између детета и деде је био добар, заснован на љубави, дете је редовно одлазило код

деде коме је привржен, деда је плаћао вртић за дете и материјално помагао у издржавању детета, односно између деде и детета постојала је већ установљена снажна емотивна веза. У овом случају центар за социјални рад је дао мишљење да је у интересу детета да одржава редовне односе са дедом и дао је предлог на који начин ће се уредити начин виђања, који је суд уважио у својој одлуци. Суд је у својој одлуци изнео став да, у ситуацији када постоје два сукобљена права на поштовање приватног живота, и то мајке детета са једне стране и право деде по оцу на одржавање личних односа са малолетним унуком са друге стране, овакав тужбени захтев задире у сферу поштовања права на породични живот лица према коме је захтев усмерен. Суд је сматрао да је одржавање личних односа са дедом у најбољем интересу детата, а да се ускраћивањем права са друге стране, повређује и право деде на породични живот и развијање блиских односа са унуком.[729]

Питању односа између деце и њихових рођака (тетки, ујака и стричева) није посвећено пуно пажње у теорији породичног права и права детета, нити је њихов положај у породици био предмет значајнијих проучавања у правној теорији.[730] Међутим, везе које постоје између деце и њихових тетака, ујака и стричева не могу се занемарити. Тетке, ујаци и стричеви су најнежнији пратиоци сваког детињства, особе са којима деца развијају снажне емотивне везе, које стога уживају правну заштиту.

Случај из праксе Апелационог суда у Новом Саду управо је показао да дете има право на личне односе и са овим лицима. У конкретном случају, првостепеном пресудом је одлучено о одржавању личних односа између малолетне деце и њихових бабе и тетке по мајци, на начин да се у трајању од три месеца одвијају у контролисаним условима у Центру за социјални рад. И овде се питање права детета на личне односе са сродницима поставило након смрти једног од родитеља, односно мајке, у ситуацији када други родитељ наставља да самостално врши родитељско

[729] Пресуда Апелационог суда у Београду Гж2 501/19 од 18. 9. 2019. године.

[730] Према подацима које срећемо у литератури, у англосаксонском свету, сви породични односи који нису односи родитеља и деце, већ је реч о односима између даљих сродника, браће и сестара, чак и породичних пријатеља, чине само 10% истраживања. Међутим, велики део свакодневног живота појединаца одвија се управо међу њима – они се посећују, телефонирају једни другима, шаљу поруке, размењују фотографије, заједно проводе празнике, прослављају рођендане и годишњице. Milardo, Robert M. The Forgotten Kin : Aunts and Uncles. Cambridge University Press, 2010, p. 4.

право и онемогућава остваривање права детета на личне односе са сродницима. Једно од деце у овом случају је навршило 15 година живота и непосредно пред судом је изразило своје мишљење да не жели да одржава личне односе са бабом по мајци и тетком, али је насупрот његовом слободно израженом мишљењу, првостепени суд усвојио тужбени захтев сродника детета, бабе и тетке, и уредио начин одржавања личних односа. Апелациони суд је закључио да је оваква одлука неправилна, имајући у виду да је право детета које је навршило 15. годину живота и способно је за расуђивање, да одлучи да ли ће одржавати личне односе са сродницима умрлог родитеља.[731] Ова одлука илустративан је пример права детета које је навршило 15 година живота и способно је за расуђивање да има право да одлучује самостално о томе са којим од сродника ће одржавати личне односе. Сматра се да је дете на том узрасту слободно да одлучи са киме ће остваривати личне односе, кога жели у свом окружењу, а кога не.

Заштита права детета на одржавање личних односа са тетком пружена је и пресудом Апелационог суда у Београду Гж2 327/2013 од 11. 4. 2013. године. Овом одлуком суд је стао на становиште да дететова тетка по оцу спада у круг сродника са којима дете има право да одржава личне односе, па је од великог значаја да се између ње и малолетног детета, од његовог најранијег детињства, успостави блиски однос, да се омогући да се у личним контактима између њих изражава љубав, нежност, пажња и да се тај однос временом развија.[732]

[731] Решење Апелационог суда у Новом Саду Гж2 377/17 од 25.7.2017. године.
[732] Пресуда Апелационог суда у Београду Гж2 327/2013 од 11.4.2013. године.

14. ПРАВО ДЕТЕТА НА ЛИЧНО ДОСТОЈАНСТВО И ЗАШТИТУ ОД НАСИЉА, ЗЛОСТАВЉАЊА, ЗАНЕМАРИВАЊА И ФИЗИЧКОГ КАЖЊАВАЊА

Моје име је Лука

Живим на другом спрату

Живим спрат изнад вас

Да, мислим да сте ме видели раније[733]

14.1. Насиље над децом – појмовно одређење

Насиље над децом је једна од најболнијих тема у историји људске цивилизације, јер су деца најнежнији и најслабији чланови људског друштва. Патња деце одувек је изазивала најемотивније реакције одраслих, па је донекле неочекивано сазнање да су деца кроз историју била изложена различитим облицима насиља у свим срединама у којима су се налазила, а насилници су често биле особе у које деца имају највише поверења. На овом ступњу цивилизацијског развоја постоји консензус на међународном плану да насиље над децом није прихватљиво.[734]

Изричита забрана насиља над децом садржана је у одредби чл. 19 КПД којом је успостављена позитивна обавеза држава уговорница да предузму одговарајуће законске, административне, социјалне и образовне мере за заштиту деце од свих облика физичког или менталног насиља, повређивања или злостављања, запостављања или немарног поступања, малтретирања или експлоатације, укључујући сексуално злостављање, док је под бригом родитеља, законског заступника или било које друге особе која се брине о детету.[735] На овај начин

[733] У оригиналу: „My name is Luka/I live on the second floor/I live upstairs from you/Yes, I think you've seen me before“. Реч је о строфи песме „Luka“ коју је написала и отпевала Сузан Вега (*Suzanne Vega*) 1987. године, а бави се темом злостављања деце у породици, као и питањем ћутања околине на ову појаву. Доступно на https://www.youtube.com/watch?v=VZt7J0iaUD0, приступ 3. 5. 2024. године.

[734] Закони који забрањују физичко кажњавање деце донети су у 79% држава. Global status report on preventing violence against children 2020, p. 12. Доступно на https://www.who.int/publications/i/item/9789240004191, приступ 7. 9. 2024. године.

[735] Чл. 19 ст. 1 КПД.

пружена је пуна заштита личног достојанства сваког детета, као и његовог физичког и психичког интегритета.[736] Заштита од свих облика насиља, гарантована наведеним чланом КПД, заправо представља конкретизацију права детета на живот, опстанак и развој гарантованог чл. 6 КПД, као једног од четири основних принципа које КПД прокламује.

Вршећи своју интерпретативну функцију, Комитет за права детета је донео Општи коментар бр. 13 који се односи на право детета на слободу од свих облика насиља,[737] којим је насиље дефинисао као *све видове физичког или менталног насиља, повреде или злостављања, занемаривање, експлоатацију, укључујући сексуално злостављање*[738], а као један од основних принципа прокламован је тај да *насиље над децом никада није оправдано и да се свако насиље над децом може спречити* (параграф 3а), као и да концепт достојанства подразумева да се свако дете призна, поштује и штити као носилац права и као јединствено и вредно људско биће са својственом личношћу, јасно одређеним потребама, интересовањима и приватношћу (параграф 3в), те да Комитет увиђа да се највећи део насиља над децом догађа у контексту породице и да су интервенција и подршка неопходни када деца постану жртве бола и патње који настају у породици или кроз које породица пролази (параграф 3ж).[739]

У Општем коментару физичко насиље дефинисано је као *физичко кажњавање и све друге облике тортуре, суровог, нехуманог или деградирајућег третмана или кажњавања и као физичко малтретирање или кажњавање од стране одраслих или друге деце*.[740]

Према дефиницији која је садржана у Општем коментару, занемаривање детета представља *пропуштање да се испуне дечје физичке и психолошке потребе,*

---

[736] Implementation Handbook For the Convention on the Rights of the Child, UNICEF, 2007, p. 249.
[737] UN Committee on the Rights of the Child (CRC), General comment No. 13 (2011): The right of the child to freedom from all forms of violence, доступно на: https://www.refworld.org/docid/4e6da4922.html, приступ 3. 5. 2024. године.
[738] Параграф 4 Општег коментара бр. 13 (2011).
[739] Параграф 3 Општег коментара бр. 13 (2011).
[740] Параграф 22 Општег коментара бр. 13(2011). Тортуру и нехуман или деградирајући третман Комитет дефинише као насиље које се предузима према деци како би се изнудило признање, вансудско кажњавање деце за незаконито поступање, принуђавање деце да учествују у одређеним активностима против своје воље, најчешће од стране полиције или других појединаца који имају моћ над децом.

да се заштите од опасности или да им се пруже медицинске услуге, да се упишу у матичне књиге рођених или томе слично, када они одговорни за старање о деци имају средства, знање и приступ одговарајућим установама да тако поступе. Комитет разликује *физичко занемаривање* које обухвата пропуштање да се дете заштити од повреде, којим су обухваћени недостатак надзора или неиспуњавање основних потреба детета, укључујући одговарајућу исхрану, смештај, одећу и основну здравствену негу; *психолошко или емотивно запостављање* које подразумева изостанак сваке емотивне подршке и љубави, хроничну непажњу у односу на дете, „психолошку недоступност" лица која се о детету непосредно старају и који превиђају знаке и сигнале које им дају мала деца и излагање насиљу, злоупотреби дроге или алкохола од стране партнера; *занемаривање физичког или менталног здравља деце,* које се огледа у ускраћивању основне здравствене неге; *занемаривање образовања* које подразумева непоштовање закона којима се захтева да родитељи и други непосредни старатељи омогуће својој деци да се образују похађањем школе или на друге начине и *напуштање детета*.[741]

Ментално насиље Комитет је дефинисао као *психолошко малтретирање, ментално злостављање, вербално злостављање и емотивно злостављање или запостављање* и оно може обухватати: (а) све облике сталних штетних интеракција са дететом а да се при томе, на пример, намеће деци осећај да су безвредна, невољена, нежељена, у опасности или вредна само уколико испуњавају потребе других; (б) плашење, тероризирање и застрашивање; експлоатацију и корумпирање; презир и одбацивање; изоловање, игнорисање и пристрасност; (в) ускраћивање емотивне реакције; занемаривање менталног здравља, здравствених и образовних потреба; (г) увреде, погрдна имена, понижавање, потцењивање, исмевање и повреду осећања детета; (д) излагање насиљу у породици; (ђ) затварање у простор одвојен од других, изолацију или понижавајуће услове кажњавања и (е) психолошко злостављање и малтретирање од стране одраслих или друге деце, укључујући злостављање путем информационих и комуникационих технологија (ИКТ) као што су мобилни телефони и интернет (познато као „сајбер-злостављање").[742]

[741] Параграф 20 Општег коментара бр. 13.
[742] Параграф 21 Општег коментара бр. 13.

Сексуално злостављање и експлоатацију Комитет дефинише као *навођење или присиљавање детета да учествује у било којој незаконитој или психолошки штетној сексуалној активности; коришћење деце у циљу комерцијалне сексуалне експлоатације; коришћење деце у аудио или визуелним сликама сексуалне злоупотребе; дечју проституцију, сексуално ропство, сексуалну експлоатацију, трговину и продају деце за сексуалне сврхе као и присилни брак, при чему многа деца искусе сексуално насиље које не подразумева примену физичке силе или забране, али је психолошки наметљиво, експлоативно и трауматично*.[743]

Комитет за права детета сексуално злостављање детета дефинише као навођење или приморавање детета на учешће у сексуалним активностима,[744] док су индикатори који су првенствено повезани са сексуалним злостављањем различите природе: физички – генитално или анално повреде и крварења, генитални бол или свраб, тешкоће при мокрењу и венеричне болести, мрље од крви на доњем вешу, трудноћа, тешкоће при ходању или седењу, соматски проблеми, нарочито бол у пределу стомака или главе, без одговарајућег медицинског узрока; бихевиорални – испољавање бизарног, претераног или неуобичајеног сексуалног понашања или знања, претерана мастурбација код мале деце, додиривање гениталних подручја, сексуализовано понашање непримерено узрасту, страх од додира, сексуални промискуитет и заводничко понашање, проституција тинејџера, изјава детета да је злоупотребљено; породични – отац (или друга одрасла особа) испољава претерано заштитничко понашање према детету, указује му посебну пажњу или има тајанствен однос са дететом, близак физички контакт одраслог и детета када је други родитељ

[743] Параграф 25 Општег коментара бр. 13.

[744] Укључује вагинални, анални или орални однос и осталне форме контакта са дететом који се спроводи у сексуалне сврхе, нпр. сексуално додиривање или неконтактне сексуалне активности као излагање детета погледу, сексуалним активностима, воајеризам, приказивање порнографског материјала или навођење детета да се понаша на сексуалне, узрасно неприхватљиве начине. Сексуална експлоатација се односи на коришћење деце за проституцију, порнографију или друге сличне активности. Дакле, сексуалном злоупотребом сматра се свака активност која се спроводи са дететом ради задовољавања сексуалних потреба одраслих, независно од тога да ли је дете свесно природе тих радњи. Наведено према Жегарац Н., Деца која чекају – Изазови и трендови професионалне праксе у заштити деце од злостављања, Београд, 2004, стр.32.

ван куће, мајка сматра да јој је дете ривал, искуства сексуалне злоупотребе код једног или оба родитеља.[745] [746]

Већина аутора се слаже да емоционално злостављање представља пратећи облик осталих основних форми злостављања и занемаривања деце, али да постоји и као самостални ентитет, његове последице нису јасно видљиве као код физичког злостављања, а и не привлачи пажњу јавности као сексуално злостављање.[747] Са становишта исхода за дете, термин психолошко злостављање има шире значење од термина емоционално злостављање и емоционално занемаривање, јер укључује све значајне когнитивне и афективне димензије злостављања.[748] Већина дефиниција разматра емоционално злостављање као понављане облике понашања који развијају доживљај код детета да је безвредно, невољено, нежељено, вредно једино када служи потребама других или кроз озбиљно застрашивање које комбинује психолошко и физичко насиље.[749]

---

[745] Жегарац Н., Деца која чекају – Изазови и трендови професионалне праксе у заштити деце од злостављања, Београд, 2004, стр.33.

[746] Под окриљем Савета Европе одређено је да 18. новембар представља Европски дан заштите деце од сексуалне експлоатације и сексуалног злостављања. Одлуку је донео Комитет министара Савета Европе 12. маја 2015. године. Као циљеве Европског дана Савет Европе је прокламовао: подизање јавне свести о сексуалној експлоатацији и сексуалном злостављању деце, као и о потреби да се ове појаве спрече; олакшавање отворене дискусије о заштити деце од сексуалне експлоатације и сексуалног злостављања и потребе да се спречи и елиминише стигматизација жртава; промовисање ратификације и примене Ланзароте конвенције (*Lanzarote Convention*) – јединственог правнообавезујућег инструмента који обавезује државе уговорнице да криминализују све видове сексуалне злоупотребе деце. Наведено према 18 November European Day on the Protection of Children against Sexual Exploitation and Sexual Abuse, доступно на https://rm.coe.int/18-november-european-day-on-the-protection-of-children-against-sexual-/16809739e3, приступ 5. 1. 2023. године. Такође, септембра 2022. године објављен је Приручник Савета Европе о заштити деце од сексуалне експлоатације и сексуалне злоупотребе у кризама и ванредним ситуацијама. Handbook on the protection of children against sexual exploitation and sexual abuse in crisis and emergency situations, доступно на https://rm.coe.int/handbook-on-the-protection-of-children-against-sexual-exploitation-and/1680a8ae86, приступ 5. 1. 2023. године. Више видети у Council of Europe publishes guidance on how to better protect children against sexual exploitation and abuse in crisis and emergency situations, доступно на https://www.coe.int/en/web/children/-/council-of-europe-publishes-guidance-on-how-to-better-protect-children-against-sexual-exploitation-and-abuse-in-crisis-and-emergency-situations-1?redirect=%2Fen%2Fweb%2Fchildren%2F-%2Fkiko-s-exciting-adventures-continue-in-the-digital-a-1%3Fredirect%3D%252Fen%252Fweb%252Fchildren%252Falternative-care, приступ 5. 1. 2023. године.

[747] Жегарац Н., Деца која чекају – Изазови и трендови професионалне праксе у заштити деце од злостављања, Београд, 2004, стр.36.

[748] *Ibid*, стр. 37.

[749] „Родитељи и старатељи који стално критикују, постиђују, застрашују, исмевају, понижавају, „приземљују“ дете, индукују страх или анксиозност и који никада нису задовољни дететовим понашањем и постигнућима емоционално злостављају дете... родитељи који се дистанцирају од детета игнорисањем знакова нелагоде, молбе за помоћ, ускраћујући му пажњу, сигурност, охрабрење

14.2. Насиље над децом – учесталост појаве

Упркос изричитој забрани насиља над децом, забрињава чињеница да је насиље свакодневна појава са којом се деца суочавају.[750] Тако, према Извештају о глобалном статусу спречавања насиља над децом (енг. *Global status report on preventing violence against children 2020*) [751] свако друго дете, односно једна милијарда деце годишње, доживи неки вид насиља; скоро троје од четворо деце, односно 300 милиона деце узраста две до четири године, редовно трпи физичко кажњавање или психичко насиље од стране својих родитеља или старатеља; једно од четворо деце узраста до пет година живи са мајком која је жртва партнерског насиља. Емотивно насиље трпи свако треће дете, а свако четврто дете широм света живи са мајком која је жртва партнерског насиља.[752] За одрасле који су искусили четири или више пута физичко, сексуално или емотивно злостављање као деца, седам пута је

и прихватање, емоционално занемарују дете.“ Жегарац Н., Деца која чекају – Изазови и трендови професионалне праксе у заштити деце од злостављања, Београд, 2004, стр. 37.

[750] Познате су народне умотворине „Батина је из раја изашла“ или „Сачувај штап, поквари дете“ и сл. Позната је и песма Љубивоја Ршумовића која гласи „Друже тата, кућни команданте/ деца расту ал батине памте/ Ништа страшно и ту лека има/ Вратићемо твојим унуцима“.

[751] *Global status report on preventing violence against children 2020* објављен је заједнички од стране Светске здравствене организације, УНИЦЕФ-а, УНЕСКО-а, Специјалног представника генералног секратара УН за насиље над децом и Глобалног партнерства за спречавање насиља над децом (*Global Partnership to End Violence against Children).* Доступно на https://www.who.int/teams/social-determinants-of-health/violence-prevention/global-status-report-on-violence-against-children-2020, приступ 25. 3. 2025. године.

[752] Насиље над децом може имати далекосежне последице у будућности, а за последицу може имати смрт, повреде или инвалидитет. Деца која су током живота изложена насиљу су у повећаном ризику од менталних болести и анксиозног поремећаја; штетних понашања као што су алкохолизам или наркоманија, пушење или небезбедан секс; хроничним болестима као што су канцер, дијабетес или срчане болести; инфицирање ХИВ-ом; као и социјалним проблемима као што су нижи степен образовања, касније учешће у насиљу, и криминалитету. Сматра се да економски трошак насиља над децом годишње у САД-у износи 428 милијарди долара, док у Источној Азији и Пацифику економски трошак последица насиља над децом износи између 1.4% и 2.5% годишњег БДП-а у овим областима. Студија објављена 2018. године показала је да сви облици насиља значајно утичу на стопу образовања код деце. Деце која су искусила било који облик насиља имају 13% већу вероватноћу да неће дипломирати (стр. 17). Насиље над децом оставља последице по здравље детета, и то према спроведеним истраживањима, изложеност насиљу у раном детињству може да угрози развој мозга и нервног система, ендокриног, циркуларног, мишићноскелетног, репродуктивног, респираторног и имуног система, са дугорочним последицама. Насиље у детињству повећава ризик од повреда; ХИВ-а и других сексуално преносивих болести; проблеме са менталним здрављем; одложени когнитивни развој; проблеме са репродуктивним здрављем, укључујући ране трудноће; заразних и незаразних болести. Global status report on preventing violence against children 2020, стр. 8. Доступно на https://www.who.int/publications/i/item/9789240004191, приступ 7. 9. 2024. године.

већа вероватноћа да ће постати жртва насиља или насилник, а 30 пута је већа вероватноћа да ће покушати самоубиство.[753]

Криза изазвана пандемијом ковид 19, као и друштвени одговор на пандемију, имала је драматичан утицај на распрострањеност насиља над децом, и чини се да ће имати дугорочне негативне последице. Затварање школа погодило је око 1.5 милијарди деце. Ограничења кретања, губитак прихода, изолација и пренатрпаност повећали су ниво стреса и анксиозности родитеља, старатеља и деце.[754] Према медијским извештајима, у Кини, Француској, и Јужној Африци, *COVID-19 lockdown* (потпуна изолација узрокована вирусом короне) довео је до значајног пораста стопе позива за помоћ услед злостављања деце. У Уједињеном Краљевству број позива упућених Националном удружењу за спречавање окрутности према деци увећао се за 20%, док се учесталост позива службама за заштиту деце смањила. На Филипинима и у САД-у се број случајева захтева за заштиту деце од злостављања упућен службама за дечју заштиту смањио. Претпоставка је да ово смањење није одраз стварног стања, већ да је до смањења броја пријављених случајева дошло јер су деца у време затварања изгубила контакт са лицима као што су наставници, васпитачи, здравствени радници, који би трагове насиља препознали и пријавили.[755] [756] Када говоримо о последицама кризе изазване пондемијом вируса Ковид 19,

---

[753] *Ibid*, стр. 9.

[754] Global status report on preventing violence against children 2020, p. 12. Доступно на https://www.who.int/publications/i/item/9789240004191, приступ 7. 9. 2024. године.
Такође видети https://www.unicef.org/media/70731/file/Global-status-report-on-preventing-violence-against-children-2020.pdf, приступ 7. 9. 2024. године.

[755] Доступно на https://www.unicef.org/media/70731/file/Global-status-report-on-preventing-violence-against-children-2020.pdf, стр. 14, приступ 7. 9. 2024. године.

[756] Према подацима из извештаја који је донет од стране шест најзначајнијих међународних невладиних организација за заштиту права детета – Child Fund Alliance, PLAN International, Save the Children, SOS Children's Villages International, Terre des Hommes International Federation, World Vision – које су основале покрет под називом Joining Forces Alliance, CHILD RIGHTS NOW! POLICY BRIEF Ending Violence against Children and COVID-19, мере карантина ограничиле су могућност кретања људи и условиле затварање јавних сервиса, чиме је дошло до тога да су се деца, нарочито девојчице, нашле у повећаном ризику од насиља. Више од милијарду деце је стављено ван образовног система и затворено у кућама са родитељима или старатељима који су суочени са различитим видовима притиска (нпр. незапосленост, депресија, рад од куће, анксиозност). Породица је постала мање безбедно место за децу. Деца која су и раније била суочена са насиљем у породици, као и деца припадници рањивијих група, нпр. деца са сметњама у развоју или деца припадници LGBTIQ популације. Од почетка пандемије и увођења мера карантина, учесталост позива на бројеве отворене за помоћ жртвама насиља у породици увећала се за од 20% до 150% у појединим државама. Примера ради, у Индији је број позива деце упућен телефонским линијама за помоћ у случају насиља повећан за 30%, док се у Бангладешу овај број повећао за 40%. Изложеност физичком и сексуалном насиљу у

можемо говорити о „епидемији злостављања“ јер постоји вероватноћа да ће 85 милиона деце широм света више него ранијих година бити изложено физичком, сексуалном или психичком насиљу.[757]

Међутим, наведене бројке не би требало да нас обесхрабре. Управо супротно, охрабрује чињеница да значајан део насиља које се врши над децом може бити спречен, што потврђује и смањење преваленце насиља. Примера ради, подаци показују да је у периоду од 1990. до 2014. године, учесталост сексуалног насиља над децом смањена за 64%, физичког насиља за 55%, и занемаривања деце за 8%. За 20%–50% смањења у распрострањености стопе насиља над децом дошло је захваљујући добро дизајнираним програмима који су спроведени у неразвијеним и средње развијеним земљама.[758]

кући, као и сведочење деце партнерском насиљу родитеља и старатеља, доприноси непрекидном трансгенерацијском кругу насиља. За девојчице које су доживеле насиље у својој кући, већа је вероватноћа да ће постати жртве партнерског насиља. Деца имају мању могућност да пријаве насиље које су доживела, да се повере трећим старијим особама које би насиље пријавиле, па је из тог разлога уочено смањење броја званично пријављених случајева насиља над децом у државама као што су САД и Канада. Насиље у породици често доводи до њеног растурања и раздвајања родитеља, услед чега се повећава потреба за обезбеђењем алтернативног старања над децом. За децу која су већ под алтернативним старањем, ризик од насиља се такође повећао (стр. 4). *„Како се Ковид 19 пандемија шири, примећујемо један алармантан образац. Најсиромашнији и најрањивији чланови друштва су најтеже погођени, и пандемијом и мерама које се предузимају као одговор на пандемију. Нарочито сам забринут за добробит деце широм света. Деца су до сада у највећој мери поштеђена најтежих симптома болести. Али њихови животи окренути су наглавачке. Апелујем на све породице, као и на лидере на свим нивоима: заштитите нашу децу.“* Изјава секретара УН Антонија Гутереша о утицају ковид 19 кризе на децу (стр. 1). Доступно на https://www.wvi.org/sites/default/files/2020-07/2020_06_JF_CRN_Ending%20Violence%20Against%20Children%20and%20COVID%2019%20ENG.pdf, приступ 3. 5. 2024. године.

[757] Laying the foundation for non-violent childhood: putting prohibition of corporal punishment of children into practice, Global Partnership to end violence against children, June 2021, str. 4. Доступно на https://endcorporalpunishment.org/wp-content/uploads/2021/06/Implementation-guidance.pdf, приступ 3. 5. 2024. године. Више о организацији Global Partnership to end violence against children видети на https://www.end-violence.org/, приступ 3. 5. 2024. године. Према подацима из истраживања које је спровео ЕУРОСТАТ током 2020. године, током пандемије изазване вирусом ковид 19, дошло је до значајног повећања онлајн сексуалног насиља и експлоатације над децом. Резултате спроведеног истраживања видети у Exploiting Isolation: Offenders and Victims of Online Child Sexual Abuse During the COVID-19 Pandemic, EUROPOL, 2020. Доступно на https://www.europol.europa.eu/cms/sites/default/files/documents/europol_covid_report-cse_jun2020v.3_0.pdf, приступ 4. 1. 2023. године.

[758] Global status report on preventing violence against children 2020, стр. 19. Доступно на https://www.who.int/publications/i/item/9789240004191, приступ 7. 9. 2024. године.
Видети на https://www.unicef.org/media/70731/file/Global-status-report-on-preventing-violence-against-children-2020.pdf, приступ 7. 9. 2024. године.

14.3. Мере у циљу спречавања и борбе против насиља над децом

Последњих деценија на међународном нивоу предузете су мере у циљу спречавања и борбе против насиља над децом. Генерална скупштина Уједињених нација је резолуцијом од 25. септембра 2015. године формулисала циљеве Агенде одрживог развоја, у оквиру којих је под циљем 16.2 стипулисано да се окончају злостављање, експлоатација, трговина и сви облици насиља и тортура над децом,[759] док је као један од циљева одрживог развоја до 2030. године постављен циљ под тачком 16.1 да се значајно смање сви облици насиља и стопа смртности која је повезана са насиљем у свету, под којим се подразумева и потреба да се у највећој могућој мери смањи и стопа учесталости случајева насиља над децом. Декада 2020 –2030 проглашена је Деценијом акције за остварење циљева одрживог развоја.[760]

Како би се у потпуности остварио један од циљева одрживог развоја формулисан тачком 16.2, од стране Светске здравствене организације 2016. године формулисана је тзв. *INSPIRE,* Седам стратегија за окончање насиља над децом (енг. *INSPIRE: seven strategies for ending violence against children*). Сам назив ове стратегије представља акроним, тако да свако слово означава једну од седам стратегија: **I** (*implementation and enforcement of laws*) примену и ступање на снагу донетих закона; **N** (*norms and values*) норме и вредности; **S** (*safe environments*) безбедна окружења; **P** (*parent and caregiver support*) подршку родитеља и старатеља; **I** (*income and economic strengthening*) приход и економско оснаживање жртве; **R** (*response and support services*) одговор и службе за подршку; **E** (*education and life skills*) образовање и развој животних вештина.[761]

---

[759] Агенда УН за одрживи развој 2030, доступно на https://undocs.org/en/A/RES/70/1, приступ 7. 9. 2024. године.

[760] *Ibidem*.

[761] Агенда УН за одрживи развој 2030 поставља сет циљева одрживог развоја (енг. *Sustainable development goals SDG*), које државе чланице Уједињених нација користе као смернице за своје приоритете у периоду 2016–2030 године. Циљ 16.2 бави се питањем насиља над децом, и гласи „окончати злоупотребу и експолатацију, трговину и све облике насиља и тортуре над децом“. Припрему INSPIRE програма покренула је Светска здравствена организација (WHO) у сарадњи са Центром за контролу и превенцију болести САД (CDC), организацијом Глобално партнерство за окончање насиља над децом, Панамеричком здравственом организацијом, организацијом Заједно за девојке, УНИЦЕФ-ом, Канцеларијом Уједињених нација за борбу против дроге и криминала (UNODC), Америчком агенцијом за међународни развој (USAID) и Светском банком.

Комитет за права детета је у свом Општем коментару бр. 13 изнео став да насиље над децом никада није оправдано, као и да се свако насиље над децом може спречити.[762] Став је Комитета да насиље над децом није индивидуални приватни проблем, као и да је мање вероватно да ће се деца која нису доживела насиље и која су расла у здравом окружењу понашати насилно, како у детињству тако и када одрасту, као и да спречавање насиља у једној генерацији смањује вероватноћу појаве насиља у следећој. Из наведеног разлога, спречавање насиља над децом представља кључну стратегију у спречавању свих облика насиља у друштву.[763] Заправо, у литератури се наводи да се насиљем над дететом њему показује да је насиље прихватљиво и да се тиме одржава циклус насиља.[764]

14.4. Насиље над децом у породичној средини

Иако је на глобалном нивоу забрањен сваки вид насиља над децом, било да је реч о насиљу одраслих према деци или о насиљу које се дешава између саме деце као вршњачко насиље, по нашем мишљењу најопаснији вид насиља јесте насиље које деца доживљавају у породици, јер се дешава у средини у којој дете развија односе поверења и љубави према својим родитељима и другим сродницима.[765] Породица је прва средина у којој дете живи и развија се, а родитељи прва лица са којима се дете повезује и остварује односе блискости и поверења.[766] У том смислу, ауторка Невенка Жегарац препознаје злостављање и занемаривање деце од стране родитеља као најмаркантније манифестације угрожавања добробити и права детета

[762] Параграф 3а Општег коментара бр. 13.
[763] Параграф 14 Општег коментара бр. 13.
[764] Петрушић Н., Вучковић Шаховић Н., op.cit., стр. 137.
[765] У правној теорији се породично насиље препознаје као универзални феномен, глобални проблем, социјална патологија и повреда људских права. Више у: Палачковић Д., Поњавић З., Protection of the right to life: in the context of domestic violence and positive law obligations of the state under the European convention and in the practice of European court of human rights, у зборнику Globalization and Law, Collection of papers from the International Scientific Conference, Held on 20-21 April 2017, Niš, Serbia, pp. 271–294.
[766] Академик и психотерапеут Владета Јеротић корен или узрок непримереног кажњавања деце од стране родитеља налази у „тежњи ка моћи“, која је карактеристика сваке личности, и која би у односу са децом требало да се преобрати у љубав, што се понекад не дешава. Наведено према Јеротић В., О родитељству, Ars Libri, Београд, 2017, стр. 55.

на здравље и развој, указујући да се око 70% ове појаве дешава у оквиру породице која у савременим друштвима има статус високозаштићене друштвене групе.[767] Према овој ауторки, појам насиља над децом се временом проширује, а термини злостављања и злоупотребе детета у значајној мери операционализују садржаје насиља над децом на микросоцијалном плану.[768]

Ауторка Ивана Милосављевић Ђукић указује да деца у оквиру породичне средине могу бити изложена ризику од непосредне и посредне виктимизације насиљем, што значи да дете може бити непосредно виктимизирано када је оно директна жртва насиља, или посредно када је сведок насиља извршеног над другим члановима породице. У Републици Србији још увек не постоји законска одредба која изричито забрањује физичко кажњавање деце.[769]

Злостављање детета у породици подразумева активан, у развојном смислу штетан и нехуман однос према деци, док појам занемаривања (користе се још и појмови запостављање и запуштање) подразумева пасиван приступ према потребама деце.[770] Физичко злостављање деце је појава која је великим делом скривена, али и инкорпорирана у неке друштвено прихватљиве облике понашања родитеља према деци.[771]

Термин „злостављање и занемаривање деце“ користи се за означавање манифестних облика физичког, сексуалног, емоционалног злостављања и занемаривања, што доводи до стварног или потенцијалног нарушавања дететовог здравља, опстанка, развоја или достојанства у оквиру односа који укључује одговорност, поверење и моћ.[772]

Ауторка Невенка Жегарац указала је на постојање одређених индикатора односно показатеља да је дете жртва насиља, то јест злостављања и занемаривања.

---

[767] Жегарац Н., Деца која чекају – Изазови и трендови професионалне праксе у заштити деце од злостављања, Београд, 2004, стр. 1.
[768] *Ibid*, стр. 13–15.
[769] Милосављевић Ђукић И., Дете – жртва породичног насиља, у зборнику Породични закон – дванаест година после, Правни факултет Унион, Београд, 2018. године, стр. 110.
[770] Жегарац Н., Деца која чекају – Изазови и трендови професионалне праксе у заштити деце од злостављања, Београд, 2004, стр.15.
[771] Idem, стр.22.
[772] Idem, стр.16.

Према овој ауторки, сви ови показатељи могу се сврстати у три групе, као физички, бихевиорални и породични.[773] Физички индикатори злостављања и занемаривања деце које наводи су неочекиване и драстичне промене у тежини, неухрањено дете или дете које слабије напредује у расту, застој у расту, хронична глад, хигијенска запуштеност или неодговарајуће одевање. Бихевиорални индикатори које наводи су дететово директно саопштавање да је злостављано или занемаривано, испољавање страха од додира, испољавање неуобичајеног страха или забринутости када друго дете плаче, екстреми у понашању као што је агресивно, аутодеструктивно понашање, повлачење, депресија, претерана попустљивост према одраслима или страх од родитеља или повратка кући, поновљени и необјашњиви изостанци из школе, ноћно мокрење, поремећаји навика (сисање прста, тикови и сл.), неуротичне црте и реакције итд. Породични индикатори које наводи су ти да је сам родитељ злостављан у детињству, незрели или веома млади родитељи, недостатак родитељског знања, родитељ доживљава дете као покварено зло или неадекватно, злоупотреба алкохола и дрога, изолованост породице, тешкоће у комуникацији и недостатак вештина за решавање проблема, насиље међу супружницима, хронична брачна неслога и сл.[774]

Ауторке Невена Петрушић и Невена Вучковић Шаховић указују да је потребно деци која су претрпела насиље од својих родитеља пружити могућност да говоре о својим искуствима насиља, укључити их у формирање друштвене реакције на насиље, како због њиховог најбољег интереса, тако и како би се схватиле последице насиља над децом.[775]

Комитет је изразио забринутост и због пораста заступљености психолошког односно менталног насиља. Предложио је да држава појача напоре како би се подигла свест међу децом, родитељима, старатељима, наставницима и другим лицима која раде са децом и за децу, о постојању, садржини и санкцијама које су садржане у правној забрани насиља, које подразумева и психичко насиље.[776]

---

[773] Idem, стр.19.

[774] Жегарац Н., Деца која чекају – Изазови и трендови професионалне праксе у заштити деце од злостављања, Београд, 2004, стр.21.

[775] Петрушић Н., Вучковић Шаховић Н., op.cit., стр. 137.

[776] Concluding observations on the combined fifth and sixth periodic reports of Austria, CRC/C/AUT/CO/5-6.

14.5. Телесно кажњавање деце као неприхватљив вид насиља над децом

Телесно кажњавање је најраспрострањенији вид насиља над децом и представља повреду њихових основних људских права. Неефикасан начин дисциплиновања деце преноси погрешну поруку и може проузроковати озбиљне физичке и менталне повреде детета.[777] Иако одредбе чл. 19 и чл. 28 ст. 2 КПД не садрже изричито формулисану забрану телесног кажњавања детета, редактори коментара који се односи на забрану физичког кажњавања деце су истакли чињеницу да КПД треба посматрати као живи инструмент који се стално развија, као и то да је заступљеност телесног кажњавања деце код куће, у школама и другим институцијама постала још видљивија. Тако је Комитет за права детета донео Општи коментар број 8: Заштита од телесног кажњавања и осталих окрутних или понижавајућих облика кажњавања, 2. марта 2007. године.[778] Комитет је физичко кажњавање деце дефинисао као вид насиљем над децом, и указао на потребу да се физичко кажњавање деце забрани како у школама тако и у породици и у другим срединама, инсистирајући на принципу „нулте толеранције на насиље“.[779] Комитет „телесно“ или „физичко“ кажњавање дефинише као *било које кажњавање у којем се примењује физичка сила и које има за намеру да нанесе известан степен бола или неугодности, ма колико да је благ.* Телесно кажњавање препознаје такође као понижавајућу праксу и одбацује било које оправдање за насиље и понижавање детета.[780] Имајући у виду да брига о деци захтева предузимање радњи ради њихове

[777] Овде указујемо на чињеницу да ово није став око ког постоји консензус. Поједини стручњаци се са њим не слажу. Тако се, примера ради, психотерапеут Зоран Миливојевић залаже против апсолутне забране телесног кажњавања деце од стране родитеља у раду „Родитељи под сумњом“, доступно на http://www.nspm.rs/kulturna-politika/roditelji-kao-sumnjiva-lica.html, приступ 19. 9. 2024. године.

[778] UN Committee on the Rights of the Child (CRC), General comment No. 8 (2006): The Right of the Child to Protection from Corporal Punishment and Other Cruel or Degrading Forms of Punishment (Arts. 19; 28, Para. 2; and 37, inter alia), 2 March 2007, CRC/C/GC/8, available at: https://www.refworld.org/docid/460bc7772.html, приступ 3. 5. 2024. године.

[779] Параграф 6 Општег коментара бр. 8(2006).

[780] Параграф 11 Општег коментара бр. 8(2006). Као примери телесног кажњавања наводе се ударање деце („батине”, „шамарање”, „ударање по стражњици”) руком или неким средством – бичем, штапом, каишем, ципелом, варјачом, итд. Али може такође да обухвата, на пример, шутирање, дрмусање или бацање деце, гребање, штипање, угризање, чупање за косу или ударање по ушима, приморавање деце да буду у неугодном положају, наношење опекотина, парење деце врелом водом или насилно гутање (на пример, прање уста деци сапуном или приморавање деце да гутају љуте зачине). Став Комитета је да је телесно кажњавање без изузетка понижавајуће. Осим тога, постоје и други нефизички облици

заштите, Комитет прави разлику између радњи које родитељи предузимају у циљу заштите деце и радњи које се предузимају у циљу кажњавања, као и да закони свих држава у мањој или већој мери дозвољавају примењивање неопходне силе ради заштите лица које нема одлике кажњавања.[781]

Према дефиницији УНИЦЕФ-а, телесно кажњавање деце је свака радња предузета са намером да проузрокује физички бол или нелагоду, али не и повреде. Може се манифестовати као тресење детета, ударање детета по руци/нози, ударање детета чврстим предметом по задњици или другим деловима тела, ударање детета по задњици руком, ударање детета по лицу, глави или ушима; или ударање детета више пута што је јаче могуће (батинање). Психолошка агресија се дефинише као викање, вриштање на дете, називање детета погрдним именима као што су „глупак“ или „ленштина“. Према ставу УНИЦЕФ-а, насилно дисциплиновање деце подразумева како физичко кажњавање, тако и психолошку агресију која се предузима према детету.[782]

У литератури је телесно кажњавање препознато као вид демонстрације моћи родитеља над дететом, као део васпитног процеса који се остварује у специфичном контексту нарочите рањивости жртве.[783] [784] Ауторка Љиљана Стевковић телесно кажњавање детета дефинише као *примену физичке силе од стране родитеља, усвојитеља или старатеља, таквог интензитета да се не може нанети, нити се*

кажњавања који су такође окрутни и понижавајући и самим тим у супротности са Конвенцијом. То подразумева, на пример, кажњавање којим се деца омаловажавају, понижавају, клевећу, доводе у ситуацију да испаштају за туђу кривицу, угрожавају, плаше или излажу подсмеху других.

[781] Параграф 14 Општег коментара бр. 8(2006).

[782] A Generation to Protect: Monitoring violence, exploitation, and abuse of children within the SDG framework, United Nations Children's Fund (UNICEF), Data and Analytics Section, Division of Data, Analytics, Planning and Monitoring, 2020, стр. 30 и 31. Доступно на https://data.unicef.org/resources/a-generation-to-protect/, приступ 24. 9. 2023.

[783] Наведено према Стевковић Љ., Телесна казна: насилно средство васпитања деце као фактор ризика насилног понашања у одраслом добу, Зборник Института за криминолошка и социолошка истраживања, година XXXII/ број 2 / 2013, стр.166.

[784] Психотерапеут Јаспер Јул наводи да се телесно кажњавање деце често оправдава потребом да се деци поставе границе. Аутор међутим сматра да они који тврде да деци треба постављати границе, заправо тврде „Смем спроводити своју моћ!“ и да то није тако, већ људи смеју постављати границе само себи. Јаспер Јуул, Од одгоја до односа (Аутентични родитељи – компетентна деца), Harfa, Сплит, 2019, стр. 57.

наноси повреда, а са циљем дисциплиновања детета.[785] Телесним кажњавањем се демонстрира насиље које чак и само дете може конципирати као дозвољено, а ауторка прави дистинкцију између телесног кажњавања и физичког насиља, утврђујући да је заједничка карактеристика обе појаве примена физичке силе према детету, уз постојање разлике у погледу интензитета силе и последице која је наступила. У случају телесног кажњавања детета, физичка сила је мањег интензитета и не доводи до наступања повреде, и за циљ има дисциплиновање детета у смислу његовог навођења на пожељно понашање. Са друге стране, код физичког насиља примењује се сила већег интензитета која доводи до наступања повреде код детета и за циљ нема нужно његово дисциплиновање.[786]

Комитет за права детета је у више наврата давао препоруке државама чланицама да у својим правним системима уведу изричиту забрану физичког кажњавања у системима алтернативног старања о деци, школама, као и да појачају кампање за подизање свести које за циљ имају промоцију позитивног, ненасилног и партиципативног начина подизања и дисциплиновања деце и подвлачења негативних последица физичког кажњавања.[787]

Комитет за економска, социјална и културна права у свом Општем коментару бр. 13(1999. година) о „Праву на образовање“ износи да је став Комитета да телесно кажњавање није у складу са основним начелима којима се руководи међународно право у области људских права које је уграђено у Преамбулама Опште декларације и оба Пакта, а односи се на достојанство појединца. Такође, у параграфу 26 Општег коментара, редактори су истакли да се не може прихватити схватање да се у појединим случајевима известан ниво „разумног“ или „умереног“ телесног кажњавања детета од стране родитеља може толерисати у циљу остваривања и заштите најбољег интереса детета, јер тумачење најбољег интереса детета мора бити у складу са целокупном Конвенцијом, укључујући и обавезу да се деца заштите од

[785] Стевковић Љ., Телесна казна: насилно средство васпитања деце као фактор ризика насилног понашања у одраслом добу, Зборник Института за криминолошка и социолошка истраживања, година XXXII/ број 2 / 2013, стр. 169.
[786] Ibidem.
[787] CRC/C/NLD/CO/5-6, Concluding observations on the combined fifth and sixth periodic reports of the Kingdom of the Netherland, параграф 22.

свих облика насиља и услов да се мишљењу детета посвети дужна пажња; те да је физичко кажњавање детета у супротности са људским достојанством детета и његовим правом на физички интегритет.

Према подацима УНИЦЕФ-а, у већини држава више од две трећине деце је подвргнуто насилном дисциплинском кажњавању од стране њихових старатеља. Примера ради, према расположивим подацима који се односе на Републику Србију у последњих месец дана 45% деце узраста од једне до 14 година је искусило неки облик насилног дисциплиновања. Према подацима УНИЦЕФ-а, овај проценат у односу на исти период за БиХ износи 55%, за Црну Гору 66%, за Албанију 48%. Нешто већи проценти изражени су у арапским државама, где се овај проценат креће у распону од 53% у Казахстану до 89% у Сирији. Са друге стране, највећи проценат деце која су изложена физичком кажњавању од стране родитеља присутан је у афричким државама, где се у више држава преко 90% испитане деце у том смислу позитивно изјаснило (нпр. у Египту 93%, у Гани 94%, у Бенину 91%). Нешто нижи проценат присутан је у Судану или Зимбабвеу где износи 64%. Што се тиче података за развијене државе света, као и државе чланице ЕУ, ови подаци нису доступни.[788]

Према спроведеним истраживањима у Сједињеним Америчким Државама, током кризе изазване пандемијом вируса ковид 19, дошло је до значајног смањења броја пријављених случајева насиља над децом. Примера ради, према подацима из марта 2020. године социјалне службе у Калифорнији пријавиле су 18% мањи број случајева злостављања деце у односу на исти период прошле године, у Џорџији је утврђено 50% мање случајева злостављања и занемаривања деце од затварања школа 18. марта. У Тексасу је овај број за 48% мањи у односу на исти период претходне године. Смањење броја пријављених случајева насиља над децом запажено је и у Јамајци и на Новом Зеланду. Објашњење овог тренда смањења регистрованих случајева налази се у чињеници да су деца са затварањем школа престала бити у

[788] Статистички подаци доступни на https://data.unicef.org/topic/child-protection/violence/violent-discipline/, приступ 3. 5. 2024. године.

непосредном контакту, или знатно ређем, са многима од оних који би уобичајено приметили или пријавили знакове насиља и злостављања. [789] [790]

Европски суд за људска права у пресуди *A. v. The United Kingdom* бавио се проблемом телесног кажњавања деце, при чему је суд истакао да је реч о примени права на конкретан случај и утврдио постојање повреде права из чл. 3 ЕКЉП, као и да не износи општи став против телесног кажњавања деце.[791]

Питањем физичког кажњавања деце бавио се и Врховни суд Велике Британије, у пресуди *Regina v. Secretary of State for Education and Employment and others (Respondents) ex parte Williamson (Appellant) and others, HOUSE OF LORDS, SESSION 2004–05, [2005] UKHL 15.* [792] У наведеној пресуди суд је физичко

[789] Nicole Petrowski, Claudia Cappa, Andrea Pereira, Helen Mason, Rocio Aznar Daban, Violence against children during COVID-19: Assessing and understanding change in use of helplines, Child Abuse and Neglect 116(2021), p. 2. Доступно на https://reader.elsevier.com/reader/sd/pii/S0145213420304129?token=21CDA4873A8E90B68EAF0BBA0315AC30C4159A47CB377B2EA9CBDB219F5E046624E2B32C545ABF30C98E0331A341F4F7&originRegion=eu-west-1&originCreation=20210923121119, приступ 3. 5. 2022. године.

[790] О последицама које је пандемија оставила на обраце насилног дисциплиновања деце видети у раду: Camilla Fabbri, AmiyaBhatia, Max Petzold, Munkhbadar Jugder, Alessandra Guedes, Claudia Cappa, Karen Devries, Modelling the effect of the COVID-19 pandemic on violent discipline against children, Child Abuse and Neglect 116(2021). Доступно на https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0145213420305524, приступ 3. 5. 2022. године.

[791] A. v. The United Kingdom (100/1997/884/1096)**,** 23 септембар 1998. Апликант је британски држављанин рођен 1984. године. Он и његов брат су маја 1990. године стављени у локални регистар за заштиту деце, јер су били жртве физичког насиља. Партнер мајке дечака је стављен под полицијски надзор јер је признао да је дечака ударио прутом. Обојица дечака су избрисана из регистра 1991. године. Сустанар мајке се касније оженио мајком деце, и постао њихов очух (параграф 7). Фебруара 1993. године главни учитељ дечака обавестио је локалну социјалну службу да га је његов брат обавестио да је очух дечака ударио штапом. Очух је ухапшен, након чега је следећег дана пуштен уз кауцију (параграф 8). Апликант је испитан од стране педијатра 5. фебруара 1993. године, који је утврдио следеће трагове на његовом телу: 1. свежа црвена линеарна модрица, која се подудара са ударцем баштенске трске, вероватно не старија од 24 часа; 2. дупла линеарна модрица на позадини левог листа, у складу са два одвојена ударца нанета извесно време пре првог ударца; 3. две линије на задњој страни леве бутине, вероватно нанете један или два дана раније; 4. три линеарне модрице на десној страни глутеуса, које одговарају трима ударцима, вероватно нанетим у различитом тренутку старости до једне недеље; 5.линеарна модрица која бледи, вероватно стара неколико дана. Педијатар је сматрао да су модрице могле настати употребом баштенске трске којом је ударац нанет одговарајућом снагом више него једном приликом (параграф 9). Очух је оптужен за напад којим је нанета стварна телесна повреда и суђено му је фебруара 1994. године. Одбрана није негирала да је очух у више наврата ударао дечака штапом, већ да је ово било неопходно и разумно оправдано, с обзиром да је било речи о тешкм дечаку који није одговарао на родитељску и дисциплину у школи (параграф 10). Суд је нашао да очух није крив за дело за које се терети, јер је закључио да је наношење телесних повреда дечаку било оправдано у оквиру поступака дисциплиновања деце од стране њихових родитеља, у конкретном случају од стране очуха дечака (параграф 11).

[792] Regina v. Secretary of State for Education and Employment and others (Respondents) ex parte Williamson (Appellant) and others, HOUSE OF LORDS, SESSION 2004-05, [2005] UKHL 15, доступно на

кажњавање деце препознао као контроверзну тему, која по себи побуђује снажна осећања. У Уједињеном Краљевству тренутно је на снази потпуна забрана физичког кажњавања деце у свим школама. Подносиоци представке у конкретном случају су тврдили да је забрана физичког кажњавања деце у супротности са правима гарантованим ЕКЉП и то чл. 9 ЕКЉП који гарантује слободу мисли савести и вероисповести, а непосредно и Законом о људским правима (*Human Rights Act*) из 1998. године. Подносиоци су тврдили да циљ физичког кажњавања од стране наставника и васпитача у конкретном случају није да дете повреди, већ да детету пренесе поруку да је понашање детета неприхватљиво и да неће бити толерисано, као и да овакав начин дисциплиновања представља снажну брану за сва понашања која нису прихватљива у друштву. Изнели су став да су у извесном смислу, док су деца поверена на старање васпитачима и наставницима, родитељи ти који васпитачима и наставницима делегирају право на дисциплиновање деце, па и путем физичког кажњавања. Суд је нашао да у конкретном случају није дошло до повреде права подносилаца на слободу мисли, савести и вероисповести.

Идеја о забрани физичког кажњавања деце развијала се постепено, како посматрано у друштву у целини, тако и у сфери правног регулисања ове области. Промене у овој сфери по правилу су споре и дуготрајне. У Великој Британији примера ради, 70-их година, две мајке, гђа Кампбел (*Mrs Campbell*) и гђа Косанс (*Mrs Cosans*), приговориле су на то што су њихова деца била подвргнута физичком кажњавању у државним школама. ЕСЉП је закључио да су њихове тврдње основане и да је држава повредила чл. 2 Првог протокола уз ЕКЉП (види случај *Campbell and Cosans v United Kingdom (1982)*). Парламент је тада изменио закон, тако да од 1987. године наставници у државним школама немају право да физички кажњавају ученике. Ова забрана односила се и на независне школе које се финансирају из јавних средстава. Током 1993. године, као реакција на пресуду ЕСЉП *Costello-Roberts v United Kingdom (1993)*, дошло је до нових измена у законодавству, тако да је забрањено физичко кажњавање и у приватним школама. ЕСЉП је заузео став да чл. 3 ЕКЉП намеће позитивну обавезу државама да предузму одговарајуће мере

http://www.crae.org.uk/media/33624/R-Williamson-and-others-v-Secretary-of-State-for-Education-and-Employment.pdf, приступ 4. 1. 2023. године.

којима би осигурали да појединци не буду изложени нехуманом или понижавајућем кажњавању. Поступци предузети од стране државе требало би да обезбеде ефикасну заштиту, нарочито деце и других рањивих група (*Z v United Kingdom (2001) 34 EHRR 97, 131, para 73).* Како би усагласио законодавство са ставовима и праксом ЕСЉП, Парламент је донео закон којим је одређено да физичко кажњавање деце не може бити оправдано уколико је нехумано или деградирајуће (чл. 293 Закона о образовању, *section 293 of the Education Act 1993*). Када се одлучује да ли је физичко кажњавање нехумано или деградирајуће, треба имати у виду све конкретне околности, укључујући и разлог због ког је дошло до физичког кажњавања – колико након самог догађаја који представља разлог за физичко кажњавање, толико и саме природе физичког кажњавања, начина и околности под којима је дошло до физичког кажњавања детета – као и физичке последице, те последице по ментално стање детета. Током 1998.године дошло је до забране физичког кажњавања ученика у свим школама у Великој Британији. Законом о правима детета из 2004. године, британски законодавац интервенисао је и у области права родитеља на физичко кажњавање деце, па је одређено да кажњавање детета које је проузроковало стварну телесну повреду не може бити оправдано (*section 58 of the Children Act 2004)*.[793] Године 2003. забрањено је ударање деце од стране дадиља (*Day Care and Child Minding (National Standards) (England) Regulations 2003, SI 2003/1996, para 5*). У случају *Costello-Roberts v United Kingdom* суд је заузео став да могу постојати околности под окриљем чл. 8 ЕКЉП, које би подразумевале да извесне дисциплинске мере уживају заштиту која сеже изнад права гарантованог чл. 3. ЕКЉП, док физичко кажњавање од стране наставника представља повреду људског достојанства.[794]

У пресуди *Tyrer v. the United Kingdom,* суд је заузео став да физичко кажњавање може представљати напад на људско достојанство и физички интегритет заштићен под окриљем чл. 3 ЕКЉП. Да би примењена физичка казна била понижавајућа и представљала повреду чл. 3 ЕКЉП, понижење мора да има известан ниво озбиљности и да се разликује у односу на уобичајен ниво понижења који је

[793] Текст Закона доступан је на https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2004/31/contents, приступ 22. 2. 2025. године.
[794] *Costello-Roberts v. The United Kingdom*, 89/1991/341/414, Council of Europe: European Court of Human Rights, 23 February 1993.

карактеристичан за било коју казну. Наиме, чл. 3 ЕКЉП, тиме што прописује да је забрањено „нехумано“ или „понижавајуће“ кажњавање, имплицира да постоји разлика између такве казне и казне уопштено. Утврђење да ли постоји овај ниво озбиљности зависи од свих околности случаја. Фактори као што су природа и контекст у оквиру кога је дошло до кажњавања, начин и методи вршења, трајање казне, ефекти по физичко и ментално здравље детета, као и у неким случајевима пол, узраст и здравствено стање жртве, морају бити узети у обзир.[795]

14.6. Насиље над децом у породици

Једна од мрачних карактеристика различитих видова насиља над децом, укључујући и телесно кажњавање деце, јесте што се одвајкада оно одвијало иза затворених врата дечјег породичног дома, далеко од очију шире друштвене заједнице. За оно што се дешава деци у породици није било интересовања. За остале чланове друштва, начин на који ће родитељи васпитавати и дисциплиновати децу представљало је њихову приватну ствар, једна сфера изван интересовања законодавца, институција и уопште друштва. Овај вео приватности стога је био погодно тле, да породица, која би требало да представља најсигурније место за дете, често постане и место најфлагрантнијих повреда права детета. Данас, односи у породици, нарочито односи између родитеља и деце, остају изван сфере правног регулисања, искључиво у оној мери у којој породица остварује своје функције, а родитељи не угрожавају права и интересе детета. Забрана насиља над децом и забрана физичког кажњавања детета, изричито је формулисана, а ове појаве увек представљају разлог да шира заједница интервенише. Одговорност је друштва да обезбеди да дете одраста у безбедној и сигурној породичној средини. У том циљу, предузимају се превентивне и корективне активности.

У оквиру Савета Европе покренута је кампања „Подигни руку против лупања!“ (енг. *Raise your hand against smacking!*), као кампања коју је СЕ покренуо

[795] *Idem*, параграф 30.

против физичког кажњавања деце у државама чланицама. Двадесет две државе чланице СЕ већ су у потпуности забраниле физичко кажњавање деце, док је још шест држава чланица преузело обавезу да физичко кажњавање деце у потпуности забрани. Кампања је лансирана 15. јуна 2008. године.[796]

Што се тиче питања злостављања и занемаривања деце, Комитет је изнео забринутост због претежног става у друштву да је насиље у породици приватна ствар.[797] У закључним запажањима поводом Трећег и Четвртог комбинованог извештаја државе Хрватске, Комитет је констатовао да је физичко кажњавање деце законом забрањено и да су предузете различите мере како би се сузбила ова пракса, попут кампање Савета Европе против физичког кажњавања деце, али је изразио забринутост што се физичко кажњавање и даље користи као дисциплинска мера у породици и широко је прихваћено у друштву. Држави је препоручено да појача своје активности, укључујући подизање свести и едукативне програме у области родитељства, како би се окончала пракса телесног кажњавања у свим окружењима, нарочито у породици, и да промовише позитивне, ненасилне и партиципативне облике у подизању деце и дисциплиновања.[798]

У закључним разматрањима поводом периодичног извештаја за државу Аустрију, поред забринутости јер је забрана телесног кажњавања још увек непозната великом делу популације, Комитет је изразио забринутост и због пораста заступљености психолошког односно менталног насиља и предложио је да држава појача напоре како би се подигла свест међу децом, родитељима, старатељима, наставницима и другим лицима која раде са децом и за децу, о постојању, садржини и санкцијама које су садржане у правној забрани насиља, укључујући и психичко насиље.[799]

У случају *Association for the Protection of All Children (APPROACH) v. France* од 4. 3. 2015. године, Европски комитет за социјална права (енг. *European Committee of Social Rights*) је једногласно установио да је Француска повредила одредбе чл. 17

[796] Подаци доступни на https://www.coe.int/en/web/children/corporal-punishment, приступ 9. 18. 2025. године.
[797] CRC/C/SRB/CO/2-3, параграф 34.
[798] CRC/C/HRV/CO/3-4.
[799] CRC/C/AUT/CO/5-6.

Ревидиране Европске социјалне повеље, тиме што у свој правни систем није инкорпорирала апсолутну и свеобухватну забрану свих видова телесног кажњавања деце. У Француској је постојала пракса да се толеришу одређени облици телесног кажњавања деце у оквиру породице, различитих видова алтернативног старања о деци, као и у школи, која се ослањала на судску праксу која је прихватала став да постоји „право да се дете исправи“. У својој одлуци Комитет се позвао на широки консензус на нивоу европског и међународног плана о забрани телесног кажњавања деце, као и на Опште коментаре Комитета за права детета бр. 8 о праву детета на заштиту од телесног кажњавања и других облика окрутног или деградирајућег кажњавања, и Општег коментара бр. 13 о праву детета на заштиту од свих облика насиља. Европски комитет за социјална права је затим маја 2015. године нашао да су Ирска, Словенија, Белгија и Чешка такође повредиле одредбе чл. 17 Ревидиране Европске социјалне повеље, тиме што у свој правни систем нису увеле свеобухватну забрану телесног кажњавања деце.[800]

14.7. Насиља над децом у породичној средини – стање у Републици Србији

Према подацима до којих је у својим истраживањима дошао УНИЦЕФ, насиље над децом у Републици Србији је широко распрострањена појава, која се јавља у различитим окружењима у којима деца живе или проводе своје време (у породичном окружењу, школи, установама за смештај деце којима је потребна заштита, у дигиталном простору и у заједници).[801] Оно се јавља у различитим

[800] Association for the Protection of All Children (APPROACH) Ltd. v. France, Complaint No. 92/2013, доступно на https://legallibrary.crin.org/association-for-the-protection-of-all-children-approach-v-france/, приступ 5. 1. 2023. године. Повреду чл. 17 ревидиране Европске социјалне повеље услед непостојања свеобухватне забране телесног кажњавања деце утврдио је и у случају World Organisation against Torture (OMCT) v. Portugal, Complaint No. 34/2006, од 5. 12. 2006. године.

[801] Насиље према деци у Србији – детерминанте, фактори и интервенције, национални извештај, УНИЦЕФ, 2017, стр. 7. Доступно на https://www.unicef.org/serbia/media/2766/file/Nasilje%20prema%20deci%20u%20Srbiji.pdf, приступ 25. 3. 2025. године. Две су категорије деце нарочито изложене ризику од различитих видова насиља – деца улице и деца смештена у установама социјалне заштите. Наведено према Детерминанте и фактори насиља над децом у Србији – преглед налаза, УНИЦЕФ, доступно на https://www.unicef.org/serbia/nasilje-nad-decom-u-srbiji-pregled-nalaza, приступ 25. 3. 2025. године.

видовима,[802] а присутно је у значајној мери и у породици, где су деца непосредне жртве насиља или присуствују сценама насиља које се дешавају између других чланова породице.[803] Телесно кажњавање деце у породици је дубоко укорењено у вредностима и нормама, и представља легитиман и чак пожељан начин васпитавања деце.[804] Посебно је изражен проблем дечјих бракова.[805]

Комитет за права детета је Републици Србији између осталог препоручио: да ради на даљем подизању свести и образовним програмима укључујући кампање које укључују децу, како би се формулисала свеобухватна стратегија за спречавање и борбу против злостављања деце (а); да успостави националну базу података о свим случајевима породичног насиља над децом, као и да свеобухватно утврди обим, узроке и природу ове форме насиља (б); да осигура одговарајућу алокацију људских, техничких и финансијских ресурса у корист надлежног омбудсмана, како би имплементирао дугорочне програме усмерене на узроке насиља и злостављања (в).[806]

Комитет је изразио забринутост што је физичко кажњавање деце у породици још увек дозвољено, и широко је прихваћено у друштву као начин дисциплиновања деце, као и да није изричито забрањено.[807] Стога је препорука Комитета да Република Србија изричито законом забрани примену телесног кажњавања, да

[802] Може бити физичко, психичко, сексуално насиље, занемаривање, структурно насиље у форми дечјих бракова, дечјег рада, вишеструке социјалне искључености. Idem, стр. 7.
[803] О деци као скривеним жртвама насиља у породици видети у: Игњатовић Т., Деца која су сведоци насиља у породици: могуће импликације на поступање образовноваспитне установе, Зборник Института за педагошка испитивања, год. 50, бр. 2, 2018, стр. 286–306.
[804] Према подацима УНИЦЕФ-а, 47% деце узраста 1–4 године изложено је физичком насиљу у породици, док је 42% деце узраста 5–14 година жртва физичког насиља у породици. Наведено према Насиље према деци у Србији – детерминанте, фактори и интервенције, национални извештај, УНИЦЕФ, 2017, стр. 7. Доступно на https://www.unicef.org/serbia/media/2766/file/Nasilje%20prema%20deci%20u%20Srbiji.pdf, приступ 25. 3. 2025. године.
[805] У општој популацији жена узраста 20–49 година, њих 7% је склопило брак пре навршених 18 година живота. Међу девојчицама ромске националности ситуација је значајно лошија, јер се 17% њих удаје пре навршених 15 година живота, док више од 50% ромских девојчица ступа у брак пре навршених 18 година живота. Наведено према Насиље према деци у Србији – детерминанте, фактори и интервенције, национални извештај, УНИЦЕФ, 2017, стр. 10. Доступно на https://www.unicef.org/serbia/media/2766/file/Nasilje%20prema%20deci%20u%20Srbiji.pdf, приступ 25. 3. 2025. године.
[806] CRC/C/SRB/CO/2-3, параграф 35.
[807] CRC/C/SRB/CO/2-3, параграф 36.

осигура да се ова забрана ефикасно спроводи, да промовише позитивне, ненасилне и партиципативне форме подизања и дисциплиновања деце путем кампања за подизање свести, као и да обезбеди да они који ову забрану не поштују буду изведени пред надлежне органе власти – судске и административне. [808]

Одредбом чл. 6. ст. 2. ПЗ прописана је обавеза државе да предузима све потребне мере за заштиту детета од занемаривања, од физичког, сексуалног и емоционалног злостављања, као и од сваке врсте експлоатације.[809]

Одредбама Преднацрта Грађанског законика, чл. 2218, такође је прописана забрана сваког злостављања детета, уз остављање могућности примене две алтернативне варијанте за решење овог питања, и то тако да се према варијанти I забрањује физичко кажњавање детета, односно према варијанти II непримерено физичко кажњавање.[810]

Читав IV део Нацрта Закона о правима детета и Заштитнику права детета, носи назив „Право детета на заштиту од насиља“. Одредбом чл. 25 забрањен је сваки облик насиља, злостављања, занемаривања, искоришћавања, продаје или трговине децом. Одредбом чл. 26 насиље над дететом дефинисано је као сваки облик физичког или менталног насиља, повређивања или злостављања, укључујући сваки облик телесног дисциплиновања детета, запостављање или немарно поступање, малтретирање или било који облик и метод искоришћавања трговине или продаје детета (став 1). Насиље над дететом, између осталог, укључује злостављање, мучење, занемаривање, телесно дисциплиновање, окрутно нехумано или понижавајуће поступање или кажњавање, незаконито лишење слободе, држање у ропском својству, искоришћавање у раду посебно за најтеже облике дечјег рада, сексуално насиље и експлоатацију, искоришћавање детета за учешће у оружаном сукобу, друге облике искоришћавања, продају и трговину дететом (став 2).[811]

Одредбама чл. 28 забрањена је примена телесног кажњавања деце (став 1), при чему је телесно кажњавање дефинисано као физичко, окрутно или понижавајуће

[808] CRC/C/SRB/CO/2-3, параграф 37.
[809] Видети чл. 6 ст. 2 ПЗ.
[810] Чл. 2218 Преднацрта Грађанског законика Републике Србије.
[811] Чл. 25 Нацрта Закона о правима детета и заштитнику права детета.

поступање према детету у циљу његовог кажњавања (став 2). Забрана телесног кажњавања односи се на родитеље, старатеље и сва друга лица која се о детету старају или долазе у контакт са дететом (став 3). Лица из става 3 овог члана дужна су да заштите дете од телесног кажњавања (став 4).[812]

С обзиром на наведено, у националном правном систему Републике Србије још увек не постоји изричита забрана телесног кажњавања деце у породици, као изричита одредба и недвосмислен став правне теорије и судске праксе. Оваква одредба није садржана нити у једном од националних правних аката – у Уставу РС, нити у ПЗ РС као системском закону који у овом тренутку етаблира корпус права детета у национално право. Предложена законска решења из Нацрта закона о правима детета представљају значајни напредак, имајући у виду да питању забране насиља над децом посвећују читав један одељак, дају дефиницију насиља над децом, као и изричиту забрану телесног дисциплиновања и кажњавања детета. Сматрамо да би требало ићи у правцу усвајања ових предложених законских решења.

Влада Републике Србије донела је 10. фебруара 2022. године закључак о усвајању Општег протокола за заштиту деце од насиља, чијим доношењем је престао да важи Општи протокол за заштиту деце од злостављања и занемаривања из 2005. године.[813]

Насиље над децом, па и телесно кажњавање деце, по нашем мишљењу, забрањено је одредбама КПД које су своје значење добиле посредством тумачења датих у коментарима Комитета за права детета, и као такве се непосредно примењују у правном систему Републике Србије. Проблем међутим представља чињеница да непосредна примена међународних правних правила још увек није општеприхваћен начин на који судови поступају. У судским одлукама доминантно је позивање на националне правне прописе, чак и у оним ситуацијама у којима постоје ратификовани међународни уговори који регулишу одређено питање. Став да се правна правила садржана у међународним изворима права која је Република Србија ратификовала непосредно примењују, није општепознато ни међу родитељима, те би

[812] Чл. 28 Нацрта Закона о правима детета и заштитнику права детета.

[813] Доступно на https://www.savetzapravadeteta.gov.rs/doc/dokumenta/Zakljucak-Vlade-o-usvajanju-Opsteg-protokola.pdf, приступ 18. 9. 2025. године.

у том смислу изричита законска одредба којом се забрањује сваки вид физичког кажњавања деце отклонила сваку недоумицу.

Чињеница је да смо прошли дуг пут од стања у друштву у коме је телесно кажњавање деце, па самим тим и насиље, на свакодневном нивоу, био један уобичајен и прихватљив начин понашања, који се трансгенерацијски преносио у оквиру породице. Свест међу родитељима, али и правним стручњацима, о томе да је реч о неприхватљивом понашању које оставља негативне последице и трауме у животу детета, значајно је порасла. Међутим, наше је мишљење да је потребно даље промовисање изричите забране телесног кажњавања деце у породици, како бисмо дошли на стадијум друштвеног развитка који подразумева нове генерације деце која живе без траума, и без страха од „батине“ оних које деца по природи највише воле и у које би требало да имају највише поверења, а то су њихови родитељи или други стратељи. Из једног света у којима су одрастале генерације заправо преплашених људи, требало би да уђемо у свет који дечји психолог и аутор Јаспер Јул описује као *прекрасни свет у коме деца јуре наоколо и немају страх у очима, јер се не боје одраслих!*[814] Постоје многи прихватљиви начини васпитавања деце који не укључују примену насиља, већ се заснивају на узајамној комуникацији у којој постоји поштовање према личности детета и према његовим потребама, у односу на које се дете подстиче да их слободно изрази. То је одговорност одраслих – да трагају за дечјим потребама, које се увек крију иза дететових речи и дететовог понашања.

[814] Јаспер Јул, Од одгоја до односа (Аутентични родитељи – компетентна деца), Harfa, Сплит, 2019, стр. 78.

15. ПРАВО ДЕТЕТА НА САМООДРЕЂЕЊЕ У ЖИВОТУ И ЗДРАВЉУ

Самоодређење представља аутономију појединца да поставља своје циљеве, да буде циљ по себи а не средство за остварење туђих циљева.[815]

15.1. Право детета на самоодређење

Појам самоодређења развио се у оквиру индивидуалистичке теорије на размеђи између 18. и 19. века, када се односио на слободу воље и животне изборе без спољашњих притисака. У 20. веку принцип самоодређења је коришћен као принцип који објашњава функцију биолошког и психолошких система, да би у 20. веку самоодређење постало природни и универзални атрибут живота као таквог.[816] У оквиру садашње дебате постоје два значења принципа самоодређења. Прво значење посматра самоодређење као онтолошки атрибут људских бића, док друго значење самоодређење дефинише као избор да се аутономно одлучује.[817] Самоодређење је део идентитета онога ко доноси одлуке, што може бити охрабрено или не, у оквиру одређеног контекста.[818]

Кант је самоодређење или аутономију дефинисао као способност појединца да поставља сопствене циљеве и да буде циљ по себи а не средство за остварење туђих циљева, док Вард (*Ward*, 1988) дефинише самоодређење као понашање које подразумева да људи дефинишу циљеве и њихову способност да преузму

[815] Емануел Кант, наведено према Priscilla Alderson, Giving Children's Views "Due Weight" in Medical Law, international journal of children's rights 26 (2018), p. 17.
[816] Federico Farini, Angela Scollan, The rise of the discourse on children's right of self-determination. The case study of Early Childhood Education and its construction of children as agents in education y Language, Discourse & Society, vol. 10, no. 1(19), 2022. Доступно на http://nectar.northampton.ac.uk/16795/1/Farini_Scollan_LDS_2022_The_rise_of_the_discourse_on_childrens_right_of_self_determination_The_case_study_of_Early_Childhood_Education_and_its_construction_of_children_as_agents_in_education.pdf, приступ 16. 9. 2024. године.
[817] Ibidem.
[818] Ibidem.

иницијативу за њихову реализацију. Вард је идентификовао карактеристике самоактуализације, асертивност, креативност, понос и самозаступање (енг. *self-advocacy*) као повезане са самоодређењем.[819] [820]

Вехмејер (*Wehmeyer*) тврди да самоодређење подразумева понашање засновано на слободној вољи, слободној од било каквих спољашњих притисака. Он развија еколошку теорију самоодређења и сматра да самоодређење не лежи у особи, већ је производ интеракције појединца и окружења у коме се налази. Стога самоодређење дефинише као научену вештину на коју утичу унутрашњи фактори (нпр. степен развоја) и фактори окружења.[821]

Као елементе самоодређења Вехмејер (*Wehmeyer*) предлаже: 1. прављење избора; 2. одлучивање; 3. решавање проблема; 4. постављање циљева; 5. саморегулацију; 6. самозаступање и лидерство; 7. позитивне перцепције контроле, ефикасности и очекиваних резултата; 8. самосвест и 9. самоспознање.[822]

---

[819] Према овом аутору, самоактуелизација је неопходна како би се остварили потенцијали појединца у пуном обиму. Асертивност је неопходна да би се поступало на самопоуздани начин и како би се потребе изразиле јасно и директно. Креативност помаже појединцу да избегне стереотипне улоге и очекивања. Понос доприноси способности појединца да препозна своје способности и доприносе заједници. Вештине самозаступања потребне су како би се осигурао приступ службама и бенефитима за постизање пуних потенцијала личности. Field, Sharon; Martin, Jim; Miller, Robert; Ward, Michael; Wehmeyer, Michael, A Practical Guide for Teaching Self-determinationCouncil for Exceptional Children, Reston, VA. Div. of Career Development and Transition, 1998, p. 9. Доступно на https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED442207.pdf, приступ 16. 9. 2024. године.

[820] Филд (*Field*) и Хофман (*Hoffman*) самоодређење дефинишу као способност појединца да дефинише и оствари циљеве засноване на познавању и цењењу себе. У том смислу самоодређење има пет основних елемената: 1. познавати себе, 2. ценити себе, 3. планирати, 4. деловати и 5. искусити резултат и научити из њега. Свест о личним преференцијама, интересима, снагама и ограничењима. Способност да се разликују жеље и потребе. Способност да се чине избори засновани на преференцијама, интересима, жељама и потребама. Способност да се узму у обзир различите опције и претпоставе последице својих одлука. Способност да се иницира и предузме акција када је потребно. Способност вредновања одлука заснована на резултатима ранијих одлука. Способност да се поставе циљеви и да се ради на њиховом остварењу. Вештине решавања проблема. Тежња ка независности док се спознаје међузависност са другима. Вештине самозаступања. Способност саморегулације понашања. Вештине самовредновања. Истрајност. Способност да се користе вештине комуникације као што су преговарање, компромис, упорност да се оствари циљ. Способност да се преузме одговорност за поступке и одлуке. Самопоуздање. Понос. Креативност. Field, Sharon; Martin, Jim; Miller, Robert; Ward, Michael; Wehmeyer, Michael, A Practical Guide for Teaching Self-determination, Council for Exceptional Children, Reston, VA. Div. of Career Development and Transition, 1998, p. 10. Доступно на https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED442207.pdf, приступ 16. 9. 2024. године.

[821] Philip O'Brien, Self-Determination for Primary School Children: Theory and Practice, Reach Journal of Special Needs Education in Ireland, Vol. 31.2 (2018), p. 157.

[822] Philip O'Brien, Self-Determination for Primary School Children: Theory and Practice, Reach Journal of Special Needs Education in Ireland, Vol. 31.2 (2018), p. 160.

Према ставу који износи Фарсон (*Farson*), питање самоодређења је сама суштина ослобођења деце, представља једину тему и дефиницију целокупног концепта. Прихватање права детета на самоодређење је предуслов за остваривање свих осталих права детета.[823]

Последњих деценија тема самоодређења деце разматра се у оквиру ширег дискурса, у оквиру кога се конституишу дискурс о дечјим потребама и дискурс о дечјим интересима. Потребе деце условљавају да одрасли иступају у име деце, како би деци обезбедили оно што они сматрају да је деци потребно. Интереси деце подразумевају да су деца чланови друштва који деле заједничке интересе, и који су способни да се за њих залажу, уносећи истовремено промене у сопствене.[824]

Као последица дискурса о дечјим потребама и дечјим интересима, Пен (енг. *Penn*) дели права детета у две макрокатегорије – прва, права добробити (енг. *welfare rights*) и друга, права самоодређења (енг. *self-determination rights*). Права добробити подразумевају активности одраслих за децу и у име деце. Са друге стране, права самоодређења позиционирају децу као оне који доносе одлуке, преузимају одговорности и преговарају независно од одраслих.[825]

Бројни аутори предлажу разликовање права детета као права да се буде негован, јер право неговања је право да неког негујемо (енг. *nurturance rights*) и права самоодређења (енг. *self-determination rights*). Прва се односе на права детета на старање и заштиту, док се друга односе на право детета да имају одређену контролу над својим животом. Право детета на самоодређење је у последњих неколико деценија од све већег значаја. Ова суштинска промена огледа се у томе што, посматрајући дечја права, истовремено верујемо да деца имају право да узму активно

[823] Kristi Paron,The Child's Autonomy in Decision-making on Medical Treatment: Theoretical Considerations, Juridica International 29/2020, p. 124. Доступно на https://juridicainternational.eu/public/pdf/ji_2020_29_124.pdf, приступ 16. 9. 2024. године.
[824] Federico Farini, Angela Scollan, The rise of the discourse on children's right of self-determination. The case study of Early Childhood Education and its construction of children as agents in education y Language, Discourse & Society, vol. 10, no. 1(19), 2022. Доступно на http://nectar.northampton.ac.uk/16795/1/Farini_Scollan_LDS_2022_The_rise_of_the_discourse_on_childrens_right_of_self_determination_The_case_study_of_Early_Childhood_Education_and_its_construction_of_children_as_agents_in_education.pdf, приступ 16. 9. 2024. године.
[825] Ibidem.

учешће у многим одлукама које се односе на њихове животе.[826] Ово право у том смислу уско је повезано са остварењем права детета да изрази своје мишљење о питањима која га се тичу.

За Алдерсона (*Alderson*), право детета на самоодређење подразумева да одрасли поштују интегритет детета на три нивоа: 1. физички интегритет: право детета да одлучи шта ће учинити са својим телом; 2. ментални интегритет: право да не буде подвргнуто психичком притиску или присили; 3. лични интегритет: право детета да буде схваћено као потпуно формирана и интегрисана личност која има јасну представу о себи.[827]

У теорији, самоодређење је препознато као цењен и критикован резултат образовања.[828] Митауг (*Mithaug,* 1991) је сматрао да је у свакој школи у држави неколико деце успело без обзира на упутства која су добили. Учитељи рано препознају ову децу, јер она имају сврху у свом животу. Ова деца знају шта им се допада, шта могу да чине, шта желе и како до тога да дођу. За њега, ова деца су самоодређена (енг. *self-determined*).[829]

---

[826] Martin D. Ruck, Rona Abramovitch, and Daniel P. Keating, Children's and Adolescents' Understanding of Rights: Balancing Nurturance and Self-Determination, Child Development, April 1998, Volume 64, Number 2, p. 413. Роџерс и Рајтсман (*Rogers and Wrightsman*, 1978) праве разлику између права старања (енг. *nurturance rights*) и права самоодређења (енг. *self-determination rights*). Права старања истичу обавезу друштва да доноси одлуке у најбољем интересу детета, да дете заштити од повреде и да обликује развој детета. Дефинисање онога што је добро и пожељно за дете потиче од оних који представљају ауторитет за дете. Реч је о патерналистичком приступу. Са друге стране, самоодређење истиче значај да се дозволи детету да оствари контролу над различитим аспектима свог живота, чак и онда када би њихове одлуке биле у колизији са одлукама које би по тим питањима донели одрасли. Isabelle D. Cherney, Yee L. Shing, Children's Nurturance and Self-Determination Rights: A Cross-Cultural Perspective, Journal of Social Issues, Vol. 64, No. 4, 2008, p. 836.

[827] Federico Farini, Angela Scollan, The rise of the discourse on children's right of self-determination. The case study of Early Childhood Education and its construction of children as agents in education y Language, Discourse & Society, vol. 10, no. 1(19), 2022. Доступно на http://nectar.northampton.ac.uk/16795/1/Farini_Scollan_LDS_2022_The_rise_of_the_discourse_on_childrens_right_of_self_determination_The_case_study_of_Early_Childhood_Education_and_its_construction_of_children_as_agents_in_education.pdf, приступ 16. 9. 2024. године.

[828] Philip O'Brien, Self-Determination for Primary School Children: Theory and Practice, Reach Journal of Special Needs Education in Ireland, Vol. 31.2 (2018), p. 155.

[829] Field, Sharon; Martin, Jim; Miller, Robert; Ward, Michael; Wehmeyer, Michael, A Practical Guide for Teaching Self-determination, Council for Exceptional Children, Reston, VA. Div. of Career Development and Transition, 1998, p. 9. Доступно на https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED442207.pdf, приступ 16. 9. 2024. године. Питање самоодређења деце често се повезује са развијањем унутрашње, односно спољашње мотивације код деце. Унутрашња мотивација је манифестација унутрашње тежње појединца да тражи изазове, открива нове ствари и да освоји окружење у недостатку материјалних награда или спољашњих ограничења. Када постоји унутрашња мотивација, особа предузима

Лунди *(Lundy)* сматра да подређивање самоодређења деце потврди коју дају одрасли заправо може да обеснажи гласове деце у оним ситуацијама када ти гласови не звуче онако како би одрасли желели.[830] Заправо, реч је о томе да одрасли који раде са децом не треба да оцењују квалитет онога што деца говоре пре него што одлуче да их саслушају. Гласови деце не треба да буду оцењивани и мерени, већ да буду вредновани и слушани.[831]

Резултати истраживања показали су да деца старијег узраста више значаја признају праву на самоодређење, него правима неговања. Овај резултат указује да су старија деца развила жељу за аутономијом и сматрају себе способним да се заштите и старају о себи.[832]

Критикујући непризнавање детету права на самоодређење, Холт (*Holt*) је у свом раду „Бекство од детињства“ (*Escape from Childhood*) из 1974. године сматрао да деца у погледу права на самоодређење треба да имају једнака права као одрасли, како би се превладала опресија детињства.[833]

активност са осећањем личног избора и посвећености. Спољашња мотивација односи се на различита понашања која се користе као средство за остварење циља, а не ради себе самих. Активност се предузима како би се остварила нека пријатна последица, или како би се избегла непријатна. Наведено према Geneviève Bouchard, Catherine M Lee, Veronica Asgary, Luc Pelletier. Fathers' Motivation for Involvement with Their Children: A Self-Determination Theory Perspective Fathering. Harriman: Winter 2007. Vol. 5, Iss. 1; pg. 25, 16 pgs. Доступно на https://www.researchgate.net/profile/Catherine-Lee-15/publication/228370697_Fathers'_Motivation_for_Involvement_with_Their_Children_A_Self-Determination_Theory_Perspective/links/00b4951d7170d98ac3000000/Fathers-Motivation-for-Involvement-with-Their-Children-A-Self-Determination-Theory-Perspective.pdf, приступ 16. 9. 2024. године.

[830] Federico Farini, Angela Scollan, The rise of the discourse on children's right of self-determination. The case study of Early Childhood Education and its construction of children as agents in education y Language, Discourse & Society, vol. 10, no. 1(19), 2022. Доступно на http://nectar.northampton.ac.uk/16795/1/Farini_Scollan_LDS_2022_The_rise_of_the_discourse_on_childrens_right_of_self_determination_The_case_study_of_Early_Childhood_Education_and_its_construction_of_children_as_agents_in_education.pdf, приступ 16. 9. 2024. године.

[831] Ibidem.

[832] Martin D. Ruck, Rona Abramovitch, and Daniel P. Keating, Children's and Adolescents' Understanding of Rights: Balancing Nurturance and Self-Determination, Child Development, April 1998, Volume 64, Number 2, p. 414.

[833] Bronagh Byrne, Do Children still need to Escape Childhood? A Reassessment of John Holt and his Vision fo r Children's Rights, International Journal of Children's Rights 24(2016), p. 114.

Право детета на самоодређење у животу и здрављу [834] реализује се првенствено у породици.[835] Породична средина представља прву средину у којој ће дете добити прилику да чини своје изборе, да искуси контролу и реализује своје способности.[836] Свакодневне активности деце у средини у којој живе, а то је најчешће породична средина, треба да поставе основе самоодређења детета, како би се повећало самопоуздање деце и пружило им се самопоуздање и прилика за независност.[837]

15.2. Право детета на самоодређење у животу и здрављу у породичном окружењу

Елемент права детета на самоодређење у животу и здрављу представља и право детета да у оквиру своје породичне средине одлучује о питањима која се односе на његово здравље, односно здравствену заштиту.[838] У области заштите здравља детета питање права детета на самоодређење је нарочито значајно, јер се овде поставља суштинско питање да ли дете има право на самоодређење и аутономију на једнак начин како ово право имају одрасли, као и да ли су деца

[834] Устав Светске здравствене организације, у својој преамбули, здравље дефинише као стање потпуног физичког, менталног и социјалног благостања, а не само одсуство болести и инвалидитета. Текст устава СЗО доступан на енглеском језику на https://apps.who.int/gb/bd/PDF/bd47/EN/constitution-en.pdf?ua=1, приступ 27. 3. 2025. године.

[835] Право на самоодређење деце у породици нарочито је значајно када је реч о деци са инвалидитетом, па је овој теми посвећена нарочита пажња у литератури. Породице морају инсистирати на томе да вештине независности треба да буду научене раније у животу. Породице морају бити вољне да дозволе својој деци са инвалидитетом да буду различита и да развију своје јединствене личности. Такође, родитељи треба да одустану од својих циљева и одлука које се односе на њихову децу, у ситуацијама када дођу у колизију са одлукама које доносе деца. Више видети у Brenda Doss, Bess Hatcher, Self-Determination as a Family Affair Parents' Perspectives on Self-Determination, (51-) u Self-Determination Across the Life Span Independence and Choice for People with Disabilities, edited by Deanna J. Sands, Ed.D. and Michael L. Wehmeyer, Ph.D., Paul H. Brookes Publishing Co., Baltimore, Maryland, USA.

[836] Christine C. Cook, Mary Jane Brotherson, Cindy Weigel-Garrey, and Inez Mize, Homes to Support the Self Determination of Children, y Self-Determination Across the Life Span Independence and Choice for People with Disabilities, edited by Deanna J. Sands, Ed.D. and Michael L. Wehmeyer, Ph.D., Paul H. Brookes Publishing Co., Baltimore, Maryland, USA, p. 91.

[837] Ibidem.

[838] Доношењем одлуке о лечењу односно учешћу у медицинском истраживању, пацијент се самоодређује према свом животу, здрављу и психофизичком интегритету, што су његова најзначајнија лична добра. Петрушић, Н., Симоновић, И., Етичке и правне димензије биомедицинских истраживања, Центар за публикације Правног факултета у Нишу, Ниш, 2014, стр. 20.

компетентна да самостално одлучују о свом здрављу и животу. Такође, поставља се питање улоге родитеља и старатеља детета о питањима која се односе на различите интервенције у области здравља детета.

У оквиру здравствене заштите, аутономија детета рефлектује се у могућности да дете да сагласност на одређени медицински захват или интервенцију. Аутономија пацијента која се испољава кроз информисани пристанак је суштински принцип савремене медицинске етике.[839] То важи и кад је у питању укључивање деце у биомедицинска истраживања.[840] [841] Право детета на здравље гарантовано је чл. 24 КПД, којим се државе уговорнице обавезују да препознају и штите право детета на највиши доступни стандард здравља и да се олакша третман у случају болести и оздрављења. Комитет за права детета је објаснио да право детета на здравље подразумева слободе и права, при чему су слободе од растућег значаја у складу са растућом способношћу и зрелошћу, укључују право да се контролише сопствено тело и здравље, укључујући сексуалну и репродуктивну слободу да се доносе одговорне одлуке.[842]

---

[839] Информисани пристанак или пристанак информисаног, представља континуирану комуникацију између двоје равноправних, компетентних и аутономних особа, лекара и болесника, и заједничко доношење одлуке о медицинском третману. Више о информисаном пристанку видети у: Јеремић, В., Informirani pristanak: komunikacija između liječnika i bolesnika, European Journal of Bioethics, Vol. 4 No. 1 (2013), стр. 526. Доступно на https://hrcak.srce.hr/ojs/index.php/jahr/article/view/16402/8847, приступ 18. 9. 2022. године. Пристанак пацијента подразумева неколико различитих ствари: 1. пристанак на захват, тј. изјаву о сагласности са медицинском мером коју лекар предложи и која ту меру оправдава са становишта права и морала, 2. пристанак на ризик захвата, 3. пристанак на испитивање и 4. пристанак да се ограничава на прописано лечење. Више видети у: Радишић, Ј., Пристанак пацијента на лечење и одговорност због лечења без пуноважног пристанка, Правни записи, Правни факултет у Крагујевцу, Крагујевац, 1/2012, стр. 39–48. Доступно на http://www.erevija.org/pdf/articles/ser/JakovRadisicsrp1.2012.pdf, приступ 18. 9. 2022.

[840] Биоетика се бави етичким питањима насталим у медицинској пракси са становишта моралних правила, која претходе правним правилима и из њих извиру. Наведено према Петрушић, Н., Симоновић, И., op.cit., стр. 18.

[841] Питање дозвољености и правне регулације биомедицинских истраживања поставља се и у односу на ембрионе до којих се дошло у поступку in vitro биомедицински потпомогнуте оплодње, а реч је о ембрионима који нису употребљени за оплодњу пара који учествује у овом поступку. Ово питање везано је и са питањем од ког тренутка почиње живот детета, на које КПД није одговорила. Детаљније разматрање ових питања превазилази оквире овог рада, али погледати рад Самарџић, С., Правни статус in vitro ембриона, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду, vol. 48, бр. 3, 2014, стр. 365–379. Такође видети рад Симоновић, И., Биоетика и људске вредности – остваривање и заштита етичких принципа и права појединаца у области биомедицине, Зборник радова Правног факултета у Нишу, vol. 43, 2012, стр. 297–322.

[842] Kristi Paron, The Child's Autonomy in Decision-making on Medical Treatment: Theoretical Considerations, Juridica International 29/2020, pp. 124–132, p. 125. Доступно на https://juridicainternational.eu/public/pdf/ji_2020_29_124.pdf, приступ 16. 9. 2024. године.

Основни принцип који се односи на аутономију пацијената инкорпориран је у Конвенцију за заштиту људских права и достојанства људске личности у вези са применом биологије и медицине – Конвенција о људским правима и биомедицини (тзв. *Oviedo конвенција*) Савета Европе из 1997. године. Основни принцип је да пацијент даје слободан и информисани пристанак на медицинску интервенцију (чл. 5). Чл. 6 Конвенције о биомедицини односи се на лица која нису способна да дају овакав пристанак, и прописује да уколико малолетник нема способност да дâ пристанак, интервенција се може предузети уз сагласност његовог заступника или лица односно тела које је овлашћено да дâ пристанак уместо малолетника.[843]

Са појмом самоодређења детета уско је повезан појам развојних способности детета (енг. *evolving capacities of the child*).[844] Лансдовн (*Lansdown*) разликује три димензије концепта развојних способности детета: 1. развојне способности као развојни концепт, који наглашава право детета на развој: 2. партиципативна или еманципативна димензија развојних способности детета која се односи на померања у којима се овлашћења преносе са родитеља на дете и 3. заштитнички концепт развојних способности детета који прокламује право детета на заштиту док се његове способности још увек развијају.[845] [846]

Пример када се питање права на самоодређење детета у животу и здрављу поставило у случају пред судом налазимо у предмету који се јавио пред породичним

---

[843] Ibidem.

[844] Комитет за права детета дефинише појам развојних способности детета као оснажујући принцип који се односи на процес сазревања и учења кроз који деца постепено стичу способности, разумевање и све већи ниво ангажованости да преузму одговорности и врше своја права. (General Comment 20, параграф 18) Што више дете познаје себе, има искустава и разумевања, то више родитељ или старатељ детета треба да трансформишу своје усмеравање и вођство у подсетнике и савете, а затим и касније у размену на равноправној основи. (General Comment 12, параграф 84). Више о појму развојних способности детета видети на https://www.unicef-irc.org/publications/pdf/evolving-eng.pdf, приступ 18. 9. 2022. године.

[845] Kristi Paron, The Child's Autonomy in Decision-making on Medical Treatment: Theoretical Considerations, Juridica International 29/2020, pp. 124–132.

[846] У литератури се као развојне способности за добробит детета препознају способност детета да се опушта, да посматра, да слуша, да истражује, способност рефлексије, сензитивности, емпатије, утеловљење и проницљивост. Са друге стране, животне вештине према дефиницији УНИЦЕФ-а представљају психосоцијалне способности за прилагодљиво и позитивно понашање које појединцу омогућава да се ефикасно носи са захтевима и изазовима свакодневног живота. Наведено према What Makes Me? Core Capacities for Living and Learning, UNICEF Innocenti Research Centre, 2021. Доступно на https://www.unicef-irc.org/publications/pdf/What-Makes-Me_Core-Capacities-for-Living-and-Learning.pdf, приступ 1. 12. 2022. године.

судом Аустралије. У конкретном случају, дете узраста од 16 година развило је поремећај родног идентитета и подвргло се терапијским процесима у циљу промене пола, односно првој фази овог процеса транзиције из женског у мушки пол, који се заснива на хормоналној терапији.[847] За хируршку промену пола потребна је сагласност дата кроз судску одлуку, имајући у виду да је реч о иреверзибилном процесу, те је неоходно да је дете способно да дâ информисани пристанак на медицинску интервенцију. Суд је у конкретном случају закључио да дете има неопходну интелигенцију и разумевање процедура како би дао свој информисани пристанак, односно да су испуњени услови *Gillick* теста компетенција.[848]

Gillick тест компетенција установљен је у случају који се односи на ситуације које су се тицале права детета млађег од 16 година да дâ пристанак на медицинску интервенцију, укључујући имунизацију. У конкретном случају, поступак је покренула мајка девојчице млађе од 16 година којој су лекари дали контрацептивни савет и третман, без сагласности родитеља. Суд је заузео став да дете млађе од 16 година има пословну способност да дâ сагласност на медицинску интервенцију уколико је довољно зрело и интелигентно да разуме природу и последице третмана. Ово је тзв. *Gillick* тест компетенције за давање сагласности за медицинску интервенцију односно третман.[849]

Ниво зрелости и интелигенције да се схвати природа и последице интервенције зависе и од тежине, односно компликованости медицинског третмана, односно интервенције. Испитивање испуњености услова за информисани пристанак захтева да медицински радник испита на који начин се дете носи са процесом одлучивања заснованог на анализи способности детета да разуме и препозна ризике.[850]

---

[847] Re: Martin [2015] FamCA 1189 (23. December 2015), случај из праксе породичног суда Аустралије. Предмет – родна дистрофија (енг. *Gender dysphoria*). Доступно на http://www8.austlii.edu.au/cgi-bin/viewdoc/au/cases/cth/FamCA/2015/1189.html, приступ 16. 9. 2024. године. Више видети на https://www.freedomlaw.com.au/2016/01/25/gender-changes-re-martin-2015/, приступ 18. 9. 2024. године.
[848] Видети случај *Gillick v West Norfolk and Wisbech Area Health Authority* [1985] UKHL 7; [1986] AC 112 ("Gillick's case"). Доступно на http://www.bailii.org/uk/cases/UKHL/1985/7.html, приступ 18. 9. 2022. године.
[849] Richard Griffith, What is Gillick competence?, Human Vaccines & Immunotherapeutics 12:1, 244–247; 2016, p. 244. DOI: 10.1080/21645515.2015.1091548.
[850] Ibidem.

У једном од случајева који се односе на право детета на самоодређење суд је утврђивао да ли су деца компетентна да одлуче да ли ће примити ММР вакцину. У конкретном случају реч је о деци узраста од 11 и 15 година, за које је суд утврдио да нису компетентна да донесу информисану одлуку, имајући у виду да су се деца налазила под утицајем мајке и њених уверења у вези са обавезном имунизацијом, те да самим тим нису доносила самосталне информисане одлуке.[851] [852]

Питање права детета на самоодређење у животу и здрављу поставило се и у случају у коме је суд одлучивао да ли је 13-огодишња девојчица компетентна да одлучује о прекиду трудноће. Ово је случај у коме је суд закључио да девојчица овог узраста јесте компетентна да о томе самостално одлучи. Суд је и ову одлуку донео применом тзв. *Gillick* теста компетенције.[853]

Законско решење у погледу права девојчица да одлуче о прекиду трудноће разликује се у односу на упоредна решења. Према важећем законском решењу, за прекид трудноће лица млађег од 16 година потребна је писана сагласност родитеља односно старатеља. Ако се сагласност од родитеља или старатеља не може прибавити, услед њихове одсутности или спречености, потребно је прибавити сагласност органа старатељства.[854] Мишљења смо да је постојеће законско решење неодговарајуће, јер се ускраћује могућност девојчицама млађим од шеснаест година да самостално одлучују, при чему се ово право признаје искључиво на основу

[851] Ibidem.

[852] Питањем обавезне вакцинације деце бавио се и ЕСЉП. У предмету Vavřička and Others v. Czech Republic, 8 April 2021 (Grand Chamber), *Applications nos. 47621/13 and 5 others.* Овај случај пред ЕСЉП односио се на принудну вакцинацију на основу чешког закона, и последице које су претрпели апликанти који се нису повиновали овом закону. Реч је била о родитељима који нису одвели своју децу на вакцинацију. Суд је закључио да није било повреде чл. 8 ЕКЉП, имајући у виду да је реч о мерама које испуњавају тест пропорционалности, а у циљу спречавања ширења заразних болести. Суд је такође још једном потрдио да у доношењу свих одлука које се тичу деце, најбољи интерес детета треба да буде од првенственог значаја, а да је циљ имунизације да сва деца буду заштићена од ширења заразних болести. И у Србији је покренут поступак за оцену уставности закона који се односи на обавезну имунизацију од појединих заразних болести (одредбе Закона о заштити становништва од заразних болести „Сл. Гласник РС“, бр. 15/16, и то чл. 32. ст. 2, 3. и 4 и чл. 85. ст. 1 тач. 6), која иницијатива је одбачена решењем Уставног суда РС Iуз-48/2016 од 26. 10. 2017. године.

[853] Case of An NHS Trust v ABC & A Local Authority, наведено према Gillick Reinstated: Judging Mid-Childhood Competence in Healthcare Law - An NHS Trust v ABC & A Local Authority [2014] EWHC 1445 (Fam). Доступно на https://eprints.keele.ac.uk/3314/1/Commentary%20Gillick%20Reinstated.pdf, приступ 16. 9. 2022.

[854] Чл. Закона о поступку прекида трудноће у здравственим установама („Службени гласник РС“ бр. 16/95 и 101/25).

узраста детета и полази се од претпоставке да су девојчице старије од шеснаест година способне да донесу одлуку о овако важном питању, док је претпоставка да девојчице млађег узраста нису способне да самостално донесу овакву одлуку. Мишљења смо да је примена тзв. *Gillick* теста компетенција много применљивија на ове ситуације, јер се применом овог теста, на основу свих околности а пре свега на основу нивоа зрелости девојчице, утврђује да ли је у конкретној ситуацији способна односно компетентна да донесе одлуку, а ово право јој се не ускраћује само због тога што није достигла одређени узраст.

Са становишта права детета на самоодређење у животу и здрављу као проблематично се јавља питање обрезивања дечака до кога најчешће долази из верских разлога.[855] Њиме се на неповратни начин задире у телесни интегритет дечака од стране њихових родитеља или старатеља, у време када дете још увек није способно да самостално одлучује и доноси информисане одлуке.

Обрезивање дечака је проглашено противзаконитим од стране немачког суда,[856] са тврдњом да повређује телесни интегритет детета и његово право на самоодређење.[857] У једној пресуди Окружног суда у Келну суд је заузео став у

[855] Највећи проценат мушкараца који су подвргнути овој процедури је у државама у којима превладава становништво исламске и јеврејске вероисповести, а није нарочито карактеристично за европско подручје (у Авганистану 99,8%, Оману 87,7%, Пакистану 96,4%, Катару 77,5%, Аргентини 2,9%, Андори 1,1%, Јерменији 0,1%, Аустрији 5,8%, Аустралији 26,6%, Грчкој 4,7%, Пољској 0,11%). У САД-у у периоду од 1979. до 2010. године проценат деце која су након рођења подвргнута операцији обрезивања на основу одлуке њихових родитеља снижена је за 10%, односно од 64,5% овај број смањио се на 58,3% деце. Наведено према подацима из студије објављене 2013. године од стране америчког Центра за контролу и превенцију болести (енг. *Center for Disease Control and Prevention*) под називом Trends in Circumcision for Male Newborns in U.S. Hospitals: 1979–2010, Maria Owings, Sayeedha Uddin, Sonja Williams, доступно на https://www.cdc.gov/nchs/data/hestat/circumcision_2013/circumcision_2013.pdf, приступ 7. 1. 2023. године. Реакције на ову појаву видети у Cordelia Hebblethwaite**,** Circumcision the Ultimate Parenting Decision. BBCNews, 21 Aug 2012. Доступно на https://www.bbc.com/news/magazine-19072761, приступ 1. 7. 2023. године. Више о аргументацији за и против ове појаве видети у: Michael Benatar, David Benatar, Between Prophylaxis and Child Abuse: The Ethics of Neonatal Male Circumcision, *American Journal of Bioethics.* Spring2003, Vol. 3 Issue 2, p. 35–48. 14p. DOI: 10.1162/152651603766436216.

[856] Landgericht Cologne Judgment, 7. May 2012, Docket No. 151 Ns 169/11. Translated by Alexander Aumüller. Доступно на http://www.intlawgrrls.com/2012/07/ german-circumcision-ruling-now-inhtml, приступ 24. 3. 2023. године.

[857] Joseph Mazor, The child's interests and the case for the permissibility of male infant circumcision, Med Ethics 2013;39, стр. 421. Доступно на https://jme.bmj.com/content/medethics/39/7/421.full.pdf, приступ 16. 9. 2024. године. Аутор прави разлику између обрезивања дечака на основу одлуке родитеља, од сакаћења гениталија код девојчица, при чему сматра да се обрезивање дечака може сматрати дозвољеним из верских разлога, док сматра да сакаћење гениталија код девојчица никада не треба сматрати дозвољеним.

погледу обрезивања мушке деце из верских разлога, и то у случају немачког лекара муслиманске вероисповести, који је примењујући одговарајуће медицинске процедуре обрезао четворогодишњег дечака на сагласан захтев родитеља који су били исламске вероисповести. У конкретном случају, суд у Келну је изнео став да у конкретном случају сагласност детета не постоји, јер четворогодишње дете због своје физичке и интелектуалне незрелости није било способно да дâ сагласност на предузети захтев. Иако је сагласност родитеља постојала, она није могла да оправда наношење телесних повреда детету. Обрезивање детета из верских разлога које није способно да изрази своју сагласност није у складу са принципом најбољег интереса детета, чак и када је предузето да би се спречило евентуално искључење детета из верске заједнице. Право родитеља да васпитају дете у складу са својим верским убеђењима ограничено је правом детета на телесни интегритет и самоодређење. Обрезивање мења тело детета трајно и неповратно, што угрожава право детета на верско опредељење касније током живота.[858]

Са друге стране, суд је заузео став да у конкретном случају не постоји кривица лекара који је предузео захват обрезивања детета, имајући у виду да се у конкретном случају ради о тзв. грешци закона која постоји када неко правно питање није на једногласан начин решено у правној теорији и судској пракси. Лекар је тврдио да је поступао савесно, да је веровао да му је као лекару и лицу исламске вероисповести дозвољено да уз сагласност оба родитеља предузме захват.[859]

15.3. Право детета на самоодређење у животу и здрављу у праву Републике Србије

Права пацијената представљају „најмлађу“ категорију права у корпусу људских права.[860] Основни принцип је да се према пацијенту може предузети

[858] Питање дозвољености обрезивања мушке деце из религијских разлога, пресуда доступна на http://www.justiz.nrw.de/nrwe/lgs/koeln/lg_koeln/j2012/151_Ns_169_11_Urteil_20120507.html, приступ 10. 9. 2024.

[859] *Ibidem.*

[860] Финска је прва држава која је 1992. године донала први закон о правима пацијената. Препознавање права пацијената као посебне категорије људских права донело је схватање да пацијент није само објект медицине, већ субјект који уз помоћ лекара слободно одлучује о свим мерама које се тичу

медицинска мера једино на основу пристанка пацијента, који може бити дат изричито писаним или усменим путем, или прећутно.[861] Пристанак као услов за предузимање медицинске мере одраз је начела аутономије људске личности[862] и самоодређења у животу и здрављу, а право да се пристане на медицинску меру или да се медицинска мера одбије представља субјективно апсолутно право човека.[863] Када је реч о одраслим особама, овај принцип аутономије је спроведен до краја, при чему је реч о информисаном пристанку,[864] [865] који може дати лице способно за расуђивање.

Пристанак за предузимање медицинске мере у име детета дају родитељи. У правном систему Републике Србије пристанак родитеља на медицинску меру елемент је садржине родитељског права, као еманација права и дужност родитеља да се старају о детету, које између осталог подразумава право и дужност подизати дете.[866] Дужност родитеља да подижу дете огледа се кроз активности родитеља усмерених на заштиту, очување и унапређење живота и здравља детета, а укључује и право и дужност родитеља да одлучују о предузимању медицинских захвата над дететом.[867] Правило је да о предузимању медицинских захвата над дететом одлучују родитељи заједнички и споразумно. Када је реч о већим медицинским захватима,

---

његовог живота и здравља. Драшкић, М., Обавезна вакцинација деце: право пацијената или интерес јавног здравља?, Анали Правног факултета у Београду, vol. 66, 3/2018, стр.9.

[861] Чланом 17 Закона о правима пацијената („Сл. гласник РС“ бр. 45/2013 и 25/2019 – др. закон) прописано је да, пацијент који је способан за расуђивање, има право да предложену медицинску меру одбије, чак и у случају када се њоме спасава или одржава његов живот.

[862] Реч аутономија потиче од грчких речи autos – ја, свој, и nomos – правило. Наведено према Петрушић, Н., Симоновић, И., op.cit., стр. 29.

[863] Пољавић, З., Право пацијента да пристане на медицинску меру или да је одбије, Теме, год. 40, бр. 1, 2016, стр. 21.

[864] “Надлежни здравствени радник дужан је да пацијенту укаже на последице његове одлуке о одбијању предложене медицинске мере, и да о томе од пацијента затражи писану изјаву која се мора чувати у медицинској документацији, а ако пацијент одбије давање писане изјаве о томе ће се сачинити службена белешка.“ Чл. 17 ст. 2 Закона о правима пацијената („Сл. гласник РС“ бр. 45/2013 и 25/2019 – др. закон).

[865] Информисани пристанак, односно одбијање да се предузме медицинска мера, подразумева дужност лекара да пацијенту саопшти последице њеног предузимања. Обавештење о последицама предузете мере пацијенту се мора саопштити на језику који је за њега разумљив. Само информисани пристанак или одбијање предузимања медицинске мере могу бити пуноважни. Пољавић, З., Право пацијента да пристане на медицинску меру или да је одбије, Теме, год. 40, бр. 1, 2016, стр. 18.

[866] Чл. 68 ПЗ.

[867] Влашковић, В., Услуге предузимања већих медицинских захвата над дететом са аспекта вршења родитељског права, Зборник радова „Савремени правни промет и услуге“, Правни факултет у Крагујевцу, Крагујевац, 2018, стр. 639–649.

што представља питање које битно утиче на живот детета, родитељи ће о овим питањима одлучивати заједнички и споразумно, без обзира да ли родитељско право над дететом врше заједно или родитељско право врши један од родитеља самостално.[868]

Међутим, родитељи приликом одлучивања да ли ће пристати на одређену медицинску меру над дететом нису апсолутно слободни. Хитност медицинске мере, као и принцип најбољег интереса детета, ограничавају аутономију родитеља. Уколико је реч о хитној мери, чије је предузимање у најбољем интересу детета, пристанак родитеља није неопходан услов за њено предузимање, већ ће одлуку о томе донети конзилијум лекара здравствене установе.[869] Такође, чак и у оним ситуацијама у којима родитељи одлучују да ли ће дати пристанак на предузимање медицинске мере, дужни су да информишу дете о њеној природи и последицама. Проф. Влашковић сматра да, уколико није реч о хитној мери, али је њено предузимање у најбољем интересу детета, у случају непостојања сагласности родитеља за њено предузимање, лекар ће обавестити орган старатељства, који је овлашћен да покрене судски поступак за заштиту права детета.[870]

Када дете наврши 15 година живота, а способно је за расуђивање, има право да дâ пристанак на медицинску меру.[871] Овде је реч о позитивној аутономији детета, које не може одбити предузимање медицински оправдане медицинске мере. У овој ситуацији сукоба између мишљења детета и принципа најбољег интереса детета, који узгред речено утврђују одрасли, наш законодавац даје примат принципу најбољег интереса детета.

[868] Чл. 78 ПЗ.
[869] Чл. 18 ст. 1, 2 и 3 Закона о правима пацијената.
[870] Влашковић, В., Услуге предузимања већих медицинских захвата над дететом са аспекта вршења родитељског права, Зборник радова „Савремени правни промет и услуге“, Правни факултет у Крагујевцу, 2018, стр. 646.
[871] Чл. 62 ст. 2 ПЗ.

16. ПРАВО ДЕТЕТА НА ПРИВАТНОСТ

О мени се најлепше брину

они који ме остављају на миру.[872]

16.1. Право детета на приватност – појмовна одређења

Иако право на приватност представља једно од фундаменталних људских права гарантованих бројним међународним и националним правним изворима,[873] у теорији се још увек није дошло до универзално прихваћене дефиниције појма права на приватност, као ни дефиниције приватности. Једна од најранијих дефиниција јесте она према којој право на приватност заправо представља наше право да *будемо остављени на миру.*[874] Поједини аутори тврде да право на приватност представља основно људско право које *произлази из потребе за приватношћу* као *базичне потребе људског бића да поједини аспекти његовог живота остану изван погледа и сазнања других људи*.[875] Неки говоре о приватности као о *основној вредности* која је заштићена међународним правом.[876]

Заправо, право на приватност је једно од права које је последњих година актуелизовано и услед развоја дигиталних технологија доведено у питање.[877]

---

[872] Мирослав Мика Антић, из песме *In memoriam*.

[873] На међународном нивоу, право на приватност гарантовано је одредбама чл. 12 Универзалне декларације о људским правима, чл. 8 Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода, чл. 7 Повеље о основним правима Европске уније.

[874] Ово је дефиниција коју су крајем 19. века (1890. године), дали аутори Варен (*Warren*) и Брендајс (*Brandeis),* тврдећи да је неопходно да правни систем препозна право на приватност као људско право, јер оног тренутка када нека информација из нашег приватног живота постане доступна трећим лицима постоји опасност да ће то утицати, или чак наштетити нашој личности, односно свести о сопственој вредности. Наведено према Dorothy J. Glancy, The Invention of the Right to Privacy, Arizona Law Review, Vol. 21, Issue 1, 1979. Доступно на https://law.scu.edu/wp-content/uploads/Privacy.pdf, приступ 26. 8. 2024. године.

[875] Humble Kristian P., Human Rights, International Law and Right to Privacy, Journal of Internet Law. Jun2020, Vol. 23 Issue 12, p. 15.

[876] Ibidem.

[877] У предмету *United States v Gines-Perez* суд је заузео став да појединац нема право да се позива на право на приватност уколико информацију објави јавно на интернету, без предузимања корака да се приступ јавности информацији спречи. Предмет доступан на https://law.justia.com/cases/federal/district-courts/FSupp2/214/205/2439929/, приступ 7. 1. 2023. године.

Поједини аутори чак доста песимистично тврде да је право на приватност у савременом свету „једнако нули“.[878]

Поједини аутори, говорећи о приватности, указују на неколико аспеката овог појма. Тако Солове (*Solove*) тврди да приватност подразумева шест елемената: прво, право да се буде остављен на миру; друго, могућност да се нежељени приступ других лица ограничи односно искључи; треће, поверљивост која се односи на прикривање одређених информација од других лица; четврто, контрола над личним подацима односно способност да се лични подаци контролишу; пето, заштита личности појединца, његове индивидуалности и достојанства и шесто, контрола над ограниченим приступом сфери интиме људске личности.[879]

Право детета на приватност гарантовано је чл. 16 КПД, који стипулише да ниједно дете неће бити изложено произвољном или незаконитом мешању у његову приватност, породицу, дом или преписку, нити незаконитим нападима на његову част и углед. Свако дете има право на законску заштиту против таквог мешања или напада.[880]

Из наведених одредаба можемо закључити да ово право припада свој деци света, без било какве дискриминације, у оквиру породице, али и изван ње, у било којој средини у којој се дете нађе. Предмет заштите је приватност детета, његове породице, дома или преписке, као и част и углед детета, при чему се заштита пружа у односу на било какво произвољно или незаконито мешање.

---

[878] Чувена је реченица, која је изазвала велику пажњу јавности и коју је крајем 20. века пре скоро 25 година, изјавио Скот Мек Нели (*Scott Mc Nealy*), један од оснивача компаније Sun Microsystems, а која гласи „Имате нула приватности, преболите то“. Наведено према https://spectrum.ieee.org/zero-privacy, приступ 26. 8. 2024. године. Има аутора који би се и данас, а можда баш нарочито данас, ако се узме у обзир технолошки напредак и развој дигиталних технологија и интернета који је ушао у куће већине данашњег становништва, слажу са овом изјавом. Видети на https://www.law.co.il/en/articles/2019/04/17/you-have-zero-privacy-get-over-it/, приступ 26. 8. 2024. године.

[879] Daniel J. Solove Understanding Privacy (Cambridge: Harvard University Press, 2009) 13, наведено према Human Rights, International Law and Right to Privacy, Humble, Kristian P. Journal of Internet Law. Jun2020, Vol. 23 Issue 12, p. 15. Интересантно је да је став Соловеа, који он износи на тему појма приватности који представља кишобран-појам и који обухвата различите манифестације аутономије људске личности, и не може бити сведен на једну апстрактну дефиницију, а изражен у делу Understanding Privacy, наишао на снажан одјек у стручној јавности. Видети коментар његовог дела у раду Danielle Keats Citron, Visionary Pragmatism and the Value of Privacy in the Twenty-First Century, Leslie Meltzer Henry, Michigan Law Review, 2010, Vol. 108, Issue 6, pp. 1107–1126.

[880] Чл. 16 КПД.

Право детета на приватност изричито је гарантовано и одредбом чл. 40 ст. 2 тач. б(7) КПД, која се односи на право детета за које се тврди, које је оптужено или за које је утврђено, да је прекршило кривични закон, да се поштује његово право на приватност у свим фазама поступка који се против њега води. Комитет за права детета је у свом тумачењу навео да се ова одредба има применити у односу на положај деце у породичним споровима, као и у случајевима када су деца жртве насиља, а указао је и на значај поштовања приватности детета од стране медија.[881]

Одредба чл. 16 КПД у великој мери формулисана је на начин сличан одредби чл. 17 Међународног пакта о грађанским и политичким правима, која стипулише да нико не сме бити подвргнут арбитрарном или незаконитом мешању у његову приватност, породицу, дом или преписку, као ни незаконитим нападима на своју част и репутацију. Свако има право на заштиту закона од оваквог мешања или напада.[882]

Комитет за људска права је у свом Општем коментару бр. 16 из 1988. године дао своје тумачење појма незаконитог мешања, тако што је дефинисао да појам „незаконито“ подразумева да не сме бити мешања у право на приватност, изузев у случајевима прописаним законом. Мешање у право на приватност мора бити на основу закона, који као такав мора бити у складу са одредбама и циљевима пакта.[883] Са друге стране, према тумачењу Комитета за људска права, израз „арбитрарно мешање“ некада подразумева мешање под окриљем закона, док је концепт арбитрарности установљен да чак и онда када је мешање засновано на закону, мора бити у складу са одредбама и циљевима постављеним пактом.[884]

Према тумачењу Комитета за људска права, појам „породица“ у смислу чл. 17 Међународног пакта о грађанским и политичким правима подразумева ширу

---

[881] Наведено према Implementation Handbook for the Convention on the Rights of the Child, UNICEF, 2007, p. 203. Доступно на file:///C:/Users/ljubi/OneDrive/Desktop/disertacija/Implementation%20Handbook%20for%20the%20Convention%20on%20the%20Rights%20of%20the%20Child.pdf, приступ 22. 8. 2024. године.

[882] Чл. 17 Међународног пакта о грађанским и политичким правима. Доступно на https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-civil-and-political-rights, приступ 23. 8. 2024. године.

[883] Human Rights Committee, General Comment No. 16, 1988, HRI/GEN/1/Rev.8, para. 3. Доступно на https://www.refworld.org/docid/453883f922.html, приступ 7. 1. 2023. године.

[884] *Idem*, para. 4.

интерпретацију како би укључио све облике породице у свакој од држава чланица, док појам „дом“ подразумева место у коме особа станује или обавља своје уобичајене активности.[885]

Чак и у ситуацијама када је мешање у складу са пактом, релевантна регулатива мора прецизно да дефинише конкретне околности у којима мешање може бити дозвољено. Одредба чл. 17 Међународног пакта о грађанским и политичким правима подразумева да поверљивост преписке (кореспонденције) мора бити гарантована *de jure* и *de facto.* Кореспонденција мора бити достављена на адресу примаоца без пресретања, отварања и читања на било који други начин. Надзор, било да је реч о електронском или било ком другом надзору, пресретање телефонске, телеграфске и друге комуникације, прислушкивање и снимање комуникације мора бити забрањено.[886]

16.2. Савремени изазови права детета на приватност – приватност деце на интернету

Двадесет и први век је донео неке од нових изазова и нове ситуације за родитеље, које подразумевају нове одговорности за доношење одлука у оквиру старања о деци, њиховом животу и здрављу. Једна од области која се у последњих пар година развила и умногоме изменила окружење у коме деца одрастају и развијају своје потенцијале, јесте појава нових технологија и интернета. Стога се као значајно питање поставља питање остваривања и заштите права деце у дигиталном окружењу, на интернету и различитим друштвеним мрежама, и у том смислу прилагођавање родитеља овим новонасталим околностима. Одговорно родитељство подразумева одговор родитеља на изазове и ове врсте. Како заштити децу на интернету? И са друге стране, како разумети новонасталу стварност?[887]

---

[885] *Idem*, para. 4.
[886] *Idem*, para. 8.
[887] У литератури се говори о тзв. рођењу у дигиталном свету (енг. *digital birth*). Овај термин одраз је општег питања, да ли смо се родили пре него што поседујемо профил на интернету, односно на друштвеној мрежи. Ово је одраз тзв. културе дељења (енг. *'sharing' culture*), која пружа осећај

Када говоримо о присутности деце у дигиталном окружењу, уочавамо две ситуације које сматрамо значајним са становишта остваривања права детета на приватност у породици. Са једне стране, говоримо о понашању саме деце на интернету и о могућности родитеља да их у овом понашању контролишу, како би их заштитили од потенцијалних ризика; и друго, случајеве тзв. шарентинга (енг. *sharenting*) који се односе на понашање родитеља са својим последицама у односу на децу, имајући у виду да шарентинг обухвата све случајеве објављивања и дељења информације о деци на интернету од стране њихових родитеља.[888]

Као рефлексија на ова новопостављена питања, Комитет за права детета усвојио је Општи коментар бр. 25(2021) о правима деце у вези са дигиталним окружењем.[889] Према овом коментару, Комитет је истакао да се права детета гарантована КПД и Опционим протоколима имају остваривати у пуном обиму, чак и у овом новом дигиталном окружењу, при чему се и у овим ситуацијама сви који доносе одлуке које се тичу деце, њихових права и интереса, имају водити основним принципима које је КПД још раније поставила – принцип недискриминације, принцип најбољег интереса детета, право на живот, опстанак и развој, као и поштовање мишљења детета. Ови принципи треба и у дигиталном окружењу да буду водич за то на који начин ће се остваривати права детета.[890]

Једно од питања које се поставља јесте да ли родитељи имају право да експонирају дете у дигиталном окружењу, тј. на интернету и друштвеним мрежама. Тежећи да нађемо одговор на ово питање, морамо имати у виду да дете није објект већ субјект права, и да оно као и родитељ ужива право на приватност. У вези са тим, често само понашање родитеља на друштвеним мрежама може представљати

присутности, познавања других и себе у оној мери у којој вас платформа познаје. Доступно на https://birthdeathlove.home.blog/digital-birth/, приступ 23. 8. 2024. године.

[888] Појам „шарентинг“ (енг. *Sharenting*) користи се да означи ситуације у којима родитељи постављају или деле личне информације о својој деци на друштвеним мрежама. Наведено према Paweena Manotipya, Kambiz Ghazinour, Children's Online Privacy from Parents' Perspective, Procedia Computer Science, Volume 177, 2020, Pages 178–185.

[889] General comment No. 25 (2021) on children's rights in relation to the digital environment. Доступно на https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/TBSearch.aspx?Lang=en&TreatyID=5&DocTypeID=11, приступ 26. 3. 2024. године.

[890] Види Општи коментар бр. 25(2021), доступно на file:///C:/Users/Korisnik/Downloads/G2105343.pdf, приступ 26. 3. 2024. године.

опасност да до повреде права на приватност детета дође. Чак и у ситуацијама када је реч о уобичајеним фотографијама деце, које родитељи објављују на интернету, оне могу бити сексуализоване исписивањем коментара испод слика са овом негативном конотацијом. У Аустралији су истражитељи открили сајт са 45 милиона фотографија деце, од којих је готово половина фотографија преузета са друштвених мрежа. [891]

У литератури је препознато да деца у данашњем дигиталном свету имају своје дигитално постојање чак и пре рођења. Поједини родитељи формирају неку врсту „дигиталног отиска прста“ (енг. *digital footprint*) свог детета још у току трудноће мајке, тако што на друштвеним мрежама деле ултразвук снимке детета. Већина мајки деце млађе од две године на друштвеним мрежама објављује фотографије своје деце. Са друге стране, деца рођена у дигиталној ери имају свој тзв. „дигитални отисак прста“ и пре него што су напунила две године, а који ће носити до краја свог живота. Треба имати на уму да постојећи профил ове деце формирају родитељи без сагласности деце, што значи да деца немају могућност да заштите своју приватност до тренутка када постају довољно зрела. Такође, треба имати у виду да многе информације које родитељи деле о својој деци на друштвеним мрежама представљају информације које деца у одраслом добу о себи не би објавила, као и да је интерес деце да у одрасло доба уђу слободни да креирају сопствени „дигитални отисак прста“ (могли бисмо рећи свој идентитет у дигиталном окружењу, као саставни и неодвојиви део идентитета људске личности). Међутим, објављивање појединих информација о деци може бити за њих потенцијално штетно у будућности, при чему већина родитеља суштински није свесна ризика које објављивање информација о деци на друштвеним мрежама носи. У литератури је познат познат појам „дигиталног киднаповања“ (енг. *Digital Kidnapping*), који се односи на ситуације у којима странци преузимају и чувају фотографије деце које су објавили њихови родитељи, како би их касније објавили на својим профилима на друштвеним мрежама као своју децу. Ова врста дигиталне крађе може бити тешко откривена, осим у ситуацијама када неко случајно открије ове профиле. Такође, једна од опасности је и да деци непознати људи сачувају, измене и објаве фотографије

[891] Више на https://www.smh.com.au/national/millions-of-social-media-photos-found-on-child-exploitation-sharing-sites-20150929-gjxe55.html, приступ 24. 8. 2024. године.

деце која нису обучена, а које су објавили њихови родитељи фотографишући своју децу док се купају или седе на ноши и сл. Овакве фотографије деце нису само понижавајуће, већ могу завршити на сајтовима педофила. Родитељи објављују различите личне податке о својој деци, као што су датум рођења, име, пол, локација и сл., затим лица деце. Фотографије деце на интернету могу бити изврнуте ругању, а деца због њих могу бити подвргнута дигиталном насиљу (енг. *cyberbullying*). Постоје групе на Фејсбуку у којима се објављују фотографије мале деце која се означавају као „ружне бебе“.[892]

Заправо, родитељи не разумеју појам онлајн приватности (енг. *online privacy*), односно не поседују довољно знања како би препознали објављивање којих информација је потенцијално штетно за њих, као и за њихову децу. Већина родитеља (73%) свих узрасних група поставља/дели фотографије, видее или информације о својој деци на интернету, и скоро 90% ових родитеља то чине на својим профилима на друштвеним медијима.[893] Свесно и одговорно родитељство подразумева да родитељ поштује ово право детета, као и право детета да доноси одлуке о себи, а саобразно својој развојној зрелости.[894]

---

[892] Наведено према Paweena Manotipya , Kambiz Ghazinour, Children’s Online Privacy from Parents’ Perspective, Procedia Computer Science, Volume 177, 2020, Pages 178–185.

[893] Искуство мајке о крађи идентитета њеног детета на интернету , као последицу шарентинга видети на https://www.fastcompany.com/3036073/the-creepiest-new-corner-of-instagram-role-playing-with-stolen-baby-photos, приступ 23. 8. 2024. године. Сведочење о сличном искуству види на https://www.yahoo.com/news/mom-my-son-was-digitally-kidnapped-what-112545291567.html, приступ 23. 8. 2024. године.

[894] Објавити фотографију детета на интернету, а да пре тога нисмо показали фотографију детету и питали га да ли жели да је објавимо, након чега нам је дете позитивно одговорило, заправо представља занемаривање перспективе из које дете посматра свет и необраћање пажње на оно што дете има да каже и да изрази. Више о томе види на https://www.npr.org/2019/08/12/750577697/what-parents-may-not-realize-when-they-post-about-their-kids-online, приступ 23. 8. 2024. године. Заправо развио се појам, тзв. *oversharing* – који се односи на објављивање превише информација о својој деци на интернету од стране њихових родитеља. Поред тога што може бити штетно за децу, поједини аутори тврде да представља одраз нарцистичких карактеристика личности родитеља, који преко своје деце настоје да привуку пажњу на друштвеним мрежама. О овоме је писала и Лиза Лонг (*Liza Long*), која је мајка четворо деце, од којих једно има биполарни поремећај. Она је на интернету делила своја искуства о томе како је бити родитељ детета које болује од менталне болести, и ове објаве имале су велики број прегледа, када је оптужена за *oversharing.* Суочена са овим оптужбама, тврдила је да су лицемерне, јер људи обично не би оптуживали родитеље који говоре о неким другим болестима своје деце, али када наиђе тема о менталној болести деце, то представља проблем. Више видети на https://www.psychologytoday.com/intl/blog/the-accidental-advocate/201503/advocacy-or-privacy, приступ 25. 8. 2024. године. Поштовање права детета на приватност, нарочито у дигиталном окружењу, значајно је и са становништва спречавања онлајн експлоатације и злостављања деце. Под окриљем Савета Европе започет је рад на пројекту под називом Окончати онлајн сексуалну експлоатацију и

Са друге стране, објављивање посрамљујућег садржаја за дете препознато је и као вид злостављања детета. Реч је о пракси новог начина кажњавања детета, у оквирима културе која (макар номинално) не прихвата физичко кажњавање.[895] Посрамљивање детета на овај начин препознато је као перфиднији вид повреде људског достојанства детета, које никако није прихватљиво и родитељи би ово требали имати у виду када одлучују да ли ће неки податак односно информацију о детету објавити онлајн.[896] Последица оваквог понашања родитеља огледа се најчешће у томе да се губи поверење које је дете гајило према родитељу, дете учи да уколико се не слаже са нечим што је други учинио треба да наступи са позиције моћи и наведе га да се понаша на начин на који дете жели, а разлог да се не краде, не лаже, или да се људи не повређују није у томе како се ово понашање одражава на друге људе, већ у последицама које ће по дете уследити уколико буде ухваћено.[897]

злостављање деце (енг. *End Online Child Sexual Exploitation and Abuse*), који користи авантуре анимираног јунака који се зове Кико који открива начине злоупотребе фотографија у дигиталном окружењу. Ова кампања за подизање свести о опасностима које носи дељење фотографија у дигиталном окружењу намењена је родитељима деце узраста 4–7 година, као и самој деци. Наведено према Kiko's exciting adventures continue in the digital age, доступно на https://www.coe.int/en/web/children/-/kiko-s-exciting-adventures-continue-in-the-digital-a-1?redirect=%2Fen%2Fweb%2Fchildren%2Falternative-care, приступ 27. 12. 2024. године.

[895] Поједини родитељи сматрају да је овај начин кажњавања деце учинковитији од било ког другог вида дисциплиновања, јер кореспондира са вредностима деце која одрастају у савременом свету, дешава се „јавно" и трајно остаје забележено. Међутим, негативне последице овог вида кажњавања деце могу бити непоправљиве. Познат је случај 13-огодишње девојчице која је извршила самоубиство након што је њен отац на друштвеним мрежама објавио један овакав посрамљујући видео. Доступно на http://www.vbpsychology.com/the-dark-side-of-public-shaming-parenting/, приступ 24. 8. 2024. године.

[896] Пример кажњавања детета његовим посрамљивањем путем интернета имамо у ситуацији када је мајка своје искуство поделила у виду блога и оно је наишло на бројне позитивне и негативне реакције других родитеља. Реч је о мајци чија је 12-огодишња ћерка направила профил на апликацији Инстаграм и објавила фотографију на којој се налази поред флаше вотке, са коментаром како би волела да је попије. Мајка је, како би казнила девојчицу, њу фотографисала са знаком да је кажњена и уз коментар о понашању девојчице, истовремено јој забранивши да један период користи Инстаграм, то објавила на свом Фејсбук профилу, уз позив родитељима да воде рачуна о понашању своје деце на друштвеним мрежама. За неколико сати овај пост је подељен преко 10.000 пута. Док је већина родитеља позитивно реаговала на објаву, поједини су тврдили да је мајка на овај начин јавно понизила дете, повредила достојанство девојчице и да казна није примерена, дефинишући је као сајбер-насиље над дететом. Доступно на https://news.blogs.cnn.com/2012/05/22/girl-grew-as-a-person-when-punishment-went-viral-mom-says/, приступ 23. 8. 2024. године.

[897] Доступно на https://www.huffpost.com/entry/humiliating-children-to-teach-them-_b_1435315, приступ 23. 8. 2024. године. Један од извршних директора компаније Гугл (*Google*), Ерик Шмит (*Eric Schmidt*) изјавио је да ће у будућности велики број данашње деце када одрасте мењати своје име како не би био идентификован са посрамљујућим информацијама које су родитељи објављивали о њима док су били деца. Више на https://www.themarysue.com/googles-ceo-name-change/, приступ 24. 8. 2024. године.

Такође, редактори коментара препознају потребу многих родитеља и старатеља за подршком како би развили технолошко разумевање, капацитете и вештине који су потребни да би помогли деци у вези са дигиталним окружењем. Обавеза је држава да родитељима пруже могућности стицања дигиталне писмености, да родитељи науче како дигитално окружење може помоћи деци у остваривању њихових права у пуном обиму и да препознају ситуације у којима је дете стварна или потенцијална жртва онлајн насиља, као и да на ове ситуације одговарајуће реагују. Посебну пажњу би требало посветити родитељима и старатељима деце са инвалидитетом или деци припадницима рањивих група.[898]

Такође, Комитет за права детета је у свом Општем коментару о правима детета у дигиталном окружењу изнео став да треба промовисати свест родитеља и старатеља о потреби за поштовањем развојне аутономије деце и потребом за приватношћу, у складу са развојним способностима детета, као и да је потребно постићи равнотежу између заштите детета и аутономије личности детета које је у развоју; потреба да се нађе равнотежа између родитељске одговорности и права детета.[899]

Са становишта остваривања и заштите права на приватност, значајно је поставити питање на који начин деца проводе своје време у дигиталном окружењу.

---

[898] Параграф 84 Општег протокола бр. 25(2021). Интересантно је сведочење мајке аутистичног детета, која је на једном од сајтова причала приче из свакодневног живота са својим дететом, као и о тешкоћама са којима су се суочавали. Она објашњава да је кроз приче о свом детету и информације које је објављивала заправо била глас свог детета које није било у могућности да се изрази на прави начин. Више на https://www.washingtonpost.com/news/parenting/wp/2016/01/06/writing-for-the-mighty-for-my-son-and-with-my-son/, приступ 23. 8. 2024. године.

[899] Параграфи 85 и 86 Општег коментара бр. 25(2021). Колико је значајно водити рачуна о информацијама које родитељи објављују на интернету о својој деци, као и да објављивање било какве информације о детету потенцијално може бити штетно по дете у будућности, чак и онда када о детету на први поглед говори афирмативно, показује и случај из праксе судова у САД-у, *SIDIS v. F-R PUB. Corporation*. У овом случају реч је о дечаку о коме су медији извештавали као о „чуду о детету“, а које је као једанаестогодишњак исправљао познате математичаре у својим закључцима, да би са 16 година дипломирао на Харварду. У свом одраслом добу настојао је да живи повученим животом, далеко од очију јавности и радио је уобичајени посао државног службеника, што је била његова одлука и право да изабере начин живота који ће да води. Међутим, привукао је пажњу медија када је објављен чланак под називом „Где су они сада“, који је требало да покаже шта се десило у међувремену са децом која су сматрана генијалцима. Начин живота који је водио у јавности је приказан као неуспех, па је некадашњи мали генијалац, а сада одрастао човек, Вилијам Џејмс Сидис (*William James Sidis*) тужио часопис због повреде права на приватност, тврдећи да је претрпео душевну бол због објављивања података о његовом приватном животу. Ова одлука може се наћи на https://h2o.law.harvard.edu/cases/8, приступ 25. 8. 2024. године.

Поставља се питање да ли родитељи треба децу у том смислу да контролишу, са једне стране како би их заштитили, а затим и да ли контрола родитеља, која по себи представља мешање у право на приватност, јесте истовремено повреда овог права.

Заправо, када дете на интернету дели податке о себи постављају се бројна питања. Примера ради, када се дописује (тј. „четује“) са својим вршњаком користећи неку од интернет апликација или друштвених мрежа, постављају се нека питања која се односе на приватност детета: 1. које информације дете дели са својим вршњацима; 2. које информације из ове интеракције може делити са својим пословним партнерима компанија која поседује апликацију и снима дигиталне интеракције и 3. да ли родитељи односно школа, који се старају о безбедности деце, могу да надзиру (ручно или технолошки) приватну комуникацију детета, и евентуално да о овоме информише родитеље, социјалне раднике или полицију у случају потребе.[900]

Сама чињеница да су родитељи и деца припадници различитих генерација условљава неразумевање и истовремену забринутост родитеља због начина на који њихова деца користе интернет, као и које информације о себи деле.[901] Са друге стране, поставља се питање коме ће информације које деца објављују на интернету бити доступне. Случај када је компанија *Playdom, Inc.,* водећа компанија у области развоја дечјих игрица преко интернета обавезана да плати три милиона долара штете, јер је повредила одредбе Закона о заштити приватности деце на интернету (енг. *Children's Online Privacy Protection Rule*), тако што је незаконито прикупљала и објављивала информације о деци млађој од 13 година, без претходне сагласности њихових родитеља. Компанија је оптужена да је без одобрења родитеља прикупљала

[900] Наведено према Livingstone, Stoilova and Nandagiri, forthcoming; Shade & Singh, 2016, p. 7.

[901] Према једном истраживању које је спроведено у САД-у на узорку од 802 родитеља испитаника, 81% родитеља је изјавило да је забринуто због тога колико информација оглашивачи могу прикупити о понашању њихове деце на интернету, док је 46% родитеља изјавило да је поводом овога веома забринуто; 72% родитеља изразило је забринутост због комуникације деце са особама које не познају преко интернета, док је 53% рекло да је због овога веома забринуто; 69% родитеља тинејџера је забринуто због начина на који активност њихове деце на интернету може да утиче на њихове академске или пословне прилике, док је 44% родитеља изјавило да је због овога веома забринуто; 69% родитеља је изјавило да је забринуто поводом репутације коју њихова деца имају на интернету, док је 49% испитаника изјавило да је због овога веома забринуто. Више о овом истраживању видети у Mary Madden, Sandra Cortesi, Urs Gasser, Amanda Lenhart, Maeve Duggan, Parents, Teens, and Online Privacy, доступно на https://www.pewresearch.org/internet/2012/11/20/parents-teens-and-online-privacy/, приступ 24. 8. 2024. године.

податке о узрасту деце и њиховим имејл адресама за време регистрације и омогућавала деци да јавно објављују своје пуно име, имејл адресе и локације, међу осталим информацијама, на личним профилима и на интернет форумима.[902]

Још једно питање које се поставља, а које је значајно са становишта остваривања и заштите права детета на приватност, јесте да ли трећа лица имају право да на интернету објављују фотографије и личне податке о деци, а да то нису њихови родитељи, као и да то чине без одобрења родитеља.[903]

16.3. Ситуације повреде права детета на приватност у контексту односа родитеља и деце

Један од елемената права детета на приватност представља и право детета да зна за постојање информација о себи; зашто су ове информације складиштене и ко их контролише; да има приступ овим информацијама, као и да има могућност да доведе у питање, односно да исправи њихов садржај. Законом мора бити ограничено ко има право и могућност приступа информацијама о детету, а овај приступ не сме бити арбитраран и мора бити у складу са одредбама КПД.[904]

Право детета на приватност у породичној средини подразумева да дете ужива право на приватност у односу на сва трећа лица, а нарочито у односу на своје родитеље. Заправо, дете има право да одлучи које су то информације о себи које жели да подели са својим родитељима, односно да одлучи да одређену сферу приватности у оквиру породице сачува искључиво за себе. Ово су случајеви који се

[902] Видети на https://www.ftc.gov/news-events/news/press-releases/2011/05/operators-online-virtual-worlds-pay-3-million-settle-ftc-charges-they-illegally-collected-disclosed, приступ 24. 8. 2024. године.
[903] Ово се пита једна мајка, која своје мишљење дели на интернету. Видети на http://www.consciousparents.org/stop-posting-pictures-of-my-child-online-please/, приступ 24. 8. 2024. године.
[904] Наведено према Implementation Handbook for the Convention on the Rights of the Child, UNICEF, 2007, p. 209.

нпр. односе на читање дечјег дневника од стране родитеља, затим могућност родитеља да сазнају које књиге њихово дете чита, и сл.[905]

Упркос чињеници да је дужност родитеља да се старају о својој деци, њиховој добробити, правима и интересима, постоје становишта у науци да родитељи ради добробити детета треба да детету пруже једну сферу слободе од сопственог мешања. Дакле, реч је о једној сфери приватности која би била слободна од родитељског мешања и која би подразумевала принцип самоодређења и самопотврђивања. Према истраживању које је спроведено, људи чији родитељи су исказивали виши степен психолошке контроле у односу на децу за време њиховог детињства, касније су у одраслом добу имала лошије ментално здравље у односу на децу чији су родитељи испољавали мање контроле. Студија је испитивала ментално здравље учесника.[906]

16.4. Право детета на приватност – савремени изазови медијског извештавања о деци

Као једна од претњи по право на приватност деце у савременом свету препознаје се и утицај медија, односно медијско извештавање о деци.[907] Ово извештавање не односи се само на извештавање о судским поступцима чији учесници су деца или се односе на децу, већ и извештавање које се односи на

[905] Овим питањем бавио се суд у предмету *Nguon v. Wolf. Bellotti v. Baird* (случај се односи на право детета на приватност које се манифестује као право детета на абортус, чак и онда када родитељ није дао свој пристанак). Интересантно је да је у пракси постављено питање да ли родитељи имају право увида у информацију о томе које књиге је дете позајмило из библиотеке. О томе видети у: Janet Hildebrand, Is privacy Reserved for Adults – Children's Rights in Public Library, School Library Journal, January 1991, pp. 21–25.

[906] Наведено према https://www.ucl.ac.uk/news/2015/sep/children-more-caring-less-controlling-parents-live-happier-lives, приступ 23. 8. 2024. године. Овде имамо потребу да укажемо да старање о детету не подразумева његово контролисање и ограничавање, већ обезбеђивање простора слободе у коме ће дете бити безбедно уз могућност да развије потенцијале своје личности у пуном обиму. Јер дете, као људско биће, јесте личност која ужива аутонимију у оквиру савременог дискурса који се карактерише као дигитално доба.

[907] Као особито негативне карактеристике медијске слике детета истичу се то што се деца приказују претежно у негативном контексту, уз примену површног и сензационалистичког приступа, деца се користе као средство за привлачење пажње на друге теме, врши се вредновање деце искључиво на основу мерила одраслих, при чему постоји неосетљивост за развојне, индивидуалне и друге особености и потребе детета. Наведено према Корач Н., Врањешевић Ј., Невидљиво дете: слика детета у медијима, Центар за примењену психологију, Београд, 2006.

злостављање деце и њихове личне и породичне прилике.[908] У свом извештавању о темама које се на непосредан или посредан начин тичу деце, медији често објављују фотографије деце, као и друге податке на основу којих се деца могу идентификовати, и на тај начин могу угрозити право деце на приватност.[909] Из наведеног разлога питање медијског извештавања о деци било је предмет посебне регулативе. Посебно су значајна Етичка упутства УНИЦЕФ-а о медијском извештавању о деци, којима се инсистира на томе да приликом извештавања о деци достојанство и права детета треба поштовати у свим околностима, при чему су новинари дужни да посебну пажњу посвете праву детета на приватност, и не би требало да објављују причу или слику која би могла да угрози дете, чак и када је идентитет детета промењен, прикривен или се не помиње.[910] У Републици Србији је на непримерено медијско извештавање о насиљу над децом нарочито указивао заштитник грађана, апелујући да медији у овим ситуацијама не откривају идентитет деце жртава насиља, јер то води њиховој додатној трауматизацији и виктимизацији.[911]

16.5. Право детета на приватност у праву Републике Србије

Право детета на приватност у Републици Србији заштићено је под окриљем уставних гарантија људских права. Тако је одредбама чл. 41 Устава РС гарантована

[908] Овај проблем препознао је и Комитет за права детета, који је 2014. године организовао Дане опште дискусије на тему „Дигитални медији и права детета“. Више о овоме видети на https://www.ohchr.org/en/events/days-general-discussion-dgd/2014/2014-day-general-discussion-digital-media-and-childrens, https://www.ohchr.org/sites/default/files/HRBodies/CRC/Documents/Recommandations/media.pdf, https://ecpat.org/day-general-discussion-digital-media-children-s-rights/, приступ 25. 8. 2024. године. О Данима опште дискусије пред Комитетом за права детета више видети на https://archive.crin.org/sites/default/files/images/docs/FileManager/NGOGroup/Fact_sheet_CRC_DGD_EN.pdf, приступ 25. 8. 2024. године.

[909] Према истраживању „Медијска слика деце у Србији 2018“, које је спроведено од стране Центра за професионализацију медија и медијску писменост, медији у Србији веома ретко извештавају о деци (мање од једног прилога дневно у целокупном програму), а и када то чине, то су најчешће прилози са негативном конотацијом (57,95% текстова у дневној штампи и 30,65% прилога на телевизији) и сензационалистички (56% објава које се тичу деце односе се на злостављање деце, несреће, насиље и наркоманију). Доступно на https://www.ceprom.rs/wp-content/uploads/2019/03/PUBLIKACIJA-Medijska-slika-dece-u-Srbiji-2018..pdf, приступ 3. 3. 2025. године.

[910] Текст Смерница доступан на https://www.unicef.org/serbia/eticka-uputstva-za-novinare, приступ 3. 3. 2025. године.

[911] Заштитник грађана апелује на медије да штите идентитет детета жртве од 11. 3. 2022. године. Доступно на https://ombudsman.rs/index.php/2011-12-25-10-17-15/2011-12-26-10-05-05/7366-z-sh-i-ni-gr-d-n-p-lu-n-di-d-sh-i-id-n-i-d-zr-v, приступ 4. 3. 2025. године.

тајност писама и других средстава општења, у односу на све грађане РС, па и децу; док се чл. 42 Устава РС јемчи заштита података о личности, при чему свако има право да буде обавештен о прикупљеним подацима о својој личности, у складу са законом, и право на судску заштиту због њихове злоупотребе.[912]

Изричита законска гарантија права на приватност детета није садржана у одредбама ПЗ, што сматрамо недостатком законског текста. Овај недостатак исправили су писци Нацрта Закона о правима детета и заштитнику права детета, тако да је одредбама чл. 20 Нацрта изричито гарантовано право детета на приватност. Одредбом чл. 20 ст. 1 Нацрта закона о правима детета и заштитнику права детета прокламовано је да дете има право на заштиту личног, приватног и породичног живота. Ставом 2 истог члана одређено је да дете има право на заштиту од произвољног или незаконитог мешања у своју приватност, као и приватност његове породице, стана и преписке. Одредбом чл. 20 ст. 5 Нацрта изричито је забрањено излагање детета средствима јавног информисања у циљу остваривања предности, погодности, добити или утицаја у јавним наступима за трећа лица. Учешће или појављивање детета у јавним дебатама у средствима јавног информисања дозвољено је само уз сагласност детета и његових законских заступника.[913] Ипак, заштита права на приватност детета у правном систему Републике Србије почива на гарантијама из међународних правних извора из претходник одељака овог рада, које је Република Србија ратификовала и који се као такви непосредно примењују у домаћем правном систему.[914]

Право детета на приватност штити се у посебном грађанском судском поступку за заштиту права детета, који тужбом могу покренути дете, родитељи детета, јавни тужилац и орган старатељства.[915] Са становишта остваривања права детета на приватност значајан је Закон о заштити података о личности, којим се регулишу правила прикупљања и обраде података о личности и који се односи и на

[912] Чл. 41 и 42 Устава РС.
[913] Чл. 20 Нацрта Закона о правима детета и заштитнику права детета.
[914] Чл. 16 Устава РС.
[915] Чл. 263 ст. 1 ПЗ. Тужбу за заштиту права детета на приватност, као посебан парнични поступак за заштиту права детета препознаје у својој пракси Врховни суд Републике Србије, у пресуди суда Рев 14012/2022 од 6. 10. 2022. године.

податке који се тичу деце. Одредбама чл. 16 овог закона прописано је да дете које је навршило 15 година живота може самостално да даје пристанак за обраду података о својој личности у коришћењу услуга информационог друштва, док уколико се ради о лицу које је млађе од 15 година за обраду података пристанак мора дати родитељ који врши родитељско право, односно други законски заступник детета.[916]

Право на приватност деце у Републици Србији нарочито је угрожено на интернету.[917] Према једном истраживању, већина ученика из Србије, односно њих 86%, свакодневно користи интернет, при чему 65% испитаника узраста 9–10 година и 98% испитаника узраста 15–17 година, свакодневно приступају интернету преко паметног телефона. Према резултатима истраживања, 74% деце има профил на некој друштвеној мрежи или платформи за играње видео-игара, од чега 41% деце узраста 9–10 година, као и 72% узраста 11–12 година, иако је минимална старосна граница одређена од стране самих друштвених мрежа узраст од 13 година.[918] Према истом истраживању, 17% испитаника навело је да је њихов родитељ или старатељ објавио неку информацију о њима, а да их није прво питао да ли је то у реду, а сличан број њих затражио је од родитеља или старатеља да неке информације које је поставио о њима отклони са интернета (такође 17%). Од деце, 7% њих која су учествовала у истраживању одговорило је да су били узнемирени због информација које су њихови родитељи или старатељи поставили на интернет.[919]

Према још једном истраживању, деца испитаници показали су висок ниво свести о важности приватности на интернету. Само 2% учесника у истраживању навело је да увек ступа у контакт са новим или непознатим људима, 3% је навело да увек оставља податке о свом кретању или локацији на интернету, 5% њих оставља

[916] Чл. 16 Закона о заштити података о личности, „Службени гласник РС“ бр. 87/2018.
[917] Према подацима Националног контакт центра за безбедност на интернету, 72,9% домаћинстава у Републици Србији има интернет прикључак, 92,6% становништва користи мобилни телефон, док 94% младих има профил на друштвеним мрежама. Подаци доступни на https://pametnoibezbedno.gov.rs/, приступ 31. 3. 2025. године.
[918] Кузмановић Д., Павловић З., Попадић Д., Милошевић Т., Коришћење интернета и дигиталне технологије код деце и младих у Србији – Резултати истраживања Деца Европе на интернету, Институт за психологију Филозофског факултета у Београду, Београд, 2019, стр. 11. Доступно на https://www.unicef.org/serbia/media/12511/file/koriscenje_interneta_i_digitalne_tehnologije_kod_dece_i_mladih_u_Srbiji.pdf, приступ 1. 4. 2025. године.
[919] Ibid, стр. 42.

своје фотографије и фотографије својих пријатеља и вршњака. Свега 4% деце рекло је да поставља своје слике и слике своје породице на интернету.[920]

Интересантно је такође да је висока свест деце о праву на сопствену приватност на интернету, имајући у у виду да 66% деце која су учествовала у истраживању сматра да сваки садржај у коме се појављују мора имати њихово одобрење пре онлајн објављивања. Са овом тврдњом није се сложило 7% деце, док 19% деце није имало јасан став, а 8% деце изјавило је да не зна довољно о овој теми.[921]

Министарство трговине, туризма и телекомуникација покренуло је током 2017. године посебан програм Национални контакт центар за безбедност деце на интернету, у оквиру кога деца анонимно могу позвати посебно установљен број телефона, или путем интернет платформе, пријавити различите видове насиља.[922]

Указује се и на чињеницу неадекватног медијског извештавања о деци. Деца се у медијским садржајима препознају као жртве насиља, укључујући и случајеве када су сведоци његовог извршења у породици. Таблоидно извештавање о насиљу у породици или школи карактерише објављивање података на основу којих се може утврдити идентитет детета и којима се крши његово право на приватност. На овакво поступање медија, по правилу изостаје адекватан одговор органа власти, надлежних за надзор над поштовањем медијских прописа који садрже бројне заштитне одредбе у односу на децу, о чему је извештавао Заштитник грађана у свом посебном извештају који је посвећен стању права детета у Србији из 2018. године.[923]

[920] Нова писменост – Деца и приватност на интернету, истраживање јавног мњења, Цесид, 2022, стр. 5. Доступно на DECA_I_PRIVATNOST_NA_INTERNETU_2022.pdf, приступ 2. 4. 2025. године.
[921] Нова писменост – Деца и приватност на интернету, истраживање јавног мњења, Цесид, 2022, стр. 6. Доступно на DECA_I_PRIVATNOST_NA_INTERNETU_2022.pdf, приступ 2. 4. 2025. године.
[922] Наведено према https://cuvamte.gov.rs/aktuelnost/uloga-i-znacaj-nacionalnog-kontakt-centra-za-bezbednost-dece-na-internetu/3745.php, приступ 31. 3. 2025. године.
[923] Посебан извештај Заштитника грађана – Стање права детета у Републици Србији, Београд, 2018, стр. 70. Доступно на https://www.ombudsman.rs/index.php/izvestaji/posebnii-izvestaji/5949-p-s-b-n-izv-sh-z-sh-i-ni-gr-d-n-s-nju-pr-v-d, приступ 31. 3. 2025. године.

17. ПРАВО ДЕТЕТА НА ОБРАЗОВАЊЕ И ВАСПИТАЊЕ

Образовање је најјаче оружје, којим можеш променити свет.[924]

17.1. Право детета на образовање – појмовна одређења

Право на образовање је људско право гарантовано бројним међународноправним документима.[925] Сврстава се у људска права друге генерације у која спадају економска, социјална и културна права.[926] Као такво, представља

[924] Енг. *Education is the most powerful weapon which you can use to change the world. Nelson Mandela.* Често цитирана реченица коју је Нелсон Мендела употребио у свом говору у Бостону, 23. јуна 1990. године, исте године када је рођена ауторка овог рада. Доступно на https://www.oxfordreference.com/view/10.1093/acref/9780191843730.001.0001/q-oro-ed5-00007046, приступ 8. 9. 2024. године. Према речима које је 2012. године изговорио Бан Ки Мун (*Ban Ki-Moon*) генерални секретар Уједињених нација, образовање је покретачка снага за људски развој. Оно отвара врата тржишта рада, бори се са неједнакошћу, доприноси побољшању менталног здравља, смањењу смртности деце, јача солидарност и промовише очување животне средине. Образовање оснажава људе знањима, вештинама и вредностима који су им потребни за изградњу бољег света. Наведено према Paul Dornan, Kirrily Pells, Building strong foundations for later livelihoods by addressing child poverty: evidence from Young Lives, Enterprise Development & Microfinance. Jun2015, Vol. 26 Issue 2, p. 91.

[925] Међународно право људских права гарантује право на образовање. Тако је ово право гарантовано одредбама чл. 26 Универзалне декларације о људским правима (1948), којом је прокламовано да свако има право на образовање. Ово право гарантовано је одредбама чл. 13 и чл. 14 Међународног пакта за заштиту економских, социјалних и културних права (1966). Затим УНЕСКО Конвенцијом против дискриминације у образовању из 1960. године (енг. UNESCO Convention against Discrimination in Education). Ово право гарантује се и бројним међународноправним актима који се односи на посебне категорије лица – жене и девојчице, особе са инвалидитетом, мигранте, избеглице итд. и на различите контексте (нпр. образовање за време оружаних сукоба). Инкорпорирано је у текст бројних регионалних уговора и у већини националних устава. Наведено према https://www.right-to-education.org/page/understanding-education-right, приступ 8. 9. 2024. године. Тако је гарантовано одредбом чл. 14 Повеље о основним правима ЕУ, као и чл. 2 Протокола бр. 1 уз Европску конвенцију за заштиту људских права и основних слобода. Такође, све државе ЕУ у својим националним уставима гарантују право на образовање. Више види на https://fra.europa.eu/en/eu-charter/article/14-right-education#national-constitutional-law, приступ 9. 9. 2024. године.

[926] Специјални известилац за право на образовање Савета за људска права УН представио је свој посебни извештај под називом Право на образовање: културне димензије права на образовање, или право на образовање као културно право. Доступно на https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G21/089/47/PDF/G2108947.pdf?OpenElement, приступ 8. 9. 2024. године. У овом извештају специјални известилац је разматрао право на образовање као културно право, и према ставу специоналног известиоца треба га разумети као право сваког човека на културне ресурсе неопходне да слободно прати процес идентификације, да искуси узајамно награђујуће односе током живота, да се носи са најзначајнијим изазовима са којима се суочава наш свет и да се ангажује у праксама које чине могућим да преузме власништво над њима као и да овим ресурсима допринесе. (параграф 3 Посебног извештаја).

људско право из корпуса културних права које припада свим људима света,[927] и једно је од основних вредности демократског друштва.[928] Ово право није апсолутно, већ се прогресивно остварује до максималног нивоа расположивих ресурса конкретне државе.[929] Према речима проф. Влашковића, представља спону између појединачне тежње ка самоостварењу, проналажења свог места у друштву и могућности да се допринесе породичном и ширем друштвеном окружењу.[930] Са усвајањем КПД успостављено је као једно од права које улази у корпус права детета.[931]

У савременом свету, право деце на образовање заснива се на принципу инклузије. Инклузија у образовању представља аспект, али и нужан предуслов за постизање инклузивног друштва, које се заснива на елиминисању неједнакости у положају појединаца у друштву.[932] Данас, инклузија у образовању подразумева *укључивање ученика са посебним потребама у редовни школски образовни систем, као и пружање могућности тој деци да учествују у образовним, радним,*

---

[927] Право детета на образовање, иако се сврстава у културна права детета, садржи и елементе економског, социјалног, грађанског и политичког права, и представља предуслов за остваривање бројних других права детета, а касније и одраслог човека, те стога има инструментални карактер. Вучковић Шаховић Н., Петрушић Н., op.cit., стр. 195. Карактеристике образовања као људског права су: да је реч о праву, што значи да образовање није привилегија појединаца; да је универзално, што значи да сви људи имају право на образовање без дискриминације, укључујући децу, младе, одрасле, као и старије; да је високо приоритетно право, што значи да је образовање кључни приоритет државе; и да је право од кључног значаја, јер је инструмент за остваривање других људских права, при чему има своју економску, социјалну, културну, грађанску и политичку димензију (стр. 28). Right to Education Handbook, UNESCO, 2019, доступно на https://www.right-to-education.org/sites/right-to-education.org/files/resource-attachments/RTE-UNESCO_Right%20to%20education%20handbook_2019_En.pdf, приступ 8. 9. 2024. године.

[928] Крстић И., Маринковић Т., Европско право људских права, Савет Европе, Београд, 2016, стр. 198. Доступно на https://rm.coe.int/16806fbc17, приступ 4. 3. 2025. године.

[929] Влашковић В., Осврт на право детета из мањинске заједнице да се образују на свом језику, у зборнику радова Садашњост и будућност услужног права, Крагујевац, 2022, стр. 779–791.

[930] *Idem*, стр. 779.

[931] Иако је право детета на образовање изричито гарантовано одредбама КПД, стање у области образовања није савршено. Према подацима којима располаже УНЕСКО, тренутно је 244 милиона деце и младих изван система образовања из социјалних, економских и културних разлога, а само 70% држава правно гарантује девет или више година обавезног образовања. Процењује се да 617 милиона деце и адолесцената не уме да прочита просту реченицу нити да спроведе просту математичку операцију, при чему се процењује да две трећине ове деце похађа школу. Наведено према https://www.unesco.org/en/education/right-education, приступ 9. 9. 2024. године.

[932] Термин инклузија води порекло од лат. inclusio – укључивање, укљученост, обухватање. Наведено према Бакоч А., Академски и социјални исходи инклузивног образовања код ученика типичног развоја, докторска дисертација, Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију, Београд, 2022, стр. 5.

рекреативним, породичним и другим активностима које чине савремено друштво.[933] Да би инклузија у образовању остварила своју сврху, неопходно је остваривање одређених претпоставки. Прво, деца са посебним потребама треба да у редовним школама добију више него у специјалним школама; друго, истовремено деца у редовним школама не смеју ништа изгубити; треће, ученици, родитељи и наставници треба да прихвате дете са посебним потребама које је у редовној настави; четврто, потребно је створити све потребне кадровске, материјалне и организационе претпоставке и пето, треба предвидети све ризике и спречити нежељене последице.[934] Инклузија у образовању представља сложенији појам од интеграције деце са посебним потребама у редовни школски систем.[935] За разлику од интеграције, која појмовно подразумева прихватање деце са посебним потребама у систем редовног образовања, инклузија за циљ има препознавање и минимизирање препрека у учењу деце са посебним потребама. Инклузија подразумева формирање система, у коме ће сваки ученик имати своје место и дефинисану улогу.[936]

Систем инклузивног образовања, који представља тековину савремене цивилизације,[937] суочава се са бројним препрекама на које се упућује у литератури. Примера ради, ауторка Андријана Бакоч указује на забринутост да би инклузивно образовање могло негативно утицати на академско постигнуће деце типичног развоја, јер омета другу децу у разреду у раду и јер наставници у овом систему поклањају већу пажњу деци са посебним потребама; неприхватање деце са сметњама у развоју од стране вршњака, наставника, родитеља, али и управе школе; проблем

[933] Павковић И., Ковачевић Ј., Инклузивно образовање, ставови наставника и родитеља у инклузивном образовању, Београдска дефектолошка школа, Вол. 18, бр. 54, 2012, стр. 469.
[934] Павковић И., Ковачевић Ј., op.cit., стр. 470.
[935] Појмовима инклузије и интеграције супротстављен је термин сегрегације, који подразумева одвајање деце са посебним потребама из система образовања, и из друштва у целини. Ђуковић А., Мрвош И., Радовановић И., Васпитање и образовање засновани на уметности као инклузивно васпитање и образовање, Иновације у настави, XXXIII, 2020/2, стр. 1–14.
[936] Ibidem.
[937] Све до 19. века о деци са посебним потребама бринула је породица, она су била искључена из школског система, остајала у породици или су смештана у посебним установама. У САД-у и Енглеској се 30-их година 19. века отварају прве школе за образовање слепих и глувих особа. Ове школе биле су физички измештене у односу на редовне школе. Такође, и у Русији је почетком 19. века држава почела са отварањем школе ван редовног система школства у којима би се образовала деца са посебним потребама. Ђуковић А., Мрвош И., Радовановић И., Васпитање и образовање засновани на уметности као инклузивно васпитање и образовање, Иновације у настави, XXXIII, 2020/2, стр. 1.

недовољне стручности наставника; бојазан у односу на појаву дискриминације и предрасуда. [938] Међутим, сматрамо да све ове препреке са којима се суочава систем инклузивног образовања не смеју бити оправдање да се од инклузије одустане. У крајњем, инклузија у образовању, па и социјална инклузија уопште, почива на етичком принципу, да ово друштво никога не сме да остави иза, да ни од једног члана заједнице не сме да одустане, и да је одговорна да свима пружи једнаке могућности.

17.2. Међународни оквир права детета на образовање

Право детета на образовање гарантовано је чл. 13 Међународног пакта о економским социјалним и културним правима. Ово право гарантовано је као право свакога. Према одредбама чл. 13 овог међународноправног документа, образовање за циљ има пун развој људске личности и достојанства и да појача поштовање права човека и основних слобода. Осим тога, оне су сагласне да образовање треба да омогући сваком лицу да игра корисну улогу у слободном друштву, да потпомаже разумевање, толеранцију и пријатељство између свих народа и свих расних, етничких или верских група и да подстиче развој делатности Уједињених нација на очувању мира. [939] Право на образовање почива на принципима да основно образовање мора да буде обавезно и свима доступно бесплатно; да средње школовање, у својим разним видовима укључујући и средње техничко и стручно школовање, треба да буде опште и доступно свима кроз одговарајуће мере, а нарочито кроз поступно увођење бесплатног школовања; да више школовање треба да буде доступно свима подједнако, зависно од способности свакога, кроз одговарајућа средства, а нарочито кроз поступно увођење бесплатног школовања; да основно образовање треба да буде подстицано или појачано што је могуће више, за лица која нису добила основно образовање или која га нису добила у потпуности; као и да треба активно радити на развоју школске мреже на свим ступњевима,

[938] Бакоч А., Академски и социјални исходи инклузивног образовања код ученика типичног развоја, докторска дисертација, Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију, Београд, 2022, стр. 2.
[939] Чл. 13 ст. 1 Међународног пакта о економским, социјалним и културним правима.

успоставити адекватан систем стипендија и стално побољшавати материјалне услове наставног особља.[940] Државе чланице овог пакта се обавезују да поштују слободу родитеља и, у датом случају, законских старатеља, да изаберу за своју децу и друге установе које могу да се пропишу или да се усвоје од стране државе по питању школовања и да обезбеде верско и морално васпитање своје деце према својим сопственим убеђењима.[941]

Право на образовање гарантовано је и одредбама чл. 28 ст. 1 КПД. Ова одредба ослања се на решења из чл. 13 Међународног пакта о економским, социјалним и културним правима. Наведеном одредбом регулисано је да државе чланице признају право детета на образовање и ради постепеног остваривања тог права на основу једнаких могућности, посебно: а) проглашавају основно образовање обавезним и бесплатним за све; б) подстичу развој различитих облика средњошколског образовања, укључујући опште и стручно образовање које је доступно свој деци и предузимају одговарајуће мере као што су увођење бесплатног образовања и пружање финансијске помоћи у случају потребе; в) свима омогућавају стицање високог образовања на основу способности, користећи прикладна средства; г) да свој деци стављају на располагање образовне и стручне информације и услуге професионалне оријентације; д) предузимају мере за подстицање редовног похађања школе и смањење исписивања из школе.[942]

Наведеном одредбом прокламује се да дете има право на образовање *ради постепеног остваривања тог права, на основу једнаких могућности*. Тиме се заправо жели указати на две карактеристике права детета на образовање: прво, да дете има право на образовање саобразно свом узрасту и развојној зрелости, дакле имајући у виду развојне способности детета; и друго, да се образовање заснива на принципу недискриминације, доступно под једнаким условима свој деци без обзира

[940] Чл. 13 ст. 2 Међународног пакта о економским, социјалним и културним правима.

[941] Чл. 13 ст. 3 Међународног пакта о економским, социјалним и културним правима.

[942] Право на образовање гарантовано је и одредбама чл. 11 Афричке повеље и правима и добробити детета (1990). Прокламовано је да свако дете има право на образовање и прописује мере које државе морају предузети у оквиру труда да се оствари пуна реализација овог права, укључујући дисциплиновање деце у школи. Дефинише циљеве образовања и препознаје право родитеља да изаберу образовање какво желе за своју децу у складу са својим религијским и моралним уверењима.

на било које њихово лично својство.[943] Образовање на свим нивоима треба да испуњава четири критеријума – доступност, што значи да образовне установе и програми треба да буду доступни у довољној количини за све под надлежношћу државе; приступачност, што значи да образовне институције и програми треба да буду приступачни за све, што подразумева три димензије приступачности – забрану дискриминације, физичку доступност и економску доступност; прихватљивост, која подразумева да су облик и садржина, укључујући курикулуме и наставне методе, прихватљиви за ученике и када је потребно за родитеље и прилагодљивост, што значи да образовање треба да буде флексибилно како би се прилагодило потребама друштва које се мења, као и потребама ученика и студената у њему.[944] Образовање треба да буде свој деци света доступно, приступачно, прихватљиво и прилагодљиво.[945]

Одредбом чл. 28 ст. 2 КПД одређено је да државе чланице предузимају све одговарајуће мере како би се дисциплина у школама могла спроводити на начин који је у складу са људским достојанством детета и овом конвенцијом. Ставом 3 истог члана одређено је да државе уговорнице унапређују и подстичу међународну сарадњу о питањима која се односе на образовање, посебно ради доприноса елиминацији незнања и неписмености у свету и олакшања приступа науци, техничком знању и савременим методама наставе. У том погледу, посебна пажња се поклања потребама земаља у развоју.[946]

Одредбом чл. 29 ст. 1 КПД формулисани су циљеви образовања, и то тако што је одређено да су државе чланице сагласне да образовање детета треба да буде усмерено на: а) развој личности детета, развој обдарености и менталних и физичких способности до крајњих граница; б) развој поштовања права човека и основних слобода, као и поштовање принципа садржаних у Повељи Уједињених нација; в)

[943] Општи коментар бр. 13 Комитета за економска, социјална и културна права о праву на образовање из 1999. године, параграф 6. Доступно на https://www.right-to-education.org/sites/right-to-education.org/files/resource-attachments/CESCR_General_Comment_13_en.pdf, приступ 9. 9. 2024. године.
[944] *Ibidem.*
[945] Више о овим карактеристикама образовања видети у: Тасић А., Судска заштита права детета на образовање у Републици Србији, Зборник радова Право између стварања и тумачења, Источно Сарајево, 2023, стр. 307–321.
[946] Чл. 28 ст. 2 КПД.

развој поштовања родитеља детета, његовог културног идентитета, језика и вероисповести, националних вредности земље у којој дете живи и земље из које оно потиче, као и цивилизација које су различите од његове; г) припрему детета за одговоран живот у слободном друштву, у духу разумевања, мира, толеранције, једнакости полова и пријатељства међу свим народима, етничким, националним и верским групама и лицима аутохтоног порекла; д) развој поштовања природне средине.[947]

Појам образовања у смислу одредби чл. 28 КПД не подразумева искључиво формално образовање у школама, већ и информално образовање, које може бити образовање код куће, као и путем интернета.[948] Такође, иако КПД не одређује садржину образовних курикулума, Комитет за права детета је појаснио да образовање дефинитивно укључује стицање основних вештина писмености и рачунања, па је тако изразио забринутост због квалитета образовања у Бразилу, јер многа деца која неколико година иду у школу још увек не знају да читају нити да рачунају.[949]

Као посебно значајно питање препознаје се питање образовања за људска права, односно у овом конкретном случају, образовање за права детета. Према

[947] Одредбом чл. 29 ст. 2 КПД одређено је да се ниједна одредба овог члана, као ни чл. 28 КПД, не сме тумачити тако да се ограничава слобода појединца и тела да оснивају и управљају образовним установама, имајући увек у виду поштовање принципа изражених у тачки 1 овог члана и под условом да је образовање у таквим институцијама у складу са минималним стандардима које може прописати држава. Комитет је у свом Општем коментару бр. 1(2001) о циљевима образовања навео да се одредбама чл. 29 ст. 1 КПД којима се прокламују циљеви образовања праву детета на образовање, додаје квалитативна димензија, при чему се инсистира да право детета на образовање буде усредсређено на децу, прилагођено деци и оснажујући принцип, и наглашава потребу да се образовни процеси заснивају на самим принципима које она проглашава. Образовање на које свако дете има право је дизајнирано да дете обезбеди животним вештинама, да оснажи капацитет детета да ужива људска права у пуном обиму и да промовише културу која је заснована на одговарајућим вредностима људских права. „Образовање“ у том контексту превазилази формално образовање, и обухвата широк спектар животних искустава и процеса учења који омогућавају деци, индивидуално и колективно, да развију своју личност, таленте и способности и да живе испуњен и задовољавајући живот у друштву (параграф 2). General Comment no. 1 (2001): The Aims of Education, усвојен 17. априла 2001. године. Доступно на https://www.right-to-education.org/sites/right-to-education.org/files/resource-attachments/CRC_General_Comment_1_en.pdf, приступ 9. 9. 2024. године.

[948] Implementation Handbook to Convention on the Rights of the Child, UNICEF, 2007, p. 412.

[949] Brazil CRC/C/15/Add.241, para. 58. Комитет за права детета је издао препоруку Јерменији да изврши алокацију ресурса да осигура приступ квалитетном образовању за сву децу, укључујући и најрањивије групе, да развије индикаторе за квалитетно образовање и осигура да је квалитетно образовање осигурано и да се над квалитетом образовања врши мониторинг. Armenia CRC/C/15/Add.225, para. 55.

редакторима Општег коментара бр. 1(2001), одредба чл. 29 ст. 1 КПД је основ за различите програме образовања за људска права, који је промовисан на међународном нивоу. Према ставу редактора, образовање за људска права треба да обезбеди информације о садржини уговора о људским правима, али да деца о људским правима треба да уче и посматрајући како се стандарди људских права примењују у пракси, било у кући, школи или у широј друштвеној заједници. Образовање о људским правима треба да буде свеобухватан, целоживотни процес који започиње рефлексијама вредности људских права у свакодневном животу и искуствима деце.[950]

17.3. Улога породице у остваривању права детета на образовање

У остваривању права детета на образовање пресудну улогу има породица, која представља прву средину у којој дете стиче прва и основна (са)знања о свету који га окружује. У том смислу, постоје различите активности које су усмерене на учење код куће (енг. *home learning activities*). Ове активности укључују време које родитељи проводе читајући деци и охрабрујући децу да читају, обезбеђење за децу ресурса за учење, посете музејима, библиотекама и слично.[951] Према истраживању које је спроведено на преко 3.000 деце узраста 3–7 година, квалитет учења код куће има већи утицај на резултате које ће деца касније остваривати у образовању, у односу на занимање родитеља, њихове приходе или ниво образовања.[952]

---

[950] General Comment no. 1 (2001): The Aims of Education, усвојен 17. априла 2001. године. (параграф 15) Доступно на https://www.right-to-education.org/sites/right-to-education.org/files/resource-attachments/CRC_General_Comment_1_en.pdf, приступ 9. 9. 2024. године.

[951] Наведено према Helping Parents to Parent, Social Mobility Comission, London, 2017, p. 13. Доступно на https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/592452/Helping_Parents_to_Parent_report.pdf, приступ 29. 11. 2024. године.

[952] Видети у The Effective Provision of Pre-School Education (EPPE) Project: Findings from Pre-school to end of Key Stage1, Kathy Sylva, Edward Melhuish, Pam Sammons, Iram Siraj-Blatchford, Brenda Taggart. Доступно на https://www.researchgate.net/publication/237527842_The_Effective_Provision_of_Pre-School_Education_EPPE_Project_Findings_from_Pre-school_to_end_of_Key_Stage1, приступ 29. 11. 2024. године.

Међутим, иако је као универзални принцип прихваћено да је основно образовање обавезно за сву децу, ово не значи и да у свим државама света постоји обавеза деце да заиста иду у школу, односно да буду део формалног школског система. Алтернатива школском систему представља школовање код куће, које подразумева подучавање детета које врши родитељ или лице које родитељ за то ангажује, а које замењује похађање школе.[953] Међутим, у односу на овај начин образовања деце постоје бројне примедбе. Као основни недостатак школовања код куће наводи се то да се њиме не остварује адекватна социјализација деце и укључивање у ширу вршњачку заједницу, а поставља се и питање да ли је родитељ довољно компетентан и оспособљен да, као лаик, задовољи све образовне потребе детета.[954] У вези са тим, чак и у оним државама у којима је дозвољено, подвргнуто је контроли и ограничењима од стране државе, која се огледају у обавези деце да полажу стандардизоване тестове провере знања, као и у прописивању услова које морају испунити родитељи или друга лица која децу подучавају у погледу степена образовања.[955] Тако је Комитет за права детета у закључним разматрањима поводом петог и шестог периодичног извештаја Краљевине Холандије препоручио да се правно уреди област школовања код куће (енг. *homeschooling*), као и да се успостави механизам надзора којим ће бити обезбеђен минимум стандарда квалитета за процес учења код куће.[956]

Право детета на образовање постоји упоредо са одређеним правима родитеља у односу на образовање своје деце, у формалном систему образовања. Право је родитеља да се њихова деца образују у складу са њиховим верским и филозофским уверењима.[957] Са друге стране, праву детета на образовање кореспондира право и

[953] Овај начин образовања дозвољен је у свих 50 држава које улазе у састав САД-а, као и у 23 европских држава. Спасеновић В., Шаљић З., Оправданост стицања обавезног образовања путем школовања код куће, у зборнику радова Куда се креће васпитање и образовање: вредности као путоказ, Београд, 2024, стр. 22.
[954] Ibidem.
[955] Ibidem.
[956] CRC/C/NLD/CO/5-6, параграф 34.
[957] Ово право гарантовано је чл. 2 Првог протокола уз ЕКЉП, као и чл. 18 ст. 4 Протокола о грађанским и политичким правима. О овом праву видети у раду Крстић И., Право родитеља на образовање деце које је у складу са њиховим верским и моралним уверењима, у зборнику Идентитетски преображај Србије: Прилог Пројекту 2015: колективна монографија, Правни факултет у Београду, 2916, стр. 185–203.

дужност родитеља да образују и васпитавају своју децу. Дакле, образовање и васпитање деце првенствена је одговорност родитеља, а затим и државе. У вези са тим, основно образовање је обавезно и бесплатно за сву децу, док даљи нивои образовања треба да буду доступни свој деци под једнаким условима.

17.4. Право детета на образовање – улога државе

Одавно је препознато да је образовање једно од највреднијих инвестиција које могу остварити државе, али и појединци. Образовање је истовремено људско право и неопходно средство за остваривање других људских права. Као право оснаживања, образовање је примарно средство којим економски и социјално маргинализовани одрасли и деца могу да се издигну из сиромаштва и прибаве средства да у потпуности учествују у својим заједницама. Образовање има виталну улогу у оснаживању жена, заштити деце од експлоататиивног и опасног рада и сексуалне експлоатације, промовисању људских права и демократије, заштити животне средине и контролисању раста популације. Образовање је једна од најбољих финансијских инвестиција коју држава може да направи. [958] Ово зато што се право на образовање не схвата искључиво као људско право по себи, већ је реч о праву који има инструментални карактер јер има кључну улогу у откључавању осталих

[958] Али значај образовања није само практични: образовани, просвећени и активни ум способан да слободно и неспутано лута, једно је од највећих задовољстава и награда људског постојања. (But the importance of education is not just practical: a well-educated, enlightened and active mind, able to wander freely and widely, is one of the joys and rewards of human existence) (параграф 1). Образовање треба да буде усмерено на развијање осећања достојанства људске личности, да омогући учешће у слободном друштву, као и да промовише разумевање међу свим етничким групама, као и међу националним, расним и религијским групама. А један од најзначајнијих циљева образовања је да буде усмерено на пун развој људске личности (параграф 4). Општи коментар бр. 13 Комитета за економска, социјална и културна права о праву на образовање из 1999. године. Доступно на https://www.right-to-education.org/sites/right-to-education.org/files/resource-attachments/CESCR_General_Comment_13_en.pdf, приступ 9. 9. 2024. године.

људских права – економских, социјалних и културних, као и грађанских и политичких права.[959] [960]

Једно од питања које се поставља јесте који је минимални узраст у коме децу треба укључити у процес формалног образовања. Ово питање је значајно како се деци не би наметала одговорност прерано, што не би одговарало развојној зрелости деце.[961] [962] Истовремено, треба имати у виду да постоје ситуације и у најранијем узрасту у којима деца могу доносити самосталне одлуке. Између ове две обзирности треба пронаћи баланс. У вези са тим, већина држава регулише да је обавезно образовање за децу узраста од шест до петнаест година, односно да траје девет

[959] The Right to Education for Roma Children under the European Convention on Human Rights, Ida Elisabeth Koch, доступно на https://www.right-to-education.org/sites/right-to-education.org/files/resource-attachments/Koch_Right_to_Education_for_Roma_Under_ECHR_2011_en.pdf, приступ 9. 9. 2024. године.

[960] Као бенефити образовања за друштво и државу означавају се да образовање омогућава трансмисију културе, вредности, идентитета, језика и обичаја са једне генерације на следећу; промовише одрживи економски развој; узгаја демократско и друштво мира; охрабрује партиципацију и укључивање у поступцима доношења одлука; помаже грађење националног идентитета; промовише циљеве социјалне правде; охрабрује одрживи развој, укључујући поштовање животне средине. Што се тиче бенефита образовања за појединца, сматра се да образовање сваком појединцу обезбеђује људско достојанство, пун развој човекове личности, физички и когнитивни развој, дозвољава стицање знања, вештина и талената, доприноси реализовању пуних потенцијала појединаца, подстиче самопоуздање, осећај идентитета, доприноси социјализацији и партиципацији у животу шире заједнице, доприноси испуњеном и задовољавајућем животу у друштву, оснажује и омогућава уживање осталих људских права (стр. 30). Right to Education Handbook, UNESCO, 2019, доступно на https://www.right-to-education.org/sites/right-to-education.org/files/resource-attachments/RTE-UNESCO_Right%20to%20education%20handbook_2019_En.pdf, приступ 8. 9. 2024. године.

[961] Систем образовања деце треба да уважи и чињеницу да је још једно од права гарантованих КПД и право на игру, одмор и доколицу, које је гарантовано чл. 31 овог међународноправног документа. У вези са тим, Комитет за права детета је донео свој Општи коментар бр. 17(2013): О праву детета на одмор, доколицу, игру, рекреативне активности, културни живот и уметност (енг. *General Comment 17 (2013) on the right of the child to rest, leisure, play, recreational activities, cultural life and the arts*). Стога треба настојати да се успостави одређени баланс или равнотежа у остваривању наведена два права. Више о праву детета на игру и доколицу види у раду Andrés Payà Rico, Jaume Bantulà Janot, Children's Right to Play and Its Implementation: A Comparative, International Perspective, Journal of New Approaches in Educational Research 2021, Vol. 10, No. 2, 279–294, e-ISSN: 2254-7339 https://doi.org/10.7821/naer.2021.7.665. Доступно на https://naerjournal.ua.es/article/view/v10n2-7, приступ 9. 9. 2024. године.

[962] У својим закључним разматрањима поводом Четвртог до Шестог периодичног извештаја Грчке, предложио је Грчкој да осигура право све деце на одмор и доколицу, као и на ангажовање у рекреативним активностима, као и да задржи довољан број игралишта за малу децу и просторе за адолесценте (параграф 38). CRC/C/GRC/CO/4-6 (CRC 2022).

година, при чему истраживања показују да основно образовање није обавезно у најмање 35 држава.[963] [964]

Према истраживањима, постоји повезаност између минималног узраста за почетак обавезног образовања и минималног узраста у коме се деца укључују у процесе рада и закључења брака.[965] Такође, образовање је препознато као начин борбе против раних бракова.[966] Тако је Комитет за права детета у закључним разматрањима поводом комбинованог Четвртог до Шестог периодичног извештаја Грчке, исказао забринутост што деца без обзира на узраст могу да склопе брак на основу одобрења суда, те Комитет захтева од државе да укине све законске изузетке који дозвољавају закључење брака деце млађе од 18 година.[967] Такође, у закључним разматрањима поводом Петог до Седмог периодичног извештаја Замбије, Комитет је изразио забринутост што је још увек на снази Закон о браку који прописује изузетке у односу на правило да деца млађа од 18 година могу закључити брак, истовремено тражећи од државе да усвоји измене постојећег закона на начин да ове изузетке уклони из националног правног система.[968]

17.5. Изазови у остваривању права детета на образовање

Иако је данас право на образовање општеприхваћено право, и заједно са осталим одредбама КПД представља део међународног обичајног права, чињеница

[963] At What Age are School Children Employed, Married and Taken to Court, доступно на https://www.right-to-education.org/sites/right-to-education.org/files/resource-attachments/RTE_At_What_Age_Report_Annotated_Version_2011.pdf, приступ 8. 9. 2024. године.
[964] У закључним разматрањима поводом Шестог периодичног извештаја Мађарске, Комитет је поздравио увођење образовања у раном детињству од узраста од три године. CRC/C/HUN/CO/6 (CRC 2020).
[965] At What Age are School Children Employed, Married and Taken to Court, доступно на https://www.right-to-education.org/sites/right-to-education.org/files/resource-attachments/RTE_At_What_Age_Report_Annotated_Version_2011.pdf, приступ 8. 9. 2024. године.
[966] Више о овоме видети на https://www.right-to-education.org/sites/right-to-education.org/files/resource-attachments/RTE_Early_Marriage_and_RTE_2012.pdf, приступ 8. 9. 2024. године.
[967] CRC/C/GRC/CO/4-6 (CRC 2022) параграф 16. Доступно на https://uhri.ohchr.org/Document/File/115ee2b4-0565-44c3-8973-8319f32fbcd2/E9B9A517-C497-4E44-95B9-5CE737138E51, приступ 9. 9. 2024. године.
[968] CRC/C/ZMB/CO/5-7 (CRC 2022).

је да стање у сфери образовања деце ни данас није идеално.[969] Једна од најозбиљнијих последица пандемије изазване вирусом ковид 19 је ремећење образовања деце широм света, затварањем школа из разлога заштите јавног здравља. Процене које је дао УНЕСКО Институт за статистику су да је скоро 100 милиона деце широм света померило праг знања у области читања испод минималног у 2020. години захваљујући пандемији (UNESCO Institute for Statistics, 2021). УНЕСКО је известио да половина ученика који због пандемије нису могли да иду у школу није имало приступ компјутеру у кући и чак 43% њих није имало интернет код куће, од чега 82% ове деце живи у области субсахарске Африке. Девојчице традиционално имају мањи приступ технологији од дечака, а деца са оштећењима вида и слуха су била суштински искључена из образовног процеса. Такође, ученици, учитељи и родитељи често немају техничка знања за примену ових технологија у образовном процесу.[970]

Скорашњи извештај УН Посебног известиоца за право на образовање Кумбу Боли Барија (*Koumbou Boly Barry*), истражује утицај дигитализације на право на образовање. Она је у свом извештају позвала на дискусију о увођењу дигиталних технологија у сферу образовања под окриљем права сваке особе на слободно, бесплатно и квалитетно образовање, као и обавезе држава у тој области, како на

[969] Уговорна тела УН (Комитет за економска, сцоијална и културна права, Комитет за права детета, Комитет за елиминацију свих облика дискриминације жена, Комитет за права особа са инвалидитетом и Комитет за грађанска и политичка права) сачинили су закључна разматрања о вишем образовању од стране Иницијатива за право на образовање, јула 2022. године. UN Treaty Bodies Concluding Observations on Higher Education Prepared by Right to Education Initiative in July 2022, доступно на https://www.right-to-education.org/sites/right-to-education.org/files/resource-attachments/UN%20Treaty%20Bodies_Higher%20education_Concluding%20observations_2016-2021_EN.pdf, приступ 9. 9. 2024. године. Указали су на неједнакост у приступу вишем образовању за вулнерабилне и маргиналне групе, нарочито мањине као што су Роми и мигранти, жене и девојчице, и особе са инвалидитетом. У појединим државама не постоје механизми како би се осигурао једнаки приступ студената из различитих социјалних и економских окружења (Република Кореја, Костарика, Велика Британије, Француска, Румунија, Барбуда, Свети Винсент и Гренадини). У другим државама (Бутан, Сенегал, Литванија, Еритреја, Катар, Нови Зеланд, Аустралија, Турска) истраживања показују да жене имају мањи приступ високом образовању. Такође, оне се суочавају са тиме да су одређена поља науке традиционално резервисана за мушкарце (Хаити, Шведска, Украјина, Румунија, Црна Гора, Немачка, Сингапур). Са друге стране, указују да се у појединим државама особе са инвалидитетом суочавају са проблемима (Судан, Оман, Литванија, Летонија). Комитет за права детета је указао да постоји забринутост због дискриминације у погледу приступа вишем образовању за студенте из неповољних средина (мигранти или Роми).

[970] Fredman, S. (2021). A human rights approach: The right to education in the time of Covid-19. Child Development, 92, pp. 900 – 903.

основу међународног права људских права, тако и ради остварења циљева одрживог развоја. У овом извештају разматрају се могућности и ризици дигитализације образовног система, као и утицај који процес дигитализације има у односу на право на образовање. Ова питања нарочито су актуелизована с појавом пандемије изазване вирусом корона.[971]

Препоруку да се бори против неједнакости проузроковане школовањем од куће за време пандемије изазване вирусом ковид 19, укључујући доступност компјутера и приступ интернету, обраћајући посебно пажњу на децу из руралних области и децу са инвалидитетом, Комитет за права детета дао је у својим закључним разматрањима поводом Трећег до Петог периодичног извештаја државе Џибути.[972] Ову препоруку Комитет је дао и Хрватској у закључним запажањима поводом комбинованог Петог и Шестог периодичног извештаја, [973] затим у закључним запажањима поводом извештаја државе Чиле.[974]

У више наврата, Комитет за права детета је указивао на појаву дискриминације у области образовања, и то у виду неједнаког приступа образовању за децу из маргинализованих група и неповољних ситуација. Тако је у својим закључним разматрањима поводом Четвртог до Шестог периодичног извештаја Грчке, Комитет препоручио држави чланици да предузме мере како би осигурала да ромска деца, деца са инвалидитетом, муслиманска деца, деца тражиоци азила, деца мигранти имају ефикасан приступ образовању. [975] Такође, Комитет је Грчкој предложио да јача инклузивност свог образовног система; да уклони баријере за ромску децу, децу са инвалидитетом, децу тражиоце азила, децу избеглице и децу мигранте без пратње, како би била укључена у систем образовања, како би завршила

[971] Impact of the digitalization of education on the right to education Report of the Special Rapporteur on the right to education, Koumbou Boly Barry, доступно на https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G22/322/37/PDF/G2232237.pdf?OpenElement, приступ 8. 9. 2024. године.
[972] Concluding observations on the combined third to fifth periodic reports of Djibouti, CRC/C/DJI/CO/3-5 (CRC 2022).
[973] Concluding observations on the combined fifth and sixth periodic reports of Croatia, CRC/C/HRV/CO/5-6 (CRC 2022).
[974] Concluding observations on the combined sixth and seventh Periodic reports of Chile, CRC/C/CHL/CO/6-7 (CRC 2022).
[975] Concluding observations on the combined fourth to sixth periodic reports of Greece, CRC/C/GRC/CO/4-6 (CRC 2022), параграф 18.

предшколско, основно и средње образовање, без обзира на место пребивалишта; да операционализују инклузивно образовање, као и да се боре против неједнакости генерисаних кризом изазваном пандемијом вируса Ковид 19 за време школовања од куће укључујући доступност компјутеру и интернету, обраћајући посебну пажњу на децу у рањивим ситуацијама.[976] Комитет је изразио забринутост због положаја деце у уличној ситуацији, и издао препоруку држави Џибути да предузме адекватне мере како би се деци у уличној ситуацији обезбедио приступ образовању.[977] Исту забринутост Комитет је исказао и у закључним запажањима поводом комбинованог Шестог и Седмог периодичног извештаја Чилеа.[978] У закључним разматрањима поводом Петог до Шестог периодичног извештаја државе Исланд, Комитет за права детета је поздравио напоре које је држава Исланд учинила у циљу побољшања квалитета образовања, као и борбе против вршњачког насиља у школама.[979]

Комитет за права детета је држави Замбији предложио увођење мера за елиминисање дискриминације у приступу образовању за децу из маргинализованих група и неповољних ситуација, укључујући девојчице, децу са инвалидитетом, децу која живе са вирусом ХИВ/СИДА, децу мигранте, децу без пратње, геј, бисексуалну, трансродну и интерсекс децу.[980] Такође, у закључним разматрањима поводом Петог и Шестог периодичног извештаја Канаде, Комитет је исказао забринутост због структуралне дискриминације у области образовања којој су изложена деца из маргинализованих група и неповољних ситуација.[981]

У закључним разматрањима поводом Петог и Шестог периодичног извештаја Хрватске, Комитет је изразио забринутост због фактичке дискриминације против

[976] Concluding observations on the combined fourth to sixth periodic reports of Greece CRC/C/GRC/CO/4-6 (CRC 2022) (параграф 38) доступно на https://uhri.ohchr.org/Document/File/115ee2b4-0565-44c3-8973-8319f32fbcd2/E9B9A517-C497-4E44-95B9-5CE737138E51, приступ 9. 9. 2024.
[977] Concluding observations on the combined third to fifth periodic reports of Djibouti, CRC/C/DJI/CO/3-5 (CRC 2022).
[978] Concluding observations on the combined sixth and seventh Periodic reports of Chile, CRC/C/CHL/CO/6-7 (CRC 2022).
[979] Concluding observations on the combined fifth and sixth periodic reports of Iceland, CRC/C/ISL/CO/5-6 (CRC 2022).
[980] Combined fifth to seventh periodic reports submitted by Zambia under article 44 of the Convention, due in 2021, CRC/C/ZMB/CO/5-7 (CRC 2022).
[981] Concluding observations on the combined fifth and sixth periodic reports of Canada, CRC/C/CAN/CO/5-6 (CRC 2022).

етничких мањина, нарочито Срба и Рома, деце са инвалидитетом и миграната, деце тражилаца азила и деце избеглица, нарочито у погледу права на образовање и здравствене заштите.[982]

У закључним разматрањима поводом комбинованог Петог и Шестог периодичног извештаја Пољске, Комитет је похвалио активности на интеграцији Рома у друштво, нарочито обезбеђење за 98% ромских ђака школским прибором, удвостручавање броја институција за старање о деци узраста до три године и ограничење накнада за предшколско образовање.[983]

У односу на државу Аустрију, препорука је Комитета да обезбеди да сва деца имају право на једнако, слободно основношколско и средњошколско образовање, независно од њиховог социоекономског статуса; да ојача право на инклузивно образовање; прошири целодневно школство и друге бесплатне прилике за учење за децу, како би се утицало на претежност приватног ваннаставног образовања; да укине закон којим се забрањује девојчицама да носе мараме у основним школама поистовећујући их са религијском одећом.[984]

У закључним разматрањима поводом комбинованог Петог и Шестог периодичног извештаја Швајцарске, Комитет је изразио забринутост због диспаритета између деце рођене у Швајцарској и деце тражилаца азила, миграната и деце избеглица, у погледу завршавања средње школе, приступа образовању, као и изложености вршњачком насиљу у школама.[985]

Једно од питања из области образовања којим се бавио и Суд правде Европске уније, јесте питање дискриминације у образовању, у предмету *Case C-830/18*. У овом случају предмет је било разматрање плаћања трошкова превоза до школе деци пограничних радника од стране државе. У конкретном случају, реч је о детету које је немачки држављанин али чије пребивалиште се налазило у Француској, где је

[982] Concluding observations on the combined fifth and sixth periodic reports of Croatia, CRC/C/HRV/CO/5-6 (CRC 2022).
[983] Concluding observations on the combined fifth and sixth periodic reports of Poland, CRC/C/POL/CO/5-6 (CRC 2021).
[984] Concluding observations on the combined fifth and sixth periodic reports of Austria, CRC/C/AUT/CO/5-6.
[985] Concluding observations on the combined fifth and sixth periodic reports of Switzerland, CRC/C/CHE/CO/5-6 (CRC 2021).

живело са својим родитељима, такође немачким држављанима, у пограничној области. Мајка детета је радила у Немачкој (параграф 9). Држава Немачка је све до школске 2015–2016 године плаћала трошкове путовања детета до школе, након чега је детету ово право ускраћено, имајући у виду да је законодавство државе Немачке промењено, тако да се сада трошкови путовања до школе покривају само ученицима чије се пребивалиште налази на територији Немачке (параграф 10). Након што су исцрпли правни пут у Републици Немачкој, дете и родитељи су се обратили Суду правде Европске Уније, са питањем да ли се у конкретном случају ради о посредној дискриминацији деце прекограничних радника, као и питањем да ли организација образовног система оправдава овакву индиректну дискриминацију (параграф 19). Одговарајући на прво питање, Суд правде ЕУ је закључио да се у конкретном случају ради о посредној дискриминацији, јер је законодавна мера државе у неповољнији положај ставила држављане Немачке са пребивалиштем ван њене територије, у односу на ученике немачке држављане који имају пребивалиште на њеној територији. Одговарајући на другопостављено питање, суд је закључио да ефикасна организација превоза деце до школе не представља разлог у јавном интересу који оправдава државну меру која се препознаје као посредна дискриминација.[986]

17.6. Право детета на васпитање

Уско везано са правом на образовање, дете има и право на васпитање, које се као такво помиње и у Преамбули КПД. Када говоримо о васпитању деце, ми заправо говоримо о преношењу најзначајнијих вредности на којима почива одређена друштвена заједница, ужа или шира. Ово право детета гарантовано је на начин да КПД у својој преамбули између осталог прокламује да свако дете треба у потпуности да буде припремљено да живи самостално у друштву и да буде васпитано у духу

[986] Доступно на https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A62018CJ0830, приступ 9. 9. 2024. године.

идеала прокламованих у Повељи Уједињених нација, а посебно у духу мира, достојанства, толеранције, слободе, равноправности и солидарности.[987]

Најједноставнију дефиницију васпитања детета дао је проф. др Михајло Митић, који васпитање дефинише као учење детета основним правилима друштвеног живота. [988] Васпитање деце може имати различите аспекте или димензије, у зависности од функција које се њиме остварују. Тако проф. Марија Драшкић указује на разликовање друштвеног васпитања, моралног васпитања, као и физичког, емоционалног и интелектуалног васпитања.[989]

Поред преношења вредности, васпитање деце има улогу у њиховој успешној социјализацији. Поједини аутори управо указују на улогу породице која путем васпитавања детета, односно преношења друштвених норми детету, омогућава и његову социјализацију. [990] Тако према појединим спроведеним истраживања, позитиван утицај на успешну социјализацију деце имају љубав која постоји у одређеној породици, друштвена контрола која се остварује путем утицаја и усмеравања понашања детета, као и топлина која постоји међу члановима одређене породице.[991]

17.7. Право детета на образовање и васпитање у праву Републике Србије

Право детета на образовање у Републици Србији је уставом гарантовано право, као право свакога. Прокламовано је право свакога на образовање. Основно образовање је обавезно и бесплатно, док је Уставом одређено да је средње образовање бесплатно, али не и обавезно. Уставом је прокламовано да сви грађани

[987] Преамбула КПД.
[988] Митић М., Породично право, 2. књига, Правни факултет у Нишу, Ниш, 1980, стр. 204. Указујемо да су некада најједноставније дефиниције заправо најбоље дефиниције појмова.
[989] Драшкић М., Породично право и права детета, Београд, 2005, стр. 283.
[990] Више видети у: Maryam Hosseinzadeh Baferani, The Role of the Family in the Socialization of Children, у Mediterranean Journal of Social Sciences, Vol 6 No 6 S6, MCSER Publishing, Rome-Italy, pp. 417–423. Доступно на https://www.researchgate.net/publication/290977267_The_Role_of_the_Family_in_the_Socialization_of_Children, приступ 30. 11. 2024. године.
[991] *Ibidem.*

имају, под једнаким условима, приступ високошколском образовању, при чему је одређено да Република Србија омогућава успешним и надареним ученицима слабијег имовног стања бесплатно високошколско образовање, у складу са законом.[992]

Уставне гарантије права на образовање даље су разрађене кроз више законских и подзаконских акта. ПЗ одређено је право детета на образовање и васпитање, као посебно право детета. Одређено је да дете има право на образовање у складу са својим способностима, жељама и склоностима. Принцип партиципације детета огледа се и у одредби којом је одређено да дете које је навршило 15. годину живота и које је способно за расуђивање може одлучити коју ће средњу школу похађати.[993]

Такође, као кровни закон којим је регулисан систем образовања и васпитања деце у Републици Србији, донет је Закон о основама система образовања и васпитања.[994] Овим законом уређене су основе система предшколског, основног и средњег образовања и васпитања, као и образовања одраслих. Гарантовано је право свих лица на образовање и васпитање, као и принцип једнакости у остваривању овог права. Одређено је да лице са сметњама у развоју и инвалидитетом има право на образовање и васпитање које уважава његове образовне и васпитне потребе у систему образовања и васпитања, уз појединачну односно групну додатну подршку у настави и учењу или у посебној васпитној групи или школи, у складу са овим и посебним законом. Са друге стране, одређено је да и лица са изузетним способностима имају право на образовање и васпитање које уважава његове посебне образовне и васпитне потребе, у образовно-васпитном систему, у посебним одељењима или посебној школи, у складу са овим и посебним законом.[995]

Право на бесплатно образовање у установама чији је оснивач Република Србија, аутономна покрајина или јединица локалне самоуправе, обезбеђени су за васпитање и образовање деце у години пред полазак у школу, основно образовање и

[992] Чл. 71 Устава РС.
[993] Чл. 63 ПЗ.
[994] Закон о основама система образовања и васпитања („Службени гласник РС“ бр. 88/2017).
[995] Чл. 3 Закона о основама система образовања и васпитања.

васпитање ученика и одраслих, као и средње образовање редовних и ванредних ученика, под једнаким условима.[996] Такође, прописана је могућност организовања образовања и васпитања код куће, и то тако што је одређено да родитељ, односно други законски заступник детета и ученика може да се определи за стицање основног образовања и васпитања код куће, уз обезбеђивање трошкова образовања и васпитања.[997]

Област основног образовања и васпитања деце и одраслих даље је правно регулисана Законом о основном образовању и васпитању.[998] Основно образовање регулисано је као делатност од непосредног друштвеног интереса, које се остварује као јавна служба, [999] а прописана је и обавеза родитеља односно законског заступника детета да обезбеди да његово дете упише и редовно похађа школу.[1000] Родитељ односно други заступник детета има право да за своје дете изабере основно образовање и васпитање у јавној или приватној школи, односно образовање код куће или на даљину, у складу са законом.[1001] Такође, законом је прокламован принцип инклузије у образовању, тако што је одређено да ученици са сметњама у развоју и инвалидитетом стичу основно образовање и васпитање по правилу у школи заједно са осталим ученицима, а једино када је то у најбољем интересу детета, у школи за ученике са сметњама у развоју и инвалидитетом.[1002] Средњошколско образовање регулисано је Законом о средњем образовању и васпитању.[1003] Такође, материјални положај ученика регулисан је Законом о ученичком и студентском стандарду.[1004] Законом о дуалном образовању у наш правни систем инкорпорисан је посебан метод средњошколског образовања, који подразумева модел реализације наставе у систему средњег стручног образовања и васпитања у коме се кроз наставу у школи и учење кроз рад код послодавца стичу, усавршавају, односно изграђују знања, вештине,

[996] Чл. 4 ст. 1 Закона о основама система образовања и васпитања.
[997] Чл. 4 ст. 8 Закона о основама система образовања и васпитања.
[998] Закон о основном образовању и васпитању („Сл. гласник РС“ бр. 55/2013).
[999] Чл. 2 Закона о основном образовању и васпитању.
[1000] Чл. 6 Закона о основном образовању и васпитању.
[1001] Чл. 8 Закона о основном образовању и васпитању.
[1002] Чл. 10 Закона о основном образовању и васпитању.
[1003] Закон о средњем образовању и васпитању („Сл. гласник РС“ бр. 55/2013).
[1004] Закон о ученичком и студентском стандарду („Сл. гласник РС“ бр. 18/2010, 55/2013, 27/2018, 10/2019).

способности и ставови у складу са стандардом квалификације и планом и програмом наставе и учења.[1005] Посебним Законом о предшколском васпитању и образовању регулисано је предшколско образовање и васпитање деце.[1006]

Нацрт закона о правима детета такође гарантује право детета на образовање, али овај документ за разлику од постојећих законских решења, изричито прокламује право детета на инклузивно и бесплатно основно, али и средње образовање.[1007]

Влада Републике Србије донела је већи број стратешких докумената од значаја за област права детета на образовање. Као најзначајнију у овој области, фебруара 2021. године усвојила је Стратегију развоја образовања и васпитања у Републици Србији до 2030. године.[1008] Стратегијом је констатовано да Република Србија није ни близу просека који постоји у државама ЕУ, у смислу процента деце која се налазе у систему предшколског образовања и васпитања. У ЕУ, 2018. године 94,8% деце узраста преко четири године било је у систему предшколског образовања и васпитања, док је у Републици Србији током 2020. године 57,38% деце овог узраста похађало предшколске установе. Као један од најдоминантнијих проблема уочен је недостатак капацитета у систему предшколског образовања и васпитања, имајући у виду да је током 2019/20. године, према подацима Републичког завода за статистику, 6.902 деце остало неуписано управо из овог разлога.[1009] У систему обавезног образовања и васпитања током 2020. године налазило се 97% деце овог узраста. Од деце која су уписала основну школу, 97% деце исту је и завршило, с тим што је као проблем уочено да је стопа деце ромске националности која упишу основну школу, а затим је и заврше, знатно нижа, и према подацима за 2019. годину реч је о само 64% ове деце.[1010] Такође, као проблем је уочено да деца у Републици Србији немају

[1005] Чл. 2 ст. 1 тач. 1 Закона о дуалном образовању („Сл. гласник РС“ бр. 101/2017, 6/2020 и 76/2023).
[1006] Закон о предшколском васпитању и образовању („Сл. гласник РС“ бр. 18/2010, 101/2017 , 113/2017 - други закон, 10/2019, 129/2021).
[1007] Чл. 66 Нацрта закона о правима детета.
[1008] Стратегија развоја система образовања и васпитања у Републици Србији до 2030. године („Сл. гласник РС“, бр. 63/2021). Текст Стратегије доступан је на https://dualnok.gov.rs/dokumenta/strategija-razvoja-obrazovanja-i-vaspitanja/, приступ 20. 6. 2025. године.
[1009] Ст. 3.1. Стратегије развоја система образовања и васпитања у Републици Србији до 2030. године.
[1010] Ст. 3.2. Стратегије развоја система образовања и васпитања у Републици Србији до 2030. године.

довољно квалитетно основно образовање, јер ученици у Србији остварују лошије резултате у односу на просек у осталим земљама.[1011]

У Републици Србији, иако средњошколско образовање није обавезно, високи проценат деце након завршетка основне школе уписује средње школе, и то гимназије или средње стручне школе. Према подацима из 2020. године, 98% ученика који су завршили основну, уписало је средњу школу. Проблем представља значајно мањи проценат уписа код деце ромске националности. У 2019. години само 55% ромске деце је након завршене основне уписало средњу школу. Према истим истраживањима, 88% деце у општој популацији средњу школу и заврши, док је и овај проценат за децу ромске националности значајно нижи, и износи 61%.[1012]

Ови подаци указују на то да је потребно прописати средњошколско образовање као обавезно у Републици Србији. Оваква уставна и законска измена, нарочито је од значаја за децу из група подложних системској дискриминацији, као што је то случај са ромском децом, децом са инвалидитетом или са сметњама у развоју. Иако деца из опште популације у изразито високом проценту уписују и завршавају средње школе, ово не важи и за децу из мањинских група. Сматрамо да је одговорност овог друштва да и средњошколско образовање буде стандард за децу из свих друштвених група. Обавезно и бесплатно средњошколско образовање за сву децу, према нашем мишљењу, уклонило би ову структуралну неједнакост која постоји, примера ради, између деце српске и деце ромске националности. Међутим, одговорност овог друштва није само у томе да пропише обавезност средњег образовања, већ и да успостави систем у коме ће путем различитих мера афирмативне акције, у корист деце из маргинализованих група, обезбедити уклањање ове суштинске неједнакости. Сматрамо да квалитетно средњошколско

[1011] Квалитет образовања у Републици Србији прати се, између осталог, и посредством ПИСА тестирања. ПИСА тестирање представља највеће међународно истраживање у области образовања, у коме учествује преко 200 држава. Његов циљ је да покаже степен функционалних знања ученика. У нашој земљи спроводи га Министарство просвете, науке и технолошког развоја. Подаци су преузети са сајта Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије. Доступно на https://prosveta.gov.rs/vesti/pisa-testiranje/, приступ 20. 6. 2025. године. О резултатима ПИСА тестирања за Републику Србију видети на https://prosveta.gov.rs/vesti/objavljeni-pisa-rezultati-napredak-u-citanju-nauci-i-matematici-u-odnosu-na-2018-godinu/, приступ 20. 6. 2025. године.

[1012] Подаци приказани у оквиру Стратегије развоја система образовања и васпитања у Републици Србији до 2030. године.

образовање, за сву децу, јесте предуслов за испуњење дечјих капацитета у пуном обиму и за квалитетан живот у њиховом одраслом добу. Завршена средња школа јесте пут и за оне који ће наставити своје образовање у систему високог образовања.

Значајни стратешки документи које је донела Влада Републике Србије у том смислу су Стратегија за социјално укључивање Рома и Ромкиња у Републици Србији за период од 2016. до 2025. године,[1013] и Стратегија унапређења положаја особа са инвалидитетом у Републици Србији за период од 2020. до 2024. године.[1014]

Термин васпитање детета својствен је и домаћем законодавству, теорији и пракси. Он се односи на чињеницу да су по нашем мишљењу први учитељи детета његови родитељи, као и да се прва знања и вештине стичу од најранијег детињства у породичној средини у којој дете одраста.

Најзначајнију улогу у васпитању деце има породица. Искуство у породици утиче на формирање суштинских елемената људске личности. У породици се врши пренос вредности и уверења, и формулише се начин на који дете, а касније и одрасла особа, посматра свет.[1015] Овај став износи и Апелациони суд у Београду, када у образложењу своје одлуке наводи да *улога одраслих и јесте да буду узор својој деци, јер у основној породици деца стичу основна знања, развијају сопствене могућности*. Према ставу који износи суд у овој својој одлуци, тужени који као личност и родитељ има добре интелектуалне способности, добре родитељске компетенције, са децом изграђен близак и емоционални однос, аутентичну мотивацију за бављење сопственом децом, успоставља и један здрав однос родитељ (конкретно отац) – дете, у ком односу неминовно долази и до тога да је тужени *узор својој деци*. Према ставу

[1013] Стратегија за социјално укључивање Рома и Ромкиња у Републици Србији за период од 2016. до 2025. године („Службени гласник РС”, број 26/16). Доступно на https://www.minrzs.gov.rs/sr/dokumenti/predlozi-i-nacrti/sektor-za-medjunarodnu-saradnju-evropske-integracije-i-projekte/strategija-za-socijalno-ukljucivanje-roma, приступ 20. 6. 2025. године.

[1014] Стратегија унапређења положаја особа са инвалидитетом у Републици Србији за период од 2020. до 2024. године („Службени гласник РС”, број 44/20). Доступно на https://pravno-informacioni-sistem.rs/eli/rep/sgrs/vlada/strategija/2020/44/1/reg, приступ 20. 6. 2025. године. Овде су значајни и Закон о употреби знаковног језика („Службени гласник РС”, број 38/15), као и Закон о потврђивању Маракешког уговора („Службени гласник РС – Међународни уговори”, број 1/20) а који се односе на приступ објављеним делима слепим и слабовидим лицима.

[1015] О начину на који породица врши своју функцију преноса вредности са родитеља на дете, као и о последицама овог процеса видети у: Robert Urbatsch, Families' Values: How Parents, Siblings, and Children Affect Political Attitudes, Oxford University Press, 2014.

суда, *за развој личности, нарочито у детињству и младалаштву, узори су важни јер се по узору усвајају и вредности за које се то лице залаже, тако да у том односу несумњиво долази и до тога да деца имају лојалан однос према оцу који је најзначајнија фигура у њиховим животима*.[1016]

Одредбом чл. 70 ПЗ („Васпитавање детета“) прописано је да родитељи имају право и дужност да са дететом развијају однос заснован на љубави, поверењу и узајамном поштовању, те да дете усмеравају ка усвајању и поштовању вредности емоционалног, етичког и националног идентитета своје породице и друштва. Новина из чл. 2302 Нацрта грађанског законика састоји се у томе што се у оквиру члана који се односи на васпитање детета, уводи посебан став којим се утврђује да су родитељи дужни да код детета развијају однос поштовања и чувања животне средине.[1017]

Уско везано са правом детета на васпитање од стране својих родитеља јесте и питање дозвољености телесног кажњавања детета као вида дисциплиновања детета од стране родитеља. Ово питање било је предмет разматрања у делу рада који се односи на право детета на заштиту од насиља, тако да ово питање у овом делу рада нећемо посебно разматрати, осим што ћемо истаћи да телесно кажњавање деце није прихватљиво као вид дисциплиновања деце.

[1016] Пресуда Апелационог суда у Београду Гж2 475/19 од 11. 9. 2019. године.
[1017] Чл. 2302 Нацрта Грађанског законика Републике Србије.

18. ПРАВА ДЕТЕТА БЕЗ РОДИТЕЉСКОГ СТАРАЊА

Имамо некога поред себе, кад већ немамо родитеље.

Марија, 14[1018]

18.1. Права детета без родитељског старања и алтернативно старање о деци

Иако је у систему заштите права детета заузето опште начело да деца треба да живе у породичној средини, у атмосфери среће, љубави и разумевања,[1019] различите животне околности у којима се деца широм света налазе доводе до тога да она често бивају лишена своје породичне средине, и остају без родитељског старања и заштите.[1020] Стога деца која су привремено или трајно лишена родитељског

[1018] Реченица Марије, девојчице смештене у хранитељску породицу. Наведено према Жегарац Н., Крњаић В., Хранитељство и добробит адолесцената Истраживање за унапређење политика и пракси, Универзитет у Београду, Факултет политичких наука, стр. 87. Доступно на https://www.unicef.org/serbia/media/13126/file/Hraniteljstvo%20i%20dobrobit%20adolescenata.pdf, приступ 16. 10. 2024. године.

[1019] Преамбула КПД. Овај став заузет је и у оквиру Смерница за алтернативно старање о деци, документ који је под окриљем Организације Уједињених нација усвојен резолуцијом Генералне скупштине УН 18. децембра 2009. године. Реч је о препорукама о поступању са децом која су привремено или трајно лишена родитељског старања, са циљем да помогну државама у формулисању политика и пракси у заштити деце без родитељског старања. Према наведеним смерницама, препознато је да је породица природна средина за раст, добробит и заштиту деце, као и да треба уложити напор да се дете лишено родитељског старања, уколико је то могуће, врати у своју биолошку породицу, односно породицу порекла, или код блиских чланова породице. Свако дете треба да живи у подржавајућем, заштитничком и брижном окружењу које промовише остварење његових потенцијала, при чему је препознато да је дете лишено родитељског старања у опасности да буде лишено оваквог окружења. Доступно на https://digitallibrary.un.org/record/673583, приступ 27. 12. 2024. године.

[1020] Према доступним подацима из 2015. године, број деце без родитељског старања у свету је у порасту. Око 151 милион деце је лишено једног или оба родитеља, док је од наведеног броја деце најмање 13 милиона деце лишено родитељског старања оба родитеља (око 10%). Како је Смерницама за алтернативно старање о деци одређено да деца без родитељског старања јесу деца која су лишена једног или оба своја родитеља, односно деца која су у опасности да буду лишена родитељског старања, процењује се да око 220 милиона деце, односно 10% опште дечје популације у свету, има потребу за алтернативним старањем. Фактори који су препознати као они који доводе до потребе за алтернатнивним старањем о деци су сиромаштво, болест или инвалидитет родитеља; социјални фактори као што су миграције, самохрано родитељство, развод родитеља, дискриминација и сл., насиље у породици; политички фактори као што је оужани сукоб, као и природне катастрофе. Наведено прама Child at Risk, The World's Most Vulnerable Children: Who They Are, Where They Live and What Puts Them at Risk, SOS Children's Villages International, 2015, p. 2. Доступно на SOS-Child-at-risk-report-web.pdf (sos-childrensvillages.org) , приступ 10. 5. 2023. године.

старања имају право на алтернативно старање,[1021] и обавеза је државе да детету алтернативно старање обезбеди. Ова обавеза државе произлази из одредби чл. 20 КПД, којом је прописано да детету које је привремено или стално лишено породичне средине или коме, у његовом најбољем интересу, не може бити допуштено да у таквој средини остане, имаће право на посебну заштиту и помоћ државе (ст. 1). Ставом 2 истог члана прописана је обавеза држава уговорница да у складу са својим националним законима обезбеде алтернативну бригу за такво дете.[1022]

Алтернативно старање о деци подразумева различите видове збрињавања деце, било да се старање и заштита обезбеђују под окриљем шире породице односно сродника детета и родитеља, или у другим породичним срединама чији је задатак да привремено замене породицу детета (хранитељство), преко смештаја деце у специјализоване институције за старање о деци. Последњи вид заштите деце без родитељског старања је усвојење, које подразумева трајно прекидање веза детета са породицом порекла, и заснивање сродничког односа са усвојитељима и члановима породице усвојитеља. Негде између је установа *кафалах* у исламском праву.

Одредбом чл. 20 ст. 3 КПД одређено је да алтернативно старање о деци може да укључи, између осталог, смештај у другу породицу, кафалах према исламском праву, усвојење или, ако је неопходно, смештај у одговарајућу установу за бригу о деци. При разматрању решења, дужна пажња ће бити посвећена потреби успостављања континуитета у подизању детета, као и етничком, религиозном, културном и језичком пореклу детета.[1023]

Без обзира који вид алтернативног старања се обезбеђује деци, потребно је да буде, посматрано *in concreto,* у најбољем интересу детета.[1024] Ради остварења ове

[1021] Phillips C., Child-headed households: a feasible way forward, or an infringement of children's right to alternative care?, 2011, p. 21. Доступно у пдф формату на www.charlottephillips.com, приступ 24. 10. 2024. године.
[1022] Чл. 20 КПД.
[1023] Чл. 20 ст. 3 КПД.
[1024] Смерницама за алтернативно старање о деци одређено је да алтернативно старање о деци треба да буде у њиховом најбољем интересу, при чему је ставом 7 наведених смерница одређено да ће одређење најбољег интереса детета бити конципирано на начин да се идентификују активности које ће се предузимати према деци лишеној породичног старања или су у ризику да се нађу у таквој ситуацији, тако да се на најбољи начин задовоље њихове потребе и њихови интереси, имајући у виду пуно остваривање њихових права у оквиру породице, друштвеног и културног окружења, као и њихов статус субјекта права, како у тренутку у коме се најбољи интерес утврђује, тако и у будућности. У

претпоставке, Смерницама за алтернативно старање о деци (у даљем тескту Смернице) одређено је да алтернативно старање почива на две основне претпоставке. Прва је принцип неопходности, који подразумева превенцију ситуација у којима је алтернативно старање о деци неопходно. Ово се односи на питања материјалног сиромаштва, стигматизације и дискриминације, питања свести о репродуктивном здрављу, образовању родитеља и других мера подршке породици. Други аспект принципа неопходности подразумева успостављање гломазног система „чувара капије“ (енг. *gatekeeping mechanism*), који је способан да осигура да ће деца бити укључена у систем алтернативног старања једино уколико су исцрпљене све могућности да се о њима старају родитељи или чланови шире породице, односно сродници. Такође, потреба за алтернативним старањем мора бити редовно и периодично преиспитивана. [1025] Други принцип је тзв. принцип примерености, који подразумева да је онда када је неопходно алтернативно старање о деци оно обезбеђено на одговарајући начин, примерен потребама деце. То значи да, онда када је детету неопходно алтернативно старање, оно мора да се обезбеди на одговарајући начин, што подразумева да сви видови алтернативног старања о деци морају да испуне неке опште минималне стандарде у погледу смештаја, финансирања, безбедности и приступа основним услугама, нарочито образовању и здравственој заштити. Други аспект принципа примерености подразумева поклапање конкретног вида алтернативног старања са потребама конкретног детета односно деце. Овај услов се може остварити уколико постоји више понуђених опција за породично алтернативно старање, тако да постоји могућност избора, као и јасно постављена процедура на основу које ће бити опредељено који вид алтернативног старања је одговарајући за дете. [1026]

овом процесу треба, између осталог, узети у обзир и право детета да буде саслушано и да се његово мишљење узме у обзир у складу са његовим годинама и зрелошћу. Текст Смерница доступан на https://digitallibrary.un.org/record/673583, приступ 27. 12. 2024. године.

[1025] Cantwell, N.; Davidson, J.; Elsley, S.; Milligan, I.; Quinn, N. (2012). Moving Forward: Implementing the ‘Guidelines for the Alternative Care of Children’. UK: Centre for Excellence for Looked After Children in Scotland, Glasgow, 2012, p. 22.

[1026] *Ibidem*. Према ставу наведених аутора, Смернице препознају три врсте алтернативног старања: прво, старање од стране сродника које подразумева да је старање обезбеђено од стране рођака или других старатеља који су блиски породици детета и који су познати детету, иако су ово по правилу видови неформалног алтернативног старања о деци, у појединим државама је и овај вид старања формализован кроз систем сродничких хранитељских породица (енг. *kinship foster care*); друго,

За потребе Смерница, сви видови алтернативног старања о деци који нису породичног типа, класификовани су као резиденцијално старање. Брига слична породичној бризи о деци (енг. *Family-like care*) се за разлику од породичног старања односи на начин на који је старање о деци организовано пре него на постојање одређене породице у оквиру које се старање одвија. Овај вид породичног старања је организован у виду аутономних већих група које подсећају на породичну средину у највећој могућој мери. Један или више одраслих, као замена за родитеља, имају улогу старатеља. Овај вид старања о деци, нарочито узраста испод три године, је пожељнији. Изузетак представљају случајеви када је потребно спречити раздвајање браће и сестара, као и у ситуацијама када је смештај деце хитан и доминантно ограниченог трајања, са планираном реинтеграцијом у породицу или други вид трајног старања.[1027]

У оквиру Смерница је препознато да су мере институционалног и породичног смештаја деце без родитељског старања комплементарне у погледу задовољавања потреба деце, као и да у оним ситуацијама у којима и даље постоје велики резиденцијални смештаји, треба развити алтернативна решења у оквиру опште стратегије деинституционализације, са прецизним циљевима који ће омогућити њихову коначну елиминацију.[1028]

У складу са Смерницама, разликујемо неформалне и формалне видове алтернативног старања о деци. Неформално старање обухвата сваки приватни аранжман који се обезбеђује у породичном окружењу, док формално старање о деци подразумева старање о деци у породичном окружењу или резиденцијалној установи, јавног или приватног сектора, коју су уредили одговарајући административни или овлашћени стручни органи и службе, при чему није од значаја то да ли је ово уређење резултат административних или законских мера које се односе на добровољност смештаја. Формални облици алтернативног старања о деци обухватају породични

хранитељство које подразумева старање од стране парова или појединаца у њиховом дому, уз одобрење надлежног органа; треће, други видови породичног старања који се односе на видове алтернативног старања у којима постојећа породица игра улогу сличну оној коју има хранитељска породица, али је изван система хранитељства – нпр. породице које могу имати улогу у процесу изласка детета из система институционалног смештаја.

[1027] Параграф 22 Смерница за алтернативно старање о деци.

[1028] Параграф 23 Смерница за алтернативно старање о деци.

смештај, резиденцијални смештај и надгледани независни животни аранжман за децу. [1029] Видови породичног формалног алтернативног смештаја деце јесу сродднички смештај који представља формални, одобрени и надгледани породични смештај унутар шире породице детета или са блиским пријатељима породице који су познати детету; хранитељски смештај који подразумева формални смештај детета у оквиру породице која је одабрана, обучена, одобрена или лиценцирана и истовремено надгледана у остваривању своје функције чувања деце са којом није у билошким или другим сродничким везама; смештај за усвојење, као посебна форма која није заступљена у Републици Србији, а која подразумева да се потенцијални усвојеник смешта у породицу усвојиоца, ради међусобног упознавања и прилагођавања, при чему није сигурно да ће до усвојења заиста и доћи, већ је усвојење вероватно (варијанта овог вида алтернативног старања предвиђена је у нашем праву као упућивање детета на међусобно прилагођавање у породицу будућих усвојитеља у складу са чл. 318 ПЗ); као и друге форме смештаја заснованог на породици.[1030]

18.2. Положај деце без родитељског старања у Републици Србији

У Републици Србији, деца без родитељског старања сматрају се корисницима услуга социјалне заштите, јер је претпоставка да ова деца без подршке система социјалне заштите не могу да достигну оптимални ниво развоја.[1031] У 2022. години 14,5% од укупног броја деце у Србији је било на евиденцији ЦСР, односно остваривало је права, користило услуге или су према њима примењиване мере из области социјалне и породично-правне заштите.[1032] Као законски препознати видови

[1029] Жегарац Н., У лавиринту социјалне заштите, Факултет политичких наука у Београду, Београд, 2014, стр. 42.
[1030] Жегарац Н., У лавиринту социјалне заштите, Факултет политичких наука у Београду, Београд, 2014, стр. 43.
[1031] Чл. 41 ст. 2 Закона о социјалној заштити („Службени гласник РС“ бр. 24/2011 и 117/2022).
[1032] У току 2022. године на евиденцији ЦСР је укупно 179.802 деце, а на дан 31. 12. 2022. године 145.475 деце. У систему социјалне заштите у последњих десет година (Графикон 1.2) забележен је тренд пораста броја деце од 10% у периоду 2013–2018., након чега у периоду 2018–2022. године следи тренд смањења од 12,3%. Наведено према извештају Завода за социјалу заштиту Деца у систему

алтернативног старања о деци у Републици Србији препознати су старатељство, усвојење и обезбеђивање смештаја. Основни видови смештаја деце без родитељског старања су: (1) сродднички старатељски смештај, (2) породични смештај, односно смештај у хранитељску породицу, (3) домски или резиденцијални смештај у установу за смештај (домови за децу и младе и установе за васпитање деце и омладине) и (4) смештај у прихватилиште.[1033]

Услуге домског смештаја пружају се деци и младима чије се потребе не могу задовољити у оквиру биолошке, сродничке или хранитељске породице нити кроз услуге у заједници, на основу одлуке органа старатељства или суда, односно одлуком Центра за социјални рад. Ове услуге обезбеђују се детету до повратка у биолошку породицу, односно до смештаја у сродничку или хранитељску породицу, усвојења или осамостаљивања.[1034] Резиденцијални смештај представља последњу меру која се примењује, при чему је нарочито одређено да се дете млађе од три године не смешта у дом, осим у ситуацијама када за то постоје нарочито оправдани разлози и то не дуже од два месеца, осим на основу сагласности министра за социјалну заштиту.[1035] Такође, деца у ситуацијама без пратње, у ситуацијама насиља у породици, злостављања и занемаривања, и у другим кризним ситуацијама, могу бити смештена у прихватилиште привремено, у трајању не дужем од шест месеци.[1036] Посебан вид смештаја деце представљају циљне групе предах смештаја, који може трајати најдуже 45 дана у току једне календарске године, односно не дуже од 20 дана у континуитету, а обезбеђен је за децу са сметњама у развоју старију од пет година.[1037]

социјалне заштите 2023, Београд, 2024, стр. 6. Доступно на https://www.zavodsz.gov.rs/media/2883/deo-izve%C5%A1taja-deca-u-ssz-2023-1311docx.pdf, приступ 7. 3. 2025. године.

[1033] Idem, стр. 11.

[1034] Чл. 52 ст. 1 Закона о социјалној заштити.

[1035] Чл. 52 ст. 2 и 3 Закона о социјалној заштити.

[1036] Чл. 25 и 26 Правилника о ближим условима и стандардима за пружање услуга социјалне заштите („Службени гласник РС“ бр. 42/2013, 89/2018 и 73/2019).

[1037] Овај вид смештаја осмишљен је тако да представља дневни, викенд или вишедневни смештај, који за сврху има да пружи подршку детету и породици детета, у одржавању и побољшању квалитета њиховог живота, са циљем да дете остане трајно у породици. Чл. 27 и 28 Правилника о ближим условима и стандардима за пружање услуга социјалне заштите („Службени гласник РС“ бр. 42/2013, 89/2018 и 73/2019).

Иако су законом и подзаконским актима дефинисани различити видови институционалног збрињавања деце без родитељског старања, основни циљ савременог реформисаног система социјалне заштите у Републици Србији, који је развијен у 21. веку у складу са Смерницама за алтернативно старање о деци, јесте спровођење процеса деинституцијализације[1038] и обезбеђење породичног старања за сву децу која не могу да расту у својој биолошкој породици.[1039] Као један од основних недостатака постојећег система социјалне заштите деце без родитељског старања, након реформских промена 2000. године, препозната је чињеница да је велики број деце на резиденцијалном смештају.[1040] Стога је један од основних циљева Стратегије развоја социјалне заштите (у даљем тексту Стратегија) био управо процес деинституционализације.[1041] Овај процес подразумева како смањење броја деце која су смештена у институцијама, односно промена узрасне структуре деце у институцијама, тако и трансформацију самих установа како би се деца у њима на бољи начин припремила за самосталан живот, а затим и развијање услуга бриге и подршке у друштвеној заједници које ће бити пружене нерезиденцијалним корисницима, породицама и деци, као превентива институционалном збрињавању које би требало да буде последње решење у ситуацијама криза.[1042] Као посебан закон донет је Закон о финансијској подршци породицама са децом, који је донео

[1038] Појам деинституционализације у систему социјалне заштите односи се на процес развоја алтернативе за дуготрајни боравак корисника, конкретно деце без родитељског старања, у социјалним установама. Наведено према Деинституализација у Србији – остварени резултати и препоруке за даље унапређење процеса, Републички завод за социјалну заштиту, Београд, 2016, стр. 8.

[1039] О историјском развоју система социјалне заштите у Републици Србији видети Жегарац Н. и др., У лавиринту социјалне заштите: поуке истраживања о деци на породичном и резиденцијалном смештају, Београд, 2014, стр. 77 и даље.

[1040] Током 2001. године било је око 4.000 деце без родитељског старања у Републици Србији, од којих је око 50% процената деце смештено у установама, односно на домском смештају, при чему је 17% деце у домовима било узраста до три године. Наведено према Невенка Жегарац и др., op.cit., стр. 78.

[1041] У тренутку доношења Стратегије 2005. године, услед недовољне развијености мреже породичног смештаја, од 4.900 деце која су смештена у институције и хранитељске породице, око 1.200 деце без родитељског старања и са сметњама у развоју било је смештено у установе. Препознато је да су услуге које се деци пружају у установама социјалне заштите некомплетне и нису у функцији њиховог оспособљавања за самостални живот. Препознато је да деца предуго остају у установама и из њих излазе након пунолетства и без даље подршке за самостални живот. Наведено у Стратегија развоја социјалне заштите („Службени гласник РС“ бр. 108/2005).

[1042] Деинституционализација у Србији, остварени резултати и препоруке за даље унапређење процеса, Републички завод за социјалну заштиту, Београд, 2016, стр. 8. Доступно на https://www.zavodsz.gov.rs/media/2013/save-final-book-srb-sa-koricama-ok.pdf, приступ 7. 3. 2025. године.

позитивне мере нарочито за породице са децом са сметњама у развоју, самохране родитеље, хранитеље и старатеље, а како би се спречило усмеравање деце ка институцијама, [1043] а одредбама ПЗ настојало се олакшати усвојење деце лишене родитељског старања, као још један вид алтернативног збрињавања деце у породичном окружењу.[1044]

Процес деинституционализације прошао је дуг пут, и остварени су значајни резултати, али он у Републици Србији још увек није завршен, јер по нашем мишљењу, док се и једно дете налази у институцијама, у условима у којима му није омогућено да се развија на начин да оствари све своје развојне капацитете у пуном обиму, потребно је истрајавати у овом процесу.[1045] У Републици Србији тренутно је на снази нова стратегија деинституционализације социјалне заштите за период од 2022. до 2026. године, која је првенствено усмерена на особе, па и децу, са интелектуалним и менталним тешкоћама, јер у овој сфери нису постигнути значајнији резултати, а број корисника у установама овог типа је практично непромењен.[1046]

Иако широм света постоји плуралитет различитих облика алтернативног старања о деци, предмет овог рада ограничен је разматрањем права детета у контексту хранитељства и права детета у контексту усвојења.

[1043] Закон о финансијској подршци породици са децом („Службени гласник РС“ бр. 113/2017 и др.).

[1044] Деинституционализација у Србији, остварени резултати и препоруке за даље унапређење процеса, Републички завод за социјалну заштиту, Београд, 2016, стр. 8. Доступно на https://www.zavodsz.gov.rs/media/2013/save-final-book-srb-sa-koricama-ok.pdf, приступ 7. 3. 2025. године.

[1045] Према подацима Републичког завода за социјалну заштиту, у 2023. години услуге породичног и домског смештаја користило је укупно 5.260 деце без родитељског старања, при чему можемо приметити значајно повећање процента корисника на породичном смештају, тако да он износи 89,2% деце, док је 10,8% на домском односно резиденцијалном смештају. Проценат деце на резиденцијалном смештају је међу најнижим у Европи, а у поређењу са ЕУ и ЦИС земљама је такође значајно испод просека (стопа деце на домском смештају у Србији износи 50, а просек је 216,7) (Графикон 2.5). Стопа деце на домском смештају у протеклих 10 година смањила се за 32,4%. Променила се и структура деце која се налазе у институцијама, тако да сада само 5,9% деце јесу деца узраста до три године. Наведено према Деца у систему социјалне заштите 2023, Републички завод за социјалну заштиту, Београд, 2024, стр. 13. Доступно на https://www.zavodsz.gov.rs/media/2883/deo-izve%C5%A1taja-deca-u-ssz-2023-1311docx.pdf, приступ 7. 3. 2025. године.

[1046] Стратегија деинституционализације социјалне заштите у заједници за период од 2022. до 2026. године („Службени гласник РС“ бр. 12/2012).

19. ПРАВА ДЕТЕТА У КОНТЕКСТУ СТАРАТЕЉСТВА

Деци је потребан неко ко ће бити на њиховој

страни увек, а посебно у кризним ситуацијама.[1047]

Старатељство[1048] представља формалан начин обезбеђивања алтернативног старања о деци о којој се родитељи не старају, при чему је као основна сврха овог института у литератури препозната потреба да се обезбеди развој личности детета и да се дете оспособи за *активан и самосталан живот у друштвеној заједници.*[1049] Како је обавеза држава да се старају о деци која су лишена родитељске бриге и неге, оне обављање ове функције поверавају посебним органима старатељства, који се баве пословима социјалне заштите.[1050] Према одредбама ПЗ, за старатеља се

[1047] Енг. "Children need someone on their side always and especially in times of crisis." Siddhartha Kaul, председник међународне невладине организација SOS Children's Villages International.

[1048] Старатељство представља друштвену функцију заштите лица која нису способна да се самостално старају о себи. Оно се остварује као старатељство над децом, старатељство над пунолетним лицима која су лишена пословне способности и као старатељство за посебне случајеве. Више о установи старатељства видети у: Ковачек-Станић Г., Породично право: партнерско, дечије и старатељско, Нови Сад, 2014, стр. 393 и даље. Старатељство представља значајно ширу установу у односу на ону коју дајемо у овом раду, имајући у виду да се овде усредсређујемо на положај деце под старатељством. Међутим, старатељство према једној општеусвојеној дефиницији, а на начин како је исказује проф. Марија Драшкић, представља *вид обезбеђења посебне заштите малолетних лица о којима се родитељи не старају, пунолетних особа које нису способне да се саме брину о својим правима и интересима, као и свих других физичких лица која су, из неких посебних разлога, у привременој немогућности да непосредно штите своја права и интересе*. Наведено према Драшкић М., Породично право и права детета, Чигоја штампа, Београд, 2005, стр. 329 и даље. О породичноправном институту старатељства видети у: Пољавић З., Породично право, Правни факултет у Крагујевцу, Крагујевац, 2007, стр. 271 и даље. Када у овом раду говоримо о установи старатељства, говорићемо искључиво о старатељству над децом без родитељског старања, док у осталом делу установа старатељства остаје изван оквира овог рада.

[1049] Почуча М., Шаркић Н., Породично право и породичноправна заштита, Правни факултет Универзитета Унион у Београду, Београд, 2014, стр. 242. На дан 31. 12. 2022. године, на евиденцији центара за социјални рад 4.302 деце без родитељског старања је под старатељском заштитом. У току 2022. године ЦСР је као орган старатељства применио мере старатељске заштите за 593 деце. Међу разлозима примене старатељске заштите у претходних пет година, са просеком од 61,8%, доминира лишавање родитеља родитељског права, односно пословне способности. У 2022. години дужности старатеља за 54,2% деце под старатељством обављали су сродници или хранитељи, а 45,8% деце је под непосредним старатељством (старатељ је стручни радник органа старатељства). Подаци наведени према Деца у систему социјалне заштите 2023, Републички завод за социјалну заштиту, стр. 13, доступно на https://www.zavodsz.gov.rs/media/2883/deo-izve%C5%A1taja-deca-u-ssz-2023-1311docx.pdf, приступ 12. 3. 2025. године.

[1050] Према извештају Међународне организације рада за 2020–2022 годину само 26,4% угрожене деце у свету су корисници услуга социјалне заштите, при чему је најмањи ниво социјалне заштите у државама Африке (12,6%) и државама арапског света (15,4%), док је убедљиво највиши ниво

поставља лице које има лична својства и способности потребне за обављање дужности старатеља, а пристало је да буде старатељ,[1051] при чему дете штићеник које је навршило десету годину живота и које је способно за расуђивање има право да предложи лице које ће му бити постављено за старатеља.[1052]

Основна дужност старатеља јесте да се савесно стара о штићенику, што обухвата старање о личности, заступање, прибављање средстава за издржавање и управљање и располагање имовином штићеника.[1053] Старање о личности штићеника не подразумева нужно да старатељ живи са штићеником. Дете може остати да живи са својим родитељима, или може бити смештено у хранитељску породицу, код сродника, а некада може бити и на институционалном смештају. Старање о личности штићеника подразумева дужност старатеља да чување, подизање, васпитање и образовање штићеника што пре доведе до његовог оспособљавања за самосталан живот. Обавеза је старатеља да посећује штићеника и непосредно се обавештава о условима у којима штићеник живи.[1054]

Обавеза заступања штићеника подразумева да штићеник има једнаку пословну способност као и дете које се налази под родитељским старањем, а старатељ је дужан да заступа дете на исти начин као што би то чинио родитељ. Међутим, овлашћења старатеља су ипак ужа у односу на овлашћења која има родитељ детета, имајући у виду да постоје питања о којима старатељ може да одлучује само уз прибављање претходне сагласности органа старатељства. Ова питања ПЗ децидно набраја, па су то питања која се односе на школовање штићеника; питања која се тичу одлучивања о предузимању медицинских захвата над штићеником; давање сагласности за предузимање правних послова штићеника старијег од 14 година; и предузимање правних послова којима се управља и располаже приходом који је стекао штићеник млађи од 15 година.[1055]

социјалне заштите деци обезбеђен на простору Европе и Средње Азије (82,3%), као и у Америци (57,4%). Наведено према World Social Protection Report 2020–2022, International Labour Organization, доступно на wcms_817574.pdf (ilo.org) , приступ 21. 5. 2023. године.

[1051] Чл. 126 ст. 1 ПЗ.

[1052] Чл. 127 ПЗ.

[1053] Чл. 137–142 ПЗ регулишу дужности старатеља.

[1054] Чл. 137-142 ПЗ.

[1055] Чл. 137 ПЗ.

Иако старатељ нема обавезу издржавања штићеника, његова је дужност да прибавља средства за његово издржавање, и то из прихода које штићеник остварује; из средстава добијених од лица која су по закону дужна да издржавају штићеника; имовине штићеника; средстава социјалне заштите и из других извора уколико је потребно. Такође, старатељ је дужан да управља и располаже имовином штићеника коју овај није стекао својим радом. У погледу послова редовног управљања имовином штићеника, старатељ је самосталан, али послове који превазилазе оквире редовног управљања имовином старатељ може предузимати само уз претходну сагласност органа старатељства. Са друге стране, имовином штићеника старатељ може располагати само уз претходну сагласност органа старатељства, а главницу имовине може употребити само за издржавање штићеника или када то захтева други важан интерес штићеника. Приходи од имовине штићеника могу се употребити и за подмирење оправданих трошкова учињених током обављања послова старатељства, односно за плаћање награде старатељу, а на основу одлуке органа старатељства. У том смислу можемо приметити да су овлашћења старатеља унеколико ужа од овлашћења родитеља, у односу на старање о личности детета. За разлику од родитеља детета, који су дужни да за располагање имовином детета велике вредности прибаве сагласност или одобрење органа старатељства, старатељ је дужан да прибави претходну сагласност органа старатељста за свако располагање имовином детета, без обзира да ли је реч о покретној или непокретној имовини, и без обзира на вредност имовине којом располаже.[1056]

[1056] Влашковић В., Општи поглед на старатељство над дететом без родитељског старања као израз најбољег интереса детета у: Усклађивање правног система Србије са правом ЕУ, Крагујевац, 2024, стр. 497–508.

20. ПРАВА ДЕТЕТА У КОНТЕКСТУ ХРАНИТЕЉСТВА

Да сва деца расту у здравој породичној средини

и да ниједно дете не буде смештено у институције.[1057]

20.1. Појам и типови хранитељства

Хранитељство представља облик алтернативног старања о деци, коме се прибегава у ситуацијама када су родитељи детета живи, односно познати, а сама породица се суочава са периодима криза. На основу одлуке надлежног органа дете се смешта у породицу хранитеља који ће се о њему старати на начин на који би то чинили и сами родитељи. Хранитељство представља најбољи вид алтернативног старања о деци управо јер се путем хранитељства за дете обезбеђују услови који су најсличнији онима које би дете имало да живи са својим родитељима у функционалној породици.[1058]

Хранитељи су лица која, на основу одлуке надлежног државног органа који им је пренео овлашћења старања над децом без родитељске бриге и неге, примају

[1057] Save the Children's Child Protection Strategy 2013–2015 Child Protection in Emergencies, Save the Children, 2013. Доступно на https://resourcecentre.savethechildren.net/pdf/sc_cpie_strategy1.pdf/, приступ 15. 1. 2023. године.

[1058] Бројне студије су показале да деца без родитељског старања која су одрасла у хранитељским породицама, јесу деца која су постала одрасли равноправни и успешни чланови друштва. Према студији коју је 1983. године спровео Фестингер (*Festinger*) са 227 деце која су била смештена у хранитељске породице, већина деце која је била смештена у хранитељским породицама касније су постали продуктивни чланови друштва који нису имали проблема са законом у својим двадесетим годинама. До сличних закључака дошли су Зимерман (*Zimmerman*) 1982. године, и Малучио и Фејн (*Maluccio* и *Fein*) у својој студији коју су спровели током 1985. године. У литератури недостају истраживања којима би се на овај начин поредили резултати смештања деце у хранитељским породицама, у односу на резултате који се постижу институционалним старањем о деци без родитељског старања. Међутим, постоји сагласност да хранитељство није најбољи вид алтернативног старања о деци у свим ситуацијама. Истраживања показују нпр. да је о деци са озбиљним бихевиоралним и психолошким проблемима најбоље да се старају стручна лица и социјални радници, док је хранитељство најбоље решење за децу млађег узраста и без значајних поремећаја у понашању. Хранитељство као погодан вид алтернативног старања о деци нарочито чине карактеристике као што су стабилност смештаја, заједнички смештај браће и сестара, смештај у овиру сродничке шире породице, лични контакти са родитељима, накнада за хранитеље, спољашњи надзор, напуштање хранитељске породице било кроз повратак у породицу порекла или кроз наставак самосталног живота. Наведено према James Barber, et al. Children in Foster Care. Routledge, 2004, p. 7.

ову децу у свој дом и током одређеног временског периода играју улогу њихових родитеља, иако то суштински нису. Хранитељ је одговоран за привремено старање над дететом, у том периоду детету обезбеђује дом и породичну атмосферу за раст и развој. Истовремено, хранитељ сарађује са социјалним радником и породицом детета, како би дете могло да се врати својој породици онда када то буде било могуће. Улога старатеља огледа се у томе да: 1. обезбеђује привремено старање над децом у безбедном, стабилном окружењу; 2. сарађује са социјалним радником и родитељем детета у спровођењу плана старања над дететом; 3. разуме потребу и циљеве породичних посета и помаже у реализацији ових посета; 4. помаже детету да прихвати одвајање од своје породице порекла; 5. обезбеди вођство, усмеравање, дисциплину, добар пример и што је више могуће добрих искустава; 6. охрабрује и надгледа похађање школе, учествује на родитељским састанцима и обавештава социјалног радника о посебним образовним потребама детета; 7. сарађује са органом старатељства у обезбеђењу одговарајуће здравствене заштите; 8. са дететом ради на вођењу дневника; 9. обавештава водитеља случаја о свим проблемима; 10. поступа у складу са законским и другим правним правилима којима се регулише понашање старатеља.[1059]

Улога родитеља и хранитеља у неким својим аспектима су сличне а у некима се разликују. Док улога биолошког родитеља подразумева постојање крвне везе између њега и детета, ово није случај са односом хранитеља и детета. С обзиром на то, биолошки родитељ има право да планира живот детета у погледу његовог пребивалишта, образовања, религије и слично. Хранитељ са друге стране нема оваква овлашћења и своја овлашћења дели са државом и са родитељима детета, некада као субсидијарни партнер система. И родитељ и хранитељ дужни су да се на најбољи могући начин старају о физичкој, емотивној и другој добробити детета у складу са стандардима који су прихваћени у друштву.[1060] Стоун (*Stone*) хранитеље

[1059] 2 Foster Parent Manual, New York State Office of Children and Family Services, 2010, p. 2. Доступно на https://ocfs.ny.gov/main/publications/Pub5011.pdf , приступ 16. 10. 2024. године.

[1060] George V., Foster Care: Theory & Practice (ILS 130). Routledge, 2002, p. 52. У англосаксонском свету указује се на значај терминолошке природе. Наиме, сматра се да не треба користити устаљену терминологију којом се хранитељи означавају као 'foster parent', 'foster mother' или 'foster father', јер задатак хранитеља није да замени родитеље детета, већ да се о детету стара поред и заједно са родитељима детета у мери у којој је то могуће. Стога је правилније за хранитеље користити термин

дефинише као уговараче који примају новац за пружање услуге старања о деци у име државе. Однос између службеника који је надлежан за старање о деци и хранитеља јесте однос који се заснива на супервизији односно надзору над тиме да ли је уговор испуњен.[1061] Хранитељ је део тима који ради у интересу породице. Овај тим чине и родитељи детета, социјални радник односно водитељ случаја, као и старатељ детета. Може укључивати и пружаоце различитих услуга укључујући услуге здравствене заштите, као и чланове шире породице детета.[1062]

Хранитељи својим старањем подражавају родитељску улогу, али треба имати у виду да хранитељи заснивањем односа хранитељства према детету не постају истовремено дететови родитељи. Обим овлашћења хранитеља у односу на дете знатно је ужи, умајући у виду да је сужен круг питања која се тичу детета, а о којима хранитељ може самостално да одлучује. Ово је последица чињенице да се хранитељ не стара о свом детету. Овлашћења хранитеља не произлазе из природног родитељско-дечјег односа, већ је овлашћења старања о детету на хранитеље пренела држава, чија је суштинска обавеза у складу са одредбама КПД да се стара о деци без родитељског старања. Положај деце смештене у хранитељским породицама подвргнут је стандардима постављених законом и подзаконским актима. Хранитељска породица мора поступати у складу са планом водитеља случаја, и потенцијални хранитељи морају бити способни да задовоље потребе деце у погледу здравља и безбедности. Хранитељи се морају понашати у складу са критеријумима који се тичу физичких услова, карактера, мотивације и воље да сарађују са државом у обезбеђивању услуга и праћења плана у поступању. Сродничком старатељском породицом сматра се породица у којој се хранитељи и дете налазе у другом односно у трећем степену сродства.[1063] Хранитељска улога је под активним надзором државе,

---

'foster carer'. Наведено према Assessing foster carers a social worker's guide, доступно на https://www.fosteringresources.co.uk/documents/TSTFAssessment-Socialworkersguide(sample).pdf, приступ 16. 10. 2024. У српском језику се са овим проблемом терминолошке природе не суочавамо, захваљујући томе што имамо посебан термин „хранитељ" за ова лица која се привремено старају о деци без родитељског старања.

[1061] George V., Foster Care: Theory & Practice (ILS 130). Routledge, 2002, p. 52.

[1062] Foster Parent Manual, New York State Office of Children and Family Services, 2010, p. 5. Доступно на https://ocfs.ny.gov/main/publications/Pub5011.pdf, приступ 16. 10. 2024.

[1063] Потенцијални хранитељи бивају питани о искуству у погледу подизања деце, искуству са злостављањем и занемаривањем деце, односу према дисциплини, свести о значају мера које обезбеђују сигурну средину за дете, свести о потенцијалном утицају хранитељства на чланове

и од хранитеља се очекује да активно сарађује са представницима органа јавне власти у подизању детета.[1064]

Да би одређено лице постало хранитељ, неопходно је да прође процес селекције који укључује процену опште подобности лица да буде хранитељ. Процес процене хранитељске породице од суштинског је значаја како би се утврдило да је породица која претендује да се бави хранитељством способна да обезбеди безбедно и подстицајно окружење за дете, као и да поседује потребне снаге, ресурсе и вештине како би испунила захтеве који се од хранитељске породице очекују у старању о деци.[1065]

Потребно је да хранитељи буду свесни начина на који су њихово одрастање и лична искуства утицали на њихове ставове и понашања у погледу подизања деце. Приликом процене требало би утврђивати досадашња радна искуства потенцијалних хранитеља, тренутни радни статус и да ли су финансијски стабилни. Треба

породице и на тренутни животни стил породице, о способности и интересовању да сарађују са водитељем случаја, односно са социјалним радником. Хранитељи могу бити сертификовани (*certified*) у случају када се дете смешта у несродничку породицу и одобрени (*approved*) када се рођаци детета налазе у улози хранитеља. Хранитељи морају бити старији од 21 године. Сви чланови будуће хранитељске породице морају бити доброг физичког и менталног здравственог стања и не смеју бити преносиоци заразних болести. Запослење будућих хранитеља мора бити такво да омогућава старање о детету након школе и током распуста. Брачно стање потенцијалног хранитеља може бити од значаја приликом одлучивања о смештају детета, само уколико је ова чињеница од утицаја на способност да се детету обезбеди адекватно старање. Промене брачног статуса морају бити пријављене надлежном органу, и у том случају постојећи сертификат за обављање послова хранитељства може бити опозван. Наведено према https://ocfs.ny.gov/programs/fostercare/requirements.php#regulations, 16. 10. 2024. године.

[1064] Мек Кој (*McCoy*) сматра да би улога хранитеља требало да укључује да хранитељ као замена за родитеља поступа онако како би родитељ према детету поступао; при чему се хранитељ може сматрати „делимично родитељем“ са ограниченом одговорношћу; одговорност дели са социјалним радником, родитељима, и некада са судом; он брине за дете и штити га, док дете често није способно позитивно да одговори на бригу и негу коју му пружа; хранитељ је заправо „привремени родитељ“ који има мало утицаја на то каква ће бити будућност детета. George V., Foster Care: Theory & Practice (ILS 130). Routledge, 2002, p. 53.

[1065] Хранитељи морају показати способност и потенцијал да раде као део тима за старање о детету, да буду вољни и способни да ефикасно комуницирају, вербално и у писаној форми, као и да преузму одговорност за сопствени развој. Вредности које се цене у поступку процене подобности породице за заснивање хранитељства: 1. безбедност детета је од примарног значаја; 2. појединци се поштују; 3. разноликост и различитост се цене; 4. промоција равноправности; 5. дискриминација је забрањена; 6. поверљивост; 7. постојање савета и повратне информације који се дају на конструктиван начин; 8. подршка деци да побољшају своје вештине; 9. стандарди старања о деци су јасни и око њих постоји сагласност и прихватање. Assessing foster carers a social worker's guide, доступно на https://www.fosteringresources.co.uk/documents/TSTFAssessment-Socialworkersguide(sample).pdf, приступ 16. 10. 2024.

утврђивати на који начин потенцијални хранитељи виде себе као део шире друштвене заједнице, каква је њихова политичка и религијска припадност, да ли су физички, психички и емотивно добро. Такође, треба утврђивати и мотиве на основу којих се одлучују да постану хранитељи. Да ли су свесни да се велики број деце која се смештају у хранитељске породице суочавају са специфичним потребама и специфичним понашањима, у складу са чиме ће будући хранитељи морати да прилагоде своје понашање и свој животни стил.[1066]

У конкретном случају, треба утврдити и да ли су свесни да хранитељство није исто што и старање о сопственој деци, тако да ће као хранитељи бити под сталним надзором јавних власти. На основу познавања ових чињеница, проценитељ ће бити способан да створи представу о томе да ли су потенцијални хранитељи успоставили одређени стабилни животни стил и да не представљају опасност по децу и њихову безбедност.[1067]

[1066] Деца смештена у хранитељске породице се често суочавају и са различитим проблемима психичке природе, а сам однос између хранитеља и детета утиче на ментално стање детета, па је стога потребно установити на који начин породично окружење у хранитељској породици може допринети прилагођавању храњеника на нове животне услове. Katie J. Stone, Yo Jackson, Amy E. Noser, Lindsay Huffhines,Family Environment Characteristics and Mental Health Outcomes for Youth in Foster Care: Traditional and Group-Care Placements, Journal of Family Violence. November, 2021, Vol. 36 Issue 8, p. 1045. За децу смештену у хранитељским породицама врло често је карактеристична историја злостављања у породици порекла, услед које деца најчешће развијају несигурне односе привржености и везивања (енг. *insecure attachment relationships*), који се повезују са недостацима у социоемотивном и бихевиоралном развоју. Упркос ометањима са којима се деца у хранитељским породицама суочавају, она успевају да са хранитељима развију односе сигурне повезаности (енг. *secure attachment relationships*), што може смањити ризик од појаве проблема у психичком развоју детета. Претпоставка за развијање сигурне повезаности је стабилност смештаја у хранитељској породици. Потенцијалне негативне последице нестабилности смештаја детета јесу друштвени проблеми и проблеми детета у школи, негативна самопроцена и неповерење детета према старатељима и одраслима уопште. Carolien Konijn, Cristina Colonnesi, Leoniek Kroneman, Ramón J. L. Lindauer, GeertJan J. M. Stams, Prevention of Instability in Foster Care: A Case File Review Study, *Child & Youth Care Forum*. Jun 2021, Vol. 50 Issue 3, p. 494.

[1067] За децу која се смештају у хранитељске породице карактеристично је да могу осећати снажни лични губитак услед одвајања од своје породице. Смештај у хранитељску породицу за њих значи губитак дома, родитеља, устаљених образаца породичног живота. Њихов емоционални развој може бити ометен, могу се осећати напуштено, беспомоћно, безвредно и чак одговорно за распад породице. Стога период привикавања на хранитељску породицу често подразумева следеће фазе: прва фаза је фаза „меденог месеца“ у коме дете сарађује и добро се понаша али се осећа спутано и анксиозно; затим следи фаза удаљавања од хранитељске породице у којој се дете повлачи, оклева, осећа се депресивно и неповерљиво, тражи усамљеност; трећа фаза је фаза кретања насупрот хранитељској породици у којој је дете бунтовно и захтевно, изражава бес и непријатељство. Foster Parent Manual, New York State Office of Children and Family Services, 2010, p. 14. Доступно на https://ocfs.ny.gov/main/publications/Pub5011.pdf, приступ 16. 10. 2022.

Још једна чињеница од значаја је и тзв. шири круг подршке коју су потенцијални хранитељи способни да обезбеде, имајући у виду да је понекад потребно да неко други прискочи у помоћ у старању о детету, у ситуацијама спречености хранитеља које могу наступити из различитих разлога. Потребно је имати мали круг поузданих људи који су у могућности да припомогну онда када је то потребно.

Хранитељи морају бити способни да блиско сарађују са примарном породицом детета, као и са професионалцима који су укључени и надзиру сам процес хранитељства. Некада је потребно да хранитељи дозволе родитељима да посећују своју децу у њиховој кући, као и да у интересу детета остваре позитивну комуникацију и сарадњу са родитељима. Такође, задатак хранитеља је да промовише и олакша контакт детета са родитељима уколико је могуће, било непосредно или путем телефонских позива или интеренета. Хранитељи не смеју да осуђују родитеље детета, без обзира на историју односа која постоји на релацији родитељ – дете.

Деца која бивају смештена у хранитељску породицу суочавају се са губитком свега онога што за њих представља породицу. Задатак је хранитеља да очува окружење које карактерише добродошлица и да обезбеди осећај сигурности за њих у кући, што између осталог подразумева упознавање детета са правилима понашања у породици, али истовремено и упознавање, примера ради, са тиме шта дете воли односно не воли да једе. Хранитељи треба да промовишу и развију емотивни и физички развој детета и да буду способни да препознају неуобичајен физички или емотивни развој детета и да на одговарајући начин реагују.

Стабилност хранитељства за дете је од суштинског значаја.[1068] Позитивни и сигурни однос који дете развија са хранитељима може да заштити дете од развоја

[1068] Нестабилност смештаја подразумева превремено окончање хранитељства након смештаја детета у одређену хранитељску породицу и смештање детета у другу хранитељску породицу. Ризик од нестабилности смештаја у хранитељској породици је већи код деце са поремећајима у понашању, код деце која су смештена у несродничке хранитељске породице, и деце која су смештена код хранитеља нижих компетенција. Смештај деце у хранитељске породице у ранијем узрасту, смештај девојчица, као и заједнички смештај браће и сестара су фактори који доприносе да смештај у хранитељску породицу буде стабилан и да се оствари циљ хранитељства у конкретној породици. Carolien Konijn, Cristina Colonnesi, Leoniek Kroneman, Ramón J. L. Lindauer, GeertJan J. M. Stams, Prevention of Instability in Foster Care: A Case File Review Study, Child & Youth Care Forum. Jun 2021, Vol. 50 Issue 3, p. 494.

поремећаја у понашању, емотивних проблема и проблема у школи. Успешност смештаја детета у прву хранитељску породицу је од суштинског значаја. Када се први смештај детета превремено оконча, вероватноћа да ће се на исти начин завршити смештај и у следећој хранитељској породици је три и по пута већа. Чини се да вероватноћу позитивног исхода и остварење сврхе хранитељства у оквиру првог смештаја могу повећати интервенција органа старатељства у раду како са децом, тако и са родитељима и са хранитељима.[1069]

Имајући у виду да са заснивањем хранитељства не престаје однос између родитеља и детета, већ управо супротно, задатак хранитеља између осталог огледа се и у томе да подстиче њихов међусобни контакт, те и сами родитељи могу имати одређеног утицаја на успешност смештаја детета у хранитељску породицу. Ови утицаји могу бити позитивни и негативни. Позитивни утицаји постојаће уколико се родитељи прилагоде на новонасталу ситуацију и прихвате одвајање детета и његово смештање код хранитеља. Са друге стране, уколико родитељи не прихвате ову чињеницу, њихов утицај на успешност хранитељства може бити и такав да само хранитељство значајно отежа и онемогући остваривање функције хранитељства. Већина родитеља се у погледу својих ставова о хранитељству налази „негде између“, при чему се и ови ставови протеком времена могу мењати, па је у том смислу значајан рад који би орган старатељства остваривао и са родитељима детета. Перцепција родитеља о процесу сепарације, односно одвајања од детета и његовог смештања у хранитељску породицу, често зависи од одговора на питање ко је одговоран за смештање детета у хранитељску породицу и где се налази кривица за одвајање детета од родитеља. Сагледавање овог процеса зависи од самопроцене и самопоуздања родитеља, као и од њиховог односа са социјалним радницима, хранитељима и са самом децом. Према схватању родитеља, иако се деца смештају у

[1069] Carolien Konijn, Cristina Colonnesi, Leoniek Kroneman, Ramón J. L. Lindauer, GeertJan J. M. Stams, Prevention of Instability in Foster Care: A Case File Review Study, Child & Youth Care Forum. Jun2021, Vol. 50 Issue 3, p. 505. Једна од најзначајнијих карактеристика хранитељске породице, као породице која прима дете ради старања над њим, јесте кохезивност. У литератури се породична кохезија често дефинише као „способност чланова породице да заједно раде, да међусобно комуницирају и да решавају проблеме“. Деца која се смештају у хранитељске породице по правилу долазе из породица које нису кохезивне. Katie J. Stone, Yo Jackson, Amy E. Noser, Lindsay Huffhines, Family Environment Characteristics and Mental Health Outcomes for Youth in Foster Care: Traditional and Group-Care Placements, Journal of Family Violence. November, 2021, Vol. 36 Issue 8, p. 1046.

хранитељске породице услед постојања проблематичних породичних историја, одговор на питање шта је конкретно било узрок или „окидач“ да се деца одвоје од својих родитеља и сместе у хранитељску породицу је значајан. Заправо, значајно је окривити некога за одвајање деце – било да се кривцима означавају сами родитељи, лоши породични услови, насилан партнер, или је кривац социјална служба односно држава и друштво. Чак и они родитељи који за одвајање од деце криве неког трећег признају да старање о деци није било добро, односно није било на начин да се задовоље потребе детета. Врло мали број родитеља тврди да је одузимање детета било потпуно неосновано. [1070]

Контакт деце и родитеља након смештаја деце у хранитељску породицу значајан је за децу, али и за родитеље. Њихово виђање, телефонски разговори, писање писама, рођендански поклони деци су све искуства која им помажу да и даље осећају међусобну повезаност. Контакт између родитеља и деце смештене у хранитељске породице по правилу је регулисан, и предмет је надзора.

Такође, приликом заснивања хранитељства битно је настојати да браћа и сестре буду заједно смештени, како би се очувала њихова међусобна повезаност и блискост. За браћу и сестре који се шаљу на хранитељство, породица значи да остају заједно – некада је једина позитивна ствар са којом се дете суочава приликом заснивања хранитељства та што поред себе има браћу и сестре. Са друге стране, процењује се да су заједничка смештања браће и сестара успешнија, јер браћа и сестре једни другима помажу да се адаптирају на нову породичну средину.[1071]

Деца смештена у хранитељске породице уживају сва она права гарантована деци која се налазе у својим биолошким породицама, као и у било којој другој средини. И овде важе четири основна принципа на којима се заснива систем права детета установљен КПД (принцип недискриминације, право детета на живот,

[1070] Одвајање детета од родитеља и његово смештање у хранитељску породицу, без обзира на узрок, по правилу је праћен емотивном реакцијом родитеља у виду жаљења. Шок, порицање, бес и депресија су реакције које могу трајати месецима, па чак и годинама, при чему њихово разрешење на неки начин само неколицина ових родитеља постиже. Родитељи сам процес схватају као лични губитак улоге и односа, уз присутну стигматизацију због губљења старатељства над децом услед постојања њиховог злостављања или занемаривања. Видети више у: Ward Emma, Schofield Gillian, Understanding and Working with Parents of Children in Long-Term Foster Care, Jessica Kingsley Publishers, 2011.
[1071] Грујић Д., Хранитељство као избор – водич за хранитеље, УНИЦЕФ, Подгорица, 2014, стр. 35.

опстанак и развој, принцип најбољег интереса детета и право детета на поштовање мишљења и партиципацију).

Такође треба имати у виду да деца која су смештена у хранитељске породице нису само објект државне интервенције која се спроводи у њиховом најбољем интересу, већ су ова деца и даље активни субјекти који уживају права гарантована КПД и имају право на партиципацију. Стога свака одлука која се тиче деце, њиховог смештања у хранитељску породицу, као и односа деце са родитељима, треба да буде донета након што се сагледају ставови деце по овом питању.

20.2. Хранитељство у праву Републике Србије

У правном систему Републике Србије установа хранитељства регулисана је одредбама ПЗ, а донет је и Правилник о хранитељству.[1072] Реч је о формалном породичном облику алтернативног старања, јер се заснива одлуком органа старатељства,[1073] након што је утврђено да је то у најбољем интересу детета.[1074] Хранитељством се представља породични смештај, као мера заштите детета без родитељског старања или детета са родитељским старањем које привремено не може да живи са својим родитељима.[1075] Према подацима Завода за социјалну заштиту, хранитељством се бави породица која је одабрана, обучена, одобрена и лиценцирана те надгледана у погледу чувања и подизања деце.[1076]

У Републици Србији хранитељство се остварује као сродничко и несродничко, које се реализује у облику стандардног хранитељства, хранитељства уз интензивну и додатну подршку, ургентног хранитељства и повременог хранитељства.[1077]

[1072] Правилник о хранитељству, „Службени гласник РС“ бр. 66/2022.
[1073] Чл. 110 ст. 1 ПЗ.
[1074] Чл. 111 ПЗ.
[1075] Деца у систему социјалне заштите 2023., Завод за социјалну заштиту, Београд, 2024, стр. 12. Доступно на https://www.zavodsz.gov.rs/media/2883/deo-izve%C5%A1taja-deca-u-ssz-2023-1311docx.pdf, приступ 10. 3. 2025. године.
[1076] Ibid.
[1077] Чл. 5 Правилника о хранитељству.

Стандардно хранитељство задовољава потребе деце и младих особа када је процењено да они краће или дуже време не могу да живе са родитељима и да је примена хранитељства у њиховом најбољем интересу. [1078] Хранитељство уз интензивну и додатну подршку задовољава потребе деце и младих особа са сметњама у развоју, израженим здравственим тешкоћама или поремећајем понашања, када је процењено да је, на краћи или дужи временски период, примена хранитељства у њиховом најбољем интересу.[1079]

Ургентно хранитељство јесте облик хранитељства који се примењује у хитним ситуацијама када је дошло до напуштања детета и младе особе од стране родитеља или другог лица које се о њима непосредно стара, насиља у породици, грубог занемаривања или злостављања, као и када су родитељи или старатељи спречени да брину о детету и младој особи. Овај облик хранитељства траје до разрешења кризне ситуације у породици или до примене одговарајуће мере заштите у складу са најбољим интересима детета и младе особе, најдуже 60 дана. Хранитељи у чије породице се ургентно смештају деца, по правилу су са искуством хранитеља и завршеним акредитованим програмом обуке за ургентно хранитељство.[1080]

Последњи регулисани облик хранитељства у Републици Србији представља повремено хранитељство, које се примењује за децу са сметњама у развоју или здравственим тешкоћама, које живи у биолошкој или хранитељској породици и које се смешта у другу хранитељску породицу на краћи период у циљу предаха и очувања капацитета биолошке, односно хранитељске породице за даљу бригу о детету и младој особи или превенирање кризних ситуација које могу да угрозе функционалност породице. Овај облик хранитељства може трајати неколико часова дневно, од једног до 15 дана у континуитету, а најдуже до 60 дана годишње.[1081]

За смештај детета у хранитељску породицу морају се сагласити родитељи детета, уколико је реч о детету под родитељским старањем. Уколико је дете под старатељством, потребна је сагласност старатеља. Ако је дете старије од десет

[1078] Чл. 6 Правилника о хранитељству.
[1079] Чл. 7 Правилника о хранитељству.
[1080] Чл. 8 Правилника о хранитељству.
[1081] Чл. 9 Правилника о хранитељству.

година и способно је за расуђивање, неопходна је и његова сагласност.[1082] Одредбама ПЗ регулисано је да хранитељ може бити само оно лице која поседује она лична својства на основу којих се може закључити да ће се старати о детету у његовом најбољем интересу. По самом закону, хранитељ не може бити оно лице које је потпуно или делимично лишено родитељског права, лице потпуно или делимично лишено пословне способности, лице оболело од болести која може штетно деловати на храњеника, као и лице осуђено за кривично дело из групе кривичних дела против брака и породице, полне слободе и против живота и тела.[1083] У нашем правном систему, држава даје дозволу односно лиценцу за бављење хранитељством, и то лицима која су прошла програм обуке који је прописан од стране министра надлежног за породичну заштиту.[1084]

Према одредбама ПЗ, хранитељ има право и дужност[1085] да чува, подиже, васпитава и образује дете, а нарочито има дужност да се посебно стара да се дете оспособи за самосталан живот и рад. За свој рад има право на накнаду.[1086] Са друге стране, родитељи детета које је на хранитељству имају право и дужност да заступају дете, да управљају и располажу имовином детета, да издржавају дете, да са дететом одржавају личне односе и да одлучују о питањима која битно утичу на живот детета заједнички и споразумно са хранитељем, осим ако нису потпуно или делимично лишени родитељског права или пословне способности, или се ради о родитељима који се не старају о детету или се о детету старају на неодговарајући начин.[1087] Из наведеног можемо закључити да, у ситуацијама када се дете смешта у хранитељску породицу, долази до поделе овлашћења из садржине родитељског права између родитеља детета и хранитеља, па се у том смислу говори о *квазиродитељској*

[1082] Чл. 114–116 ПЗ.
[1083] Чл. 117 ПЗ.
[1084] Чл. 118 ПЗ.
[1085] У литератури постоји став да уместо права и дужности хранитеља треба говорити о услузи хранитељства, како би се садржина односа између хранитеља и детета и терминолошки разликовала у односу на садржину односа родитеља и детета. Видети Мићовић М., Услуге хранитељства и последице њиховог неизвршења, у зборнику радова Усклађивање правног система Србије са стандардима Европске уније, Правни факултет у Крагујевцу, Крагујевац, бр. 5/2017, стр. 215–228; као и Влашковић В., Услуга хранитељства у контексту принципа најбољег интереса детета, у зборнику радова Услужни послови, Правни факултет у Крагујевац, Крагујевац, 2014, стр. 729–744.
[1086] Чл. 119 ПЗ.
[1087] Чл. 120 ПЗ.

природи хранитељског односа, у коме родитељи детета имају положај оног родитеља који у ситуацијама развода брака не врши родитељско право.[1088]

Хранитељство престаје када дете наврши осамнаест година живота или стекне пословну способност пре пунолетства, када дете буде усвојено, смрћу детета или хранитеља, као и раскидом хранитељства. Хранитељство може бити продужено до 26. године живота детета ако се дете налази на редовном школовању. У случају смрти хранитеља, лице које је са њим живело у истој породичној заједници има првенство приликом заснивања новог хранитељства.[1089] Као установа, хранитељство је осмишљено да буде привременог карактера, и треба да обезбеди старање о детету до повратка у биолошку породицу, односно до усвојења детета.[1090]

Раскид хранитељског односа представља начин његовог престанка и изричито је законом регулисан. Реч је о формалном начину престанка хранитељства одлуком органа старатељства. Орган старатељства ће ову одлуку донети на захтев хранитеља, родитеља односно старатеља храњеника, или на њихов споразумни захтев. Орган старатељства је дужан да донесе одлуку о раскиду хранитељства ако утврди да је престала потреба за хранитељством или да хранитељство више није у најбољем интересу детета.[1091] Као један од недостатака овог законског решења препознаје се то да детету није пружена законска могућност да затражи раскид хранитељског односа, што је по нашем мишљењу у супротности са правом детета на слободно изражавање мишљења о свим питањима која га се тичу и правом на партиципацију детета.[1092]

Након престанка хранитељства смрћу хранитеља или раскидом хранитељства, о детету под родитељским старањем настављају да се старају

[1088] Влашковић В., Услуга хранитељства у контексту принципа најбољег интереса детета, у зборнику радова Услужни послови, Правни факултет у Крагујевцу, Крагујевац, 2014, стр. 734.
[1089] Члан 121 ПЗ.
[1090] Видети у Влашковић В., Услуга хранитељства и правни положај родитеља детета, у зборнику Право и услуге, Правни факултет у Крагујевцу, Крагујевац, 2012, стр. 713–729.
[1091] Члан 122 ПЗ.
[1092] Овај став износи и проф. Вељко Влашковић, који у свом раду наводи да се овај недостатак може пренебрегнути на начин да дете пред судом покрене поступак за заштиту права детета, како би издејствовало раскид хранитељства у оним ситуацијама када хранитељски однос није у најбољем интересу детета. Влашковић В., Услуга хранитељства и правни положај родитеља детета, у зборнику Право и услуге, Правни факултет у Крагујевцу, Крагујевац, 2012, стр.735.

родитељи. Уколико је дете без родитељског старања, о старању над дететом у том случају одлучиће орган старатељства.[1093]

У Републици Србији хранитељство представља најзаступљенији вид алтернативног старања о деци, имајући у виду да се највише деце без родитељског старања збрињава у оквиру хранитељских породица. У 2023. години 74,5% ове деце било је смештено у хранитељским породицама, од чега 58,5% деце је код хранитеља, а 16% живи у сродничким хранитељским породицама.[1094] Према постојећем стању у систему социјалне заштите, значајно је већа потреба за хранитељским породицама у односу на њихов тренутни број.[1095] У том смислу, као један од основних циљева, постављено је промовисање хранитељства информисањем грађана и периодичним исказивањем потреба за хранитељским породицама, путем медија или организовањем кампања на националном и локалном нивоу.[1096]

[1093] Члан 123 ПЗ.

[1094] Деца у систему социјалне заштите 2023, стр. 13. Доступно на https://www.zavodsz.gov.rs/media/2883/deo-izve%C5%A1taja-deca-u-ssz-2023-1311docx.pdf, приступ 11. 3. 2025. године.

[1095] Према подацима Центра за породични смештај и усвојење, као установе социјалне заштите која је основана 2008. године одлуком Владе Републике Србије, за територију града Београда, Мачванског и Колубарског управног округа, у току 2023. године било је укупно 619 хранитељских породица. Од ових породица њих 86% представљају породице са родитељским искуством, при чему се ово искуство види као значајан ресурс знања и вештина које су значајне за бригу о деци. Сродничке старатељске породице чиниле су 51,4% хранитељских породица, од којих су у 54,4% случајева хранитељску улогу имале бабе и деде. Такође, 191 или 31,8% хранитељских породица бринуле су о деци и младима са развојним или здравственим сметњама. Наведено према Извештај о раду Центра за породични смештај и усвојење Београд за 2023. годину, Београд, 2024. Доступно на https://hraniteljstvocps.gov.rs/wp-content/uploads/2024/03/Izvestaj-o-radu-za-2023.-godinu.pdf, приступ 11. 3. 2025. године.

[1096] Члан 4 Правилника о хранитељству, „Службени гласник РС“ бр. 66/2022.

21. ПРАВА ДЕТЕТА У КОНТЕКСТУ УСВОЈЕЊА

Усвојење је породична ствар![1097]
Тражи се породица за дете, а не дете за породицу.[1098]

21.1. Усвојење као вид алтернативног старања о деци

Усвојење је вид алтернативног старања о деци која су лишена родитељске бриге и неге. По правилу се усвојењу приступа онда када се старање над децом не може обезбедити са перспективом повратка деце у њихову биолошку породицу, односно у породицу порекла. Ово имајући у виду да се заснивањем усвојења прекидају правне и фактичке везе детета са својом породицом и дете се правно укључује у породицу усвојилаца, где као нови члан наставља свој свакодневни живот. Заправо, усвојење је конципирано на начин да имитира однос родитеља и детета.[1099] На овај начин збрињавају се најчешће деца која су сирочад, чији су родитељи умрли, напустили их или су непознати и по правилу за усвојиоце представља последњи начин који се бира као пут до родитељства.[1100]

Као и остали алтернативни методи старања о деци, и усвојење би требало као примарни циљ да има обезбеђење старања о деци у породичној средини, трајног карактера. Са друге стране, усвојење би за потенцијалне усвојиоце требало да буде прилика да неком детету свет учине бољим местом, иако смо суочени са чињеницом да се усвојење често схвата као прилика за родитеље да дођу до потомства онда када су исцрпели све друге ресурсе и када се показало да неће имати своје биолошко потомство.[1101]

[1097] Мото књиге Patricia Irwin Johnston, Adoption Is a Family Affair!: What Relatives and Friends Must Know, Jessica Kingsley Publishers, London, and Philadelphia, 2012.
[1098] Наведено у Другом извештају државе Перу поднетом Комитету за права детета. (Peru CRC/C/65/ Add.8, para. 179)
[1099] Вучковић-Шаховић Н., Међународно усвојење и Србија, Правни записи, Правни факултет Универзитета Унион, 2011, vol. 2, бр. 1, стр. 136.
[1100] Видети у Diamond Gary, Arbel Eva, Adoption: The Search for a New Parenthood, Nova Publishers, New York, 2014.
[1101] Видети више у Healey Justin, Adoption Issues, The Spinney Press, Australia, 2011. Усвојење јесте доминантан начин долажења до потомства истополних парова. Према подацима из САД-а 705.000

Дуго је усвојење посматрано као најмање проблематично решење за проблеме са којима се суочавају деца која долазе из дисфункционалних породица, напуштена су или сирочад. На усвојење се гледало на позитиван начин, са идејом да љубав усвојитеља може да излечи, поправи и надокнади губитак са којим се суочавају ова деца. Сматрало се чак да прошлост и ружне успомене могу бити избрисани, тако што се детету неће рећи да је усвојено. Некада су усвојеној деци говорили да су посебни или изабрани, како би се на тај начин разликовала од остале деце.[1102]

Међутим, дошло се до спознаје да је тренутак заснивања усвојења један значајан тренутак и нова животна околност са којом се суочавају биолошки родитељи, усвојиоци и њихова породица, као и сама деца која се збрињавају на овај начин, па су у том смислу свим актерима у процесу усвојења потребни помоћ и подршка за суочавање са овим новим животним околностима.[1103]

Помоћ и подршка породици након заснивања усвојења значајни су утолико што је потребно објаснити детету шта представља усвојење, преко тога да пружају помоћ деци која имају искуства са злостављањем у раном детињству, до помоћи усвојеном детету у потрази за својим идентитетом, при чему деца која су искусила трауму, занемаривање, злостављање, злоупотребу или институционално старање могу имати потребе за већим нивоом помоћи и подршке. Уочено је да се усвојена деца суочавају са искуством одвајања и губитка. Могу се суочити са жаљењем када разумеју улогу и последице које је усвојење имало у њиховом животу. Такође се могу суочавати са осећањем напуштености док покушавају да схвате зашто су дати

истополних парова живи у овој држави, од којих 357.000 истополних парова живи у браку, при чему 114.000 истополних парова одгаја децу. Усвојену децу подиже 21% истополоних парова, док свега 3% хетеросексуалних парова подиже усвојену децу. Наведено према How Many Same-Sex Couples in the US are Raising Children?, 2018. Доступно на https://williamsinstitute.law.ucla.edu/publications/same-sex-parents-us/, приступ 30. 11. 2024. године.

[1102] Anthony Douglas, Terry Philpot, Adoption: Changing Families, Changing Times, Routledge, New York, 2003, p. 1.

[1103] Видови помоћи и подршке могу бити различити: нпр. групе за помоћ и подршку, кампови, друштвени догађаји, терапија/саветовање, едукација и различити извори информација, отвореност, истраживање и окупљања. Наведено према Romero Elmer, After Adoption: Postadoption Assistance, Parenting, Impacts and Information Access, Nova Science Publisher, New York, 2016.

на усвојење и како то погађа њихов идентитет. Овој деци може бити потребна помоћ да развију нове, здраве односе.[1104]

Са друге стране, и сами усвојитељи се могу суочавати са осећањем губитка и жаљења, који се може односити на немогућност да имају своју биолошку децу услед инфертилитета. Неки од усвојитеља такође се суочавају са неким питањима свог идентитета и потребом да се прилагоде новој улози родитеља. Емоције могу бити подстакнуте стресним искуством које се повезује са заснивањем усвојења, нарочито када реалност која се тиче усвојења није онаква како се очекивало. За поједине усвојитеље, ово искуство може проузроковати кризе у браку или у односу са партнером.[1105]

Усвојење детета представља трауматично искуство и за саме родитеље. У једном истраживању, тренутак давања детета на усвојење биолошке мајке означиле су као „ожиљак“ јер је по себи представљало болно искуство. Искуство губитка детета путем тајног усвојења описује се као искуство са интензивним осећањем жаљења, губитка, срамоте, кривице, кајања и изолације.[1106]

21.2. Типови усвојења

У литератури се усвојења разврставају у различите типове, према различитим критеријумима.

Усвојења могу бити затворена, односно поверљива, и тзв. отворена. Затворена или поверљива усвојења (енг. *closed, confidential adoption*) јесу усвојења

[1104] У литератури је препознато да се усвојење најчешће *посматра кроз визуру губитка* – губитка детета својих родитеља и свог биолошког наслеђа, губитак детета за мајку која за њим наставља да жали, као и губитак наде за биолошким потомством за усвојитеље. Сматра се да у тренутку када дете сазна да је усвојено није сама чињеница сазнања трауматична, већ сукоб који се у њему рађа између осећања привржености према усвојитељима и нове спознаје о својим биолошким родитељима. Irving G. Leon, Adoption Losses: Naturally Occurring or Socially Constructed?, Child Development, March/April 2002, Volume 73, Number 2, p. 654.

[1105] Ibid, стр. 3.

[1106] Ово истраживање односило се на искуство усвојења која се у литератури означавају као тајна или поверљива усвојења. Жене које су се суочиле са овим искуством предложиле су да их зову „првим мајкама“ или „мајкама које су изгубиле децу путем тајног усвојења“. Видети у Deborah McNawara, Jonathan Egan, Padgraig McNeela, ‘My scar is called adoption’: The lived experiences of Irish mothers who have lost a child through closed adoption, Adoption & Fostering, 2021, Vol. 45(2), pp. 138–154. Доступно на https://ezproxy.nb.rs:2173/doi/pdf/10.1177/03085759211011734, приступ 1. 12. 2024. године.

услед којих дете усваја породица која је непозната члановима биолошке породице, при чему не долази до размене идентификационих информација о биолошким родитељима и/или усвојитељима, као и где пре и након усвојења између две стране не постоји никакав контакт. Са друге стране, отворено усвојење јесте усвојење у којем се и након заснивања усвојења наставља контакт између родитеља и детета, или између браће и сестара који су смештени код различитих усвојитеља. Овај вид усвојења се данас чешће јавља него раније, али је и даље прилично редак.[1107]

Отворено усвојење у неким случајевима омогућава мешање биолошких родитеља детета у избор усвојитеља за своје дете. Ово чак може подразумевати постојање иницијалног састанка међу њима. На Новом Зеланду, где ови споразуми постоје, састанци између биолошких родитеља и потенцијалних усвојитеља омогућавају им да преговарају о будућим могућностима у погледу отворености, која може укључивати наставак посредног или непосредног контакта са дететом и након усвојења. Отворено усвојење може једноставно да укључује размену информација и фотографија; да укључи иницијални састанак између родитеља и усвојитеља; повремени контакт са дететом једном годишње или ређе; а некада може да укључује и одржавање сталног контакта између детета и биолошких родитеља.[1108]

Отворено усвојење је у најбољем интересу детета, јер се њиме поштује право детета на идентитет, у складу са одредбама чл. 7, 8 и 9 КПД. Оно што бисмо сигурно могли за сада да закључимо је да усвојена деца генерално имају жељу да сазнају околности у вези са својим усвојењем, о породици порекла и о својим прецима, као

[1107] Наведено према Anthony Douglas, Terry Philpot, Adoption: Changing Families, Changing Times, Routledge, New York, 2003, p. 2. Према подацима УНИЦЕФ-а, отворено усвојење заснива се по правилу у оним ситуацијама у којима се усвајају деца нешто старијег узраста. Наведено према Intercountry Adoption, UNICEF International Child Development Centre, Florence Italy, 1998, p. 7. Доступно на https://www.unicef-irc.org/publications/pdf/digest4e.pdf, приступ 9. 11. 2024. године. О отвореном усвојењу више видети на http://www.childwelfare.gov/adoption/preplacement/adoptionopenness.cfm, приступ 18. 9. 2025. године.

[1108] У литератури се отворено усвојење карактерише као кишобран-појам који укључује различите облике контакта између детета и његових биолошких родитеља. Треба притом имати у виду да контакт није исто што и приступ и да може укључивати и индиректан контакт у коме се информације једносмерно или обострано прослеђују путем фотографија, писама, порука и сл. Као пример отвореног усвојења често се наводи усвојење какво постоји на Хавајима, где дете и након усвојења наставља отворени контакт са породицом порекла, која му је рођењем дала живот, иако је постало део породице усвојитеља који га одгајају и старају се о њему. Наведено према Janette Logan, Carole Smith,After Adoption: Direct Contact and Relationships, Routledge, London, 2004, p. 6.

и о начину на који би се могли повезати са својим сродницима. Појединци који су усвојени и који нису покушавали да се повежу са својим биолошким сродницима, то често чине током свог одраслог доба. Квалитет веза које су успоставили са својим усвојитељима, као и осећај припадности, имају утицаја на понашање у вези са сазнањем података у вези са својим сродницима. Овај контакт некада може бити подједнако болан, колико и извор пријатности.[1109]

Усвојење, с обзиром на пребивалиште односно држављанство детета и усвојитеља, може бити национално, међудржавно или међународно. Национално усвојење (енг. *domestic adoption*) подразумева да су усвојитељи и усвојеник држављани и резиденти исте државе. Међудржавно усвојење (енг. *intercountry adoption*) подразумева промену државе пребивалишта детета, без обзира на држављанство усвојитеља. Међународно усвојење (енг. *international adoption*) подразумева да усвојитељи имају другачије држављанство у односу на држављанство усвојеника, без обзира да ли је њихово пребивалиште у држави у којој се налази уобичајено боравиште детета.[1110]

Питању међудржавног усвојења у литератури и законодавству посвећује се нарочита пажња. На заступљеност овог вида усвојења утицали су одређени друштвени процеси који се односе на пад стопе фертилитета, нарочито у развијеним државама света, што је за последицу имало смањени број деце слободне за усвојење. [1111] До смањења броја деце допринели су и други чиниоци – шира доступност и примена средстава за контрацепцију, легализација абортуса, веће учешће жена на тржишту рада, одлагање рађања деце за каснији животни период, дестигматизација самохраног мајчинства, као и подршка државе самохраним мајкама на различите начине, што је све водило до мањег броја напуштене деце, односно деце која би била „слободна за усвојење“. Са друге стране, у последњим

[1109] Ibid, стр. 27.

[1110] Intercountry Adoption, UNICEF International Child Development Centre, Florence Italy, 1998, p. 2. Доступно на https://www.unicef-irc.org/publications/pdf/digest4e.pdf, приступ 9. 11. 2024. године.

[1111] Међудржавно усвојење подразумева да многе породице усвајају децу из расних и културних средина које се разликују од оних у којима ове породице припадају. Дајући значај потреби да дете очува свој расни и културни идентитет, многи усвојитељи могу тражити изворе информација о пореклу свог детета, а некада им је потребна помоћ да изграде механизме помоћу којих би се суочили са предрасудама или расизмом. Више видети на http://www.childwelfare.gov/adoption/adoptparenting/foster/transracial.cfm, приступ 21. 6. 2025. године.

деценијама, ове деце је више у тзв. земљама у развоју, услед социјално-економских промена које су се дешавале, нарочито као последица убрзане индустријализације у Латинској Америци, Африци и неким азијским државама, као и последица ратова, етничких сукоба и природних катастрофа које погађају становништво у различитим деловима света.[1112]

Ради правног регулисања међудржавног, односно међународног усвојења, 1982. године професионалци из различитих држава широм света формулисали су тзв. Брајтонске смернице за међудржавно усвојење (енг. *Brighton Guidelines for intercountry adoption*), које су се заснивале на Нацрту Декларације УН о смештају деце у хранитељске породице и усвојењу (енг. *Draft United Nations Declaration on Foster Placement and Adoption*).[1113]

Хашка конвенција о заштити деце и сарадњи у вези са међудржавним усвојењем усвојена је 29. маја 1993. године и ступила је на снагу 1. маја 1995. године. Више од 60 држава и око 10 међународних невладиних организација учествовало је у формулисању њеног нацрта. Хашка конвенција је првенствено формулисана да постави механизме за међународну сарадњу како би се обезбедили практични ефекти одредби КПД које се односе на међудржавно усвојење. Обезбеђује одговорности и задатке који се деле између државе порекла и државе пријема, уз поштовање организационе разноликости и националног законодавства. Конвенција рефлектује међународно препоручену политику која се односи на различите мере које се односе на старање о детету, и која поред тога што начин алтернативног старања о детету треба да буде прилагођен личности, карактеристикама и

[1112] Сједињене Америчке Државе јесу држава из које потиче највећи број усвојитеља из међудржавних усвојења и у коју највећи број деце долази на овај начин. Међутим, у овој држави није највећи број деце из међународног усвојења по глави становника – овај број је највећи у Шведској у којој је 8,8 милиона становника и у којој је по основу међудржавног усвојења на овај начин дошло око 40.000 деце. Са друге стране, према подацима из САД-а 1993. године усвојено је 7.377 деце из иностранства, док је у 1997. години усвојено 13.620 деце странаца, што је увећање од 85%. Државе у које деца из различитих делова света долазе на основу међудржавног усвојења јесу Канада, Француска, Италија, Холандија, Шведска и Швајцарска. САД, Француска, Шпанија, Канада, Немачка, Холандија и Шведска су најчешће државе пријема у случајевима међународних усвојења, док су државе порекла најчешће државе Азије и Источне Европе – то су Кина, Гватемала, Кореја, Русија и Украјина. Guidelines for improving data on child adoption, United Nations New York, 2010, p. 3. Доступно на https://www.un.org/en/development/desa/population/publications/pdf/policy/Guidelines_ImprovingData.pdf, приступ 2. 12. 2024. године.

[1113] Доступно на https://digitallibrary.un.org/record/126399?v=pdf, приступ 18. 9. 2025. године.

специфичним потребама конкретног детета, ипак успоставља одређену хијерархију мера алтернативног старања које задовољавају најбољи интерес детета: 1. породична решења (повратак у породицу рођења, хранитељство и усвојење; 2. трајна решења (повратак у породицу порекла и усвојење) која би требало да имају предност у односу на привремена решења (институционални смештај или хранитељство); 3. национална решења (повратак у породицу, национално усвојење) која би требало да имају предност у односу на међународна (међудржавно усвојење).

Хашка конвенција о заштити деце и сарадњи у погледу међудржавног усвојења, обезбеђује да међудржавно усвојење може да се деси једино у ситуацијама када су власти државе уговорнице *осигурале, имајући у виду узраст и ниво зрелости детета, да је дете консултовано и информисано о ефектима усвојења и о његовој сагласности са усвојењем, у оним ситуацијама када је таква сагласност потребна,* као и да је *поклоњена дужна пажња жељама и мишљењу детета*.[1114] Такође, одређује да тамо где је потребна сагласност детета, она мора бити дата слободно, без притисака. Ово решење је у складу са ставовима Комитета за права детета, који је указивао на значај права детета гарантованих под окриљем чл. 12 КПД да његове жеље и његово мишљење буду узети у обзир.[1115] Комитет за права детета препоручује и да треба посветити пажњу проширењу укључивања деце у процес одлучивања у одлучивање о питањима њиховог породичног и социјалног живота, укључујући питања која се односе на поновно спајање породице и усвојење.[1116]

Повећан број међудржавних усвојења узроковао је и забринутост Комитета за права детета. Комитет је указивао да су деца пожељно „добро“ у државама са ниском стопом наталитета, па је повећана стопа међудржавних усвојења која се заснива на комерцијалним или на незаконитим основама. Без стриктне регулативе и супервизије, деца могу бити предмет трговине ради усвојења или би приликом усвојења њихов најбољи интерес могао бити занемарен. Нека деца бивају усвојена и ради остварења неких незаконитих циљева, као што су дечја проституција или

[1114] чл. 4(d) Хашке конвенције о заштити деце и сарадњи у вези са међудржавним усвојењем.
[1115] Mexico CRC/C/15/Add.13, para. 18.
[1116] Germany CRC/C/15/Add.43, para. 29. Такође, препорука Комитета за права детета је да државе уговорнице пропишу да је неопходна сагласност деце одређеног узраста са усвојењем. New Zealand CRC/C/15/Add.216, para. 34.

различити видови дечјег ропства. Ово је препознато у Опционом протоколу уз Конвенцију о правима детета о продаји деце, дечјој проституцији и дечјој порнографији. Стога је неопходно да државе криминализују било који вид трговине децом. [1117] [1118]

Одредбама чл. 21 КПД одређено је да ће стране уговорнице које признају и/или дозвољавају систем усвајања обезбедити да најбољи интереси детета буду од превасходне важности и да ће оне:

(а) обезбедити да усвојење детета одобравају само надлежни органи који утврђују, у складу са одговарајућим законима и поступком и на основу свих релевантних и поузданих информација, да је усвојење допуштено с обзиром на статус детета у односу на родитеље, родбину и законске старатеље и да су се, уколико је тако прописано, заинтересована лица сагласила са усвојењем након упознавања са свим битним чињеницама, а на основу стручних мишљења у мери у којој су она нужна;

(б) признати да се међудржавно усвојење може сматрати алтернативним начином бриге о детету, уколико се дете не може сместити у другу породицу или бити усвојено или се о детету не може на погодан начин водити брига у земљи његовог порекла;

[1117] Другим речима, међудржавно усвојење може се предузети као последња мера која се предузима ради обезбеђења алтернативног старања о деци. Државе имају обавезу да предузму све могуће и доступне мере да се старање о детету обезбеди у држави његовог порекла. Комитет за права детета је изразио забринутост у ситуацијама у којима се запажа да у држави постоји повећан број међудржавних усвојења, као што је у једном периоду био случај са државама Боливијом и Литванијом. Проблематична ситуација у погледу међудржавног усвојења је у томе што не постоје механизми припреме усвојитеља за само усвојење, као и механизми за праћење и надзор над ситуацијом у којој се налазе деца која су усвојена (Bolivia CRC/C/15/Add.256, para. 41). У закључним разматрањима поводом периодичног извештаја Литваније, Комитет за права детета је изразио забринутост што је број националних усвојења значајно нижи у односу на међудржавна усвојења (Latvia CRC/C/LVA/CO/2, para. 34 стр. 298). Сличну забринутост Комитет за права детета изразио је и поводом периодичног извештаја државе Парагвај, услед информација о постојању трговине децом која се одвија под велом међудржавних усвојења (Paraguay CRC/C/15/Add.27, para. 11). Забринутост због случајева незаконитих усвојења Комитет за права детета изразио је и у својим закључним запажањима донетим поводом периодичног извештаја државе Гватемале (Guatemala CRC/C/15/Add.58, para. 21).

[1118] Више о међудржавном усвојењу у Републици Србији види у Вучковић-Шаховић Н., Међународно усвојење и Србија, Правни записи, Правни факултет Универзитета Унион, 2011, vol. 2, бр. 1, стр. 135–149.

(в) обезбедити да дете на које се примењује међудржавно усвојење ужива сву заштиту и стандарде једнаке онима који постоје у случају националног усвојења;

(г) предузети све одговарајуће мере да обезбеди да у међудржавном усвојењу смештај нема за последицу неоправдану финансијску корист за оне који у томе учествују;

(д) унапредити, када је то погодно, циљеве овог члана закључивањем билатералних или мултилатералних договора или споразума и настојати да се у том оквиру обезбеди да смештање детета у другу земљу спроводе надлежне власти или органи.[1119]

Питањем усвојења КПД се бави на један доста уопштен начин, имајући у виду да је чл. 20 КПД усвојење дефинисано као један од видова алтернативног старања о деци, док је одредбама чл. 21 одређено да ће стране уговорнице које признају и/или дозвољавају систем усвојења обезбедити да најбољи интереси детета буду од превасходне важности, и да ће обезбедити да усвојење детета одобравају само надлежни органи који утврђују, у складу са одговарајућим законима и поступком и на основу свих релевантних и поузданих информација, да је усвојење допуштено с обзиром на статус детета у односу на родитеље, родбину и законске старатеље и да су се, уколико је то прописано, заинтересована лица сагласила са усвојењем након упознавања са свим битним чињеницама, а на основу стручног мишљења у мери у којој су она нужна.[1120] Приликом рада на формулисању самог текста КПД јавила су се опречна схватања у погледу института усвојења. Поједини представници су сматрали да је усвојење најбољи избор за децу лишену своје породичне средине. Тако је представник САД-а у радној групи предложио да, у ситуацији када о детету не могу да се старају родитељи или други чланови биолошке породице, надлежне власти државе уговорнице би требало да предузму одговарајуће мере да олакшају трајно усвојење детета. Са друге стране, било је оних који су оспоравали институт усвојења као део текста КПД. Ту је било речи о државама у којима важи шеријатско

[1119] Чл. 20 КПД.

[1120] Из формулисаних одредби чл. 20 и 21 КПД можемо закључити да овај међународноправни уговор задржава неутралан став у погледу пожељности усвојења као алтернативног старања о деци: помиње усвојење у чл. 20 као један од начина старања о деци лишеној породичне средине.

право и које стога институт усвојења не препознају нити га прихватају. Комитет за права детета такође је изразио забринутост због злоупотребе усвојења. Примера ради, Комитет је изразио забринутост због потенцијалне злоупотребе међудржавног усвојења у сврхе трговине децом, између осталог, ради економске и сексуалне експлоатације.[1121]

Заправо, чл. 21 КПД успоставља примат принципа најбољег интереса детета у свим питањима која се тичу усвојења и поставља минималне захтеве за процедуру усвојења. Можемо приметити да КПД стипулише да приликом усвојења најбољи интерес детета мора бити од највишег значаја (енг. *"the paramount" consideration*), за разлику од одредбе чл. 3 КПД у оквиру које је одређено да најбољи интерес детета треба примарно да буде узет у обзир (енг. *"a primary" consideration*). На овај начин одређено је да ниједан други интерес, било економски, било политички, интерес државне безбедности или интерес усвојитеља, не сме имати примат у односу на интерес детета, нити превладати интерес детета. Међудржавна усвојења могу бити узета у обзир једино уколико дете не може бити збринуто у својој земљи.[1122]

Као посебно осетљиво питање, поставља се питање деце са инвалидитетом или озбиљно болесне деце (деца заражена ХИВ-ом или деца која болују од других неизлечивих болести).[1123] У појединим случајевима ова деца су била представљена као здрава деца својим усвојитељима, док су у другим ситуацијама усвојитељи били свесни њихових посебних потреба али нису прошли кроз поступак процене и прилагођавања, и нису схватили последице старања о оваквом детету. Многа од ове деце била би касније напуштана и завршавала би у институцијама или би била враћана у државу порекла.[1124]

Према проценама УНИЦЕФ-а, правно невидљива деца нарочито су подложна опасности од трговине децом или незаконитог усвојења, а ипак према подацима

[1121] Implementation Handbook for the Convention on the Rights of the Child, UNICEF, 2007, p. 294.
[1122] Implementation Handbook for the Convention on the Rights of the Child, UNICEF, 2007, p. 293.
[1123] О овој теми видети више у: Човић А., Усвојење деце са посебним потребама и изазови у постадоптивном периоду, Зборник Института за криминолошка и социолошка истраживања бр. 1/2012, стр. 205–215.
[1124] Intercountry Adoption, UNICEF International Child Development Centre, Florence Italy, 1998, p. 7. Доступно на https://www.unicef-irc.org/publications/pdf/digest4e.pdf, приступ 9. 11. 2024. године.

којима располаже УНИЦЕФ, сваке године скоро 40 милиона деце није регистровано након рођења. У многим државама не постоје закони који регистрацију деце по рођењу прописују као обавезу. У екстремним случајевима, као што је Бангладеш, регистровано је не више од 3% рођене деце. Сматра се да у Венецуели скоро 400.000 деце није регистровано.[1125]

Посебно интересантна установа јесте институт шеријатског права по први пут препознат једним међународноправно обавезујућим актом у оквиру одредаба КПД,[1126] тзв. кафалах (енг. *kafalah*) као вид алтернативног старања о деци, који се посматра као правни акт и има дефинитивни карактер. За разлику од усвојења, у овој ситуацији дете не добија породично име породице у коју долази, нити има наследна права у односу на њу, што је последица схватања у шеријатском праву да крвна веза не може бити измењена нити занемарена.[1127] Институт кафалах представља институт шеријатског права који подразумева старање над децом која су лишена родитељског старања. Старатељ над дететом назива се кафил (*kafil)*, док се глаголом такафала (*takafala)* означава обезбеђивање основних потреба детету које је сироче или је из других разлога лишено родитељског старања. Само дете означава се речју макфул (*makfool)*. Само усвојење је забрањено шеријатским правом, док се старање о деци у виду установе кафалах сматра племенитим чином. Заправо, реч је о старатељству над децом које подразумева очување правне и фактичке везе са породицом порекла. Питање прихватљивости усвојења са становишта шеријатског права, као и потребе да се модерни западни свет упозна са установом кафалах, посебно се поставило са процесом миграције становништва из исламских држава нарочито након 2015. године, који укључује велики број деце без родитељске пратње.[1128]

[1125] *Idem*, стр. 8.

[1126] Одредбом чл. 20 ст. 3 КПД, установа *kafalah* је препозната као један од видова алтернативног старања о деци. Видети о историјату овог института, као и поређење у односу на институт усвојења у Usang, Maria Assim, Julia L Sloth-Nielsen, Islamic kafalah as an alternative care option for children deprived of a family environment, African Human Rights Law Journal, 14(2), 2014, pp. 322–345. Доступно на http://www.saflii.org/za/journals/AHRLJ/2014/18.pdf, приступ 3. 1. 2023. године.

[1127] Наведено према Rotabi, K.S., Bromfield, N.F., Lee, J. *et al.* The Care of Orphaned and Vulnerable Children in Islam: Exploring *Kafala* with Muslim Social Work Practice with Unaccompanied Refugee Minors in the United States. *J. Hum. Rights Soc. Work* 2, 16–24 (2017). https://doi.org/10.1007/s41134-017-0027-2.

[1128] *Ibidem.* Поставило се питање да ли постоји обавеза држава чланица ЕУ да, у складу са важећим правом, омогући за *kafila* и *makfoola* слободу која је гарантована држављанима држава чланица ЕУ и

21.3. Усвојење у праву Републике Србије

Институт усвојења у правном систему РС детаљно је регулисан одредбама чл. 88–109 ПЗ. Одредбама ПЗ регулисан је искључиво институт потпуног усвојења, којим се у потпуности имитира однос између детета и биолошких родитеља.[1129] Усвојењем престаје родитељско право биолошких родитеља, осим у ситуацијама када дете усваја супружник или ванбрачни партнер родитеља детета, а усвојењем се прекидају и све правне везе детета са његовим сродницима, те престају права и дужности која постоје између њих.[1130]

Општу адоптивну способност имају деца која су лишена родитељског старања, старија од три месеца.[1131] Искључена је могућност усвојења деце која су потпуну пословну способност стекла пре пунолетства, склапањем брака или одлуком суда, у случају да су постала родитељи. Да би до усвојења детета дошло, неопходно је да је усвојење у најбољем интересу детета.[1132] Сметњу за усвојење представља крвно сродство у правој линији а од сродника у побочној линији, не може се усвојити рођени брат или сестра, односно брат или сестра по оцу или

члановима њихових породица, да се крећу и настањују на територијама држава чланица. Више о овоме видети у Chelsea Schuin, What about the makfuls? Kafala, the Family Reunification Directive and Children's Rights, доступно на https://www.leidenlawblog.nl/articles/what-about-the-makfuls-kafala-the-family-reunification-directive-and-childr, приступ 2. 1. 2023. године. Питањем односа установе *kafalah* и усвојења бавио се ЕСЉП у својој пресуди *Harroudj v. France (Application no. 43631/09)* од 4. 10. 2012. године, као и у предмету *Chbihi Loudoudi et Autres c. Belgique (Application no. 52265/10)* 16. 12. 2014. године. Са друге стране, Суд правде ЕУ је поводом одог питања дао мишљење према коме се дете које се налази у оквиру установе *kafalah* не може сматрати директним потомком свог старатеља, па у том смислу не постоји аутоматско право да се настани на територији држава чланица ЕУ; али да се истовремено дете у овим ситуацијама може сматрати другим чланом породице грађанина ЕУ, па је у том смислу обавеза државе чланице да олакша улазак и настањивање детета на својој територији, узимајући у обзир све околности случаја и интересе свих учесника, а нарочито принцип најбољег интереса детета. Уколико се утврди да је између детета и његовог старатеља успостављен породични живот, као и да је дете зависно од свог старатеља који је грађанин ЕУ, обавезе које се односе на поштовање права на породични живот, као и поштовање најбољег интереса детета, захтевају да се детету призна право да уђе и да се настани у држави у којој борави његов старатељ. Пресуда Суда правде ЕУ, Case C129/18 од 26. 3. 2019. године, § 73, доступно на https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=212226&pageIndex=0&doclang=EN&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=1745007, приступ 3. 1. 2023. године.

[1129] Чл. 104 ПЗ.

[1130] Чл. 105 ПЗ.

[1131] Усвојити се могу деца која немају живе родитеље, чији родитељи нису познати или је непознато њихово боравиште; дете чији су родитељи потпуно лишени родитељског права; дете чији су родитељи потпуно лишени пословне способности и дете чији су се родитељи сагласили са усвојењем. Чл. 91 ПЗ.

[1132] Чл. 89-90 ПЗ.

мајци,[1133] као и старатељство, имајући у виду да старатељ не може усвојити свог штићеника.[1134] Уколико су родитељи детета живи, познати, нису лишени пословне способности или родитељског права, за заснивање усвојења неопходна је сагласност родитеља детета, а уколико је дете под старатељством сагласност даје старатељ детета.[1135] Са друге стране, нужан услов за заснивање усвојења јесте да сагласност да дете које је навршило десету годину живота и способно је за расуђивање.[1136] Овај нужни услов за заснивање усвојења представља еманацију права детета на мишљење приликом одлучивања о питању које је од битног значаја за живот детета.

Општу адоптивну способност усвојитељи имају уколико се утврди да су лица која ће родитељско право вршити у најбољем интересу детета. У том смислу, законска претпоставка је да овај услов не испуњавају лица која су потпуно или делимично лишена родитељског права, пословне способности, лице које је оболело од болести која може штетно деловати на усвојеника, као и лице осуђено за кривично дело из групе кривичних дела против брака и породице, полне слободе и против живота и тела.[1137] Усвојити могу супружници или ванбрачни партнери заједно, као усвојитељ може се јавити лице које је супружник или ванбрачни партнер родитеља детета, а уз сагласност министра надлежног за породичну заштиту усвојитељ може бити и лице које само живи ако за то постоје нарочито оправдани разлози.[1138] У улози усвојитеља може се јавити и страни држављанин, под условом да се за дете не могу наћи усвојитељи међу домаћим држављанима, као и да се министар надлежан за породичну заштиту сагласи са усвојењем. Сматра се да се усвојитељи не могу наћи међу домаћим држављанима ако је прошло више од годину дана од дана уношења података о будућем усвојенику у јединствени лични регистар усвојења, а изузетно, министар надлежан за породичну заштиту може дозволити усвојење страном држављанину и пре истека овог рока, ако је то у најбољем интересу детета.[1139] Као посебан услов прописана је старосна разлика између усвојитеља и усвојеника која

[1133] Чл. 92 ПЗ.
[1134] Чл. 94 ПЗ.
[1135] Чл. 95–97 ПЗ.
[1136] Чл. 98 ПЗ.
[1137] Чл. 100 ПЗ.
[1138] Чл. 101 ПЗ.
[1139] Чл. 103 ПЗ.

не може бити мања од 18 нити већа од 45 година. Изузетно, министар надлежан за породичну заштиту може дозволити усвојење лица и које је старије од усвојеника мање од 18 година, или је старије од усвојеника више од 45 година, ако је такво усвојење у најбољем интересу детета.[1140]

Општу подобност усвојитеља и усвојеника утврђује надлежни орган старатељства, на основу налаза и стручног мишљења психолога, педагога и социјалног радника. Уколико закључи да општа подобност за усвојење не постоји, решењем ће одбити захтев за усвојење. Ово решење, орган старатељства дужан је да донесе у року од 60 дана од дана подношења захтева за усвојење од стране потенцијалних усвојитеља, односно родитеља или старатеља детета, на који начин је домаћи законодавац, прописивањем конкретног рока, настојао да спречи ситуације у којима би неизвесност о судбини захтева за усвојење било на страни потенцијалних усвојитеља, било на страни потенцијалних усвојеника, трајала претерано дуго. [1141] Након овога, орган старатељства податке о будућим усвојитељима и усвојеницима уноси у Јединствени лични регистар усвојења.[1142]

Уколико орган старатељства утврди постојање опште подобности за усвојење будућих усвојитеља и усвојеника, прелази се у фазу припреме за усвојење у којој ће се утврдити постојање посебне подобности за усвојење конкретних усвојитеља и конкретног усвојеника.[1143] Реч је о обавезној фази у поступку заснивања усвојења која, према постојећем законском решењу изостаје једино у ситуацијама када се као усвојитељи јављају страни држављани. Реч је о институту пробног смештаја, која за

[1140] Чл. 99 ПЗ.

[1141] Видети одредбе чл. 314 и 315 ПЗ.

[1142] Јединствени лични регистар усвојења води министарство надлежно за породичну заштиту. У регистар се уписују будући усвојитељи и усвојеници, за које је орган старатељства претходно утврдио да поседују општу способност за усвојење. Видети чл. 316 ПЗ. Начин вођења Јединственог личног регистра усвојења прописује министар надлежан за породичну заштиту. У јединствени лични регистар усвојења уписују се подаци о потенцијалним усвојитељима, било да су они домаћи или страни држављани. У Републици Србији тренутно је на снази Правилник о начину вођења јединственог личног регистра усвојења („Сл. гласник РС“ бр. 88/2023).

[1143] Избор будућих усвојитеља детета за које је орган старатељства утврдио да поседује општу способност за усвојење врши се на основу евиденције из Јединственог личног регистра усвојења, о чему доноси посебан закључак. Овај избор ће изостати у ситуацијима у којима дете усваја супружник или ванбрачни партнер родитеља детета, односно ако усвојено дете усваја супружник или ванбрачни партнер усвојитеља детета, као и у ситуацијама у којима усвојитељи и родитељ односно старатељ детета споразумно изврше избор за који је орган старатељства проценио да је у најбољем интересу детета. Чл. 317 ПЗ.

циљ има утврђење постојања посебне подобности усвојитеља и усвојеника.[1144] Орган старатељства ће у том циљу упутити дете код потенцијалних усвојитеља на смештај, тзв. прилагођавање, које не може трајати дуже од шест месеци. У овом периоду дете и потенцијални усвојитељи су под сталним надзором органа старатељства, чији стручни радници сачињавају службене белешке о напретку који су остварили. Кроз ову фазу прилагођавања усвојитеља и усвојеника не пролазе усвојитељи који су страни држављани.[1145]

Након успешно спроведене фазе прилагођавања усвојитеља и усвојеника, која заправо представља процес припреме за усвојење, само усвојење се заснива одлуком органа старатељства, која се доноси у форми решења.[1146] Након тога, орган старатељства доноси решење о новом упису рођења усвојеника, којим се подаци о биолошким родитељима детета замењују подацима о усвојитељима, а ранији упис рођења усвојеника се поништава. Ово решење доставља се надлежном матичару који врши нови упис у матичну књигу рођених за дете. Након овога, право увида у матичну књигу рођених за дете имају само дете и усвојитељи детета.[1147] На овај начин, поступак усвојења бива у потпуности заокружен, а дете постаје део нове породице усвојитеља, са којима успоставља све правне везе, док се везе са породицом порекла у потпуности прекидају.

Према доступним подацима, у Републици Србији је већи број парова потенцијалних усвојитеља у односу на број деце која чекају на усвојење. У 2024. години педесет троје деце је усвојено, што је готово половина у односу на број деце који је усвајан у ранијем периоду. Такође, током 2024. године, 309 деце је чекало на усвојење, док се 752 пара налазило у процесу усвојења.[1148]

[1144] Стјепановић Б., Пробни смештај као фаза у процесу заснивања усвојења, Годишњак Факултета правних наука: научно-стручни часопис из области правних наука, Бања Лука, 8/2018, стр. 258.
[1145] Чл. 318 ПЗ.
[1146] Чл. 102 ПЗ.
[1147] Чл. 325 и 326 ПЗ.
[1148] Ови подаци изнети су од стране представника Министарства за бригу о породици и демографију Републике Србије. Доступно на https://www.rts.rs/vesti/drustvo/5649273/zasto-se-u-poslednje-dve-godine-prepolovio-broj-usvojene-dece.html, https://rtv.rs/sr_ci/drustvo/popovic-u-srbiji-poslednjih-godina-opada-broj-usvojene-dece_1604917.html, приступ 23. 6. 2025. године.

С обзиром на овакве статистичке податке, сматрамо оправданом критику постојећих законских решења у области усвојења у Републици Србији. Овде у првом реду мислимо на критику која се односи на одступање од традиционално регулисане могућности заснивања и непотпуног усвојења у правном систему Републике Србије. Непотпуно усвојење представља форму усвојења којом се *заснивају сроднички односи између усвојиоца, с једне стране, и усвојеника и његових потомака, с друге стране с тим да су ти односи раскидиви, и не утичу на права и дужности усвојеника према његовим родитељима и другим сродницима* (подвукла ауторка Љ. М.).[1149] Правно регулисање непотпуног усвојења представља традиоционално прихваћено решење у домаћем праву, које је напуштено тек доношењем важећег ПЗ.[1150] Поједини аутори су напуштање постојеће правне традиције видели као осиромашење у систему правног регулисања установе усвојења у домаћем праву,[1151] имајући у виду различите животне околности и потребе родитеља, деце и потенцијалних усвојитеља. У вези са тим, сматрамо оправданим поновно правно регулисање института непотпуног усвојења, коме су прибегли редактори текста новог Грађанског законика, који су поред потпуног, предвидели могућност заснивања и непотпуног усвојења, којим се између усвојиоца и усвојеника и његових потомака заснивају једнака права и дужности као између детета и родитеља, при чему усвојење не утиче на права усвојеника према његовим родитељима и другим сродницима.[1152]

Критике су упућене и постојећем законском решењу које се односи на усвојење деце од стране усвојитеља страних држављана. Ова лица у поступку заснивања усвојења не пролазе са децом фазу прилагођавања, у трајању од најмање

[1149] Ђеранић Д., Наследноправна дејства усвојења, докторска дисертација, Правни факултет Универзитета у Крагујевцу, Крагујевац, 2015, стр. 121–122.

[1150] Видети параграф 136 и 137 Српског грађанског законика. Такође, непотпуно усвојење регулисано је одредбама чл. 174 Закона о браку и породичним односима из 1980. године. Одредбама овог члана регулисано је да се усвојењем између усвојиоца и усвојеника и његових потомака заснива однос сродства, као и друга права и дужности која по закону постоје између родитеља и деце, али усвојењем између усвојеника и сродника усвојиоца ова права и дужности, и сродднички однос, не настају. Такође, према тадашњем законском решењу, одређено је да усвојење не утиче на права усвојеника према његовим родитељима и другим сродницима, као ни на његове дужности према њима.

[1151] Панов С., Породично право, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2010, стр. 243–244.

[1152] Видети Комисија за израду Грађанског законика, Преднацрт Грађанског законика Србије, трећа књига, Породични односи, Београд 2011, чл. 126.

шест месеци, у ком периоду би се утврдило постојање посебне подобности за усвојење између конкретног усвојиоца и конкретног детета. Самим тим је поступак усвојења за стране држављане једноставнији у односу на процедуру коју пролазе домаћи држављани као потенцијални усвојиоци. У јавности се могу чути критике у погледу постојања нелагалних усвојења као вид трговине људима,[1153] којој су нарочито изложена деца из слабије развијених земаља света.[1154] Када се има у виду чињеница да је значајно већи број парова који се одлучују за усвојење у односу на број деце потенцијалних усвојеника, да се усвојењем деце домаћих држављана деца лишавају свог националног идентитета, чињеница да се Република Србија налази у групи сиромашнијих земаља и да је суочена са вишедеценијским проблемом негативног природног прираштаја, сматрамо да би постојећа законска решења требало преиспитати. Нарочито сматрамо да положај страних држављана као потенцијалних усвојитеља треба изједначити са положајем домаћих држављана као усвојитеља, а одлучивање о заснивању међународног усвојења „изместити“ из руку министра за бригу о породици, који је овлашћен да самостално одлучује о овом питању.

[1153] Кривично законодавство Републике Србије трговину децом ради увојења инкриминише као тежак облик трговине људима. Чланом 389 КЗ прописано је да ово кривично дело чини онај ко одузме лице које није навршило четрнаест година ради његовог усвојења противно важећим прописима, или ко усвоји такво лице или посредује у таквом усвојењу, или ко с тим циљем купи, прода или преда друго лице које није навршило четрнаест година, или га превози, обезбеђује му смештај или га прикрива. Тежи облик дела постојаће у случају бављења трговином децом ради усвојења, или ако је дело на организован начин извршило више лица. О међународном усвојењу као виду трговине децом више видети у раду Радишић М., Трговина људима у оквиру система међународног усвојења – (не)решив проблем?, Зборник радова Правног факултета у Нишу, бр. 95/2022, стр. 203–225.

[1154] О томе више видети на https://www.politika.rs/scc/clanak/629299/Nelegalna-usvojenja-kao-savrsen-zlocin, приступ 27. 6. 2025. године. Видети такође https://pravdaipravo.org/2018/05/05/srbska-deca-robovi-podzemlje-u-vrhu-socijalne-zastite/, приступ 27. 6. 2025. године.

22. НАДЗОР НАД ОСТВАРИВАЊЕМ ПРАВА ДЕТЕТА

Једна од најзначајнијих функција која омогућава да се права детета остварују и да као таква не остану пука прокламација, јесте функција надзора над остваривањем права детета. Функција надзора над остваривањем права детета у литератури се дефинише као скуп активности које се спроводе са циљем процене и мерења стања у области права детета, и укључују процену стања у ситуацијама у којима се крше права детета, посебно када се ради о таквим повредама права које захтевају судску заштиту.[1155] Надзор над остваривањем и заштита права детета реализују се на међународном и на националном нивоу. Систем надзора на међународном нивоу остварује се кроз систем надзора који је развијен под окриљем саме КПД као надзор на универзалном међународном нивоу, систем регионалног надзора и систем надзора који се остварује од стране међународних невладиних организација. Систем надзора над остваривањем права детета на националном нивоу представља надзор који се врши од стране државе и њених органа и организација, као и надзор који се остварује од стране невладиних организација.

22.1. Међународни систем надзора над остваривањем права детета

Дете, као људско биће, јесте титулар свих људских права која су гарантована за све људе света.[1156] Из овог разлога, систем заштите људских права уопште примењује се и на децу. На међународном нивоу, успостављен је систем заштите под окриљем Уједињених нација, и то посредством уговорних тела за заштиту људских права, као и надзор политичких тела Уједињених нација.[1157]

[1155] Више о надзору над остваривањем и заштити права детета види у Вучковић Шаховић Н., Петрушић Н., op.cit., 2015.

[1156] Основна карактеристика људских права јесте њихова универзалност, што значи да ова права припадају свим људима света, и да се ова права стичу рођењем. Наведено према Будак А., Адекватност концепта људских права, Зборник радова правног факултета у Нишу, бр. 80, 2018, стр. 561.

[1157] Судска грађанскоправна заштита од дискриминације, Повереник за заштиту од дискриминације, Београд, 2012, стр. 85. Доступно на https://ravnopravnost.gov.rs/wp-content/download/sudska_gradjanskopravna_zastita_od_diskriminacije.pdf, приступ 17. 4. 2025. године.

Уговорна тела која су успостављена међународноправним уговорима за заштиту људских права, тзв. Комитети, су: Комитет за укидање свих облика расне дискриминације,[1158] Комитет за људска права,[1159] Комитет за економска, социјална и културна права, [1160] Комитет против тортуре, [1161] Комитет за укидање

[1158] Комитет за укидање свих облика расне дискриминације успостављен је на основу Међународне конвенције за укидање свих облика расне дискриминације, њеним чл. 8, која је усвојена од стране Генералне скупштине УН, 21. 12. 1965. године, а ступила на снагу 4. 1. 1969. године. Текст Конвенције на енглеском језику доступан је на https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-convention-elimination-all-forms-racial, приступ 17. 4. 2025. године. СФРЈ је ратификовала Међународну конвенцију о укидању свих облика расне дискриминације 1967. године ("Службени лист СФРЈ – Међународни уговори и други споразуми", бр. 6/67). Наша држава је по основу сукцесије претходних држава, чланица Конвенције од 2001. године. Текст Конвенције на српском језику доступан је на https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_ratifikaciji_medjunarodne_konvencije_o_ukidanju_svih_oblika_rasne_diskriminacije.html, приступ 17. 4. 2025. године. Република Србија подноси редовне извештаје Комитету за укидање свих облика расне дискриминације, а последњи VI–IX извештај усвојен је 12. 6. 2020. године и поднет Комитету. Наведено према https://minljmpdd.gov.rs/sektori/ljudska-prava/medjunarodni-ugovori/medjunarodna-konvencija-o-ukidanju-svih-oblika-rasne-diskriminacije-cerd/?utm, приступ 17. 4. 2025. године.

[1159] Комитет за људска права успостављен је чл. 28 Међународног пакта за заштиту грађанских и политичких права, који је усвојен од стране Генералне скупштине УН 16. 12. 1966. године. Међународни пакт ступио је на правну снагу 23. 3. 1976. године. Текст Међународног пакта о грађанским и политичким правима на енглеском језику доступан је на https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-civil-and-political-rights, приступ 17. 4. 2025. године. СФРЈ је ратификовала Пакт законом од 30. јануара 1971. године („Службени лист СФРЈ", бр. 7/1971). Уз Пакт су усвојена и два протокола и то: Опциони протокол уз Међународни пакт о грађанским и политичким правима који је ступио на снагу 23. марта 1976. године и Други опциони протокол уз Међународни пакт о грађанским и политичким правима који је ступио на снагу 11. јула 1991. године. Савезна Република Југославија је оба протокола ратифковала 2001. године ("Службени лист СРЈ" – Међународни уговори , бр. 4/2001). Комитет за људска права је 26. 3. 2024. године усвојио закључна запажања поводом Четвртог периодичног извештаја Републике Србије. Информације доступне на https://minljmpdd.gov.rs/sektori/ljudska-prava/medjunarodni-ugovori/medjunarodni-pakt-o-gradjanskim-i-politickim-pravima-iccpr/?utm, приступ 17. 4. 2025. године.

[1160] Успостављен је одредбама Међународног пакта за заштиту економских, социјалних и културних права, који је усвојен 16. 12. 1966. године, а ступио на правну снагу 3. 1. 1976. године. Текст на енглеском језику доступан на https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-economic-social-and-cultural-rights, приступ 17. 4. 2025. године. Међународни пакт о економским, социјалним и културним правима примењује се у Републици Србији, која је држава сукцесор у односу на СФРЈ која је овај међународноправни документ ратификовала. Више видети на https://minljmpdd.gov.rs/sektori/ljudska-prava/medjunarodni-ugovori/medjunarodni-pakt-o-ekonomskim-socijalnim-i-kulturnim-pravima-icescr/?utm, приступ 17. 4. 2025. године.

[1161] Успостављен је на основу одредби чл. 17 Конвенције против тортуре и других сурових, нељудских и понижавајућих казни и поступака. Ова конвенција усвојена је Резолуцијом Генералне скупштине УН 10. 12. 1984. године, а ступила на правну снагу 26. 6. 1987. године. Текст Конвенције доступан је на https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-against-torture-and-other-cruel-inhuman-or-degrading, приступ 17. 4. 2025. године. СФРЈ је Конвенцију ратификовала 1991. године („Службени лист СФРЈ – Међународни уговори", бр. 9/1991). Наведено према https://minljmpdd.gov.rs/sektori/ljudska-prava/medjunarodni-ugovori/konvencija-protiv-torture-i-drugih-surovih-neljudskih-ili-ponizavajucih-kazni-ili-postupaka-cat/, приступ 17. 4. 2025. године.

дискриминације жена,[1162] Комитет за права особа са инвалидитетом,[1163] Комитет за права радника мигранта,[1164] Комитет за заштиту од принудних нестанака[1165] и Комитет за права детета.

Политичка тела Уједињених нација која врше надзор над остваривањем људских права су Генерална скупштина УН и Економски и социјални савет, а нарочито значајну улогу у надзору над остваривањем људских права има Савет за људска права.[1166]

У овом раду, у оквиру разматрања међународног система заштите права детета, разматраћемо систем надзора који се остварује под окриљем Комитета за права детета.

[1162] Конвенција о елиминацији свих облика дискриминације жена усвојена је Резолуцијом Генералне скупштине УН 18. 12. 1979. године, а ступила је на правну снагу 3. 9. 1981. године. Текст доступан на https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-elimination-all-forms-discrimination-against-women, приступ 17. 4. 2025. године. СФРЈ је ову конвенцију ратификовала 1981. године. Видети више на https://minljmpdd.gov.rs/sektori/ljudska-prava/medjunarodni-ugovori/konvencija-o-ukidanju-svih-oblika-diskriminacije-zena-cedaw/?utm, приступ 17. 4. 2025. године.

[1163] Успостављен је под окриљем Конвенције за заштиту лица са инвалидитетом, која је усвојена Резолуцијом Генералне скупштине Уједињених нација од 12. 12. 2006. године, а ступила на правну снагу 3. 5. 2008. године. Доступно на https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-persons-disabilities, приступ 17. 4. 2025. године. Република Србија је потписала Конвенцију о правима особа са инвалидитетом и Опциони протокол 17. децембра 2007. године а ратификовала 31. јула 2009. године ("Службени гласник РС – Међународни уговори", бр. 42/2009 од 2. 6. 2009. године). Више видети на https://minljmpdd.gov.rs/sektori/ljudska-prava/medjunarodni-ugovori/konvencija-o-pravima-osoba-sa-invaliditetom-crpd/?utm, приступ 17. 4. 2025. године.

[1164] Комитет за заштиту права радника мигранта установљен је под окриљем Међународне конвенције за заштиту права свих радника мигранта и чланова њихових породица. Ова конвенција усвојена је Резолуцијом Генералне скупштине УН 18. 12. 1990. године, а ступила је на правну снагу 1. 7. 2003. године. Текст доступан на https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-convention-protection-rights-all-migrant-workers, приступ 17. 4. 2025. године. Република Србија је 11. 11. 2024. године потписала текст Конвенције, али је није и ратификовала, тако да се на нашој територији не примењује. Наведено према https://wp2008.ius.bg.ac.rs/klinika01/medunarodni-izvori/medunarodni-izvori/medunarodna-konvencija-o-zastiti-prava-svih-radnika-migranata-i-clanova-njihovih-porodica/, приступ 17. 4. 2025. године.

[1165] Међународна конвенција за заштиту свих лица од присилних нестанака донета је Резолуцијом Генералне скупштине УН од 20. 12. 2006. године, а ступила је на снагу 23. 12. 2010. године. Текст доступан на https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-convention-protection-all-persons-enforced, приступ 17. 4. 2025. године. Република Србија је Конвенцију ратификовала 2011.године („Службени гласник РС – Међународни уговори", број 1/2011). Видети на https://minljmpdd.gov.rs/sektori/ljudska-prava/medjunarodni-ugovori/medjunarodna-konvencija-o-zastiti-svih-lica-od-prisilnih-nestanaka-ced/, приступ 17. 4. 2025. године.

[1166] Судска грађанскоправна заштита од дискриминације, Повереник за заштиту од дискриминације, Београд, 2012, стр. 88. Доступно на https://ravnopravnost.gov.rs/wp-content/download/sudska_gradjanskopravna_zastita_od_diskriminacije.pdf, приступ 17. 4. 2025. године.

22.2. Систем надзора пред Комитетом за права детета

22.2.1. Комитет за права детета – уговорно тело основано под окриљем КПД

Надзорни механизам, или механизам мониторинга, над остваривањем права детета која су гарантована одредбама КПД, установљен је одредбама чл. 43–45 КПД. Наведеним одредбама основан је Комитет за права детета, као уговорно тело установљено одредбама Конвенције о правима детета.[1167] Комитет за права детета основан је као експертско тело у чији састав је првобитно улазило десет експерата високих моралних вредности и признате стручности на пољу које покрива Конвенција о правима детета,[1168] да би у састав овог тела данас улазило осамнаест експерата. [1169] Чланови Комитета за права детета именују државе уговорнице из реда својих држављана, при чему они своје дужности обављају у личном својству и води се рачуна о подједнакој географској заступљености, као и о главним правним системима. [1170] Установљавањем посебног експертског тела које ће вршити

[1167] Оснивање и надлежност овог тела регулисани су одредбама чл. 43-45 Конвенције о правима детета.

[1168] Чл. 43 ст. 2 Конвенције о правима детета. О природи овог уговорног тела видети и Влашковић В., Осврт на основне активности Комитета Уједињених нација за права детета, у зборнику радова Усклађивање правног система Србије са стандардима Европске уније, Правни факултет у крагујевцу, Крагујевац, бр. 10/2022, стр. 479–494.

[1169] Резолуцијом Генералне скупштине УН бр. 50/155 од 21. 12. 1995. године, одобрен је амандман на чл. 43 ст. 2 Конвенције о правима детета, тако да се реч „десет“ из наведеног става замени речју „осамнаест“. На овај начин повећан је број експерата који улазе у састав Комитета за права детета, а оваква одлука образложена је чињеницом да је препознат значај који Комитет за права детета има у надзору над применом Конвенције о правима детета од стране држава уговорница, као и да је у том тренутку било 182 ратификације овог међународног уговора. Амандман садржан у Резолуцији бр. 50/155 од 21. 12. 1995. године ступио је на снагу 18. 11. 2002. године, када је прихваћен од две трећине страна уговорница (128 од 191 државе). Доступно на https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/crc.aspx, приступ 29. 12. 2024. године. Текст Резолуције Генералне скупштине УН бр. 50/155 од 21. 12. 1995. године доступан на https://undocs.org/en/A/RES/50/155, приступ 29. 12. 2024. године. Информација о тренутним и ранијим члановима Комитета за права детета, заједно са њиховим радним биографијама, доступна на https://ohchr.org/EN/HRBodies/CRC/Pages/Membership.aspx, приступ 29. 12. 2024. године.

[1170] Чл. 43 ст. 2 КПД. У састав Комитета за права детета улазе 18 независних експерата, који представљају особе високих моралних квалитета и изабрани су у складу са одредом чл. 43 Конвенције о правима детета. Они иступају у личном својству и могу бити поново изабрани након истека мандата. Реч је о суштински мултидисциплинарном експертском телу, имајући у виду да нпр. у тренутни састав улазе поред правника специјализованих за област људских права и права детета, психолози, социјални радници, па чак и особе које су по свом примарном образовању лекари професионално ангажовани у области права детета. Састав Комитета за права детета, са биографијама свих садашњих и бивших

мониторнинг над остваривањем самог текста КПД у државама уговорницама, КПД је испратила једну раније успостављену линију установљену осталим уговорима у области људских права који су донети под окриљем Уједињених нација.[1171]

22.2.2. Процедура извештавања

Процедура надзора под окриљем Комитета за права детета остварује се посредством процедуре извештавања, која је регулисана одредбама чл. 44 и чл. 45 КПД и подразумева подношење иницијалних, а затим и редовних периодичних извештаја о мерама које су државе уговорнице усвојиле за остваривање права признатих КПД, као и о напретку оствареном у погледу уживања тих права.[1172] У надлежност Комитета за права детета улази и надзор над имплементацијом два факултативна протокола уз КПД.[1173]

Стране уговорнице имају обавезу да Комитету за права детета поднесу иницијални извештај у року од две године од ступања на снагу КПД, а затим периодичне извештаје на сваких пет година. У овим извештајима државе наводе чиниоце и евентуалне тешкоће који утичу на степен испуњавања обавеза из КПД, као и информације које ће омогућити Комитету свеобухватно сагледавање спровођења КПД у дотичној земљи.[1174] Након пријема извештаја држава уговорница, Комитет од држава чланица може затражити додатне информације које се односе на примену КПД. Након овога, Комитет Генералној скупштини УН, посредством

чланова, доступан је на https://www.ohchr.org/en/treaty-bodies/crc/membership, приступ 18. 3. 2024. године.

[1171] Cynthia Price Cohen, Stuart N. Hart, Susan M. Kosloske, Monitoring the United Nations Convention on the Rights of the Child: The Challenge of Information Management, *Human Rights Quarterly*, Vol. 18, No. 2 (May, 1996), p. 441.

[1172] Видети одредбе чл. 44 КПД.

[1173] Надлежност Комитета за права детета у овом делу установљена ја одредбама чл. 8 Факултативног протокола уз Конвенцију о правима детета о учешћу деце у оружаним сукобима и чл. 12 Факултативног протокола уз КПД о продаји деце, дечјој проституцији и дечјој порнографији. Текст Факултативног протокола уз Конвенцију о правима детета о учешћу деце у оружаним сукобима доступан на http://ravnopravnost.gov.rs/wp-content/uploads/2012/11/images_files_Fakultativni%20protokol%20o%20ucescu%20dece%20u%20oruzanim%20sukobima%20uz%20Konvenciju%20o%20pravima%20deteta-UN.pdf, приступ 29. 12. 2021. Текст Факултативног протокола уз Конвенцију о правима детета о продаји деце, дечјој проституцији и дечјој порнографији доступан на https://cref.eakademija.com/images/UN-konvencije/zakon_o_potvrdjivanju_fakultativnog_protokola_o_prodaji_dece_decijoj_prostituciji_i_decijoj_pornografiji_uz_konvenciju_o_pravima_deteta.pdf, приступ 29. 12. 2021.

[1174] Чл. 44 Конвенције о правима детета.

економског и социјалног савета, подноси сваке две године извештај о својим активностима, а обавеза држава чланица је да у својим земљама извештај ставе на увид јавности.[1175]

Сам поступак у оквиру кога Комитет за права детета обавља своју надзорну функцију организован је тако да Комитет, пре формалног разматрања извештаја конкретне државе уговорнице, врши прелиминарно испитивање извештаја, након чега формулише питања у односу на која су потребна даља разјашњења. Ова питања Комитет шаље држави као подносиоцу извештаја и захтева од државе да своје одговоре достави у писаној форми. Након што држава достави своје одговоре, Комитет организује три полудневне седнице у виду јавних заседања, на којима разматра извештај државе уговорнице. Сам процес није једностран, имајући у виду да на јавним седницама учествују и представници државе која је поднела извештај. Задатак представника државе је да на овим седницама, као експерти из различитих области права детета, одговарају на евентуална питања која ће им поједини чланови Комитета поставити. Након ове фазе постављања питања и одговора, чланови Комитета могу дати своје усмене коментаре о извештају, у којима ће изнети како своја позитивна запажања тако и препоруке на који начин би држава могла да оствари даљи напредак и побољшање у примени одредби КПД. За овим, представници државе износе своју завршну изјаву у којој одговарају на коментаре чланова комитета. Након окончања јавних заседања, појединачни коментари чланова Комитета бивају формулисани и представљени као јединствени документ – тзв. закључна запажања Комитета поводом извештаја конкретне државе уговорнице (енг. *Concluding Observations*). У овом документу приказани су позитивни фактори, износи се шта представља предмет забринутости у односу на стање права детета у тој држави, комитет износи своје сугестије и препоруке, а све озбиљне повреде стандарда у области права детета који су постављени КПД истакнути су у посебном одељку. Своја закључна запажања поводом извештаја државе уговорнице, Комитет за права детета подноси Економском и социјалном савету, као и Генералној

[1175] Чл. 44 ст. 4 и 5 КПД.

скупштини Уједињених нација.[1176] С обзиром на сложеност раније установљене процедуре извештавања, која је подразумевала велику количину папирологије, административног и другог рада од стране Комитета, од 1. јануара 2024. године, процедура извештавања је унеколико поједностављена, тако што је као обавезна фаза у извештавању у односу на периодичне извештаје и иницијалне извештаје које се односе на примену факултативних протокола из КПД, изостављена она у којој државе подносиоци извештаја достављају одговоре на питања комитета у писаној форми, а пре одржавања јавних заседања.[1177]

22.2.3. Општи коментари – интерпретативна функција Комитета за права детета

Комитет за права детета своју функцију остварује и посредством усвајања општих коментара,[1178] на који начин врши интерпретативну функцију тумачећи

[1176] Cynthia Price Cohen, Stuart N. Hart, Susan M. Kosloske, Monitoring the United Nations Convention on the Rights of the Child: The Challenge of Information Management, *Human Rights Quarterly*, Vol. 18, No. 2 (May, 1996), pp. 443–444.

[1177] Више о овоме видети на https://www.ohchr.org/en/treaty-bodies/crc/reporting-guidelines, приступ 9. 4. 2025. године.

[1178] Комитет за права детета до сада је усвојио двадесет шест Општих коментара. Усвојени су Општи коментар бр. 1: Циљеви образовања; Општи коментар бр. 2: Улога независних националних институција за заштиту људских права у заштити и промоцији права детета; Општи коментар бр. 3(2003): ХИВ/СИДА и права деце; Општи коментар бр. 4: Здравље адолесцената и развој у контексту КПД; Општи коментар бр. 5(2003): Опште мере имплементације КПД; Општи коментар бр. 6(2005): Третман деце без пратње изван државе порекла; Општи коментар бр. 8(2006): Право детета на заштиту од телесног кажњавања и других сурових или деградирајућих облика кажњавања; Општи коментар бр. 7(2005): Имплементација права детета у раном детињству; Општи коментар бр. 9(2006): Права детета са инвалидитетом; Општи коментар бр. 10(2009): Права детета и малолетничко правосуђе; Општи коментар бр. 11(2009): Деца староседеоци и њихова права под окриљем КПД; Општи коментар бр. 12(2009): право детета да буде саслушано; Општи коментар бр. 13(2011): Право детета на слободу од свих видова насиља; Општи коментар бр. 14(2013): О принципу најбољег интереса детета; Општи коментар бр. 15(2013): О праву детета на уживање највишег доступног стандарда у области здравља; Општи коментар бр. 16(2013): О обавезама државе у погледу утицаја привредног сектора на права детета; Општи коментар бр. 17(2013): Право детета на одмор, доколицу, игру, рекреацију, културан живот и уметност; Општи коментар бр. 18: О штетним праксама; Општи коментар бр. 19(2016): О јавном буџетирању за остваривање права деце; Општи коментар бр. 20(2016): О остваривању права детета за време адолесценције; Општи коментар бр. 21(2017): О деци у уличној ситуацији; Општи коментар бр. 22: У погледу миграција: Генерални принципи; Општи коментар бр. 23: У контексту међународних миграција: Обавезе држава уговорница нарочито у односу на државе транзита и дестинације; Општи коментар бр. 24(2019): О правима детета у правосудном систему; Општи коментар бр. 25(2021): О праву детета у дигиталном окружењу; Општи коментар бр. 26(2023): О правима детета и животној средини, са посебним освртом на климатске промене. Такође, Комитет за права детета је 31. 1. 2024. године објавио Нацрт Општег коментара бр. 27 који се односи на права детета на приступ правди и на делотворан правни лек. Текстови свих општих коментара на енглеском језику доступни су на https://www.ohchr.org/en/treaty-bodies/crc/general-comments, приступ 3. 4. 2025. године. На српски језик преведени су Општи коментари бр. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13 и 15,

одредбе КПД, чиме је омогућено да КПД очува своју еволутивну природу и да као један живи механизам буде у складу са променама које доноси савремени развој, као и да се пренебрегне општост у начину на који су формулисане одредбе КПД, што је последица компромисних решења која су била потребна ради постизања најширег могућег прихватања њеног текста.[1179] По нашем мишљењу, иако овде није реч о примарно надзорној функцији, елементи надзора и овде постоје, имајући у виду да Комитет за права детета, посредством својих општих коментара, усмерава поступање државе, њених органа и организација, али и свих оних који раде за децу и са децом.

22.2.4. Комуникацијске процедуре

22.2.4.1. Правни оквир комуникацијских процедура

Поред наведених, изузетно значајних надлежности Комитета за права детета, у литератури су се почели јављати ставови да би Комитет за права детета могао преузети још и улогу једног међународног суда за права детета. Ова идеја јавила се као последица мисли да још увек не постоји међународно или регионално судско тело које би на адекватан начин и са довољним ауторитетом одлучивало о постојању повреда права детета.[1180] Чини се да је ова идеја по први пут унеколико остварена доношењем и ступањем на снагу Трећег факултативног протокола о комуникацијским процедурама уз КПД, којим је Комитет за права детета попримио извесне „квазисудске“ надлежности јер се сада њему могу обраћати појединци или

док за остале нисмо пронашли превод од стране надлежних институција. Преводи Општих коментара доступни су на https://cpd.org.rs/projects/odabrani-medjunarodni-instrumenti/, приступ 3. 4. 2025. године.

[1179] Списак свих до сада усвојених Општих коментара Комитета за права детета, заједном са њиховим текстом, доступан је на https://www.ohchr.org/en/treaty-bodies/crc/general-comments, приступ 31. 3. 2025. године.

[1180] У литератури постоје ставови да се постојећа правна и друштвена мисао крећу ка оснивању међународног суда за права детета, имајући у виду да судије ЕСЉП не поседују посебна знања у области психологије, као и да нису у могућности да спроведу одговарајућу анализу извештаја поднетих од стране националних судова. ЕСЉП не чује непосредно децу и не могу формулисати тачан увид у сваки појединачни случај. Једини непосредни контакт судије ЕСЉП имају са представницима владе и апликантом, чак и када је реч о детету. Принцип најбољег интереса детета је „субјективни“ појам, чије тумачење је условљено са више фактора и има значајну дозу субјективности, чак и када је принцип објективности присутан у поступку доношења судских одлука. Више у: Laura Stanila, Children's Rights: Between UN Convention on the Children's Rights and ECHR. Towards a New International Court?, p. 42. У зборнику Yearbook Protection of the Rights of the Child – 30 years after the Adoption of the Convention on the Rights of the Child.

групе, и то деца као титулари права, било непосредно или посредством својих заступника, тврдећи да им је повређено право гарантовано КПД или Првим односно Другим факултативним протоколом уз наведену конвенцију.

Трећи факултативни протокол о комуникацијским процедурама уз КПД донет је као резултат дводеценијске примене одредби КПД, након што се дошло до закључка да би систем надзора и заштите у области права детета требало употпунити тако да и Комитет за права детета као уговорно тело установљено наведеном конвенцијом добије надлежност поступања по индивидуалним притужбама о наводним повредама права детета од стране држава уговорница.[1181]

На доношење Трећег опционог протокола, поред утицаја самих чланова Комитета за права детета,[1182] велики утицај имао је притисак представника цивилног друштва, [1183] након чијег предлога је 2008. године Генерална скупштина УН формирала отворену радну групу у чији састав су улазили представници држава чланица заинтересованих за формулисање Нацрта Трећег факултативног протокола о комуникацијским процедурама.[1184] Радна група оформљена је Резолуцијом Савета

[1181] Поједини аутори говоре о томе да је интенција заговорника права детета од самог доношења Конвенције о правима детета и установљавања Комитета за права детета и била да он има надлежност да прима и разматра појединачне и међудржавне притужбе које се односе на поштовање одредби Конвенције о правима детета и Првог и Другог факултативног протокола, али да коначни текст Конвенције о правима детета ово решење није садржао као последица компромисног карактера решења која су услед свеобухватности Конвенције о правима детета требало да буду прихватљива готово за све државе света. Lee Y., Communications Procedure Under the Convention on the Rights of the Child: 3rd Optional Protocol, The International Journal of Children's Rights, 18(4) (2010), p. 567.

[1182] Председавајући Комитета за права детета Јангхи Ли (*Yanghee Lee*), у својој изјави приликом отварања 63. заседања Генералне скупштине УН дана 16. 10. 2018. године, указује да је систем независног надзора над остваривањем и заштитом људских права базиран на међународним уговорима у области људских права сама суштина активности у овој области, да је Комитет за права детета жртва напретка оствареног у области права детета услед великог броја извештаја који би требало разматрати, те да будућност представља поновно осмишљавање улоге Комитета за права детета. Текст говора доступан на https://www2.ohchr.org/english/bodies/HRTD/docs/consultation/Sion/SpeechYangheeLee.pdf?msclkid=93709d76a69b11eca7fc3b858be43507, приступ 18. 3. 2025. године.
О свом залагању за усвајање Трећег факултативног протокола, као томе како је овај поступак текао, тадашњи председавајући Комитета за права детета Јангхи Ли (*Yanghee Lee*) говори у свом раду. Lee Y., Communications Procedure Under the Convention on the Rights of the Child: 3rd Optional Protocol, The International Journal of Children's Rights, 18(4) (2010), p. 570 и даље.

[1183] Egan Suzanne, The New Complaints Mechanism for the Convention on the Rights of the Child: A Mini Step Forward for Children?, International Journal of Children's Rights, 22 (2014), pp. 205–225.

[1184] Cristiana Carletti, 'The Third Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child: Preliminary case law assessment for the effective promotion and protection of children's rights' (2020) 4 Global Campus Human Rights Journal, p. 116. Доступно на http://doi.org/20.500.11825/1700

за људска права од 17. 6. 2009. године, да би 19. 12. 2011. године Генерална скупштина УН усвојила Трећи факултативни протокол о комуникацијским процедурама (енг. *Optional Protocol on a Communications Procedure*), којим је пружена могућност деци да подносе појединачне притужбе у вези са конкретним повредама својих права гарантованих КПД и Првим односно Другим факултативним протоколом. Трећи факултативни протокол ступио је на снагу априла 2014. године.[1185] [1186]

Доносиоци овог правног инструмента у Преамбули се позивају на вредности и принципе установљене Повељом Уједињених нација,[1187] на урођено достојанство људске личности, као и на неотуђива права свих чланова људског рода као основа слободе, правде и мира у свету; препознају да посебан и зависан статус детета могу проузроковати суштинске тешкоће у тражењу правних лекова за повреде његових права, као и да принцип најбољег интереса детета треба првенствено да буде узет у обзир приликом формулисања правних средстава за заштиту права детета, при чему се ова правна средства имају остваривати у поступцима „по мери детета“ (енг. *child-sensitive procedures*).[1188]

У оквиру Трећег факултативног протокола установљена је могућност да се појединци, групе или њихови заступници обрате Комитету за права детета посредством једне од две могуће процедуре: путем процедуре комуникације (енг. *Communications Procedure*) или применом испитног поступка (енг. *Inquiry Procedure*). Процедуре комуникације регулисане су као појединачне комуникације

https://repository.gchumanrights.org/bitstream/handle/20.500.11825/1700/08.The%20Third%20Optional%20Protocol%20to%20the%20Convention%20on%20the%20Rights%20of%20the%20Child.pdf?sequence=3&isAllowed=y , приступ 29.12. 2024. године.

[1185] Доступно на https://treaties.un.org/doc/source/signature/2012/CTC_4-11d.pdf, приступ 29.12.2024.

[1186] Текст Трећег факултативног протокола састоји се од Преамбуле и 24 члана који су груписани у четири дела. Први део су Опште одредбе (чл. 1-4), други део носи назив „Комуникацијске процедуре“ (чл. 5–12), трећи део носи назив „Истражни поступак“ (чл. 13–14) и четврти део представљају Завршне одредбе (чл. 15–24). Текст Трећег факултативног протокола доступан на https://treaties.un.org/doc/source/docs/A_RES_66_138-Eng.pdf, приступ 30. 3. 2024. године.

[1187] Текст Повеље УН доступан на https://www.un.org/en/about-us/un-charter/full-text?msclkid=b3256a4ab2ba11ec994f93a0a52e074b, приступ 2. 4. 2024. године.

[1188] Преамбула Трећег факултативног протокола.

(енг. *Individual Communications*)[1189] и међудржавне комуникације (енг. *Inter-State Communications*).[1190]

Четврти део Трећег факултативног протокола представљају завршне одредбе у оквиру којих је између осталог одређено да ће Комитет за права детета у своје извештаје које подноси сваке друге године Генералној скупштини УН, у складу са чл. 44 ст. 2 КПД, укључити и део који ће се односити на резултате активности које су предузете на основу Трећег факултативног протокола.[1191] Одређено је да ће свака држава уговорница предузети мере како би широку јавност, укључујући пре свега децу и особе са инвалидитетом, обавестила о ставовима које је Комитет за права детета заузео поводом комуникација, као и о препорукама које су упућене државама уговорницама.[1192]

Такође, одређено је да је Трећи факултативни протокол отворен за потписивање било којој држави која је потписала, односно ратификовала или приступила КПД или Првом односно Другом факултативном протоколу; одређено је да ће инструменти ратификације бити депоновани код Генералног секретара УН.[1193] Предвиђено је да ће Трећи факултативни протокол ступити на снагу три месеца након депоновања десетог инструмента о ратификацији или приступању, док ће у свакој држави ступити на снагу три месеца након депоновања конкретног инструмента о ратификацији, односно приступању Трећем факултативном протоколу.[1194]

Важење Трећег факултативног протокола *rationee temporis* одређено је тако да Комитет за права детета има надлежност само у погледу повреда права гарантованих Конвенцијом о правима детета, односно Првим и Другим факултативним протоколом, које су се десиле након ступања на снагу Трећег факултативног протокола у конкретној држави уговорници, осим уколико је до

[1189] Чл. 5-11 Трећег факултативног протокола.
[1190] Чл. 12 Трећег факултативног протокола.
[1191] Чл. 16 Трећег факултативног протокола.
[1192] Чл. 18 Трећег факултативног протокола.
[1193] Чл. 18 Трећег факултативног протокола.
[1194] Чл. 19 Трећег факултативног протокола.

повреде права дошло раније а исто стање повреде права се наставило и након његовог ступања на снагу.[1195]

Текст Трећег факултативног протокола може бити промењен путем амандмана на предлог држава које су га ратификовале, што је процедура која је регулисана одредбама чл. 21. Процедура измена текста Трећег факултативног протокола регулисана је тако да свака држава уговорница може предложити амандман који ће поднети Генералном секретару Уједињених Нација, који ће текст амандмана проследити државама уговорницама, са захтевом да се изјасне да ли су за одржавање састанка на коме би се одлучивало о амандману. Уколико се у року од четири месеца од овог обавештења макар једна трећина држава уговорница изјасни за одржавање састанка, Генерални секретар ће заказати састанак под окриљем Уједињених нација. Било који амандман који је усвојен двотрећинском већином држава уговорница, које су учествовале и гласале на састанку, биће поднет Генералној скупштини Уједињених нација на одобрење, а затим и свакој држави уговорници. Овако усвојен амандман ступиће на снагу тридесетог дана након што је две трећине држава уговорница на дан када је амандман усвојен изјавило да амандман прихвата, и производиће правно дејство само у односу на државе уговорнице које су га прихватиле.[1196]

Одредбом чл. 22 Трећег факултативног протокола одређено је да било која држава уговорница може отказати његово важење писаним обавештењем које ће упутити Генералном секретару Уједињених нација.[1197]

Иако ступање на снагу Трећег факултативног протокола представља велико достигнуће у области заштите права детета, којим је у извесном смислу реализована идеја о установљавању међународног тела које ће поступати у случајевима потенцијалних повреда права детета, остварујући улогу суда, при чему је ова улога „суда“ поверена Комитету за права детета, поставља се питање да ли је ступање на снагу Трећег факултативног протокола заиста победа оних који су његово усвајање заговарали. Одговор на ово питање заправо подразумева одговор на питање

[1195] Чл. 20 Трећег факултативног протокола.
[1196] Чл. 21 Трећег факултативног протокола.
[1197] Чл. 22 Трећег факултативног протокола.

суштинске ефикасности правних инструмената који су њиме установљени. Ово имајући у виду да се до коначног текста Трећег факултативног протокола дошло након дужих преговора чланова радне групе са циљем да се формулишу решења која су, ако анализирамо сам текст Трећег факултативног протокола, суштински компромисног карактера.

Сам процес који је претходио коначној формулацији текста Трећег опционог протокола није био једноставан и подразумевао је дуготрајну расправу међу члановима радне групе, која се пре свега односила на то ко ће бити активно процесно легитимисан за подношење представки Комитету за права детета, а једна од доминантних идеја била је да се поред подношења индивидуалних представки пропише могућност подношења колективних представки са тврдњом о наводној повреди права детета гарантованих Конвенцијом о правима детета и Првог односно Другог факултативног протокола.[1198]

Према првобитно формулисаном решењу, процесну легитимацију за подношење индивидуалних представки имала су деца или група деце односно њихови заступници, који би тврдили да су жртве повреде права гарантованих Конвенцијом о правима детета, односно Првим и Другим факултативним протоколом,[1199] док је могућност подношења колективних представки Комитету за права детета била регулисана чл. 7 првобитно формулисаног предлога нацрта, и то тако да је остављена могућност да се свака држава чланица приликом потписивања или ратификације факултативног протокола изјасни да прихвата надлежност Комитета за права детета да прима и разматра колективне представке (тзв. *opt-in клаузула*), при чему је одређено да колективне представке могу подносити организације за заштиту људских права, омбудсмани или невладине организације. Држава која би прихватила могућност подношења колективних представки ову своју изјаву могла би повући у сваком тренутку тако што би о томе обавестила генералног секретара УН.[1200]

[1198] Ово решење садржано је у тексту предлога Нацрта Трећег опционог протокола који је поднет Генералној скупштини УН 18. 1. 2011. године. Доступно на http://www.bayefsky.com/reform/a_hrc_wg7_2_4.pdf , приступ 16. 3. 2024. године.
[1199] Чл. 6 предлога Нацрта од 18. 1. 2011. године.
[1200] Чл. 7 предлога Нацрта од 18. 1. 2011. године.

Као аргументи за увођење института колективне представке навођени су да би се њоме превазишла чињеница да се многе жртве повреде права не одлучују да поднесу индивидуалну представку, као и да се колективном представком спречава ревиктимизација деце као подносилаца индивидуалних представки. Са друге стране, као неки од разлога које су чланови радне групе износили против увођења колективне представке наводе се то да се овај институт по свом дејству увелико преклапа са институтом истражног поступка који се покреће у случају озбиљних и систематских повреда права, као и са поступком извештавања од стране држава уговорница, а изношен је и аргумент који се односи на тешкоће у погледу испуњености услова исцрпљености домаћих правних лекова, јер у случају колективних представки често није једноставно идентификовати жртву повреде, што према тврдњама опонената увођења ове процедуре води апстрактним поступцима и умањује могућност државе да на прави начин одговори на поднету представку.[1201]

Иако су чланови радне групе који су се залагали за увођење института колективне представке, наводили да је колективна представка, као нека врста *actio popularis*, предвиђена одредбама Афричке повеље о правима и добробити детета, као и одредбама Додатног протокола уз Европску социјалну повељу, коначни текст Трећег факултативног протокола усвојен од стране Савета за људска права резолуцијом 17/18 од 14. јула 2011. године ову могућност није предвидео.[1202]

Мишљења смо да је на овај начин пропуштена прилика да се путем института колективне представке пружи шири обим заштите права детета на међународном нивоу, као и да се омогући деци која су претрпела повреду права и која нису спремна да о томе јавно говоре да буду заступана од различитих група, представника

[1201] Report of the Open-ended Working Group on an optional protocol to the Convention on the Rights of the Child to provide a communications procedure, Chairperson-Rapporteur: Drahoslav Štefánek (Slovakia), p. 13. Доступно на https://archive.crin.org/sites/default/files/images/docs/A.HRC.17.36_en.pdf?msclkid=a28affeea54011ec8d36c3e6fc6aaaf0, приступ 16. 3. 2024. године.

[1202] Cristiana Carletti 'The Third Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child: Preliminary case law assessment for the effective promotion and protection of children's rights' (2020) 4 Global Campus Human Rights Journal, p. 117. http://doi.org/20.500.11825/1700
Доступно на https://repository.gchumanrights.org/bitstream/handle/20.500.11825/1700/08.The%20Third%20Optional%20Protocol%20to%20the%20Convention%20on%20the%20Rights%20of%20the%20Child.pdf?sequence=3&isAllowed=y, приступ 16. 3. 2024. године.

невладиног сектора или институција за заштиту права детета (дечјег омбудсмана), као и да се на тај начин спречи секундарна виктимизација жртве, а да се истовремено укаже на повреду права детета и пружи прилика Комитету за права детета да посредством своје одлуке још једном протумачи одредбе КПД примењујући их на конкретан случај.

Такође, као једна од препрека да Трећи факултативни протокол оствари своју пуну функцију у области заштите дечјих права, јавља се чињеница да је још увек мали број држава овај текст и ратификовао, као и да сам процес ратификације овог инструмента тече споро. Тако је у 2021. години чак седам година од ступања на снагу Факултативног протокола само 48 држава ратификовало Трећи факултативни протокол, 17 држава га је потписало али не и ратификовало, док 132 државе нису потписнице овог протокола.[1203] Увидом у списак држава које су ратификовале Трећи факултативни протокол можемо закључити да то још увек нису учиниле најмногољудније земље света,[1204] као што су државе потписнице Трећег опционог протокола међу којима су Аустрија, Мали, Малта, Маурицијус, Мароко, Румунија. У ову групу држава спада и Република Србија која је од 2012. године потписница Трећег опционог протокола, али он још увек није ратификован од стране Народне скупштине.[1205]

Чини се да је ово оклевање држава, које су ратификовале Конвенцију о правима детета и Први и Други опциони протокол, да ратификују и Трећи факултативни протокол о комуникацијским процедурама изазвано бојазни држава чланица да би њихово поступање могло бити изложено критици пред још једним међународним телом за заштиту људских права, у конкретном случају критици

[1203] Наведено према подацима са сајта https://opic.childrightsconnect.org/ratification-status/, приступ 17. 3. 2024. године.

[1204] Сједињене Америчке Државе, Аустралија, Канада, Нови Зеланд, Кина, Русија, Индија, Индонезија, Мексико, и Велика Британија. Ово нису учиниле ни неке друге европске државе, попут Бугарске, Грчке, Мађарске, Исланда, Литваније, Холандије, Норвешке, Шведске.

[1205] Од бивших југословенских република, поред Републике Србије, још једино Северна Македонија није ратификовала Трећи факултативни протокол, иако га је 2012. године потписала. Са друге стране, Трећи факултативни протокол су ратификовале БиХ (2018), Хрватска (2017), Црна Гора (2013) и Словенија (2018). Подаци о статусу ратификације Трећег опционог протокола доступни су на сајту https://indicators.ohchr.org/, приступ 17. 3. 2024. године.

Комитета за права детета, што је донекле и очекивана реакција на овакво решење у области надзора и заштите права детета.

Са друге стране, отпор држава да се деци пружи могућност подношења индивидуалних притужби због наводних повреда права гарантованих Конвенцијом о правима детета и Првим односно Другим факултативним протоколом, може се разумети и као одраз неповерења према деци као активним субјектима и носиоцима права, јер новоуведена могућност непосредног подношења индивидуалних притужби од стране деце из Трећег факултативног протокола представља највиши ниво партиципације деце.

Ауторка Рона Смит (*Rhona Smith*), говорећи о оправданости увођења могућности подношења индивидуалних представки од стране деце поставља питање да ли деца знају своја права, као и да ли деца могу бити способна да самостално приступе новом механизму заштите права који је установљен под окриљем КПД, и истовремено сматра да се решење налази у потреби увођења програма едукације за област људских права која ће се обављати првенствено у установама за васпитање и образовање деце, а обухватала би лекције како за децу тако и за њихове родитеље и старатеље.[1206] [1207]

Стога се питамо да ли данас заправо можемо говорити о државама које пружају поверење деци да ће своју активну процесну легитимацију пред једним међународним квазисудским телом умети да искористе, па стога одлучују да ратификују Трећи факултативни протокол, и о другој групи држава које ово поверење у способности деце још увек нису развиле. Ово питање намеће се имајући

[1206] Rhona Smith, The Third Optional Protocol to the UN Convention on the Rights of the Child? - Challenges Arising Transforming the Rhetoric into Reality, Intemationaíjoumal of Children's Rights 21 (2013), pp. 305–322.

[1207] Генерална скупштина УН је Резолуцијом 66/137, A/RES/66/137 од 19. децембра 2011. године усвојила Декларацију о образовању и обуци за људска права (енг. *United Nations Declaration on Human Rights Education and Training*), у којој се као основни принцип реафирмише принцип да сваки појединац треба да тежи да се путем подучавања и образовања промовише поштовање људских права и основних слобода; да образовање треба да буде усмерено на пуни развој људске личности и осећање достојанства; промоцију разумевања, толеранције и пријатељства међу нацијама. Такође је истакнуто да су државе дужне да обезбеде поштовање усмерено на промоцију, заштиту и ефикасну реализацију људских права и основних слобода. Текст Декларације доступан на https://www.ohchr.org/en/resources/educators/human-rights-education-training/11-united-nations-declaration-human-rights-education-and-training-2011?msclkid=dc5ba843a69311ec85b95d7ee15091af, приступ 18. 3. 2024. године.

у виду да процедура пред Комитетом за права детета поводом индивидуалних представки води доношењу одлука Комитета за права детета које суштински нису правно обавезујуће. Механизам једино од држава захтева да обрате „одговарајућу пажњу“ на препоруке, као и да ову пажњу касније образложе посредством извештаја којима ће изнети легислативне и друге мере које су предузете.[1208]

Са друге стране, поједини аутори мали број ратификација правдају и чињеницом да постоји недостатак свести о комуникацијским процедурама у јавности, а као главну препреку означавају немогућност да се остваре услови прихватљивости. [1209]

Из свих наведених разлога, фактички значај Трећег опционог протокола у погледу заштите и остваривања права детета још увек је ограничен, иако налазимо да би већи број ратификација допринео томе да се оствари потпунија заштита права детета и изван националних граница, да се изрази поверење и подршка принципу пуне партиципације деце, као и да се еволутивна природа КПД која се до сада остваривала посредством Општих коментара Комитета за права детета реализује у већем обиму кроз интерпретативну улогу у тумачењу одредби КПД приликом разматрања индивидуалних представки.

Иако Трећи факултативни протокол није први међународни документ који омогућава деци да подносе појединачне представке у којима би се позивала на заштиту својих права, [1210] сматрамо да би ратификација Трећег факултативног

[1208] Cristiana Carletti ‘The Third Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child: Preliminary case law assessment for the effective promotion and protection of children’s rights’ (2020) 4 Global Campus Human Rights Journal, p. 119.

[1209] *Ibidem.*

[1210] Одредбом чл. 44 Афричке повеље о правима и добробити детета прописана је могућност подношења индивидуалних представки. Текст доступан на https://au.int/sites/default/files/treaties/36804-treaty-african_charter_on_rights_welfare_of_the_child.pdf?msclkid=602e33afb2bb11ecb44a1ead5f713bcc, приступ дана 17. 3. 2024. године. Поједини аутори указују на то да се заштита коју пружа Трећи факултативни протокол разликује у томе што је могућност обраћања деце посредством индивидуалних представки предвиђена у интегралном тексту Афричке повеље о правима и добробити деце (иако и овде постоји могућност да државе чланице ставе резерву у односу на наведену одредбу), док се у систему под окриљем Конвенције о правима детета ова могућност уводи тек опционим протоколом уз Конвенцију. Више о томе у: Rhona Smith, The Third Optional Protocol to the UN Convention on the Rights of the Child? – Challenges Arising Transforming the Rhetoric into Reality, International Journal of Children's Rights, 21(2013), pp. 305–322.

протокола од стране Републике Србије омогућила потпунију заштиту права детета, као и да би на тај начин било отворено једно потпуно ново поглавље у разумевању и промоцији права детета гарантованих КПД и Првим односно Другим опционим протоколом.[1211] Наиме, Комитет за права детета је мултидисциплинарно експертско тело сачињено од експерата у области права детета које је у том смислу најадекватније да одлучују о (не)постојању повреда права на које се деца позивају у својим представкама. Могли бисмо се сложити са аргументом који износи Јангхи Ли (енг. *Yanghee Lee*), да мултидисциплинарни састав Комитета за права детета води вишестраном и холистичком приступу који у крајњем води квалитетнијим одлукама.[1212]

22.2.4.2. Појединачна комуникација

Појединачна комуникација регулисана је чланом 5 Трећег факултативног протокола и назива се још и „жалбена процедура“ (енг. *complaints procedure*).[1213] Активну легитимацију за подношење појединачне комуникације имају појединци или групе појединаца под јурисдикцијом државе која је ратификовала Трећи факултативни протокол, који тврде да су жртва повреде права од стране дотичне државе, гарантованих КПД, Првим односно Другим факултативним протоколом. Одрасли могу у име и за рачун деце подносити индивидуалне комуникације, уколико постоји изричита сагласност деце. Изричита сагласност детета није потребна уколико подносилац може да оправда поступање у име детета или групе деце и без њихове сагласности.[1214]

Овим поступком омогућено је детету, групама деце или њиховим заступницима, који тврде да су њихова права повређена, да поднесу представку или

[1211] Деца заштиту својих права уживају и пред другим органима, као што су Европски суд за људска права који се у својим одлукама непосредно позива на одредбе Конвенције о правима детета, Интерамеричким судом за људска права, Афричком комисијом за права човека и народа и Афричким судом за људска права.
[1212] Lee Y., Communications Procedure Under the Convention on the Rights of the Child: 3rd Optional Protocol, The International Journal of Children's Rights, 18(4) (2010), p. 574.
[1213] Наведено према подацима доступним на https://opic.childrightsconnect.org/what-is-opic/the-mechanisms/, приступ 30. 3. 2024. године.
[1214] Чл. 5 Трећег факултативног протокола.

комуникацију Комитету за права детета. На овај начин могу се штитити права детета гарантована КПД и Првим и Другим Факултативним протоколом, а као услов за подношење представке потребно је да је повреда учињена од стране државе која је ратификовала КПД, Први или Други Факултативни протокол. Такође, потребно је да је конкретна држава уговорница ратификовала и Трећи факултативни протокол. Пре него што поднесе представку, потребно је да подносилац претходно искористи правна средства која су прописана националним правом.

Услови прихватљивости из чл. 7 Трећег факултативног протокола су негативно одређени, и то тако што је одређено да ће Комитет за права детета комуникацију сматрати неприхватљивом уколико је анонимна; није у писаној форми; представља злоупотребу овлашћења на подношење комуникације или је неспојива са одредбама Конвенције о правима детета или Првог односно Другог факултативног протокола; ако је исто питање већ расправљано од стране Комитета за права детета или другог поступка међународне истраге или поравнања; нису исцрпљени сви домаћи правни лекови (осим уколико је поступак поводом правних лекова неоправдано продужен или је мало вероватно да ће бити ефикасан); комуникација је очигледно злонамерна или недовољно утемељена; чињенице које су предмет комуникације су се десиле пре него што је Трећи факултативни протокол ступио на снагу у конкретној држави уговорници, осим ако није реч о чињеницама које су наставиле да постоје и након тог датума; комуникација није поднета у року од једне године након што су исцрпљени домаћи правни лекови, осим уколико аутор комуникације не покаже да није био у могућности да поднесе комуникацију у оквиру тог временског ограничења.[1215]

Овако релативно строго постављени услови прихватљивости објашњавају зашто је велики број одбачених представки. Примера ради, од ступања на правну снагу протокола па до септембра 2019. године, Комитет за права детета је примио више од 300 представки, од којих је само 99 регистровано.[1216]

[1215] Чл. 7 Трећег факултативног протокола.
[1216] Доступно на https://opic.childrightsconnect.org/what-is-opic/the-mechanisms/, приступ 2. 4. 2024. године.

Закључујемо да процедура подношења појединачне представке представља квазисудску процедуру, која за резултат има усвајање мишљења (става) Комитета за права детета о (не)постојању повреде права на коју се аутор појединачне комуникације позива, при чему Комитет за права детета може формулисати препоруке за државу уговорницу која је наводно повредила права детета.[1217] Обавеза је државе да у случају утврђене повреде права детета посвети дужну пажњу ставовима Комитета, као и да у најкраћем року, не краћем од шест месеци, поднесе писани одговор у коме ће навести које је мере предузела или намерава да предузме у складу са мишљењем и препорукама Комитета за права детета. [1218] Дакле, мишљење којим се утврђује постојање повреде права детета установљава истовремено и одговорност државе и њену међународну обавезу да поступи у складу са усвојеним мишљењем.

У оквиру процедуре поводом појединачне комуникације, одредбама чл. 9 Трећег факултативног протокола регулисана је могућност постизања пријатељског поравнања, као један од начина окончања поступка, при чему је установљена дужност Комитета за права детета да заинтересованим странама стави на располагање своје добре услуге у циљу његовог постизања.[1219]

На овај начин фаворизује се пријатељски начин решења спора, који омогућава да се подносилац представке и држава уговорница споразумеју о решењу у вези са повредом на коју се подносилац позива у представци. У овом случају поступак се завршава споразумом, без доношења одлуке Комитета за права детета поводом наводне повреде права, а дужност Комитета за права детета састоји се у обавези обезбеђења одговарајућег простора и помоћи странама као и да, једном када споразум буде постигнут, осигура да буде у складу са КПД, Првим односно Другим факултативним протоколом, као и са принципом најбољег интереса детета.

Поступак за пријатељско поравнање може се покренути на захтев једне од страна, од тренутка пријема представке од стране Комитета, па до мериторне одлуке Комитета за права детета. Сам поступак је добровољан и стране морају да дају

[1217] Чл. 10 Трећег факултативног протокола.
[1218] Чл. 11 Трећег факултативног протокола.
[1219] Чл. 9 Трећег факултативног протокола.

изричити пристанак. Дијалог може бити окончан од стране Комитета за права детета уколико Комитет закључи да није могуће постићи споразум међу странама, или уколико једна од страна повуче своју сагласност или не покаже потребну вољу да постигне пријатељско поравнање.

У свом раду, Комитет за права детета охрабрује подношење представки од стране деце и труди се да на сваку дечју представку одговори у најкраћем року на пријатељски начин. До септембра 2019. године Комитет је примио шест представки поднетих непосредно од стране детета.[1220]

22.2.4.3. Међудржавна комуникација

Трећим факултативним протоколом установљен је поступак међудржавне комуникације (чл. 12). У овом поступку држава која је ратификовала Трећи факултативни протокол и изјавила да прихвата поступак међудржавне комуникације, може против друге државе, која је такође ратификовала Трећи факултативни протокол и прихватила примену овог поступка, поднети представку Комитету за права детета. Као и у другим прописаним процедурама, овај поступак може се применити ради заштите права гарантованих КПД, Првим и Другим факултативним протоколом, при чему је потребно да је држава за коју се у представки наводи да је наводно учинила повреду ратификовала Конвенцију о правима детета, односно Први или Други факултативни протокол.[1221]

22.2.4.4. Истражна процедура

Истражна процедура (енг. *The Inquiry Procedure*) регулисана је чл. 13 и 14 Трећег факултативног протокола и представља механизам који се користи како би се омогућило Комитету да истражи наводне велике и системске повреде Конвенције

[1220] Наведено према https://opic.childrightsconnect.org/what-is-opic/the-mechanisms/, приступ 2. 4. 2024. године.
[1221] Више о поступку међудржавне комуникације видети на https://opic.childrightsconnect.org/what-is-opic/the-mechanisms/, приступ 31. 3. 2024. године.

о правима детета или факултативних протокола од стране држава које су ратификовале ове међународне инструменте. Ова процедура представља опциони механизам, јер је чл. 13 ст. 7 Трећег факултативног протокола установљено овлашћење за државе чланице да искључе примену ове процедуре путем изјаве приликом ратификације Трећег факултативног протокола, или касније (енг. *opt-out* процедура). За покретање овог поступка није потребно да су исцрпљена домаћа правна средства, као ни идентификација жртви. Уколико Комитет за права детета прими поуздану информацију која указује на озбиљне или систематске повреде права, може одлучити да спроведе истражни поступак.[1222]

22.2.5. Искуства у примени комуникацијских процедура

До овог тренутка Комитет за права детета је спровео један истражни поступак, а тренутно води четири истражна поступка.[1223]

Да бисмо разумели значај који остварује Комитет за права детета, остварићемо увид у установљену праксу поступања по појединачним комуникацијама, односно представкама.

Наиме, према расположивим подацима, на дан 4. 7. 2025. године, пред Комитетом за права детета налазило се 91 индивидуалних комуникација које су чекале на одлучивање, од чега је највећи број поднето против Швајцарске (21), Шпаније (17) и Француске (11).[1224] Такође, увидом у базу праксе Комитета за права детета, на дан 25. 3. 2022. године утврђено је да је Комитет донео 24 одлуке којима је одлучивао о суштини ствари, одлучујући у форми мишљења (енг. *adoption of views*), да је 29 представки одбачено као неприхватљиво (енг. *inadmissibility decision*), док је донео 31 одлуку о прекиду поступка (енг. *discontinuance decision*) из различитих процедуралних разлога. Највећи број представки односио се на наводну

[1222] Види чл. 13 и 14 Трећег факултативног протокола.

[1223] Више података на https://opic.childrightsconnect.org/what-is-opic/the-mechanisms/, приступ 7. 4. 2025. године.

[1224] Списак случајева поводом индивидуалних комуникација који су у току доступан је на https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/HRBodies/CRC/TablePendingCases.pdf, приступ 18. 3. 2025. године.

повреду права деце миграната, док је од 24 усвојених мишљења њих 16 донето у односу на Шпанију као државу која је ратификовала Трећи факултативни протокол, па закључујемо да је у односу на ову државу поднет највећи број индивидуалних представки.[1225]

У овом делу рада даћемо приказ две одлуке Комитета за права детета.

Прва одлука донета је по комуникацији бр. 95/2019. Односи се на наводну повреду права детета мигранта и тражиоца азила у Швајцарској. До наводне повреде права дошло је одлуком о депортацији из Швајцарске у Бугарску као земљу транзита, на основу закљученог међудржавног споразума између ове две земље. Ову одлуку одлучили смо да прикажемо јер представља карактеристичну одлуку по представци која се односи на наводну повреду права детета мигранта ускраћивањем азила и одлуком о депортацији, што представља један од најчешће навођених начина повреде права гарантованих КПД.

Друга одлука донета је по комуникацији бр. 30/2017. Односи се на повреду права детета на одржавање личних односа са родитељем са којим не живи, што је једна од ретких одлука која се може пронаћи, а која се истовремено не односи на повреду права деце тражилаца азила у државама уговорницама.

Студија случаја 1

Мишљење по појединачној комуникацији бр. 95/2019 од 22. 9. 2021. године Комитет за права детета донео је поводом комуникације коју је поднело дете преко своје мајке као законског заступника против Швајцарске. Према подацима аутора представке, дете је сиријски држављанин и поднело је захтев за азил у Швајцарској, док су швајцарске власти донеле одлуку о депортацији детета у Бугарску, на основу споразума о поновном пријему лица без дозволе боравка закљученог између ове две државе 2008. године. Одлука о депортацији детета и мајке у Бугарску донета је јер је ова држава транзитна земља у којој су дете и мајка боравили пре доласка у Швајцарску, као државу одредишта. Мајка као ауторка комуникације тврдила је да

[1225] Бази праксе уговорних тела основаних под окриљем Уједињених нација, укључујући и праксу Комитета за права детета по индивидуалних представкама, могуће је приступити на следећој интернет адреси: www.juris.ohchr.org, приступ 25. 3. 2025. године.

би у случају депортације детета у Бугарску дошло до повреде права детета гарантованих одредбама Конвенције о правима детета.[1226]

Одлучујући о постојању повреде права гарантованих Конвенцијом о правима детета, Комитет за права детета позвао се на принцип најбољег интереса детета који мора бити првенствено узет у обзир приликом одлучивања о депортацији детета, и који треба да осигура да дете буде на сигурном и да му је обезбеђена одговарајућа нега и уживање права. Како је тврдио Комитет за права детета у свом мишљењу, терет доказивања чињеница у поступку не лежи искључиво на подносиоцу комуникације, нарочито имајући у виду да подносилац и држава уговорница често немају једнак приступ доказима и да често само држава чланица има приступ релевантним информацијама. Комитет је имао у виду да држава приликом одлучивања о депортацији детета у конкретном случају није посветила дужну пажњу чињеници да бројни извештаји указују да се деца у ситуацијама сличним оној у којој се налази подносилац комуникације суочавају са реалним ризиком од нехуманог или деградирајућег третмана, као и да је пропустила да поклони дужну пажњу статусу жртве оружаног сукоба и тврдњи детета тражиоца азила које наводи да је трпело лош третман током свог боравка у Бугарској и да није извршена индивидуална процена ризика за подносиоца комуникације, с обзиром на приступ образовању и запослењу, услове смештаја, медицинску негу и друге сервисе неопходне за физички и психички опоравак и друштвену реинтеграцију у Бугарској.[1227]

Комитет за права детета се приликом одлучивања није сложио са аргументом државе да дете није било способно да формира мишљење, као и да није изричито захтевало да буде непосредно саслушано, већ је указао да одређивање најбољег интереса детета захтева да је ситуација детета сагледана одвојено и независно од оних разлога из којих су родитељи поднели захтев за азил. Комитет за права детета је изнео став да пропуштање да се дете саслуша представља повреду права детета на изражавање мишљења из чл. 12 КПД.[1228]

[1226] Параграф 1 и 2 Мишљења бр. 95/2019 од 22. 9. 2021. године Комитета за права детета.
[1227] Параграф 10.7. Мишљења бр. 95/2019 од 22. 9. 2021. године Комитета за права детета.
[1228] Параграф 10.11. Мишљења бр. 95/2019 од 22. 9. 2021. године Комитета за права детета.

Такође, Комитет је мишљења да држава приликом одлучивања о депортацији није првенствено узела у обзир принцип најбољег интереса детета, као и да одлука о депортовању детета представља повреду чл. 16 Конвенције о правима детета, јер би дете депортацијом из Швајцарске било одвојено од свог ујака и других рођака као јединих чланова породице које има у Европи, и да је контакт са њима од суштинског значаја за добробит детета и друштвену реинтеграцију детета мигранта. Чињеница да би дете било депортовано у Бугарску заједно са својом мајком није од значаја, имајући у виду да се реч „породица“ у КПД односи на различите заједнице које могу да обезбеде бригу о деци, негу и развој детета, укључујући нуклеарну породицу, проширену породицу и друге традиционалне али и модерне заједнице.[1229]

Из свега наведеног Комитет за права детета је у конкретном случају закључио да постоји повреда права детета гарантованих чл. 3 ст. 1, чл. 12 и чл. 16 Конвенције о правима детета, па је у том смислу изнео да је држава уговорница дужна да поново размотри одлуку о депортацији детета и да хитно поново размотри захтев за азил детета и родитеља, на начин да осигура да приликом одлучивања принцип најбољег интереса детета буде првенствено узет у обзир и да дете буде саслушано. Такође, држава је дужна да предузме све неопходне мере да се наведене повреде права детета не понављају, укључујући уклањање свих правних, административних и финансијских препрека у смислу осигурања да сва деца имају могућност коришћења правних средстава за оспоравање одлука које их се тичу; да деца буду саслушана у поступцима одобравања азила, као и да осигура да национални протоколи за повратак деце у треће државе буду у складу са одредбама Конвенције о правима детета. Такође, сагласно чл. 11 Трећег факултативног протокола, Комитет за права детета захтева да држава поднесе обавештење о корацима које је предузела у циљу извршавања мишљења Комитета за права детета, и то у року од 180 дана.[1230]

Студија случаја 2

Усвојено *мишљење по индивидуалној представци бр. 30/2017 од 3. 2. 2020. године* у односу на државу Парагвај, за предмет има наводну повреду права детета

[1229] Параграф 10.9. и 10.10. Мишљења бр. 95/2019 од 22. 9. 2021. године Комитета за права детета.
[1230] Параграф 12. Мишљења бр. 95/2019 од 22. 9. 2021. године Комитета за права детета.

на одржавање личног односа и непосредну комуникацију са једним од родитеља, у овом случају са оцем. Аутор комуникације је држављанин Аргентине, који представку подноси у име своје ћерке која је рођена 2009. године и такође је држављанка Аргентине. У представци се наводи да је дете жртва повреде права гарантованих чл. 3, 4, 5, 9, 10, 18 и 19 КПД.

Према наводима из представке, аутор представке је из ванбрачне везе са мајком детета, држављанком Парагваја, добио ћерку која је рођена у Аргентини. Једанаест дана од рођења детета, мајка се са дететом одселила у свој родни град у Парагвају. Аутор представке је повремено путовао за Парагвај како би посећивао ћерку. Никада није донета одлука о старатељству над дететом, али је фактичко старатељство вршила мајка. Временом је мајка почела да спречава контакт између аутора представке и детета. Аутор представке је 2015. године покренуо судски поступак у Парагвају у коме је тражио да му се омогући да непосредно комуницира са својом ћерком телефоном као и да га дете повремено посећује у Аргентини, за шта био он сносио трошкове. Мајка детета је у судском поступку тврдила да је детету забрањивала контакт са аутором представке јер је одбио њен захтев за алиментацију и јер је износ који исплаћује на име алиментације пренизак. Суд је у својој одлуци уредио начин одржавања личних односа детета и аутора представке на тај начин да аутор представке са дететом комуницира путем Скајпа, за шта би аутор представке обезбедио неопходну опрему, и то понедељком, средом и петком у периоду од 18 до 19 часова; да дете са аутором представке у Аргентини проводи по недељу дана током зимског и летњег распуста; као и да аутор представке са дететом проводи једну суботу месечно од 9 до 18 часова. Упркос постојању правноснажне судске одлуке, она није благовремено извршена, имајући у виду протек времена од њеног доношења до тренутка подношења представке Комитету за права детета. [1231]

Аутор комуникације је тврдио да је држава, тиме што није предузела мере за извршење судске одлуке, повредила права детета гарантована Конвенцијом о правима детета, а нарочито да није поштовала принцип најбољег интереса детета, јер је однос детета и родитеља од суштинског значаја за његов правилан и потпун

[1231] Параграф 2. Мишљења 30/2017 од 3. 2. 2020. године Комитета за права детета.

развој. Позвао се на пресуде Европског суда за људска права *Strumia v. Italy* и *Giorgioni v. Italy,* у којима је суд заузео став да је држава тиме што није обезбедила извршење пресуде којим је уређен начин одржавања односа између детета и родитеља повредила право на поштовање приватног и породичног живота гарантовано чл. 8 Европске конвенције за заштиту људских права.[1232] Позвао се на повреду чл. 10 ст. 2 Конвенције о правима детета, којом је гарантовано да дете чији родитељи имају пребивалиште у различитим државама има право да очува лични однос и директан контакт са оба родитеља, осим у изузетним околностима. Тврдио је да је држава Парагвај повредила чл. 18 и 19 Конвенције о правима детета, као и да су оба родитеља одговорна за подизање и образовање детета, а да држава уговорница није ништа предузела у смислу гарантовања и остваривања овог права.[1233]

Држава је, са друге стране, тврдила да би представка требало да буде оглашена неприхватљивом *ratione temporis,* сагласно чл. 7 Трећег факултативног протокола, с обзиром на то да су се чињенице на које се аутор представке позива десиле пре ступања на снагу Трећег факултативног протокола у Парагвају 20. 4. 2017. године, као и из разлога што домаћи правни лекови нису исцрпљени. Тврдила је да нема доказа о повреди права детета, јер се ради о детету које похађа приватну школу, живи са својом мајком у пристојном дому и одржава контакт са оцем преко интернета, да су у периоду од 2017. до 2018. године мајка и дете путовали у Аргентину како би дете посетило оца, при чему је мајка сносила трошкове једног од путовања.[1234]

Ценећи испуњеност услова прихватљивости, у смислу чл. 20 Трећег факултативног протокола, Комитет за права детета је закључио да је представка прихватљива *ratione temporis* с обзиром на то да се наводна повреда права детета наставила и након ступања на снагу Трећег факултативног протокола у Парагвају. У погледу исцрпљености домаћих правних лекова као услова прихватљивости представке, Комитет за права детета је закључио да је аутор представке исцрпео све домаће правне лекове, имајући у виду да се више пута обраћао органима државе

[1232] Параграф 3.1. Мишљења 30/2017 од 3. 2. 2020. године Комитета за права детета.
[1233] Параграф 3.8. Мишљења 30/2017 од 3. 2. 2020. године Комитета за права детета.
[1234] Параграф 4. Мишљења 30/2017 од 3. 2. 2020. године Комитета за права детета.

Парагвај тврдећи да се судска одлука којом је уређен начин одржавања личних односа детета и оца не извршава, захтевајући изрицање привремене мере и тврдећи да је повређено право на правично суђење, укључујући и обраћање Врховном суду. У погледу повреда чл. 18 и 19 Конвенције о правима детета, Комитет за права детета је закључио да услови прихватљивости нису испуњени јер ове повреде нису довољно образложене, али су наводне повреде чл. 3, 4, 5, 9 (3) и 10 (2) Конвенције о правима детета довољно образложене и као такве прихватљиве.[1235]

Одлучујући о меритуму, Комитет за права детета је закључио да је држава уговорница пропустила да предузме неопходне мере да осигура извршавање одлуке којом је уређен начин одржавања контакта између детета и аутора представке и да се аутор представке више пута обраћао судским органима државе Парагвај са тврдњом о повреди права због неизвршења судске одлуке. Одредбом чл. 9 ст. 3 Конвенције о правима детета државе уговорнице имају обавезу да поштују право детета које је одвојено од једног или оба родитеља да одржи личне односе и непосредни контакт са оба родитеља на редовној основи, изузев уколико је то у супротности са најбољим интересом детета. Комитет за права детета је изнео став да очување породичног окружења обухвата очување веза детета у ширем смислу, као и да су ове везе нарочито значајне у случајевима када су родитељи одвојени и живе у различитим местима. Комитет за права детета се позвао на општа правила да је у надлежности држава уговорница да тумаче и примењују домаће право, осим уколико је њихова процена очигледно произвољна и води негирању правде, као и да је улога Комитета за права детета да испита да ли је процена државе била произвољна или једнака негирању правде и да ли је најбољи интерес детета првенствено узет у обзир у поступању.[1236]

У том смислу, Комитет за права детета је закључио да одлуке које се односе на уређење начина одржавања личних односа између детета и родитеља од којег је одвојено морају бити хитно донете и извршене, имајући у виду да протек времена може имати непоправљиве последице на њихов однос. Имајући у виду да одлука

[1235] Параграф 7 Мишљења 30/2017 од 3. 2. 2020. године Комитета за права детета.
[1236] Параграф 8 Мишљења 30/2017 од 3. 2. 2020. године Комитета за права детета.

суда од 30. 4. 2015. године није извршена и да аутор комуникације и дете нису били у могућности да одрже редовни и непосредни контакт више година, а да с обзиром на чињеницу да дете није одржавало непосредан контакт ни преко интернета са аутором комуникације, да није желело да за време распуста путује код аутора комуникације у Аргентину, те имајући у виду да би усвајањем привремене мере суд спречио проблем постепеног отуђења детета од оца, Комитет за права детета сматра да држава није предузела довољне и благовремене кораке ради извршења привремене мере, а затим и правноснажне судске одлуке, што је све довело до повреде чл. 3, 9 и 10 Конвенције о правима детета.[1237]

Стога је став Комитета за права детета да држава треба да обезбеди ћерки аутора представке делотворну сатисфакцију за претрпљене повреде, нарочито путем предузимања ефикасних мера у циљу извршавања правноснажне пресуде којим је уређен начин одржавања контакта, путем саветовања и других одговарајућих и проактивних услуга подршке усмерених на поновну изградњу односа између детета и оца, првенствено узимајући у обзир најбољи интерес детета у конкретном случају. Став је Комитета за права детета да је обавеза државе да спречи сличне повреде у будућности, па Комитет за права детета у том смислу препоручује држави чланици да предузме неопходне мере за хитно и ефикасно извршење судских одлука на начин који је пријатељски према деци, тако да се однос између детета и родитеља поново успостави и очува и да спроводи обуке судија и других професионалаца о праву детета на редовно одржавање контакта деце са родитељима, као и о садржини Општег коментара бр. 14.[1238]

Сагласно чл. 11 Трећег факултативног протокола, потребно је да држава чланица у што краћем року, не дужем од 180 дана, достави информације о предузетим мерама за извршење мишљења, као и да информације о овим мерама изнесе у извештајима које ће поднети на основу чл. 44 КПД. Такође, обавеза државе је да објави мишљење Комитета за права детета и да га широко дистрибуира.[1239]

[1237] Параграф 8 Мишљења 30/2017 од 3. 2. 2020. године Комитета за права детета.
[1238] Параграф 9 Мишљења 30/2017 од 3. 2. 2020. године Комитета за права детета.
[1239] Параграф 11 Мишљења 30/2017 од 3. 2. 2020. године Комитета за права детета.

22.3. Надзор осталих међународних организација и органа

У систему надзора над остваривањем права детета гарантованик КПД значајна улога дата је самој организацији Уједињених нација и њеним органима и организацијама. Одредбама чл. 45 КПД одређено је да, ради подстицања ефикасне примене Конвенције и охрабривања међународне сарадње у области о којој је реч у овој конвенцији, специјализоване агенције, УНИЦЕФ и други органи УН имају право на присуство свог представника приликом разматрања оних одредаба ове конвенције које су у њиховој надлежности. Комитет за права детета може позвати специјализоване агенције, УНИЦЕФ и друге органе УН да поднесу извештаје о примени КПД у областима које су у овиру њихових активности. Такође, одређено је да Комитет за права детета, ако сматра за сходно, доставља специјализованим агенцијама, УНИЦЕФ-у и другим надлежним телима извештаје држава чланица који садрже захтев или указују на потребу за стручним саветима или помоћи, заједно са евентуалним запажањима и предлозима у вези с тим молбама или препорукама. Комитет може дати препоруку Генералној скупштини да замоли генералног секретара да у име Комитета за права детета предузима студије о конкретним питањима која се односе на права детета. Комитет може давати предлоге и опште препоруке које се заснивају на информацијама примљеним у складу са чл. 44 и 45 КПД. Такви предлози и опште препоруке достављају се заинтересованим државама чланицама, а Генерална скупштина се о њима обавештава уз евентуалне коментаре држава чланица.[1240]

Наведеним одредбама чл. 45 КПД успостављени су додатни механизми помоћи Комитету за права детета да оствари своју надзорну функцију, а у систем надзора над остваривањем права детета укључени су и други органи и организације Уједињених нација.

[1240] Чл. 45 КПД.

22.4. Надзор регионалних међународних организација

Под окриљем Савета Европе основана је посебна организација под називом Европска мрежа омбудсмана за децу (енг. *European Network of Ombudspersons for Children – ENOC*). Ова организација окупља 43 националне институције за заштиту права детета држава чланица Савета Европе, и има седиште у Стразбуру. Њихов задатак је промоција и заштита права детета. Прокламује циљеве којима независне институције за заштиту права детета треба да теже, а то су: промоција пуне имплементације КПД; утицај на закон, политике и праксе било да се ради о владиним предлозима или заштитник права детета предлаже измене; промоција сарадње носилаца јавне власти на свим нивоима у погледу питања која се тичу деце; промоција ефикасног коришћења ресурса намењених деци, обезбеђивање канала посредством кога ће се исказивати дечји поглед на ствари, као и да охрабре владу и општу јавност да поштују ставове деце; сакупљање и објављивање података који се односе на децу и/или охрабривање јавне власти да прикупљају адекватне податке да промовишу свест о правима детета, како међу децом, тако и међу одраслима; спровођење истраге и истраживања; одговарање на појединачне жалбе деце или оних који децу представљају, и где је неопходно подржавање или иницирање правне акције у име деце.[1241]

Република Србија је чланица *ENOC*-а, у којој је наш представник заменик заштитника грађана, који је у оквиру институције заштитника грађана задужен за питања која се тичу права детета.[1242]

У оквиру ове међународне невладине организације током 2020. године је препознато да криза изазвана пандемијом вируса ковид 19 има утицаја на остваривање права деце данас, као и да је криза изазвана вирусом пред заштитнике права детета у свим државама ставила нове изазове. Као посебно угрожене области препознате су право детета на информисање и партиципацију (чл. 12 и 13 КПД),

[1241] European Network of Ombudspersons for Children, доступно на http://enoc.eu, приступ 19. 1. 2023. године.
[1242] Које су све државе чланице ове организације видети на http://enoc.eu/?page_id=2469, приступ 19. 1. 2023. године.

заштита од насиља и злостављања (чл. 19 и 34 КПД), право на здравље и развој (чл. 24, 26 и 27 КПД), као и право на образовање (чл. 28 КПД).[1243] Заштитници права детета у појединим државама дали су свој одговор на кризу изазвану вирусом корона, при чему су као проблеми препознати чињеница да је у већини држава у једном периоду дошло до затварања школа и до учења на даљину, увећано је сиромаштво деце, повећан ризик од насиља у породици при чему се деца јављају као жртве било тако што се насиље врши над њима или присуствују партнерском насиљу између родитеља, затим здравље и здравствена заштита деце. Поставило се и питање права деце са посебним потребама, деце у институцијама, деце мигранта и избеглица, деце разведених родитеља.[1244]

Области остваривања и заштите права детета значајна пажња посвећује се и у оквиру Европске уније, па се у том смислу за ову област издвајају значајна новчана средства. Установљен је Фонд за права детета у оквиру Програма за права, једнакост и држављанство (енг. *Rights, Equality and Cityentship Programme – REC programme*), у оквиру кога је само за период 2014–2015 године 6.404 деце остварило непосредну корист од програма, а 13.789 одраслих (правници, родитељи, васпитачи и сл.) је прошло тренинг обуке у циљу заштите права детета.[1245]

Промоција и заштита права детета један је од циљева прокламованих Уговором о оснивању ЕУ,[1246] док је чл. 24 Повеље о основним правима ЕУ под рубрумом „Права детета“ прописано да ће деца имати право на такву заштиту и

[1243] Доступно на http://enoc.eu/?page_id=3385, приступ 19. 2. 2023. године.

[1244] Више видети на http://enoc.eu/wp-content/uploads/2020/06/ENOC-UNICEFF-COVID-19-survey-updated-synthesis-report-FV.pdf, приступ 19. 1. 2023. године. Уколико погледамо извештај који је дао Заштитник грађана РС, можемо видети да је теми права детета у светлу кризе изазване пандемијом вируса корона посвећено једва три стране Специјалног извештаја поднетог 10. 6. 2020. године, у ком делу Заштитник грађана указује на проблеме који су се јавили у време пандемије вируса корона у Републици Србији за децу и њихове родитеље, па можемо закључити да је одговор заиста слаб, као и да би био много квалитетнији када би у Републици Србији постојала установа Заштитника права детета, као специјализованог омбудсмана који би се бавио искључиво питањима која се тичу деце, и који би у вези са тим могао дати много бољи предлог одговора на кризу. Текст Специјализованог извештаја доступан на https://www.ombudsman.org.rs/attachments/article/192/Report%20on%20Protector%20of%20Citizens'%20activities%20during%20COVID-19%20pandemic.pdf, приступ 19. 1. 2023. године.

[1245] Доступно на https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/overview_of_projects_funded_2014-2019_0.pdf, приступ 19. 1. 2023. године.

[1246] Чл. 3 ст. 3 Уговора о Европској унији, Official Journal of the European Union C 115/13. Доступно на https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2008:115:0013:0045:EN:PDF, приступ 19. 1. 2023. године.

бригу који су неопходни за њихово благостање, да могу слободно изражавати своје мишљење, као и да ће њихово мишљење бити узето у обзир у погледу питања која их се тичу у складу са њиховим годинама и зрелошћу. Ставом 2 овог члана одређено је да свако дете има право да редовно одржава личну везу и директан контакт са својим родитељима, осим уколико је то у супротности са интересима детета.[1247]

22.5. Национални систем надзора над остваривањем права детета

Национални систем надзора обухвата надзор који врши држава посредством својих органа и организација (судски надзор, надзор органа старатељства, као и надзор посредством специјализованих организација у области права детета), затим независан надзор који се остварује на националном нивоу, а који обухвата надзор независних националних институција који се баве облашћу људских права и права детета, надзор невладиних организација и сл. [1248]

Посебну улогу у надзору над остваривањем и заштитом права детета на националном нивоу имају специјализоване организације или тела за заштиту права детета, односно омбудсман или повереник за заштиту права детета.

У многим државама, невладине организације играју значајну улогу као независни заговорници права деце уопште, или појединих група деце. Њихова улога је препозната у КПД, као и од стране Комитета за права детета. Ратификација КПД довела је до брзог пораста броја и утицаја невладиних организација чији је основни циљ промоција права детета. Уколико у конкретној држави постоји заштитник права детета постављен од стране парламента, пожељно је да између заштитника права

[1247] Чл. 24 Повеље о основним правима Европске уније, доступна на енглеском језику у Official Journal of the European Union C 83/389, https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:083:0389:0403:en:PDF, приступ 19. 1. 2023. године.
[1248] Вучковић-Шаховић Н., Петрушић Н, op.cit., стр. 250 и даље.

детета и невладиних организација које се баве правима детета, постоји блиска веза која ће подразумевати међусобну подршку.[1249] [1250]

22.6. Систем надзора над остваривањем права детета у Републици Србији

У Републици Србији паралелно функционишу национални и међународни системи надзора над остваривањем права детета. Међународни механизам надзора остварује се, пре свега, пред Комитетом за права детета, коме је Република Србија, у складу са процедуром извештавања, поднела иницијални и периодичне извештаје о примени КПД и факултативних протокола. Иницијални извештај о примени КПД за период од 1992–2005. године, Влада Републике Србије поднела је 2007. године,[1251] да би 2008. године поднела Иницијални извештај о спровођењу Факултативног протокола о продаји деце, дечјој проституцији и дечјој порнографији и Иницијални извештај о спровођењу Факултативног протокола о учешћу деце у оружаним сукобима, за период од 2002. до 2007. године. Комитету за права детета поднети су Алтернативни извештај о примени КПД и Алтернативни извештај о спровођењу Факултативног протокола продаји деце, дечјој проституцији и дечјој порнографији и Факултативног протокола о учешћу деце у оружаним сукобима, за период од 2003.

[1249] У Хрватској је установљена институција посебног и независног Омбудсмана за децу. Комитет за права детета је у својим закључним запажањима поводом комбинованог Трећег и Четвртог периодичног извештаја истакао да је забринут због чињенице да нацрти закона који се односе на децу нису увек доступни за разматрање од стране омбудсмана за децу, што је његова надлежност. У светлу Општег коментара бр. 2(2002): О улози независних институција за област људских права, Комитет препоручује да државе уговорнице: осигурају да Омбудсман за децу може ефикасно да врши своју надлежност, укључујући разматрање нацрта закона који се односи на права детета; да настави да јача независност Омбудсмана за децу, имајући у виду његово финансирање, надлежност и имунитет, како би се осигурала пуна сагласност са Париским принципима. CRC/C/HRV/CO/3-4.

[1250] Комитет за права детета указао је на то да омбудсман у Аустрији нема специфичну надлежност која се односи на права детета, и препоручио је да држава предузме мере како би осигурала сагласност са принципима који се односе на статус националних институција за промоцију и заштиту људских права. Concluding observations on the combined fifth and sixth periodic reports of Austria, CRC/C/AUT/CO/5-6.

[1251] Текст Иницијалног извештаја доступан је на https://view.officeapps.live.com/op/view.aspx?src=https%3A%2F%2Fminljmpdd.gov.rs%2Fwp-content%2Fuploads%2F2024%2F07%2Finicijalni-izvestaj-crc-srp-2.doc&wdOrigin=BROWSELINK, приступ 27. 6. 2025. године.

до 2007. године, сачињен од стране Коалиције за мониторинг права детета у Србији.[1252] Такође, поднет је и Дечји извештај Комитету за права детета.[1253]

Национални систем надзора остварује се пред државним органима и другим организацијама, независним државним органима, као и невладиним организацијама. Државни систем надзора остварује се посредством министарстава,[1254] у оквиру којих су образоване посебне инспекције, а организоване су и посебне организационе јединице и специјализовани органи у чијој надлежности јесте надзор над остваривањем права детета.[1255] Законом о социјалној заштити[1256] установљена је посебна организација, Завод за социјалну заштиту,[1257] као установа која услуге социјалне заштите пружа деци у стању социјалне потребе.[1258] Значајну функцију надзора над вршењем права детета остварује и орган старатељства, односно Центар за социјални рад, чије је оснивање у надлежности јединица локалне самоуправе.[1259]

Влада Републике Србије је 2002. године као саветодавно тело образовала Савет за права детета,[1260] (у даљем тексту Савет) са задатком да обавља делатност у сфери подношења иницијатива, предлога, мишљења и анализа Влади Републике Србије које се односе на остваривање права детета у Републици Србији, као и на праћење примене одредаба закона и подзаконских акта и давања иницијатива за

[1252] Коалицију за мониторинг права детета у Републици Србији чини пет организација цивилног друштва које прате и извештавају у различитим областима остваривања права детета: Центар за права детета, Ужички центар за права детета, Београдски центар за људска права АСТРА — Акција против трговине људима и Центар за социјалну политику. Коалиција је основана 2007. године, на иницијативу Центра за права детета, који координира њиховим активностима. Наведено према Препоруке УК Комитета за права детета – Како их можемо остварити из угла Коалиције за мониторинг права детета у Републици Србији, Центар за права детета, Београд, 2017. Доступно на https://www.cpd.org.rs/wp-content/uploads/2017/11/Preporuke_SRB_web.pdf, приступ 30. 6. 2025. године.

[1253] Текст Дечјег извештаја доступан је на https://cpd.org.rs/wp-content/uploads/2025/04/Decji-izvestaj-Komitet-za-prava-deteta.pdf, приступ 30. 6. 2025. године.

[1254] Делокруг појединих министарстава у Републици Србији регулисан је Законом о министарствима („Сл. гласник РС“ бр. 128/2020, 116/2022 и 92/2023).

[1255] Вучковић Шаховић Н., Петрушић Н., op.cit., стр. 253.

[1256] Закон о социјалној заштити („Сл. гласник РС“ бр. 24/2011 и 117/2022 – одлука УС).

[1257] Чл. 16 Закона о социјалној заштити.

[1258] Чл. 41 Закона о социјалној заштити.

[1259] Чл. 14 Закона о социјалној заштити.

[1260] Савет за права детета основан је одлуком Владе РС бр. 560-7228/2002-1, 16. маја 2002. године. Текст одлуке доступан је на https://pravno-informacioni-sistem.rs/eli/rep/sgrs/vlada/odluka/2014/10/2/reg, приступ 1. 7. 2025. године.

њихове измене.[1261] Као једна од замерки истиче се да Савет, као саветодавно тело, у претходне две године није имао никакве активности, нити се састајао ради обављања делатности из своје надлежности. Чак и у претходном периоду, састајао се спорадично, односно одржаване су две до четири седнице годишње, а сваки изборни процес повлачио је конституисање новог састава Савета, који као такав неретко није стизао да остварује своје функције. Значајно је активнији у својој делатности Одбор за права детета Народне скупштине Републике Србије, као стално тело.[1262] Значајну улогу у функцији надзора имају независна тела. Заштитник грађана представља независну институцију, која се стара о заштити и унапређењу људских права и слобода, укључујући и права детета. Реч је о инокосном органу, који обједињује функције надзора стања људских права уопште. Један од заменика заштитника грађана у својој надлежности има искључиво праћења остваривања права детета на територији Републике Србије. [1263] Ове надлежности остварује и покрајински омбудсман, за територију АП Војводина. [1264] У оквиру своје надлежности, Заштитник грађана презентовао је више посебних извештаја који се односе на остваривање права детета. [1265] Повереник за заштиту равноправности [1266] прати остваривање права детета у контексту права на забрану дискриминације и остваривања принципа равноправности за сву децу која живе у Републици Србији. У вези са тим, до сада је публиковао два посебна извештаја о дискриминацији деце која су представљена пред Народном скупштином, и то посебне извештаје из 2013. и из 2021. године.[1267] Такође, Повереник за заштиту равноправности донео је велики

[1261] О надлежности Савета за права детета видети више на https://www.savetzapravadeteta.gov.rs/dokumenta.php, приступ 1. 7. 2025. године.
[1262] О активностима Одбора за права детета Народне скупштине Републике Србије видети на Народна скупштина Републике Србије | Одбори, приступ 1. 7. 2025. године.
[1263] Закон о заштитнику грађана („Сл. гласник РС“ бр. 105/2021).
[1264] Одлука о покрајинском омбудсману („Службени лист АП Војводине”, бр. 23/02, 5/04 и 16/05).
[1265] Наведени извештаји доступни су на http://www.ombudsman.rs/index.php/izvestaji/posebnii-izvestaji, приступ 1. 7. 2025. године.
[1266] Институт Повереника за заштиту равноправности своје утемељење у правном систему Републике Србије има у одредбама Закона о забрани дискриминације („Сл. гласник РС“ бр. 22/2009 и 52/2021), и то одредбама чл. 28–34 овог закона.
[1267] Посебни извештаји о дискриминацији деце Повереника за заштиту равноправности из 2013. и 2021. године, доступни су на https://ravnopravnost.gov.rs/posebni-izvestaji/, приступ 1. 7. 2025. године.

број мишљења и препорука по притужбама о дискриминацији деце.[1268] Одређене надлежности остварује и Повереник за информације од јавног значаја.

Судска заштита права детета остварује се пред редовним судовима. Судије које поступају у поступцима из породичноправних односа, укључујући и оне који се односе на права детета, јесу лица која су прошла програме обуке и поседују посебна знања из области права детета, док се судије поротници бирају међу лицима која поседују нарочита знања и искуства у раду са децом и младима.[1269] О постојању повреде права детета, под законом прописаним условима, одлучује и Уставни суд.[1270]

У праћењу стања права детета у Републици Србији значајну улогу остварују и одређене организације цивилног друштва, односно невладине организације. Ове организације цивилног друштва баве се праћењем стања у сфери остваривања права детета у Републици Србији. Нарочито је значајна активност Невладине организације (НВО) у сфери истраживања стања права деце, спровођења едукација и кампања за децу, родитеље и све који су ангажовани у раду за децу и са децом. Такође, значајна је активност у сфери праћења примене закона и подзаконских аката од значаја за положај деце. Невладине организације подносе алтернативне извештаје о стању права детета у Републици Србији Комитету за права детета. У све ове активности, организације цивилног друштва настоје да укључе позиције, ставове и мишљења саме деце, што је у складу са принципом партиципације деце у свим процесима који их се тичу.

Значајне домаће НВО које врше надзор над остваривањем права детета у Републици Србији јесу Центар за права детета[1271], Пријатељи деце Србије[1272],

---

[1268] Мишљења и препоруке Повереника за заштиту равноправности који се односе на дискриминацију деце синтетизовани су од стране службе повереника у два зборника, и то из 2014. и из 2021. године. Наведени зборници доступни су на https://ravnopravnost.gov.rs/wp-content/download/zbornik_misljenja_i_preporuka_poverenika_nbs.pdf и на https://view.officeapps.live.com/op/view.aspx?src=https%3A%2F%2Fravnopravnost.gov.rs%2Fwp-content%2Fuploads%2F2023%2F02%2FPOSEBAN-IZVESTAJ-O-DISKRIMINACIJI-DECE-FINAL.docx&wdOrigin=BROWSELINK, приступ 1. 7. 2025. године.

[1269] Чл. 203 ПЗ.

[1270] Видети одредбе Закона о Уставном суду („Сл. гласник РС“ бр. 109/2007, 99/2011, 18/2013 – одлука УС, 103/2015, 40/2015 – др. закон, 10/2023 і 92/2023).

[1271] Сајт Центра за права детета на https://cpd.org.rs/, приступ 3. 7. 2025. године.

[1272] Сајт организације Пријатељи деце Србије на https://prijateljidece.org/, приступ 3. 7. 2025. године.

Инцест траума центар Београд[1273], Ужички центар за права детета[1274], Child Hub[1275]. На интернет страницама ових организација доступни су бројни извештаји о стању права детета у Републици Србији, приручници за децу, родитеље и све оне који раде са децом и за децу, резултати истраживања у области права детета, документа и др. Такође, наведене организације окупљене у Коалицији за мониторинг за права детета, поднеле су Алтернативни извештај о стању права детета Комитету за права детета.[1276]

[1273] Сајт организације Инцест траума центра Београд на http://incesttraumacentar.org.rs/, приступ 3. 7. 2025. године.
[1274] Сајт Ужичког центра за права детета на https://ucpd.rs/, приступ 3. 7. 2025. године.
[1275] Сајт организације Child Hub na https://childhub.org/en, приступ 3. 7. 2025. године.
[1276] Текст Алтернативног извештаја доступан је на https://pravadeteta.ucpd.rs/wp-content/uploads/2024/07/Izvestaj-o-ostvarivanju-prava-deteta-u-R-Srbiji-2017-2023.pdf, приступ 3. 7. 2025. године.

23. ЗАКЉУЧЦИ

Детињство је концепт који је првенствено повазан са узрастом, али је истовремено социолошки, делимично политички и увек културолошки детеримисан. То је зона укрштања приватног и јавног интереса, али је и сам појам вишезначан и варира у зависности од околности. Постоје значајне разлике између детињства деце у развијеним друштвима од детињства деце у неразвијеним друштвима, деце из богатих и сиромашних породица, дечака и девојчица, као и деце која живе са оба родитеља, са једним родитељем или без родитељског старања. Различити аутори су развили бројне теорије детињства, па тако разликујемо психолошку, еколошку, историјску теорију детињства, Аријесово схватање детињства, теорије детињства у доба модерне и просветитељства, као и протекционистичко схватање детињства у двадесетом веку.

Савремена парадигма детињства заснива се на схватању детета као активног субјекта и имаоца права, при чему је слушање и разумевање „гласа детета“ један од кључних концепата у оквиру савремених теорија о томе шта чини „добро детињство“. Суштина није у пуком слушању, већ у способности одраслих да чују и разумеју поруке које им деца шаљу, како би могли да препознају и одговоре на њихове потребе. Дете у савременом добу постаје конструктор сопствених уверења, вредности и интерпретације света који га окружује.

У контексту западних друштава детињство се одвија у условима демографског старења. Све је мањи број деце уопште, па и у породици. Са друге стране, све је већи број деце без браће и сестара, тако да се смањује број деце са искуством братско-сестринских односа. Тиме се деца у извесној мери лишавају могућности развијања емоционалних веза и најснажнијег и најтрајнијег односа који појединац може имати у животу. Истовремено, повећање просечне старости становништва довело је до пораста броја баба и деда активних у животу детета. Све је чешћи случај да једно дете има више баба и деда који учествују у његовом одрастању, што доводи до интензивније, али и често неподељене пажње усмерене ка детету.

Промене у родним режимима и друштвеној расподели улога утицале су на промену слика о томе какву улогу у животу детета играју отац и мајка. Савремена породица све више подразумева активније укључивање очева у старање о деци. Са друге стране, мајке су, услед економске неопходности и промене вредносних оријентација, у знатно већој мери укључене у тржиште рада. Стога данас доминирају породице са двоструким извором прихода. Истовремено, повећава се број једнородитељских породица.

Национални и међународни правни оквири све више регулишу питања која се односе на заштиту детета. Доминантна је интервенционистичка улога државе, која се активира у случајевима када родитељи не испуњавају своје обавезе у погледу старања. Од државе се очекује да обезбеди механизме за заштиту и благостање детета, настојећи да га у највећој могућој мери заштити од ризика и негативних искустава карактеристичних за свет одраслих.

Породица има суштинску улогу у препознавању, остваривању и заштити права детета. Уколико породица не промовише и спроводи права детета у свакодневном животу, та права често остају мртво слово на папиру и пуке прокламације. У оквиру теорије о правима детета, породица се дефинише као организација различитих облика породичног живота, која обухвата групу од двоје или више људи, повезаних рођењем, браком или усвојењем. Чланови породице су посвећани заједничком функционисању и најчешће живе заједно. Породица представља најстарију друштвену институцију, а у савременом свету, поред традиционалних форми, обухвата и нове форме породичног живота, које одражавају промене у социјалним и економским односима. Међутим, савремена породица је у кризи и налази се пред бројним изазовима, што указује на потребу за свесним напором ради очувања здравих и стабилних породичних односа. Такви односи представљају предуслов за правилан и потпун развој детета, као и за реализацију његових потенцијала. Породица обезбеђује емоционалну сигурност детета, пружајући оквир у коме дете развија лични идентитет, усваја културно цењена знања и вештине, као и прву социјализацију и образовање. Ови процеси унутар породице представљају фундаментални основ за развој личности и интеграцију детета у шири друштвени контекст.

Уместо термина „породица“, Конвенција о правима детета (КПД) по први пут уводи појам породичног окружења (енг. *family environment*). Овај појам има шири домет од класичне дефиниције породице, јер обухвата различите облике окружења у којима могу живети и деца лишена родитељског старања. Иако КПД изричито не дефинише овај појам, системским тумачењем њених одредаба може се закључити да свако дете има право на живот у породичном окружењу. Истовремено, од државе се очекује да обезбеди адекватно породично окружење када је то потребно, укључујући и различите видове алтернативног старања о деци.

Права детета представљају људска права која дете остварује у складу са својим узрастом и развојној зрелости. Она произлазе из дечијих потреба и служе њиховом задовољењу. Конвенција о правима детета представља први обавезујући међународноправни документ у области права детета и данас се назива „уставом дечијих права“. Ратификована је од свих држава света, изузев САД, где се сматра делом међународног обичајног права и, као таква, такође има обавезујући карактер.

Од тренутка усвајања КПД остварен је значајан напредак у погледу положаја деце у свету. Њен општи и компромисни карактер, као последица великог броја ратификација, ојачан је кроз интерпретативну функцију коју обавља Комитет за права детета посредством својих општих коментара. Управо та општост одредби, која се кроз тумачења и праксу Комитета прилагођава савременим околностима, разлог је због кога се не може прихватити примедба да је КПД „застарела“. И поред значајног напретка у области права детета, бројни проблеми са којима се суочавају деца широм света и даље постоје. Посебно се истичу слаба имплементација одредби КПД, велики број резерви које су неке државе чланице ставиле на њене одредбе, као и даље присутно сиромаштво, различите врсте насиља над децом, укључујући и насиље над децом на интернету и др.

У Републици Србији права детета су уставна категорија, а КПД је саставни део домаћег правног поретка. Међутим, још увек није усвојен посебан закон о правима детета, нити је установљена посебна независна институција заштитника права детета. На институционалном нивоу, Савет за права детета, има искључиво саветодавну функцију и она је везана за мандат владе која именује његове чланове,

тако да свака промена владе доводи до дисконтинуитета у његовом функционисању. Такође, уочљиво је да у РС од 2015. године није усвојена национална стратегије за права детета.

Највећи значај за правилан и потпун развој детета има функционалан родитељско-дечји однос, који је правно регулисан како на националном, тако и на међународном нивоу. Пожељно је да родитељи негују стил родитељства који је подржавајући за дете, заснован на отвореној и искреној комуникацији са дететом и који тежи задовољењу потреба детета. У теорији се овај стил родитељства назива позитивним родитељством, јер подстиче емоционалну сигурност, самопоуздање и социјалну компетенцију детета.

Права детета у породичној средини обухватају право детета на живот, опстанак и развој, право на најбољи интерес детета, право детета на поштовање мишљења и партиципацију, право на недискриминацију детета у породици – четири основна принципа на којима почива КПД. Поред тога, ова права детета укључују и право детета да зна своје порекло, право да живи са својим родитељима, право да одржава личне односе са родитељем са којим не живи, право на личне односе са сродницима и другим лицима са којима га веже посебна блискост, право на лично достојанство и заштиту од насиља, занемаривања и физичког кажњавања, право на самоодређење у животу и здрављу, право на приватност, као и право детета на образовање и васпитање.

Право детета на живот опстанак и развој јесте основно право сваког детета и принцип на коме почива систем заштите права детета. Ово право гарантовано је чл. 6 КПД, али је чињеница да га угрожавају бројне праксе, као што су абортуси, нарочито селективни абортуси којима се врши пренатална селекција пола у оним срединама у којима се преферира мушко потомство. Реч је о дискриминаторној и штетној пракси, којом се права девојчица повређују и пре рођења. Проблем представља и инфантицид, као и неједнака алокација здравствене заштите и исхране према девојчицама. Нежељене девојчице су такође у већој опасности од насиља у породици. Како би се ове нежељене праксе предупредиле, потребно је променити друштвену свест и систем вредности, уклонити родне стереотипе и предрасуде.

Право на живот, опстанак и развој уско је везано са правом детета на здравље и здравствену заштиту. Потребно је побољшати перинаталну бригу за мајке и бебе, и предузети све што је могуће како би се смањила смртност деце и новорођенчади. Са становишта права детета на живот опстанак и развој, неприхватљива је и пракса еутаназије деце, у односу на коју је и Комитет за права детета у више наврата износио негативан суд. Право на живот нарочито је угрожено у ситуацијама деце са инвалидитетом, а ово право угрожава и изрицање и извршавање смртне казне над лицима која су у време извршења кривичних дела млађа од 18 година, што је такође неприхватљиво. Право детета на живот опстанак и развој угрожено је у ситуацијама учешћа деце у оружаним сукобима, ситуацијама сакаћења гениталија код девојчица и обрезивања дечака.

У Републици Србији, нарочито је забрињавајућа стопа смртности новорођенчади, која премашује просек ЕУ, а још је виша код деце ромске националности узраста до пет година. Решење овог проблема видимо у бољој организацији неонаталних служби на регионалном нивоу и унапређење превентивних здравствених програма.

Предуслов за остваривање права детета на живот, опстанак и развој је обезбеђивање адекватног животног стандарда који омогућава развој потенцијала детета у пуном обиму. Сиромаштво представља један од најзначајнијих фактора који угрожава остваривање овог права, а у Републици Србији забрињавајући број деце, нарочито у ромским заједницама, живи у сиромаштву, што има директан утицај на њихов развој и једнаке могућности за приступ ресурсима заједнице.

Један од основних принципа на коме се заснива систем заштите права детета јесте принцип најбољег интереса детета. Он има троструку природу, јер представља суштинско право детета, интерпретативно правило и правило процедуре. Самоизвршујући карактер права детета на уважавање његовог најбољег интереса подразумева да се деца на њега могу непосредно позивати и да се оно непосредно примењује у судским поступцима. Принцип најбољег интереса детета често се описује као „кишобран-појам“, јер има за циљ да осигура остваривање добробити детета у свим ситуацијама и у свим околностима. Иако није апсолутан, у ситуацијама

у којима долази у сукоб са другим једнако важним интересима, предност се даје принципу најбољег интереса детета.

Принцип најбољег интереса детета дужни су да примењују јавне или приватне установе социјалног старања, судови, административни органи, законодавна тела, родитељи, као и сва друга лица која одлучују о питањима која се на непосредни или посредни начин односе на децу. Утврдити шта у конкретном случају представља најбољи интерес детета јесте фактичко питање, које се утврђује с обзиром на околности конкретног случаја – тзв. критеријуме које је препознао Комитет за права детета у свом општем коментару бр. 13(2005). У свим ситуацијама, дужност је суда да образложи на основу којих конкретних критеријума је утврдио шта представља најбољи интерес детета, чиме се обезбеђује транспарентност и правна сигурност.

Принцип најбољег интереса детета у Републици Србији прокламован је одредбама ПЗ, те је прописана дужност свих да се руководе најбољим интересом детета, у свим активностима које се детета тичу. Међутим, одредбама ПЗ нису дефинисани критеријуми на основу којих се у сваком случају утврђује шта представља најбољи интерес детета, што је примедба коју је и Комитет за права детета упутио Републици Србију у закључним запажањима поводом комбинованог другог и трећег периодичног извештаја. Сматрамо да би се овај недостатак могао отклонити коначним усвајањем Закона о правима детета, у чијем нацрту, у чл. 12, је су садржани изричито наведени критеријуми за утврђивање најбољег интереса детета.

Право детета на изражавање мишљења и партиципацију, као трећи принцип на коме почива систем заштите права детета према КПД, гарантовано је чл. 12 овог уговора. Ово право подразумева да дете које је способно да формира своје мишљење има право да га слободно изрази, о свим питањима која га се тичу. Поред тога, његовом мишљењу се мора посвети дужна пажња у складу са узрастом и зрелошћу детета. У ту сврху детету се пружа могућност да буде саслушано у било ком судском или управном поступку који се односи на дете. Конвенција о правима детета не поставља узрасно ограничење у погледу права детета на изражавање мишљења, а

Комитет за права детета препоручује да се ова узрасна ограничења не уносе у национална законодавства. У сваком конкретном случају треба поћи од претпоставке да је дете способно да своје мишљење о питањима која га се тичу, изрази, при чему се изражавање мишљења детета може остварити и путем невербалних видова комуникације, укључујући игру, говор тела, израз лица, цртање, и сл., што су све начини на који и деца најранијег узраста могу исказати своје ставове, преференције и мишљења.

Укључивање одредби о праву детета на изражавање мишљења и партиципацију у текст КПД представља највећи помак у односу на положај детета, јер дете постаје активни субјект и учесник у процесу одлучивања о питањима која га се тичу, а његов став мора бити размотрен с дужном пажњом.

Право детета на изражавање мишљења ослања се на концепт развојних способности детета, који подразумева да је дете људско биће у развоју, коме су потребни различити нивои усмеравања, заштите, саветовања и партиципације, у различитим фазама његовог живота. Право на изражавање мишљења део је ширег права детета на партиципацију, које обухвата учешће деце и активностима и процесима заједнице, а укључује акцију и јасно препознату улогу детета у процесу одлучивања. Остваривање овог права подразумева размену информација и дијалог између деце и одраслих, који се заснивају на међусобном поштовању. Укључује учешће деце у активностима, процесима у заједници. Партиципација деце може се приказати као један континуум који се протеже од непостојања или ниске партициплације до пуне партиципације, при чему пуна партицимапција не подразумева право одлучивања, већ право детета да буде саслушано и да се његови ставови озбиљно узму у обзир. Најчешће препреке у остваривању пуне партиципације деце јесу токенизам, који подразумева да се деца консултују о питањима која их се тичу, али се касније њихови ставови не узимају у обзир; изостанак повратне информације о томе како је њихово учешће утицало на процес одлучивања. Такође, често се дешава да нека деца или групе деце буду укључена у процес одлучивања, док се другој деци никада не пружа могућност да остваре своје право на партиципацију. Велики проблем представља и финансирање дечије партиципације, које је често краткорочно и неодрживо.

У правном систему Републике Србије Породични закон гарантује право детета на издржавање мишљења, при чему се прокламује да се мишљењу детета мора посветити дужна пажња у свим питањима која га се тичу и у свим поступцима у којима се одлучује о његовим правима, у складу са годинама и зрелошћу детета. У закону не постоји ниједна одредба којом се изричито прописује дужност родитеља, наставника и других лица да поштују мишљење детета и да се његовом мишљењу посвети дужна пажња у свим питањима која се детета тичу. Национални прописи не садрже јасно дефинисане принципе на основу којих се утврђује да ли је дете способно да формира мишљење, нити јасно дефинисане механизме заштите права детета у оним ситуацијама у којима суд или друга лица оцене да дете није способно да формира своје мишљење. Такође, за разлику од КПД која не прописује старосну границу у погледу узраста на коме дете може да фирмира и изрази своје мишљење, ПЗ гарантује право детета које је навршило десету годину живота може непосредно и слободно изразити своје мишљење у свим судским и управним поступцима у којима се одлучује о њиховим правима. У судској пракси ова одредба често се тумачи тако да судови сматрају да дете млађе од десет година није способно да формира своје мишљење, тако да се мишљењу детета млађег од десет година не посвећује дужна пажња. Међутим, дете и у најранијем узрасту, сагласно годинама и зрелости, може изразити своје мишљење, само је питање начина стварања погодних услова да дете то учини.

Четврти, али не и најмање важан, принцип на коме почива КПД јесте принцип забране дискриминације деце. Овај принцип истовремено је формулисан и као самостално право детета. Дискриминација деце обухвата сваки вид разликовања, искључивања, ограничења или погодовања, који је заснован на личним својствима као што су раса, боја коже, пол, језик, религија, политичко или друго мишљење, национално или социјално порекло, имовина, рођење или други статус. Дискриминација има за циљ или ефекат да поништи или наруши препознавање, уживање или вршење свих права детета под једнаким условима.

У савременом праву забрањен је сваки вид дискриминације деце, по било ком основу. Ова забрана укључује забрану непосредне (директне) дискриминације, која је у функцији остваривања формалне једнакости, као и забрану посредне

(индиректне) дискриминације деце, која је у функцији остваривања супстантивне (суштинске) једнакости. Нарочито је опасна тзв. вишеструка дискриминација деце, која обухвата дискриминацију по основу више личних својстава и интерсекцијску дискриминацију код које се основи дискриминације не могу јасно разграничити. У пракси, дискриминација погађа најрањивије категорије деце, као што су деца са сметњама у развоју, деца припадници ромске популације, девојчице, деца из руралних средина, деца припадници LGBTQ+ популације и сл. Принцип забране дискриминације представља кључну основу за осигурање једнакости, правде и пуног остваривања права сваког детета, без обзира на његова лична својства или социјални статус. У Републици Србији у посебном ризику од дискриминације јесу деца са сметњама у развоју, деца ромске националности и деца са инвалидитетом, нарочито у области образовања. Постоје неједнакости у приступу здравственој заштити и неонаталним услугама, нарочито деце која живе у сиромаштву, деце незапослених родитеља и деце на институционалном смештају. Посебно су угрожена деца из мањинских група, деца мигранти, LGBTQ+, деца са инвалидитетом или из националних и етничких мањина.

Право детета на идентитет представља једно од фундаменталних права и суштински је елеменат његовог личног, породичног и друштвеног развоја. Оно подразумева право детета да задовољи своју основну психолошку и социјалну потребу за формирањем сопственог аутентичног идентитета, како у погледу онога што већ јесте, тако и у погледу онога што има потренцијал да постане. С аспекта позитивног права, право на идентитет представља скуп различитих права детета, као што су право детета на упис у матичну књигу рођених, право на име, право детета да познаје и ужива бригу својих родитеља, права на држављанство, као и права која се односе на очување идентитета (држављанства, имена и породичних веза).

Дете има право на више димензија идентитета – биолошки, правни, породични, национални, културни, родни и верски идентитет. У оквиру права детета на идентитет, посебно место заузима право детета да сазна податке о свом пореклу. Ово право доводи се у питање у случају тзв. „тајних усвојења“, код којих усвојеници немају право да сазнају идентитет својих биолошких родитеља. Са становишта заштите најбољег интереса детета, полазимо од става да дете има право да зна чији

генетски материјал носи (ко су његови генетски родитељи), ко га је родио и да, у мери у којој је то оправдано, одржава контакт са овим особама.

Право детета на идентитет укључује и право на регистрацију по рођењу. Регистрацијом, дете постаје видљиво у правном поретку, што је претпоставка за остваривање бројних других грађанских, социјалних и економских права. Обавеза је родитеља да дете пријаве по рођењу надлежним органима. Комитет за права детета је у Закључним запажањима поводом трећег комбинованог извештаја РС изразио забринутост због податка да је у том периоду око 8.500 људи било нерегистровано, односно није било уписано у матичне књиге, при чему су већину чинили припадници ромске заједнице. Чини се да је данас проблем изостанка пријављивања и регистрације деце након рођења превладан, имајући у виду да је, у случају да је дете рођено у здравственој установи, обавеза саме здравствене установе да, на основу података које саопшти мајка детета, изврши пријаву рођења детета надлежном матичару.

Право детета да сазна истину о свом пореклу нарочито је спорно у оним државама у којима је законом гарантовано право жене на анонимни порођај. У већини европских законодавстава, као и у правном систему РС, анонимни порођај није дозвољен. Ипак, институт анонимног порођаја део је француске правне традиције, а дозвољен је и у италијанском праву, са циљем да се смањи стопа абортуса, напуштање нежељене деце, инфантицида. У вези са тим, сматрамо да постоји основ за разматрање евентуалног увођења института анонимног порођаја у правни систем Републике Србије, уз пажљиво уравнотежавање права жене на приватност и права детета на познавање сопственог порекла.

Посебан изазов у примени права детета на идентитет јавља се у у поступцима биомедицински потпомогнуте оплодње, када до зачећа долази употребом донираног генетског материјалом анонимних донора. Сматрамо да у тим случајевима дете има легитиман интерес и потребу да сазна податке о својим генетским родитељима, што отвара питање његовог генетског идентитета као посебне компоненте личног идентитета. Слична дилема јавља се и у случајевима рођења детета од стране сурогат

мајке, када се поставља питање права детета да сазна идентитет жене која га је родила.

У Републици Србији регулисано је да је мајка детета зачетог уз биомедицинску помоћ жена која је дете родила, при чему је изричито искључена могућност утврђивања материнства жене која је даровала јајну ћелију. Оцем детета које је зачето уз биомедицинску помоћ сматраће се муж или ванбрачни партнер мајке, под условом да је за поступак биомедицински потпомогнутог оплођења дао писмени пристанак. Ако је дете зачето уз биомедицинску помоћ дарованим семеним ћелијама, очинство мушкарца који је даровао семене ћелије не може се утврђивати.

Законом о биомедицински потпомогнутој оплодњи усвојио је принцип апсолутне анонимности донације, што значи немогућност да се сазнају било који подаци о донору, осим оних који су битни из медицинских разлога. Донор према детету, рођеном од његовог биолошког материјала, нема ни права ни обавезе. Дете, зачето поступком БМПО са репродуктивним ћелијама донора, има право да из медицинских разлога тражи од управе податке из Државног регистра који се односе на даваоца репродуктивних ћелија када наврши 15 година, ако је способно за расуђивање, а ови подаци се не односе на податке о личности даваоца, већ само на податке од медицинског значаја за дете, његовог будућег супружника односно ванбрачног партнера, као и на податке од значаја за њихово потомство. Постхумна фертилизација је законом искључен поступак, а сурогат материнство није правно препознато, иако појединци излазе ван територије наше државе и закључују уговоре о сурогат материнству, те на тај начин долазе до потомства. Самим тим што институт сурогат материнства није правно препознат, реч је о једној правној празнини коју је потребно законом уредити, те увести овај правни институт у правни систем Републике Србије, како би се правни систем ускладио са потребама живота.

Право детета да живи са својим родитељима и да они пре свих других лица непосредно брину о њему представља једно од основних личних и породичних права детета. Полази се од претпоставке да су родитељи у најбољој позицији да обезбеде услове за пуно задовољење дететових потреба и свеобухватан развој његове личности. Родитељска брига, као природна и правна категорија, подразумева

највиши степен одговорности и посвећености у очувању дететовог физичког, емоционалног, интелектуалног и моралног интегритета.

Право детета да живи са својим родитељима и да се родитељи о њему старају пре свих других, гарантовано је одредбом чл. 9 ст. 1 КПД којом је прописана обавеза држава уговорница да обезбеде да ниједно дете не буде насилно одвојено од својих родитеља против њихове воље, осим кад надлежни органи, у складу с одговарајућим законом и процедурама, утврде да је одвајање детета неопходно и у најбољем интересу детета. Такво раздвајање може бити неопходно у ситуацијама када родитељи злостављају или занемарују дете или кад живе одвојено па се мора донети одлука о томе са којим ће родитељем дете живети.

Из овако формулисане одредбе чл. 9 ст. 1 КПД произлазе два основна принципа која су редактори текста овог међународноправног документа имали у виду. Први принцип је да родитељи не смеју бити одвојени од своје деце, осим акко је то неопходно ради заштите најбољег интереса детета. Други принцип је да поступци који доводе до одвајања детета од родитеља морају бити правични, уз пуно поштовање процесних гаранција и права свих страна у поступку.

Уколико родитељи не извршавају своје родитељске обавезе, правни систем предвиђа могућност изрицања различитих мера заштите детета. Најстрожа грађанскоправна санкција јесте мера потпуног лишења родитељског права. Овом мером се, на основу судске одлуке, родитељу одузима овлашћење да врши права и дужности из садржине родитељског права према сопственом детету, изузев дужности да издржава дете. Лишење родитељског права представља последњу и крајњу меру, која се може применити само када су исцрпљена сва друга, блажа средства заштите права детета. Суштински посматрано, ова мера указује на неуспех конкретне породице да обезбеди минималне услове за заштиту и развој детета, али и на пропусте државе и друштва у пружању адекватне подршке породици у кризи.

У Републици Србији, мера делимичног или потпуног лишења родитељског права изриче се у парничном судском поступку, у ситуацијама када родитељ несавесно врши права и дужности из садржине родитељског права (делимично лишење), или злоупотребљавају право или грубо занемарују дужности из садржине

родитељског права (потпуно лишење). Ово нису чести поступци. Примера ради, према подацима Републичког завода за социјалну заштиту, у 2022. години центри за социјални рад су покренули 278 поступака за лишење родитељског права, што је за 16,5% мање него у 2018. години.[1277]

Право детета на одржавање личних односа са родитељем са којим не живи представља један од битних аспеката права детета на породични живот и интегрални је део концепта најбољег интереса детета. Ово право је гарантовано чланом 9, став 3 Конвенције о правима детета (КПД), којим се државе уговорнице обавезују да поштују право детета које је одвојено од једног или оба родитеља да одржава личне односе и непосредне контакте са оба родитеља на редовној основи, осим у ситуацијама кад је то у супротности са најбољим интересом детета. Осим са родитељима, дете има право на одржавање личних односа са сродницима и другим лицима са којима га везује посебна блискост, као што су бабе и деде, тетке, ујаци и стричеви, браћа и сестре и други сродници. У савременом породичном праву, праву детета да одржава личне осносе са бабама и дедама, кореспондира право баба и деда на одржавање личних односа са својим унуцима. Правно регулисање овог права постаје посебно значајно у ситуацијама породичних криза, нарочито у оним ситуацијама у којима један или оба родитеља не дозвољавају детету да са својим бабама и дедама одржава личне односе.

Право детета на одржавање личних односа са родитељем са којим не живи саставни је део ширег права на породичан живот, гарантованог чл. 8 ЕКЉП. Пракса Европског суда за људска права (ЕСЉП) потврђује да је држава дужна да обезбеди услове за нормално и континуирано одвијање породичних односа између детета и блиских сродника, што представља њену позитивну обавезу. У више случајева ЕСЉП је утврдио да Република Србија није испунила своју позитивну обавезу, те да није предузела све разумно очекиване мере да омогући остваривање контаката између родитеља и деце, превасходно због неразумно дугог трајања судских поступака.

[1277] Деца у систему социјалне заштите, Републички завод за социјалну заштиту, Београд, 2025, стр. 35–36. Доступно на deca-u-sistemu-sz-u-2024-godini.pdf, приступ 20. 10. 2025. године.

Породични закон РС не препознаје изричито право баба и деда на личне односе са својим унуцима, већ гарантује право детета да одржава личне односе са сродницима и другим лицима са којима га везује посебна блискост. Ипак, овакво законско решење, које бабе и деде изједначава са осталим сродницима, не одражава у потпуности њихову стварну и традиционално снажну улогу у животу детета. Бабе и деде играју и даље доминантно значајну улогу у животу детета, било као вид подршке родитељима у подизању и васпитању деце, а у одређеним ситуацијама, попут смрти, одсуства или неадекватног вршења родитељског старања, они преузимају делимичну или потпуну бригу о детету. Стога сматрамо да постојеће законско решење које бабе и деде изједначава са осталим сродницима није адекватно, те да би право баба и деда да одржавају личне односе са својим унуцима требало изричито нормирати одредбама ПЗ. Такво решење омогућило би и процесну легитимацију, тј. овлашћење да покрену поступак ради заштите права пред судом, нарочито у оним ситуацијама у којима родитељи неосновано ометају или онемогућавају контакт између детета и његових баба и деда. Према постојећем стању ствари, у судској пракси заузет је став да су бабе и деде активно легитимисани у парницама за заштиту права на одржавање личних односа са својим унуцима, нарочито у ситуацијама у којима ово право оспорава родитељ детета. Међутим, ове парнице су у судској пракси ретке. Један од разлога јесте и чињеница да бабе и деде не знају да имају право на заштиту свог права да одржавају личне односе са својим унуцима.

Дете има неотуђиво право и на лично достојанство и на заштиту од свих облика насиља, злостављања, занемаривања и физичког кажњавања. Насиље над децом апсолутно је недопустиво, а држава има позитивну обавезу да обезбеди заштиту детета у свим срединама у којима оно борави — у породици, школи, институцијама и широј заједници. Забрана насиља над децом изричито је установљена чл. 19 КПД, којим се државе уговорнице обавезују да предузму све одговарајуће законодавне, административне, социјалне и образовне мере ради заштите детета од сваког облика физичког или менталног насиља, повреде или злостављања. У пракси, право детета на личну сигурност подразумева успостављање механизама за пријављивање и истраживање случајева насиља, као и обезбеђивање

адекватне подршке и лечења жртвама. Кључно је да се обезбеди да деца имају поверење у институције и могу слободно да траже помоћ без страха од одмазде или дискриминације. Посебно опасан и друштвено најштетнији вид насиља над децом јесте насиље у породици, јер се дешава у средини у којој дете развија односе поверења и љубави према својим родитељима и другим сродницима. Такво насиље оставља дубоке и дуготрајне последице на емоционални, психолошки и социјални развој детета.

Неприхватљиви вид насиља над децом представља и телесно кажњавање деце. Реч је о неприхватљивом начину дисциплиновања деце, које нарушава достојанство детета и које може проузроковати физичке и психичке последице, као и поремећаје у развоју личности детета. Иако је телесно кажњавање деце у супротности са духом и словом КПД, домаћи правни извори у Републици Србији још увек не садрже изричиту забрану телесног кажњавања деце у породици. Изричита забрана телесног кажњавања деце од стране родитеља садржана је у одредбама Нацрта закона о правима детета и заштитнику права детета, што представља значајан помак напред. Одредбе Нацрта садрже дефиницију насиља над децом и изричиту забрану телесног дисциплиновања и кажњавања детета. Сматрамо да би усвајање предложених законских решења допринело јачању правне сигурности и унапређењу заштите права детета. У вези с тим, указујемо да је насиље над децом, па и телесно кажњавање деце, забрањено одредбама КПД које се у правном систему непосредно примењују. Међутим, приметно је да примена међународних уговора није постала устаљена пракса судова и других органа. Судови се и даље превасходно ослањају на националне прописе, чак и у ситуацијама у којима постоје ратификовани међународни инструменти који непосредно регулишу конкретна питања. Поред тога, недовољна информисаност родитеља о обавезујућем карактеру међународних стандарда заштите детета додатно отежава њихову ефективну примену. Стога би увођење јасне и изричите законске одредбе којом се забрањује сваки вид физичког кажњавања деце представљало значајан корак ка унапређењу националног система заштите и отклањању свих недоумица у пракси. Таква одредба би уједно представљала конкретну манифестацију посвећености државе пуној примени

међународних стандарда заштите права детета и јачању културе ненасиља у породици и друштву.

Дете има право на самоодређење у погледу свог живота и здравља, што представља један од кључних аспеката његове личности и аутономије. Ово право подразумева могућност детета да, у складу са својим узрастом, зрелошћу и развојним способностима, активно учествује у доношењу одлука које се односе на његов лични живот, здравље и добробит. Реализација права на самоодређење детета почиње у породици, која представља примарну животну заједницу и прву социјалну средину у којој дете стиче искуства доношења избора, преузимања одговорности и контроле над сопственим поступцима. У оквиру породичних односа дете постепено развија способност самосталног расуђивања, слободе изражавања и учешћа у одлучивању о питањима која га се непосредно тичу. Та искуства чине темељ за изградњу његове личне аутономије, осећаја самопоуздања и зрелог приступа животним одлукама. Посебан аспект права детета на самоодређење односи се на област здравља и здравствене заштите. Дете има право да буде информисано, да изрази своје мишљење и да, у складу са степеном зрелости, учествује у доношењу одлука које се односе на његово лечење и медицинске интервенције. Поштовање права детета на самоодређење у домену здравља не подразумева умањење родитељске одговорности, већ њено поступно усклађивање са развојем дететове аутономије.

Право детета на приватност једно је од темељних личних права детета и извире из базичне човекове потребе да поједини аспекти његовог живота остану изван погледа и сазнања других лица. Ово право је гарантовано чланом 16 Конвенције о правима детета, који прописује да ниједно дете не сме бити изложено произвољном или незаконитом мешању у његову приватност, породицу, дом или преписку, нити незаконитим нападима на његову част и углед. На тај начин се детету признаје право на заштиту личног простора, интегритета и достојанства у свим областима живота.

Савремени технолошки развој, нарочито појава и широка употреба интернета и друштвених мрежа поставља питање остваривања и заштите права детета на приватност. Питања која се постављају у дигиталном окружењу односе се како на

понашање саме деце у онлајн простору, тако и на поступке родитеља, који често, у намери да заштите дете од потенцијалних ризика, задиру у његову приватну сферу или сами нарушавају његову дигиталну приватност. Посебну пажњу у том контексту заслужује феномен тзв. шерентинга (енг. *sharenting*), који подразумева објављивање и дељење фотографија, видео записа и информација о деци од стране њихових родитеља. Иако мотив оваквог понашања родитеља најчешће проистиче из потребе да поделе радости родитељства, последице могу бити далекосежне. Родитељи морају бити свесни да све информације које на интернету објављују о својој деци постају део њиховог трајног дигиталног идентитета и могу утицати на њихову будућу приватност, безбедност и социјалну перцепцију.

Поштовање права детета на приватност у породичној средини подразумева да дете ужива право на приватност не само у односу на трећа лица, већ и у односу на своје родитеље. То значи да права која деца уживају у реалном окружењу, уживају и на интернету, и сва ова права детета морају бити поштована. Дете има право да задржи одређене аспекте свог личног живота, мисли, преписке и белешке као интимну сферу, која није нужно доступна родитељима, нарочито у периоду адолесценције. Поштовање овог права у оквиру породице доприноси развоју дететове самосталности, осећаја личне вредности и међусобног поверења између детета и родитеља. С друге стране, право детета на приватност мора се уравнотежити са родитељском одговорношћу, која подразумева обавезу заштите детета од ризика који могу проистећи из прекомерног коришћења дигиталних технологија или непримерених онлајн садржаја. Зато је потребно постићи равнотежу између родитељске одговорности и права детета на заштиту и уважавање аутономије његове личности, што захтева континуирано подизање свести родитеља, али и других лица која се о детету старају, којима је забрањено да на интернету објављују податке о детету, без сагласности родитеља.

У правном систему Републике Србије право детета на приватност ужива заштиту у оквиру уставних гарантија људских права, Међутим, ПЗ не садржи одредбу којом се изричито гарантује право детета на приватност, што је озбиљан недостатак. Нацрт закона о правима детета и Заштитнику права детета уводи јасну забрану нарушавања приватности детета. Одредбом чл. 20 ст. 5 Нацрта изричито је

забрањено излагање детета средствима јавног информисања у циљу остваривања предности, погодности, добити или утицаја у јавним наступима за трећа лица, док је учешће или појављивање детета у јавним дебатама у средствима јавног информисања дозвољено само уз сагласност детета и његових законских заступника. Право детета на приватност штити се у посебном грађанском судском поступку за заштиту права детета, који тужбом могу покренути дете, родитељи детета, јавни тужилац и орган старатељства. На овај начин обезбеђује се отклањање последица повреде права детета на приватност, у складу са најбољим интересом детета, који представља водеће начело у свим поступцима који се тичу детета.

Право детета на образовање и васпитање је једно од кључних права које омогућава детету да у потпуности развије своје потенцијале и постане активан, одговоран члан друштва. Ово право је основ за развој критичког размишљања, самосталности и осећаја личне вредности. Оно омогућава детету да стекне знање, вештине и компетенције неопходне за учешће у друштву, као и да учи да заступа своје интересе и поштује права других. Право на образовање обухвата и могућност учења на сопственом језику и културном контексту, како би се очувала културна разноликост и инклузивност. Као такво, ово економско, социјално и културно право предуслов је за остваривање бројних других права детета.

Право на образовање и васпитање гарантовано је чл. 28 и 29 КПД и засновано је на принципу инклузије, што подразумева доступност, квалитет и једнакост образовања за сву децу, без дискриминације по било ком основу. Упркос бројним препрекама са којима се остваривање принципа инклузије суочава, сматрамо да се од овог принципа не сме ни у једном тренутку одустати, већ је неопходно остварити га у пуном обиму како би се потенцијали све деце света остварили у пуном обиму. Према ставу Комитета за права детета, образовање деце на свим нивоима треба да буде доступно и приступачно, што подразумева три димензије приступачности – забрану дискриминације, као и физичку и економску доступност. Поред тога, Комитет стоји на становишту да образовање деце мора бити прихватљиво по облику, садржини и наставним методама, и прилагођено потребама деце, укључујући децу са инвалидитетом и децу из маргинализованих група, као и потребама друштва које се мења.

КПД гарантује детету право на образовање, које, поред формалног, укључује и неформално образовање – образовање које се остварује код куће односно у породици. Једна од најзначајнијих функција породице јесте управо едукативна функција, имајући у виду да у породици деца стичу прва сазнања о свету који их окружује. Иако је основно образовање обавезно за сву децу, оно се не мора реализовати у школским институцијама. Систем школовања код куће омогућава родитељима да у породичној средини организују и обезбеде ресурсе да деца прођу основношколске курикулуме, при чему је овај начин образовања деце подвргнут контроли од стране државе. Иако је дозвољено, неформално образовање трпи оправдане критике, имајући у виду да му недостаје једна значајна компонента – социјализација деце у оквиру шире вршњачке групе.

Право на образовање укључује и васпитну компоненту која подстиче децу на усвајање вредности на којима почива друштвена заједница, као и на солидарност, толеранцију и активну партиципацију у друштву. КПД у својој преамбули прокламује да свако дете треба у потпуности да буде припремљено да живи самостално у друштву и да буде васпитано у духу идеала прокламованих у Повељи Уједињених нација, а посебно у духу мира, достојанства, толеранције, слободе, равноправности и солидарности.

У Републици Србији Уставом је гарантовано право свакога на образовање. Основно образовање је обавезно и бесплатно, док је средње образовање бесплатно, али не и обавезно. Деца имају право на образовање у складу са својим способностима, жељама и склоностима, а дете које наврши 15. годину живота има право да одлучи коју ће средњу школу уписати. Прокламован је принцип инклузије у образовању, а регулисана је и могућност организовања приватних школских установа, као и школовање деце код куће које ће организовати сами родитељи деце. Сматрамо да би поред обавезног основног, требало регулисати да је обавезно и средњошколско образовање, како то чини и Нацрт Закона о правима детета и заштитнику права детета. Иако се принцип инклузије примењује у систему образовања у Републици Србији, у примени овог принципа и даље има проблема. И даље постоје специјализоване установе за образовање и васпитање деце са посебним потребама. Са друге стране, чини се да наставници и васпитачи у редовним школама

још увек нису довољно обучени за рад са децом са посебним потребама, те је потребно спроводити континуиране обуке. Потребно је обезбедити и једнаке услове у погледу приступа и квалитета основног предшколског и основног образовања и васпитања за децу из градских и сеоских средина. Потребно је обезбедити материјалне ресурсе и инкорпорирати савремене наставне методе, обезбедити за сву децу бесплатне уџбенике, школски прибор и ужине у школама и предшколским установама.

Посебна права призната су деци лишеној родитељског старања, којима је држава дужна да обезбеди алтернативно старање. Ова права укључују потребу да се обезбеди континуирана заштита и задовољавање потреба деце, при чему посебан значај имају хранитељство и усвојење, као алтернативни видови збрињавања деце без родитељског старања.

Хранитељство је облик алтернативног старања о деци, коме се прибегава у ситуацијама када су родитељи детета живи, односно познати, а сама породица се суочава са периодима криза. Дете се у породицу хранитеља смешта на основу одлуке надлежног органа, а хранитељ се о детету стара на начин на који би то чинили и сами родитељи. Хранитељство представља најбољи вид алтернативног старања о деци управо јер се путем хранитељства за дете обезбеђују услови који су најсличнији онима које би дете имало да живи са својим родитељима у функционалној породици, при чему само дете не прекида нужно везе са својом биолошком породицом. Улога хранитеља слична је улози биолошког родитеља, али се разликује утолико што хранитељ нема овлашћења да одлучује о питањима битним за живот детета – као што је питање пребивалишта детета, образовања и слично. Ова овлашћења хранитељ дели са државом, а некада и са родитељима детета. Дужност је хранитеља да се стара о задовољењу потреба детета у пуном обиму, и остварење свеобухватне добробити детета. С обзиром на то да заснивањем хранитељства не престаје родитељско-дечји однос, задатак је хранитеља да, увек када је то могуће, подстичу контак између детета и биолошких родитеља, као и да настоје да се овај однос очува. Такође, приликом заснивања хранитељства битно је настојати да браћа и сестре буду заједно смештени, како би се очувала њихова међусобна повезаност и блискост. Деца

смештена у хранитељске породице уживају сва она права гарантована деци која се налазе у својим биолошким породицама, као и у било којој другој средини.

У правном систему Републике Србије хранитељство је регулисано као формални породични, сродднички или несродднички облик алтернативног старања о деци, који се заснива одлуком органа старатељства, након што овај орган процени да је у најбољем интересу детета. Хранитељством се баве породице које су одабране, обучене, одобрене и лиценциране те надгледане у погледу чувања и подизања деце. Реализује се у облику стандардног хранитељства, хранитељства уз интензивну и додатну подршку којим се збрињавају деца са сметњама у развоју, здравственим проблемима или поремећајима у понашању, ургентног хранитељства, које се примењује у хитним ситуацијама када је дошло до напуштања детета, насиља у породици, грубог занемаривања или злостављања и траје до разрешења кризне ситуације и повременог хранитељства које се примењује за децу са сметњама у развоју или здравственим тешкоћама, које живи у биолошкој или хранитељској породици и које се смешта у другу хранитељску породицу на краћи период у циљу предаха и очувања капацитета биолошке, односно хранитељске породице за даљу бригу о детету и младој особи или превенирање кризних ситуација које могу да угрозе функционалност породице.

Хранитељство престаје када дете наврши 18 година живота, стекне потпуну пословну способност пре пунолетства, усвојењем детета, раскидом хранитељства, као и услед смрти хранитеља или штићеника. Након престанка хранитељства смрћу хранитеља или раскидом хранитељства, о детету под родитељским старањем настављају да се старају родитељи. Уколико је дете без родитељског старања, о старању над дететом у том случају одлучиће орган старатељства. У Републици Србији хранитељство је најзаступљенији вид алтернативног старања о деци, али и даље постоји значајно већа потреба за старатељским породицама у односу на њихов расположив број. Стога је потребно промовисати установу хранитељства, путем медија и на друге начине у друштвеној заједници.

Усвојење представља вид алтернативног старања о деци, коме се приступа као последњем решењу, у ситуацијама када нема перспективе повратка детета у

биолошку породицу, односно у породицу порекла. Са друге стране, путем усвојења до потомства долазе парови или појединци који на други начин нису били у могућности да остваре потомство. Постоје две врсте усвојења: потпуно и непотпуно усвојење. Потпуним усвојењем прекидају се све правне и фактичке везе детета и породице порекла, а дете се интегрише у породицу усвојитеља и заснива се један потпуно нови однос детета и усвојитеља који у потпуности „имитира“ однос детета и биолошких родитеља. Непотпуним усвојењем заснивају се сродднички односи између усвојиоца и усвојеника и његових потомака, с тим да су ти односи раскидиви, и не утичу на права и дужности усвојеника према његовим родитељима и другим сродницима. Разликују се, такође, затворена (поверљива) усвојења и тзв. отворена усвојења. Код затвореног усвојења не долази до размене идентификационих информација о биолошким родитељима и/или усвојитељима, док се код отвореног усвојења наставља контакт између родитеља и детета, или између браће и сестара који су смештени код различитих усвојитеља. Отворено усвојење се данас чешће јавља него раније, али је и даље прилично ретко, иако је, по нашем мишљењу, управо оно у најбољем интересу детета, јер омогућава поштовање права детета на идентитет, у складу са одредбама чл. 7, 8 и 9 КПД.

Са становишта остваривања и заштите права детета, посебан значај имају међудржавна усвојења. Питање међудржавних усвојења на међународном нивоу регулисано је одредбама Хашке конвенције о заштити деце и сарадњи у вези са међудржавним усвојењем из 1993. године. Путем међудржавних усвојења деца без родитељског старања бивају усвајана од усвојитеља страних држављана и одвођена у друге земље, чиме деца губе национални идентитет. О питањима међудржавног усвојења нарочито се расправља са становишта опасности од трговине децом, нарочито децом пореклом из неразвијених земаља, које су по правилу многољудније и са млађим становништвом. Сматрамо да је неопходно стварити услове да међудржавна усвојења буду изузетак у ситуацијама кад није могуће за дете пронаћи усвојитеље међу домаћим држављанима.

У правном систему Републике Србије правно је регулисано искључиво потпуно усвојење, којим се у потпуности „имитира“ родитељско-дечји однос. Заснивањем усвојења, дете у потпуности прекида све правне везе са својом

породицом порекла, а заснивају се нове сродничке везе са усвојитељима и њиховом породицом. Сматрамо да је у правном систему Републике Србије потребно регулисати и институт непотпуног усвојења, које је, као облик усвојења, традиционално постојало све до доношења ПЗ. Правно регулисање непотпуног усвојења омогућило би већу флексибилност у прилагођавању потребама детета, биолошке породице и потенцијалних усвојитеља, у складу са различитим животним околностима.

За ефективно остваривање права детета уопште, па и у оквиру породице, неопходно је успоставити адекватан систем надзора и заштите. Иако су права детета недвосмислено прокламована и гарантована на међународном и националном нивоу, њихова реализација у пракси не може бити препуштена искључиво вољи одраслих — у првом реду родитеља, а затим и других старатеља. Циљ успостављања надзорних и заштитних механизама јесте да се обезбеди пуна примена признатих права, заштита најбољег интереса детета и његово активно учешће као субјекта који суштински утиче на начин остваривања и заштите сопствених права.

Надзор над остваривањем и заштита права детета успостављен је на два нивоа – међународном и националном. Систем надзора на међународном нивоу функционише кроз три комплементарна механизма: систем надзора који је развијен под окриљем саме КПД и који представља универзални механизам заштите, систем регионалног надзора и систем надзора који се остварује од стране међународних невладиних организација. На националном нивоу надзор над остваривањем права детета спроводе државни органи и институције, али и независна тела и невладине организације које делују у области заштите права детета.

Функцију надзора над применом КПД обавља Комитет за права детета, као уговорно тело установљено овом конвенцијом. Основни облик надзорне функције Комитета реализује се кроз процедуру извештавања, која подразумева подношење иницијалних, а затим и периодичних извештаја држава уговорница о мерама које су усвојиле ради остваривања права признатих КПД, као и о постигнутом напретку у њиховој примени. Стране уговорнице су обавезне да Комитету за права детета поднесу иницијални извештај у року од две године од ступања на снагу КПД, а затим

периодичне извештаје сваких пет година. Поштујући јасно прописану процедуру, након разматрања достављених извештаја Комитет за права детета усваја закључна запажања. У овом документу указује се на напредак стране уговорнице у појединим областима права детета, на области које су предмет забринутости, као и на озбиљне повреде стандарда у области права детета. Поред тога, документ садржи и сугестије и препоруке за унапређење стања у остваривању и заштити права детета. Комитет своја закључна запажања подноси Економском и социјалном савету, као и Генералној скупштини Уједињених нација.

Поред ове основне надзорне функције, Комитет за права детета, врши и интерпретативну функцију, путем доношења општих коментара, којима даје своја тумачења појединих одредаба КПД. Иако ова функција није надзорна у ужем смислу, она има изразит утицај на праксу страна уговорница, јер Комитет својим општим коментарима усмерава поступање државе, њених органа и организација, али и свих оних који раде за децу и са децом.

Значајно проширење надзорних механизама постигнуто је усвајањем Трећег факултативног протокола уз КПД о комуникацијским процедурама**,** којим је Комитет за права детета овлашћен да поступа по индивидуалним притужбама о наводним повредама права детета од стране држава уговорница. Овим протоколом Комитет за права детета поприма карактеристике судског тела и остварује одређену квазисудску функцију, иако није суд у суштинском смислу, будући да његове одлуке нису правно обавезујуће и принудно извршиве. Ипак, упркос амбициозно постављеним циљевима, овај протокол још увек није остварио пун потенцијал. Разлог за то лежи у чињеници да га је до сада ратификовао релативно мали број држава, а процес ратификације тече споро. Оклевање држава уговорница да ратификују овај документ може се објаснити бојазни да ће поступање држава у области остваривања и заштите права детета бити подвргнуто значајнијој и строжој контроли Комитета за права детета, али и одређеним неповерењем у односу на способност деце да препознају повреде својих права и иницирају поступак пред међународним телом.

Трећим факултативним протоколом прописана је процедура међудржавне комуникације, којим је омогућено да држава уговорница која је прихватила ову процедуру може против друге државе уговорнице, која је такође прихватила ову процедуру, поднети представку Комитету за права детета због повреде права гарантованих КПД и њеним факултативним протоколима. Поред тога, овим инструментом установљена је истражна процедура, која Комитету омогућава да истражи наводе о тешким и системским повредама Конвенције о правима детета или њених факултативних протокола од стране држава уговорница. Ова процедура представља опциони механизам, јер државе чланице могу да искључе њену примену приликом ратификације Трећег факултативног протокола или накнадном изјавом. Надзор над остваривањем и заштита права детета остварује се и пред органима Уједињених Нација, као и пред регионалним међународним организацијама, од којих су за Србију најзначајније Савет Европе и Европска унија.

На националном нивоу систем надзора обухвата више облика надзора: државни надзор, који врше надлежни органи судови, органи старатељства, специјализоване интитуције у области заштите права детета, као и независан надзор од стране независних националних институција за заштиту људских права, као што су Заштитник грађана, Повереник за заштиту равноправности и друга независна тела. Поред тога, значајну улогу имају невладине организације, које путем мониторинга, јавног заступања и едукације доприносе развоју културе поштовања права детета и унапређењу механизама њихове заштите. Међутим, установљени систем надзора на националном нивоу и даље карактеришу бројни недостаци. Функцију надзора врши велики број разнородних институција и тела, међу којима не постоји координација. Изостаје систематско прикупљање и евиденција података о случајевима насиља над децом у различитим срединама. Институт повереника за заштиту права детета још увек није установљен у нашем правном систему, чиме се, по нашем мишљењу, пропушта прилика да се функцији надзора над остваривањем права детета удахне једна свежина. Постојеће институције не располажу довољним материјалним и људским ресурсима, па је повећање капацитета институција правац у коме би активности у овој области требало да буду усмерене. Такође, у јавном простору могу се чути противречне поруке у односу на права деце, тако да ни међу

родитељима, који су суочени са различитим порукама, није искристалисан јасан став о томе који су то стандарди права детета у породици, а нарочито који су то све дозвољени видови дисциплиновања деце. У том смислу чини се да је, према тренутом стању ствари, потребно спровести свеобухватне активности, формулисање стратегије и спровођење јавних кампања које би за циљ имале подизање свести о правима деце.

24. **ЛИТЕРАТУРА**

- **Уџбеници и монографије**

1. Аријес, Ф., (1989). Векови детињства, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства
2. Ваван, З. Извршење судских одлука из односа родитеља и деце, Правни факултет Универзитета Унион, Београд, 2019.
3. Врањешевић Д. Ј., Развојне компетенције и партиципација деце, Учитељски факултет Универзитета у Београду, Београд, 2012.
4. Грујић Д., Хранитељство као избор – водич за хранитеље, УНИЦЕФ, Подгорица, 2014.
5. Драшкић М., Породично право и права детета, Чигоја штампа, Београд, 2005.
6. Жегарац Н., Деца која чекају – Изазови и трендови професионалне праксе у заштити деце од злостављања, Београд, 2004.
7. Жегарац Н., Крњаић В., Хранитељство и добробит адолесцената Истраживање за унапређење политика и пракси, Универзитет у Београду, Факултет политичких наука, 2019.
8. Жегарац, Н. (ур.) У лавиринту социјалне заштите, Универзитет у Београду, Факултет политичких наука, Центар за истраживања у социјалној политици и социјалном раду, Београд, 2014.
9. Јањић-Комар М., Обретковић М., Права детета – права човека, Београд, Удружење правника Србије за социјално право, 1996.
10. Јеротић В., О родитељству, Ars Libri, Београд, 2017.
11. Јуул Ј., Од одгоја до односа (Аутентични родитељи – компетентна деца), Harfa, Сплит, 2019.
12. Ковачек Станић Г., Породично право, Нови Сад, 2014.

13. Ковачек-Станић Г., Породично право – партнерско, дечије и старатељско право, Нови Сад, 2014.
14. Ковачек-Станић Г., Упоредно породично право, Универзитет у Новом Саду, Нови Сад, 2002.
15. Корач Нада, Врањешевић Јелена, Невидљиво дете: слика детета у медијима, Центар за примењену психологију, Београд, 2006.
16. Крстић И., Маринковић Т., Европско право људских права, Савет Европе, Београд, 2016, стр. 198. Доступно на https://rm.coe.int/16806fbc17, приступ 4. 3. 2025. године
17. Кузмановић Д., Павловић З., Попадић Д., Милошевић Т., Коришћење интернета и дигиталне технологије код деце и младих у Србији – Резултати истраживања Деца Европе на интернету, Институт за психологију Филозофског факултета у Београду, Београд, 2019, стр. 11. Доступно на https://www.unicef.org/serbia/media/12511/file/koriscenje_interneta_i_digitalne_tehnologije_kod_dece_i_mladih_u_Srbiji.pdf, приступ 1. 4. 2025. године
18. Матејевић М., Тодоровић Ј., Функционалност породичних односа и компетентно родитељство, монографија, Филозофски факултет Универзитета у Нишу, Ниш, 2012, стр. 50.
19. Митић М., Породично право, 2. књига, Правни факултет у Нишу, Ниш, 1980.
20. Младеновић, М., Стјепановић С., Живановић М., Породично право, Српско Сарајево, 2003.
21. Нешић С., О родитељству без насиља, Заштитиник грађана, Београд, 2012.
22. Новаков М., Друштвени статус и модели једнородитељских породица, докторска дисертација, Универзитет у Новом Саду, Филозофски факултет, Одсек за социологију, Нови Сад, 2015.
23. Павјанчић М., Петрушић Н., Јашаревић С., Коментар Закона о равноправности полова, Центар модерних вештина, Београд, 2010.
24. Панов С., Породично право, Правни факултет у Београду, Београд, 2010.

25. Петрушић Н., Вучковић-Шаховић Н., Права детета, Правни факултет у Нишу, Ниш, 2015.
26. Петрушић. Н. Крстић, И. Маринковић, С. Коментар Закона о забрани дискриминације, Службени лист, Београд, 2016.
27. Петрушић, Н., Симоновић, И., Етичке и правне димензије биомедицинских истраживања, Центар за публикације Правног факултета у Нишу, Ниш, 2014.
28. Пољавић З., Породично право, Правни факултет у Крагујевцу, Крагујевац, 2007.
29. Почуча М., Шаркић Н., Породично право и породичноправна заштита, Правни факултет Универзитета Унион у Београду, Београд, 2014.
30. Решетар Б., Правна заштита права на сусрете и дружење, Правни факултет у Осијеку, Осијек, 2011.
31. Спевак З., Томчић Л., Детињство наших бака и понеког деке (прилози за историју детињства у српској култури), Филозофски факултет у Новом Саду, Нови Сад, 2019.
32. Сулејман Х., Деца са сметњама у развоју, у: Деца са сметњама у развоју потребе и подршка, Марија Митић (ур.), Републички завод за социјалну заштиту, Београд, 2011.
33. Тасић, А. Извршење одлука у односима родитеља и деце, монографија, Правни факултет Универзитета у Нишу, Ниш, 2022.
34. Човић А., Права детета – еволуција, реализација и заштита, Институт за упоредно право, Београд, 2017.
35. Клајн И., Шипка М., Велики речник страних речи и израза, Нови Сад, 2007.
36. Abramson B., A Commentary on the United Nations Convention on the Rights of the Child: Article 2 The Right to Non-Discrimination, Martinus Nijhoff Publishers, Leiden, Boston, 2008.
37. Adrian Wilson, Family, Routledge, 1985.
38. Alex Liazos. Families: Joys, Conflicts, and Changes. Routledge, 2016.
39. Alstott L. A., What Parents Owe Their Children and What Society Owes Parents, Oxford University Press, 2004.

40. Aravamudan G., Disappearing Daughters, Penguin Books India PVT, Limited, 2007.
41. Arnlaug L., Saraceno C., Childhood: Changing Contexts. Vol. 1st ed, Emerald Group Publishing Limited, United Kingdom, London, 2008.
42. Archard D., Children: Rights and Childhood. London and New York: Routledge. 2004.
43. Austin W. M., Conceptions of Parenthood: Ethics and The Family, Routledge, 2007.
44. Barber J., et al. Children in Foster Care. Routledge, 2004.
45. Bernard C., Shea J., Giving Children a Voice: The Transforming Role of the Family. Cambridge Scholarship Publishing, 2015.
46. Bennett Woodhouse B., Hidden in Plain Sight: The Tragedy of Children's Rights from Ben Franklin to Lionel Tate, Princeton University Press, Princeton, USA, 2008.
47. Buchanan C., Maccoby E. E., Dornbusch M. S., Caught Between Parents: Adolescents Experience in Divorced Homes, Stanford University, Child Development, 1991.
48. Butler C., Child Rights: The Movement, International Law, and Opposition. Purdue University Press; 2012.
49. Cahn N., The New Kinship: Constructing Donor Conceived Families, New York University Press, 2013.
50. Dabney, Brooke, Eldridge, Michael, Children's Rights: Laws and Practices in Sixteen Nations, 2013, New York.
51. Demosthenes Lordanos, William Bernet, Richard Sauber, Rapental Alienation the Handbook for Mental Health and Legal Professionals, Ilinois, USA, 2013.
52. Douglas Anthony, Philpot Terry, Adoption: Changing Families, Changing Times, Routledge, New York, 2003
53. Diamond, Gary, Arbel, Eva, Adoption: The Search for a New Parenthood, Nova Publishers, New York, 2014.
54. Dimock M., Defining generations: Where Millennials end and Generation Z begins, Paw Research Centre, 2019.
55. Rachel E. Dunifon, You've Always Been There for Me: Understanding the Lives of Grandchildren Raised by Grandparents, Rutgers University Press, 2018.

56. Ellis Evelyn, EU Anti – Discrimination Law, Oxford, 2005.

57. Elvis Fokala, The Impact of the Best Interests and the Respect for the Views of the Child Principles in Child Custody Cases, Nordic journal of international law 88 (2019), pp. 614–635.

58. Erera I. P., Family Diversity: Continuity and Change in the Contemporary Family, Sage Publications, 2002.

59. Eekelaar J., Family Law and Personal Life, Oxford University Press, 2006.

60. Freeman M., Children's Rights Past, Present, and Future: Some Introductory Comments, u: The Future of Children's Rights, Michael Freeman (ed.), Brill – Nijhoff, Leiden – Boston, 2014.

61. George V., Foster Care: Theory & Practice (ILS 130). Routledge, 2002.

62. Healey, Justin, Adoption Issues, The Spinney Press, Australia, 2011.

63. Irwin Johnston P., Adoption Is a Family Affair!: What Relatives and Friends Must Know, Jessica Kingsley Publishers, London, and Philadelphia, 2012.

64. Kehily M. J., Introduction on Childhood Studies, Open University Press, Berkshire, England, 2015.

65. Liazos A., Families: Joys, Conflicts, and Changes. Routledge, 2016.

66. Liefard T., Sloth J., The United Nations Convention on the Rights of the Child: Taking Ahead After 25 Years and Looking Ahead, Nielsen. Leiden, 2016.

67. Lobe B., Velicu A., Staksrud E., Ckaudron S., Di Gioia R., JRC Technical Reports – How Children (10-18) experienced online risks during the Covid-19 lockdown – spring 2020, Joint Research Centre of European Union, Luxemburg, 2021.

68. Logan J., Smith C., After Adoption: Direct Contact and Relationships, Routledge, London, 2004.

69. Marrone M., Attachment and Interaction: From Bowlby to Current Clinical Theory and Practice, Jessica Kingsley Publishers, London, 2014.

70. McClain C. L., Cere D. (ed.), What is Parenthood: Contemporary Debates About Family, edited by New York University Press, 2013.

71. Milardo, R. The Forgotten Kin: Aunts and Uncles. Cambridge University Press, 2010.
72. Moschella M., To Whom Do Children Belong?: Parental Rights, Civic Education, and Children's Autonomy, 2016.
73. Pufall P., Punsworth R., Rethinking Childhood, Rutgers University Press, 2004.
74. Romero, Elmer, After Adoption: Postadoption Assistance, Parenting, Impacts and Information Access, Nova Science Publisher, New York, 2016.
75. Shulman J., The Constitutional Parent: Rights, Responsibilities, and the Enfranchisement of the Child. Yale University Press, 2014.
76. Schofield W. and G., Understanding and Working with Parents of Children in Long-Term Foster Care. Jessica Kingsley Publishers, 2011.
77. Simon Webb, Post-War Childhood – Growing up in the not-so-friendly Baby Boomer years, Pen and Sword History, 2017.
78. Smith B. A., Children's Rights: Towards Social Justice, New York, Momentum Press. 2016.
79. Tomuschat C., Lagrange E., Oeter S., The Right to Life., Martinus Nijhoff Publishers, Leiden/Boston, 2010.
80. M. Tesar, *Childhood Studies an Overview Of*, in: *Encyclopedia of Educational Philosophy and Theory*, 2016, pp. 1–6.
81. Urbatsch R., Families' Values: How Parents, Siblings, and Children Affect Political Attitudes, Oxford University Press, 2014.
82. Young-Bruehl E., Childism, New Haven, Yale University Press, 2012.
83. Webb S., *Post-War Childhood – Growing up in the not-so-friendly Baby Boomer years*, 2017.
84. Thomas C. C., Wiseman D., The American Family, Charles C Thomas Publisher, 2008.
85. Timmer Langham A., Educating the Hungarian Roma: Nongovernmental Organizations and Minority Rights, Maryland, Lexington Books, 2017.
86. Wilson A., Family, Routledge, 1985.

87. Ziemele I., A Commentary on the United Nations Convention on the Rights of the Child, Article 7: The Right to Birth Registration, Name and Nationality, and the Right to Know and Be Cared for by Parents, Leiden : Brill | Nijhoff. 2007, стр. 7.

88. V. George. Foster Care: Theory & Practice (ILS 130). Routledge, 2002.

- **Научни радови**

1. Адамовић А., Поступак за лишење родитељског права у пракси Основног суда у Нишу, тематски зборник радова Заштита људских и мањинских права у европском правном простору, Правни факултет у Нишу, 2011, стр. 517–537.
2. Аљиновић Н., Сурогат мајчинство: глобални преглед правне регулације, Зборник радова Правног факултета у Ријеци, Ријека, 2024, стр. 613–646.
3. Андрејевић М., Значај форензичке ДНК анализе у правосудном систему, Страни правни живот, Институт за упоредно право, бр. 2/2012, стр. 290–307.
4. Арсић, Ј., Банић, М., Анализа проблема у заштити најбољег интереса детета у извршењу судских одлука у породичним стварима, Општи оквир за спровођење права детета у Србији и положај посебно осетљивих група деце, (Саша Гајин, ур.), Центар за унапређивање правних студија, Београд, 2016, стр. 236–251.
5. Бакоч А., Академски и социјални исходи инклузивног образовања код ученика типичног развоја, докторска дисертација, Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију, Београд, 2022.
6. Бараћ И., Сурогат материнство – механизам биомедицине у борби против инфертилитета, Анали Правног факултета у Београду, 2/2023, стр. 253–283.
7. Бекер К., Вишеструка дискриминација жена у Србији и у неким државама Европске уније: упоредна анализа, докторска дисертација, Универзитет у Новом Саду, Нови Сад, 2019.
8. Бердица Ј., Очеви и дјеца, у зборнику Правна заштита права на (заједничку) родитељску скрб, Правни факултет у Осијеку, Осијек, 2012, стр. 31.

9. Будак А., Адекватност концепта људских права, Зборник радова правног факултета у Нишу, бр. 80, 2018, стр. 559–576.
10. Влашковић В., Лишење родитељског права у контексту принципа пропорционалности и најбољег интереса детета, у: Усклађивање правног система Србије са правом Европске уније, Правни факултет у Крагујевцу, 11/2023, стр. 491–592.
11. Влашковић В., Начело најбољег интереса детета у породичном праву, докторска дисертација, Правни факултет у Крагујевцу, Крагујевац, 2014.
12. Влашковић В., Општи поглед на старатељство над дететом без родитељског старања као израз најбољег интереса детета, у: Усклађивање правног система Србије са правом ЕУ, Крагујевац, 2024, стр. 497–508.
13. Влашковић В., Осврт на основне активности Комитета Уједињених нација за права детета, у зборнику радова Усклађивање правног система Србије са стандардима Европске уније, Правни факултет у Крагујевцу, Крагујевац, бр. 10/2022, стр. 479–494.
14. Влашковић В., Право детета на мишљење и најбољи интерес детета са тежиштем на приступу Комитета за права детета, Зборник радова Правног факултета у Нишу, Ниш, број 75, година LVI, 2017, стр. 183–202.
15. Влашковић В., Проблем одређења садржине „најбољег интереса детета", Анали Правног факултета у Београду, година LX, 1/2012, стр. 49–365.
16. Влашковић, В., Услуге предузимања већих медицинских захвата над дететом са аспекта вршења родитељског права, Зборник радова „Савремени правни промет и услуге", Правни факултет у Крагујевцу, Крагујевац, 2018, стр. 639–649.
17. Влашковић В., Осврт на право детета из мањинске заједнице да се образују на свом језику, у зборнику радова Садашњост и будућност услужног права, Крагујевац, 2022, стр. 779–791.
18. Влашковић В., Услуга хранитељства у контексту принципа најбољег интереса детета, у зборнику радова Услужни послови, Правни факултет у Крагујевцу, Крагујевац, 2014, стр. 729–744.

19. Вујовић Р., Поступак за лишење родитељског права, докторска дисертација, Правни факултет у Нишу, 2017.

20. Вучковић-Шаховић Н., Међународно усвојење и Србија, Правни записи, Правни факултет Универзитета Унион, 2011, vol. 2, бр. 1, стр. 135–149.

21. Вучковић Шаховић, Н., Три деценије Конвенције о правима детета: стварно и могуће, Правни живот, год. 58, књига 530, бр. 10/2009, стр. 1033–1047.

22. Драшкић, М., Обавезна вакцинација деце: право пацијената или интерес јавног здравља?, Анали Правног факултета у Београду, vol. 66, 3/2018, стр. 7–30.

23. Ђуковић А., Мрвош И., Радовановић И., Васпитање и образовање засновани на уметности као инклузивно васпитање и образовање, Иновације у настави, XXXIII, 2020/2, стр. 1–14.

24. Игњатовић М., Осврт на правни положај детета у римском праву, Зборник радова Правног факултета у Нишу, бр. 70, 2015, стр. 605–613.

25. Игњатовић Т., Деца која су сведоци насиља у породици: могуће импликације на поступање образовноваспитне установе, Зборник Института за педагошка испитивања, год. 50, бр. 2, 2018, стр. 286–306.

26. Игњатовић Т., Процена центра за социјални рад о последицама, безбедносним ризицима и потребама за опоравком деце која су сведоци насиља у родитељском односу, Темида, 3/2020, стр. 307–332.

27. Јанковић А., Одржавање личних контаката родитеља и сродника са дететом, докторска дисертација, Правни факултет Универзитета Унион, Београд, 2020.

28. Јанковић С., Право на живот детета и убиство детета, у: Зборник радова 33. Сусрета Копаоничке школе природног права Слободан Перовић, 2020, том I, стр. 299–314.

29. Jeremić V., Informirani pristanak: komunikacija između liječnika i bolesnika, European Journal of Bioethics, Vol. 4 No. 1 (2013), 525–533.

30. Јовашевић Д., Убиство детета у кривичном праву Републике Србије, Правни живот, година 62, књига 563/2013, стр. 179–192.

31. Јовић О., Одвајање детета од родитеља као облик породичноправне заштите, Правни живот, бр. 10/2012, год. 61, књ. 556, стр. 73–84.

32. Јовић Прлаиновић О., Аспекти биомедицински потпомогнуте оплодње – пракса Европског суда за људска права, Правни живот, год. 67, књ. 607, бр. 9/2018, стр. 721–735.

33. Јовић О., Европски концепт права детета, Правни живот, бр. 10/2014, год. 63, књ. 572, стр. 67–78.

34. Јовић Прлаиновић О., Лишење родитељског права на породични живот, у зборнику Заштита људских права и слобода у светлу међународних и националних стандарда, Правни факултет у Косовској Митровици, 2022, стр. 401–418.

35. Јовић-Прлаиновић О., Право на поштовање породичног живота у светлу Конвенције за заштиту људских права и основних слобода, Зборник радова Правног факултета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици, Косовска Митровица, 2010, стр. 75–88

36. Јовић – Прлаиновић О., Пресуде Европског суда за људска права против Републике Србије о примени генетског тестирања у патернитетским парницама, Страни правни живот, год. LXV, бр. 1/2021, стр. 47–61.

37. Јовић-Прлаиновић О., Сурогат материнство – аргументи pro et contra, Правни живот, год. 64, књ. 576, бр. 10/2015, стр. 41–54.

38. Јовић-Прлаиновић О., Значај ДНК анализе у патернитетским парницама у оквиру права на поштовање приватног живота, Правни живот, год. 66, књ. 600, бр. 10/2017, стр. 179–194.

39. Ковачек Станић Г., Аутономија *versus* материјална истина у компаративном праву о породичном статусу детета, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду, vol. 45, бр. 3, том 1, 2011, стр. 195–222.

40. Ковачек Станић Г., Биомедицински потпомогнуто зачеће и рођење детета: сурогат материнство у упоредном европском праву и Србији, Становништво 1/2013, стр. 1–21.

41. Ковачек Станић Г., Европска достигнућа у регулисању породичног статуса детета зачетог артифицијелним репродуктивним технологијама, Становништво 2/2015, стр. 1–19.

42. Ковачек-Станић Г., Нови облици породице – медицински асистирана репродукција, Правни живот, год. 66, књ. 600, том 2, бр. 10/2017, стр. 139–154.

43. Ковачек-Станић Г., Породичноправни односи родитеља и деце у Србији (Војводини) кроз историју и данас, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду бр. 2/2013, стр. 107–129.

44. Ковачек-Станић Г., Дете у породици са једним родитељем: издржавање и породични дом, Зборник радова правног факултета у Новом Саду, бр. 1-2/2008, стр. 341–358.

45. Ковачек-Станић Г., Право детета да зна своје биолошко порекло у упоредном европском праву: последице на родитељско право, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду Хармонизација српског и мађарског права са правом Европске уније: тематски зборник, књ. 8, стр. 21–35.

46. Ковачек-Станић Г., Самарџић С., Ковачевић М., Развод брака и заједничко родитељско старање као последица развода брака у теорији и пракси, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду, vol. 51, бр. 4, 2017, стр. 1285–1303.

47. Ковачек-Станић Г., The Right of the Child to Personal Relationshipwith his/her Grand-parents During the Isolation 2020, Хармонизација српског и мађарског права са правом Европске уније, тематски зборник радова, књига 9, Правни факултет у Новом Саду, Нови Сад, 2024, стр. 17–30.

48. Костић Е., Регулатива постхумане оплодње са освртом на њена наследноправна дејства, Зборник радова 35. Копаоничке школе природног права Слободан Перовић, 2/2022, стр. 115–129.

49. Крстић И., Право родитеља на образовање деце које је у складу са њиховим верским и моралним уверењима, у зборнику Идентитетски преображај Србије: Прилог Пројекту 2015: колективна монографија, Правни факултет у Београду, 2916, стр. 185–203.

50. Марковић М., Генералне клаузуле – Фрагментарна скица за студију о правном стандарду, у: Зборник радова Правног факултета у Нишу, бр. 7/1968, стр. 9–25. Доступно на https://www.prafak.ni.ac.rs/files/zbornik/sadrzaj/zbornici/z07/01z07.pdf, приступ 9. 11. 2024. године
51. Миленковић А., Хаџи-Пешић М., Повезаност васпитних стилова родитеља, екстроверзије-интроверзије и асертивности, Годишњак за психологију, vol 4, No 4–5, 2006, стр. 89–108.
52. Милутиновић Љ., Мишљење детета као критеријум за утврђивање најбољег интереса детета, у зборнику Породични закон – дванаест година после, Правни факултет Унион, Београд, 2018, стр. 147–148.
53. Милосављевић Ђукић И., Дете – жртва породичног насиља, у зборнику Породични закон – дванаест година после, Правни факултет Унион, Београд, 2018. године, стр. 109–119.
54. Минић, Ј. (2009). Породица у кризи, Зборник радова филозофског факултета, Косовска Митровица: Филозофски факултет у Косовској Митровици, стр. 425–435.
55. Милош М., Инфантицид – породичноправни аспект, Зборник радова Правног факултета у Нишу, бр. 32/33, 1992/1993, стр. 113–118.
56. Михајловић Љ., Критеријуми за утврђивање најбољег интереса детета у поступку за заштиту права детета, Гласник Адвокатске коморе Војводине, бр. 3/2023, стр. 1083–1100.
57. Мићовић М., Услуге хранитељства и последице њиховог неизвршења, у зборнику радова Усклађивање правног система Србије са стандардима Европске уније, Правни факултет у Крагујевцу, Крагујевац, бр. 5/2017, стр. 215–228.
58. Младеновић Т., Право детета на идентитет у контексту правила о анонимности донора, Анали Правног факултета у Београду, бр. 1/2023, стр. 93–117.
59. Новаков М., Друштвени статус и модели једнородитељских породица, докторска дисертација, Универзитет у Новом Саду, Филозофски факултет, Одсек за социологију, Нови Сад, 2015. Доступно на https://nardus.mpn.gov.rs/bitstream/handle/123456789/8146/Disertacija9361.pdf?sequence=6, приступ 3. 1. 2024. године

60. Новаковић У., Биолошка истина и стабилност породичног живота – Конвенција о правима детета и најновији стандарди Европског суда за људска права, Правни живот, год. 66, књ. 600, бр. 10/2017, стр. 227–248.

61. Новаковић У., Право детета на приступ и размену информација и заштита детета од штетних информација, Правни живот, бр. 10/2012, год. 61, књ. 556, стр. 155–172.

62. Павјанић, М., Петрушић, Н., Значај институционалних механизама за остваривање родне равноправности, Зборник радова Правног факултета у Нишу, бр. 67/2014, стр. 25–44.

63. Павковић И., Ковачевић Ј., Инклузивно образовање, ставови наставника и родитеља у инклузивном образовању, Београдска дефектолошка школа, Вол. 18, бр. 54, 2012, стр. 467–485.

64. Палачковић Д., Пољавић З., Право на анониман порођај, Становништво, 2017, 55(1), стр. 21-40

65. Palačković D., Ponjavić Z., European convention and in the practice of European court of human rights, у зборнику Globalization and Law, Collection of papers from the International Scientific Conference, Held on 20-21 April 2017, Niš, Serbia, pp. 271–294.

66. Петрушић, Н. (2006). Право детета на слободно изражавање мишљења у новом породичном праву Републике Србије, у: Станковић, Г. (ур.). Новине у породичном законодавству. Ниш: Правни факултет Универзитета у Нишу, стр. 99–118.

67. Пољавић З., Палачковић Д., Право на доказ генетском експертизом у поступку утврђивања порекла детета, Правни живот, год. 66, књ. 600, бр. 10/2017, стр. 123–138.

68. Пољавић З., Породична права бабе и деде према унуцима, Зборник радова Правног факултета у Нишу бр. 70/2015, стр. 535–554.

69. Пољавић З., Правни положај тазбинских сродника у рекомпонованој породици, Правни живот, год. 65, књ. 584, бр. 10/2016, стр. 41–56.

70. Пољавић, З., Право пацијента да пристане на медицинску меру или да је одбије, Теме, год. 40, бр. 1, 2016, стр. 15–33.

71. Пуцаревић Б., Скробић Љ., Контакти деце са родитељем лишеним слободе, Годишњак са педагогију, VI/1 (2021), стр. 63–73.

72. Пољавић З., Утврђивање порекла детета – између биолошке истине и стабилности, Правни живот, бр. 10/2014, год. 63, књ. 572, стр. 21–36.

73. Радишић, Ј., Пристанак пацијента на лечење и одговорност због лечења без пуноважног пристанка, Правни записи, Правни факултет у Крагујевцу, Крагујевац, 1/2012, стр. 39–48.

74. Радишић М., Трговина људима у оквиру система међународног усвојења – (не)решив проблем?, Зборник радова Правног факултета у Нишу, бр. 95/2022, стр. 203–225.

75. Самарџић С., Права детета у области медицински асистиране репродукције, докторска дисертација, Правни факултет у Новом Саду, Нови Сад, 2018. Доступно на https://www.cris.uns.ac.rs/DownloadFileServlet/Disertacija152724915274383.pdf?controlNumber=(BISIS)107402&fileName=152724915274383.pdf&id=11439&source=NaRDuS&language=sr, приступ 27. 3. 2025. године

76. Самарџић С., Породичноправни аспекти постхумане оплодње, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду, 4/2013, стр. 387–403.

77. Самарџић С., Правна питања биомедицински асистиране репродукције: репродуктивни туризам, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду, vol. 45, бр. 1, 2011, стр. 507–520.

78. Самарџић, С., Правни статус in vitro ембриона, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду, vol. 48, бр. 3, 2014, стр. 365–379.

79. Samardžić S., Paternalism Today and Children's Rights, Globalisation and Law, Collection of papers from the International Scientific Conference, Held on 20-21 April 2017, Niš, Serbia, pp. 295–312.

80. Симоновић, И., Биоетика и људске вредности – остваривање и заштита етичких принципа и права појединаца у области биомедицине, Зборник радова Правног факултета у Нишу, vol. 43, 2012, стр. 297–322.

81. Спасеновић В., Шаљић З., Оправданост стицања обавезног образовања путем школовања код куће, у зборнику радова Куда се креће васпитање и образовање: вредности као путоказ, Београд, 2024, стр. 21–25.

82. Станивуковић М., Лично име детета у српском међународном приватном праву, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду, vol. 51, бр. 1, 2017, стр. 23–43.

83. Стевковић Љ., Телесна казна: насилно средство васпитања деце као фактор ризика насилног понашања у одраслом добу, у: Зборник Института за криминолошка и социолошка истраживања, година XXXII/ број 2 / 2013, стр. 165–184.

84. Стјепановић Б., Пробни смештај као фаза у процесу заснивања усвојења, Годишњак Факултета правних наука: научно-стручни часопис из области правних наука, Бања Лука, 8/2018, стр. 257–267.

85. Тасић А., Судска заштита права детета на образовање у Републици Србији, Зборнику радова Право између стварања и тумачења, Источно Сарајево, 2023, стр. 307–321.

86. Трнинић Ј., Сурогат материнство у праву Србије (*de lege lata* и *de lege ferenda*) и праву Македоније, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду, 3/2015, стр. 1161–1190.

87. Цвејић-Јанчић О., Додатна заштита детета према опционим протоколима на Конвенцију о правима детета, Правни живот, год. 61, књ. 555, бр. 9/2012, стр. 955–974.

88. Цвејић-Јанчић О., Родитељско право у Србији према Српском грађанском законику, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду, бр. 2/2004, стр. 361–381.

89. Цвејић-Јанчић О., Додатна заштита детета према опционим протоколима на Конвенцију о правима детета, Правни живот, год. 61, књ. 555, бр. 9/2012, стр. 955–974.

90. Цвејић-Јанчић О., Забрана физичког кажњавања детета, Правни живот, година 64, књига 576, бр. 10/2015, стр. 5–24.

91. Цвејић-Јанчић О., Rights of the Child under Serbian Law – Harmonization with European and International Conventions, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду, Нови Сад, бр. 1-2/2008, стр. 145–166.

92. Цвејић-Јанчић О., Рефлексије о значају крвне везе у односима родитеља и деце, Правни живот, година 67, књига 607, бр. 9/2018, стр. 653–674.

93. Цвејић-Јанчић О., Актуелни изазови биомедицински потпомогнуте оплодње, Правни живот, год. 59, књ. 540, бр. 10/2010, стр. 5–24.

94. Цвејић-Јанчић О., Заједнице живота лица истог пола – трендови у регулисању породично-правног статуса ових заједница у савременом праву, Правни живот, бр. 10/2019, год. 68, књ. 616, стр. 61–84.

95. Цвејић-Јанчић О., Зачеће уз помоћ биомедицине и права детета, Анали Правног факултета у Београду, 1992, 40/2-3, стр. 85–97.

96. Цвејић-Јанчић О., Јанчић М., Заштита права детета рођеног у иностранству уз помоћ сурогат мајке, Зборник радова копаоничке школе природног права – Слободан Перовић, 2021/2, стр. 5–16.

97. Ћеранић Д., Наследноправна дејства усвојења, докторска дисертација, Правни факултет Универзитета у Крагујевцу, Крагујевац, 2015, стр. 121–122.

98. Ћорац, С. Право детета на изражавање мишљења у судском поступку, Зборник радова Правног факултета у Нишу, бр. 66/2014, стр. 325–341.

99. Човић А., Усвојење деце са посебним потребама и изазови у постадоптивном периоду, Зборник Института за криминолошка и социолошка истраживања бр. 1/2012, стр. 205–215.

100. Човић А., Стјепановић Б., Вантелесна оплодња са непознатим донором – дилеме са аспекта биоетике и права детета да зна своје порекло, Социолошки преглед, бр. 4/2022, стр. 1433–1471.

101. Vujović R., The position of grandparents in serbian family law: is the preservation of intergenerational relations the exclusive right of the child?, у Elderly People and Discrimination: Prevention and Reaction, Institute of Criminological and Sociological Research, Vojvodina Bar Association, Belgrade - Novi Sad, 2023, стр. 163–180.

102. Ananiev J., Marginalization of Roma Children Through Segregation in Education in Macedonia, Balkan Social Science Review, Volume 14, Issue 14, 30 December 2019, pp. 157–178.

103. Andrée Morier, The Declaration of the Rights of the Child, International Review of the Red Cross, IRRC No.26, may 1962, pp. 227–233. Доступно на https://international-review.icrc.org/sites/default/files/S0020860400006987a.pdf, приступ 5. 9. 2024. године

104. Achman C., Multiple "Mothers", Many Requirements for Protection, стр. 55 и даље, u: Reassembling Motherhood: Procreation and Care in a Globalized World. Edited by Yasmine Ergas, Jane Jenson and Sonia Michel, Columbia University Press, New York, 2017.

105. Alderson P., Giving Children's Views "Due Weight" in Medical Law, international journal of children's rights 26 (2018), pp. 16–37.

106. Ananiev J., Marginalization of Roma Children Through Segregation in Education in Macedonia, Balkan Social Science Review, Vol. 14(2019), pp. 157–179.

107. Avakyan Y., *Prenatal Sex-Selection: A Problem of Violence Against Women*, доступно на https://berkleycenter.georgetown.edu/posts/prenatal-sex-selection-a-problem-of-violence-against-women, приступ 23. 9. 2022. године

108. Archard D., Skivenes M., Balancing a Child's Best Interests and a Child's Views, International Journal of Children's Rights 17 (2009), pp. 1–21.

109. Bengtson, V. L. (2001). Beyond the nuclear family: The increasing importance of multigenerational bonds. Journal of Marriage and Family, 63, pp. 1–16.

110. Benatar M., Benatar D., Between Prophylaxis and Child Abuse: The Ethics of Neonatal Male Circumcision, *American Journal of Bioethics.* Spring2003, Vol. 3 Issue 2, pp. 35–48. 14p. DOI: 10.1162/152651603766436216.

111. Badarau O. D., De Clercq E., Elger S. B., Continuous Deep Sedation and Euthanasia in Pediatrics: Does One Really Exclude the Other for Terminally Ill Patients?, Journal of Medicine & Philosophy. Feb2019, Vol. 44 Issue 1, pp. 50–70.

112. Bennett Woodhouse B., Out of Children's Needs, Children's Rights, Brigham Young University Journal of Public Law, Volume 8, Issue 2, Arrticle 4, 1994, pp. 321–341. Доступно на https://digitalcommons.law.byu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1159&context=jpl, приступ 25. 8. 2022. године

113. Bernard C., Secrets of a Healthy Family, pp. 1-17 in Catherine Bernard, Editor, and Editor John Shea. Giving Children a Voice: The Transforming Role of the Family. Cambridge Scholars Publishing, 2015.

114. Bouchard G., Lee M C., Asgary V., Pelletier L.., Fathers' Motivation for Involvement with Their Children: A Self-Determination Theory Perspective Fathering. Harriman: Winter 2007. Vol. 5, Iss. 1; pg. 25, 16 pgs. Доступно на https://selfdeterminationtheory.org/SDT/documents/2007_BouchardLeeAsgaryPelletier_F.pdf, приступ 20. 10. 2025. године

115. Bronagh B., Do Children still need to Escape Childhood? A Reassessment of John Holt and his Vision for Children's Rights, International Journal of Children's Rights, 2 4 (2 0 1 6), pp. 113–134.

116. Buckingham D., Introducing Identity, Institute of Education, University of London, Centre for the Study of Children, Youth ande Media, p.1. Доступно на https://digitalearner.wordpress.com/wp-content/uploads/2011/05/0262294273chap1.pdf, приступ 20. 3. 2025. године

117. Camisasca E., Miragoli S., Di Blasio P., Children's Triangulation during Inter-Parental Conflict: Which Role for Maternal and Paternal Parenting Stress?, Journal of Child and Family Studies (2019) 28:1623–1634 https://doi.org/10.1007/s10826-019-01380-1

118. Cere D., Towards an Integrative Account of Parenthood, u What is Parenthood: Contemporary Debates About Family, edited by Linda C. McClain and Daniel Cere, New York University Press, 2013, pp. 19–40.

119. Chen Y., Li H., Meng L., Prenatal Sex Selection and Missing Girls in China Evidence from the Diffusion of Diagnostic Ultrasound, Journal of Human Resources. Winter2013, Vol. 48 Issue 1, pp. 36–70.

120. Cherney I., Shing Y., Children's Nurturance and Self-Determination Rights: A Cross-Cultural Perspective, Journal of Social Issues, Vol. 64, No. 4, 2008, pp. 835—856.

121. Cynthia Price Cohen, Stuart N. Hart, Susan M. Kosloske, Monitoring the United Nations Convention on the Rights of the Child: The Challenge of Information Management, *Human Rights Quarterly*, Vol. 18, No. 2 (May, 1996), pp. 439–471.

122. Cohen-Almagor R., Should the Euthanasia Act in Belgium Include Minors?, Perspectives in Biology & Medicine; Spring2018, Vol. 61 Issue 2, pp. 230–248.

123. Cook, C., Brotherson M.J., Weigel-Garrey C., Mize I., Homes to Support the Self-Determination of Children, in Self-Determination Across the Life Span Independence and Choice for People with Disabilities, edited by Deanna J. Sands, Ed.D. and Michael L. Wehmeyer, Ph.D., Paul H. Brookes Publishing Co., Baltimore, Maryland, USA, стр. 91–110.

124. Gary B. Malton, The Child's Right to a Family Environment: Why Children's Rights and Values are Compatible, American Psychologist, 12/1996, pp. 1234–1238.

125. Giordano Simona, The Fifth Commandment: Reflestions on the Right to Contact, Child Neglect and Parental Child Abduction, International Journal of Children's Rights, 23/2015, pp. 27–51.

126. Keats Citron D., Meltzer Henry L., Visionary Pragmatism and the Value of Privacy in the Twenty-First Century, Michigan Law Review, 2010, Vol. 108, Issue 6, pp. 1107–1126.

127. Carletti C., 'The Third Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child: Preliminary case law assessment for the effective promotion and protection of children's rights' (2020) 4 Global Campus Human Rights Journal, pp. 114–134.

128. Cisotto E., Meli E., Cavrini G., Grandparents in Italy: trends and changes in the demography of grandparenthood from 1998 to 2016, Genus. March 2, 2022, Vol. 78 Issue 1, Published by Springer, 2022.

129. Deak C., Saroglou V., Terminating a Child's Life? Religious, Moral, Cognitive, and Emotional Factors Underlying Non-Acceptance of Child Euthanasia, Psychologica Belgica, Vol 57, Iss 1, 2017, pp. 59–76.

130. De Melo-Martin I., The Ethics of Anonymous Gamete Donation: Is There Right to Know One's Genetic Origins?, Hastings Centre Report, March-April 2014, pp. 28–35.

131. Dornan P., Pells K., Building strong foundations for later livelihoods by addressing child poverty: evidence from Young Lives, Enterprise Development & Microfinance. Jun2015, Vol. 26 Issue 2, pp. 90–103.

132. Doss B., Hatcher B., Self-determination as a Family Affair Parents' Perspectives on Self-Determination, u Self-Determination Across the Life Span Independence and Choice for People with Disabilities, edited by Deanna J. Sands, Ed.D. and Michael L. Wehmeyer, Ph.D., Paul H. Brookes Publishing Co., Baltimore, Maryland, USA, pp. 51–64.

133. Eekelaar J., The Role of the Best Interests Principle in Decisions Affecting Children and Decisions about Children, international journal of children's rights 23 (2015), pp. 3–26.

134. Egan, S., The New Complaints Mechanism for the Convention on the Rights of the Child: A Mini Step Forward for Children?, International Journal of Children's Rights, 22 (2014), pp. 205–225.

135. Fabbri C. et all, Modelling the effect of the COVID-19 pandemic on violent discipline against children, Child Abuse and Neglect 116(2021). Доступно на https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0145213420305524, приступ 3. 5. 2024. године

136. Farini F., Scollan A., The rise of the discourse on children's right of self-determination. The case study of Early Childhood Education and its construction of children as agents in education, y Language, Discourse & Society, vol. 10, no. 1(19), 2022, pp. 13–25. Доступно на http://nectar.northampton.ac.uk/16795/1/Farini_Scollan_LDS_2022_The_rise_of_the_discourse_on_childrens_right_of_self_determination_The_case_study_of_Early_Childhood_Education_and_its_construction_of_children_as_agents_in_education.pdf, приступ 16. 9. 2024. године.

137. Fredman, S. (2021). A human rights approach: The right to education in the time of Covid-19. Child Development, 92, e900 – e 903. ht t p s: //d o i.or g /10.1111/c d e v.1365 4

138. Fukuda-Parr S., The Right to Development: Refraining a New Discourse for the Twenty-First Century, *Social Research*. 79(4):839-864

139. Fokala E., The Impact of the Best Interests and the Respect for the Views of the Child Principles in Child Custody Cases, Nordic journal of international law 88 (2019), pp. 614–635.

140. Gheaus A., The best available parent, Ethics. Apr2021, Vol. 131 Issue 3, p. 431-459.

141. Glancy J. D., The Invention of the Right to Privacy, Arizona Law Review, Vol. 21, Issue 1, 1979, p. 1–39. Доступно на https://law.scu.edu/wp-content/uploads/Privacy.pdf, приступ 26. 8. 2024. године.

142. Richard G., What is Gillick competence?, Human Vaccines & Immunotherapeutics 12:1, 244--247; 2016, DOI: 10.1080/21645515.2015.1091548

143. Guggenheim M., Ratify UN Convention on the Rights of the Child But Don't Expect Any Miracles, Emory International Law Review, Vol. 20, Issue 1(2006), p. 43–68.

144. Garcia Contero G., Droits de l'Enfant... ou Droit a l'Enfant?, Правни живот, год. 65, књ. 584, бр. 10/2016, стр. 23-31.

145. Gunderman R., Courage and the care of children: Janusz Korczak, y Pediatric Radiology (2021) 51:519–520.

146. Das Gupta M., Is banning sex-selection the best approach for reducing prenatal discrimination? Population Studies, Vol. 15, Issue 3(2019), pp. 319–336.

147. Healey, Justin, Single Parent Families, Issues in Society, Volume 357, The Pinney Press, Australia, 2013.

148. Hildebrand J., Is privacy Reserved for Adults - Children's Rights in Public Library, School Library Journal, January 1991, pp. 21–25.

149. Hosseinzadeh Baferani M., The Role of the Family in the Socialization of Children, y Mediterranean Journal of Social Sciences, Vol 6 No 6 S6, MCSER Publishing, Rome-Italy, pp. 417–423.

150. Hrabar D., Postmoderno doba kao predvorje negacije dječjih prava, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu, god. 57, 3/2020, str. 657–688.

151. Hrabar D., Children's Rights within the Family – a Croatian View, International Journal of Children's Rights 17 (2009) str. 561–583.

152. Humble K., Human Rights, International Law and Right to Privacy, Journal of Internet Law. Jun2020, Vol. 23 Issue 12, pp. 1–23. 11p.

153. Huntington C., Scott S. E., Conceptualizing Legal Childhood in the Twenty-First Century, Michigan Law Review. May2020, Vol. 118 Issue 7, pp. 1371–1457. 87p.

154. Iliano E., Beeckman M., Latomme J., Cardon G., The GRANDPACT Project: The Development and Evaluation of an Intergenerational Program for Grandchildren and Their Grandparents to Stimulate Physical Activity and Cognitive Function Using Co-Creation, *International Journal of Environmental Research and Public Health, 2022, 19, 7150.*

155. Irving G. Leon, Adoption Losses: Naturally Occurring or Socially Constructed?, Child Development, March/April 2002, Volume 73, Number 2, pp. 652–663.

156. Grandparent contact: another presumption?, Felicity Kaganas and Christine Piper, *Journal of Social Welfare & Family Law*. Jun2020, Vol. 42 Issue 2, pp. 176–203.

157. How Many Parents Should There Be in a Family? Grill, Kalle. *Journal of Applied Philosophy*. Jul2020, Vol. 37 Issue 3, pp. 467–484. 18p. DOI: 10.1111/japp.12401

158. Is prenatal sex selection associated with lower female child mortality?, Ridhi Kashyap, Population Studies, Vol. 73(2019), No. 1, pp. 57–78, https://doi.org/10.1080/00324728.2018.1442583.

159. Children's Participation in Ending Child Marriage: Exploring Child Activism in Bangladesh, E. Kay M. Tisdall/ Patricio Cuevas-Parra, Innocenti Research Centre, UNICEF, 2005. Доступно на https://www.wvi.org/sites/default/files/2019-10/Child%20activism%20to%20end%20child%20marriage%20final.pdf, приступ 15. 9. 2024. године

160. Patric Dolan, Nevenca Zegarac, Jelena Arsic, Family support as a right of the child, Social work and socila sciencis Review, 21(2), 2020, pp. 8–26.

161. Kiernan K. E., Menash, F. K., 'Poverty, Family Resources and Children's Educational Attainment: The Mediating Role of Parenting, British Journal of Educational Research, 37 (2011), pp. 317–336.

162. Konijn C., Colonnesi C., Kroneman L., Lindauer R., Stams G., Prevention of Instability in Foster Care: A Case File Review Study, *Child & Youth Care Forum.* Jun2021, Vol. 50 Issue 3, pp. 493-509

163. Leighton Kimberly, Ravitsky Vardit, The Right to Know Genetic Origins: A Harmful Value, *The Hastings Center Report*. 44(4):5-6, 2014.

164. Stephanie Lagoutte, The Right to Respect for Family Life of Children of Imprisoned Parents, International Journal of Children's Rights, 24(2016), pp. 204–230.

165. Jill Langer, Mathew love, The ties of later life: aging siblings, Educational Gerontology, Vol. 45(2019), No. 9, pp. 573–576.

166. Jee Lee S., A Childs's Voice vs. a Parent's Control: Resolving a Tension Between the Convention on the Rights of the Child and U.S. Law, Columbia Law Review. 117(3):687-727.

167. John Wall, Why Children's Rights Matter, pp. 43–51, y Catherine Bernard, John Shea, Giving Children a Voice: The Transforming Role of the Family. Cambridge Scholarship Publishing, 2015.

168. Lee Y., Communications Procedure Under the Convention on the Rights of the Child: 3rd Optional Protocol, The International Journal of Children's Rights, Vol. 18, Issue 4(2010), pp. 567–583.

169. Lozano B. E., Fraley C., Kramer W., Attachment in donor-conceived adults: Curiosity, search, and contact, Personal Relationships, Vol. 26, Issue 2(2019), pp. 331-344, доступно на https://dsr-static-files.s3.us-west-2.amazonaws.com/281f4753407871d6, приступ 1. 5. 2024. године

170. Lundi L., Conceptualising Article 12 of the United Nations Convention on the Rights of the Child, British Educational Research Journal, Vol. 33, No. 6 (2007), pp. 927–942.

171. Liao S. M., The Right of Children to be Loved, The Journal of Political Philosophy, Vol. 14, No. 4 (2006), pp. 420–440.

172. Liao S. M., The Right to Be Loved, Oxford: Oxford University Press, 2015.

173. Liao, S. M., The Right of Children to Be Loved. Journal of Political Philosophy. Dec2006, Vol. 14 Issue 4, pp. 420–440.

174. Mairead McCormac, Parental Alienation – An Exploratory Stady of Legal Professionals Views and Experiances in Northern Irland, doctorate in childhood studies, Queen's University Belfast, 2021.

175. Martin D. Ruck, Rona Abramovitch, and Daniel P. Keating, Children's and Adolescents' Understanding of Rights: Balancing Nurturance and Self-Determination, Child Development, April 1998, Volume 64, Number 2, pp. 404–417.

176. Mazor J., The child's interests and the case for the permissibility of male infant circumcision, Med Ethics 2013;39:421–428. Доступно на https://jme.bmj.com/content/medethics/39/7/421.full.pdf, приступ 16. 9. 2024. године

177. McClain L., A Diversity Approach to Parenthood in Family Life and Family Law, y What is Parenthood: Contemporary Debates About Family, edited by Linda C. McClain and Daniel Cere, New York University Press, 2013.

178. Millum J., How Do We Acquire Parental Responsibility, Social Theory and Practice, 34(1): 71-93

179. Millum J., How Do We Acquire Parental Rights, Social Theory and Practice, Jan 2010, Vol. 36, Issue 1, pp. 112–132.

180. Moore Kristin A. et al., Marriage from a Child's Perspective: How Does Family Structure Affect Children, and What Can We Do About It? Child Trends Research Brief, June 2002, at 1–2, 6, available at https://www.msd.govt.nz/documents/about-msd-and-our-work/publications-resources/journals-and-magazines/social-policy-journal/spj24/24-pages111-133.pdf, приступ 8. 4. 2024. године

181. Millum, J., How Do We Acquire Parental Rights?, Social Theory & Practice. Jan2010, Vol. 36 Issue 1, p. 112–132.

182. Manotipya P., Ghazinour K., Children's Online Privacy from Parents' Perspective, Procedia Computer Science, Vol. 177, 2020, p. 178–185.

183. Maria Assim U., Sloth-Nielsen J., Islamic kafalah as an alternative care option for children deprived of a family environment, African Human Rights Law Journal, 14(2), 2014, pp. 322–345. Доступно на http://www.saflii.org/za/journals/AHRLJ/2014/18.pdf, приступ 3. 1. 2023. године

184. Montague, P., The Myth of Parental Rights, *Social Theory and Practice*. 26(1):47-68, 2000.

185. Morier A., The Declaration of the Rights of the Child, International Review of the Red Cross, IRRC No.26, may 1962, pp. 227–233.

186. Nathan E.g.J.E., 'Visitation after adoption: In the best interests of the child?', New York University Law Review, No. 59, 1984, p. 633–675.

187. Nickel, J. 2017. 'Human Rights', The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Spring 2017 Edition), Edward N. Zalta (ed.). Доступно на https://plato.stanford.edu/entries/rights-human/, приступ 20. 10. 2025. године

188. Kosher H., Ben-Arieh A., Social workers' perceptions of children's right to participation, Child & Family Social Work. 2020;25: 294–303

189. Paron K., The Child's Autonomy in Decision-making on Medical Treatment: Theoretical Considerations, Juridica International 29/2020, str. 124–132, Доступно на https://juridicainternational.eu/public/pdf/ji_2020_29_124.pdf, приступ 16. 9. 2024. године

190. Payà Rico A., Bantulà Janot J., Children's Right to Play and Its Implementation: A Comparative, International Perspective, Journal of New Approashes in Educational Research 2021, Vол. 10, Иссуе. 2, pp. 279–294, e-ISSN: 2254-7339 https://doi.org/10.7821/naer.2021.7.665

191. Peleg N., Developing the Right to Development, international journal of children's rights 25 (2017), pp. 380–395.

192. Peleg N., Reconceptualising the Child's Right to Development: Children and the Capability Approach, International journal of Children's Rights 21 (2013), pp. 523–542.

193. Petrowski N., Cappa C., Pereira A., Mason H., Aznar Daban R., Violence against children during COVID-19: Assessing and understanding change in use of helplines, Child Abuse and Neglect 116(2021), 104757. Доступно на https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0145213420304129, приступ 20. 10. 2025. године

194. Petruschievici I., Navigating the Maze: Parental Alienation, self-esteem and Parenting Styles, Educatia, 21/2024, pp. 170–181.

195. Ridhi Kashyap,Is prenatal sex selection associated with lower female child mortality?, Population Studies, Vol. 73(2019), No. 1, pp. 57–78, https://doi.org/10.1080/00324728.2018.1442583.

196. Cuevas-Parra P., Kay E., Tisdall M., Child-Led Research: From Participating in Research to Leading It Addressing inequalities in decision-making 2019, World Vision International, доступно на https://www.wvi.org/sites/default/files/2019-06/Research%20report%20-Child-led%20research%20-%20From%20participating%20in%20research%20to%20leading%20it%20June%202019%20%28a%29.pdf, приступ 21. 9. 2024. године

197. Cuevas-Parra P., Tisdall E. Kay M., Child-Led Research: Questioning Knowledge, Childhood & Youth Studies Research Group, Moray House School of Education, University of Edinburgh, St John's Land Holyrood Road, Edinburgh, Social Sciencies, Vol. 8, Issue 2(2019), p. 1/15. Доступно на https://www.mdpi.com/2076-0760/8/2/44/htm, приступ 21. 9. 2024. године.

198. O'Brien P., Self-Determination for Primary School Children: Theory and Practice, Journal of Special Needs Education in Ireland, Vol. 31.2 (2018), pp. 155–168.

199. Pusterla E., Deconstruction of Discernment in Child Euthanasia, Philosophia, Vol. 50, Issue 2(2022), p. 671-690. Доступно на https://ezproxy.nb.rs:2134/content/pdf/10.1007/s11406-021-00404-9.pdf, приступ 25. 9. 2024. године

200. Redmond G., To their Fullest Potential? Conceptualising the Adequacy of Children's Living Standards for their Development, International Journal of Children's Rights, Vol. 22, No. 3 (2014), pp. 618–640.

201. Ross A. Thompson, The Role of the Father After Divorce, The Future of Children, Vol. 4, No. 1, 1994, pp. 210–235.

202. Rotabi, K.S., Bromfield, N.F., Lee, J. *et al.* The Care of Orphaned and Vulnerable Children in Islam: Exploring *Kafala* with Muslim Social Work Practice with Unaccompanied Refugee Minors in the United States. *J. Hum. Rights Soc. Work*, Vol. 2, No. 1, 2017, pp. 16–24.

203. Ruck D. M., Abramovitch R., Keating P. D., Children's and Adolescents' Understanding of Rights: Balancing Nurturance and Self-Determination, Child Development, Volume 64, Number 2, 1998, pp. 404–417.

204. Scott Zimmer, Millennials and Fatherhood, Salem Press Encyclopedia, 2021, 3p. Доступно на https://www.ebsco.com/research-starters/social-sciences-and-humanities/millennials-and-fatherhood, приступ 28. 7. 2025. године

205. Shoaf E. R., Two Mothers and Their Child: A Look at the Uncertain Status of Nonbiological Lesbian Mothers Under Contemporary Law, William & Mary Journal of Race, Gender and Social Justice, Volume 12(2005-2006), Issue 1, pp. 267–295.

206. Smyth C., The Best Interests of the Child in the Expulsion and First-entry Jurisprudence of the European Court of Human Rights: How Principled is the Court's Use of the Principle?, European Journal of Migration and Law, Vol. 17, 2015, pp. 70–103.

207. Smith C., Judicial Perceptions of Parental Alienation and its Legal Remedies, Family Law Quarterly, vol. 57, no. 1, 2024, pp. 75–92.

208. Smith R., The Third Optional Protocol to the UN Convention on the Rights of the Child? - Challenges Arising Transforming the Rhetoric into Reality, International journal of Children's Rights Vol. 21, 2013, pp. 305–322.

209. Soo Jee Lee, A Child's Voice vs. A Parent's Control: Resolving a Tension Between the Convention on the Rights of the Child and U.S. Law, *Columbia Law Review*, Vol. 117, no. 3, 2017, pp. 687–727.

210. Stanila L., Children's Rights: Between UN Convention on the Children's Rights and ECHR. Towards a New International Court?, in Yearbook Protection of the Rights of the Child – 30 years after the Adoption of the Convention on the Rights of the Child, Novi Sad, no. 2, 2019, pp. 27–44. Доступно на https://www.iksi.ac.rs/izdanja/zastita_prava_deteta_30_god_od_usvajanja.pdf, приступ 21. 10. 2025. године

211. Stone J. K., Jackson Y., Noser E. A., Huffhines L., Family Environment Characteristics and Mental Health Outcomes for Youth in Foster Care: Traditional and

Group-Care Placements, Journal of Family Violence. November, 2021, Vol. 36 Issue 8, pp. 1045–1056.

212. Takacs N., The threefold concept of the best interests of the child in the immigration case law of the ECtHR, Hungarian Journal of Legal Studies, Vol. 62, no. 1, 2021, pp. 96–114, DOI: 10.1556/2052.2021.00317

213. Tavares A., Crespo C., Ribeiro M. T., Psychological Adaptation and Beliefs in Targeted Parents: A Study in the Context of Parental Alienation, Journal of Child and Family Studies, Vol. 29, no. 8, 2020, pp. 2281–2289.

214. Thoresen V., Empathy and Empowerment: The Fruits of Family Life, y Catherine Bernard, E., & John Shea, E. Giving Children a Voice: The Transforming Role of the Family. Cambridge Scholars Publishing, 2015, pp. 96–114.

215. Timonen V., Arber S., A new look to grandparenting, Contemporary Grandparenting: Changing Family Relationships in Global Contexts, Editors Arber Sara, Timonen Virpi, Bristol : Policy Press. 2012, pp. 1–7.

216. Ton Liefaard; Julia Sloth-Nielsen. The United Nations Convention on the Rights of the Child: Taking Stock After 25 Years and Looking Ahead, Leiden. 2016.

217. Victoria Weisz, Alan J. Tomkins, The Right to a Family Environment for Children with Disabilities, American Psychologist, Vol. 51, No. 12, 1996, pp.1239–1245.

218. Yu J., Zhang Z., Does Living with Grandparents Affect Children's and Adolescents' Health? Evidence from China, *International Journal of Environmental Research & Public Health.* Vol. 18 Issue 22, 2021, 11948. Доступно на https://www.mdpi.com/1660-4601/18/22/11948, приступ 21. 10. 2025. године

Пракса домаћих судова

1. Одлуке Врховног касационог суда:

1) Рев 907/2017 од 11. 5. 2017. године;

2) Рев 26/2017 од 19. 1. 2017. године;

3) Рев 1160/2021 од 7. 4. 2021. године;

4) Рев 36/2016 од 21. 1. 2016. године;

5) Рев 2471/2015 од 21. 1. 2016. године;

6) Рев 887/2021 од 3. 3. 2021. године;

7) Рев 3236/2008 од 3. 12. 2008. године.

2. Пресуда Врховног суда Србије Рев 3236/2008(3) од 3. 12. 2008. године.

3. Пресуде Апелационог суда у Београду:

1) Гж2 501/19 од 18. 9. 2019. године;

2) Гж2 327/2013 од 11. 4. 2013. године.

4. Решење Апелационог суда у Новом Саду Гж2 377/17 од 25. 7. 2017. године.

5. Одлука Уставног суда ИУз-216/2018 од 3. 12. 2020. године („Службени гласник РС“ бр. 46/21).

6. Одлука Уставног суда ИУз-60/2021 од 18. 1. 2024. године.

- **Пракса иностраних судова**

1. Bellotti v. Baird, Одлука доступна на https://caselaw.findlaw.com/us-supreme-court/443/622.html, приступ 25. 8. 2024. године

2. Случај пред Врховним судом Канаде *R v Latimer*, [2001] 1 SCR 3 достуно на https://www.thecanadianencyclopedia.ca/en/article/robert-latimer-case, приступ 25. 9. 2024. године

3. Пресуда Врховног суда Велике Британије ZH (Tanzania) (FC) (Appellant) v Secretary of State for the Home Department (Respondent), доступно на https://www.su-premecourt.uk/cases/docs/uksc-2010-0002-judgment.pdf приступ 5. 9. 2024. године

- **Пракса Европског суда за људска права**:

1. Зорица Јовановић против Србије, бр. представке 21794/08, пресуда од 26. 3. 2013. године

2. Sahin v. Germany, бр. представке 30943/96, пресуда од 8. 7. 2003. године

3. Hokkanen v. Finland, бр. представке 24627/94, пресуда од 15. 5. 1996. године
4. Yousef v. The Netherlands, представка бр. 33711/96, пресуда од 5. 2. 2003. године
5. Johansen v. Norway, представка бр. 17383/90, пресуда од 7. 8. 1996. године
6. Scott v. United Kingdom, представка бр. 24745/97, пресуда од 8. 2. 2000. године
7. K and T v. Finland, представка бр. 25702/94, пресуда од 12. 7. 2001. године
8. L v. Finland, представка бр. 25651/94, пресуда од 27. 4. 2000. године
9. Haase v. Germany, представка бр. 11057/02, пресуда од 8. 4. 2004. године
10. Elsholz v. Germany, представка бр. 25735/94, пресуда од 13. 7. 2000. године
11. Sommerfeld v. Germany, представка бр. 31871/96, пресуда од 8. 7. 2003. године
12. Neulinger v. Switzerland, представка бр. 41615/07, пресуда од 6. 7. 2010. године
13. Burghartz v. Switzerland, представка бр. 16213/90, пресуда од 22. 2. 1994. године
14. Stjerna v. Finland, представка бр. 18131/91, пресуда од 25. 11. 1994. године
15. Guillot v. France, представка бр. 22500/93, пресуда од 24. 10. 1996. године
16. Odièvre v. France, представка бр. 42326/98, пресуда од 15. 1. 2003. године
17. Kroon and others v. the Netherlands, представка бр. 18535/91, пресуда од 27. 10. 1994. године
18. Jevremovic v. Serbia, представка бр. 3150/05, пресуда од 17. 7. 2007. године
19. Beccarini and Ridolfi v Italy, предствка бр. 63190/16, пресуда од 7. 12. 2017. године
20. A. v. The United Kingdom, представка бр. 100/1997/884/1096, пресуда од 23. 9. 1998. године
21. Harroudj v. France, представка бр. 43631/09, пресуда од 4. 10. 2012. године
22. Chbihi Loudoudi and others v. Belgium, представка бр. 52265/10, пресуда од 16. 12. 2014. године
23. Vavřička and Others v. Czech Republic, представка бр. 47621/13 and 5 others, пресуда од 8. 4. 2021. године
24. Marckx v. Belgium, представка бр. 6833/74, пресуда од 13. 6. 1979. године

25. Paradiso and Campanelli v. Italy [GC], представка бр. 25358/12, пресуда од 24. 1. 2017. године
26. Johnston and Others v. Ireland, представка бр. 9697/82, пресуда од 18. 12. 1986. године
27. L. v. the Netherlands, представка бр. 45582/99, пресуда од 1. 6. 2004
28. Wagner and J.M.W.L. v. Luxembourg, представка бр. 76240/01, пресуда од 28. 6. 2007. године
29. Berrehab v. the Netherlands, представка бр. 10730/84, пресуда од 21. 6. 1988. године
30. Moretti and Benedetti v. Italy, представка бр. 16318/07, пресуда од 27. 4. 2010. године
31. Kopf and Liberda v. Austria, представка бр. 1598/06, пресуда од 17. 4. 2012. године
32. Sahin v. Germany, представка бр. 30943/96, пресуда од 8. 6. 2003. године
33. Mikulić v. Croatia, представка бр. 53176/99, пресуда од 7. 2. 2002. године
34. Kutzner v. Germany, представка бр. 46544/99, пресуда од 26. 2. 2002. године
35. Godelli v. Italy, представка бр. 33783/09, пресуда од 25. 9. 2012. године
36. Strumia v. Italy, представка бр. 53377/13, пресуда од 23. 6. 2016. године
37. Giorgioni v. Italy, представка бр. 43299/12, пресуда од 15. 9. 2016. године

- **Закључна запажања Комитета за права детета поводом периодичних извештаја држава уговорница:**

1. Закључна запажања Комитета за права детета о комбинованом другом и трећем периодичном извештају Републике Србије CRC/C/SRB/CO/2-3
2. Закључна запажања Комитета за права детета у погледу државе Бурунди CRC/C/15/Add.133
3. Закључна запажања Комитета за права детета поводом другог периодичног извештаја државе Колумбија CRC/C/15/Add.137
4. Закључна запажања Комитета за права детета поводом трећег периодичног извештаја државе Колумбија CRC/C/COL/CO/3

5. Закључна запажања Комитета за права детета поводом иницијалног извештаја државе Мозамбик CRC/C/15/Add.172
6. Закључна запажања Комитета за права детета поводом другог периодичног извештаја државе Пакистан CRC/C/15/Add.217
7. Закључна запажања Комитета за права детета поводом другог периодичног извештаја државе Уганда CRC/C/UGA/CO/2
8. Закључна запажања Комитета за права детета поводом комбинованог трећег и четвртог периодичног извештаја државе Хрватске CRC/C/HRV/CO/3-4
9. Закључна запажања Комитета за права детета поводом иницијалног извештаја државе Малдиви CRC/C/15/Add.91
10. Закључна запажања Комитета за права детета поводом иницијалног извештаја државе Индија CRC/C/15/Add.115
11. Закључна запажања Комитета за права детета поводом иницијалног извештаја Кине CRC/C/15/Add.56
12. Закључна запажања Комитета за права детета поводом другог периодичног извештаја Холандије и иницијалног извештаја Арубе CRC/C/15/Add.227
13. Комбиновани пети и шести периодични извештај Комитету за права детета Аустрије CRC/C/AUT/CO/5-6
14. Закључна запажања Комитета за права детета поводом другог периодичног извештаја Чешке CRC/C/15/Add.201
15. Закључна запажања Комитета за права детета поводом иницијалног извештаја Казахстана CRC/C/15/Add.213
16. Закључна запажања Комитета за права детета поводом комбинованог петог и шестог извештаја Холандије CRC/C/NLD/CO/5-6
17. Закључна запажања Комитета за права детета поводом другог до четвртог комбинованог извештаја републике Бразил CRC/C/15/Add.241
18. Закључна запажања Комитета за права детета поводом четвртог до шестог комбинованог извештаја Грчке CRC/C/GRC/CO/4-6

19. Закључна запажања Комитета за права детета поводом шестог извештаја Мађарске CRC/C/HUN/CO/6
20. Закључна запажања Комитета за права детета поводом седмог периодичног извештаја Замбије CRC/C/ZMB/CO/5-7
21. Закључна запажања Комитета за права детета поводом комбинованог трећег до петог периодичног извештаја државе Џибути CRC/C/DJI/CO/3-5
22. Комбиновани пети и шести периодични извештај поднет од државе Хрватске CRC/C/HRV/CO/5-6
23. Закључна запажања Комитета за права детета поводом комбинованог шестог и седмог периодичног извештаја државе Чиле CRC/C/CHL/CO/6-7
24. Закључна запажања Комитета за права детета поводом комбинованог петог и шестог периодичног извештаја државе Исланд CRC/C/ISL/CO/5-6
25. Закључна запажања Комитета за права детета поводом комбинованог петог и шестог периодичног извештаја Канаде CRC/C/CAN/CO/5-6
26. Закључна запажања Комитета за права детета поводом комбинованог петог и шестог периодичног извештаја Пољске CRC/C/POL/CO/5-6
27. Закључна запажања Комитета за права детета поводом комбинованог петог и шестог периодичног извештаја Швајцарске CRC/C/CHE/CO/5-6
28. Закључна запажања Комитета за права детета поводом другог периодичног извештаја Литваније CRC/C/LVA/CO/2
29. Закључна запажања Комитета за права детета поводом иницијалног извештаја државе Парагвај CRC/C/15/Add.27
30. Закључна запажања Комитета за права детета поводом иницијалног извештаја државе Гватемала CRC/C/15/Add.58
31. Закључна запажања Комитета за права детета поводом комбинованог трећег и четвртог извештаја на основу чл. 8 ст. 1 Опционог протокола о учешћу деце у оруженим сукобима САД CRC/C/OPAC/USA/CO/3-4

32. Закључна запажања Комитета за права детета поводом другог периодичног извештаја Руске Федерације CRC/C/15/Add.110

- **Општи коментари Комитета за права детета:**

33. General Comment no. 1 (2001): The Aims of Education, усвојен 17. 4. 2001. године. Доступно на https://www.right-to-education.org/sites/right-to-education.org/files/resource-attachments/CRC_General_Comment_1_en.pdf, приступ 9. 9. 2024. године.

34. Committee on the Rights of the Child, General Comment No. 4, 2003, CRC/GC/2003/4

35. General Comment No. 7 (2005) Implementing child rights in early childhood, доступно на https://digitallibrary.un.org/record/570528?ln=en, приступ 22. 9. 2024. године

36. UN Committee on the Rights of the Child (CRC), General comment No. 8 (2006): The Right of the Child to Protection from Corporal Punishment and Other Cruel or Degrading Forms of Punishment (Arts. 19; 28, Para. 2; and 37, inter alia), 2 March 2007, CRC/C/GC/8, доступно на https://www.refworld.org/docid/460bc7772.html приступ 3. 5. 2024. године

37. General Comment No. 9 (2006) The rights of children with disabilities, CRC/C/GC/9. Доступно на file:///C:/Users/ljubi/Downloads/CRC_C_GC_9-EN.pdf, приступ 11. 12. 2024. године.

38. Општи коментар бр. 12(2009) о праву детета на изражавање мишљења, доступно на https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/HRBodies/CRC/Discussions/2018/crc_dgd_2018_outcomereport_en.pdf, приступ 13. 9. 2024. године.

39. *General comment No. 14 (2013) on the right of the child to have his or her best interests taken as a primary consideration (art. 3, para. 1)*, 29 May 2013, Доступно на https://www.refworld.org/docid/51a84b5e4.html, приступ 1. 9. 2024. године

40. General comment No. 20 (2016) on the implementation of the rights of the child during adolescence, доступно на https://www.ohchr.org/en/documents/general-comments-and-recommendations/general-comment-no-20-2016-implementation-rights, приступ 13. 11. 2024. године.

41. General comment No. 25 (2021) on children's rights in relation to the digital environment. Доступно на https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/TBSearch.aspx?Lang=en&TreatyID=5&DocTypeID=11, приступ 26. 3. 2024. године

42. UN Committee on the Rights of the Child (CRC), *General comment No. 13 (2011): The right of the child to freedom fromall forms of violence*, 18 April 2011, CRC/C/GC/13, доступно на https://www.refworld.org/docid/4e6da4922.html, приступ 3. 5. 2024. године

- **Национални прописи**

1. Закон о заштитнику грађана („Сл. гласник РС“ бр. 105/2021)

2. Одлука о покрајинском омбудсману („Службени лист АП Војводине”, бр. 23/02, 5/04 и 16/05)

3. Закон о забрани дискриминације, „Службени гласник РС“ бр. 22/2009.

4. Закон о заштити права и слобода националних мањина („Службени лист СРЈ”, бр. 11/02, „Службени лист СЦГ”, бр. 1/03 – Уставна повеља и „Службени гласник РС”, бр. 72/09 – др. закон)

5. Закон о спречавању дискриминације особа са инвалидитетом („Службени гласник РС”, бр. 33/06)

6. Закон о равноправности полова („Службени гласник РС”, бр. 104/09)

7. Закон о биомедицински потпомогнутој оплодњи („Службени гласник РС, бр. 40/2017 и 113/2017 – др. закон)

8. Закон о Уставном суду („Сл. гласник РС“ бр. 109/2007, 99/2011, 18/2013 – одлука УС, 103/2015, 40/2015 – др. закон, 10/2023 и 92/2023).

9. Закон о финансијској подршци породици са децом („Службени гласник РС“ бр. 113/2017, 50/2018, 46/2021, 51/2021, 53/2021, 66/2021, 130/2021, 43/2023, 62/2023, 11/2024 и 79/2024)

10. Правилник о кућном реду казнено-поправних завода и окружних затвора („Службени гласник РС", бр. 110/2014, 79/2016)

11. Закон о извршењу кривичних санкција (“Службени гласник РС“ бр. 55/2014 и 35/2019)

12. Преднацрт Грађанског законика РС

13. Закон о заштити становништва од заразних болести („Службени гласник РС“, бр. 15/16)

14. Закон о поступку прекида трудноће у здравственим установама („Службени гласник РС“ бр. 16/95 и 101/25)

15. Закон о правима пацијената („Сл. гласник РС“ бр. 45/2013 и 25/2019 – др. закон)

16. Закон о заштити података о личности („Службени гласник РС“ бр. 87/2018)

17. Закон о основама система образовања и васпитања („Службени гласник РС“ бр. 88/2017)

18. Закон о основном образовању и васпитању („Сл. гласник РС“ бр. 55/2013)

19. Закон о средњем образовању и васпитању („Сл. гласник РС“ бр. 55/2013)

20. Закон о ученичком и студентском стандарду („Сл. гласник РС“ бр. 18/2010, 55/2013, 27/2018, 10/2019)

21. Закон о дуалном образовању („Сл. гласник РС“ бр. 101/2017, 6/2020 и 76/2023)

22. Закон о предшколском васпитању и образовању („Сл. гласник РС“ бр. 18/2010, 101/2017 , 113/2017 – други закон, 10/2019, 129/2021)

23. Стратегија развоја система образовања и васпитања у Републици Србији до 2030. године („Сл. гласник РС“, бр. 63/2021)

24. Стратегија за социјално укључивање Рома и Ромкиња у Републици Србији за период од 2016. до 2025. године („Службени гласник РС”, број 26/16)

25. Стратегија унапређења положаја особа са инвалидитетом у Републици Србији за период од 2020. до 2024. године („Службени гласник РС”, број 44/20)

26. Закон о употреби знаковног језика („Службени гласник РС”, број 38/15)

27. Закон о потврђивању Маракешког уговора („Службени гласник РС – Међународни уговори”, број 1/20)

28. Закон о социјалној заштити („Службени гласник РС“ бр. 24/2011 и 117/2022)

29. Правилник о ближим условима и стандардима за пружање услуга социјалне заштите („Службени гласник РС“ бр. 42/2013, 89/2018 и 73/2019)

30. Стратегија развоја социјалне заштите („Службени гласник РС“ бр. 108/2005)

31. Закон о финансијској подршци породици са децом („Службени гласник РС“ бр. 113/2017 и др.)

32. Стратегија деинституционализације социјалне заштите у заједници за период од 2022. до 2026. године („Службени гласник РС“ бр. 12/2012)

33. Правилник о хранитељству („Службени гласник РС“ бр. 66/2022)

34. Закон о министарствима („Сл. гласник РС“ бр. 128/2020, 116/2022 и 92/2023)

35. Правилник о начину вођења јединственог личног регистра усвојења („Сл. гласник РС“ бр. 88/2023)

- **Међународни прописи**

1. Афричка повеља и правима и добробити детета
2. Европска конвенција о држављанству Савета Европе. Доступно на https://rm.coe.int/168007f2c8, приступ 21. 3. 2025. године
3. Конвенција МОР-а о заштити материнства, доступно на https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEX-PUB:12100:0::NO:12100:P12100_INSTRUMENT_ID:312148:NO, приступ 22. 10. 2024. године.

4. Конвенција бр. 156 о радницима са породичним одговорностима, доступна на енглеском језику на https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEX-PUB:12100:0::NO::P12100_ILO_CODE:C156, приступ 22. 10. 2024. године.
5. УНЕСКО Конвенција против дискриминације у образовању Резолуција Генералне скупштине Уједињених нација бр. 66/170 од 19. 12. 2011. године, доступно на https://undocs.org/A/RES/66/170, приступ 29. 12. 2024. године
6. Резолуција Генералне скупштине УН бр. 22/7, доступно на https://documents.un.org/doc/undoc/gen/g13/128/19/pdf/g1312819.pdf, приступ 18. 11. 2024. године
7. Резолуција Генералне скупштине УН бр. 28/13, доступно на https://documents.un.org/doc/undoc/gen/g15/071/02/pdf/g1507102.pdf, приступ 18. 11. 2024. године
8. Резолуција Генералне скупштине УН бр. 34/15 доступно на https://documents.un.org/doc/undoc/gen/g17/089/79/pdf/g1708979.pdf, приступ 18. 11. 2024. године
9. Декларација о правима детета из 1959. године, доступно на https://cpd.org.rs/wp-content/uploads/2017/11/1959-Declaration-of-the-Rights-of-the-Child.pdf, приступ 16. 9. 2024. године
10. Конвенције о правима детета доступно на https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/crc.aspx, приступ 2. 3. 2024. године.
11. Уговор о Европској унији, Official Journal of the European Union C 115/13, достуно на https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2008:115:0013:0045:EN:PDF, приступ 19. 9. 2024. године
12. Повеља о основним правима ЕУ, Official Journal of the European Union C 83/389, доступно на https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:083:0389:0403:en:PDF, приступ 19. 9. 2024. године

13. Стратегија о правима детета Европске комисије од 24. 3. 2021. године, доступно на https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/HTML/?uri=CELEX:52021DC0142&from=EN, приступ 11. 11. 2024. године
14. Strategy on the Rights of the Child, доступно на https://hintalovon.hu/en/2021/10/14/statement-on-the-hungarian-veto-of-the-eu-strategy-on-the-rights-of-the-child/, приступ 11. 11. 2024. године
15. Закључна запажања Савета ЕУ поводом донете Стратегије о правима детета, усвојена у Бриселу 9. јуна 2022. године. Текст на енглеском језику доступан на https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-10024-2022-INIT/en/pdf, приступ 11. 11. 2024. године
16. Council of Europe Strategy for the Rights of the Child 2012-2015, Strasbourg, 19 November 2015. https://rm.coe.int/168048e627, доступно на http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=15155 , приступ 19. 9. 2024. године
17. Европска конвенција о вршењу права детета, доступно на https://www.coe.int/en/web/conventions/-/council-of-europe-european-convention-on-the-exercise-of-children-s-rights-ets-no-160-translations, приступ 11. 11. 2024. године.
18. Одлука о образовању Савета за права детета донета на седници Владе РС од 11. јануара 2018. године, „Службени гласник РС“ број 3/2018.
19. Резолуција Генералне скупштине УН од 17. септембра 2012. године бр. 66/92 (A/RES/66/292), доступно на https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N11/476/34/PDF/N1147634.pdf?OpenElement, приступ 20. 10. 2024. године
20. Универзална декларација о људским правима
21. Међународни пакт о грађанским и политичким правима
22. Међународни пакт о економским, социјалним и културним правима

23. Конвенција УН о елиминацији свих облика дискриминације жена (1979), доступно на https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-elimination-all-forms-discrimination-against-women, приступ 7. 7. 2024. године

24. Резолуција Генералне скупштине УН Заштита породице: улога породице у подршци заштити и промоцији људских права особа са инвалидитетом. A/HRC/RES/32/23. Доступно на https://www.right-docs.org/doc/a-hrc-res-32-23/, приступ 30. 11. 2024. године

25. Конвенција против тортуре и других сурових, нељудских и понижавајућих казни и поступака УН, доступно на https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-against-torture-and-other-cruel-inhuman-or-degrading, приступ 17. 4. 2025. године

26. UN Human Rights Committee (HRC), *CCPR General Comment No. 6: Article 6 (Right to Life)*, 30 April 1982, доступно на: https://www.refworld.org/docid/45388400a.html, приступ 12. 11. 2024. године

27. Committee on the Elimination of Discrimination against Women, General Recommendation No. 24, 1999, HRI/ GEN/1/Rev.8, para. 31(c), p. 336. доступно на https://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/recommendations/recomm.htm, приступ 12. 11. 2024. године

28. Fourth World Conference on Women, Beijing, China, September 1995, Platform for Action, A/CONF.177/20/Rev.1, paras. 259, 277(c) and 283(d)). Доступно на https://www.un.org/womenwatch/daw/beijing/platform/violence.htm, приступ 12. 11. 2022. године

29. Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the involvement of children in armed conflict, General Assembly resolution A/RES/54/263, 25 May 2000, доступно на https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/optional-protocol-convention-rights-child-involvement-children, приступ 12. 11. 2024. године

30. Нацрт Закона о правима детета и Заштитнику права детета. Доступно на https://www.paragraf.rs/dnevne-vesti/070619/070619-vest15.html, приступ 5. 9. 2024. године

31. Аустријски грађански законик, текст на немачком језику доступан на https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10001622, приступ 23. 4. 2024. године
32. Породични закон РС („Службени гласник РС“ бр. *8/2005, 72/2011 – др. закон и 6/2015*
33. Немачки грађански законик, https://www.fd.ulisboa.pt/wp-content/uploads/2014/12/Codigo-Civil-Alemao-BGB-German-Civil-Code-BGB-english-version.pdf, приступ 10. 8. 2022. године
34. Агенда УН за одрживи развој 2030, доступно на https://undocs.org/en/A/RES/70/1, приступ 20. 10. 2025. године
35. Regina v. Secretary of State for Education and Employment and others (Respondents) ex parte Williamson (Appellant) and others, HOUSE OF LORDS, SESSION 2004-05, [2005] UKHL 15, доступно на http://www.crae.org.uk/media/33624/R-Williamson-and-others-v-Secretary-of-State-for-Education-and-Employment.pdf, приступ 4. 1. 2023. године
36. Association for the Protection of All Children (APPROACH) Ltd. v. France, Complaint No. 92/2013, доступно на https://legallibrary.crin.org/association-for-the-protection-of-all-children-approach-v-france/, приступ 5. 1. 2023. године
37. *Gillick v West Norfolk and Wisbech Area Health Authority* [1985] UKHL 7; [1986] AC 112 (“Gillick’s case”). Доступно на http://www.bailii.org/uk/cases/UKHL/1985/7.html, приступ 18. 9. 2024. године
38. Повеља о основним правима Европске уније, доступно на https://ravnopravnost.gov.rs/wp-content/uploads/2012/11/images_files_Povelja%20Evropske%20unije%20o%20osnovnim%20pravima.pdf, приступ 02. 12. 2025. године
39. Human Rights Committee, General Comment No. 16, 1988, HRI/GEN/1/Rev.8, para. 3. Доступно на https://www.refworld.org/docid/453883f922.html, приступ 7. 1. 2023. године

40. Општи коментар бр. 13 Комитета за економска социјална и културна права о праву на образовање из 1999. године. Доступно на https://www.right-to-education.org/sites/right-to-education.org/files/resource-attachments/CESCR_General_Comment_13_en.pdf, приступ 9. 9. 2024. године
41. Универзална декларација о људским правима
42. Међународна конвенција о елиминацији свих облика расне дискриминације;
43. Конвенција о елиминацији свих облика дискриминације према женама;
44. Европска конвенција за заштиту људских права и основних слобода
45. Међународна конвенција за заштиту права свих радника мигранта и чланова њихових породица, доступно на https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-convention-protection-rights-all-migrant-workers, приступ 17. 4. 2025. године
46. Међународна конвенција за заштиту свих лица од присилних нестанака, доступно на https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-convention-protection-all-persons-enforced, приступ 17. 4. 2025. године
47. Конвенција за заштиту лица са инвалидитетом, доступно на https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-persons-disabilities, приступ 17. 4. 2025. године
48. Конвенција о правима детета
49. Human Rights Committee, General Comment No. 18, 1989, HRI/GEN/1/Rev.8. Доступно на https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/TBSearch.aspx?Lang=en&TreatyID=8&DocTypeID=11, приступ 14. 10. 2024. године
50. Human Rights Committee, General Comment No. 17, 1989, HRI/GEN/1/Rev.8, доступно на https://www.ohchr.org/en/treaty-bodies/general-comments, приступ 14. 10. 2024. године

51. Резолуција Генералне скупштине УН од 19. децембра 2011. године, A/RES/66/170, доступно на https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N11/469/02/PDF/N1146902.pdf?OpenElement, приступ 19. 10. 2024. године

52. Пресуда Суда правде ЕУ, Case C129/18 од 26.03.2019. године, доступно на https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=212226&pageIndex=0&doclang=EN&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=1745007, приступ 3. 1. 2023. године

53. Уговор о Европској унији, Official Journal of the European Union C 115/13. Доступно на https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2008:115:0013:0045:EN:PDF, приступ 19. 1. 2023. године

54. Повеља о основним правима Европске уније, доступно на енглеском језику у Official Journal of the European Union C 83/389, https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:083:0389:0403:en:PDF, приступ 19. 1. 2023. године

55. Резолуција Генералне скупштине УН бр. 50/155 од 21.12.1995. године, доступно на https://undocs.org/en/A/RES/50/155, приступ 29. 12. 2024. године.

56. Резолуција Генералне скупштине УН бр. 45/106., доступно на https://documents-ddsny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/564/95/IMG/NR056495.pdf?OpenElement, приступ 22. 10. 2024. године

57. Факултативни протокол уз КПД о учешћу деце у оружаним сукобима, доступно на http://ravnopravnost.gov.rs/wp-content/uploads/2012/11/images_files_Fakultativni%20protokol%20o%20ucescu%20dece%20u%20oruzanim%20sukobima%20uz%20Konvenciju%20o%20pravima%20deteta-UN.pdf, приступ 29. 12. 2024. године

58. Факултативни протокол уз КПД о продаји деце, дечјој проституцији и дечјој порнографији, доступно на https://cref.eakademija.com/images/UN-konvencije/zakon_o_potvrdjivanju_fakultativnog_protokola_o_prodaji_dece_decijoj_prostituciji_i_decijoj_pornografiji_uz_konvenciju_o_pravima_deteta.pdf, приступ 29. 12. 2021. године

59. Повеља УН, текст на енглеском језику доступан на https://www.un.org/en/about-us/un-charter/full-text?msclkid=b3256a4ab2ba11ec994f93a0a52e074b, приступ 2. 4. 2024. године

60. Декларација о образовању и обуци за људска права (енг. *United Nations Declaration on Human Rights Education and Training*), усвојена резолуцијом Генералне скупштине УН 66/137, A/RES/66/137 од 19. децембра 2011. године, доступно на https://www.ohchr.org/en/resources/educators/human-rights-education-training/11-united-nations-declaration-human-rights-education-and-training-2011?msclkid=dc5ba843a69311ec85b95d7ee15091af, приступ 18. 3. 2024. године

61. Recommendation 382 (2015)1 Championing children's rights in times of austerity – Доступно на https://rm.coe.int/168071ab44, приступ 5. 10. 2025. године.

62. Закон о потврђивању Конвенције о правима особа са инвалидитетом („Службени гласник РС – Међународни уговори", бр. 42/09)

63. Закон за семејството (Сл. гласник на РМ, бр. 80/92, 9/96, 38/2004, 33/2006, 84/2008, 67/10, 39/12, 44/12, 38/14, 115/14 и 104/15)

Интернет извори:

1. Анализа пресуде Зорица Јовановић против Србије, Правосудна академија. Доступно на: https://cref.pars.rs/docs/pdf-analiza/Zorica-Jovanovic-protiv-Srbije.pdf, приступ 23. 4. 2025. године

2. Јеремић, Б., Милојевић С., Водич кроз нормативни оквир за остваривање права детета, Стална конференција градова и општина – Савез градова и општина Србије, Београд, 2024. Доступно на https://www.unicef.org/serbia/media/26181/file/SKGO%20Vodic%CC%8C%20prava%20deteta%20.pdf, приступ 6. 10. 2024. године

3. Водич за локалне самоуправе у стварању подстицајног окружења за рани развој деце и пружању системске подршке родитељима. Доступно на https://www.skgo.org/storage/app/uploads/public/171/740/551/1717405512_SKGO_Vodic%20za%20lokalne%20samouprave_web.pdf, приступ 6. 10. 2024. године.
4. Делиблашић З., Најбољи интерес детета. Доступно на https://www.pars.rs/public/Dokumenti/Publikacije/328/Najbolji-interes-deteta.pdf, приступ 18. 9. 2025. године
5. Извештај о стању права детета у Републици Србији 2017-2023, Центар за права детета, Београд, 2024. године. Доступно на https://cpd.org.rs/wp-content/uploads/2023/06/Izvestaj-prava-deteta-2017-2023.pdf, приступ 9. 11. 2024. године
6. Израда пројекције сиромаштва на основу утицаја потенцијалног сукоба у Украјини на најугроженије групе у Србији са посебним освртом на децу, УНИЦЕФ, 2023, стр. 6. Доступно на https://www.unicef.org/serbia/media/23351/file, пруступ 16. 3. 2025. године
7. Национална стратегија за децу, доступно на https://zadecu.org/wp-content/uploads/2016/08/nacionalni.plan_.akcije.za_.decu_.pdf, приступ 6. 10. 2024. године
8. Посебни извештај Заштитника грађана – Стање права детета у Републици Србији из 2018. године. Доступно на www.pravadeteta.ombudsman.org.rs, приступ 6. 10. 2024. године.
9. Посебни извештај о дискриминацији деце, Повереник за заштиту равноправности, Београд, 2013. Доступно на https://ravnopravnost.gov.rs/wp-content/download/posebanizvestajodiskriminacijideceweb.pdf, приступ 9. 11. 2024. године
10. Србија – ромска насеља, Истраживање вишеструких показатеља 2019 (MICS6). Доступно на https://www.unicef.org/serbia/media/16056/file/MICS%206%20Istra%C5%BEivanje%20vi%C5%A1estrukih%20pokazatelja%20za%202019.%20god, приступ 13. 3. 2025. године

11. Стаменковић Ж., Депопулација и јавно здравље, поглавље 6, Национални извештај о људском развоју, Србија 2020. Доступно на https://hdr.undp.org.rs/wp-content/uploads/2023/05/Poglavlje6-Depopulacija-i-javno-zdravlje-e1.pdf, приступ 16. 3. 2025. године
12. The best interest of the Child – Literal Analysis, Function and Implementation, Jean Zermatten, str. 2. Доступно на https://www.childsrights.org/documents/publications/wr/wr_best-interest-child2009.pdf, приступ 20. 10. 2025. године
13. The Best Interests of the Child - Literal Analysis, Function and Implementation, Working Report, Jean Zermatten, Institut International des Droits de l'Enfant. Доступно на https://www.childsrights.org/documents/publications/wr/wr_best-interest-child2009.pdf, приступ 5. 9. 2024. године
14. A World Fit for Children, UNICEF, 2008. Доступно на https://www.unicef.org/serbia/media/7321/file/A%20world%20fit%20for%20children.pdf, приступ 13. 9. 2024. године.
15. Piaget's 4 Stages of Cognitive Development Explained (verywellmind.com). Приступ дана 1. 3. 2024. године
16. https://psychology.fas.harvard.edu/people/erik-erikson, приступ дана 1. 3. 2024. године.
17. https://www.dropoutprevention.org/wp-content/uploads/2015/07/paquetteryan-webquest_20091110.pdf, приступ 1. 3. 2024. године
18. Посебан извештај Повереника за заштиту равноправности о дискриминацији деце, доступно на https://docs.google.com/document/d/1XsgEBPpaG63mJ197Q2dmm7qetQK6LeL/edit#, приступ 20. 10. 2025. године
19. Ситуациона анализа деце и адолесцената у Србији, UNICEF, 2019, доступно на https://www.unicef.org/serbia/media/13456/file/sitan_2019.pdf, приступ 14. 12. 2024. године
20. Публикације Републичког завода за статистику, „Србија у бројкама, 2020“, доступне на https://publikacije.stat.gov.rs/G2021/Pdf/G202122003.pdf, приступ 17. 11. 2024. године
21. https://www.un.org/en/observances/older-persons-day/, приступ 22. 10. 2024. године

22. European Commission Report on the Impact of Demographic Change, доступно на https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/demography_report_2020_n.pdf, приступ 14. 12. 2024. године
23. What is Early Childhood, The Centre for High Impact Philantropy, доступно на https://www.impact.upenn.edu/early-childhood-toolkit/what-is-early-childhood/, приступ 11. 11. 2024. године.
24. Early childhood care and education - An investment in wellbeing, gender equality, social cohesion, and lifelong learning, UNESCO, доступно на https://www.unesco.org/en/education/early-childhood, приступ 11. 11. 2024. године
25. Right to Education Handbook, UNESCO, 2019. Доступно на https://www.right-to-education.org/sites/right-to-education.org/files/resource-attachments/RTE-UNESCO_Right%20to%20education%20handbook_2019_En.pdf, приступ 8. 9. 2024. године
26. https://iep.utm.edu/hum-rts/, приступ 8. 9. 2024. године
27. https://plato.stanford.edu/archives/spr2017/entries/rights-human/, приступ 8. 9. 2024. године
28. https://aeon.co/ideas/are-human-rights-anything-more-than-legal-conventions, приступ 8. 9. 2024. године
29. Child Rights and Why They Matter, UNICEF. Доступно на https://www.unicef.org/child-rights-convention/child-rights-why-they-matter, приступ 11. 11. 2024. године
30. Права детета и међународна документа, Београд, 2011, доступно на https://www.ombudsman.rs/attachments/2145_PDFPrava_detet_u_medjunarodnim_dokumentimaF.pdf, приступ 5. 9. 2024. године
31. Смернице за учешће детета у грађанским судским поступцима и процену најбољег интереса детета, Центар за права детета, Београд, 2015. Доступно на https://cpd.org.rs/wp-content/uploads/2017/10/Smernice_za_ucesce_deteta_u_gradjanskim_sudskim_postupcima.pdf, приступ 9. 11. 2024. године
32. https://www.dw.com/sr/janu%C5%A1-kor%C4%8Dak-za%C5%A1titnik-i-prijatelj-dece/a-16551910, приступ дана 16. 9. 2024. године

33. A Second Revolution: Thirty years of child rights, and the unfinished agenda, Child Rights Now!, 2019. Доступно на https://childfundalliance.org/news-and-views/in-the-news/469-joining-forces-child-rights-now, приступ 24. 9. 2024. године

34. Саопштење за медије Комитета за права детета након што је Јужни Судан 23. јануара 2015. године ратификовао КПД доступно је на https://www.ohchr.org/en/press-releases/2015/05/un-committee-hails-south-sudans-ratification-convention-rights-child?LangID=E&NewsID=15919, приступ 23. 8. 2024. године

35. https://www.psychologytoday.com/us/blog/child-in-mind/201201/understanding-child-ism-are-we-prejudiced-against-children, приступ 19. 9. 2024. године

36. https://childfundalliance.org/news-and-views/in-the-news/469-joining-forces-child-rights-now, приступ 24. 9. 2024. године

37. https://data.unicef.org/topic/child-survival/under-five-mortality/, приступ 24. 9. 2024. године

38. https://www.un.org/millenniumgoals/pdf/Goal_4_fs.pdf, приступ 24. 9. 2024. године

39. https://www.sdg4education2030.org/new-education-data-sdg4-focus-out-school-children-27-september-2018, приступ 24. 9. 2024. године

40. https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/overview_of_projects_funded_2014-2019_0.pdf, приступ 20. 10. 2025. године

41. https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-ecthr-2015-handbook-european-law-rights-of-the-child_hr.pdf, приступ 11. 11. 2024. године

42. Our Europe, Our Rights, Our Future – Children and young people's contribution to the new EU Strategy on the Rights of the Child Guarantee, доступно на https://www.unicef.org/eu/media/1276/file/Report%20%22Our%20Europe,%20Our%20Rights,%20Our%20Future%22.pdf, приступ 11. 11. 2024. године

43. A journey for children's rights: Joint reaction to the new EU Strategy on the Rights of the Child, 2021. доступно на https://picum.org/wp-content/uploads/2021/07/A-journey-for-childrens-rights_Joint-reaction-to-the-new-EU-Strategy-on-the-Rights-of-the-Child.pdf, приступ 11. 11. 2024. године

44. Joint Statement On the first anniversary of EU Strategy on the Rights of the Child, effective implementation is needed more than ever од 24. марта 2022. године. Доступно на https://eurochild.org/uploads/2022/03/Statement-1st-anniversary-Child-Rights-Strategy-24-March-2022.pdf, приступ 11. 11. 2024. године

45. European Commission, Commission Recommendation "Investing in children: breaking the cycle of disadvantage", Commission Recommendation of 20 February 2013, C (2013) 778 final. Доступно на https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32013H0112&from=EN, приступ 11. 11. 2024. године

46. Building a 21st century society with and for children: follow–up to the European strategy for children (Recommendation 1286 (1996)), Доступно на http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=16983&lang=en, приступ 5. 10. 2025. године

47. Doc. 13458, 21 March 2014 Ending child poverty in Europe, доступно на http://semantic-pace.net/tools/pdf.aspx?doc=aHR0cDovL2Fzc2VtYmx5LmNvZS5pbnQvbncveG1sL1hSZWY-vWDJILURXLWV4dHIuYXNwP2ZpbGVpZD0yMDU2NSZsYW5nPUVO&xsl=aHR0cDovL2Fzc2VtYmx5LmNvZS5pbnQvbncveG1sL3hzbC1mby9QZGYvWFJlZi1XRC1BVC1YTUwyUERGLnhzbA==&xsltparams=ZmlsZWlkPTIwNTY1, приступ 6. 4. 2024. године.

48. The Protection of Children's Rights under the ECHR, By Lord Reed Published 9 April, 2019 – https://newjurist.com/the-protection-of-childrens-rights-under-the-echr.html, приступ 6. 4. 2024. године

49. https://rsjp.gov.rs/upload/1591356622717_Nacrt%20zakon.pdf, приступ 18. 4. 2024. године

50. https://savetzapravadeteta.gov.rs/o-nama-savet.php, приступ 18. 4. 2024. године

51. https://www.un.org/en/observances/parents-day, приступ 20. 10. 2024. године

52. https://assets.pewresearch.org/wp-content/uploads/sites/3/2010/11/pew-social-trends-2010-families.pdf, приступ 15. 4. 2024. године

53. Сајт Комисије за европско породично право http://ceflonline.net/, приступ 16. 4. 2022. године

54. https://ceflonline.net/wp-content/uploads/Principles-PR-English.pdf, приступ 17. 11. 2024. године

55. Helping Parents to Parent, Social Mobility Commission, London, 2017. Доступно на https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/592452/Helping_Parents_to_Parent_report.pdf, приступ 29. 11. 2024. године

56. https://cpd.org.rs/cpd-pocinje-sa-realizacijom-projekta-pozitivno-roditeljstvo/, приступ 29. 11. 2024. године

57. https://cpd.org.rs/projects/pozitivno-roditeljstvo/, приступ 29. 11. 2024. године

58. https://cpd.org.rs/wp-content/uploads/2020/10/Vodi%C4%8D-za-facilitatore_Pozitivno-roditeljstvo_FINAL-1.pdf, приступ 16. 10. 2024. године

59. http://www.parlament.gov.rs/Prva_sednica_Odbora_za_prava_deteta.29387.941.html, приступ 4. 9. 2024. године

60. https://www.un.org/development/desa/dspd/international-year-of-the-family.html, приступ 18. 6. 2024. године

61. https://www.un.org/development/desa/family/international-day-of-families.html#, приступ 18. 6. 2024. године

62. https://au.int/sites/default/files/treaties/36804-treaty-african_charter_on_rights_welfare_of_the_child.pdf, приступ 7. 7. 2024. године

63. http://archive.sph.harvard.edu/press-releases/2006-releases/press02272006.html, приступ 24. 6. 2024. године

64. https://www.un.org/esa/socdev/family/docs/IDF2017/backgroundnote.pdf, приступ 18. 6. 2024. године

65. Role of the Family in the Promotion of the Rights of the Child, Excerpted from CRC/C/24, 7th Session, 10 October 1994. Доступно на https://www.ohchr.org/sites/default/files/HRBodies/CRC/Documents/Recommandations/family.pdf, приступ 11. 11. 2024. године
66. https://www.ohchr.org/sites/default/files/HRBodies/CRC/Documents/Recommandations/family.pdf, приступ 20. 6. 2024. године
67. Декларација о правима детета из 1959. године
68. Implementation Handbook for the Convention on the Rights of the Child, UNICEF, 2007.
69. A child's right to die, New Scientist. 2/22/2014, Vol. 221 Issue 2957, p. 6–6. 1/8p.
70. Female genital mutilation, World Health Organization, 21 January 2022, доступно на https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/female-genital-mutilation, приступ 7. 1. 2023. године
71. https://data.unicef.org/resources/impact-of-covid-19-on-multidimensional-child-poverty/, приступ 23. 9. 2024. године
72. file:///C:/Users/ljubi/Downloads/Child-Poverty-Profiles-Understanding-Internationally-Comparable-Estimates.pdf, приступ 23. 9. 2024. године
73. https://data.unicef.org/topic/child-poverty/overview/, приступ 23. 9. 2024. године
74. https://www.unicef.org/social-policy/child-poverty, приступ 23. 9. 2024. године
75. The State of the World's Children 2019 Children, food and nutrition: Growing well in a changing world, UNICEF. Доступно на https://www.unicef.org/reports/state-of-worlds-children-2019, приступ 13. 11. 2024. године
76. The Changing Face of Malnutrition, The State of the World's Children 2019, УНИЦЕФ, доступно на https://features.unicef.org/state-of-the-worlds-children-2019-nutrition/, приступ 22. 10. 2024. године
77. Feeding my child How mothers experience nutrition across the world, УНИЦЕФ, доступно на https://www.unicef.org/sites/default/files/2020-11/Feeding-my-child-mothers-SOWC2019-companion-report.pdf, приступ 22. 10. 2024. године

78. Under-five mortality, UNICEF. Доступно на https://data.unicef.org/topic/child-survival/under-five-mortality/, приступ 22. 9. 2024. године

79. https://data.unicef.org/topic/child-survival/covid-19/, приступ 22. 9. 2024. године

80. https://data.unicef.org/resources/levels-and-trends-in-child-mortality/, приступ 22. 09. 2024. године

81. https://www.unicef.org/early-childhood-development/data-evidence-tracking, приступ 22. 9. 2024. године

82. Моја права, аутор Никола Чутурило, UNICEF, За свако дете. Доступно на https://www.unicef.org/serbia/media/12461/file/Moja_prava.pdf, приступ 16. 11. 2024. године

83. https://www.supremecourt.uk/cases/docs/uksc-2010-0002-judgment.pdf, приступ 5. 9. 2024. године

84. https://rm.coe.int/1680657e56, приступ 31. 8. 2024. године

85. https://archive.crin.org/sites/default/files/images/docs/resources/treaties/crc.43/GDD_2006_outline.pdf, приступ 13. 9. 2024. године

86. https://www.nobelprize.org/prizes/peace/2014/yousafzai/biographical/, приступ 21. 9. 2024. године

87. https://www.britannica.com/biography/Greta-Thunberg, приступ 21. 9. 2021. године

88. Студија о партиципацији деце у политичком и демократском животу ЕУ из 2021. године, доступна на https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/child_participation_final_raport_revised_28.04.2021_final_web_pdf.pdf, приступ 13. 9. 2024. године

89. https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/1_en_act_part1_v7_0.pdf, приступ 13. 9. 2024. године

90. https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/child_participation_handout_no_2.pdf, приступ 20. 9. 2024. године

91. https://www.unwomen.org/sites/default/files/Headquarters/Attachments/Sections/CSW/PFA_E_Final_WEB.pdf, приступ 20. 10. 2024. године

92. Rainbow Resources Compasito Companion on Sexuality and Gender 2014 edition - fully revised and updated, доступно на http://ifm-sei.org/files/up/rr-english_web.pdf, приступ 30. 11. 2024. године

93. Yogyakarta Principles: The application of International Human Rights Law in relation to Sexual Orientation and Gender Identity, Yogyakarta, 26 March, 2007. Доступно на www.yogyakartaprinciples.org, приступ 30. 11. 2024. године

94. LGBTQ Children Protecting the Rights of the LGBTQ Child, доступно на https://www.humanium.org/en/lgbtq-children/, приступ 30. 11. 2024. године

95. LGBTQ Youth in Unstable Housing and Foster Care Laura Baams, Bianca D.M. Wilson, Stephen T. Russell, доступно на https://www.childrensrights.org/wp-content/uploads/2019/04/2019.02.12-LGBTQ-Youth-in-Unstable-Housing-and-Foster-Care.pdf, приступ 30. 11. 2022. године

96. Study on Confidential Birth and Safety Measures of Infants from Unmarried Mothers, Yeani Choi, Department of Medicine History of Medicine and Medical Humanities major Seoul National University. Доступно на 000000145496.pdf (snu.ac.kr).

97. https://www.cdc.gov/art/artdata/index.html#preliminary, приступ 1. 5. 2024. године

98. https://www.ama-assn.org/delivering-care/ethics/gamete-donation, приступ 1. 5. 2024. године

99. https://donorsiblingregistry.com/, приступ 1. 5. 2024. године

100. https://www.youtube.com/watch?v=YPnMaa4zJ9U, приступ 1. 5. 2024. године

101. *Understanding Children's Well-being in a Digital World*, Laura Lundi, Вебинар доступан на https://www.facebook.com/LSEMediaAndCommunications/videos/258049038639720, приступ 23. 5. 2024. године

102. https://www.familylaw.co.uk/home/researching-reform-cinderella-law-how-might-the-new-criminal-measures-affect-already-existing-family-legislation, приступ 19. 8. 2024. године

103. https://www.bbc.com/news/uk-27693587, https://www.dailymail.co.uk/news/article-2593042/Cinderella-Law-stop-emotional-abuse-children-Parents-fail-love-face-

prison.html, https://theconversation.com/cinderella-law-proposals-are-unhelpful-and-draconian-25106, приступ 19. 8. 2024. године

104. https://theconversation.com/modern-day-cinderella-law-has-roots-in-georgian-britain-25057, приступ 19. 8. 2024. године

105. How many single-parent households are there in the EU?, доступно на https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/edn-20210601-2, приступ 3. 1. 2023. године

106. https://www.icj.org/wp-content/uploads/1998/10/Sweden-Act-on-The-Children-and-Parents-Code-1998-eng.pdf, приступ 10. 8. 2024. године

107. Стручно методолошко упутство за рад органа старатељства у поступку одржавања личних односа детета са родитељем, сродницима и другим лицима са којима га везује посебна блискост у контролисаним условима из 2021. године. Доступно на http://www.zavodsz.gov.rs/media/2151/strucno-metodolosko-upustvo-vidjanje-u-kontrolisanim-uslovima.pdf, приступ 11. 8. 2024. године

108. https://www.rts.rs/page/stories/ci/story/134/hronika/2801733/muskarac-ubio-zenu-i-dete-u-centru-za-socijalni-rad-u-rakovici.html, приступ 11. 8. 2024. године

109. Children of Incarcerated Parents: A Bill of Rights, San Francisco Partnership for Incarcerated Parents, 2003. Доступно на https://www.ojp.gov/pdffiles1/Archive/209277NCJRS.pdf, приступ 4. 1. 2023. године

110. Christian, S. (2009). Children of Incarcerated Parents. The Journal of Criminal Law and Criminology, 101(1), 77–118. Dallaire, D. H. (2007). Children with incarcerated mothers: Developmental outcomes, special challenges, and recommendations. Journal of Applied Developmental Psychology, 28, 15–24. doi:10.1016/j.appdev.2006.10.003 Davis, L., & Shlafer, R. J. (2017). Mental health of adolescents with currently and formerly incarcerated parents. Journal of adolescence, 54, 120–134. https://doi.org/10.1016/j. adolescence.2016.10.006

111. https://bristolgrandparentssupportgroup.co.uk/, приступ 10. 10. 2024. године

112. https://www.growingkids.co.uk/GrandparentsWhoAreDeniedAccessGrandchildren.html, приступ 10. 10. 2024. године

113. https://www.verywellfamily.com/cope-with-losing-contact-with-grandchildren-1695992, приступ 11. 10. 2024. године

114. https://www.youtube.com/watch?v=LFWhGp_E6V0, приступ 10. 10. 2024. године

115. Global status report on preventing violence against children 2020. Доступно на https://www.who.int/publications/i/item/9789240004191, приступ 7. 9. 2024. године

116. https://www.wvi.org/sites/default/files/2020-07/2020_06_JF_CRN_Ending%20Violence%20Against%20Children%20and%20COVID%2019%20ENG.pdf, приступ 3. 5. 2024. године

117. Laying the foundation for non-violent childhood: putting prohibition of corporal punishment of children into practice, Global Partnership to end violence against children, June 2021, str. 4. Доступно на https://endcorporalpunishment.org/wp-content/uploads/2021/06/Implementation-guidance.pdf, приступ 3. 5. 2024. године

118. https://www.end-violence.org/, приступ 3. 5. 2024. године

119. Exploiting Isolation: Offenders and Victims of Online Child Sexual Abuse During the COVID-19 Pandemic, EUROPOL, 2020. Доступно на https://www.europol.europa.eu/cms/sites/default/files/documents/europol_covid_report-cse_jun2020v.3_0.pdf, приступ 4. 1. 2023. године

120. 18 November European Day on the Protection of Children against Sexual Exploitation and Sexual Abuse, доступно на https://rm.coe.int/18-november-european-day-on-the-protection-of-children-against-sexual-/16809739e3, приступ 5. 1. 2023. године

121. Нова писменост – Деца и приватност на интернету, истраживање јавног мњења, Цесид, 2022. Доступно на DECA_I_PRIVATNOST_NA_INTERNETU_2022.pdf, приступ 2. 4. 2025. године

122. Handbook on the protection of children against sexual exploitation and sexual abuse in crisis and emergency situations, доступно на https://rm.coe.int/handbook-on-the-protection-of-children-against-sexual-exploitation-and/1680a8ae86, приступ 5. 1. 2023. године

123. Council of Europe publishes guidance on how to better protect children against sexual exploitation and abuse in crisis and emergency situations, доступно на https://www.coe.int/en/web/children/-/council-of-europe-publishes-guidance-on-how-to-better-protect-children-against-sexual-exploitation-and-abuse-in-crisis-and-emergency-situations-1?redirect=%2Fen%2Fweb%2Fchildren%2F-%2Fkiko-s-exciting-adventures-continue-in-the-digital-a-1%3Fredirect%3D%252Fen%252Fweb%252Fchildren%252Falternative-care, приступ 5. 1. 2023. године

124. доступно на http://www.nspm.rs/kulturna-politika/roditelji-kao-sumnjiva-lica.html, приступ 19. 9. 2024. године

125. A Generation to Protect: Monitoring violence, exploitation, and abuse of children within the SDG framework, United Nations Children's Fund (UNICEF), Data and Analytics Section, Division of Data, Analytics, Planning and Monitoring, 2020. Доступно на https://data.unicef.org/resources/a-generation-to-protect/ приступ 24. 9. 2024. године

126. https://data.unicef.org/topic/child-protection/violence/violent-discipline/, приступ 3. 5. 2024. године

127. Practical Guide for Teaching Self-determination, Field, Sharon; Martin, Jim; Miller, Robert; Ward, Michael; Wehmeyer, Michael, Council for Exceptional Children, Reston, VA. Div. of Career Development and Transition, 1998. Доступно на https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED442207.pdf, приступ 16. 9. 2024. године

128. https://www.unicef-irc.org/publications/pdf/evolving-eng.pdf, приступ 18. 9. 2024. године

129. What Makes Me? Core Capacities for Living and Learning, UNICEF Innocenti Research Centre, 2021. Доступно на https://www.unicef-irc.org/publications/pdf/What-Makes-Me_Core-Capacities-for-Living-and-Learning.pdf, приступ 1. 12. 2024. године

130. Re: Martin [2015] FamCA 1189 (23 December 2015), случај из праксе породичног суда Аустралије. Предмет – родна дистрофија (енг. Gender dysphoria). Доступно на http://www8.austlii.edu.au/cgi-bin/viewdoc/au/cases/cth/FamCA/2015/1189.html, приступ 16. 9. 2024. године

131. https://www.freedomlaw.com.au/2016/01/25/gender-changes-re-martin-2015/, приступ 18. 9. 2024. године

132. Case of An NHS Trust v ABC & A Local Authority, наведено према Gillick Re-instated: Judging Midchildhood Competence in Healthcare Law - An NHS Trust v ABC & A Local Authority [2014] EWHC 1445 (Fam) Доступно на https://eprints.keele.ac.uk/3314/1/Commentary%20Gillick%20Reinstated.pdf, приступ 16. 9. 2024. године

133. Cordelia Hebblethwaite**,** Circumcision the Ultimate Parenting Decision. BBCNews, 21 Aug 2012. Доступно на https://www.bbc.com/news/magazine-19072761, приступ 1. 7. 2023. године

134. Landgericht Cologne Judgment, 7 May 2012, Docket No. 151 Ns 169/11. Translated by Alexander Aumüller. http://www.intlawgrrls.com/2012/07/ german-circumcision-ruling-now-in. html (accessed 24 Mar 2023)

135. http://www.justiz.nrw.de/nrwe/lgs/koeln/lg_koeln/j2012/151_Ns_169_11_Urteil_20120507.html, приступ 10. 9. 2024. године

136. https://law.justia.com/cases/federal/district-courts/FSupp2/214/205/2439929/, приступ 7. 01. 2023. године

137. https://spectrum.ieee.org/zero-privacy, приступ 26. 8. 2024. године

138. https://www.law.co.il/en/articles/2019/04/17/you-have-zero-privacy-get-over-it/, приступ 26. 8. 2024. године

139. https://birthdeathlove.home.blog/digital-birth/, приступ 23. 8. 2024. године

140. https://www.smh.com.au/national/millions-of-social-media-photos-found-on-child-exploitation-sharing-sites-20150929-gjxe55.html, приступ 24. 8. 2024. године

141. https://www.fastcompany.com/3036073/the-creepiest-new-corner-of-instagram-role-playing-with-stolen-baby-photos, приступ 23. 8. 2024. године

142. https://www.yahoo.com/news/mom-my-son-was-digitally-kidnapped-what-112545291567.html, приступ 23. 8. 2024. године

143. https://www.npr.org/2019/08/12/750577697/what-parents-may-not-realize-when-they-post-about-their-kids-online, приступ 23. 8. 2024. године

144. https://www.psychologytoday.com/intl/blog/the-accidental-advocate/201503/ad-vocacy-or-privacy, приступ 25. 8. 2024. године

145. Kiko's exciting adventures continue in the digital age, доступно на https://www.coe.int/en/web/children/-/kiko-s-exciting-adventures-continue-in-the-digital-a-1?redirect=%2Fen%2Fweb%2Fchildren%2Falternative-care, приступ 27. 12. 2024. године

146. http://www.vbpsychology.com/the-dark-side-of-public-shaming-parenting/, приступ 24. 8. 2024. године

147. https://news.blogs.cnn.com/2012/05/22/girl-grew-as-a-person-when-punishment-went-viral-mom-says/, приступ 23. 8. 2024. године

148. https://www.huffpost.com/entry/humiliating-children-to-teach-them-_b_1435315, приступ 23. 8. 2024. године

149. https://www.themarysue.com/googles-ceo-name-change/, приступ 24. 8. 2024. године

150. https://www.washingtonpost.com/news/parenting/wp/2016/01/06/writing-for-the-mighty-for-my-son-and-with-my-son/, приступ 23. 8. 2024. године

151. https://h2o.law.harvard.edu/cases/8, приступ 25. 8. 2024. године

152. https://www.ftc.gov/news-events/news/press-releases/2011/05/operators-online-virtual-worlds-pay-3-million-settle-ftc-charges-they-illegally-collected-disclosed, приступ 24. 8. 2024. године

153. https://www.ohchr.org/en/events/days-general-discussion-dgd/2014/2014-day-general-discussion-digital-media-and-childrens, https://www.ohchr.org/sites/default/files/HRBodies/CRC/Documents/Recommandations/media.pdf, https://ecpat.org/day-general-discussion-digital-media-children-s-rights/, приступ 25. 8. 2024. године

154. https://archive.crin.org/sites/default/files/images/docs/FileManager/NGOGroup/Fact_sheet_CRC_DGD_EN.pdf, приступ 25. 8. 2024. године

155. https://www.ucl.ac.uk/news/2015/sep/children-more-caring-less-controlling-parents-live-happier-lives, приступ 23. 8. 2024. године

156. http://www.consciousparents.org/stop-posting-pictures-of-my-child-online-please/, приступ 24. 8. 2024. године

157. BELLOTTI v. BAIRD, 443 U.S. 622 (1979), доступно на https://caselaw.findlaw.com/us-supreme-court/443/622.html, приступ 25. 8. 2024. године

158. https://www.oxfordreference.com/view/10.1093/acref/9780191843730.001.0001/q-oro-ed5-00007046, приступ 8. 9. 2024. године

159. https://www.right-to-education.org/page/understanding-education-right, приступ 8. 9. 2024. године

160. https://fra.europa.eu/en/eu-charter/article/14-right-education#national-constitutional-law, приступ 9. 9. 2024. године

161. Посебни извештај Специјалног известиоца за право на образовање Савета за људска права УН под називом Право на образовање: културне димензије права на образовање, или право на образовање као културно право. Доступно на https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G21/089/47/PDF/G2108947.pdf?OpenElement, приступ 8. 9. 2024. године

162. Right to Education Handbook, UNESCO, 2019, доступно на https://www.right-to-education.org/sites/right-to-education.org/files/resource-attachments/RTE-UNESCO_Right%20to%20education%20handbook_2019_En.pdf, приступ 08.09.2024. године

163. https://www.unesco.org/en/education/right-education, приступ 9. 9. 2024. године

164. At What Age are School Children Employed, Married and Taken to Court, доступно на https://www.right-to-education.org/sites/right-to-education.org/files/resource-attachments/RTE_At_What_Age_Report_Annotated_Version_2011.pdf, приступ 8. 9. 2024. године

165. https://www.right-to-education.org/sites/right-to-education.org/files/resource-attachments/RTE_Early_Marriage_and_RTE_2012.pdf, приступ 8. 9. 2024. године

166. UN Treaty Bodies Concluding Observations on Higher Education Prepared by Right to Education Initiative in July 2022, доступно на https://www.right-to-education.org/sites/right-to-education.org/files/resource-attachments/UN%20Treaty%20Bodies_Higher%20education_Concluding%20observations_2016-2021_EN.pdf, приступ 9. 9. 2024. године

167. Impact of the digitalization of education on the right to education Report of the Special Rapporteur on the right to education, Koumbou Boly Barry, 10. април 2022, доступно на https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G22/322/37/PDF/G2232237.pdf?OpenElement, приступ 8. 9. 2024. године

168. https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A62018CJ0830, приступ 9. 9. 2024. године

169. https://www.researchgate.net/publication/290977267_The_Role_of_the_Family_in_the_Socialization_of_Children, приступ 30. 11. 2024. године

170. Child at Risk, The World's Most Vulnerable Children: Who They Are, Where They Live and What Puts Them at Risk, SOS Children's Villages International, 2015, стр. 2. Доступно на SOS-Child-at-risk-report-web.pdf (sos-childrensvillages.org), приступ 10. 5. 2023. године

171. Child-headed households: a feasible way forward, or an infringement of children's right to alternative care?, Charlotte Phillips, 2011. Доступно на www.charlottephillips.com, приступ 24. 10. 2024. године

172. Извештај о раду за 2021. годину, Центар за заштиту одојчади, деце и омладине, доступно на http://zvecanska.org.rs/wp-content/uploads/2022/09/Izvestaj-o-radu-CZODO-za-2021.-1.pdf, приступ 8. 11. 2024. године

173. https://digitallibrary.un.org/record/673583, приступ 27. 12. 2024. године

174. World Social Protection Report 2020–2022, International Labour Organization, доступно на wcms_817574.pdf (ilo.org) , приступ 21. 5. 2023. године

175. Save the Children's Child Protection Strategy 2013–2015 Child Protection in Emergencies, Save the Children, 2013. Доступно на https://resourcecentre.savethechildren.net/pdf/sc_cpie_strategy1.pdf/, приступ 15. 1. 2023. године

176. Assessing foster carers a social worker's guide, доступно на https://www.fosteringresources.co.uk/documents/TSTFAssessment-Socialworkersguide(sample).pdf, приступ 16. 10. 2024. године

177. Foster Parent Manual, New York State Office of Children and Family Services, 2010. Доступно на https://ocfs.ny.gov/main/publications/Pub5011.pdf, приступ 16. 10. 2024. године

178. https://ocfs.ny.gov/programs/fostercare/requirements.php#regulations, приступ 16. 10. 2024. године

179. https://williamsinstitute.law.ucla.edu/publications/same-sex-parents-us/, приступ 30. 11. 2024. године

180. 'My scar is called adoption': The lived experiences of Irish mothers who have lost a child through closed adoption, Deborah McNawara, Jonathan Egan, Padgraig McNeela, Adoption & Fostering, 2021, Vol. 45(2), 138–154. Доступно на https://ezproxy.nb.rs:2173/doi/pdf/10.1177/03085759211011734, приступ 1. 12. 2024. године

181. Intercountry Adoption, UNICEF International Child Development Centre, Florence Italy, 1998. Доступно на https://www.unicef-irc.org/publications/pdf/digest4e.pdf, приступ 9. 11. 2024. године

182. http://www.childwelfare.gov/adoption/preplacement/adoptionopenness.cfm, приступ 9. 11. 2024. године

183. http://www.childwelfare.gov/adoption/adoptparenting/ foster/transracial.cfm, приступ 21. 6. 2025. године

184. Guidelines for improving data on child adoption, United Nations New York, 2010. Доступно на https://www.un.org/en/development/desa/population/publications/pdf/policy/Guidelines_ImprovingData.pdf, приступ 2. 12. 2024. године

185. Intercountry Adoption, UNICEF International Child Development Centre, Florence Italy, 1998. Доступно на https://www.unicef-irc.org/publications/pdf/digest4e.pdf, приступ 9. 11. 2024. године

186. Chelsea Schuin, What about the makfuls? Kafala, the Family Reunification Directive and Children's Rights, доступно на https://www.leidenlawblog.nl/articles/what-about-the-makfuls-kafala-the-family-reunification-directive-and-childr, приступ 2. 01. 2023. године

187. European Network of Ombudspersons for Children, доступно на http://enoc.eu, приступ 19. 1. 2023. године

188. http://enoc.eu/?page_id=3385, приступ 19. 2. 2023. године

189. http://enoc.eu/wp-content/uploads/2020/06/ENOC-UNICEFF-COVID-19-survey-updated-synthesis-report-FV.pdf, приступ 19. 1. 2023. године

190. https://www.ombudsman.org.rs/attachments/article/192/Report%20on%20Protector%20of%20Citizens'%20activities%20during%20COVID-19%20pandemic.pdf, приступ 19. 1. 2023. године

191. https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/overview_of_projects_funded_2014-2019_0.pdf, приступ 19. 1. 2023. године

192. https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/crc.aspx, приступ 29. 12. 2021. године

193. https://repository.gchumanrights.org/bitstream/handle/20.500.11825/1700/08.The%20Third%20Optional%20Protocol%20to%20the%20Convention%20on%20the%20Rights%20of%20the%20Child.pdf?sequence=3&isAllowed=y, приступ 29. 12. 2024. године

194. https://treaties.un.org/doc/source/signature/2012/CTC_4-11d.pdf, приступ 29. 12. 2024. године

195. Предлога Нацрта Трећег опционог протокола који је поднет Генералној скупштини УН 18.01.2011. године, доступан на http://www.bayefsky.com/reform/a_hrc_wg7_2_4.pdf , приступ 16. 3. 2024. године

196. Report of the Open-ended Working Group on an optional protocol to the Convention on the Rights of the Child to provide a communications procedure, Chairperson-Rapporteur: Drahoslav Štefánek (Slovakia), стр. 13. доступно на https://archive.crin.org/sites/default/files/images/docs/A.HRC.17.36_en.pdf?msclkid=a28affeea54011ec8d36c3e6fc6aaaf0, приступ 16. 3. 2024. године

197. https://opic.childrightsconnect.org/ratification-status/, приступ 17. 3. 2024. године

198. https://www.coe.int/en/web/children/-/-listen-act-change-launch-of-a-new-council-of-europe-guide-on-children-s-participation?redirect=%2Fen%2Fweb%2Fchildren%2F-%2Fkiko-s-exciting-adventures-continue, приступ 07.01.2023. године

199. Catherine Hein, Reconciling work and family responsibilities Practical ideas from global experience, International Labour Organization, Geneva, 2005. Доступно на https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/2005/105B09_142_engl.pdf, приступ 22. 10. 2024. године

200. Michael Freeman. A Commentary on the United Nations Convention on the Rights of the Child, Article 3: The Best Interests of the Child, Vol. 3, Martinus Nijhaff Publishers, 2007.

201. Attila Sarvary, Zsigmond Kosa and all, Socioeconomic Status, Health Related Behaviour, and Self-Rated Health of Children Living in Roma Settlements in Hungary, Cent Eur J Public Health. 2019 Mar;27(1):24-31. doi: 10.21101/cejph.a4726. PMID: 30927393.

202. The Effective Provision of Pre-School Education (EPPE) Project: Findings from Pre-school to end of Key Stage1, Kathy Sylva, Edward Melhuish, Pam Sammons, Iram Siraj-Blatchford, Brenda Taggart. Доступно на https://www.researchgate.net/publication/237527842_The_Effective_Provision_of_Pre-School_Education_EPPE_Project_Findings_from_Pre-school_to_end_of_Key_Stage1, приступ 29. 11. 2024. године

203. The Right to Education for Roma Children under the European Convention on Human Rights, Ida Elisabeth Koch, доступно на https://www.right-to-education.org/sites/right-to-education.org/files/resource-attachments/Koch_Right_to_Education_for_Roma_Under_ECHR_2011_en.pdf, приступ 9. 9. 2024. године

204. Right to Education Handbook, UNESCO, 2019, доступно на https://www.right-to-education.org/sites/right-to-education.org/files/resource-attachments/RTE-UNESCO_Right%20to%20education%20handbook_2019_En.pdf, приступ 8. 9. 2024. године

205. https://www.dropoutprevention.org/wp-content/uploads/2015/07/paquetteryan-webquest20091110.pdf, приступ 1. 3. 2025. године

206. The right to strong foundation, Global report on early childhood care and education, UNICEF, 2024. Доступно на https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED660978.pdf, приступ 15. 3. 2025. године

207. https://www.childrightsconnect.org/wp-content/uploads/2018/03/Fact-sheet_CRC_DGD_EN_2018.pdf, приступ 22. 9. 2024. године

208. https://www.ohchr.org/en/treaty-bodies/crc/days-general-discussion, приступ 22. 9. 2024. године

209. https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLU-TION/GEN/NR0/548/41/IMG/NR054841.pdf?OpenElement, приступ 22. 10. 2024. године

210. http://www.un-documents.net/gdrc1924.htm, приступ 5. 9. 2024. године

211. https://www.un.org/en/observances/world-childrens-day, приступ 22. 10. 2024. године

212. https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriS-erv.do?uri=COM:2011:0060:FIN:EN:PDF, приступ 19. 9. 2024. године

213. https://www.eurochild.org/news/reaction-to-the-veto-on-eu-child-rights-strategy/, приступ 11. 11. 2024. године

214. https://www.savetzapravadeteta.gov.rs/doc/dokumenta/Zakljucak-Vlade-o-usva-janju-Opsteg-protokola.pdf, приступ 16. 3. 2025. године

215. https://www.johngottman.net/, приступ 16. 10. 2024. године

216. https://cpd.org.rs/cpd-pocinje-sa-realizacijom-projekta-pozitivno-roditeljstvo/ , приступ 16. 10. 2024. године

217. https://cpd.org.rs/projects/pozitivno-roditeljstvo/, приступ 16. 10. 2024. године

218. https://data.unicef.org/resources/child-poverty-profiles-understanding-internationally-comparable-estimates/, приступ 23. 9. 2024. године

219. https://www.grupa484.org.rs/h-content/uploads/2020/04/3.-Komentari-i-predlozi-za-izmene-i-dopune-nacrta-zakona-o-pravima-deteta-i-zas%CC%8Ctitniku-prava-deteta-grupa-484.pdf, приступ 9. 11. 2024. године

220. Boosting child and youth participation - from voice to choice, Дуња Мијатовић. Доступно на https://www.coe.int/en/web/commissioner/-/boosting-child-and-youth-participation-from-voice-to-choice, приступ 9. 11. 2024. године

221. https://www.unicef.org/disabilities, приступ 18. 3. 2025. године

222. https://ravnopravnost.gov.rs/wp-content/uploads/2025/06/FINAL-Poseban-izvestaj-OSI-UNFPA-250619-2.pdf, приступ 12. 11. 2024. године

223. Stanford Encyclopedia of Philosophy, доступно на https://plato.stanford.edu/Entries/identity-politics/, приступ 20. 3. 2025. године

224. Birth Registration – Right from the Start, UNICEF, Inocenti Research Centre, Florence, Italy, 2002. Доступно на https://civilsociety-centre.org/sites/default/files/resources/birthregistration_Digestenglish.pdf, приступ 14. 11. 2024. године

225. Birth Registration for Every Child by 2030: Are We on Track?, 2019. Доступно на https://data.unicef.org/resources/birth-registration-for-every-child-by-2030/, приступ 14. 11. 2024. године

226. Birth registration – Without legal proof of identity, children are left uncounted and invisible, 3. 9. 2020, доступно на https://www.unicef.org/protection/birth-registration, приступ 18. 11. 2024. године

227. One in four children under the age of five do not officially exist, доступно на https://data.unicef.org/topic/child-protection/birth-registration/?_gl=1*1tugj29*_gcl_au*MTc3ODA4ODAxMy4xNzI4MjM2OTI4*_ga*NjAwNzU1MTE4LjE3MjcwMDU5NjA.*_ga_BCSVVE74RB*MTczMTk2MDkzOC40LjEuMTczMTk2MTMwNS41LjAuMA..*_ga_Q8DVG06WKT*MTczMTk2MDkzOC4zLjEuMTczMTk2MTMwMS4wLjAuMA..*_ga_ZEPV2PX419*MTczMTk2MDkzOC45LjEuMTcz

MTk2MTMwMi42MC4wLjA.*_ga_9ZKVYH4DTE*MTczMTk2MDkzOS45LjEuMTczMTk2MTMwMi4wLjAuMA..*_ga_P0DMSZ8KY6*MTczMTk2MDkzOS45LjEuMTczMTk2MTMwNS41LjAuMA, приступ 18. 11. 2024. године

228. What is Birth Registration and Why Does It Matter, доступно на https://www.unicef.org/stories/what-birth-registration-and-why-does-it-matter, приступ 18. 11. 2024. године

229. https://www.sd.rs/sr/vesti/drustvo/policija-pronasla-zenu-za-koju-se-sumnja-da-je-ostavila-tek-rodenog-decaka-u-kontejneru-2019-08-27, приступ 24. 11. 2024. године

230. https://www.sd.rs/sr/vesti/beograd/tek-rodenog-decaka-ostavljenog-u-zatvorenoj-plasticnoj-kesi-pratile-su-neverovatne-okolnosti-mu-je-2019-08-26?amp, приступ 24. 11. 2024. године

231. https://mondo.rs/Info/Svet/a839497/Beba-na-ulici-u-kesi-za-djubre.html, приступ 24. 11. 2024. године

232. https://www.novosti.rs/c/hronika/zlocin/960618/smrt-bebe-12-meseci-jovana-22-brusa-osudjena-zbog-ubistva-novorodjenceta, приступ 24. 11. 2024. године

233. https://www.euronews.rs/srbija/drustvo/137116/visi-sud-u-nisu-odlucio-u-korist-tijane-prizrenac-dobijena-jos-jedna-bitka-za-zamrznute-embrione/vest, приступ 23. 3. 2025. године

234. https://www.blic.rs/vesti/drustvo/tijana-prizrenac-dobila-bitku-za-zamrznute-embrione-proglasila-pobedu-nakon-pet/cmlgqjc, приступ 23. 3. 2025. године

235. https://www.rts.rs/vesti/drustvo/5234338/embrioni-smrt-partnera-vestacka-oplodnja-ana-danijela-crkva.html, приступ 23. 3. 2025. године

236. https://ravnopravnost.gov.rs/predlog-za-ocenu-ustavnosti-i-zakonitosti-zfppd/, приступ 24. 3. 2025. године

237. Children of Incarcerated Parents: A Bill of Rights, San Francisco Partnership for Incarcerated Parents, 2003. Доступно на https://www.ojp.gov/pdffiles1/Archive/209277NCJRS.pdf, приступ 4. 1. 2023. године

238. https://bgcentar.rs/bgcentar/wp-content/uploads/2014/01/Problemi_samohranih_roditelja_u_Srbiji.pdf, приступ 11. 12. 2024. године

239. https://www.unicef.org/media/70731/file/Global-status-report-on-preventing-violence-against-children-2020.pdf, приступ 7. 9. 2024. године

240. https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2004/31/contents, приступ 22. 2. 2025. године

241. https://www.coe.int/en/web/children/corporal-punishment, приступ 9. 18. 2025. године

242. Насиље према деци у Србији – детерминанте, фактори и интервенције, национални извештај, УНИЦЕФ, 2017. Доступно на https://www.unicef.org/serbia/media/2766/file/Nasilje%20prema%20deci%20u%20Srbiji.pdf, приступ 25. 3. 2025. године

243. Детерминанте и фактори насиља над децом у Србији – преглед налаза, УНИЦЕФ, доступно на https://www.unicef.org/serbia/nasilje-nad-decom-u-srbiji-pregled-nalaza, приступ 25. 3. 2025. године

244. https://apps.who.int/gb/bd/PDF/bd47/EN/constitution-en.pdf?ua=1, приступ 27. 3. 2025. године

245. Mary Madden, Sandra Cortesi, Urs Gasser, Amanda Lenhart, Maeve Duggan, Parents, Teens, and Online Privacy, доступно на https://www.pewresearch.org/internet/2012/11/20/parents-teens-and-online-privacy/, приступ 24. 8. 2024. године

246. https://www.ceprom.rs/wp-content/uploads/2019/03/PUBLIKACIJA-Medijska-slika-dece-u-Srbiji-2018..pdf, приступ 3. 3. 2025. године

247. https://pametnoibezbedno.gov.rs/, приступ 31. 3. 2025. године

248. https://ombudsman.rs/index.php/2011-12-25-10-17-15/2011-12-26-10-05-05/7366-z-sh-i-ni-gr-d-n-p-lu-n-di-d-sh-i-id-n-i-d-zr-v, приступ 4. 3. 2025. године

249. https://cuvamte.gov.rs/aktuelnost/uloga-i-znacaj-nacionalnog-kontakt-centra-za-bezbednost-dece-na-internetu/3745.php, приступ 31. 3. 2025. године

250. Посебан извештај Заштитника грађана – Стање права детета у Републици Србији, Београд, 2018, стр. 70. Доступно на https://www.ombudsman.rs/index.php/izvestaji/posebnii-izvestaji/5949-p-s-b-n-izv-sh-z-sh-i-ni-gr-d-n-s-nju-pr-v-d, приступ 31. 3. 2025. године

251. https://prosveta.gov.rs/vesti/pisa-testiranje/, приступ 20. 6. 2025. године

252. https://prosveta.gov.rs/vesti/objavljeni-pisa-rezultati-napredak-u-citanju-nauci-i-matematici-u-odnosu-na-2018-godinu/, приступ 20. 6. 2025. године

253. https://www.zavodsz.gov.rs/media/2883/deo-izve%C5%A1taja-deca-u-ssz-2023-1311docx.pdf, приступ 7. 3. 2025. године

254. https://www.zavodsz.gov.rs/media/2013/save-final-book-srb-sa-koricama-ok.pdf, приступ 7. 3. 2025. године

255. Извештај о раду Центра за породични смештај и усвојење Београд за 2023. годину, Београд, 2024. Доступно на https://hraniteljstvocps.gov.rs/wp-content/uploads/2024/03/Izvestaj-o-radu-za-2023.-godinu.pdf, приступ 11. 3. 2025. године

256. https://digitallibrary.un.org/record/126399?v=pdf, приступ 18. 9. 2025. године

257. https://www.rts.rs/vesti/drustvo/5649273/zasto-se-u-poslednje-dve-godine-prepolovio-broj-usvojene-dece.html, https://rtv.rs/sr_ci/drustvo/popovic-u-srbiji-poslednjih-godina-opada-broj-usvojene-dece_1604917.html, приступ 23. 6. 2025. године

258. https://www.politika.rs/scc/clanak/629299/Nelegalna-usvojenja-kao-savrsen-zlocin, приступ 27. 6. 2025. године

259. https://pravdaipravo.org/2018/05/05/srbska-deca-robovi-podzemlje-u-vrhu-socijalne-zastite/, приступ 27. 6. 2025. године

260. Судска грађанскоправна заштита од дискриминације, Повереник за заштиту од дискриминације, Београд, 2012. Доступно на https://ravnopravnost.gov.rs/wp-content/download/sudska_gradjanskopravna_zastita_od_diskriminacije.pdf, приступ 17. 4. 2025. године

261. https://minljmpdd.gov.rs/sektori/ljudska-prava/medjunarodni-ugovori/medju-narodna-konvencija-o-ukidanju-svih-oblika-rasne-diskriminacije-cerd/?utm, приступ 17. 4. 2025. године

262. https://minljmpdd.gov.rs/sektori/ljudska-prava/medjunarodni-ugovori/medju-narodni-pakt-o-gradjanskim-i-politickim-pravima-iccpr/?utm, приступ 17. 4. 2025. године

263. https://minljmpdd.gov.rs/sektori/ljudska-prava/medjunarodni-ugovori/medju-narodni-pakt-o-ekonomskim-socijalnim-i-kulturnim-pravima-icescr/?utm, приступ 17. 4. 2025. године

264. https://minljmpdd.gov.rs/sektori/ljudska-prava/medjunarodni-ugovori/konvencija-o-ukidanju-svih-oblika-diskriminacije-zena-cedaw/?utm, приступ 17. 4. 2025. године

265. https://minljmpdd.gov.rs/sektori/ljudska-prava/medjunarodni-ugovori/konvencija-o-pravima-osoba-sa-invaliditetom-crpd/?utm, приступ 17. 4. 2025. године

266. https://wp2008.ius.bg.ac.rs/klinika01/medunarodni-izvori/medunarodni-izvori/medunarodna-konvencija-o-zastiti-prava-svih-radnika-migranata-i-clanova-njihovih-porodica/, приступ 17. 4. 2025. године

267. https://minljmpdd.gov.rs/sektori/ljudska-prava/medjunarodni-ugovori/medju-narodna-konvencija-o-zastiti-svih-lica-od-prisilnih-nestanaka-ced/, приступ 17. 4. 2025. године

268. https://ohchr.org/EN/HRBodies/CRC/Pages/Membership.aspx, приступ 29. 12. 2024. године

269. https://www.ohchr.org/en/treaty-bodies/crc/membership, приступ 18. 3. 2024. године

270. https://www.ohchr.org/en/treaty-bodies/crc/reporting-guidelines, приступ 9. 4. 2025. године

271. https://www.ohchr.org/en/treaty-bodies/crc/general-comments, приступ 3. 4. 2025. године

272. https://cpd.org.rs/projects/odabrani-medjunarodni-instrumenti/, приступ 3. 4. 2025. године

273. https://www.ohchr.org/en/treaty-bodies/crc/general-comments, приступ 31. 3. 2025. године

274. https://www2.ohchr.org/english/bodies/HRTD/docs/consultation/Sion/SpeechYangheeLee.pdf?msclkid=93709d76a69b11eca7fc3b858be43507, приступ 18. 3. 2025. године

275. https://indicators.ohchr.org/, приступ 17. 3. 2024. године

276. https://opic.childrightsconnect.org/what-is-opic/the-mechanisms/, приступ 30. 3. 2024. године

277. https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/HRBodies/CRC/TablePendingCases.pdf, приступ 18. 3. 2025. године

278. www.juris.ohchr.org, приступ 25. 3. 2025. године

279. https://view.officeapps.live.com/op/view.aspx?src=https%3A%2F%2Fminljmpdd.gov.rs%2Fwp-content%2Fuploads%2F2024%2F07%2Finicijalni-izvestaj-crc-srp-2.doc&wdOrigin=BROWSELINK, приступ 27. 6. 2025. године

280. https://www.cpd.org.rs/wp-content/uploads/2017/11/Preporuke_SRB_web.pdf, приступ 30. 6. 2025. године

281. https://cpd.org.rs/wp-content/uploads/2025/04/Decji-izvestaj-Komitet-za-prava-deteta.pdf, приступ 30. 6. 2025. године

282. https://pravno-informacioni-sistem.rs/eli/rep/sgrs/vlada/odluka/2014/10/2/reg, приступ 1. 7. 2025. године

283. https://www.savetzapravadeteta.gov.rs/dokumenta.php, приступ 1. 7. 2025. године

284. http://www.ombudsman.rs/index.php/izvestaji/posebnii-izvestaji, приступ 1. 7. 2025. године

285. https://ravnopravnost.gov.rs/posebni-izvestaji/, приступ 1. 7. 2025. године

286. https://ravnopravnost.gov.rs/wp-content/download/zbornik_misljenja_i_preporuka_poverenika_nbs.pdf, приступ 1. 7. 2025. године

287. https://view.office-apps.live.com/op/view.aspx?src=https%3A%2F%2Fravnopravnost.gov.rs%2Fwp-content%2Fuploads%2F2023%2F02%2FPOSEBAN-IZVESTAJ-O-DISKRIMINACIJI-DECE-FINAL.docx&wdOrigin=BROWSELINK, приступ 1. 7. 2025. године

288. https://cpd.org.rs/, приступ 3. 7. 2025. године

289. https://prijateljidece.org/, приступ 3. 7. 2025. године

290. http://incesttraumacentar.org.rs/, приступ 3. 7. 2025. године

291. https://ucpd.rs/, приступ 3. 7. 2025. године

292. https://childhub.org/en, приступ 3. 7. 2025. године

293. https://pravadeteta.ucpd.rs/wp-content/uploads/2024/07/Izvestaj-o-ostvarivanju-prava-deteta-u-R-Srbiji-2017-2023.pdf, приступ 3. 7. 2025. године

294. Деца у систему социјалне заштите, Републички завод за социјалну заштиту, Београд, 2025. Доступно на deca-u-sistemu-sz-u-2024-godini.pdf, приступ 20. 10. 2025. године

БИОГРАФИЈА АУТОРА

Љубица Михајловић, девојачко Јанић, рођена је у Брусу, 5. 2. 1990. године. Основни школу завршила је као ђак генерације и носилац Вукове дипломе, у Ковиоцима и Разбојни. Средњу школу – гимназију у Брусу завршила је 2009. године, као ђак генерације и носилац Вукове дипломе. На Правном факултету у Нишу дипломирала је 29. 6. 2013. године, са просеком 10,00. Мастерирала је на Правном факултету у Нишу, грађанскоправни смер. Докторске студије на Правном факултету у Нишу уписала је академске 2014/2015 године.

Након дипломирања приправнички стаж обавила је у Основном суду у Нишу. Правосудни испит положила је на Правном факултету у Београду, маја 2017. године. У периоду од јуна 2017. до априла 2019. године запослена је у Основном суду у Нишу као судијски сарадник, распоређена у парничном одељењу. Априла 2019. године уписала је Правосудну академију као полазник IX генерације корисника почетне обуке, у оквиру које је прошла обуку у Вишем суду у Нишу, Апелационом суду у Нишу, Основном јавном тужилаштву у Нишу и Прекршајном суду у Нишу. У радном односу на Правосудној академији била је до августа 2023. године, када је ступила на судијску функцију. Судија је Основног суда у Нишу, где је на основу годишњих распореда посова поступала као судија ванпарничног и парничног одељења.

Објавила је више научних и стручних радова. Полазник је бројних курсева и обука организованих под окриљем Правосудне академије. Полазник је више правних клиника на Правном факултету у Нишу. Поносна је на успехе које је као део тима Правног факултета у Нишу остварила на бројним *moot court* такмичењима.